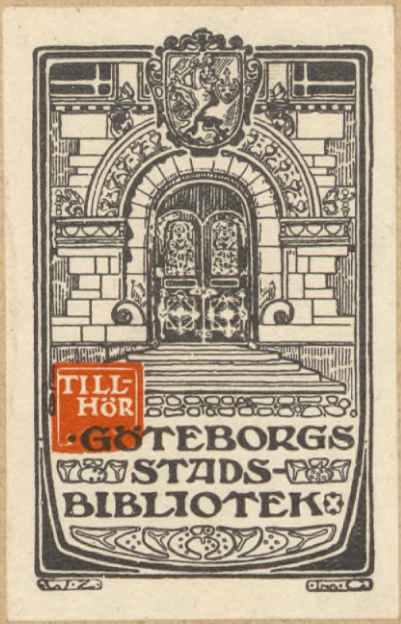

REDOGÖRELSE

FÖR

RESULTATET AV VISSA AV JORDKOMMISSIONEN FÖRETAGNA ENQUÊTER I JORDFRÅGAN

I. JORDBRUKSFASTIGHETERS FÖRSÄLJNING UNDER DE SENASTE ÅRTIONDENA TILL BOLAG OCH ENSKILDA PERSONER ICKE TILLHÖRANDE DEN JORDBRUKSIDKANDE BEFOLKNINGEN

II. MINIMIAREALEN FÖR BONDGÅRDAR SAMT ÄGOSTYCKNINGS- OCH JORDAVSÖNDRINGSLAGARNAS TILLÄMPNING

Pai

REDOGÖRELSE

FÖR

RESULTATET AV VISSA AV JORDKOMMISSIONEN FÖRETAGNA ENQUÊTER I JORDFRÅGAN.

I. JORDBRUKSFASTIGHETERS FÖRSÄLJNING UNDER DE SENASTE ÅRTIONDENA TILL BOLAG OCH ENSKILDA PERSONER ICKE TILLHÖRANDE DEN JORDBRUKSIDKANDE BEFOLKNINGEN.

II. MINIMIAREALEN FÖR BONDGÅRDAR SAMT ÄGOSTYCKNINGS- OCH JORDAVSÖNDRINGSLAGARNAS TILLÄMPNING.

TRYCKERI A.-B. THULE
STOCKHOLM
1 9 2 1

Innehållsförteckning.

Sid.

Skrivelse till Jordkommissionen 7
Inledning. Om primärmaterialet 9

I. Jordbruksfastigheters försäljning under de senaste årtiondena till bolag och enskilda personer icke tillhörande den jordbruksidkande befolkningen.

A. Översikt för hela riket.

I. Fastighetsförvärvens förekomst inom landets olika delar 17

II. Fastighetsköpen under den före krisåren infallande tidsperioden 21

Bolagens förvärv inom de delar av riket, som ej tillhöra förbudslagens område. — Bolagens förvärv genom bulvaner inom de delar av riket, som ligga inom förbudslagens område. — Enskildas förvärv. — Försäljning av bondgårdar tillhörig jord genom ägostyckning eller jordavsöndring inom de delar av riket, som ej tillhöra den norrländska förbudslagens område.

III. Kristidens inverkan på fastighetsförvärven 35

Allmän översikt. — Bolagens förvärv. — Enskildas förvärv.

IV. Förbudslagens inverkan på fastighetsomsättningen och på virkesuppköpen från bondhemmanens skogar 41

V. Orsakerna till den jordbruksidkande befolkningens försäljning av sina jordbruksfastigheter 44

Före krisåren. — Under krisåren.

VI. Följderna för jordbrukets skötsel av jordens övergång i icke-jordbrukares ägo 50

Bolagens och bolagsbulvanernas skötsel av jordbruket. — Jordbrukets skötsel å fastigheter, förvärvade av enskilda personer, som icke tillhöra den jordbruksidkande befolkningen. — Förekomst av uppenbar vanhävd. — Kristidens inverkan på jordens hävd.

VII. Följderna för skogens skötsel av jordens övergång i icke-jordbrukares ägo 60

Bolagens och de enskilda industriidkarnas skogsskötsel. — Uppenbar skogsskövling. — Kristidens inverkan på skogsvården.

VIII. Fastighetsförvärvens ekonomiska och sociala verkningar 65

IX. Jordens återgång till verkliga jordbrukare 70

B. Länsöversikter. Sid.

1.	Stockholms	län	74
2.	Uppsala	„	88
3.	Södermanlands	„	98
4.	Östergötlands	„	110
5.	Jönköpings	„	125
6.	Kronobergs	„	138
7.	Kalmar	„	155
8.	Gottlands	„	174
9.	Blekinge	„	182
10.	Kristianstads	„	190
11.	Malmöhus	„	199
12.	Hallands	„	209
13.	Göteborgs och Bohus	„	217
14 a.	Älvsborgs	„ Västgötadelen	229
14 b.	„	„ Dalsland	243
15.	Skaraborgs	„	254
16.	Värmlands	„	264
17.	Örebro	„	276
18.	Västmanlands	„	287
19 a.	Kopparbergs	„ östra delen	297
19 b.	„	„ västra „	306
20 a.	Gävleborgs	„ Gästrikland	318
20 b.	„	„ Hälsingland	327
21.	Västernorrlands	„	341
22.	Jämtlands	„	359
23.	Västerbottens	„	371
24.	Norrbottens	„	384

II. Minimiarealen för bondgårdar samt ägostycknings- och jordavsöndringslagarnas tillämpning.

A. Södra och mellersta Sverige.

I. Minimiarealen för bondgårdar 397
a) Den odlade jorden. — b) Skogsmarken.

II. Ägostycknings- och jordavsöndringslagarnas tillämpning 404
Ägostyckning och jordavsöndring från jordbruk tillhörande bondebefolkningen. — Ägostyckning och jordavsöndring från jordbruk tillhörande bolag och enskilda spekulanter. — Jordstyckningsbolags och andra jordstyckningsspekulanters styckning av egendomar. — Besutenhetsförhållandena å de nybildade jordbruken.

Sid.

III. Brukningsdelars sammanslagning till större domäner 412

B. Det nordliga Sverige.

I. Minimiarealen för bondgårdar 413

a) Den odlade jorden. — b) Husbehovsskogen. — c) Stödskogen.

II. Ägostycknings- och jordavsöndringslagarnas tillämpning 427

a) Skogsanslagets storlek vid ägostyckningar. — b) Jordavsöndringslagens tillämpning i vissa hänseenden.

III. Jorddelningens inverkan på jordbruket 435

IV. Jorddelningens inverkan på skogsskötseln 438

V. Dispositionen av hemmanens skogsmark utöver stödskogen 445

Bolagens rätt att förvärva viss skogsmark från bondhemmanen. — Förslag till disposition av den skogsmark å bondhemmanen, som förefinnes utöver stödskogsbehovet. — Erfarenheter och förslag från de olika länen.

Bilagor.

Frågeformulär A 461

„ B 465

Anmärkningar 471

Till Jordkommissionen.

Den 15 augusti 1919 uppdrog Jordkommissionen åt undertecknad att på basis av svaren å en av kommissionen företagen enquête utarbeta en redogörelse för *i vad mån jordbruksfastigheter under de senaste årtiondena övergått i händerna på ägare, vilka icke kunna anses tillhöra den verkligt jordbruksidkande befolkningen, rörande orsakerna till dessa försäljningar och följderna av desamma ävensom angående en del andra därmed sammanhängande spörsmål.*

Innan utarbetandet av den sålunda anbefallda redogörelsen tog sin början, uppgjorde undertecknad på anmodan av kommissionen en preliminär översikt över svaren å vissa i nämnda enquête förekommande frågor, vilken översikt inlämnades till kommissionen den 6 september 1919 och sedermera intogs i ett den 28 januari 1920 avgivet betänkande.

Den nu slutförda redogörelsen utgör närmast en sammanfattning av de från olika uppgiftslämnare inkomna svaren å kommissionens frågeformulär A och B. Då dessa formulär förutom de frågepunkter, vilka direkt behandla spörsmålet om jordbruksfastigheters försäljning till icke-jordbrukare, innehålla även en del andra mera speciella frågor, som i viss mån ligga vid sidan av formulärens huvudinnehåll, har redogörelsen, i överensstämmelse med av kommissionen under hand meddelad instruktion, uppdelats i tvenne skilda avdelningar. I den första avdelningen, *"Jordbruksfastigheters försäljning under de senaste årtiondena till bolag och enskilda personer icke tillhörande den jordbruksidkande befolkningen"* behandlas sålunda beträffande formulär A samtliga frågor.utom 5, 12 och 13 samt beträffande formulär B likaledes samtliga frågor utom 14—16. De sålunda undantagna frågorna, utom frågan 5 i formulär A, avhandlas i redogörelsens andra avdelning, *"Minimiarealen för bondgårdar samt ägostycknings- och jordavsöndringslagarnas tillämpning"*. Frågan 5 i formulär A kommer att av kommissionen behandlas i annat sammanhang.

I redogörelsens förra avdelning ingå dels s. k. länsöversikter, dels en

huvudsakligen på dessa länsöversikter baserad översikt för hela riket. För de län, Kopparbergs och Gävleborgs, där den norrländska förbudslagen ej är gällande för länet i dess helhet, hava för vartdera länet avgivits tvenne översikter, en för förbudslagens område och en för det återstående länsområdet. Av Älvsborgs län har Dalsland behandlats särskilt. Varje länsöversikt inledes med en kortfattad orientering över naturförhållandena inom länet ävensom några ord om jordbrukets och skogstillgångarnas omfattning och betydelse för länet i enlighet med jordbruksstatistikens siffror för år 1917.

Vad beträffar redogörelsens senare avdelning hava några särskilda länsöversikter icke ansetts erforderliga, utan framställningen har inskränkts till en översikt över förhållandena i riket i dess helhet. Vid behandling av frågan om bondgårdarnas minimiareal har emellertid särskilt redogjorts för förhållandena inom de skilda större områden, i vilka riket på grund av de olikartade naturförhållandena plägar uppdelas. Vid denna uppdelning i naturliga områden, en uppdelning som även tillämpats vid behandlingen av de särskilda länen i redogörelsens förra del, har i huvudsak följts den indelning, som tillämpats i den av statistiska centralbyrån utgivna publikationen "Arealinventeringen och husdjursräkningen den 1 juni 1919", Stockholm 1920.

En del upplysningar angående primärmaterialet och dess bearbetning lämnas i ett kortare för båda avdelningarna gemensamt inledningskapitel.

Samtidigt med uppdragets erhållande bemyndigades undertecknad att i samråd med kommissionen anställa för ifrågavarande arbeten erforderlig personal. I enlighet härmed hava för desamma anlitats förutom kvinnligt biträde förste postexpeditören fil. kand. Fr. E. Sandberg och aktuarien fil. mag. I. T. Uhnbom. Undertecknad har på grund av andra offentliga uppdrag, som icke kunnat tillbakasättas, måst inskränka sin befattning med ifrågavarande arbeten till att i samråd med Sandberg planlägga desamma och att, sedan de olika översikterna utarbetats, å dem företaga en del gransknings- och retuscheringsarbete. Sandberg har jämväl utarbetat de i redogörelsen ingående riksöversikterna.

Stockholm den 10 april 1921.

Sven Odén.

Inledning.

Om primärmaterialet.

Myndigheter och personer, som besvarat formulären.

Som bilagor 1 och 2 finnas i slutet av denna redogörelse avtryckta de formulär A och B, vilka av Jordkommissionen utarbetats och på grund av kommissionens beslut den 27 maj 1919 för besvarande utsänts till följande myndigheter och tjänstemän, nämligen *kommunalnämnder, landsfiskaler, hushållningssällskapens förvaltningsutskott* och *de under hushållningssällskapen lydande tjänstemännen,* därvid formulär B utgick till de delar av riket, där den norrländska förbudslagstiftningen gäller, och formulär A till övriga delar av riket.[1] Vid formulärens utsändande tillkännagavs därjämte, att jämväl *allmänheten* ägde meddela upplysningar i de i formulären angivna frågorna. Sedermera hava frågeformulären av kommissionen även tillställts *odlingsråden* i de olika länen samt *Svenska Trävaruexportföreningen, Svenska Cellulosaföreningen, Svenska Trämasseföreningen, Järnkontoret* och *Sveriges Industriförbund* med anmodan till nämnda organisationer att efter eget beprövande utdela frågeformulären till dem av sina medlemmar, som kunde väntas äga kännedom om de i formulären berörda förhållanden, samt att därefter jämte eget utlåtande återställa de besvarade frågeformulären. Slutligen har kommissionen översänt frågeformulär till *skogsvårdsstyrelserna* och *överjägmästarna* för att av desamma och av dem *underlydande tjänstemän* i vissa delar[2] besvaras.

I vilken omfattning de utsända frågeformulären återkommit vederbörligen besvarade framgår av sammanställningen å nästa sida.

---

[1] Angående formulären och deras utsändande till Kopparbergs län och Gävleborgs län se sid. 471.

[2] De delar av formulären, som beröra skogsvården, nämligen i form. A frågorna 8 C—D och 9 b samt i form. B frågorna 9 C—D och 10 b.

Antalet till Jordkommissionen ingångna besvarade frågeformulär A och B.

Län	Antal frågeformulär besvarade av							Summa
	Kommunalnämnder	Landsfiskaler	Hushållningssällskap och deras tjänstemän	Odlingsråd	Skogsstatens tjänstemän	Bolag	Enskilda personer	
Stockholms	106	20	1	1	10	—	1	139
Uppsala	84	12	1	—	8	1	6	112
Södermanlands	89	13	2	1	6	—	12	123
Östergötlands	148	21	1	1	15	1	27	214
Jönköpings	124	21	1	1	10	—	9	166
Kronobergs	84	21	3	1	4	—	6	119
Kalmar	101	22	5	1	16	1	6	152
Gottlands	92	6	—	—	2	—	—	100
Blekinge	35	10	1	1	6	—	—	53
Kristianstads	143	23	1	1	10	—	4	182
Malmöhus	234	26	2	—	3	—	5	270
Hallands	86	11	1	1	7	—	1	107
Göteborgs och Bohus	88	22	5	[1]) 4	9	—	—	128
Älvsborgs	220	29	3	—	3	2	27	284
Skaraborgs	262	24	—	—	12	—	5	303
Värmlands	87	20	[2]) 3	—	14	—	1	125
Örebro	59	17	5	—	11	2	2	96
Västmanlands	65	13	1	1	[3]) 9	[3]) 2	2	93
Kopparbergs	49	31	1	1	21	5	4	112
Gävleborgs	47	28	3	1	18	[4]) 5	6	108
Västernorrlands	65	27	2	—	23	3	2	122
Jämtlands	58	24	—	—	20	—	2	104
Västerbottens	26	25	1	1	21	—	3	77
Norrbottens	25	20	—	—	28	1	5	79
Summa	2377	486	43	17	286	23	136	3368

[1]) En uppgift avser jämväl en del av södra Halland.

[2]) Därav en uppgift avgiven av hushållningssällskapet och odlingsrådet gemensamt.

[3]) En uppgift avser jämväl Kopparbergs län.

[4]) Tre uppgifter avse jämväl angränsande län.

De i sammanställningen avsedda bolagen utgöras till stor del av bolag, vilka tillställts frågeformulär genom de i det föregående uppräknade föreningar och enskilda institutioner. Av dessa föreningar och institutioner hava Järnkontoret och Sveriges Industriförbund avgivit särskilda yttranden, vilka i kommissionens huvudbetänkande gjorts till föremål för särskild behandling. Vid överlämnandet av de inom resp. län av underlydande myndigheter m. fl. avgivna formulär hava jämväl åtskilliga *länsstyrelser* avgivit egna utlåtanden över de i formulären berörda frågorna.

Primärmaterialets beskaffenhet.

Såsom framgår av tabellen ligger ett ganska omfattande material till grund för den i det följande avgivna redogörelsen, nämligen ej mindre än sammanlagt 3,368 besvarade frågeformulär. Som allmänt omdöme om huru besvarandet utfallit, torde kunna framhållas, att flertalet uppgiftslämnare med tydligt intresse och mycken omsorg besvarat de uppställda frågorna. Detta gäller givetvis främst uppgiftslämnare i områden, som särskilt berörts av de i formulären behandlade frågorna. Från dessa områden föreligger ett mycket stort antal ingående och utförliga uttalanden, som giva en god inblick i de behandlade spörsmålen. Emellertid hava ej alla formulärens frågor besvarats lika utförligt. Å vissa frågor hava i allmänhet givits ganska knapphändiga svar, under det att andra frågor åter behandlats synnerligen utförligt. Orsaken till denna olikhet beror givetvis till stor del på frågornas natur, då åtskilliga av dem giva anledning endast till ett kortfattat jakande eller nekande svar, medan andra uppfordra till en mera ingående redogörelse. Men olikheten i behandlingen torde nog också vara att tillskriva andra omständigheter, såsom det olika intresse de särskilda frågorna tilldragit sig samt uppgiftslämnarnas större eller mindre kännedom om de förhållanden, som i frågorna beröras. Vad sålunda angår frågorna om *försäljningarnas omfattning* samt om *jordens återgång till verkliga jordbrukare*[1] hava uppgiftslämnarna i regel givit tämligen kortfattade svar, inskränkande sig till ett jakande eller nekande besked å de framställda frågorna. Vid behandlingen av *försäljningsorsakerna*[2] äro svaren däremot ofta ganska utförliga, och ett stort antal uppgiftslämnare hava lämnat längre redogörelser för de med jordbruksnäringen förenade förhållanden, som kunna anses hava förorsakat fastig-

---

[1] Frågorna i form. A 1—3 och 7; i form. B 1, 2, 4, 5 och 7.

[2] „ „ A 4 och 6; i form. B 6.

hetsrealisationerna. Frågorna om *följderna för jordbrukets och skogens skötsel efter jordbruksfastigheternas övergång i icke-jordbrukares ägo* samt frågorna om de med bolags och enskilda spekulanters jordförvärv uppkomna *sociala och ekonomiska verkningarna bland lantbefolkningen*[1] hava blivit föremål för den utförligaste behandlingen från uppgiftslämnarnas sida. I svaren å nämnda frågor finner man ofta synnerligen ingående skildringar av de som en följd av de skedda jordförvärven uppkomna förhållanden. De i B-formuläret intagna frågorna om *förbudslagens inverkan på de enskilda spekulanternas fastighetsförvärv och på trävaruindustriens uppköp av virke*[2] hava även i regel besvarats mycket utförligt. Å de i slutet av formulären framställda frågor, som huvudsakligast beröra *bondgårdarnas minimiareal samt ägostycknings- och jordavsöndringslagarnas tillämpning,*[3] hava i allmänhet avgivits ganska kortfattade svar, i regel inskränkande sig till ett jakande eller nekande. Ett undantag härifrån utgör dock B-formulärets sista fråga, om *verkningarna av bolagens rätt att utöver stödskogen förvärva skogsmark etc.,* vilken fråga av flertalet uppgiftslämnare besvarats synnerligen fylligt.

I vilken mån uppgiftslämnarnas svar kunna anses som ett tillförlitligt primärmaterial, torde i mångt och mycket bero av frågornas natur. I de fall, där det gällt att giva besked om sådana faktiska förhållanden som t. ex. försäljningarnas omfattning eller jordens återgång till verkliga jordbrukare, och där det sålunda ej varit fråga om något direkt omdöme, böra uppgiftslämnarnas uttalanden utan tvivel i stort sett få anses vara fullt objektiva och sakliga. I dylika frågepunkter förete också uttalandena från de olika kategorierna av uppgiftslämnare inom ett och samma område en god överensstämmelse. Vid sådana frågor åter, där besvarandet inneburit ett omdöme om vissa förhållanden, såsom exempelvis om jordbrukets eller skogarnas skötsel å de av bolag och enskilda spekulanter förvärvade fastigheterna, är det givet, att det beskärts ett ganska stort spelrum åt uppgiftslämnarnas mer eller mindre subjektiva åsikter, vilka, omedvetet eller medvetet, kunnat påverkas av uppgiftslämnarens rent personliga ställning till bolagen och spekulanterna. Svaren å dylika frågor gå ofta nog i mycket olika riktningar, beroende på till vilken kategori uppgiftslämnaren är att hänföra. Men även beträffande dessa frågor, där uppgiftslämnarnas rent subjektiva mening sålunda kan tänkas hava

[1] Frågorna i form. A 8—11; i form. B 9, 10, 12 och 13.
[2] „ „ B 3 och 11.
[3] „ „ A 12 och 13; i form. B 14—16.

gjort sig mer eller mindre gällande, gå oftast ett övervägande antal av utsagorna, trots att de äro avgivna oberoende av varandra, i en så pass enstämmig riktning, att bakom dem måste förefinnas överensstämmande faktiska företeelser. Detta gör, att man i stort sett torde kunna anse de i svaren avgivna uttalandena som ett nöjaktigt och tillförlitligt material.

Primärmaterialets bearbetning.

Uppgiftslämnarnas mer eller mindre fylliga behandling av de olika frågorna har ej kunnat undgå att påverka de i det följande lämnade översikterna i så måtto, att dessa, i synnerhet länsöversikterna, kommit att särskilt utförligt beröra följderna av försäljningarna, under det att redogörelsen för själva försäljningarna och deras omfattning blivit mera kortfattad.

Vad i övrigt angår bearbetningen av materialet, hava de från kommunalnämnderna ingångna svaren, främst på grund av att de utgöra huvudparten av materialet, men även av andra skäl kommit att utgöra själva grundstommen i framställningen. Den omständigheten, att sagda svar avse relativt små områden, kommunerna, om vilka uppgiftslämnarna kunna förutsättas äga en ingående kännedom och där de i svaren avhandlade företeelserna från början till slut försiggått inför uppgiftslämnarens egna ögon, har givetvis förlänat dessa svar en detaljrikedom och realitet av stort värde. Övriga uppgiftslämnares meddelanden utgöra däremot oftast en sammanfattning av företeelserna i ett större eller mindre antal kommuner, varför dessa meddelanden oftast måst grunda sig på andrahandskunskap och avfattats i mera allmänna ordalag. Då det gällt att i föreliggande översikter göra ett uttalande om förhållandena i allmänhet i en viss fråga inom ett län, har på den grund ett sådant uttalande i första rummet baserats på de från kommunalnämnderna ingångna upplysningarna. Att härvid detta uttalande måst i viss mån grundas på de meddelanden, som företrätt majoritetens åsikter och erfarenheter, är ju givet, men detta innebär ej, att uppgiften inskränkts till ett konstaterande av antalet "ja" och "nej" i den behandlade frågan. Visserligen har i många fall angivits, huru många kommunalnämnder representerat de olika erfarenheterna och åsikterna, men i stort sett har vid svarens bearbetning förfarits så, att huvudvikten fästs vid de mera utförliga och fylliga meddelandena, avgivna av uppgiftslämnare, vilka synts med verkligt intresse och noggrannhet hava besvarat de framställda frågorna, under det att mindre hänsyn tagits till de svar, där uppgiftsläm-

narna uppenbarligen ägnat de framställda frågorna ringa uppmärksamhet och följaktligen inskränkt sig till mycket kortfattade, föga upplysande uttalanden.

Om sålunda redogörelsen till huvudsaklig del grundar sig på svaren från kommunalnämnderna, hava likväl, såsom med tydlighet framgår av de särskilda länsöversikterna, övriga uppgiftslämnares meddelanden även kommit till användning i den största utsträckning. Särskilt har det varit av värde att kunna med tillgång till uppgifter från de skilda kategorierna av uppgiftslämnare, hushållningssällskap, odlingsråd, landsfiskaler, skogsstatens tjänstemän, bolag och enskilda personer, iakttaga i vad mån dessa uppgifter överensstämt dels inbördes och dels med de av kommunalnämnderna avgivna.

De i översikterna talrikt inströdda citaten ur inkomna svar äro, så när som på ortografi och interpunktering, i allmänhet återgivna utan någon som helst retuschering; dock hava understundom, där så befunnits nödigt för sammanhanget, smärre formella ändringar och rättelser företagits samt ett och annat förklarande ord insatts. I de fall, där vissa personer, företag eller egendomar namngivas i svaren, hava i allmänhet dessa namn ej återgivits i citaten.

I. JORDBRUKSFASTIGHETERS FÖRSÄLJNING UNDER DE SENASTE ÅRTIONDENA TILL BOLAG OCH ENSKILDA PERSONER ICKE TILLHÖRANDE DEN JORDBRUKSIDKANDE BEFOLKNINGEN.

A. Översikt för hela riket.

I. Fastighetsförvärvens förekomst inom landets olika delar.

Tidigare undersökningar.

De tidigare, vissa delar av riket berörande undersökningar, som behandlat den fråga, vilken här kommer att närmare belysas, nämligen frågan *i vilken utsträckning jordbruksfastigheter överflyttats från den jordbruksidkande befolkningen till icke-jordbrukare,* hava givit vid handen, att denna jordmobilisering så gott som undantagslöst berört endast de delar av de undersökta områdena, där *skogstillgångar* funnits.[1] Från de till jordbrukareklassen icke hörande köparnes sida förestavades nämligen fastighetsköpen, efter vad framgår av dessa tidigare undersökningar, av önskan att kunna tillgodogöra sig skogarna, där sådana funnos inom områdena, varför givetvis fastigheter med skog kommo att huvudsakligast bliva föremål för försäljning. Någon önskan hos köparen att bliva ägare av en jordbruksfastighet på grund av det större eller mindre jordbruk, som tilläventyrs hörde till fastigheten, förefanns däremot icke, varför skoglösa eller mera skogfattiga fastigheter i allmänhet ej berördes av sagda fastighetsrealisationer.

Förevarande undersökning.

Om man bortser från de särskilda förhållandena under krisåren 1914—1918, bekräftar även här förevarande, hela riket avseende undersökning, att försäljningarna av den jordbruksidkande befolkningen tillhörande jordbruksfastigheter huvudsakligen hava berört fastigheter med *skogstillgångar*. Det är på grund härav man har att söka huvudparten av nämnda försäljningar just inom de trakter av landet, där några mera av-

[1] Jfr Norrlandskommitténs betänkande 1904, betänkandet angående "Den norrländska förbudslagstiftningen och dess verkningar" 1913, samt Jordundersökningens betänkanden 1913—1915.

sevärda skogstillgångar förefinnas. Det är sålunda, vad södra Sverige angår, endast det jämförelsevis skogrika sydsvenska höglandet, som varit mera avsevärt berört av sådana försäljningar, varom här är fråga. De delar av Sydsverige däremot, som äro att räkna till slättbygderna, hava i stort sett varit tämligen oberörda av försäljningarna. Liknande ställa sig förhållandena i de mellersta delarna av landet. I de rena jordbruksbygderna har det hört till undantagen, att egendomar gått ur jordbrukarnas händer, medan i skogsbygderna, såsom i Bergslagen och i de dalsländska och värmländska skogsområdena, realisationer av bondhemman till icke-jordbrukare å sina håll ofta nog varit en mycket vanlig företeelse. Förhållandena i landets norra delar utgöra, som redan länge varit känt, intet undantag från vad här sagts. Tidigare undersökningar hava haft att förmäla om jordens överflyttning i icke-jordbrukares ägo i en synnerligen avsevärd omfattning inom Norrlands skogsområden, och även av den här föreliggande undersökningen har det bestyrkts, att det varit de skogrika hemmanen, som gått ur jordbruksbefolkningens händer, medan bondhemmanen i det mera skogfattiga norrländska kustlandet i större utsträckning bevarats i bondbefolkningens ägo.

Att emellertid härvid undantag givas både i den ena och i den andra riktningen är givet. Sålunda hava vissa trakter, främst på grund av sitt isolerade läge, varit ganska oberörda av försäljningar trots god tillgång på skog, under det att inom områden, där skogstillgången varit jämförelsevis obetydlig, i stor skala försiggått försäljning av jordbruksfastigheter till icke-jordbrukare, huvudsakligast för exploatering av det befintliga skogskapitalet. Till dessa senare områden höra främst Mälarlänen, där ett särskilt stort antal försäljningar ägt rum, orsakade av stark efterfrågan på trävaror såväl från de stora industrisamhällena inom dessa län som från huvudstaden.

Andra naturtillgångar än skog ha, fastän i ojämförligt mindre utsträckning, framkallat försäljningar av jordbruksfastigheter till icke-jordbrukare. Sålunda har förekomsten av värdefulla *berg-* och *jordarter* å vissa håll inom landet (exempelvis granittillgångarna i Bohuslän, kalkstensfyndigheterna inom Skåne och Västergötland, de för tegelindustrien lämpliga lerlagren i Mälardalen etc.) under de senaste årtiondena givit upphov till en i stor omfattning skeende försäljning av bondhemman och herrgårdar till företagare, för vilka, liksom vid förvärv av jordbruksfastigheter med skog, besittningen av det med egendomarna förenade jordbruket ingalunda varit huvudavsikten med förvärvet.

Det är först under *krisåren* som jordbruksfastigheterna bliva begärliga för köpare utanför de verkliga jordbrukarnas klass på grund av det *jordbruk,* som är förenat med fastigheterna, och det är därför först från och med nämnda tidsperiod man inom landets egentliga jordbruksområden kan tala om någon nämnvärd försäljning av jordegendomar, varigenom dessa gått ur den jordbrukande befolkningens ägo och kommit i händerna på icke-jordbrukare. Kristiden har alltså, såsom i det följande närmare kommer att påvisas, gjort den *odlade jorden såsom sådan* samt till densammas brukning hörande lösa och fasta inventarier till spekulationsobjekt för köpare, som ej kunna räknas till den jordbruksidkande befolkningen, under det att före nämnda tid de med jordbruksfastigheterna förenade övriga naturtillgångarna, främst skogstillgångarna, utgjort den huvudsakligaste anledningen till förvärven. Före krisåren äro därför dessa förvärv till sin minsta utsträckning att söka i landets jordbruksbygder. Under krisåren däremot utbreda sig bolagens och de icke jordbruksidkande enskilda personernas förvärv även till sistnämnda områden, varjämte förvärven så gott som överallt få en i hög grad stegrad frekvens.

Fastigheternas storlek.

Såväl under krisåren som under tidsperioden därförut har jordmobiliseringen omfattat alla slags fastigheter såväl större som mindre i en proportion som motsvarar, torde man kunna säga, den i landets olika delar förefintliga faktiska proportionen mellan större och mindre jordbruksfastigheter. Å slättbygderna i Syd- och Mellansverige, där de större egendomarna utgöra en ganska stor procent av jordbruken, hava sålunda jämsides med större och mindre bondgårdar ej så få stora egendomar försålts till bolag och enskilda spekulanter. Av länsredogörelserna framgår, hurusom exempelvis i Mälarprovinserna, där de större jordbruksenheterna äro talrikt företrädda, många herrgårdar och större herresäten, släktgods och dylikt gått ur verkliga jordbrukares ägo och kommit i händerna på bolag och enskilda spekulanter. Från de delar av landet, där jordbruken huvudsakligast bestå av mindre och medelstora jordbruk men däremot till en mycket obetydlig grad av större egendomar, såsom i Norrland samt i skogsbygderna i södra och mellersta Sverige, framhålles det, att de skedda realisationerna så gott som undantagslöst berört bondgårdar. Men från dylika trakter erinras jämväl understundom, hurusom den eller de enda herrgårdar, som finnas i trakten sedan gammalt, långt före den tid, som här förevarande utredning avser, äro i icke-jordbrukares, ofta bolags, ägo.

Beträffande de två stora grupperna av köpare, nämligen å ena sidan bolag och å den andra sidan enskilda, till den verkligt jordbruksidkande befolkningen icke hörande personer, torde i stort sett kunna konstateras, att bolagen i större utsträckning än de enskilda köparna förvärvat stora egendomar, vilket dock givetvis icke innebär, att bolagens fastighetsköp endast skulle omfattat stora egendomar. Liksom de enskilda köparnas hava tvärtom också bolagens förvärv i betydligt större utsträckning avsett mindre och medelstora jordbruk än större egendomar. Bondgårdarna äro nämligen utan all jämförelse de jordbruk, som talrikast övergått i bolags och enskilda, icke jordbruksidkande personers ägo.

II. Fastighetsköpen under den före krisåren infallande tidsperioden.

Bolagens förvärv inom de delar av riket, som ej tillhöra förbudslagens område.

I det föregående har framhållits, att flertalet av de försäljningar, varom här är fråga, avsett egendomar med skogstillgångar. Givet är därför, att *trävarubolagen* äro de bolag, som oftast uppträtt som köpare av jordbruksfastigheter. Beträffande här ifrågavarande, i Syd- och Mellansverige verksamma trävarubolag torde böra erinras, att flertalet av dem till sin karaktär i mycket synas skilja sig från de trävarubolag, som förekomma i landets nordligare delar.[1] Under det att dessa senare bolag i regel utgöras av mycket vittomfattande företag, representerande stora kapitalsammanslutningar, äro trävarubolagen i Syd- och Mellansverige av en mera blygsam karaktär. De äro sålunda ej sällan av tämligen lokal natur, i det att de representera en sammanslutning av några företagare från en och samma ort för exploatering av närbelägna skogsområden med en i jämförelse med de norrländska bolagsdomänerna ganska obetydlig omfattning. Många av trävarubolagen inom södra och mellersta delarna av landet torde på den grund ej vara att anse annat än som sammanslutningar av skogsspekulanter. Åtskilliga större trävarubolag finnas givetvis också, men dessa synas i regel även driva annan industriell rörelse. *Trävarubolag.*

Trävarubolagen hava inom de trakter av södra och mellersta Sverige, där skog finnes, gjort synnerligen talrika uppköp av såväl små som stora jordbruk för att tillgodogöra sig skogstillgångarna. Av de särskilda länsredogörelserna framgår närmare, huru talrikt representerade trävarubolagen varit inom flertalet län, även där skogstillgången är relativt ringa, såsom exempelvis inom Stockholms och Södermanlands län. Nämnda redo-

[1] Till landets nordligare delar hänföras här även Värmlands och Kopparbergs län.

görelser utvisa också, huru relativt fåtaliga övriga bolags jordförvärv varit i jämförelse med trävarubolagens. Dessas förvärv torde i omfattning och talrikhet utan tvivel vara att jämföra med skogsspekulanternas fastighetsköp, vilka längre fram skola omnämnas. Den jordmobilisering, varom här är fråga, utgör alltså under årtiondena närmast före kristiden framför allt en överflyttning av den självägande jordbruksbefolkningens jord i trävarubolags och skogsspekulanters händer.

Andra industribolag.

Bland bolagen komma, i avseende å förvärv av jordbruksfastigheter, gruppen *andra industribolag* närmast efter trävarubolagen. Emellertid förspörjes det i ett stort antal utsagor, hurusom de sistnämnda bolagen till skillnad från trävarubolagen sedan långliga tider tillbaka redan äro ägare av synnerligen vidsträckta, ofta nog stora delar av ett flertal kommuner omfattande jordområden, till vilka under de senaste årtiondena lagts ej så få angränsande bondhemman och större egendomar. Säkerligen torde därför industribolagens sammanlagda jordförvärv kunna mäta sig med trävarubolagens, i all synnerhet om man tar i betraktande, att industribolagens grupp inrymmer de stora bolag, som äro ägare av Bergslagens järnbruk med till dem hörande synnerligen omfattande skogsområden. Från Bergslagslänen, i synnerhet från Örebro och Västmanlands län, framhålles, huru industribolagen dessutom år från år utökat sina domäner med nya förvärv av bondhemman. Inom de i avseende på skogstillgångar ganska betydande nordliga delarna av Uppsala län, vilkas skogsområde kan betraktas som en fortsättning på det skogsbälte, som genomdrager den västmanländska Bergslagen, äga industribolagen likaledes sedan gammalt vidsträckta arealer, under de senaste decennierna avsevärt utvidgade med jord, som förut varit i enskilda jordbrukares ägo. Även inom Östergötlands län intaga industribolagen en dominerande ställning. I länets norra skogsbygd synas de omfattande jordområden, som där äro i dylika bolags ägo, under de senaste årtiondena ej hava i någon högre grad utökats. I länets södra skogsbygder hava däremot avsevärda arealer bondjord övergått i industribolags ägo. Inom det sydsvenska höglandets område i övrigt hava industribolagen, här bestående huvudsakligast av pappersbruk, tändsticksbolag och trämassefabriker, gjort avsevärda förvärv av skogsegendomar. Även i den dalsländska skogsbygden hava industribolag, främst pappersbruk, inköpt skogshemman.

Men även andra jordbruksfastigheter än sådana som äga skogstillgångar hava i stor utsträckning förvärvats av industribolag. För att säker-

ställa behovet av råvaror äro sålunda talrika fastighetsköp gjorda av kalkbruk och cementbolag i synnerhet å Gottland, i Skåne och i Västergötland. Tegelbruken hava å slättbygderna mångenstädes gjort omfattande förvärv, och från Bohuslän äro att anteckna synnerligen betydande fastighetsköp, som från stenhuggeribolagens sida skett i ett stort antal kommuner. Åtskilliga andra kategorier av industribolag, till vilka den självägande jordbruksbefolkningen försålt sina fastigheter, skulle kunna anföras. Erinras må här särskilt om de förvärv, som i det sydligaste Sverige, framför allt i Malmöhus län, gjorts av sockerindustrien. Dessa förvärv äro dock till karaktären synnerligen skiljaktiga från andra industribolags, enär sockerbolagen inköpt jordbruksfastigheterna för jordbrukets skull och ej för exploatering av å fastigheterna befintliga naturtillgångar, icke tillhörande jordbruksdriften.

Av vad här ovan sagts framgår således, att industribolagens jordinnehav äro synnerligen betydande, men att deras förvärv under de senaste decennierna väsentligt understigit trävarubolagens fastighetsköp. Tager man emellertid hänsyn därtill, att industribolagens förvärv av den självägande jordbruksbefolkningens fastigheter å sina håll, såsom exempelvis i Bergslagen, skett inom bygder, där dessa bolag sedan långliga tider varit ägare till omfattande jordområden och där alltså nyssnämnda befolkning redan före de sista decenniernas hemmansförvärv från industribolagens sida intagit ett mindre betydande rum, är det givet, att industribolagens hemmansköp måste äga en annan betydelse än trävarubolagens visserligen mycket talrika men dock mera här och var skedda förvärv. De stora industribolagens vittomfattande domäner i mellersta Sverige, under de senaste årtiondena vidgade och konsoliderade med ett ej ringa antal angränsande bondhemman och större egendomar, torde, efter vad enquêtens utsagor giva vid handen, inom landet ej äga någon motsvarighet annat än i de stora norrländska trävarubolagens jordbesittningar.

Jordstyckningsbolag.

Vid sidan av trävarubolagen och andra industribolag hava även åtskilliga andra bolag såsom *jordstyckningsbolag* och jordbruksbolag förvärvat den självägande jordbruksbefolkningen tillhörande jordbruksfastigheter. Jordstyckningsbolagens förvärv synas dock i allmänhet ej hava varit talrika. Dylika bolags fastighetsköp hava nämligen med vissa undantag varit begränsade till några få kommuner inom de särskilda länen. Av allt att döma torde dessa bolags verksamhet för ett tiotal år sedan varit mera omfattande än under det sista årtiondet. Den genom 1904 års lag-

stiftning kraftigt stimulerade egnahemsrörelsen synes nämligen under de första åren därefter här och var inom landet hava givit upphov till bildande av åtskilliga egnahemsbolag och egnahemsföreningar, som förvärvat jordegendomar i och för styckning till egna hem.

Talrikast hava jordstyckningsbolagen förekommit å landsbygden kring de större städerna. Framförallt omkring Stockholm och Göteborg har ett stort antal bolag uppköpt egendomar för styckning till villatomter för uppförande av större och mindre bostadshus. Huvudsakligast synas härvid större egendomar hava inköpts. Mindre sällan har däremot styckning av större egendomar ägt rum för bildande av mindre jordbruksenheter. I någon mer avsevärd utsträckning torde detta nämligen endast hava ägt rum inom de tvenne sydligaste länen. I stort sett omfatta jordstyckningsbolagens inköp av jordbruksfastigheter en synnerligen obetydlig del av den jord, som gått ur den jordbruksidkande befolkningens händer.

Jordbruksbolag.

En än mindre roll i här ifrågavarande jordmobilisering spela *jordbruksbolagens* inköp av fastigheter. Dylika bolag synas nämligen i allmänhet vara tämligen sällsynta inom så gott som samtliga län. Där de omtalas, är det endast i något enstaka fall från en eller annan kommun. Ett undantag härifrån utgör dock Malmöhus län, där jordbruksbolag gjort en hel del avsevärda fastighetsköp.

Bolagens förvärv genom bulvaner inom de delar av riket, som ligga inom förbudslagens område.

Den norrländska förbudslagen av den 4 maj 1906 innebär förbud i vissa fall för bolag och föreningar att utan Konungens tillstånd förvärva fast egendom å landet inom Norrbottens, Västerbottens, Jämtlands, Västernorrlands och Värmlands län, Hälsingland samt Ovansiljans, Nedansiljans och Västerdals fögderier och Envikens och Svärdsjö socknar av Kopparbergs län.[1] På grund av nämnda lag äro bolagens möjligheter till förvärv av jordbruksfastigheter inom ovan anförda områden numera helt stängda eller åtminstone synnerligen begränsade.

Emellertid har det framhållits, att de med förbudslagen avsedda verkningarna skulle i stor utsträckning hava uteblivit till följd därav, att bola-

[1] Lagen utsträcktes först den 10 maj 1912 till att omfatta hela Hälsingland och den 2 maj 1917 till att omfatta Värmlands län.

gen på omvägar förskaffat sig disposition över för dem önskvärda fastigheter. Bolagen skulle sålunda hava låtit sig närstående personer, såsom styrelsemedlemmar eller tjänstemän i de resp. bolagen, inköpa skogsfastigheter, varefter bolagen tillgodogjort sig skogstillgångarna (s. k. bulvanköp).

I det år 1913 framlagda betänkandet, *Den norrländska förbudslagstiftningen och dess verkningar,* meddelas resultatet av en verkställd undersökning av ovan antydda kringgående av förbudslagen, varvid för varje kommun lämnas uppgift om antalet av de fall, som kunna betraktas som bulvanköp. Sammanställas de siffror, som förekomma i nämnda betänkande, med de siffror, som i de särskilda länsredogörelserna i här förevarande utredning angiva antalet bulvanköp, erhålles följande jämförelse mellan resultaten av de båda undersökningarna.[1]

	Enligt betänkandet av år 1913		*Enligt förevarande utredning*	
Län eller länsdel	Antal kommuner, varifrån bulvanköp omtalas	Sammanlagt antal bulvanköp inom kommunerna	Antal kommuner, varifrån bulvanköp omtalas	Sammanlagt antal bulvanköp inom kommunerna
Kopparbergs	11	20	12	70
Gävleborgs	1	2	12	50
Västernorrlands	28	75	36	150
Jämtlands	20	50	31	140
Västerbottens	8	14	16	80
Norrbottens	4	4	6	25
Summa	72	165	113	515
Värmlands	—	—	29	50
Summa	72	165	142	565

Av ovanstående sammanställning framgår, att sedan den i betänkandet av år 1913 verkställda utredningen om bulvanköp företogs, dessa ej hava upphört utan tvärtom stegrats i frekvens. Den tidigare utredningen, som omfattar en tid av omkring 6½ år, giver ett medeltal av 25 bulvanköp per år. Minskas den nu företagna utredningens slutsumma för de

[1] Erinras må, att de här antecknade siffrorna ej angiva annat än det *ungefärliga* antalet fall. Att i här förevarande fråga lämna till siffran noga preciserad uppgift har givetvis i regel ej varit möjligt för vederbörande uppgiftslämnare.

jämförbara områdena[1] med de från 1913 års betänkande hämtade siffrorna, skulle för tiden 1913 till mitten av år 1919, en tid av 6½ år, erhållas ett medeltal av 54 bulvanköp per år, således mer än en fördubbling i frekvensen av sådana köp. Emellertid torde det ej vara uteslutet, att åtskilliga av de bulvanköp, som upptagits först i den senare utredningen, förelegat redan vid tiden för 1913 års utredning, fastän de då ännu ej kommit till uppgiftslämnarnas kännedom. Man föranledes till ett dylikt antagande av den omständigheten, att från många håll framhålles, att bulvanköpen varit talrikast omedelbart efter förbudslagens tillkomst. Så mycket torde man emellertid med bestämdhet kunna sluta sig till vid en jämförelse av siffrorna från de båda utredningarna, att bulvanköpen icke minskat i frekvens under de senaste sex åren. Huru bulvanköpen fortskridit inom de särskilda kommunerna framgår av följande jämförelse mellan några av de i 1913 års utredning lämnade uppgifterna och motsvarande uppgifter från här föreliggande utredning.

För *Kopparbergs län* säges sålunda år 1913, att i Älvdalen skett två bulvanköp; år 1919 omtalas därifrån 12 dylika köp; från Ore äro motsvarande siffror 5 och 8, från Transtrand 1 och 4. För *Jämtlands län* omnämnes år 1913 från Brunflo 1 bulvanköp; nu har antalet stigit till 4; i Lit är ökningen mer avsevärd med en stegring från 3 till 18 fall; i Föllinge hava de 1913 omnämnda 5 fallen ökats till 8, och från Kall, där man till år 1913 iakttagit endast 1 fall, omförmälas nu ej mindre än 30 à 40 fall. För *Västerbottens län* omtalas år 1913 från Lycksele endast 5 bulvanköp, under det man år 1919 där räknade 15 dylika köp, och medan år 1913 från Dorotea och Burträsk ej nämnes något fall, kan numera konstateras ej mindre än 16 resp. 11 fall, då bolag genom bulvaner inköpt fastigheter.

För *Värmlands län* har ovan angivits ett 50-tal fall av bulvanköp, en siffra som, såsom framgår av den särskilda redogörelsen för länet, måste betraktas som en minimisiffra. Bulvanköpen inom Värmlands län hava således under de två år, som undersökningen för detta län avser, ej varit alltför sällsynta.

Då frågan, huruvida bulvanköp föreligger eller ej, mången gång gi-

---

[1] Av Gävleborgs län tillhörde före den 10 maj 1912 ett något mindre område än för närvarande förbudslagens område, men torde detta ej äga någon betydelse för denna jämförelse.

vetvis är ganska vansklig att avgöra,hava uppgiftslämnarna anmodats att i frågeformuläret uppgiva de omständigheter, på vilka det gjorda antagandet om bulvanköp stödes.[1] Av de upplysningar, som på grund härav lämnats, framgår att förvärven av jordbruksfastigheter för bolags räkning i allmänhet skett genom bolagets disponent, genom styrelseledamot eller bolagstjänstemän, såsom skogsinspektorer, sågverksfaktorer eller skogvaktare, således ej sällan genom personer, som på grund av sin ekonomiska ställning ej anses kunna inlåta sig på sådana ofta nog betydande köp, varom här är fråga. Då härtill kommer, att bolagens tjänstemän i regel av sina principaler äro förbjudna att för egen räkning driva affärer, ligger det nära till hands att misstänka, att fastighetsförvärven skett för resp. bolags räkning. Ofta hava dessutom hemmanen betingat sådana priser, att det för en enskild person ej skulle lönat sig att inköpa hemmanet. För det bolag, som stått bakom köpet, har däremot affären ansetts fördelaktig, då bolaget genom förvärvet uppnått vissa för bolaget önskvärda mål. Köpen hava sålunda skett för förvärv av strandremsor, för att erhålla ett hemman, vars skogar varit omgivna av det köpande bolagets skogsmarker, för utjämnande av gränser e. d. Att köp även skett uteslutande för att åtkomma värdefulla skogstillgångar, har ej heller varit sällsynt.

Förekomma alltså redan vid köpet av fastigheten vissa förhållanden, som väcka misstankar att bulvanköp föreligger, tillkomma sedermera vid fastighetens förvaltning oftast omständigheter, som giva bekräftelse åt dessa misstankar. Den formellt av enskild person ägda fastighetens jordbruk utarrenderas sålunda i regel åt någon jordbrukare, vilken till bolaget erlägger arrendet, bolaget bekostar åbyggnadernas underhåll, skogsarbetena utföras av bolagets personal, timret märkes med bolagets timmermärken, fastigheten åvilande skatter utgöras av bolaget etc. Den första tiden efter bulvanköpet håller sig bolaget ofta nog i bakgrunden, men sedermera framträder det alltmera som fastighetens ägare och efter några års förlopp betraktas bolaget allmänt som fastighetens verkliga ägare. Ofta medgiva även bolagens tjänstemän helt öppet att bulvanköp föreligger.

Enskildas förvärv.

Liksom ifråga om bolagen kan man, om det bortses från förhållandena under krisåren, beträffande enskilda, till jordbrukareklassen icke hö-

[1] Se bil. 2: Frågeformulär B, frågan 1.

rande personers förvärv av jordbruksfastigheter konstatera, att dessa förvärv huvudsakligast berört sådana fastigheter, som ägt skogstillgångar. Här liksom beträffande bolagen har det sålunda varit den ständigt ökade efterfrågan på virke såväl för industriella ändamål inom landet som för export, som haft till följd, att ett synnerligen stort antal såväl större som mindre jordbruksfastigheter gått ur den självvägande lantbefolkningens ägo och kommit i händerna på företagare av olika kategorier. Hos dessa personer har avsikten med fastighetsförvärven följaktligen ej varit att vinna bärgning och utkomst genom det å fastigheterna befintliga jordbruket, utan syftet med köpet har huvudsakligast varit exploaterandet av å fastigheterna befintliga andra naturtillgångar än dem, som äro förenade med själva jordbruket. De grupper av enskilda köpare utanför jordbrukarnas krets, som under tiden före krisåren äro talrikast företrädda, äro därför givetvis *köpare av skog för industriella ändamål,* i det följande benämnda "enskilda industriidkare", samt *skogsspekulanter.*

Enskilda industriidkare.

De enskilda industriidkare, som förvärvat fastigheter, varom här är fråga, hava i regel utgjorts av ägarna till mindre sågverk eller andra smärre industriella anläggningar. Talrikast synas deras jordförvärv hava varit inom vissa områden av sydöstra delen av landet, Jönköpings, Kalmar och Kristianstads län, samt framförallt i Värmlands och Jämtlands län, i vilka två sistnämnda län de enskilda industriidkarna synas hava utvecklat en livlig verksamhet. Från andra delar av riket omtalas däremot de enskilda industriidkarna mindre ofta. Särskilt inom Mälarlänen förefalla de hava varit rätt sällsynta, men även från de norrländska länen är det ganska sällan det omförmäles något jordförvärv av här ifrågavarande kategori av enskilda köpare. Då det tvivelsutan för en stor del av uppgiftslämnarna varit ganska svårt att avgöra, till vilken av de två i frågeformuläret angivna kategorierna "köpare av skog för industriella ändamål" och "skogsspekulanter" en köpare varit att hänföra, är det emellertid icke uteslutet, att i åtskilliga fall de av enskilda industriidkare gjorda förvärven hänförts till den mer vittomfattande gruppen "skogsspekulanter", varför i så fall de enskilda industriidkarnas förvärv skulle vara något talrikare än vad de ingångna svaren å frågeformulären giva vid handen.

Skogsspekulanter.

Vid redogörelsen för trävarubolagens fastighetsförvärv framhölls att, vad tiden före krisåren angår, den i förevarande utredning behandlade jordmobiliseringen framförallt är att betrakta som en överflyttning

av den självägande jordbruksbefolkningens jord i trävarubolags och skogsspekulanters händer. Om man nämligen bortser från svaren å de inkomna frågeformulären från sådana län som Gottlands, Malmöhus samt Göteborgs och Bohus län, där i allmänhet de naturliga förutsättningarna saknas för spekulation i skogsfastigheter, omförmäles i så gott som varje frågeformulär, där över huvud taget någon försäljning finnes att omtala, att bland köparna förekommit skogsspekulanter. Ofta nämnas samtidigt trävarubolag; dock äro dessa ej så talrikt representerade som skogsspekulanterna.

Vad härovan sagts, innebär emellertid icke, att skogsspekulanternas förvärv förekommit i lika hög grad i alla delar av landet, där skogstillgångar finnas; åtskilliga skogsbygder synas hava varit ganska oberörda av skogsspekulanternas verksamhet. I all synnerhet gäller detta de två nordligaste länen, där ifrågavarande köpare varit tämligen sparsamt företrädda, i likhet med övriga enskilda köpare. I de ganska få fall, skogsspekulanterna förekommit i Norrbottens och Västerbottens län, har det på något undantag när varit i kustlandskapen. Talrikare äro däremot de fall, som omtalas från Västernorrlands län, ehuru även där skogsspekulanternas verksamhet åtminstone före krisåren ej varit särskilt framträdande. Från Gävleborgs och Kopparbergs län omtalas visserligen ej sällan skogsspekulanter, men ej heller där torde deras fastighetsförvärv varit särdeles talrika. Jämtlands län är det enda av de nordliga länen, där spekulationen i skogsfastigheter från enskilda personers sida å sina håll tagit en mycket stor omfattning. I stort sett synas sålunda Norrland och Dalarne hava i ganska ringa mån varit föremål för skogsspekulanternas operationer. Förklaringen härtill torde åtminstone till en del vara den, att skogstillgångarna till så stor utsträckning ligga i bolagens händer, att mångenstädes några förvärv ej återstått att göra. Från Norrlandslänen framhålles också, att prisen å bondhemmanen numera äro så höga, att det knappast lönar sig för enskilda personer att inköpa dylika fastigheter.[1] Vad Västerbottens och Norrbottens län beträffar, utgör givetvis den för nämnda områden gällande speciella skogslagstiftning, som utesluter möjligheterna för ett omedelbart tillgodogörande av hela skogskapitalet, en för skogsspekulanternas verksamhet ytterligare särdeles hinderlig faktor. De förnämsta orsakerna till att Norrland ej i någon större omfattning utgjort skådeplat-

[1] Uteslutet är ej, efter vad det från några håll framhålles, att åtskilliga av skogsspekulanterna inom förbudslagens område äro att anse som ombud åt vissa bolag, varför i så fall ifrågavarande spekulanters jordförvärv ej skulle vara annat än bulvanköp.

sen för skogsspekulanternas verksamhet, torde man dock antagligen få söka i järnvägskommunikationernas ringa utbredning inom denna landsända samt i en i jämförelse med tillgången ringa efterfrågan på vedbränsle och virke inom detta folkfattiga område.

Till ett dylikt antagande föranledes man genom att iakttaga fördelningen av skogsspekulanternas förvärv i olika trakter av Syd- och Mellansverige. Inom dessa områden hava skogsspekulanterna i mycket obetydlig omfattning förekommit i de mera isolerade och på gynnsamma avsättningsmöjligheter mindre väl lottade bygderna, under det att de gjort synnerligen talrika och omfattande egendomsköp i trakterna kring järnvägslederna, framför allt där avsättningsmöjligheterna i övrigt varit gynnsamma. Ofta har det sålunda iakttagits, att öppnandet av en ny järnväg haft till följd, att skogstillgångarna utmed den nya trafikleden omedelbart blivit föremål för en livlig spekulation, i regel ledande till att en hel del hemman gått ur bondbefolkningens ägo. Att det härvid ej endast varit fråga om förvärv av på skogstillgång mera rikt rustade hemman, utan att köpen även berört fastigheter med ett ganska obetydligt virkeskapital, bestyrkes av ett synnerligen stort antal utsagor. Exempelvis må erinras, hurusom det i länsredogörelsen för det skogfattiga Göteborgs och Bohus län anföres från en kommun, att "före Bohusbanans tillkomst gårdarna försåldes endast till jordbrukare, men samtidigt med banan kom skogsspekulanterna". Liknande erfarenheter hava gjorts å många håll.

Förutsättningen för ett livligare uppträdande av skogsspekulanterna synes dessutom vara ett ej alltför stort avstånd till mer betydande avsättningsorter för ved och virke inom riket. Det synes nämligen i stor utsträckning förhålla sig så, att den inrikes trävaruhandeln, städernas förseende med vedbränsle samt tillgodoseendet av industriens behov av virke, ombesörjes av skogsspekulanterna, under det att trävarubolagen huvudsakligen ägna sig åt exportverksamheten. Denna arbetsfördelning mellan skogsspekulanter och trävarubolag synes medföra, att de förra, där skogstillgången ännu därtill lämnar möjlighet, koncentrera sin verksamhet till de stora inrikes avsättningsorterna mera närbelägna områden, under det att trävarubolagen, framför allt de större, göra sina egendomsförvärv huvudsakligast inom mera skogrika men från bebyggelsecentra mera avlägsna platser.

Det torde förvisso vara att tillskriva här ovan antydda omständigheter, att skogsspekulanterna synas i större utsträckning än annorstädes inom landet hava uppträtt inom Värmlands län, där de under de senaste år-

tiondena tillkomna nya järnvägslederna så att säga öppnat dörren till områden med rikliga skogstillgångar, för vilka i de ej allt för avlägsna industriområdena, främst Göteborg, erbjudits gynnsamma avsättningsmöjligheter. Främst näst Värmlands län med avseende på förekomsten av skogsspekulanter torde komma Mälarlänen, varest enskilda virkeshandlare under de senaste decennierna synas varit mycket talrika, även i kommuner med mycket ringa skogstillgång. Huvudstadens närbelägenhet torde givetvis haft en stark inverkan på skogstillgångarnas starka exploatering inom dessa län. De tre småländska länen hava även sedan gammalt utgjort ett av trävaruhandlare flitigt utnyttjat område för kustbygdernas och framförallt Skånes behov av ved och virke, och inom nämnda län hava därför också skogsspekulanternas jordförvärv varit ganska talrika. Jämväl inom de övriga av Sydsveriges län har här ifrågavarande kategori av spekulanter i många fall inköpt jordbruksfastigheter, när skogstillgång förefunnits å desamma.

Jordstyckningsspekulanter.

Även om, som i det föregående framhållits, huvudparten jämväl av enskilda, icke jordbruksidkande personers egendomsförvärv skett för att komma i besittning av å egendomarna befintliga skogstillgångar, så hava dock om ock i en jämförelsevis betydligt mindre utsträckning vid sidan härav förekommit köp av fastigheter, där skogskapitalets exploatering ej varit huvudsyftet. Bland dylika köp äro främst att nämna de å sina håll i rätt så stor omfattning skedda förvärv från jordstyckningsspekulanters sida. I många fall torde skogsspekulanterna samtidigt kunna hänföras till jordstyckningsspekulanternas grupp. Ej sällan har nämligen framför allt vid köp av större egendomar tillgått så, att sedan egendomen tillhörande skog avverkats, egendomen styckats i smärre tomter till byggnadsplatser för egna hem e. d., eller också har åkerjorden avsöndrats till småbruk, varemot skogsmarken behållits av spekulanten. Dylika fall synas hava varit ej alltför sällsynta i landets mera tätt bebyggda delar. I övrigt synas de enskilda jordstyckningsspekulanterna hava förekommit mera talrikt i ungefär samma trakter av landet som jordstyckningsbolagen. De av dessa verkställda köpen för jordstyckning äro dock betydligt fåtaligare än de fall, då egendomar för styckning förvärvats av enskilda personer. Jordstyckningsspekulanternas förnämsta period synes, liksom de med liknande uppgifter sysslande bolagens, hava infallit under det första decenniet av 1900-talet. Även den av enskilda spekulanter verkställda jordstyckningen torde sålunda i hög grad stimulerats av den under nämnda tid som känt

synnerligen livliga egnahemsrörelsen. Men även från det senaste årtiondet omnämnas ej så få fall, framför allt i Stockholms och Göteborgs närhet, då jordbruksfastigheter inköpts i avsikt att stycka jorden till egna hem. Understundom synes likväl av ett eller annat skäl någon styckning ej hava kommit till stånd, utan egendomen har efter någon tid realiserats ostyckad.

De flesta av de av enskilda spekulanter liksom av bolag verkställda egendomsstyckningarna hava skett för försäljning av byggnadstomter antingen i städernas omedelbara närhet för uppförande av bostadshus eller längre utåt landet för uppförande av sommarbostäder; endast mer sällan torde med styckning avsetts att skapa mindre jordbruk. Styckningar av sistnämnda slag hava i något större utsträckning förekommit blott i Malmöhus, Örebro och Västmanlands län.

Övriga enskilda köpare.

Jämte härovan nämnda fastighetsköp, verkställda av enskilda industriidkare samt skogs- och jordstyckningsspekulanter, är slutligen att beröra det förvisso ej ringa antal fall, då jordegendomar under den här avsedda, före krisåren infallande tidsperioden inköpts av andra enskilda personer, som ej kunna inordnas bland någon av nämnda kategorier. Talrikast bland dessa fall äro de, då jordbruksfastigheter inköpts *för nöjesändamål.* Härvid är dock att märka, att dylika köp äro i alldeles särskild grad koncentrerade till vissa trakter av landet, under det att de annorstädes så gott som ej alls förekommit. I de till de större städerna, framför allt Stockholm och Göteborg, angränsande häraderna har sålunda i många fall inträffat, att till stadsbefolkningen hörande personer inköpt gårdar för att användas huvudsakligast till sommarbostad.[1]

En ganska svår fråga att besvara är, huruvida de under krisåren så ytterst talrikt förekommande s. k. *jobbareköpen* även före nämnda tid haft någon mera avsevärd förekomst. I allmänhet beröra uppgiftslämnarna, när frågan om jobbarna kommer på tal, blott förhållandena under krisåren. Endast mera undantagsvis möter man några uppgifter därom, att även före de på grund av krisåren säregna förhållandena från enskilda spekulanters sida förekommit egendomsköp, där fastighetens förnämsta värde låg i jordbruket och därmed förenade fasta och lösa in-

[1] För det ojämförligt stora flertalet av de omkring de större städerna så talrika sommarvillorna tillhandahållas byggnadstomter genom jordstyckningsspekulanter. I stor utsträckning förekommer även jordavsöndring från böndernas hemman.

ventarier och där köparen genom försäljning av grödor och inventarier sökte snarast möjligt tillgodogöra sig största möjliga avkastning från egendomen. Helt säkert torde emellertid dylika jobbareköp varit vanligare än vad direkt förspörjes i utsagorna. Man föranledes till ett sådant antagande därav, att när uppgiftslämnarna komma till frågan om jordbrukets skötsel, det i vissa fall talas om, hurusom å av jobbare förvärvade egendomar. byggnader och jord bringats i en så djup vanhävd, att en dylik knappast torde kunnat vara för handen, då frågeformuläret besvarades, om vederbörande jobbares förvärv inträffat först under krisåren. Troligt är därför, att ej så få jobbareköp förelågo redan före krisåren, fastän de med sådana köp förenade följderna tydligast framstodo just under krisåren, då den allmänna uppmärksamheten var särskilt riktad på jordbruket och dess skötsel.

Försäljning av bondgårdar tillhörig jord genom ägostyckning eller jordavsöndring inom de delar av riket, som ej tillhöra den norrländska förbudslagens område.[1]

De i det föregående omtalade försäljningarna till bolag och enskilda personer hava avsett de fall, då jordegendomar *i sin helhet* sålts av självägande jordbrukare. Återstår att redogöra för frågan, huruvida inom de delar av riket, som ej tillhöra den norrländska förbudslagens område, självägande bönder genom ägostyckning eller jordavsöndring frånsålt *delar* av sina gårdar till här ifrågavarande köpare. Av de i denna fråga meddelade upplysningar kan konstateras, att genom styckning av eller avsöndring från bondhemman i stort sett jord endast i ringa utsträckning gått ur den jordbruksidkande befolkningens ägo i jämförelse med den omfattande överflyttning av jord, som skett från jordbrukare till icke-jordbrukare genom bondgårdars försäljning i deras helhet. Å landsbygden inom län, där den industriella verksamheten har någon större betydenhet med därav följande behov av såväl markutrymme för fabriksanläggningar som byggnadstomter till arbetarebostäder o. d., hava givetvis ovannämnda tvenne jorddelningsinstitut kommit till en vidsträcktare användning än i de län, där industrien är mera sparsamt företrädd. Inom Stockholms län hava sålunda förekommit ganska talrika fall av ägostyckning och jordavsönd-

[1] För bolagens jordförvärv genom jordavsöndring från hemman inom förbudslagens område på grund av § 3 i nämnda lag se efterföljande utredning "Minimiarealen för bondgårdar" etc.

ring för industriens behov och likaså inom Bergslagen (Västmanlands län och sydöstra delen av Kopparbergs län). Från de båda Skånelänen samt från vissa delar av Älvsborgs samt Göteborgs och Bohus län omtalas också talrika fall av här ifrågavarande slag av jorddelning. För beredande av byggnadsplatser till bostadshus åt den under de senaste årtiondena avsevärt ökade befolkningen i städer och stadsliknande samhällen hava jämväl inom övriga delar av Syd- och Mellansverige i landskommunerna invid eller i närheten av dylika samhällen jordbrukarna genom ägostyckning eller jordavsöndring understundom försålt betydande områden. Härtill kommer den i vissa län, framförallt Stockholms län, i stor utsträckning genom ägostyckning eller jordavsöndring skedda försäljningen av tomter till sommarbostäder åt stadsbefolkningen. Den vanligaste formen för här nämnda jorddelningar har varit jordavsöndring, medan ägostyckning synes hava förekommit mindre ofta.

Ovannämnda av behovet efter byggnadstomter betingade ägostyckningar och jordavsöndringar utgöra flertalet av de fall, då självägande bönder frånsålt delar av sina gårdar. Mindre vanliga hava ägostyckningar eller jordavsöndringar för andra ändamål varit. Sålunda är det anmärkningsvärt sällan det förekommit, att skogbärande mark avskilts från hemmanen. Dylikt omtalas endast i undantagsfall, egendomligt nog oftast från de sydligaste länen, och därvid synes skogsområdenas avlägsna läge från gården oftast varit orsaken till deras realisation. Till sist bör erinras om de inom Gottlands, Malmöhus, Göteborgs och Bohus m. fl. län ganska talrikt förekommande ägostyckningar och jordavsöndringar, berörande sådana bondgårdar, som inom sitt område ägt värdefullare kalk- eller granittillgångar eller andra för industrien begärliga jord- och bergartsfyndigheter.

Ovan omtalade ägostyckningar och jordavsöndringar hava tvivelsutan berört ett stort antal bondgårdar och representera förvisso sammanlagt en ganska avsevärd areal jord. Som förut erinrats äga dock dessa ägostyckningar och jordavsöndringar en mycket ringa betydelse i jämförelse med de synnerligen talrika och omfattande försäljningarna av bondgårdar i sin helhet till köpare, icke tillhörande den jordbruksidkande befolkningen.[1]

[1] Vad här anförts i frågan om ägostyckning och jordavsöndring från bondgårdar, äger tillämpning jämväl på de under krisåren rådande förhållandena, varför i det nästföljande, försäljningarna under kristiden avhandlande kapitlet ej närmare redogöres för de försäljningar, som skett genom ägostyckning resp. jordavsöndring.

III. Kristidens inverkan på fastighetsförvärven.

Allmän översikt.

Den under världskriget rådande *högkonjunkturen* inom de flesta grenar av vårt näringsliv sträckte sina verkningar även till handeln med jordbruksfastigheter, vilken under åren 1914—1919 antog en sådan omfattning och intensitet, som säkerligen aldrig tillförene iakttagits inom vårt land. "Gårdarna blevo som en vanlig handelsvara", som gingo ur hand i hand till ständigt stegrade priser. Ofta bytte en egendom ägare flera gånger under loppet av ett år. Ombytena av ägare voro så täta, att understundom ingen av ortens befolkning visste, vem som verkligen var ägare till en gård, som börjat gå i dylik handel, inte ens gårdens eget folk. Ofta blevo hemmansrealisationerna formligen epidemiska. Det började exempelvis inom en kommun med att en jordägare av en eller annan anledning sålde sitt hemman för en, som det syntes, särdeles hög köpeskilling. Hans exempel smittade snart flera andra, ofta i goda ekonomiska omständigheter varande jordägare, och mångenstädes lämnade på detta sätt inom en bygd många gårdar, som sedan långliga tider gått från far till son, sina gamla ägare och kommo i händerna på oskylda, som understundom voro att räkna till den jordbruksidkande befolkningen, men som vida oftare utgjordes av bolag eller enskilda spekulanter utanför jordbrukarnas krets.

Orsakerna till denna livliga omsättning av jordbruksfastigheter äro först och främst att söka i den under krisåren alltmer *stegrade efterfrågan på trävaror såväl till bränsle som till virke,* i sin tur framkallande en ökad efterfrågan på skogstillgångar. Fastigheter med skogskapital, redan förut särskilt eftersökta av såväl *bolag* som *enskilda spekulanter,* blevo under krisåren alltmer begärliga, och fastighetshandeln under denna tid utgör sålunda till stor del ett i omfattning och intensitet stegrat fullföljande av den huvudsakligast skogsegendomar berörande jordmobilisering, som i det föregående behandlats. Men kristidens stegrade omsättning förorsakades ej endast av det ökade behovet av trävaror. Den under

nämnda period knappa tillgången på födoämnen med därav följande stegring i priserna å jordbrukets alster hade till följd, att jordbruksfastigheterna blevo ett begärligt spekulationsobjekt även på grund av det med fastigheterna förenade jordbruket med dess grödor och inventarier. De före krisåren relativt sällsynta *jobbareköpen* blevo därför nu så mycket talrikare. Härtill kommo fastighetsförvärv av personer, vilka genom inköp av jordbruk ville *säkerställa tillgången på livsmedel.* Slutligen är att ihågkomma den ej obetydliga efterfrågan på jordegendomar, som härrörde från dem, som för *nöjesändamål* eller såsom *kapitalplacering* önskade förvärva jord. I det följande skall närmare redogöras för dessa olika kategorier av köpare.

Bolagens förvärv.

Bolagen synas i allmänhet ej hava spelat någon mera framträdande roll vid de under krisåren starkt ökade fastighetsköpen. De i det föregående skildrade förvärven från bolagens sida fortgingo i ungefär samma omfattning under krisåren som tidigare. Endast här och var synas *trävarubolagens* förvärv hava varit något talrikare än vad fallet var före kriget. I Bergslagen inköptes i några fall av *industribolag* jordbruksfastigheter i det speciella syftet att säkerställa tillgången på livsmedel åt bolagens arbetare. I övrigt synas industribolagens fastighetsköp ej hava varit av särskilt anmärkningsvärd natur under krisåren; ej heller kan i allmänhet vare sig någon ökning eller minskning av nämnda bolags fastighetsköp konstateras under ifrågavarande tid. Vad angår övriga slags bolag så torde en avgjord minskning i deras köp inträffat under kristiden. För *jordstyckningsbolagen* hava sålunda förhållandena på grund av de utomordentligt stegrade kostnaderna inom byggnadsindustrien ej varit gynnsamma för tomtförsäljningar. Visserligen omtalas från de första krisåren särskilt från Stockholms län en del förvärv av tomtbolag, men sedermera synas dylika fastighetsköp hava helt upphört. Från *jordbruksbolagens* sida torde endast i Malmöhus län några förvärv hava gjorts under krisåren.

Vad angår förhållandena inom förbudslagens område, har i det föregående erinrats om huru siffrorna för *bulvanköpen* visserligen utvisa en avgjord ökning för tiden efter 1912, i jämförelse med perioden 1906—1912, men att det av vissa skäl kan ifrågasättas, om denna ökning verkligen är så avsevärd, som siffrorna angiva. Att krisårens säregna förhål-

landen skulle inverkat på antalet bulvanköp, framgår ej annat än i högst få undantagsfall av uppgiftslämnarnas utsagor.

Enskildas förvärv.

Skogsspekulanter och jobbare.

Bolagen hava sålunda endast i mindre mån bidragit till den under krisåren inträdda kraftiga ökningen i fastighetsomsättningen. Denna ökning är i stället att tillskriva de av enskilda skogsspekulanter och jobbare i en utomordentligt stor omfattning gjorda fastighetsköpen. I likhet med förhållandena före krisåren äro emellertid dessa spekulanters förvärv ej lika talrikt förekommande över hela landet. Från vissa trakter förspörjes det nämligen, att kristiden ej medfört någon ökning i fastighetsomsättningen. Detta är fallet med stora delar av Norrland. Lappmarksområdena av Norrbottens och Västerbottens län synas varit så gott som helt oberörda av skogsspekulanters och jobbares verksamhet. Vad jobbarna angår, är deras uteblivande helt förklarligt, då ju lappmarken saknar förutsättningar för jobberi med jordbruksfastigheter, och för skogsspekulanterna har den genom utsyningslagen reglerade skogsavverkningen inom lappmarken ej varit förenlig med det för dem typiska omedelbara tillgodogörandet av skogskapitalet. Av det övriga Norrland synes Gävleborgs län hava varit tämligen oberört av kristidsförhållandena inom fastighetsmarknaden, medan däremot inom Västernorrlands och än mera inom Jämtlands län framför allt skogsspekulanterna under krisåren å sina håll uppträtt synnerligen talrikt. I Syd- och Mellansverige är det endast Gottlands, Jönköpings och Kronobergs län, som i stort sett ej berörts av de för krisåren typiska fastighetsförvärven från skogsspekulanters och jobbares sida, under det att de övriga länen i södra och mellersta Sverige i större eller mindre omfattning under krisåren varit skådeplatsen för nämnda spekulanters verksamhet.

Liksom före krisåren utgöra även under dessa år Värmlands län samt Mälarlänen de trakter, där skogsspekulanter och jobbare varit talrikast. I Värmlands län hava sålunda särskilt skogsspekulanter men även jobbare, bland dem ej så få norrmän, såsom närmare framgår av länsredogörelsen, utövat en synnerligen rastlös verksamhet, och i de fyra Mälarlänen hava i all synnerhet jobbarna inom åtskilliga delar av länen gjort ett synnerligen betydande antal jordförvärv. Skillnaden mellan skogsspekulanter och jobbare torde emellertid mångenstädes under krisåren hava varit ganska liten. Då nämligen under denna tid ej endast skogen ägde ett betydande

värde, utan även jordbrukets produkter voro ett tacksamt spekulationsobjekt, ägnade sig skogsspekulanten givetvis, samtidigt som han avverkade skogstillgångarna, åt den ofta med stor förtjänst förbundna realisationen av egendomens gröda och inventarier, liksom jobbaren, som köpt en egendom huvudsakligast för att spekulera i de med jordbruket förbundna tillgångarna, givetvis ej lät någon å egendomen eventuellt befintlig, om än så obetydlig skogstillgång förbliva orörd. Ofta har också tillgått så, att den förste köparen tillgodogjort sig den mer värdefulla skogstillgången, varefter egendomen avyttrats till en ny köpare, som tagit resterna av skogen. För den därefter följande tredje spekulanten-köparen återstod endast att realisera å egendomen eventuellt befintliga grödor, djur och döda inventarier. "Samvetslösa lycksökare anmälde sig som köpare till gården, köpte den för högt pris, som det för tillfället tycktes, behöll den en à två månader, sålde den därefter till en ny gulasch efter att hava förbehållit sig den bästa skogen. Den nye köparen började hugga upp ungskogen, och det han ej medhann, förbehöll han sig vid den försäljning till tredje gulaschen, som efter några månader skedde. Nu nedmejades i regel allt, som hade värde, så att på många gårdar finnas ej kvar träd, som innehålla 3—4 tum vid brösthöjd. Gröda och djur bortsåldes, så att å vissa egendomar, där förut kreatursstammen uppgick till 100 djur, 2 à 3 kor och så många dragare, som möjligtvis vissa skogskörslor erfordrade, funnos kvar".[1] En dylik serie av försäljningar har ej hört till undantagen för de egendomar, som under krisåren råkat i händerna på skogsspekulanter eller jobbare.

Såsom nämnts, hava Värmlands län samt Mälarlänen varit det förnämsta fältet för nu berörda spekulationsverksamhet, men även annorstädes inom Syd- och Mellansverige har jobberiet i fastigheter florerat i hög grad under liknande former, som nyss sagts, nämligen i vissa delar av Östergötlands och Kalmar län, i Göteborgs och Bohus län samt i Örebro län. Anmärkningsvärt är, att den sydligaste delen av landet framför allt Malmöhus län, men även Hallands, Kristianstads och Blekinge län icke i stort sett synas hava varit en så gynnsam jordmån för enskilda spekulanters verksamhet som Mellansveriges provinser, där, att döma av utsagornas vittnesbörd, jobberiet i skog och jord ymnigt frodats.

Enskilda personer för säkerställande av livsmedelstillgång.

En för krisåren speciell kategori av köpare utgjorde de enskilda personer, som genom förvärv av jordbruksfastigheter ville för sig och sin fa-

[1] Ur redogörelsen för Stockholms län sid. 84.

milj söka om möjligt neutralisera den livsmedelsknapphet, som i alldeles särskild grad under nämnda tid gjorde sig gällande för de till den jordbruksidkande befolkningen icke hörande samhällslagren. Ingenstädes fingo dock dessa förvärv någon större omfattning. Talrikast hava de givetvis förekommit i de delar av landet, där den till jordbruket icke hörande befolkningen är särskilt starkt representerad, såsom och framför allt i de till huvudstaden angränsande länen. Malmöhus och Östergötlands län utgöra även områden, där nu omnämnda fastighetsförvärv varit relativt talrika. Jämväl i övriga delar av landet har det visserligen här och var inträffat, att någon icke-jordbrukare inköpt jordbruk för att säkerställa livsmedelstillgången, men dylika fall hava icke varit talrika.[1] Det kan därför om dessa egendomsköp sägas, att de spelat en mycket ringa roll vid den under kristiden försiggångna omfattande överflyttningen av jordbruksfastigheter från jordbrukare till personer ur andra yrkesklasser.

Enskilda personer för nöjesändamål eller kapitalplacering.

Ej heller de förvärv av jordbruksfastigheter, som under krisåren gjorts för nöjesändamål eller för kapitalplacering, hava varit av sådan betydelse, att de kunna i någon mån jämföras med de här förut relaterade, av öppet profitbegär eller spekulationslusta gjorda fastighetsköpen från skogsspekulanters och jobbares sida. Från en och annan kommun förspörjes väl, i regel inom de län i Syd- och Mellansverige, där antingen traktens naturskönhet eller tillgången på jaktmarker och fiskevatten givit förutsättningar därtill, att under krisåren oftast större egendomar inköpts av någon inom närbeläget större samhälle bosatt affärsman eller fabriksägare, men dylika köp äro dock i stort sett endast att betrakta som undantagsfall. Huruvida köpen skett för nöjesändamål eller för kapitalplacering har givetvis ställt sig vanskligt för uppgiftslämnarna att avgöra; ej sällan framhålles, att med köpet även torde hava varit förenat syftet att säkerställa livsmedelstillgången.

Enskilda industriidkare och jordstyckningsspekulanter.

Återstår slutligen att något beröra de i det föregående, då tal var om förvärven under tiden före krisåren, omnämnda enskilda industriikarna och jordstyckningsspekulanterna. Dessa två kategorier hava under krisåren ej intagit något mera framträdande rum i fråga om köp av jordbruksfastigheter. De enskilda industriidkarnas jordförvärv synas i likhet med trävarubolagens icke hava i någon mera avsevärd mån vare sig ökats eller

[1] Inom Värmlands län hava dylika köp gjorts bl. a. av norrmän.

minskats under krisåren, utan torde hava fortsatt i ungefär samma omfattning som före kriget. Om jordstyckningsspekulanterna gäller, vad förut sagts om jordstyckningsbolagen, nämligen att de under krisåren rådande förhållandena å byggnadsmarknaden så småningom synas kommit tomtspekulationen att i det närmaste avstanna. För denna grupp av enskilda spekulanter torde alltså under krisåren skett en minskning i inköpen av jordbruksfastigheter.

IV. Förbudslagens inverkan på fastighetsomsättningen och på virkesuppköpen från bondhemmanens skogar.

Enskilda spekulanters förvärv efter förbudslagens ikraftträdande.

Som i det föregående framhållits, äga de två nordligaste länen ej några större förutsättningar för att bliva ett fält för skogsspekulanters och jobbares verksamhet på grund av den för dessa län gällande speciella skogslagstiftningen. En följd härav är, att den genom förbudslagens ikraftträdande under år 1906 borteliminerade konkurrensen från bolagens sida om bondhemmanen ej anses inom sagda tvenne län hava märkbart stimulerat enskilda, till jordbrukareklassen icke hörande personer till ökade förvärv av bondhemman. Den ringa ökning i nämnda personers jordförvärv, som kan konstateras efter förbudslagens ikraftträdande, bör nämligen helt och hållet tillskrivas konjunkturerna på trävarumarknaden, framhålles det. Inom övriga delar av förbudslagens område gå erfarenheterna däremot i mycket varierande riktningar. Här och var, i synnerhet i Jämtlands och Västernorrlands län, kan man konstatera ett till följd av bolagens utestängande ökat uppträdande av skogsspekulanter och jobbare, men å andra håll har man ej gjort några dylika iakttagelser, såsom närmare framgår av länsredogörelserna. I Värmlands län gå erfarenheterna i samma riktning som i de två nordligaste länen, i det att det tämligen enstämmigt framhålles, att de enskilda spekulanternas förvärv ej tilltagit efter förbudslagens tillkomst. Erinras må emellertid, att, då uppgiftslämnarna meddelade sina iakttagelser i förevarande fråga, förbudslagen för Värmlands län varit gällande under en tid av endast två år.

Frågan om det kan antagas, att den eventuellt föreliggande ökningen av de enskildas köp överstigit eller understigit antalet av de bolagsköp, som skulle ägt rum, därest förbudslagen ej kommit till stånd, kan synas hava varit ganska vansklig för uppgiftslämnarna att besvara. Tager man emellertid hänsyn till den under årtionden förvärvade erfarenhet av trävarubolagens förvärv av bondhemman, som förefinnes inom förbudslagens område, torde det förvisso ej hava ställt sig svårt för uppgiftslämnarna att

bilda sig en föreställning om, huru förhållandena skulle gestaltat sig å fastighetsmarknaden, därest ej bolagen utestängts från densamma genom förbudslagens tillkomst. En jämförelse mellan de enskilda spekulanternas faktiska köp och bolagens under andra förutsättningar sannolika köp synes på den grund ej omöjlig att genomföra. Uppgiftslämnarna hava också i stor omfattning yttrat sig i denna fråga, och i stort sett kan man säga, att full enighet råder därom, att de av enskilda, till jordbrukareklassen icke hörande personernas fastighetsförvärv varken till antal eller omfattning motsvara de fastighetsförvärv, som skulle gjorts av bolagen, därest ej förbudslagen tillkommit.

Trävaruindustriens förvärv av avverkningsrätter från bondhemmanen.

Det för några årtionden sedan inom Norrland så gängse förfarandet, att bönderna till trävarubolagen försålde rätten till avverkning under visst antal år å sina hemmans skogar, kan numera anses hava så gott som fullständigt upphört. Förklaringen härtill är givetvis att söka i den genom lagstiftningen alltmer inskränkta tiden för avverkningsrätts bestånd. Från lappmarksområdena inom Västerbottens och Norrbottens län erinras sålunda, hurusom med den där endast vart tredje år återkommande virkesutsyningen å enskildas skogar ett för en tid av endast fem år gällande avtal givetvis ej kan innebära någon större fördel för bolagen. Från nämnda områden framhålles dessutom, att i de fall, där de under en tidigare period upprättade avtalen om avverkningsrätt oftast å 50 år ej ännu utgått, bolagen under de senaste åren i stor utsträckning återsålt avverkningsrätterna till vederbörande hemmansägare bl. a. på grund av, såsom det uppgives, vissa tvistigheter mellan jordägarna och bolagen.[1] Även från andra delar av förbudslagens område meddelas allmänt, att inga nya avtal träffats om avverkningsrätt å bondskogarna, när de gamla avtalen efterhand utlupit.[2]

Under sådana förhållanden är det givet, att trävaruindustrien för att fylla sitt virkesbehov i allt större omfattning börjat från bondhemmanen uppköpa på rot stående skog eller avverkat virke. Dylika köp hava tilltagit år från år, omtalas det från alla delar av förbudslagens område. Un-

[1] Jfr redogörelsen för Norrbottens län sid. 387.

[2] I detta sammanhang torde böra erinras om huru i södra och mellersta delen av landet dylika avverkningsrätter till skog fortfarande säljas av bönderna till bolag och enskilda spekulanter till synnerlig skada för skogstillgången. För dylika skogsområden har nämligen avverkningsrättens förvärvande så gott som alltid till följd en fullständig skogsskövling.

derstundom synas härvidlag enskilda virkeshandlare uppträda som mellanhänder mellan bolagen och bönderna. Å sina håll synes det vanligaste vara, att bönderna själva avverka och nedköra timret till vattendragen, där sedan försäljning sker till bolagen eller enskilda uppköpare. Detta förfaringssätt betraktas mångenstädes av bönderna som det förmånligaste, enär de då själva tillförsäkras större delen av de med timmerdrivningen förenade förtjänsterna. Utstämplingen av virke till avverkning, i de län där skogsvårdsstyrelser finnas, sker numera i mycket stor utsträckning av skogsvårdsstyrelsernas personal till, som det från många håll påpekas, synnerlig stor fördel för bondskogarna, som härigenom bliva föremål för rationell avverkning, och allmänt erinras om, att avverkningsrätternas försvinnande och dessas ersättande med försäljning av genom forstligt utbildade personer utstämplat timmer varit av en utomordentligt gynnsam betydelse för böndernas skogar.

Trävaruindustriens ökade uppköp av virke — avverkat eller på rot — är icke, framhålles det, beroende på förbudslagens tillkomst. Ökningen i nämnda uppköp är i stället dels en naturlig följd av avverkningsrätternas upphörande, dels beroende av den på trävarumarknaden alltmer ökade efterfrågan å skog till avverkning. Den under de senaste årtiondena nytillkomna trämasseindustrien säges hava i mycket stor utsträckning bidragit till uppkomsten av denna ökade efterfrågan.

Uppgiftslämnarnas åsikter om förbudslagens verkningar i allmänhet.

Det torde till sist här böra omnämnas, att ett mycket stort antal av de uppgiftslämnare, som utgöras av kommunalnämnder och landsfiskaler, vid besvarandet av ovan berörda två frågor om skogsspekulanternas förvärv i jämförelse med bolagens och om försäljningen av timmer från bondskogarna ofta tillägga, att förbudslagen haft en synnerligen välgörande inverkan för bondeklassens bevarande och att nämnda lag i stort sett därför motsvarat sitt ändamål. Skogsspekulanternas och jobbarnas förvärv av jordbruksfastigheter uppgå nämligen ej på långt när till det antal hemmansköp, som bolagen utan tvivel skulle gjort, om förbudslagen icke tillkommit. En efter nämnda lags ikraftträdande i stort sett oförminskad bondbefolkning tillgodoföres därför samt på grund av avverkningsrätternas försvinnande avkastningen från skogar, som under andra förhållanden i många fall skulle varit i bolags ägo. Bland uttalanden av uppgiftslämnare, vilka kunna anses representera den inom förbudslagens område bosatta bondbefolkningen, torde man knappast finna något, som med ogillande omnämner den norrländska förbudslagstiftningen.

V. Orsakerna till den jordbruksidkande befolkningens försäljning av sina jordbruksfastigheter.

I ekonomiskt hänseende är å ena sidan tiden före krisåren och å andra sidan de till kristiden hörande åren tvenne för landets jordbruksnäring synnerligen olikvärdiga perioder. Den före kristiden infallande tidrymd, varom i denna utredning är fråga, nämligen årtiondena närmast före år 1914, torde icke kunna uppvisa någon period, då jordegendomarna utsatts för en sådan värdestegring och jordbrukets produkter varit föremål för sådan efterfrågan som under tiden 1914—1919. Denna olikhet i den ekonomiska situationen inom jordbruket före och under krisåren har givetvis i hög grad påverkat de förhållanden, under vilka här behandlade överflyttning av jordbruksfastigheter försiggått. Vid studiet av uppgiftslämnarnas utsagor om de orsaker, som föranlett bondbefolkningen eller andra verkliga jordbrukare att realisera sina jordegendomar, får man också det intrycket, att före krisåren försäljningarna påverkades av en hel del inom jordbruksnäringen förefintliga ogynnsamma faktorer, i vilka därför till stor del är att söka förklaringen till de under nämnda tid inträffande realisationer av jordbruksfastigheter, medan under kristiden egendomsförsäljningarna torde kunna jämföras med annan slags affärsverksamhet och sålunda voro orsakade av sådana anledningar som vinstbegär, spekulationslusta o. d. Vid redogörelsen härnedan för försäljningsorsakerna är det under sådana förhållanden nödvändigt att särskilt för sig behandla vardera av de båda ovan berörda perioderna.

Före krisåren.

Bondgårdarnas försäljning.

I regel har det för uppgiftslämnarna varit ganska svårt att angiva de vanligaste orsakerna till bondgårdarnas försäljning före krisåren. Dels förekommo under tiden före krisen på sina håll fastighetsförsäljningar mindre ofta, och angående de inträffade fallen, som på sin

tid ej synts hava väckt någon särskild uppmärksamhet, torde det icke hava varit lätt för uppgiftslämnarna att förskaffa sig några upplysningar. Dels ligga de före kristiden inträffade fastighetsköpen av bolag eller enskilda spekulanter ofta så långt tillbaka i tiden, att det på grund därav för mången varit svårt att ge besked om orsakerna till köpen. Minnena om de med dessa köp förknippade omständigheterna synas hava starkt förbleknat hos befolkningen under intrycken av de under krisåren så talrika fastighetsköpen från bolags och enskilda spekulanters sida. Detta gör, att det är förenat med vanskligheter att för tiden före krisåren av uppgiftslämnarnas ofta nog kortfattade och tämligen vaga uttalanden förskaffa sig en någorlunda exakt bild av de förhållanden, som givit upphov till fastighetsrealisationerna, i all synnerhet när det gäller ett så vittomfattande område som hela landet. De inom dettas olika delar främst på grund av de växlande naturförhållandena rådande olika ekonomiska förhållandena hos den jordbruksidkande befolkningen torde nämligen haft till följd, att försäljningsorsakerna delvis varit av olika slag inom de olika områdena. Även torde de hos befolkningen i landets särskilda delar olikartade åskådningarna och sedvänjorna ifråga om försäljning av jordegendom ej hava varit utan inflytande på försäljningsorsakerna.

Så mycket torde man emellertid kunna med bestämdhet säga, att orsakerna till det ojämförligt största antalet försäljningar under tiden före krisåren åtminstone i landets sydliga och mellersta delar äro att söka i ett hos lantbefolkningen starkt utbrett *missnöje med förhållandena inom jordbruksnäringen,* vare sig detta missnöje är att söka i ekonomiska, sociala eller folkpsykologiska företeelser. Ekonomiska svårigheter, svårighet att få arbetskraft, ledsnad vid jordbruket och önskan att flytta till stad äro nämligen de orsaker, man oftast möter i utsagornas uttalanden om förhållandena före krisåren. Beträffande de fastighetsrealisationer, som ligga längre tillbaka i tiden, försiggångna under 1880- och 1890-talen, vill det synas, som om de ekonomiska svårigheterna varit de mest dominerande bland nyss nämnda olika försäljningsorsaker. Jordbruksnäringen hade under denna tid, säges det, en mycket ringa ekonomisk bärkraft, priserna å jordbrukets alster voro mycket tryckta, avsättningsmöjligheterna ringa. Dessa förhållanden hava väl sedermera något förbättrats, men i stället hava nya svårigheter tillkommit. Sålunda har under de sista två årtiondena framför allt frågan om att erhålla tillräckligt med arbetskraft till jordbruket blivit alltmer svårlöst. Men, framhålles det ofta, svårigheten att få arbetskraft är i regel ej annat än ett ekonomiskt problem. Jordbruket kan

ej bjuda samma löner åt arbetarna som industrien, varför landsbygden avfolkas av den del av befolkningen, som befinner sig i sina bästa år, och den lejda arbetskraft, som återstår för jordbruket, utgöres till sin största del av halvvuxna personer och åldringar. Orsaken till flykten från jordbruksarbetet är dock ej endast att söka i de bättre ekonomiska villkor, som bjudas av industrien. Svårigheten att få arbetskraft härleder sig nämligen i mycket hög grad även från den bland lantbefolkningens ungdom alltmera tilltagande obenägenheten för jordbruksarbete. Detta gäller ej endast den manliga arbetskraften utan även, och kanske än mer, den kvinnliga, hos vilken förspörjes en alltmera tilltagande motvilja för det med jordbruket förenade arbetet i ladugården och på fältet. Denna de mest arbetsföra åldersklassernas övergång från jordbruket till industrien gäller givetvis först och främst avkomlingarna till den obesuttna delen av lantbefolkningen, men även i stor utsträckning sönerna och döttrarna till de självägande bönderna. Allmänt klagas sålunda över, att barnen ej vilja stanna vid jordbruksarbetet, och att industrien drager till sig även dessas arbetskraft. Exempel givas på att samtliga barnen lämnat fädernegården och föredragit att vinna sin bärgning vid i stad befintlig industri i stället för vid jordbruket.

De härovan skildrade förhållandena hava i ett mycket stort antal fall tvungit jordbrukare att realisera sina gårdar. Men, där förhållandena ej antagit sådana dimensioner, att hemmanets försäljning varit direkt nödvändig, har ofta nog i allt fall hänt, att hemmanet sålts till följd av ägarens ledsnad och ohåga vid jordens brukning på grund av ovan angivna, med jordbruksnäringen förenade svårigheter. Efter gårdens försäljning har säljaren i flertalet fall flyttat till stad, mindre ofta synes hava förekommit, att han som födorådstagare kvarstannat å gården.

I detta sammanhang torde böra erinras om de visserligen ej talrika men dock förekommande fall, då yngre jordbrukare sålt sina gårdar ej på grund av ekonomiska eller andra svårigheter utan uteslutande på grund av önskan att få bosätta sig i stad. Helt säkert torde i städernas dragningskraft på landsbygdens befolkning vara att söka den indirekta och ofta nog även direkta orsaken till att ett stort antal jordbruksfastigheter gått ur lantbefolkningens ägo och kommit i händerna på icke-jordbrukare. Ej endast ekonomiska och sociala utan även vissa psykologiska faktorer måste sålunda förvisso tagas med i räkningen vid fastställandet av försäljningsorsakerna.

I de särskilda delarna av riket kunna understundom tillkomma vissa

speciella omständigheter, som i större eller mindre grad förändra den bild av försäljningarna, härovan framställts. Sålunda måste man för stora områden av landet, framför allt för vissa delar av de norrländska provinserna, erinra om att försäljningsorsakerna där även före krisåren i stor utsträckning främst varit att söka i det *höga pris,* som bjudits för fastigheter, som ägt skogstillgång. Även för vissa trakter av landets sydligare delar torde ej sällan samma försäljningsorsak hava varit mycket framträdande, när skog funnits å egendomen. Såsom närmare framgår av länsredogörelserna har det dock ofta nog visat sig, att den köpeskilling, som bjudits säljaren, och för vilken köpet även kommit till stånd, i sådan grad understigit egendomens verkliga värde, att köpet måste betraktas som synnerligen oförmånligt för säljaren. Här torde även böra erinras om vissa egendomsagenters förmedling av fastighetsköp, varigenom säljarna ej sällan förmåtts att för en alltför obetydlig köpesumma avhända sig en värdefull fastighet. Nämnda agenters verksamhet kritiseras ofta med mycken skärpa.

Till sist bör omnämnas, att arvskiften ofta giva anledning till en gårds försäljning. Ingen av arvingarna kan inlösa gården, och då medarvingarna önska omedelbart utfå sina arvslotter, måste gården säljas. Detta synes hava varit en synnerligen ofta förekommande försäljningsorsak.

Herrgårdarnas försäljning.

Vad här ovan anförts, har gällt orsakerna till bondgårdarnas försäljning. Det sagda kan dock i stort sett även tillämpas för herrgårdarna. Vad beträffar jordbrukets ekonomiska bärighet och svårigheten att få arbetskraft synas förhållandena emellertid oftast hava varit mera svårartade för de större gårdarna än för bondgårdarna. Den fåtaliga arbetarestammen å herrgårdarna har ofta haft till följd ett extensivt jordbruk, som i längden ej lönat sig för ägaren, utan gården har slutligen måst säljas. Synnerligen talrika äro vidare de fall, då herrgårdar till följd av arvskifte sålts till oskylda, ofta nog bolag eller enskilda spekulanter.

Försäljningarna vid ägostyckning eller jordavsöndring.

Som i det föregående framhållits, har ägostyckning och jordavsöndring förekommit i en jämförelsevis ringa omfattning, egentligen endast i närheten av städer och stadsliknande samhällen eller där eljest industrien varit representerad. Orsakerna till att jordägarne genom styckning av eller avsöndring från hemmanen frånsålt sig jord torde i regel vara att söka i det höga pris, som erhållits för dylik jord. För jordbruket uppgivas dy-

lika försäljningar ej sällan hava haft sin stora betydelse, enär jordägarna, tack vare den erhållna köpeskillingen, fått medel till sådana mera kostsamma företag som exempelvis åbyggnadernas ombyggnad, dikningar, inköp av lantbruksmaskiner etc. Där försäljning av skogsskiften skett, har denna i regel orsakats av nämnda skiftens ogynnsamma läge för gården, men understundom omtalas även, att ekonomiska svårigheter tvungit till dylik realisation av hemmanens skog. Dylika fall äro emellertid mycket fåtaliga. I stort sett spela för övrigt, som tidigare erinrats, dessa genom ägostyckning eller jordavsöndring skedda försäljningar en synnerligen obetydlig roll i jämförelse med den omfattning, i vilken hela jordbruk sålts till icke-jordbrukare.

Under krisåren.

Lika mångskiftande och ofta nog svåra att angiva, som orsakerna till jordbruksfastigheternas försäljning under åren före kristiden te sig, lika ensartade och lätt bestämbara äro försäljningsorsakerna under krisåren. Såsom förut antytts, kunna egendomsförsäljningarna under sistnämnda tidsperiod i stort sett jämföras med annan affärsverksamhet, och skälet till att jordbrukaren-säljaren försålde sitt jordbruk var sålunda i regel uteslutande det höga pris, han erhöll. I ett tidigare anfört citat framhölls det, att egendomarna under krisåren blevo som "en vanlig handelsvara", och de flesta jordbrukarna sålde sina egendomar uteslutande på grund därav, att försäljningen ansågs vara en god affär. Givet är, att därvid dock i hög grad inverkade de under tidigare år samlade mindre gynnsamma erfarenheterna beträffande jordbruksnäringens vanskligheter och ringa ekonomiska utbyte. Man skyndade sig därför nu, medan konjunkturerna voro sällsynt gynnsamma å fastighetsmarknaden, att realisera sin egendom för en köpeskilling, vilken ofta nog avsevärt översteg ägarens djärvaste beräkningar. Uppgiftslämnarna framhålla emellertid, att hos en stor del säljare avsikten ej var att slå sig till ro med det erhållna kapitalet, utan med försäljningen förenades den spekulativa beräkningen att vid tillfälle köpa annat lämpligt jordbruk, en plan, som ej sällan, efter vad det säges, visat sig ganska svår att realisera. Anmärkningsvärt är, att man även från krisåren erfar, att trots de höga prisen säljarna ofta nog ej erhållit, vad egendomarna verkligen voro värda, utan köparna hava ofta genom sina förvärv gjort mycket stora, oskäliga vinster.

Att understundom även andra orsaker än det höga försäljningspriset gåvo upphov till en egendoms försäljning, framgår av de särskilda läns-

redogörelserna. I det ojämförligt största flertalet fall är dock försäljningsorsaken att söka i den ekonomiska vinst, som jordbrukaren med rätt eller orätt trodde sig göra genom att försälja sin egendom.

VI. Följderna för jordbrukets skötsel av jordens övergång i icke-jordbrukares ägo.

Bolagens och bolagsbulvanernas skötsel av jordbruket.

Då svaren å de i frågeformuläret framställda frågorna om bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruket och skogen å av dem förvärvade fastigheter givetvis i hög grad måste bliva beroende av uppgiftslämnarnas subjektiva omdöme, skulle man kunnat förvänta, att dessa svar skulle gå i så olika riktningar, att det erbjöde vissa svårigheter att med ledning av svaren förskaffa sig en allmän föreställning om förhållandena å bolagens resp. spekulanternas gårdar ifråga om jordens och skogens skötsel. Enquêtens svar i denna frågepunkt hava emellertid i regel visat sig till ett betydande antal, representerande ofta en utomordentligt stor majoritet, gå i en så bestämd och tydlig riktning, att det ej möter något hinder att med ledning av dessa svar bilda sig ett totalomdöme i den viktiga men på samma gång grannlaga frågan om vilken ställning de i det föregående behandlade olika kategorierna köpare av jordbruksfastigheter intaga till jordbruket och skogsskötseln å de förvärvade egendomarna.

Om en grupp av köpare, nämligen bolagen, gå emellertid omdömena i regel, när det gäller *jordbrukets skötsel,* i så synnerligen olika riktningar, att det, som det också ofta framgår av länsredogörelserna, ej är möjligt att om bolagen avgiva de om de övriga kategorierna med stöd av majoritetens uttalanden mera generella omdömena. Anledningen till denna bristande samstämmighet i utsagorna om bolagens skötsel av jordbruket kan väl till någon del bero på uppgiftslämnarnas rent personliga ställning till och åsikter om de å vissa orter så betydande och mäktiga bolagen. Men även om man bortser såväl från svaren av de uppgiftslämnare, vilkas uttalanden av en eller annan anledning, om också omedvetet, kunna anses påverkade av bolagsintressena, som ock från de yttranden, i vilka

man möter det å sina håll särskilt framträdande "bolagshatet" och sålunda endast fäster avseende vid de mera objektiva och sakliga uttalandena, finner man, att även dessa gå i mycket olika riktningar. Den egentliga orsaken till att det om bolagens jordbruk ej råder någon sådan samstämmighet i omdömena som ifråga om övriga köpares jordbruk, torde huvudsakligen vara att söka däri, att de bolag, som förvärvat jordbruksfastigheter, varit av så olika natur och haft så olika syften med sina jordförvärv. Varje uppgiftslämnares uttalanden hänföra sig tydligen endast till den art bolag, med vilka han kommit i beröring.

Sålunda förmärker man en tydlig skillnad i omdömena om å ena sidan de större, mera solida bolagen och å andra sidan de mindre, mera tillfälliga bolagen. Särskilt gäller detta förhållandena i *mellersta* och *södra Sverige*. De större bolagen synas nämligen där i allmänhet ägna större uppmärksamhet åt jordens skötsel än vad de smärre bolagen göra. Dessa senare hava ofta nog inköpt jordbruksfastigheter med tanke på att behålla dem endast en kortare tid, medan för de större bolagen ett fastighetsförvärv i regel utgör ett led i en planmässig utvidgning av bolagens sedan årtionden utökade domäner. Det ligger därför i dessa större bolags intresse att ej låta jordbruket förfalla, antingen detta intresse grundar sig på något behov av jordbrukets avkastning eller på någon annan ekonomisk beräkning, eller endast är en ambitionssak för bolaget. För det mindre bolaget är det däremot av föga betydelse, hur jordbruket skötes under den korta tid, egendomen är i bolagets ägo. De större bolagen hava även i regel en bättre organisation och större ekonomiska resurser än de mindre bolagen, vilket givetvis måste i avsevärd grad inverka på jordbrukets skötsel.

Emellertid är det ej endast bolagens olika storlek, som är avgörande för frågan om jordbrukets skötsel. I än högre grad inverkar arten av den verksamhet, som är att betrakta som bolagets egentliga uppgift, d. v. s. om bolaget är ett trävarubolag, ett industribolag eller ett jordstyckningsbolag etc. Sålunda synas trävarubolagens jordbruk i allmänhet icke tillhöra den bättre kategorien av bolagsjordbruken, under det att däremot industribolagens jordbruk i regel synas stå på ett något högre plan.

Vad *trävarubolagen* beträffar, framhålles det från många håll, att dylika bolag ofta utgöras av smärre företag, som inköpa egendomar här och var för att tillgodogöra sig deras skog, varefter egendomarna snart försäljas. Under sådana förhållanden ägnas jorden i regel ringa skötsel, varför en avgjord försämring inträder i jordbruket. Stannar egendomen kvar

i trävarubolagets ägo, utarrenderas jordbruket, varvid sällan någon förbättring inträder i dess skötsel; ofta kan försämring konstateras.

Industribolagen, som i annat sammanhang omtalats såsom i regel mycket stora företag med omfattande jordbesittningar, erhålla i regel mer gynnsamma omdömen. När dessa bolag själva bruka sina gårdar, är jordbrukets skötsel i regel god; ej sällan framhållas dylika gårdar t. o. m. som mönsterjordbruk. Emellertid synas industribolagen i regel ej själva driva jordbruket annat än å större vid industriföretagen liggande gårdar, när detta nödvändiggöres för att säkerställa tillgången på ladugårdsprodukter för arbetarebefolkningen. Mera avlägset liggande egendomar och i regel alla mindre gårdar bruka däremot utarrenderas. Dylika, de stora industribolagen tillhöriga arrendegårdar förefinnas till ett synnerligen stort antal i vissa trakter av Syd- och Mellansverige, framför allt i Bergslagen samt i skogsbygderna å det sydsvenska höglandet. Omdömena om jordbruket å dessa arrendegårdar äro i allmänhet ej gynnsamma. En avgjord försämring av jordbruket kan i regel konstateras, när detta kommit i en bolagsarrendators hand, i all synnerhet om arrendegården ligger i skogsbygden, där arrendatorns tid så upptages med arbeten och körslor åt bolaget-jordägaren, att föga tid och krafter bliva övriga för jordens skötsel. Något större intresse för jordens brukning kan ej heller väntas av arrendatorn i den osäkra ställning, han vanligen intager. Antalet kreatur på gården är oftast mindre, än när gården var i den självvägande jordbrukarens ägo. Emellertid finnas även många bolagsarrenden, där förhållandena ställa sig gynnsammare än vad här sagts, och vilka kunna likställas med de självvägandes jordbruk. I allmänhet synas förhållandena vara betydligt bättre i mellersta delen av landet, exempelvis Västmanlands och Örebro län, än i de till sydsvenska höglandet hörande länen.

Vad angår övriga bolag, såsom *jordstyckningsbolag* och *jordbruksbolag,* går ju de förra bolagens verksamhet ut på att stycka egendomarna till tomtplatser eller också till mindre jordbruk, varför om dessa bolag givetvis är föga att anföra i fråga om jordbrukets skötsel. De senare bolagen, jordbruksbolagen, äro ganska fåtaligt representerade, utom i Malmöhus län, och om dessa bolags verksamhet synes man i regel ej äga annat än gynnsamma erfarenheter i fråga om jordbrukets skötsel.

I detta sammanhang torde även böra behandlas frågan om jordbrukets skötsel å av *bolagsbulvaner* förvärvade hemman, vilket ju blir liktydigt med en redogörelse för bolagens jordbruk inom förbudslagens område. I likhet med vad ovan anförts om förhållandena i södra och meller-

sta delarna av landet äro erfarenheterna mycket olikartade i fråga om bolagsjordbruket i landets nordligare delar. Där bolagen själva driva jordbruket, är skötseln i regel mycket god och även här ofta att anse som ett mönster för jordbrukarna. Men det allra största antalet jordbruk äro utarrenderade, och, vad förut sagts om bolagsarrendatorerna i landets sydligare skogsbygder, gäller även här, kanske i än högre grad. I Västerbottens och Norrbottens län förefalla förhållandena ifråga om jordbruket å arrendegårdarna dock vara ganska gynnsamma och avgjort bättre än i övriga delar av förbudslagens område. Anmärkningsvärt ogynnsam är situationen i vissa delar av Jämtlands och Västernorrlands län, och som allmänt omdöme om bolagsbulvanernas jordbruk kan för förbudslagens område i dess helhet utan tvekan sägas, att nämnda jordbruk avgjort är underlägset de självägandes.

Jordbrukets skötsel å fastigheter, förvärvade av enskilda personer, som icke tillhöra den jordbruksidkande befolkningen.

Enskilda industriidkare.

De i det föregående omnämnda, i regel mindre gynnsamma omdömena om de smärre bolagens jordbruk torde i stort sett även kunna tillämpas på jordbruket å de fastigheter, som kommit i sådana enskilda personers ägo, som uppköpt skog för industriella ändamål. Då dessa personer förvärva jordbruksfastigheter uteslutande för att få disponera över skogstillgångarna, är det givet, att intresset för jordbruket blir mycket ringa, i all synnerhet som köparen-industriidkaren, såsom ofta är fallet, har för avsikt att, så snart skogstillgångarna uttömts, realisera fastigheten. Behålles denna någon längre tid, bortsättes väl jordbruket på arrende, men för arrendatorerna å dylika gårdar torde oftast förhållandena ställa sig som för bolagsarrendatorerna i skogsbygden; skogsarbetena för jordägarens räkning bliva huvudsaken och jordbruket kommer i andra hand. Oftast säges det därför också om de enskilda industriidkarnas jordbruk, att skötseln är sämre än å de jordbruk, som äro i självägande jordbrukares händer. Dock måste det erkännas, att härvidlag många undantag givas.

Skogsspekulanter.

Frågan om jordbrukets skötsel å de av skogsspekulanterna inköpta fastigheterna sammanhänger mycket nära med frågan, huru länge en av skogsspekulant förvärvad fastighet stannar i hans ägo. I ett mycket stort antal fall plägar tillgå så, att skogsspekulanten tillträder den inköpta fastigheten under hösten, avverkar skogen under vintern, varefter fastig-

heten omedelbart återförsäljes till någon jordbrukare. I dylika fall hinner givetvis ingen förändring i jordbruksförhållandena inträda å den av spekulanten förvärvade gården. Stannar däremot denna någon längre tid i hans ägo, ställer sig saken annorlunda. För skogsspekulanten är virkeskapitalets tillgodogörande det enda intresse, som binder honom vid fastigheten; jordbruket ägnar han ej mer omsorg än som är av nöden för att skaffa foder åt de för skogsarbetena behövliga dragarna. Driver spekulanten därför själv jordbruket, hållas sällan andra djur än hästar på gården; åkerjorden igenvallas och underhållsarbeten å byggnader, stängsel, diken etc. förekomma icke. Ofta nog står gården obebodd. Arrenderar spekulanten bort jordbruket, är arrendatorn sällan någon till jordbrukareklassen hörande person. Det framhålles nämligen understundom, att verkliga jordbrukare ej hava lust att taga ett skogsspekulant tillhörigt jordbruk på arrende. Under sådana omständigheter bliva förhållandena givetvis ej bättre än då skogsspekulanten själv driver jordbruket. Arrendatorn söker sin utkomst genom skogskörslor och andra arbeten åt jordägaren och jordbruket får förfalla. Det är ej sällsynt, att man i utsagorna förspörjer, hurusom å egendomar, som kommit i skogsspekulanters ägo, endast en eller två kor vinterfödas, då man, medan egendomarna voro i jordbrukares händer, kunde räkna ett mångdubbelt större antal nötkreatur.

Vad härovan anförts om skogsspekulanternas jordbruk, grundar sig på uttalanden från ett mycket stort antal kommuner i landets olika delar och berör därför ett synnerligen avsevärt antal jordbruk. Att en avgjord försämring i skötseln av jordbruket inträder, då detsamma övergår från en jordbrukare i en skogsspekulants ägo, är därför höjt över allt tvivel. Den omständigheten, att skogsspekulanten i regel inom mycket kort tid frånhänder sig egendomen, gör emellertid, att någon nämnvärd försämring i ett stort antal fall ej hinner inträda, och att skogsspekulanternas förvärv därför ej blivit så ödesdigra för jordbruket, som med hänsyn till deras synnerligen talrika förekomst annars förvisso skulle hava varit fallet.

Andra enskilda personer.

I ett föregående kapitel har omnämnts, att ett ej ringa antal jordbruksfastigheter inköpts av personer för nöjesändamål, för kapitalplacering eller för andra ändamål, ej förenade med beräkning att ur ren affärssynpunkt utnyttja fastigheterna. Till skillnad från de i regel mer eller mindre ofördelaktiga, härovan anförda erfarenheterna om

jordbrukets skötsel å bolagens, de enskilda industriidkarnas och skogsspekulanternas gårdar gå erfarenheterna om jordbrukets skötsel å de egendomar, som inköpts för nöjesändamål, för kapitalplacering etc. i en mera gynnsam riktning. Å dessa egendomar inträffar sålunda högst sällan någon försämring av jordbruket, utan detta skötes i regel på ett tillfredsställande sätt. Oftast kan man visserligen konstatera, att det mesta arbetet och kostnaderna nedläggas på bostadshuset, parkanläggningar, trädgård och dylikt, ej tillhörande det egentliga jordbruket, men detta skötes dock åtminstone på samma sätt som i övrigt å orten är vanligt å självägande jordbrukares gårdar, även om det understundom ej kan förnekas, att skötseln är mindre praktisk och därför drager större kostnader än hos verkliga jordbrukare. Det är ej ovanligt, att dylika, av personer med stora kapitaltillgångar förvärvade egendomar under sakkunnig ledning upparbetas till verkliga mönsterjordbruk, varvid stora kostnader nedläggas på uppförande av tidsenliga ekonomibyggnader o. d. Åtskilliga uppgiftslämnare framhålla dock, att dessa s. k. lyxjordbruk ej torde kunna drivas utan förlust, då de draga alltför höga underhållskostnader. En jordbrukare kan därför i regel ej inköpa ett dylikt jordbruk.

Förekomst av uppenbar vanhävd.

Bolag, bolagsbulvaner och enskilda industriidkare.

Som ovan framhållits, kunna mot jordbrukets skötsel å bolags, bolagsbulvaners och enskilda industriidkares egendomar synnerligen ofta anföras ganska svåra anmärkningar. Brukningen av jorden har sålunda i många fall gått betänkligt tillbaka, sedan den lämnat den självägande jordbrukarens händer. Frågan om denna tillbakagång fortskridit så långt, att *uppenbar vanhävd* blivit följden, måste dock i stort sett besvaras nekande. Som länsredogörelserna utförligare förmäla, kan ju visserligen i så gott som varje län konstateras åtskilliga fall av vanhävd å bolagens och övriga här ifrågavarande jordägares gårdar, men i förhållande till det utomordentligt stora antal jordbruk, som här avses, måste de förekommande fallen anses vara jämförelsevis få.

Vad Norrland och övriga under förbudslagen hörande områden beträffar, har, som allmänt framhålles av uppgiftslämnarna, den därstädes gällande uppsiktslagen[1] i mycket hög grad förbättrat förhållandena å de jordbruk, som icke äro i verkliga jordbrukares ägo, och i stor utsträckning

[1] Lag ang. uppsikt å vissa jordbruk i Norrland och Dalarne av den 25 juni 1909 och den 10 maj 1912, den 19 juni 1917 utsträckt att omfatta även Värmlands län.

förhindrat den vanhävd av dylika jordbruk, som man med kännedom om tidigare förhållanden annars skulle haft all anledning att befara. Byggnaderna få nu i regel nödigt underhåll och jordbruket drives åtminstone försvarligt. Att emellertid här och där i allt fall vanhävd förekommer, kan ej förnekas. Sålunda få understundom mera avlägsna odlingar och utägor igenväxa med skog, i synnerhet gäller detta vid fäbodarna befintlig åker, som numera allmänt synes igenläggas. Men här och var finnas även ödegårdar, i regel likväl endast smärre skogstorp o. d.

I det sydliga och mellersta Sverige synas förhållandena hava varit ungefär likartade som inom förbudslagens område. Möjligen skulle man ju vänta, att i Syd- och Mellansverige, där uppsiktslagen ej är gällande, förhållandena skulle vara ogynnsammare än i det nordligare Sverige. Att så ej är förhållandet, torde väl till stor del bero därpå, att jordbruket i landets sydligare delar är mera lönande än i Nordsverige, men utan tvivel torde den egentliga anledningen vara att söka däri, att vanhävd av jord i Syd- och Mellansverige av den allmänna opinionen betraktas med strängare ögon än i Norrland. Åtskilliga meddelares utsagor giva stöd åt ett dylikt antagande.

Liksom i Norrland förekommer även i södra och mellersta delen av landet, att bolagen understundom låta mera avlägset belägna ägor återgå till naturtillståndet; ibland nedlägges t. o. m. i sin helhet jordbruket å någon avlägsen utgård, som sedan lämnas obebodd. Detta inträffar givetvis i de flesta fall endast med mindre gårdar, men att ett dylikt förfarande även kan beröra större gårdar, framgår exempelvis av länsredogörelsen för västgötadelen av Älvsborgs län, i vilken redogörelse återgives ett meddelande om huru "½ mantal A., som äges av B-bruk, ligger i vanhävd, åbyggnaderna å gården äro borta, endast växande foder avbärgas och skördas av arrendatorerna, vilka hemforsla detsamma till sina egna gårdar, några kreatur vinterfödas icke å arrendegården".[1] Dylika fall av uppenbar vanhävd förekomma väl här och var inom landet, och absolut taget torde de icke utgöra ett så ringa antal; men i förhållande till den oerhört stora omfattningen av bolags, bolagsbulvaners och enskilda industriidkares sammanlagda jordförvärv måste likväl dessa fall av vanhävd anses som fåtaliga.

Skogsspekulanter.

Med den misskötsel av jordbruket, som i regel kan konstateras å skogsspekulanternas fastigheter, är det ej ovanligt, att jordbruket blir så åsido-

[1] Jfr sid. 237.

satt, att uppenbar vanhävd uppstår. Flertalet skogsspekulanters jordbruk återgå visserligen efter en ganska kort tid i verkliga jordbrukares ägo, så att några svårare följder för jordbruket av skogsspekulanternas förvärv ej hinna uppstå å dylika, till jordbrukare så gott som omedelbart återbördade egendomar. Emellertid återstå ett synnerligen stort antal jordbruk, vilka under längre tid stanna i skogsspekulanternas händer, och om dessa jordbruk kan man utan tvekan säga, att de i regel bliva föremål för vanhävd. Ett stort antal uttalanden härom föreligga från så gott som samtliga län, såsom närmare framgår av länsredogörelserna.

Anmärkningsvärt är, att uppsiktslagen sålunda ej i de delar av landet, där den är gällande, kunnat förhindra uppkomsten av vanhävd å skogsspekulanternas gårdar, utan förhållandena ställa sig där ungefär likartade som i landets sydligare delar, under det att beträffande bolagen uppsiktslagen synes vara mera effektiv. Åtskilliga uppgiftslämnare framhålla, att då skogsspekulanterna i allmänhet hava för avsikt att förr eller senare realisera sina jordbruksfastigheter, uppsiktslagen ej äger för spekulanterna samma betydelse som för bolagen, vilka ju ofta förvärva fastigheterna med avsikt att behålla dem för all framtid.

I Norrland och övriga under uppsiktslagen hörande områden synas fallen av vanhävd å skogsspekulanternas hemman hava varit talrikast i Jämtlands, Västernorrlands och Värmlands län, från vilka län omtalas många fall av upprörande vanhävd å dylika hemman. Vad den sydligare delen av landet beträffar, är ju givet, att vanhävden varit oftast förekommande i de trakter, varest skogsspekulanterna haft sin talrikaste förekomst, men även å orter, där dessa varit ganska fåtaligt representerade, har man haft en synnerligen nedslående erfarenhet av deras jordbruk.

På tal om jordbrukets skötsel å skogsspekulanternas egendomar har i det föregående något närmare redogjorts för det jordbrukets förfall, som i regel uppstår å dylika egendomar. Här återstår endast att erinra om att detta förfall, som tar sig uttryck i jordens utsugning, byggnadernas vanvårdande, inventariernas förskingrande o. s. v., ej är en företeelse av färskt datum utan synes inom vissa delar av landet hava pågått sedan årtionden tillbaka.

Kristidens inverkan på jordens hävd.

De under krisåren rådande säregna förhållandena hava i så hög grad satt sin prägel på skötseln av jordbruket å ett stort antal av de egen-

domar, varom i detta sammanhang är fråga, att det är nödvändigt att med några ord särskilt beröra jordbrukets skötsel under nämnda tid.

I åtskilliga fall har man under krisåren kunnat iakttaga en avgjord förbättring av jordbruket å vissa av de egendomar, som förvärvats av *bolag* och *enskilda industriidkare*. Detta förhållande är att tillskriva den under kristiden rådande knappa tillgången på livsmedel, som tvingade åtskilliga bolag och enskilda industriidkare att taga produktionen av livsmedel i egna händer för att tillgodose industriarbetarnas behov. Följden härav blev en avsevärd uppryckning av åtskilliga bolag eller enskilda industriidkare tillhöriga jordbruk, som förut varit mer eller mindre svagt hävdade. Dylika fall torde emellertid ej uppgå till något större antal. Vad angår de av bolagen och de enskilda industriidkarna utarrenderade gårdarna torde förhållandena där under krisåren icke kunna uppvisa någon förbättring i jämförelse med tiden därförut, snarare tvärtom. De under krisåren så goda förtjänsterna vid skogsavverkningarna och kolningarna samt de högt uppdrivna körlönerna drogo arrendatorerna mer än förut från jordbruket. Kol- och timmerkörningar blevo nu arrendatorernas egentliga arbete. Flera hästar inköptes, varvid, då tillgången på foder under dessa år var synnerligen knapp, inskränkningar oftast måste göras i ladugårdsbesättningarna, som realiserades i möjligaste mån med god förtjänst. Att det redan före krisåren i regel synnerligen svaga arrendejordbruket härigenom skulle gå än mera tillbaka, faller av sig självt.

Skogsspekulanternas och de för krisåren särskilt karakteristiska *jobbarnas* jordbruk företedde under nämnda tid särskilt ogynnsamma förhållanden. Som i annat sammanhang tidigare påpekats, var nämligen under krisåren ej endast skogskapitalet och andra vid sidan av jordbruket liggande naturtillgångar begärliga spekulationsobjekt, utan även jordbruket och dess alster rycktes med i spekulationen. De av skogsspekulanterna och jobbarna förvärvade egendomarna blevo därför utsatta för en så hänsynslös exploatering, att den i ett mycket stort antal fall utan överdrift måste betecknas som en systematisk utplundring av egendomarna, varom de i länsredogörelserna återgivna talrika utsagorna lämna ofta nog synnerligen ingående och målande skildringar. Av dessa erfares, huru ej endast skogstillgångarna, där sådana funnos, avverkades till det yttersta, utan huru även allt som hörde till jordbruket med dess byggnader och inventarier blev föremål för en fullständig vandalisering. Den växande grödan samt levande och döda inventarier utsattes för en oftast mycket

skyndsam realisation. Byggnaderna vanvårdades, spekulanten-ägaren bodde givetvis ej själv på gården, utan manbyggnaden stod ofta nog obebodd, ladugård och stall voro tomma, åkerjorden föll i lägervall, gårdens folk uppsades till avflyttning, och ej sällan blev egendomen på så sätt fullständigt ödelagd. Huru under denna utplundring den ene köparen avlöste den andre under loppet av en mycket kort tid, och huru varje ny köpare sökte genom realisation, av vad möjligen fanns i behåll å egendomen, göra största möjliga förtjänst, är tidigare omtalat.

Då de under kristiden förekommande fastighetsförvärven från skogsspekulanters och jobbares sida uppgått till ett mycket stort antal, gäller vad här anförts ej några få jordbruk utan tvärtom ett mycket stort antal gårdar, spridda över så gott som hela landet. I flera hundratal kunna nämligen räknas de utsagor, som hava att förmäla om ett sådant jordbrukets förfall, som ovan berörts. Man är därför benägen att instämma i det av en kommunalnämndsordförande inom Stockholms län gjorda uttalandet, att något mera landsfördärvligt och från nationalekonomisk sida sett mer nedbrytande säkerligen sällan om ens någonsin inträffat i landet.[1]

---

[1] Jfr sid. 84.

VII. Följderna för skogens skötsel av jordens övergång i icke-jordbrukares ägo.

Bolagens och de enskilda industriidkarnas skogsskötsel.

Bolag. Den i det föregående i fråga om jordbrukets skötsel gjorda åtskillnaden mellan å ena sidan större, mera solida bolag, vilka uppgåvos sköta åtminstone av dem själva drivna jordbruk väl, och å den andra sidan de smärre, mera tillfälliga bolagen, som betecknades som dåliga jordbrukare, förefinnes även, när fråga blir, huru bolagen sköta skogarna å av dem förvärvade fastigheter. Vad sålunda först angår *södra och mellersta Sverige* framhålles från alla håll — såväl i det stora antal uttalanden, som föreligga från skogsstatens personal, som i de från icke fackmän inkomna meddelanden — att *de stora bolagen,* varmed förstås de s. k. industribolagen, sköta sina skogar mönstergillt och att dessa bolag därför äro att betrakta som föregångare beträffande vården av enskildas skogar. Dessa bolag hava i allmänhet forstligt bildad personal, som ombesörjer skogsvården, varför denna blir fullt rationell. Skogsbestånden skötas med lämpliga huggningar under hela sin uppväxt, stämplingen sker efter en på uthålligheten grundad hushållningsplan, utdikningen av försumpade marker synes understundom hava utförts i stor skala, utfraktningsmöjligheter för virket hava organiserats eller förbättrats o. s. v. De stora bolagen inrätta sig sålunda med lång sikt i skogsbruket, en för dem nödvändig betingelse för att kunna även i en framtid driva sina industrier. Vad man emellertid ofta kan anmärka även mot dessa stora bolag är, att de, då de inköpt ett bondhemman, i regel omedelbart låta en mycket hård avverkning gå över detsamma för att kunna omedelbart återvinna köpeskillingen. I all synnerhet har detta varit fallet under det sista årtiondet, då prisen på bondskogarna varit mycket höga.

Om *de mindre bolagen* — som i nu ifrågavarande område, Syd- och Mellansverige, äro mycket talrika och oftast utgöras av trävarubolag —

äro omdömena däremot mindre gynnsamma. Dessa småbolag representera i regel ej annat än mindre sågverksföretag, smärre snickerifabriker e. d., vilka förvärva skogar för att fylla sitt behov av virke. Ej sällan består ett dylikt bolag endast av tre à fyra personer och bolaget synes i sådant fall ofta nog kunna betraktas som en sammanslutning av skogsspekulanter, såsom även förut anmärkts. Om dessa mindre bolag kan sägas, att de i allmänhet försämrat skogsskötseln å av dem förvärvade hemman. De hava i rent exploateringssyfte förvärvat skogsfastigheter och utföra ingen annan skogsvård än i bästa fall den, som lagligen åligger dem i fråga om skogsåterväxtens betryggande.

Bolagsbulvaner.

Vad här anförts om bolagen i landets södra och mellersta delar, gäller även i stort sett bolagsbulvanerna inom förbudslagens område. Skogsvården å de egendomar, som förvärvats av bolagsbulvaner, representerande *de stora trävarubolagen,* är i allmänhet god, ofta nog bättre än å böndernas skogar, under det att där bolagsbulvanerna företräda *mindre bolag,* skötseln av skogarna ej befinner sig på samma nivå som hos de större bolagen. Dock vill det synas, som om de mindre bolagen i landets nordligare delar kunna givas bättre vitsord än de smärre, nyss berörda bolagen i Syd- och Mellansverige. Å andra sidan kan man konstatera, att de stora industribolagen i Syd- och Mellansverige erhålla avgjort mera fördelaktiga omdömen än de stora trävarubolagen i landets nordligare delar, där mångenstädes skogsvården till stor del synes inskränka sig till gallringar och avverkning efter en bestämd hushållsplan, även om under det sista årtiondet ansatser till en mer utökad skogsvård ej saknats. Helt visst torde orsaken till denna skillnad mellan de stora bolagen i landets olika delar få åtminstone delvis sin förklaring i de betydligt gynnsammare förutsättningar, varunder de i landets mellersta och sydligare delar befintliga industribolagen bedriva sitt skogsbruk. De relativt små avstånden och de gynnsamma kommunikationsförhållandena underlätta givetvis betydligt arbetet med skogsvården i Syd- och Mellansverige.

Enskilda industriidkare.

Att fälla något mera allmängiltigt omdöme om de enskilda industriidkarnas skogsskötsel låter sig ej göra, då uttalandena om dessa personers vård av de av dem förvärvade skogarna gå i mycket olika riktningar. Så mycket torde man emellertid utan tvekan kunna säga, att någon förbättring i skogsskötseln i regel ej iakttagits, sedan fastigheterna kommit i en-

skilda industriidkares händer. Då dessa skogsägare i fråga om sin verksamhet i allmänhet kunna likställas med de mindre trävarubolagen, torde man hos dem ej kunna förvänta mycket intresse för skogsskötseln. De enskilda industriidkarna inköpa nämligen i regel skogshemmanen i rent exploateringssyfte och hava på den grund ganska ringa intresse för något mera uthålligt skogsbruk. Som tidigare erinrats, utgöra de enskilda industriidkarnas förvärv emellertid en så ringa del av här ifrågavarande fastighetsköp, att deras ställning till frågan om skogsvården torde vara av mindre betydelse.

Uppenbar skogsskövling.

Bolag och enskilda industriidkare.

Genom vad härovan sagts om skogsskötseln å *bolags* skogsfastigheter, torde frågan om uppenbar skogsskövling å av bolagen ägda skogar i viss mån redan vara besvarad. Med kännedom om den i regel mycket högt stående skogsvård, som utmärker *de större bolagen i landets mellersta och sydliga delar,* torde man nämligen kunna utgå ifrån, att å dylika bolags fastigheter någon så långt driven avverkning icke skall hava förekommit, att den kan få namn av uppenbar skogsskövling. Uppgiftslämnarna hava också i ytterst få fall att förmäla om dylik skövling. Som förut sagts, är det dock ej ovanligt, att även de här åsyftade större bolagen låta, i synnerhet å nyförvärvade skogshemman, en stundom ganska hårdhänt avverkning övergå hemmanets skogar, men denna avverkning torde ej kunna betecknas som skogsskövling.

Vida ogynnsammare ställer sig saken ifråga om *de i södra och mellersta Sverige befintliga mindre bolagen,* trävarubolag o. d. Dessa bolag synas nämligen i ej ringa utsträckning hava låtit komma sig till last uppenbar skogsskövling. Något annat torde för övrigt knappast vara att förvänta efter vad ovan sagts om dylika skogsägares skötsel av skogarna. För dessa så att säga mera tillfälliga bolagsbildningar finnas givetvis ej några ekonomiska skäl till ett sparande av skogskapitalet; tvärtom har för dem den fullständiga kalhuggningen varit det mest lönande.

Bolagsbulvaner.

I landets *nordliga* delar hava förhållandena ställt sig på ungefär liknande sätt. Avverkningen är sålunda ofta nog ganska hård såväl på större som på mindre bolags skogar, dock torde fullständig skogsskövling vara vanligare hos de mindre bolagen än hos de större. I stort sett förekommer emellertid skogsskövling från bolags sida numera sällan inom Norrland. Å av bolagsbulvaner förvärvade hemman äro förhållandena

självfallet liknande som å bolagens. Erinras bör, att för vissa trakter är särskild lagstiftning gällande, varigenom uppenbar skogsskövling förhindrats.[1]

Skogsspekulanter.

Skogsspekulanternas ställning till frågan om uppenbar skogsskövling är synnerligen ogynnsam. Avsikten med dylika personers förvärv av skogsegendomar är uteslutande att komma i besittning av skogstillgångarna för deras omedelbara avverkande. Uttalandena om hur denna avverkning försiggår, föranleda också det omdöme, att uppenbar skogsskövling så gott som alltid förr eller senare blir resultatet av en skogsspekulants verksamhet å en skogsegendom. Länsredogörelserna återgiva ett mycket stort antal vittnesbörd om skogsspekulanternas förfarande med skogstillgångarna, men dessa vittnesbörd utgöra endast en ringa bråkdel av dem, som återfinnas i de ingångna utsagorna. Skogstillgångarna på ett mycket stort antal bondgårdar och större egendomar hava av skogsspekulanter blivit utsatta för den mest hänsynslösa exploatering, och det mest anmärkningsvärda synes härvidlag vara, att denna exploatering träffat ej minst hemman på slättbygder, där skogstillgången varit så knapp, att den redan vid skogsspekulantens uppträdande ej var tillräcklig för hemmanets husbehov. Den år 1903 tillkomna skogslagstiftningen[2] mildrade väl i någon mån verkningarna av skogsspekulanternas skogsskövling, men ofta nog framhålles, huru dessa spekulanter antingen helt lyckats undkomma dem åliggande åtgärder för återväxtens betryggande eller utfört dylika åtgärder på ett synnerligen otillfredsställande sätt (alltför få fröträds kvarlämnande e. d.). Skogsvårdsstyrelsernas verksamhet framhålles emellertid allmänt såsom av mycket stor betydelse för skogsvården å enskildas skogar.

Kristidens inverkan på skogsvården.

Den under kristiden starkt ökade efterfrågan på vedbränsle och virke satte givetvis en alldeles särskild prägel på förhållandena inom skogsbruket under nämnda tid. Avverkningen ökades i oerhörd grad å både bolags och enskilda personers skogar, och spekulationen i skogsfastigheter fick

[1] K. F. om förekommande av överdriven avverkning å ungskog inom de delar av Västerbottens och Norrbottens län, som ej höra till lappmarken, samt K. F. ang. utsyning å viss skog inom Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker m. fl. områden.

[2] Lag ang. vård av enskildes skogar den 24 juli 1903.

en oerhörd omfattning. För skogstillgångarna blev ställningen därför ofta mycket kritisk, och fallen av uppenbar skogsskövling tilltogo alltmer. *De mindre trävarubolagen* samt framför allt *skogsspekulanterna* och *jobbarna* utövade nu en rastlös verksamhet, och utomordentligt talrika äro de fall av skogsskövling, som omtalas i samband med nämnda kategorier av skogsägare. Få kommuner inom riket, som ägde någon skogstillgång, torde helt undgått skogsspekulanternas och jobbarnas verksamhet, och antalet kommuner, varifrån skogsskövling under krisåren omtalas, är synnerligen stort. En förändring till det bättre medförde emellertid den tillfälliga skogslagen av den 28 juni 1918. Verkan av denna lag framhålles från alla håll som särdeles gynnsam, samtidigt som det ej sällan beklagas, att den ej tillkommit långt tidigare. Många uppgiftslämnare göra sig till tolk för den farhågan, att i och med upphävandet av denna tillfälliga lag skogsskövlingen och därmed spekulationen i skogsfastigheter skola ånyo taga fart.

Inom de delar av Norrland, där den s. k. lappmarkslagen tillämpas, och där utsyningstvång således gäller, har någon ökad avverkning ej kunnat förekomma under krisåren, då redan före nämnda tid allt virke, som genom utsyning kunnat erhållas, i regel också uttagits. Från skogstjänstemannahåll inom de delar av Västerbottens och Norrbottens län, som ej tillhöra lappmarken, anföres, att de mildrade bestämmelserna om ungskogens skydd i den s. k. dimensionslagen visat sig ödesdigra, i det att jobbare och skogsspekulanter numera kunna kalhugga ungskogar.[1]

De egentliga skogsvårdsarbetena, såsom skogskulturer och avdikningar, synas åtminstone å sina håll hava avstannat under krisåren. För så vitt detta skett mera allmänt, hava skogstillgångarna under krisåren sålunda tillfogats ytterligare skador utöver vad som skett genom den oerhört utsträckta avverkningen. Anledningen till skogsvårdsarbetenas inställande uppgives vara ej endast de högt uppdrivna dagsverkspriserna utan även den stora svårigheten med livsmedel.

---

[1] Avser de genom K. Förordningen den 19 juni 1917 gjorda ändringar i K. Förordningen av den 18 juni 1915. Se vidare redogörelsen för Norrbottens län sid. 390.

VIII. Fastighetsförvärvens ekonomiska och sociala verkningar.

Av den föregående redogörelsen framgår, att de av bolag, enskilda spekulanter m. fl. gjorda förvärven av jord från den jordbruksidkande befolkningen haft synnerligen ingripande följder för det jordbruk och de skogstillgångar, som kommit i nya, till jordbrukarnas krets icke hörande ägares händer. Emellertid har denna vittomfattande och under årtionden försiggångna jordmobilisering visat sina följder ej endast i av de nya ägarna införda förändringar i förvaltningen och utnyttjandet av *naturtillgångarna* å de inköpta bondgårdarna och herresätena. Jordens övergång från jordbrukares i icke-jordbrukares ägo har även för *landsbygdens befolkning* medfört betydande förändringar, bestående i en mer eller mindre ingripande omvälvning i denna befolknings levnadsvillkor, sedvänjor och tänkesätt. Jordförvärven av bolag, enskilda industriidkare och spekulanter hava nämligen i regel givit upphov till en industriell verksamhet å landsbygden, där förut i stort sett jordbruket var det enda näringsfånget, en förändring, som givetvis i såväl ekonomiskt som socialt hänseende måst bliva av stor betydelse för lantbefolkningen. I de flesta fall har denna industriella verksamhet visserligen varit av mera övergående art, såsom vid avverkningen av smärre skogstillgångar och även vid andra företag, som avsett industriens förseende med råvaror, brytning av granit, kalk o. d., där tillgångarna varit mer begränsade. I dessa fall hava fastighetsförvärven i regel ej kunnat avsätta några mera djupgående verkningar i allmogens levnadsförhållanden. Understundom har den industriella verksamheten emellertid fått mera konstant karaktär, såsom där tillgångarna på skog eller andra för exploatering lönande naturtillgångar haft en rikligare förekomst, eller där å de från jordbruksbefolkningen inköpta områdena anlagts sådana industriella företag som fabriker, sågverk o. d. I dessa senare fall har ej sällan i en bygd, där jordbruket för mindre än en mansålder sedan var befolkningens enda utkomstkälla, under de senaste

årtiondena mångenstädes uppstått en industriell verksamhet, som givit bärgning åt en synnerligen talrik arbetarestam, huvudsakligast kanske rekryterad från andra delar av riket men även till stor del från den omgivande landsbygden. På grundval av de ingångna utsagornas uttalanden skall här nedan närmare redogöras för vilka följder dessa å landsbygden å sina håll genomgripande förändringar haft i ekonomiskt hänseende för de kvarvarande självägande bönderna samt i socialt hänseende för lantbefolkningen i allmänhet.

Ekonomiska verkningar.

För de kvarvarande självägande bönderna har industriens jordförvärv haft ekonomiska verkningar på både gott och ont. Huruvida bönderna välstånd ökats eller minskats är därför svårt att säga. Å sina håll hava de gynnsamma verkningarna varit övervägande, å andra håll hava däremot de ofördelaktiga verkningarna gjort sig mest gällande. Mångenstädes har man i ungefär lika grad haft känning av både de goda och de mindre goda verkningarna.

Förnekas kan ej, att industrien givit bönderna ofta nog synnerligen goda inkomster. I skogsbygderna hava sålunda bönderna under vintrarna haft betydande extraförtjänster genom körningar o. d. åt bolagen och enskilda virkeshandlare. Tiden för timmerdrivningarna har varje år i skogsbygderna varit en tid av rik tillgång på pengar, vilket haft till följd, att mången bonde så småningom börjat betrakta skogsarbetet som den huvudsakligaste inkomstkällan, utan vilken han ej skulle kunna existera. Även å orter, där skogskörslor ej finnas, hava bönderna ofta nog haft goda inkomster från industrien genom andra körningar, exempelvis stenkörningarna i Bohuslän. Genom dylika arbeten har bonden kunnat skaffa sig inkomst i penningar, vilket tidigare för honom varit möjligt endast i mycket ringa utsträckning.

Rörande bondgårdar, som haft produkter till försäljning, är vidare att erinra, huru uppkomsten av ett industriellt företag i trakten i hög grad gynnat ägarna av dylika gårdar. Till mycket fördelaktiga priser hava bönderna nämligen till industribefolkningen kunnat avyttra ladugårdsprodukter såsom mjölk och smör, och även för andra jordbrukets alster har det varit god avsättning. För många jordbrukare har detta, enligt uppgiftslämnarnas utsago, varit av stor ekonomisk betydelse.

Men, framhålles det ofta, dessa till synes gynnsamma förhållanden hava ej skänkt bönderna något ökat ekonomiskt välstånd. Utkomstmöjligheterna hava visserligen ökats genom de av industrien lämnade tillfäl-

lena till extra förtjänster och genom industribefolkningens efterfrågan av jordbrukets produkter, men resultatet har ytterst sällan haft till följd en *verklig* förbättring i det ekonomiska läget hos bondeklassen. Vad angår körningarna åt trävaruindustrien, giva dessa till synes en god inkomst, men ofta har bonden ej någon verklig vinst av detta arbete. Provianten till folk och hästar tager det mesta av förtjänsten och vid slutlikviden med bolaget visar sig kanske, att bondens behållning blir mycket blygsam. Vidare fara hästarna illa och bliva snart utslitna av det tunga arbetet i skogen. För jordbruket äro böndernas skogskörslor ej nyttiga. Såväl böndernas som dragarnas bästa krafter nedläggas på arbetet i skogen, och när vårbruket å hemmanet skall börja, går därför detta arbete ofta dåligt. Intresset för jordbruket avtager också märkbart hos de bönder, som ägna sig åt skogskörningar för industrien, och utan tvivel förhåller det sig så, att vad bönderna eventuellt förtjäna genom arbete åt industrien, förlora de genom jordbrukets tillbakagång. Dock måste man medgiva, att det beträffande många småbönder i skogsbygden är för deras existens nödvändigt att ägna sig åt skogskörslor, då skog till avsalu ej finnes å hemmanen.

Under de senaste årtiondena hava priserna på lantmannaprodukter stigit avsevärt, och där bönderna hava en nära och bekväm avsättning för jordbrukets alster, hava de kontanta inkomsterna betydligt stegrats. Från många håll klagas emellertid över, att detta likväl ej förbättrat böndernas ekonomiska ställning, då omkostnaderna för jordbruket stegrats i så oerhörd grad. Alla de varor bönderna måste köpa hava så stigit i pris, att detta ej kompenseras genom den inträdda ökningen av prisen å jordbruksprodukter. Den kanske största svårigheten för bondbefolkningen är dock den allt mer och mer tilltagande bristen på arbetskraft, en följd av industriens tillväxt och utbredning. I det föregående har på tal om orsakerna till bondgårdarnas försäljning berörts svårigheten för jordbruket att erhålla arbetskraft, varför här endast må framhållas, att av ett mycket stort antal uppgiftslämnare, även vid behandlingen av frågan om industriens ekonomiska verkningar, erinras om jordbrukets bekymmersamma läge å arbetsmarknaden till följd av den ojämna konkurrensen med industrien.

Sociala verkningar

Bolagens och de enskilda spekulanternas under de senaste årtiondena synnerligen talrika fastighetsförvärv inom vissa delar av rikets landsbygd och den som en följd av dessa förvärv å landsbygden utbredda industriella verksamheten hava i åtskilliga avseenden givit de sociala för-

hållandena bland lantbefolkningen en prägel, som, enligt ett mycket stort antal utsagor, företer många mindre gynnsamma drag. Vad dessa utsagor oftast och främst framhålla är *det sedliga tillståndets försämring*. Detta gäller ej så mycket de äldre årsklasserna av lantbefolkningen, vilka i allmänhet blivit ganska oberörda av den omvandling i sinnen och tänkesätt, som är en följd av lantbefolkningens beröring med industrien. Desto starkare betonas i stället, huru ödesdigra för *ungdomens* moraliska tillstånd de nya förhållandena blivit. Den nära och dagliga beröringen med industribefolkningen har, säger man, hos lantbefolkningens ungdom uppammat vanor och behov, typiska för industribefolkningen, men förut okända bland allmogen. Sålunda omtalas, hur lättsinnet, njutningslystnaden och nöjesbegäret alltmer gripa omkring sig bland ungdomen, ledande till slösaktighet och allsköns moraliskt förfall, samt till lättja och ohåga i arbetet.

Hos den äldre lantbefolkningen kunna ifrågavarande jordförvärv sägas hava skapat *vantrevnad*, då dessa förvärv varit förutsättning för tillkomst av industrien, som i sin tur anses vara roten till den uppkomna sedliga förvildningen hos ungdomen. Än ytterligare skärpes denna böndernas vantrevnad och ovilja mot industrien på grund därav, att denna drager arbetskraften från jordbruket, därigenom vållande bönderna mycken svårighet och ekonomiskt trångmål. I de norrländska länen synes å sina håll detta spända förhållande till industrien vara alldeles särskilt utbrett. Det där rådande *"bolagshatet"* är väl främst att finna hos de personer eller hos avkomlingarna till personer, som tidigare sålt sina hemman till bolagen för en, som det senare visat sig, alltför ringa köpeskilling. Dessa personer eller deras avkomlingar sitta nu ofta som arrendatorer på sina gamla hemman eller arbeta vid sågverken. Givet är, att dessa personer med bitterhet och grämelse bevittna, hurusom, samtidigt som de själva befinna sig i obesutten ställning, bolagen skörda stora vinster tack vare sina tidigare gjorda fastighetsförvärv. Men att detta bolagshat till stor del är utbrett även bland den besuttna jordbrukareklassen i Norrland, framhålles ofta. Orsaken härtill torde vara att söka i många, till stor del längre tillbaka i tiden liggande omständigheter, vilka likväl ännu äro i friskt minne.[1]

I frågan, huruvida *allmogekulturen* påverkats och förändrats, framhålles allmänt, att denna mångenstädes, framför allt i mera folkrika och

[1] Se vidare härom bl. a. redogörelsen för Västernorrlands län sid. 355.

av kommunikationerna berörda trakter, i hög grad uppblandats och å sina håll t. o. m. helt utplånats. I de mera undangömda trakterna av landet, exempelvis vissa delar av Småland och Västergötland, har väl allmogekulturen ännu behållit mycket av sin åldriga prägel, men även här säges denna kultur alltmer utsättas för påverkan och uppblandning. Att orsaken härtill till stor del är att söka i industriens utbredning å landsbygden med därav hos allmogen följande ändrade vanor, behov och åskådningar, är ju givet. Emellertid framhålla många uppgiftslämnare, att orsakerna till allmogekulturens försvinnande i stor utsträckning även är att söka i andra orsaker, såsom exempelvis den ökade skolbildningen, de förbättrade kommunikationerna o. d.

Kristiden har givetvis ej varit utan inverkan på de sociala förhållandena bland bondbefolkningen. I det föregående har framhållits, huru under krisåren orsaken till att så stort antal jordbruksfastigheter såldes till personer, stående utanför jordbrukarnas klass, var, att jordbrukarna lockades av det höga priset, och att försäljningarna ofta voro förenade med spekulativ beräkning att sedermera köpa annat jordbruk. Att många bönder på så sätt rycktes med i spekulationens virvel, är alltså ostridigt. Många, som sutto kvar å sina gårdar, sysslade även med jobbareaffärer, uppmuntrade av spekulanternas och jobbarnas gynnsamt utfallande spekulationer. Att detta jobberi från böndernas sida skulle haft någon större omfattning, synes man dock ej av utsagorna att döma hava anledning antaga.

IX. Jordens återgång till verkliga jordbrukare.

Frågan huruvida den jord, vilken kommit i icke-jordbrukares ägo, sedermera återgått till verkliga jordbrukare, sammanhänger på det intimaste med frågan, vilken kategori av köpare, icke tillhörande den verkligt jordbruksidkande befolkningen, den nye ägaren av en jordbruksfastighet tillhör. Jordens återgång i den jordbruksidkande befolkningens ägo är nämligen ofta nog i hög grad beroende av det sätt eller den hastighet, med vilken vederbörande köpare tillgodogör sig de å den köpta egendomen befintliga tillgångar, vilka för honom varit anledningen till egendomens förvärvande. Har en fastighet exempelvis inköpts för skogstillgångarnas skull, är det givet, att fastigheten i regel icke realiseras av köparen, förrän han exploaterat skogskapitalet. Såsom i det föregående framhållits, råder mellan de olika kategorierna köpare synnerligen stor skillnad just beträffande den hastighet, varmed exploateringen sker av de tillgångar, för vilkas skull en jordegendom inköpts. Frågan huruvida jord, som frånköpts verkliga jordbrukare, åter kommit i deras hand, måste förty behandlas särskilt för varje grupp av köpare.

Bolag. Vad då först bolagen beträffar, är i regel *de större bolagens* verksamhet inriktad på längre sikt, vad skogskapitalets förvaltning angår. Dessa större bolag förvärva sålunda jordbruksfastigheter för att utöka de omfattande domäner, vilka utgöra den grund, på vilken deras verksamhet vilar, och å vilka därför, åtminstone i fråga om skogsbruket, i stort sett drives ett sådant uthållighetsbruk, att någon anledning att försälja en fastighet därför att tillgången på skog uttömts sällan torde finnas. Att under sådana förhållanden någon återförsäljning av jord till jordbruksbefolkningen icke ifrågakommer är givet. Från *mellersta och sydliga delarna av landet* framhålles också allmänt, huru de stora industribolagen aldrig frånsälja sig någon jord. Detta gäller ej endast skogsmarken utan även åkerjorden, vilken man ju skulle kunna tänka sig att bolagen gärna skulle avsöndra från sina fastigheter. Emellertid torde

avsöndring av den odlade jorden vara mycket sällsynt, enär som det uppgives bolagen ej gärna önska självägande brukare bosatta å områden, instuckna i bolagens skogsdomäner. Ett skäl är också att för bolagens skogsskötsel och arbeten i övrigt är önskligt att äga eget folk å skogstorp o. d. Men även å sina håll invid större samhällen erfares, huru bolagen synnerligen motvilligt avsöndra jord till byggnadstomter och dylikt.

Inom *förbudslagens område* ligger frågan emellertid något annorlunda.[1] Inom vissa delar av detta område förspörjes nämligen, huru de stora industri- och trävarubolagen visserligen icke återsälja fastigheterna i deras helhet till jordbrukare, men huru däremot i mycket stor utsträckning förekommit försäljning av inägojord till småbruk och tomtplatser. Detta är fallet i all synnerhet i Norrbottens och Västerbottens län, där åtskilliga större bolag i en sådan omfattning realiserat sin inägojord, att dessa bolag numera sägas äga helt obetydligt av dylik jord. Även från andra delar av förbudslagens område anföres liknande försäljning av inägojorden till mindre jordbruk och till tomtplatser. Emellertid framhålles det ofta från den sydligare delen av förbudslagens område, att ägostyckning så gott som aldrig förekommer, enär bolagen ej vilja avhända sig den skogsmark, som skall medfölja den avstyckade åkerjorden. Även avsöndring av jord är ganska sällan förekommande inom sist nämnda område.

Anledningen till bolagens större villighet inom förbudslagens område att, i den mån sig göra låter utan beskäring av skogstillgångarna, avhända sig inägojorden, är givetvis att söka i uppsiktslagens bestämmelser, vilken lag ålägger bolagen-jordägarna ganska omfattande och kostsamma skyldigheter ifråga om byggnaders underhåll och jordens hävd, vilka skyldigheter försvinna med inägojordens realisation. Detta skäl framhålles allmänt av uppgiftslämnarna som huvudskälet till bolagens försäljning av inägojord. Emellertid uppgives också, framför allt från de nordligaste länen, att bolagen funnit det förmånligt att å de smärre gårdarna i skogsbygden få placerade självägande småbrukare, vilka på samma gång för bolagen utgöra en mera stadigvarande arbetarestam.[2]

Som vid flera tillfällen i det föregående sagts äro *de mindre trävarubolagen* framför allt i Syd- och Mellansverige i allmänhet av en annan karaktär än de större trävarubolag, som huvudsakligast hava sin verk-

[1] Om bolagens återförsäljning av jord genom ägostyckning och jordavsöndring inom förbudslagens område se efterföljande utredning "Minimiarealen för bondgårdar" etc.

[2] Jfr redogörelsen för Norrbottens län sid. 393.

samhet förlagd till Norrland. Dessa mindre trävarubolag synas nämligen göra sina uppköp av skogsfastigheter här och var, oftast utan avsikt att genom dessa uppköp förvärva mera sammanhängande skogsområden. Skogstillgångarna synas de också i allmänhet tillgodogöra sig på en ganska kort tid. Om dessa bolag säges det därför oftast, att de efter slutad avverkning i regel återförsälja hemmanen till verkliga jordbrukare.

Vad angår de övriga bolagen är det givet, att *jordstyckningsbolags* fastigheter endast i sådana fall komma i verkliga jordbrukares ägo, då styckningen avser bildande av mindre jordbruksenheter. I fall då nämnda bolag verkställa styckning till bostadstomter, äro egendomarna självfallet definitivt skilda från jordbruket. Om *jordbruksbolagen* givas få upplysningar i här förevarande fråga. De av dylika bolag förvärvade fastigheterna torde väl i regel behållas, så länge bolagens verksamhet pågår.

Enskilda personer.

Rörande fastigheter, som förvärvats av enskilda personer, kan man som allmän regel säga, att de förr eller senare återvända i verkliga jordbrukares ägo. *De enskilda industriidkarna, skogsspekulanterna och jobbarna* synas nämligen i regel, så snart de tillgodogjort sig fastigheternas skogar eller andra tillgångar, vilkas exploatering varit orsaken till förvärvet, försälja fastigheterna till verkliga jordbrukare. Fastigheter, som inköpts för *kapitalplacering* eller för *nöjesändamål,* stanna däremot ofta nog kvar hos sina, till jordbrukareklassen icke hörande köpare. Antalet dylika fastigheter är emellertid i jämförelse med de av övriga enskilda icke-jordbrukare inköpta fastigheterna synnerligen fåtaliga.

Åtskilliga uppgiftslämnare framhålla likväl, att beträffande de fastigheter, som under *krisåren* inköpts av enskilda skogsspekulanter och jobbare samt av enskilda personer för att säkerställa tillgång på livsmedel, många tvivelsutan torde komma att åtminstone tillsvidare stanna i nämnda personers ägo, enär dessa fastigheter nu efter krigets slut ej kunna realiseras till så höga priser, som förekommo under krisåren.[1] En jordbrukare, som skall existera på jordbruket, kan nämligen numera icke betala de höga pris, som begäras av nyssnämnda personer. Emellertid har inträffat, att jordbrukare under senaste tiden av enskilda spekulanter för ett oskäligt högt pris förvärvat jordbruksfastigheter. För dessa jordbrukare kommer, säges det, framtiden förvisso att ställa sig mycket bekymmersam, då de omöjligen kunna beräkna, att avkastningen från dessa

[1] Här relaterade förhållanden hänföra sig till sommaren 1919.

ofta nog mycket svagt hävdade egendomar skall kunna förränta köpeskillingen.

Nu antydda vanskligheter för de jordbrukare, som under sista tiden från enskilda spekulanter inköpt jordegendomar, hava emellertid även tidigare vidlått dylika förvärv. Som förut framhållits på tal om jordbrukets och skogens skötsel å av skogsspekulanter och jobbare förvärvade fastigheter, leder dylika personers förvaltning av jordegendomarna till ett mer eller mindre djupt förfall av jordbruket samt till en fullständig skövling av skogstillgångarna. När en dylik egendom sedan kommer i en verklig jordbrukares händer, blir uppgiften för honom att söka återställa jordens hävd, vilket, säges det, mången gång kräver åtminstone ett årtionde av mycket arbete och därtill stora kostnader. Till dessa besvärligheter kommer, att i regel å egendomen ej finnes skog ens tillräcklig för husbehov.

B. Länsöversikter.

1. Stockholms län.

Naturförhållanden, näringar m. m.

Trots Stockholms läns territoriellt sett relativt ringa storlek är *landskapsbilden* synnerligen växlande inom länets olika delar. Den sörmländska delen av länet kännetecknas sålunda av kuperad terräng med berggrunden mycket blottad och en till följd härav ringa utbredning av sedimentära jordarter. Även inom skärgården och länets nordligare delar ungefär ned till linjen Uppsala—Norrtälje bär landskapsbilden i stort sett samma prägel. Inom den del av länet, som begränsas av triangeln Uppsala—Rimbo—Stockholm, samt å Mälaröarna är terrängen däremot jämnare och mindre bergig, de lösa jordlagren förefinnas här i rikligare mängd, sammansatta av ishavs- och insjöleror. Sistnämnda del av länet, utgörande en del av Uppsalaslätten, präglas av Mälardalens typiska natur; länets övriga delar bära den stockholmska skärgårdens karakteristiska särdrag.

Nämnda skiljaktiga naturförhållanden inverka givetvis på fördelningen av *odlad jord* och skog inom länet. Jordbruket är ju i hög grad bundet vid de leraktiga jordarterna, och länets främsta jordbruksbygd utgöres därför av Seminghundra och Ärlinghundra härader å Uppsalaslätten samt av Färentuna härad, till vilket bl. a. höra Mälaröarna Ekerö, Adelsö och Svartsjölandet. Åkerarealen utgör i dessa härader 35 à 40 % av hela ägovidden. Sparsammast förekommer den odlade jorden i länets nordligaste del, Frösåkers härad med 13 % åkerjord, samt i Värmdö skeppslag och i Frötuna och Länna skeppslag, där den odlade jorden utgör endast 13 resp. 17 % av hela landarealen.

Skogs- och hagmarken uppgår för länet i dess helhet till 66 % av länets hela landareal. Siffrorna för de särskilda häraderna avvika emellertid rätt starkt från länsmedeltalet. Häraderna närmast norr om Stockholm utvisa sålunda mycket låga siffror för nämnda ägoslag. I motsats härtill är arealen skogs- och hagmark ganska omfattande i häraderna söder om staden, Sotholms och Svartlösa härader. Sin största ut-

sträckning har skogs- och hagmarken i Värmdö skeppslag, där ej mindre än 84 % av ägovidden upptages av nämnda ägoslag, samt i skeppslagen i Roslagen, där 70 % av landarealen består av skogs- och hagmark.

Beträffande åkerjordens fördelning å små och stora *brukningsdelar* företer Stockholms län samma karaktär som de övriga Mälarlänen, i det att åkerjorden i stor utsträckning är sammanförd till stora domäner. Länet äger sålunda ej mindre än över 600 egendomar med en areal av över 50 har åkerjord, motsvarande över 5 % av samtliga brukningsdelar inom länet. Bondgårdarna utgöra 30 % av hela antalet brukningsdelar. Det avsevärda antalet större brukningsdelar har till följd, att ej mindre än 41 % av den samfällda åkerarealen äro att hänföra till herrgårdarna. Bondgårdarna upptaga 44 % av åkerarealen. De större egendomarna förekomma visserligen över hela länet, men äro talrikast representerade inom Svartlösa och Sotholms härader, och likaledes till rätt stort antal inom Långhundra, Ärlinghundra och Seminghundra härader. Skärgårdstrakterna i norr, Frötuna och Länna, Bro och Vätö, Väddö och Häverö skeppslag samt Frösåkers härad, kännetecknas däremot av mindre brukningsdelar, småbruk och mindre bondgårdar upp till 15 har.

Försäljningarnas omfattning.

Tydligt är, att i ett län, vars olika delar äro så olikartade som Stockholms, den i förevarande undersökning åsyftade försäljningen av jordbruksfastigheter såväl med hänsyn till densammas omfattning som karaktär i allmänhet måste förete rätt stora skiljaktigheter. Givetvis har också närheten av Stockholm med där samlad köpkraft, som helt naturligt är vida större än på andra platser i riket, ej kunnat undgå att härutinnan utöva inflytande. För den rikedom på kapital, som där finnes hos såväl enskilda som mångfalden av bolag, ha de möjligheter till jordförvärv för olika ändamål, vartill de omkringliggande trakterna lämpat sig och tidsförhållandena under de senaste åren i mångt och mycket inbjudit, ej kunnat förbli outnyttjade.

Att döma av de ingångna svaren synas fastighetsköpen förekommit nära nog överallt inom länet, även om frekvensen varit mindre på en del håll. Endast 17 av samtliga 116 uppgiftslämnare meddela således, att någon försäljning alls ej ägt rum. Att så varit förhållandet inom de områden, huvudsakligen Väddö samt Frötuna och Länna skeppslag, vilka representeras av ifrågavarande 17 uppgiftslämnare, får väl delvis tillskrivas den omständigheten, att den skärgårdsnatur, som är förhärskande i dessa trakter, ej lämpat sig för exploatering i sådant syfte, varom här är fråga.

En granskning av de inkomna svaren med hänsyn till köpare giver otvetydigt vid handen, att även om intresset för jordförvärv från enskildas sida varit större än *Bolags förvärv.*

från bolagens, de senare likvisst i stor utsträckning förvärvat jordegendomar. Den grupp av bolag, som härutinnan är talrikast företrädd, är *trävarubolagen,* vilka, framför allt i skogrika trakter av länet, gjort betydande köp. Från 10 olika härader omtalas sålunda trävarubolag såsom köpare, och inom Lyhundra och Sjuhundra härader representeras bolagen uteslutande av trävarubolag. Jämväl andra industribolag hava för skilda syften förvärvat större eller mindre jordområden. De vid Mälaren rätt talrikt förekommande *tegelbruken* ha, enligt vad en del kommunalnämndsordförande förmäla, uppträtt som köpare. Trakterna omkring huvudstaden såsom Värmdö och Danderyds skeppslag, Sollentuna, Svartlösa och Vallentuna härader m. fl. områden, ha i hög grad utnyttjats av *jordstycknings- och egnahemsbolag,* vilka här haft rika tillfällen till försäljning av tomter. Snart sagt samtliga uppgiftslämnare från dessa trakter ha att omtala försäljningar av betydande områden för sådant ändamål. Men även i längre bort från huvudstaden belägna samhällen ha bolag av sistnämnda slag inköpt jord.

Till belysande av omfattningen av de transaktioner som förekommit kan nedanstående av *kommunalnämndsordföranden i Huddinge* gjorda uttalande citeras: "Av kommunens cirka 14,350 har mark hava under de senaste 10 åren 8,962 har gått i handeln, därav 2,912 har före kriget och 6,050 har under kristiden. 4,694 har hava under denna tid bytt ägare flera gånger. Försäljningarna hava skett: 2,863 har till kombinerade trävaru- och jordstyckningsbolag, 1,772 har till jordstyckningsbolag, 4,327 har till enskilda personer för kapitalplacering eller för nöjesändamål i förening med jordbruksdrift (delvis även spekulation)."

Att jordstyckningsbolagen i sin verksamhet även ökat antalet självständiga jordbruk, därom vittnar följande yttrande från *Almunge kommun:* "Jord i mera avsevärd omfattning har ej gått ur den verkliga jordbrukareklassens ägo, utan snarare tvärtom, emedan många, som förut varit arrendatorer, fått, sedan det blivit ny ägare av huvudgården, köpa arrendegårdar och torp av jordstyckningsbolag såväl före som under kristiden."

Enskilda personers förvärv.

I fråga om enskilda köpares förvärv måste dessa med stöd av de influtna uppgifterna betecknas såsom avsevärt mera omfattande än bolagens. Det är endast från ungefär en fjärdedel av kommunerna, som dylika försäljningar alls ej omtalas.

Syftet med köpen har i regel även inom samma härad varit av ganska skiftande natur. Dock har den speciella landskapstyp, de särskilda områdena förete, ej kunnat undgå att härvidlag utöva inflytande. Å skärgårdsöarna (Sotholms härad och Värmdö skeppslag) liksom å öarna i Mälaren (Färentuna härad) ha således, särskilt under kristiden, ett flertal köp avslutats, där *nöjesändamål* varit det huvudsakliga motivet, men även från andra trakter, exempelvis Öknebo härad, omtalas liknande syftemål. *Säkerställande av livsmedel,* kombinerad med andra ändamål, har, varom uttalanden från bl. a. Sjuhundra och Ärlinghundra härader vittna, likaledes varit orsak till förvärvandet av egendomar.

Talrikt representerade äro jämväl *skogsspekulanter* och *jobbare*. Från ett 40-tal kommuner i skilda delar av länet meddelas sålunda, att skogsavverkning bl. a. varit motiv för där gjorda köp av gårdar, vilka, sedan skogen skövlats, ofta åter försålts och då i många fall till verkliga jordbrukare. Att i minst lika hög grad som skogsspekulation köp förekommit, som haft till syfte att genom hastig prisstegring å fastigheter eller genom realisation av gröda och inventarier tillförsäkra köparen vinst, framgår med all tydlighet. Det är knappast mer än ett 20-tal av de kommuner, där försäljning till enskilda över huvud taget ägt rum, som synas helt gått fria från denna kategori av köpare. De på så sätt försålda egendomarnas antal är knappast en tillförlitlig mätare på frekvensen av ifrågavarande transaktioner, då det snarare varit regel än undantag, att samma egendom under en kort tidsperiod bytt ägare icke en utan flera gånger. Så omtalar en kommunalnämndsordförande från Sotholms härad, att en viss egendom bytt ägare fem gånger under fem år.

Även andra kategorier köpare än ovan angivna uppgivas, ehuru mera sparsamt. Personer, som för *jordstyckningsändamål* förvärvat områden, omtalas sålunda från kommuner inom Frösåkers, Lyhundra och Ärlinghundra härader m. fl. Ett och annat fall av förvärv för *industriellt ändamål* och för *kapitalplacering* har också förekommit.

Försäljningar under krisåren.

Det är naturligtvis framför allt under de sista åren, som omsättningen av egendomar varit särskilt livlig, men från en del trakter meddelas, att även före krisåren egendomsköp ägt rum i rätt stor utsträckning. *Bolagens förvärv* före och under kristiden synas hava haft ungefär samma omfattning över hela länet med undantag för ett eller annat härad. Ifråga om *enskildas förvärv* uppvisa, såsom ju var att vänta, de senaste åren åtskilligt stegrad köplust och benägenhet för egendomsaffärer, och det är endast från ett mindre antal områden, som det meddelas, att jämväl före krisen affärer av ifrågavarande slag ägt rum.

Beträffande *de försålda egendomarnas antal* inom de olika kommunerna ha uppgifter i en del fall lämnats, i en del däremot ej. Att köpen ofta varit både många och omfattande, framgår bl. a. av följande, från en kommun i Vallentuna härad inkomna svar: "På senaste tiden ha 6 gårdar försålts till skogsspekulanter, 6 till jobbare och 1 för säkerställande av livsmedel."

De försålda egendomarnas storlek.

De försålda gårdarnas storlek har varit ganska växlande, från mindre hemman till större herrgårdar. I detta avseende kan såtillvida en skillnad konstateras mellan bolagens och enskildas egendomsköp, att de förras synas i någon mån mera än vad fallet är med de senares ha avsett större gårdar, vilket väl får tillskrivas det förhållandet, att bolagen för att med resultat kunna utnyttja de gjorda förvärven för sina syften — antingen det nu gällt industriellt, jordstycknings- eller annat ändamål — va-

rit i behov av större områden. Det är framför allt inom Sjuhundra, Vallentuna, Sollentuna, Färentuna och Svartlösa härader, som försäljning av större egendomar till såväl bolag som enskilda förekommit i större utsträckning. Däremot giva svaren från Frösåkers och Lyhundra härader i första rummet och, fastän i mindre grad, även svaren från Bro och Vätö skeppslag samt Åkers skeppslag vid handen, att inom dessa områden huvudsakligen mindre gårdar försålts.

Ägostyckningar och jordavsöndringar.

Jämte ovan omtalade försäljningar, som avse egendomar i deras helhet, har även ägostyckning och jordavsöndring rätt allmänt förekommit, även om det skett i mindre utsträckning än försäljning av hela gårdar. Det är huvudsakligen tre kategorier av köpare, som härvid omnämnas, nämligen trävarubolag, enskilda köpare och tomtbolag. Så meddelas från Närdinghundra härad, att självägande bönder försålt skogsskiften till bolag, huvudsakligast före krisen, och att anledningen i regel varit att söka i penningbehov. Från en kommun i Öknebo härad anföres, att av en herrgård 50 hektar försålts till ett fastighetsbolag, som sedermera sönderstyckat jorden till egnahem åt industriarbetare. En kommunalnämndsordförande från Sotholms härad skriver: "Avsöndringar eller ägostyckningar ha icke ägt rum. Däremot ha skogsförsäljningar (avverkningsrätten) förekommit i åtskilliga fall." Avsöndringar i avsikt att uppföra egnahem och villor ha framför allt i trakterna omkring huvudstaden och i all synnerhet å skärgårdsöarna varit vanliga.

Orsaker till försäljningarna.

Bevekelsegrunderna till försäljningarna hava varit av ganska växlande natur. Givetvis har ej som regel endast ett skäl varit bestämmande, utan orsakerna ha varit flera i förening, även om på grund av särskilda omständigheter ett eller annat motiv kommit att träda i förgrunden. I en del, men rätt sparsamt förekommande fall hava vederbörande uppgiftslämnare uraktlåtit att lämna uppgift rörande försäljningens orsaker, möjligen beroende på att densamma varit förestavad av skäl, som undandragit sig deras bedömande. I allmänhet har upplysning icke lämnats, huruvida orsakerna varit olika före och under kristiden. I de svar, vari uppgifter härom ingå, framhållas såsom anledning till försäljning före kristiden ledsnad vid jordbruket, ekonomiska svårigheter, högt pris och avsikt att slå sig till ro.

Så meddelar exempelvis *landsfiskalen i Närdinghundra distrikt:* "Orsakerna till försäljningarna kunna ju nog hava varit skiftande. Före kriget torde dock högt pris, stundom i förening med avsikten att slå sig till ro hava varit de egentliga anledningarna till uppkomna försäljningar. Under kristiden torde, även då, det osedvanligt höga priset ävensom spekulativa beräkningar förorsakat försäljningar."

Orsaker till försäljning av bondgårdar.

I de ojämförligt flesta fallen har orsaken till att bönderna försålt sina gårdar varit det *höga pris,* de tack vare gynnsamma konjunkturer kunnat betinga sig. Icke mindre än ett femtiotal uppgiftslämnare angiva denna orsak, oftast i förening med *spekulationssyfte* eller, i ett mindre antal fall, *avsikt att slå sig till ro* med det erhållna kapitalet. Sistnämnda skäl nämnes huvudsakligen från Danderyds, Värmdö och Åkers skeppslag samt Svartlösa och Öknebo härader. Spekulationssyftet nämnes framför allt från Seminghundra härad, Åkers och Värmdö skeppslag samt Öknebo härad.

Avsikt att *inköpa jordbruk på annan plats* synes hava varit det därnäst vanligaste skälet till bondjordens försäljning. Från ett tjugutal kommuner inberättas att försäljningar ägt rum för sådant ändamål. Allmänt framhålles detta såsom orsak inom Närdinghundra härad, Bro och Vätö skeppslag samt Ärlinghundra och Sotholms härader.

Brist på arbetskraft, ledsnad vid jordbruk och *ekonomiska svårigheter* ha tydligen också varit vägande skäl, som inbördes synas ungefär i lika hög grad kommit bönderna att avhända sig sina gårdar. Det förstnämnda angives såsom försäljningsorsak av 12 uppgiftslämnare, som huvudsakligen höra hemma i trakterna norr och väster om Stockholm.

Att missbelåtenhet med yrket utövat inflytande framgår bl. a. av följande av en *kommunalnämndsordförande från Närdinghundra härad* gjorda uttalande: "Mångårigt slit och släp i ett hårt och otacksamt arbete, där föga varit att vinna och produkterna underbetalts — samt den uppväxande ungdomens ohåga att vandra i fädernas spår och leva deras enkla liv." Ett annat uttalande, som ävenledes ger uttryck åt ledsnad vid jordbruket likaledes med särskild betoning av den ekonomiska sidan, kan anföras: "Jordbrukets dåliga ekonomi med allt större svårigheter att få arbetskraft till sådant pris, att jordbruket kunnat bära sig, har i de flesta fall varit orsaken till försäljningarna, helst som under kristiden fördelaktiga pris kunnat erhållas."

Hög ålder hos ägaren samt *brist på arvingar* nämnas också fastän mindre ofta antingen var för sig eller i förening som bidragande orsak; i andra fall åter har det förhållandet, att *arvingarna varit flera,* utgjort försäljningsorsak.

Orsaker till försäljning av större egendomar.

En granskning av de inkomna uppgifterna, i den mån desamma beröra orsakerna till försäljning av herrgårdar och andra större egendomar, giver ungefär samma resultat, som motsvarande undersökning beträffande bondgårdarna. Det *höga pris,* som ägarna kunnat betinga sig för egendomarna, har varit en alltför stor lockelse för att kunna motstås. I de flesta fall är det av sådana skäl, som köpen avslutats.

Såsom exempel härpå kan anföras ett meddelande från *Svartlösa härad:* "Orsakerna till försäljningarna torde i regel hava varit den, att fastigheterna genom försäljning inbringat säljarna 3 à 4 gånger så stort kapital som det, som kunnat förräntas genom jordbruksdrift."

Avsikt hos ägarna att *slå sig till ro* med ett, tack vare förmånligt försäljnings-

pris, förvärvat större kapital omnämnes från Ärlinghundra, Vallentuna, Svartlösa och Öknebo härader samt Värmdö skeppslag, och högt pris i förening med spekulativ uträkning att *vid fallande konjunkturer köpa annat jordbruk* omtalas såsom försäljningsorsak från samma trakter samt dessutom från Vallentuna och Sollentuna härader.

Mycket ofta ha *ekonomiska svårigheter* tvingat egendomsherren att avyttra sitt gods. Av uttalanden, som bestyrka detta, må anföras:

"Dessa egendomar ha setat i händerna på ägare med för små ekonomiska resurser, så att deras ägande och bibehållande i släkten varit förenat med mycket bekymmer", säger en meddelare från *Frösåkers härad* och tillfogar: "Industribolaget (köparen) har önskat förvärva närbelägna skogsarealer och haft förmåga att högt betala dessa." En annan uppgiftslämnare från *Långhundra härad* skriver: "Den omnämnda gården såldes första gången genom ekonomiska svårigheter, sedan har den sålts genom vinst för varje säljare."

Ett flertal andra försäljningsorsaker nämnas, men synas endast mindre ofta ha förekommit. *Svårighet att få arbetskraft* har ibland, enligt utsago från exempelvis Frösåkers, Sjuhundra och Långhundra härader, bidragit till att ägaren känt sig föranlåten att försälja sin egendom. *Ledsnad vid jordbruk, avsikt att omedelbart inköpa dylikt å annan plats, dödsfall* o. s. v. äro mera sällsynta försäljningsorsaker.

Orsaker till försäljning genom ägostyckning och jordavsöndring.

Orsakerna till efter ägostyckning eller jordavsöndring skedda försäljningar uppgivas hava varit av ungefär enahanda slag som beträffande hela gårdar, alltså i främsta rummet de höga köpeskillingarna. Men såsom skäl framhålles ibland även, att vederbörande ägare genom försäljningen velat skaffa sig medel att mera rationellt kunna bruka den del av gården, som stannat kvar i hans ägo.

Ett uttalande i denna riktning från *Frösåkers härad* är följande: "Behov av att skaffa ett kontant kapital, varom även ett nutida bruk på ett rationellt sätt av ett bondehemman gör sig synnerligen påmint. Modernare redskap, kraftfoder, konstgödsel, dränering, modernare ekonomihus, cementarbeten, allt kräver pengar, som ej kunna anskaffas annorlunda än genom realisation av någon del av hemmanets värde i fast eller löst."

Jordbrukets och skogens skötsel å de försålda gårdarna.

Jordbrukets skötsel på av bolag köpta gårdar.

Beträffande skötseln av jordbruket, sedan fastigheten kommit i *bolags* händer, uppgiva hushållningssällskapets förvaltningsutskott och odlingsrådet, att "vanligen försämring" inträtt, vilken utsaga för övrigt gäller förvärv icke endast av bolag, utan även av enskilda icke-jordbrukare. I fråga om de förra gå dock övriga uppgifter icke överallt i nämnd riktning. Visserligen torde flertalet uppgiftslämnare vara av ovan anförd åsikt, men ofta meddelas, att ingen förändring vare sig till det bättre eller det sämre kunnat iakttagas. Från ej så få håll konstateras t. o. m. en förbättring.

Där någon förändring i ena eller andra riktningen ej ägt rum, uppgives orsaken stundom vara den, att bolagen omedelbart efter förvärvandet utarrenderat jorden till de gamla ägarna. Några exempel på uppgifter från olika håll i ena och andra riktningen må här anföras:

"Jordbruket och skogsskötseln har avsevärt försämrats." *(Skå kommun,* uppgiften dock avseende hela länet). — "Så snart gården övergått från bönderna kan, såvitt den ej genast utarrenderats till verkliga jordbrukare, en absolut försämring i jordbrukets skötsel konstateras, allra sämst torde bolagsgårdarna bli ställda." *(Frösunda kommun.)* — "Då såväl trävaru- som jordstyckningsbolagen haft sin huvudsakliga verksamhet riktad på största och hastigaste förtjänst, och då jordbruksdriften åtminstone före kriget knappast var räntabel inom kommunen, har jordbruket på en del egendomar blivit eftersatt i betydande grad och delvis lagts för fäfot." *(Huddinge kommun.)* — "Skötes i likhet med självägande jordägares hemman." *(Börstils kommun.)* — "Ej försämrats, enär i nästan alla fall förutvarande arrendatorer kvarblivit vid gården." *(Husby-Långhunda kommun).* — "Inägorna i händerna på bolagen ha skötts långt bättre än förr och nu på ett fullt rationellt sätt." *(Edebo kommun.)*

Jordbrukets skötsel på av enskilda personer köpta gårdar.

Vad som sagts om bolagsförvärven, kan även anses gälla de mindre talrika fall, där gårdar förvärvats av *enskilda industriidkare.* Medan således från några kommuner uppgives, att jordbrukets skötsel "fortfarande är lika", uppgives från andra att densamma "mycket försämrats", från andra åter att den "snarare förbättrats".

I fråga om jordbruk, som förvärvats av *skogsspekulanter,* gå uttalandena mera enstämmigt i den riktningen, att en försämring av jordbrukets skötsel ägt rum.

"Skogsspekulanter ha ej något intresse för vare sig skog eller åker, blott att förtjäna pengar", heter det från en kommun *(Hökhuvud).* — "Skogsavverkningen och därmed sammanhängande transporter ha varit huvudsaken och jordens skötsel en underordnad sak", från en annan *(Fresta),* medan flertalet uppgiftslämnare nöjt sig med att konstatera, att en försämring av jordbrukets skötsel ägt rum. Har således jordbrukets skötsel efter egendomars förvärv av skogsspekulanter varit mindre god, så har i gengäld den tid, egendomarna stannat i skogsspekulanternas händer, i allmänhet varit kort. "Till all lycka", heter det t. ex. från en kommun *(Fresta),* "ha egendomarna ej länge stannat i skogsspekulanternas och jobbarnas ägo utan snart övergått till jordbrukare."

Vad beträffar skötseln av jordbruket å sådana egendomar, som förvärvats av *andra enskilda personer,* vilka köpt egendomar för kapitalplacering eller för nöjesändamål eller för att säkerställa tillgång på livsmedel etc., så gå även här uppgifterna i sär, men i regel synes någon försämring ej hava inträtt. Såsom typiskt för skötseln av det stora flertalet av dylika lyxegendomar torde följande uttalande få anses: "Ifrågavarande personer, som ju i regel äro mycket förmögna, ha skött sina gårdar utmärkt samt nedlagt så stora summor på byggnader, elektrifiering m. m., att egendomarna ej närmelsevis kunna förränta det kapital, ägarna utgivit för desamma."

Förekomsten av vanhävd.

Beträffande förekomsten av vanhävd av jordbruket yttrar hushållningssällskapets förvaltningsutskott och odlingsrådet, att vanhävd "under sista åren synnerligen tilltagit i länet, och beror detta till största delen på egendomsförsäljningar till bolag, enskilda industriidkare, skogsspekulanter eller jobbare". I detta uttalande jämställas således alla de anförda slagen av fastighetsförvärvare. Många av de övriga uppgifterna bestyrka också, att vanhävd eller till vanhävd gränsande fall förekommit. Det övervägande flertalet uppgiftslämnare anse dock, att å deras orter vanhävd ej förelegat. Såsom totalintryck av omdömen från länets olika delar framgår alltså, att vanhävd av jordbruket torde höra till undantagsfallen och att, då dylika fall förekommit, jordbruksfastigheter tillhörande skogsspekulanter och jobbare oftare drabbats av vanhävd än egendomar tillhörande bolag eller enskilda industriidkare. Huru vanhävden tagit sig uttryck och var den framför allt varit att finna, torde framgå av några citat ur uppgifterna.

Från *Singö kommun* uppgives i fråga om ett hemman, som förvärvats för att säkerställa tillgång till livsmedel, att "jorden blir vanhävdad till det yttersta", beroende på "för litet dragare och arbetskraft". Vanhävd, framkallad av brist på arbetskraft, framhålles från åtskilliga andra håll. — Beträffande en av jobbare förvärvad egendom i *Skederids kommun,* meddelas: "Som köpare av fastighet under kristiden icke haft annat motiv än att söka göra sig största möjliga vinst av affärer, är det självklart, att jordbrukets skötsel ej blivit det bästa, och anmälan om vanhävd har blivit gjord, vilket dock icke lett till någon åtgärds vidtagande, sedan det blivit upplyst, att gården blivit utarrenderad till verkliga jordbrukare." — Såsom typiskt för tillståndet å en jobbaregård kan meddelas följande skildring från *Vassunda kommun:* "I jobbarehänder har kreatursstammen reducerats delvis eller nästan i sin helhet, jorden brukats på lindrigaste sätt med minsta möjliga dragare och folk, halm och foder försålts. Hus, gärdesgårdar och diken hava ingen vård, reparationer av redskap utföras endast i den utsträckning, att de för tillfället kunna användas."

Skogens skötsel.

Hushållningssällskapets förvaltninsutskotts och odlingsrådets omdöme om skogsskötseln är, att denna i betydlig grad försämrats, när fastigheterna övergått i händerna på icke jordbrukare, såväl bolag som enskilda industriidkare. Liksom ifråga om jordbrukets skötsel gäller emellertid här, att från flera håll inom länet en förbättrad eller åtminstone oförändrad skötsel konstateras, och detta omdöme gäller kanske oftare bolags än enskildas fastigheter, ehuru visserligen i flera fall omdömet är det rakt motsatta.

"Då fastigheterna övergått till bolagen, har skogsskötseln förbättrats", heter det sålunda från *Valö kommun;* skogsskötseln har "förbättrats" *(Ununge);* "ej försämrats" *(Husby-Långhundra).* Men det övervägande flertalet uppgiftslämnare konstatera en avgjord försämring av skogens skötsel å såväl bolags som enskilda industriidkares fastigheter. Från *Gräsö kommun* uppgives sålunda, att ett bolag, " som disponerar största delen av ön, bortskövlar all skog, så att stora vidder stå alldeles kalhuggna". Från *Skederids kommun* heter det: "De enskilda ägarna

till A. egendom hava var för sig haft till uppgift att skaffa sig så stor förtjänst som möjligt, därför har också skogen fått släppa till åtskilligt, och frågan är, huruvida så mycket skog finnes kvar, som gårdens behov kräver"; och från *Fresta kommun:* "Givetvis försämrats, såväl när egendomarna kommit i händerna på jobbare, vilka sålt skogen till bolag, som på skogsspekulanter, som skövlat skogen och sedan sålt bort gården till ett pris, oftast betydligt överstigande dess eget inköpspris."

Av de anförda citaten, som kunnat mångfaldigas, framgår med önskvärd tydlighet, att skötseln av skogen såväl å bolags som å enskilda skogsspekulanters fastigheter minst sagt lämnat mycket övrigt att önska.

Skogsskövling.

I många fall har misskötseln gått ända till skövling av skogsbeståndet, och härvid fritagas varken bolag eller enskilda, något som särskilt hushållningssällskapet framhåller. Av de inkomna kommunuppgifterna framgår även, att skogsskövling förekommit inom alla delar av länet och att såväl bolag och enskilda industriidkare som skogsspekulanter och jobbare gjort sig skyldiga härtill. Men av dessa uppgifter framgår också, att de sistnämnda äro de värsta skogsskövlarna.

Även bolagen sägas flerstädes hava farit synnerligen hårdhänt fram, ja, på något håll till och med värre än jobbarna.

Så heter det från *Vallentuna kommun:* "Egentlig skogsskövling har förekommit endast å den gård, som övergått till bolag. Skogsbeståndet har anlitats hårt å gårdar, som innehafts längre eller kortare tid av jobbare, men å en av dessa gårdar har stubbrytning förekommit, som befordrat återväxten." I regeln hava dock de sistnämnda, som ovan nämnts, fått de sämsta vitsorden. Så heter det från *Össeby-Garns kommun* i fråga om jobbaregårdarna, att "i de flesta fall har skogsskövling förekommit, så att till och med bränsle saknats vid gården". Uppgiften från *Frösunda kommun* kan väl i viss mån anses typisk för hela länet, så väl vad åtskilliga bolag som jobbare beträffar: "Å de gårdar, som bolaget (i detta fall ett trävarubolag) köpt under kriget, hugger bolaget ut skogen, så hårt det möjligen vågar för lagen. Enskilda spekulanter ha såväl före som under kriget gått hårt åt skogarna, i vissa fall ända till skövling."

Försäljningar under krisåren.

Av uppgifterna framgår tydligt nog, att de ogynnsamma följderna av jordbruksfastigheters försäljning till icke jordbrukare framträtt i högre grad under *krisåren* än förut. Detta torde gälla skogsskötseln i högre grad än jordbruket. Dels ha, som förut framhållits, jordbruken i många fall snart återgått i jordbrukares händer, dels ha i andra fall särskilt bolags egendomar utarrenderats åt gamla jordbrukare. Däremot har den starka skogsavverkningen självfallet varit till skada för lång tid framåt.

S. k. "rationellt skogsbruk" skildras i uppgiften från *Edebo kommun* sålunda: "Mer eller mindre kalavverkning med kultur efteråt — och ny skog om 100 år, vilket ju alltid det också är ett värde i ett stabilt bolags händer." Och om jobbarnes framfart heter det i uppgiften från *Skepptuna kommun:* "Då skogen i sin bästa växtkraft skövlats, utan någon som helst urskillning

och tanke på återväxt, har detta inom kommunen väckt synnerlig harm. Skogsvårdsnämnden har två gånger gjort anmälan om förhållandet, men detta har icke föranlett rättelse i saken."

Till sist må i detta sammanhang anföras en skildring av förhållandena före och under kristiden, som avser *Lunda kommun* och dess grannkommuner: "Före den nu rådande kristiden började vissa tecken visa, att jordbruksfastigheterna voro begärliga och inköptes då huvudsakligen av bolag, vilka hade för avsikt att stycka egendomarna, vilket ock skedde. Hade köpare till de mindre lägenheterna anmält sig, vilka varit utbildade för sin uppgift, hade ingenting om denna delning varit att säga, ty priserna voro då tämligen moderata, men då lägenheterna köptes av industriarbetare från städerna, som ej voro mogna sin uppgift, och som därjämte saknade medel, blev alltsammans en sorglig oreda, och många av dessa lägenheter ha (i de flesta fall) återfallit till huvudgården, efter att ha gjort dess tillfälliga ägare, köparna, ännu mer fattiga och utarmade. Huvudägarna voro i vanliga fall personer, som ingalunda voro jordbrukare utan affärsmän, och som i skogen å gården och i styckningen sågo sin förtjänst och ej i jordbruket, ty jordbrukets alster försåldes vanligen å den mark, som man fann för gott att utan *särskilt besvär* kunna beså, då dessa alster stodo i sin bästa växt, och jordbruket hade därför ej något underlag av djurskötsel, ty djurbesättning saknades vanligen. Därför förete dessa gårdar i vår närmaste tid verkliga *skamfläckar* med sina öde vidder, med kala skogsmarker och med fält i saknad av gärdesgårdar och diken.

Sedan 1914—1915 började den s. k. gulaschaffären med våra jordegendomar. Samvetslösa lycksökare anmälde sig som köpare till gårdarna, köpte dem för högt pris, som det för tillfället tycktes, behöll dem en à två månader, sålde dem därefter till ny 'gulasch' efter att hava förbehållit sig den bästa skogen. Den nya köparen började hugga upp ungskogen, och det han ej medhann, förbehöll han sig vid den försäljning till tredje gulaschen, som efter några månader skedde. Nu nedmejades i regel allt, som hade värde, så att på många gårdar finnes ej kvar ett träd, som innehåller 3—4 tum vid brösthöjd. Gröda och djur bortsåldes, så att å vissa egendomar, där förut kreatursstammen uppgick till 100 djur, 2 à 3 kor och så många dragare, som möjligtvis vissa skogskörslor erfordrade, funnos kvar. Gärdesgårdarna nedbrötos vid skogseffekternas bortföring, och någon uppmärksamhet åt jordens skötsel och dikning fäste man ej. Högst få av dessa köpare voro jordbrukare och de av dem, som förut med framgång bedrivit lantbruk men lånat sig till dessa geschäfter, voro så meddragna i dessa *förstörelseaffärer,* att de ej skydde behandla gårdarna på samma sätt som de icke jordbrukande.

Här alltså ute på landsbygden har under flera år pågått ett förstörelsearbete med våra förnämsta värden, som kommer att medföra de hemskaste följder. Visserligen ha egendomarna i många fall återgått i jordbrukarnas händer, men dessa jordbrukare äro i de flesta fall lamslagna genom allt för dyra köpeskillingar att hastigt kunna återställa ordning och reda på fälten, så att dessa kunna lämna någon verklig intäkt; detta så mycket mera som gårdarna äro, efter att hava passerat så många jobbarehänder, alldeles skoglösa, så att jordbruket *enbart* måste bära alla utgifter.

Något mera landsfördärvligt och från nationalekonomisk sida sett nedbrytande har säkerligen sällan om ens någonsin träffat gamla Sverige.

Den mera reflekterande lantbefolkningen, som varit i tillfälle att se dessa jämmerliga företeelser, har mer än en gång frågat sig: Huru kunna statsmakterna tolerera detta nedbrytande av våra förnämsta värden? Varför, i all rimlighets namn, göres ej mera för att skydda vår hittills förnämsta näringskälla?"

Jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar.

En jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar å av dem inköpta gårdar utvisar, såsom av det föregående torde framgå, att någon större skillnad ej råder. "Ungefär lika dåligt" är hushållningssällskapets förvaltningsutskotts och odlingsrådets omdöme om saken. Och att skötseln i stort sett är densamma, konstateras från det ojämförligt största antalet uppgiftslämnare. Av vad förut är omnämnt i fråga om jordbrukets och skogens skötsel framgår emellertid, att många undantag från denna regel givas, så väl till de enskildas som till bolagens favör. I fråga om jordbruket meddelas sålunda t. ex. från en kommun *(Alsike)*, att de enskilda spekulanterna sköta jorden bra i jämförelse med bolagen, och från en annan *(Frösunda)*, att bolagen vinna icke på jämförelsen, medan uppgifter i motsatt riktning lämnas t. ex. från *Kårsta, Lunda:* "bolagen sköta ej jordbruket så illa som enskilda", och *Edebo:* "jämförelsen utfaller till bolagens obestridliga förmån". Även i fråga om skogsskötseln variera uppgifterna på samma sätt: "bolag sämst", heter det från en kommun *(Vallentuna)*, och "bolag mest hänsynslöst" från en annan *(Fresta)*, varemot för bolagen gynnsammare omdömen lämnas från exempelvis *Lunda* och *Edebo kommuner*. Följande omdöme från *Börstils kommun* torde väl få anses kännetecknande för åtskilliga bolag och flertalet jobbare: "Bolagen, som ha egna skogvaktare och plantörer, sköta skogen mönstergillt, enskilda spekulanter göra ej mer än vad skogsvårdslagen nödvändigt föreskriver."

Försäljningarnas ekonomiska och sociala verkningar.

Inverkan på de kvarvarande bönderna ekonomiska ställning.

För de självägande bönder, vilka kvarblivit å sina hemman, synes i allmänhet ingen avsevärdare förbättring i ekonomiskt hänsende hava beretts genom industriens jordförvärv. "Möjligen tillfällig förbättring". lyder omdömet från hushållningssällskapets förvaltningsutskott och odlingsrådet, och samma tanke, att om förbättring möjligen vunnits, densamma är av endast tillfällig beskaffenhet, går igen i ett flertal uppgifter. Såsom typiskt kan anföras följande yttrande:

"Genom skogsskövleriet har helt naturligt en stor arbetsstyrka åtgått både för körning, sågning och huggning. Därigenom ha enskilda lantbrukare förtjänat rätt avsevärt, och arbetaren har haft särskilt gynnsamma tider. Men nettot för lantbrukaren blir obetydligt, då man tar i betraktande, att arbetarna mer och mer övergivit jordbrukssysslorna, så att tillgången på arbetskraft för modernäringen blivit minimal och att, om arbetskraft skall kunna anskaffas, kostnaden är så kolossal, att lantbruket ej kan bära den. Den tillfälliga förtjänsten har således medfört långvarig förlust och på grund därav stor förlust." *(Lunda kommun.)*

Å andra sidan meddelas från skilda trakter, att lantbrukarnas förtjänster varit avsevärda, särskilt för de lantbrukare som haft vuxna söner hemma: "De självägande böndernas antal har ökats, det ekonomiska välståndet hos dem är gott, de leva i bästa samförstånd med bolagen" *(Ununge kommun)*. Svårigheten för bönderna att skaffa

arbetskraft just på grund av bolagens jordförvärv vitsordas från flera håll: "de unga männen arbeta hos bolagen". Från några håll klagas ock över svårigheten att samarbeta med bolagen. Flertalet kommunuppgifter ge emellertid vid handen, att i respektive orter någon försämring av böndernas ekonomiska ställning ej inträtt genom bolagens jordförvärv.

Inverkan i socialt hänseende.

Frågan om bolagens samt de enskilda skogsspekulanternas och jobbarnas jordförvärv inverkat på de sociala förhållandena i orten har av det stora flertalet uppgiftslämnare, när frågan icke lämnats obesvarad, besvarats nekande. Ett mindre antal meddelare hava dock en del att anföra om förekomsten av dylika sociala verkningar, varvid de dock i allmänhet nöjt sig med att bekräfta förekomsten av en eller flera av de verkningar, som i frågeformuläret anförts såsom exempel, utan att gå vidare in på spörsmålet. En del yttranden må anföras:

"Vantrevnad har skapats för allmogen och den bofasta befolkningen, och benägenhet att övergiva det egna lantbruket har uppammats." *(Hushållningssällskapets förvaltningsutskott och odlingsrådet.)* — "Den gamla allmogekulturen synes mer och mer försvinna." *(Bladåkers kommun.)* — "Den sedliga moralen har hos lantbefolkningen försämrats genom industriens och skogsspekulanternas arbetare." *(Husby-Lyhundra kommun.)* — "Under den ohejdade skogsavverkningen har arbetsfolket varit av sekunda slag och i stor mån bidragit till den normala arbetsstammens demoraliserande." *(Össeby-Garns kommun.)* — "Att lusten att jobba även spritts till bönderna kan ej förnekas, och tager den sig uttryck vid avyttring av jordbrukets produkter." *(Fresta kommun.)* — "Allmogeungdomen tager gärna de seder i akt, som industriens folk hava." *(Hilleshögs kommun.)* — "Att jordförvärven icke varit till fördel för allmogen, dess avlöningsförhållanden, allmänna levnadssätt och kultur kan man säga." *(Skå kommun.)* — "Befolkningen frångår lag och författning." *(Vårdinge kommun.)* — "Allmogekulturen har påverkats och förändrats." *(Värmdö kommun.)* — Egendomsförvärven föra med sig "en lös och orolig befolkning, som fyller våra skolor och motvilligt betalar sina utskylder". *(Hökhuvuds kommun.)*

Flera exempel på de dåliga verkningar, egendomsförvärven fört med sig, anföres i ett uttalande från *Lunda kommun:* "Njutningslustan, begäret att leva med, hågen till ett dådlöst och mera lättjefullt liv har genom dessa förhållanden i betydlig grad ökats, och den kringskärning av lagar och författningar, de möjliga och omöjliga försök att handla, så att, fastän handlingen är *mot* lagen, icke lagen skall kunna döma, vilket varit utmärkande för vår tids jobbare, ha trängt ned och spritt sig bland allmänheten och verkat i hög grad demoraliserande. Även om man finner några ljusa punkter i den mörka tavlan: arbetarnas bostäder ha blivit förbättrade, det dagliga brödet rikligare och de hygieniska förhållanden ha i någon grad bättre tillvaratagits; blir totalintrycket för uppgiftslämnaren nedslående: säkert är att Sveriges folk i närvarande stund befinner sig i vågskålen mycket lätt, då det gäller att väga dess sedliga liv, dess moral, dess aktning för religion, för hem, för samhälle och stat, för dess lagar och författningar."

Jordens återgång till verkliga jordbrukare.

De svar, som avgivits å frågan, huruvida den till bolag och enskilda icke-jordbrukare försålda jorden återförvärvats av verkliga jordbrukare, giva vid handen, att

ett dylikt återförvärv förekommit i en viss utsträckning, men att dock en stor del av den ur jordbrukareklassens ägo gångna jorden fortfarande är i bolags och enskilda spekulanters händer.

Vad beträffar av *bolag* förvärvade fastigheter, synas dessa för övrigt endast i undantagsfall åter hava kommit i jordbrukares ägo. De fall, som omtalas från Stockholms län, beröra endast jordstyckningsbolag o. d. Hur jordstyckningar understundom utförts framgår av nedanstående yttrande från *Lagga kommun:* "Bondgården har av bolaget styckats på så vis, att bolaget undantagit skogen och skogsmarken och sedan sålt jorden med något skog och skogsmark till en skicklig jordbrukare."

Av *enskilda* icke jordbrukare förvärvade fastigheter återförsäljas däremot oftare till verkliga jordbrukare. Detta gäller givetvis främst av skogsspekulanter och jobbare köpta fastigheter, vilka oftast gå ur hand i hand mellan olika jobbare och spekulanter likt en "vanlig handelsvara", såsom en uppgiftslämnare uttrycker sig, tills fastigheterna, i regel fullständigt utplundrade, stanna hos någon jordbrukare.

Följande uttalande av *kommunalnämndens ordförande i Skå kommun* belyser de svårigheter, som möta jordbrukarna vid förvärvandet av egendomar, som varit i enskilda spekulanters ägo: "Egendomar, som inköpts i spekulationssyfte före eller under kriget och ofta bytt ägare, kunna omöjligen åter komma i en jordbrukares hand, enär sådana förhållanden icke äro för handen, att en jordbrukare kan existera av gården. Köpesumman är för hög, jord och hus förfallna och skog finnes ofta å sådan egendom ej ens till husbehov. — Den jord, som köpts för nöjesändamål, kapitalplacering e. d., återgår sällan till jordbrukare. En sådan egendom betingar nämligen genom dyrbara ekonomihus och anläggningar ett för högt pris att lantbrukaren genom inkomst av jordbruket skall kunna existera å detsamma."

2. Uppsala län.

Naturförhållanden, näringar m. m.

Med hänsyn till de lösa jordlagrens beskaffenhet råder en bestämd skillnad mellan Uppsala läns nordligare och sydligare delar. Sålunda bestå de i dagen liggande lösa jordlagren i länets norra del så gott som överallt av det hårda morängruset. Endast å slättbygderna kring Tierp, Örbyhus och Vendel, de trakter genom vilka järnvägen mellan Uppsala och Gävle går fram, har morängruset ersatts eller överlagrats av ishavs- och insjöleror. I länets sydligare del, begynnande någon mil norr om Uppsala, äro de lösa jordlagren däremot så gott som överallt sammansatta av nämnda för jordbruksnäringen så betydelsefulla leror.

Denna skiljaktighet i naturförhållandena mellan länets norra och södra delar har givetvis i hög grad haft inverkan på *den odlade jordens* utbredning. Enligt jordbrukstatistikens siffror hava sålunda de tvenne nordligaste häraderna, Örbyhus och Olands, en åkerareal, upptagande i genomsnitt endast 20 % av hela landarealen, under det att i de något sydligare häraderna, Hagunda, Ulleråker och Bälinge, omkring 30 % av arealen utgöres av odlad jord. Å den egentliga Uppsalaslätten är ej mindre än 57 % av landarealen uppodlad, och å slättbygderna kring Mälarfjärdarna möta vi i Åsunda, Trögds och Lagunda härader lika höga eller högre siffror för den odlade jordens relativa omfattning.

Beträffande *skogstillgången* råder givetvis en omvänd proportion. Å den karga, stenbundna moränjorden i länets nordligare härader har skogsmarken sålunda sin största utbredning, under det att de sydligaste häraderna äro ganska skogfattiga. I Olands och Örbyhus härader utgöres omkring 60 % av skogs- och hagmark, i Trögds och Åsunda härader är motsvarande siffra endast 31 resp. 37 %. Av länets sydligare härader finnas några större skogstillgångar endast i Bro och Håbo härader.

Jordfördelningen inom Mälarlänen kännetecknas som bekant därav, att den övervägande delen av åkerarealen tillhör större bondgårdar och herrgårdar. Inom Uppsala län finnas sålunda över 500 herrgårdar, motsvarande 6 % av hela antalet brukningsdelar. Bondgårdarna utgöra ej mindre än 41 % av hela antalet brukningsdelar.

Denna senare siffra är högre än för något annat län. Dessa bondgårdar i Uppsala län utgöras till synnerligen stort antal av stora bondgårdar. Ej mindre än 750 gårdar äga nämligen odlad jord till en areal växlande mellan 30 och 50 har. Småbruken och lägenheterna äro däremot relativt få till antalet. Endast 30 % av samtliga jordbruk utgöres av småbruk, en lägre siffra än annorstädes inom rikets län.

Uppsala län är alltså en typisk storbruksbygd. Detta framgår ytterligare av siffrorna angående den samfällda åkerarealens fördelning. 36 % av all odlad jord inom länet tillhör herrgårdarna, 53 % bondgårdarna, men endast 11 % småbruken.

Försäljningarnas omfattning.

Uppsala län torde vara att räkna till de län, som äga särskilt stora yttre förutsättningar för sådan fastighetshandel, som den varom här är fråga, förvärv av jordbruksfastigheter från den icke jordbruksidkande befolkningens sida. Den i det föregående nämnda, å sina håll inom länet relativt goda tillgången på skog, de gynnsamma kommunikationsförhållandena, de många stora industriella företagen inom länet, men framför allt huvudstadens omedelbara närhet äro nämligen faktorer, som ur många synpunkter böra göra jordbruksfastigheterna inom Uppsala län begärliga för såväl industriella företag som för enskilda icke jordbrukare, som önska förvärva jordbruksfastigheter.

De från länets olika håll inkomna handlingarna förmäla också, att inom Uppsala län jord- och skogsegendomar i stor omfattning försålts till icke jordbrukare. Det är endast inom 22 av länets 85 kommuner, där ingen som helst försäljning av ovannämnda slag förekommit. Rätteligen böra dessa 22 kommuner dock minskas till antalet med 3 kommuner, där någon fastighetshandel av här ifrågavarande slag ej kunnat förekomma, nämligen Skoklosters kommun i Håbo härad och Holms kommun i Lagunda härad, i vilka kommuner all eller största delen av jorden är av fideikommissnatur, samt Söderfors kommun i Örbyhus härad, vilken kommuns jord är helt i bolags ägo sedan långliga tider tillbaka. Av de 19 kommuner, där alltså under de senaste årtiondena inga jordbruksfastigheter gått ur jordbrukarnas händer, tillhöra 6 Trögds härad och 5 Lagunda härad. Nämnda två härader äro därför de enda av länets härader, inom vilka ett något större antal kommuner helt undgått att beröras av här ifrågavarande slag av fastighetshandel.

Bolags förvärv.

Av de två stora grupperna köpare, bolag och enskilda personer icke tillhörande den verkligt jordbruksidkande befolkningen, har den förra gruppen gjort de flesta köpen inom länets norra delar, under det att den senare gruppen huvudsakligast koncentrerat sig till länets sydliga och mellersta delar. *Trävarubolag* omtalas dock förekom-

mande ej endast inom länets nordligare område utan nämnas även från åtskilliga kommuner inom övriga delar av länet. *Industribolagen* hava däremot huvudsakligast inom de nordligaste, vidsträckta häraderna, Örbyhus och Olands, gjort stora, omfattande förvärv. Av övriga slag i frågeformuläret nämnda bolag hava *jordstyckningsbolag,* förnämligast inom Håbo härad, men i enstaka fall även inom övriga delar av länet, förvärvat en del större egendomar. I några undantagsfall har jord övergått till *jordbruksbolag.*

Enskilda personers förvärv.

Av de icke jordbruksidkande, enskilda personer, som inom länet gjort uppköp av jordbruksfastigheter, är flertalet att hänföra till *jobbarnas* kategori. Även *skogsspekulanter* hava å sina håll förekommit ganska ofta, dock ej i samma utsträckning som jobbarna. Däremot hava endast undantagsvis jordbruksfastigheter förvärvats av *jordstyckningsspekulanter* och *enskilda industriidkare.* Ett ej ringa antal jordförvärv omtalas hava skett av personer, som för *kapitalplacering* eller för *nöjesändamål* förskaffat sig lantegendomar. Denna sistnämnda grupp av köpare synes huvudsakligen hava rekryterats av inom huvudstaden bosatta affärsmän o. d.

Försäljningar under krisåren.

Beträffande kristidens inverkan på här ifrågavarande slag av fastighetshandel giva de ingångna meddelandena vid handen, att det är i synnerhet under nämnda tid, som *jobbarnas* köp börjat äga rum i större utsträckning, varvid de för spekulation utsatta egendomarna ofta nog på en kort tid upprepade gånger gått ur hand i hand från den ene jobbaren till den andre. Från kristiden härröra även flertalet fall, i vilka icke jordbruksidkande personer inköpt jordbruksfastighet för att säkerställa tillgång på livsmedel. Bland de uppgifter, som lämnats i denna fråga, må följande återgivas:

"Under krisåren ha många verkligt välskötta och goda egendomar gått genom jobbarehänder, då inventarier och grödor realiserats till höga priser. En del egendomar ha nog köpts av personer för kapitalplacering men rätt snart bytt ägare, då en tillräckligt stor konjunkturvinst uppstått." *(Villberga kommun.)* — "Företrädesvis under tiden efter krigets utbrott, i enstaka fall även före denna tidpunkt, har en stor del av kommunens egendomar bytt ägare, några av dem flera gånger. På de flesta gårdarna har skogen först tagits helt och hållet, därpå ha personer, som avsett att göra vinst genom hastig prisstegring eller genom realisation av gröda och inventarier, uppträtt och på för jordbruket ruinerande sätt roffat åt sig högsta möjliga vinst. Av socknens till cirka 1,700 tld uppgående åkerareal ha cirka 900 tld, fördelade på 7 gårdar, under de senaste åren varit föremål för jobberi." *(Lillkyrka kommun.)* — "Å-gård har under de tio senaste åren försålts icke mindre än sju gånger; alla gångerna i och för skogsspekulation." *(Rasbokils kommun.)*

De försålda egendomarnas storlek.

De jordbruksfastigheter, vilka, såsom här ovan sagts, inom Uppsala län gått ur den jordbruksidkande befolkningens händer, hava utgjorts av såväl större som mindre fastigheter. Antalet försålda mindre fastigheter har givetvis varit mycket avsevär-

dare än antalet realiserade större fastigheter. Men ej heller antalet försålda fastigheter av det senare slaget torde hava varit obetydligt, isynnerhet i länets sydligare delar, där det från nära nog varje kommun, varest försäljningar ägt rum, säges, att en eller annan större gård övergått i bolags eller än oftare i enskild spekulants ägo.

Ägostyckningar och jordavsöndringar.

Att självvägande bönder genom ägostyckning eller jordavsöndring frånsålt delar av sina gårdar till sådana icke-jordbrukare, som i det föregående omnämnts, har endast förekommit i mindre utsträckning. I regel synes nämligen, när försäljning kommit till stånd, hela hemmanet hava försålts. Inom vissa trakter av länet, såsom inom Trögds, Lagunda och Bälinge härader, har sålunda ägostyckning eller jordavsöndring av här ifrågasatt natur ej alls förekommit, inom Åsunda, Vaksala och Olands härader endast i sällsynta fall.

Orsaker till försäljningarna.

Orsaker till försäljning av bondgårdar.

I fråga om orsakerna till bondgårdarnas försäljning givas i de ingångna meddelandena synnerligen växlande upplysningar, åtminstone beträffande de realisationer, som ägt rum före kristiden. Emellertid synas *före kristidens inbrott* vissa orsaker i högre grad än andra givit anledning till, att bönderna försålt sina hemman till icke jordbrukare. Bland dessa mera framträdande orsaker är främst *ledsnad vid jordbruket,* huvudsakligen på grund av svårighet att erhålla lejd arbetskraft till för jordbruket ej ruinerande pris, men även på grund av, som det uppgives, jordbrukets ringa ekonomiska bärighet. Mången har även på gamla dagar velat *slå sig till ro* och därför sålt sitt jordbruk, ofta då till bolag eller någon enskild spekulant, då barnen ej velat stanna vid jordbruket utan övergått till industrien. Efter fastighetens försäljning brukar säljaren oftast flytta in till något närbeläget större samhälle. Att *ekonomiska svårigheter* direkt skulle ha orsakat bondgårdars försäljning uppgives däremot hava varit ganska sällsynt. Anmärkningsvärt är, att även inom här ifrågavarande län så *otjänliga skiftesförhållanden* kunna föreligga, att denna omständighet i uppgivet fall föranlett egendomens försäljning.

Anledningen till bondgårdarnas försäljning *under kristiden* synes däremot så gott som undantagslöst hava varit de *höga pris,* som under denna tid i regel bjödos för jordegendomar.

Följande uttalanden om motiven till hemmanens försäljning må anföras:

"Efter krigets utbrott, då egendomarna började stiga, såldes månget hemman, som i generationer gått i arv och givit sin brukare nödtorftig bärgning. Orsaken var oftast, att några tusen kr. mera erhöllos för egendomen än vad den kostat honom själv, att slippa från besväret med lejt folk och möjligen efter krigets slut köpa egendom till billigare pris." *(Villberga kommun.)* — "Ej ekonomiska svårigheter, men svårighet att få arbetskraft har för en del bönder gjort

sig gällande. När inga arvingar finnas, brukar gården i regel säljas och ägaren flytta in till stad. Men ej sällan inträffar ledsnad vid jordbruket, alldenstund barnen ej vilja stanna hemma utan hellre söka sig in vid industrierna, där deras arbetsduglighet gärna tages i anspråk, eller också vilja de, när studiebegåvning finnes, bedriva studier. Även har det hänt att en gård försålts därför att man blivit bjuden ett oberäknat högt pris och med tanke på att det bjudna försäljningspriset inom några år faller till det föregående värdet..." *(Bälinge kommun.)* — "Före kristiden har bland orsakerna varit, att fastighet bekommits i arv och ägaren icke varit kunnig eller intresserad för jordbruk, samt att industribolag, som velat åtkomma fastigheten, erbjudit hög betalning. Under kristiden har uteslutande de onaturligt höga priserna varit orsak till försäljningarna." *(Dannemora landsfiskalsdistrikt.)*

Orsaker till försäljning av större egendomar.

Herrgårdarnas försäljning har under kristiden i ännu högre grad än bondgårdarnas förorsakats av erbjudna *höga pris*. Före krisen synas *ekonomiska svårigheter* hava varit en rätt ofta återkommande anledning till de större gårdarnas försäljning. *Ledsnad vid jordbruk* och *brist på arbetskraft* omtalas i en del fall som försäljningsorsaker.

"Då egendomsjobberiet för cirka 10 år sedan började här och den gamla jordbrukarstammen sålde sina egendomar, berodde detta mest på ekonomiska svårigheter; försäljningarna därefter ha berott på spekulation och uppdrivna priser på skogsprodukter. De oerhörda prisstegringarna åren 1917—1918 föranledde täta ombyten av ägare." *(Västra Ryds kommun.)*

Under kristiden hava i högre grad än förut de höga prisen orsakat försäljning av jordbruks- och skogsfastigheter till icke jordbrukare. Även synes på en del håll ledsnad vid jordbruket på grund av kristidsförordningar och svårighet att erhålla arbetskraft tilltagit under krisåren.

Några orsaker till den sparsamt förekommande företeelsen, att bönder genom ägostyckning eller avsöndring försålt delar av sina gårdar, uppgivas icke i de inkomna handlingarna.

Jordbrukets och skogens skötsel å de försålda gårdarna.

Jordbrukets skötsel på av bolag köpta gårdar.

Vid besvarandet av frågan, huruvida jordbrukets skötsel försämrats eller förbättrats å de i det föregående berörda jordbruksfastigheter, som övergått i bolags och enskilda icke-jordbrukares händer, hava uppgiftslämnarna i allmänhet haft att meddela endast mer eller mindre ofördelaktiga omdömen om förhållandena å dessa fastigheter. Sålunda säges det, att såväl bolagen som skogsspekulanterna och de personer, som för kapitalplacering e. d. förvärvat jordegendomar, i regel ej ägnat jorden tillräcklig skötsel, varför jordbruket visat en tydlig tillbakagång. I allmänhet hava de nya ägarna ägnat sitt största intresse åt skogsbruket, när skog funnits å egendomen, varför jordbruket fått komma i andra hand, till stor skada för jordens hävd. Men ej heller å egendomar, där skog saknats, hava förhållandena varit bättre. Även å dylika har allt för ringa arbete och omtanke ägnats åt jordens brukning. Emellertid

omtalas även fall, av vilka de flesta torde beröra bolag, då jordens skötsel ej blivit försämrad. Understundom har även inträffat, att jorden fått bättre skötsel än då verkliga jordbrukare innehade jorden. Ett dylikt fall omtalas exempelvis från Västlands kommun i Örbyhus härad, där ett trävaru- och industribolag, som köpt egendomar, avsevärt förbättrat jordbruket å dem.

Jordbrukets skötsel på av enskilda personer köpta gårdar.

Beträffande bolagen finnas sålunda många fall, då man kan säga, att jordbrukets skötsel ej försämrats. I varje fall synas bolagen böra givas bättre vitsord än *skogsspekulanterna.* Hushållningssällskapets sekreterare anser t. o. m., att jordbruket i allmänhet förbättrats av bolag. I fråga om övriga kategorier av köpare yttrar nämnde meddelare, att å jordbruk förvärvade av skogsspekulanter har jordens skötsel försämrats, å av *kapitalister* inköpta egendomar har ingen ändring inträtt varken i den ena eller den andra riktningen. Uttalanden från ett par andra uppgiftslämnare må även återgivas:

"Skötseln av jordbruket har (av skogsspekulanter) i synnerligen hög grad försämrats, därför att skogsbruket har avkastat mångdubbelt mera och arbetskraften följaktligen rättat sig därefter. Det är först sista året som tecken till omslag har kunnat förmärkas." *(Västra Ryds kommun.)* — "Då gårdar sålts till skogsbolag eller skogsspekulanter, har jordbruket vanligtvis överlåtits åt någon tillfällig brukare; jordbruket synes dock ha blivit försämrat genom de ombyten, som skett." *(Ärentuna kommun.)*

Förekomsten av vanhävd.

Om sålunda beträffande *bolagens* skötsel av jordbruket ett stort antal meddelare haft mindre gynnsamma omdömen, äro likväl de utsagor synnerligen få till antalet, som hava att förmäla att bolagen låtit jordens skötsel å av dem inköpta egendomar gå så tillbaka, att uppenbar vanhävd uppstått. Några dylika fall omtalas dock från Håbo och Hagunda härader samt ett fall från Örbyhus härad. Emellertid torde dylika fall få anses höra till de rena undantagen.

Vad däremot angår *skogsspekulanter* och *jobbare,* kan om dem utan tvekan sägas, att de å många egendomar inom länet vållat jordbruket den största skada, och de fall, då uppenbar vanhävd omtalas, äro ej alltför få. I synnerhet gäller detta om förhållandena under kristiden, då, som i det föregående sagts, lejonparten av enskilda köpare, icke tillhörande jordbrukarnas klass, utgjorts av jobbare. Från denna tid inberättas från länets alla delar fall av vanhävd å av jobbare inköpta jordbruk; allmännast synes vanhävden hava förekommit inom Trögds och Hagunda härader.

Nedanstående uttalanden giva utförliga upplysningar om de beklagliga förhållanden, som varit en följd av jobbarnas förvärv av jordbruksfastigheter. Till dessa uttalanden skulle kunna läggas ett stort antal av liknande innehåll.

"Egendomar, som kommit i jobbarhänder, ha utsatts för den mest hänsynslösa rovdrift, där allt, som kunnat förvandlas i penningar, har omsatts. Underhåll av byggnader m. m. har ej

ifrågakommit." *(Villberga kommun.)* — "Vanligen har vanhävden bestått däri, att jobbare sålt gröda, kreatur och inventarier samt låtit byggnader och anläggningar förfalla. Denna för jobbare så gyllene tid, har för jordbruket varit en kräftskada, vilken tar mångdubbel tid att bota..." *(Lillkyrka kommun.)* — Vanhävd har förekommit "genom försäljning av såväl kreatur som hela grödan, samt hus och hägnaders vanvård." *(Hagby kommun.)* — "Vanhävden har vanligen börjat med att jobbare sålt kreaturen jämte foder och spannmål. Sedan har nästa steg varit, att jorden blivit obrukad och i mycket liten skala besådd, samt att den lilla skörd, som blivit, sålts bort. Jobbarna köpa aldrig gödningsämnen, utan hemmanen utmagras efter ett visst givet system. Byggnader, stängsel och diken få förfalla." *(Järlåsa kommun.)*

Skogens skötsel.

Om *bolagens* skötsel av skogsbruket har flertalet meddelare endast gynnsamma uttalanden, särskilt gäller detta de större bolagen. Från ett och annat håll inom de sydliga häraderna säges visserligen, att skogens skötsel blivit försämrad, eller att ingen ändring varken till det bättre eller det sämre kunnat konstateras, sedan skogen kommit i händerna på de smärre bolag, som opererat i länets sydligare delar. I stort sett gå uttalandena likväl i den riktningen, att bolagen förbättrat skogsskötseln. I all synnerhet är detta fallet i yttrandena från länets nordligare härader, där bolagen givas mycket goda vitsord för sin skogskultur.

Hushållningssällskapets sekreterare uppgiver, att skogens skötsel förbättrats i bolagshänder. Av uttalanden i samma riktning från kommunerna må anföras: "Bolag, som skola behålla sin egendom, bruka förbättra skogsskötseln." *(Tierps kommun.)* — "Bolagen sköta skogen här rationellt." *(Älvkarleby kommun.)* — "Skogen vårdas synnerligen väl." *(Tegelsmora kommun.)* — *Skogsvårdsstyrelsen* yttrar: "Vid besvarandet av denna fråga, måste man skilja mellan olika slag av bolag. Större bolag, som driva ordnat skogsbruk, hava ofta inköpt fastigheter, huvudsakligen för komplettering av egna skogskomplex. I dylika fall har skogsskötseln tvivelsutan förbättrats efter ombytet av ägare. Däremot förekomma ofta fall, då smärre bolag, särskilt sågverks- och trävarubolag, inköpt egendomar uteslutande i syfte att tillgodogöra sig skogstillgångarna, och i dylika fall har ingen annan hänsyn tagits till skogsskötseln än gällande lagar föreskriva."

Skogsskövling.

Den härovan antydda skillnaden mellan större och mindre *bolag* gör sig även gällande vid besvarandet av frågan, huruvida uppenbar skogsskövling förekommit. Det upplyses nämligen, att dylik skövling ej alltför sällan inträffat å skogsmark, som kommit i smärre bolags ägo. Särskilt inom Hagunda härad synes detta hava förekommit i en hel del fall. De större bolagen synas emellertid ej hava tillåtit sig sådan skogsavverkning, som kan likställas med uppenbar skövling.

Beträffande *skogsspekulanter* och *jobbare* gå däremot uppgifterna i en mindre gynnsam riktning. Uppenbar skogsskövling hör sålunda ingalunda till sällsyntheterna å av dem förvärvade skogshemman. Detta framhålles enstämmigt från länets olika delar. Först under den allra senaste tiden har den hänsynslösa skövling, som de enskilda spekulanterna låtit komma sig till last, kunnat framgångsrikt stävjas genom den år

1918 tillkomna strängare skogslagstiftningen. Skogsvårdsstyrelsens verksamhet säges hava varit till stort gagn. Tack vare skogsvårdsstyrelsens mellankomst har sålunda i ett stort antal fall såväl bolag som enskilda måst på ett tillfredsställande sätt sörja för återväxten å de hårt avverkade markerna. Några av uttalandena i denna fråga må anföras:

"Bolag eller enskilda industriidkare, som under de senaste 14 åren förvärvat skogsegendomar inom mitt område, hava utgjorts av egnahemsbolag, trävaru- och sågverksbolag samt konsortier, vilka alla utan undantag bedrivit uppenbar skogsskövling, tills lag om tillfälliga åtgärder till förekommande av skövling av skog å fastighet i enskild ägo av den 28 juni 1918 i någon mån hindrade den hänsynslösa framfarten." *(Länsskogvaktaren för Bro, Håbo och Trögds härader.)* — "Hela områden ha kalhuggits utan tanke på återväxt." *(Kalmar kommun.)* — "Det har varit skogen, som man huvudsakligen skövlat och det så nära de (skogsspekulanter och jobbare) ha kunnat inför gällande lag. I några fall har man kringgått lagen, och i alla fall har skövlingen gått mycket längre än en väl ordnad skogsvård ordentligen kan tillstå." *(Tierps kommun.)*

I allmänhet hava uppgiftslämnarna ej yttrat sig om huruvida här ovan nämnda skogsskövling förekommit oftare under kristiden än dessförinnan. Av en del uttalanden att döma synes det emellertid som om uppgifterna om skogsskövlingen huvudsakligast skulle avse förhållandena under krisåren.

Jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar.

På frågan, huru en jämförelse utfaller beträffande *jordbruket* å ena sidan å bolagens och å andra sidan å de enskilda spekulanternas fastigheter, gå svaren i mycket olika riktningar. Som i det föregående anförts, äro ju erfarenheterna av bolagsjordbruket synnerligen varierande, i det att en del meddelare hava fördelaktiga, andra meddelare däremot mindre fördelaktiga omdömen om bolagens skötsel av jordbruket. Åtskilliga uttalanden likställa sålunda bolagen och de enskilda spekulanterna i fråga om jordbrukets skötsel, andra uttalanden äro däremot till bolagens förmån.

Beträffande *skogsbruket* utfaller jämförelsen däremot obetingat till bolagens förmån. Emellertid bör undantag göras för vissa smärre bolag, vilka kunna likställas med de enskilda spekulanterna. *Skogsvårdsstyrelsen* yttrar härom: "De större skogsbolagen och bruken med särskild skogsförvaltning bedriva en skogsskötsel, som tvivelsutan måste ställas i främsta rummet. Enskilda spekulanter sköta sina skogar vanligen betydligt sämre, särskilt om man med spekulanter avser köpare, som hava för avsikt att vid lämpligt tillfälle åter sälja fastigheterna."

Försäljningarnas ekonomiska och sociala verkningar.

Inverkan på de kvarvarande bondernas ekonomiska ställning.

I stort sett synas av de inkomna svaren att döma industriens jordförvärv föga hava inverkat på de kvarvarande självägande böndernas utkomstmöjligheter och ekonomiska välstånd. Det är endast från de mera skogrika trakterna i länets nordli-

ga härader, som det förspörjes, att bönderna haft några mer avsevärda förtjänster genom skogsarbeten åt bolagen. Någon gång säges även, att avsättningsmöjligheterna gynnats genom uppkomsten av industriella anläggningar. Yttranden som nedanstående återfinnas i uttalandena från länets nordligare trakter.

"Den på grund av industribefolkningens tillväxt framkallade större efterfrågan har åstadkommit högre priser. Genom bolagens timmerdrivningar vintertid ha goda arbetstillfällen yppats, varvid särskilt på de senaste åren inkomsterna av körslor varit mycket höga." *(Landsfiskalen i Älvkarleby distrikt.)* — "Jordbrukarna synas hava fördel av dessa industrier dels genom körförtjänster på vintern, dels genom att hemmavarande söner under vissa tider få arbete vid industrien och sedan vid brådska i skörd och dylikt kunnat vara tillhands för arbete i hemmet." *(Järlåsa kommun.)* — Från ett och annat håll framhålles å andra sidan de svårigheter, som uppstått för jordbruket genom den hårda konkurrensen med industrien om arbetskraften: "Ett tegelbruk tar genom höga avlöningar all tillgänglig arbetskraft från lantbruket." *(Gamla Uppsala kommun.)* — "Arbetspriserna ha drivits i höjden och brist på arbetskraft vid lantbruket har därvid ofta förekommit." *(Tierps kommun.)*

Inverkan i socialt hänseende.

Ej heller i socialt avseende synas bolagens och de enskilda spekulanternas jordförvärv haft någon synnerligen stor inverkan på lantbefolkningen. De flesta uppgiftslämnarna, bland dem hushållningssällskapets sekreterare, förneka något vare sig försämrande eller förbättrande inflytande inom sina resp. områden.

Emellertid förspörjes även motsatsen från vissa delar av länet, nämligen från Bro, Ulleråkers och Örbyhus härader. Sålunda framhålles från dessa trakter, att jobbarnas föredöme tvivelsutan inverkat demoraliserande på lantbefolkningen, som säges i mycket hava följt jobbarnas dåliga exempel. De lösa arbetarskarorna vid industrien hava i moraliskt avseende menligt inverkat på jordbrukareungdomen. Den gamla allmogekulturen med dess enkla seder har, där industrien fått någon större utbredning, alltmer och mer utplånats eller uppblandats. Bolagens och skogsspekulanternas omfattande jordförvärv hava vidare gjort det svårt för lantbefolkningen att till rimligt pris kunna få köpa jord till eget hem. Nedanstående uttalanden giva bekräftelse å vad här anförts:

"Genom bolagens jordförvärv ha svårigheter uppstått för lantbefolkningen att till rimligt pris få inköpa jordområden till egna hem. Härigenom hava bostadsförhållandena försämrats, särskilt i vissa mera tätt befolkade delar av socknen; och intet tvivel råder, att just bolagsdirektionernas obenägenhet att avhända sig jord för berörda ändamål åstadkommit en social olägenhet." *(Landsfiskalen i Älvkarleby distrikt.)* — "Jobbarnas och deras tjänstemäns och tjänares leverne och later hava verkat demoraliserande på den mera okritiska allmogen, samtidigt som det till det sämre förändrat befolkningens seder och åskådningssätt." *(Bro och Lossa kommun.)* — "De täta ombyten av ägare ha naturligtvis verkat demoraliserande på folket i allmänhet, och den fullkomliga omstörtningen har gjort folket missnöjt och misstänksamt, vilket kommer den lojala egendomsägande befolkningen till stort men." *(Västra Ryds kommun.)*

Jordens återgång till verkliga jordbrukare.

Som i det föregående framhållits, hava i de nordliga delarne av länet framför allt större bolag av den jordbruksidkande befolkningen inköpt jordbruksfastigheter, under det att i länets sydligare delar köpare av liknande fastigheter huvudsakligen utgjorts av smärre bolag samt framförallt av jobbare och skogsspekulanter. Denna olikhet beträffande karaktären av köpare i länets norra och södra delar gör, att återgången av den försålda jorden till verkliga jordbrukare ställt sig synnerligen olika i de båda nämnda delarna av länet.

Sålunda har i de nordliga häraderna endast en ringa del av den av icke-jordbrukare inköpta jorden återbördats till verkliga jordbrukare. De större bolagen uppgivas nämligen i regel behålla sina förvärvade jordbruksfastigheter, å vilka de merendels själva ombesörja skogsskötseln, medan den odlade jorden ej sällan utarrenderas till jordbrukare. I länets sydliga härader har däremot den ur jordbrukarehänder till smärre bolag eller enskilda spekulanter överflyttade jorden oftast snart nog återgått i den jordbruksidkande befolkningens ägo, då nämligen jobbare och skogsspekulanter samt mindre trävarubolag i regel omedelbart försälja sina jordbruksfastigheter, sedan å dessa eventuellt befintlig skog samt andra realiserbara värden bortsålts. Om dessa förhållanden yttras exempelvis:

"Jorden har återgått till jordbrukare, sedan skogen kapats och jorden utsugits, kreatursbesättningen försålts. I ovannämnda fall grosshandlare och godsägare." *(Tierps landsfiskalsdistrikt.)* — "Försäljningarna till bolag äga i allmänhet fortfarande bestånd, men hava bolagen på arrende upplåtit jorden åt den verkligt jordbrukande befolkningen." *(Älvkarleby landsfiskalsdistrikt.)* — "Egendomar, inköpta av bolag, skogsspekulanter och jobbare, ha, berövade skog, inventarier och så mycket som möjligt av gröda, återköpts av yrkesjordbrukare i allmänhet till pris, som synas omöjliga att förränta." *(Börje kommun.)* — "Vanligtvis säljes en egendom av den ena jobbaren till en annan jobbare. Den första ägaren tar vanligtvis skogen, gröda och inventarier, den andra börjar stycka egendomen i mindre lotter till sådana, som vilja köpa jord och bygga eget hem, eller till i närheten boende jordbrukare, som önska lägga den inköpta jorden till sina hemman; sedan säljes huvudgården till någon jordbrukare, men denna jord är dyr i inköp." *(Vendels kommun.)*

3. Södermanlands län.

Naturförhållanden, näringar m. m.

Naturförhållandena inom Södermanlands län äro ganska likartade över hela länet. Berggrunden utgöres så gott som överallt av gneis, och de lösa jordlagren äro sammansatta av ishavs- och postglaciala leror. *Landskapsbilden* bär därför en enhetlig prägel över hela länet, och man kan alltså ej, såsom för de flesta andra län i riket, inom Södermanlands län utpeka något större område, som på ett särskilt karakteriskt sätt genom sin naturbeskaffenhet skiljer sig från länets övriga delar.

På grund av denna länets enhetliga naturbeskaffenhet intager *den odlade jorden*, som för länet i dess helhet utgör 29 % av länets hela landareal, i de särskilda häraderna ungefär nämnda proportion till häradernas landareal. I Mälarhäraderna, Väster- och Österrekarne samt Åkers och Selebo, är visserligen den odlade jorden, relativt taget, av något större omfattning än i häraderna i länets inre och sydligare delar, men skillnaden belöper sig endast till några få procent.

Beträffande *skogstillgången* är olikheten häraderna inbördes något större. Länets skogrikaste trakter äro att söka i Villåttinge härad samt i de tre häraderna vid Östersjökusten, Jönåkers, Rönö och Hölebo härader. I dessa fyra härader utgöres 60—70 % av landarealen av skog- och hagmark. Häraderna vid Mälaren, framförallt Västerrekarne härad, äro däremot i jämförelse med de förutnämnda häraderna mindre skogrika.

Antalet stora egendomar är i Södermanlands län, liksom i de övriga Mälarlänen synnerligen avsevärt. Nära 700 *brukningsdelar* äga sålunda en areal av 50 har och däröver, motsvarande 6 % av hela antalet jordbruk inom länet. Av åkerarealen disponeras ej mindre än 44 % av herrgårdarna. Bondgårdarna, som utgöra 32 % av hela antalet brukningsdelar, innehava 41 % av den odlade jorden. Från denna fördelning av åkerjorden är avvikelsen inom de särskilda häraderna synnerligen ringa, bortsett från Selebo och Oppunda härader, vilka starkast kontrastera vid en jämförelse häraderna emellan. I Selebo härad drives jordbruket till övervägande delen i stora domäner, vilket i synnerhet är fallet i Stockholms närhet. I Oppunda härad

däremot är jordfördelningen av samma natur, som i de angränsande trakterna av Örebro län: talrika smålägenheter och småbruk, men relativt få stora bondgårdar och storgods.

Försäljningarnas omfattning.

Södermanlands län hör tvivelsutan till de områden inom riket, där de största yttre förutsättningar finnas för en livligare omsättning av jordbruksfastigheter. Länets centrala läge, nära huvudstaden, de goda kommunikationerna och det sörmländska landskapets allmänt erkända täcka natur väcka förvisso många jordspekulanters håg att i detta län förvärva jordegendom. Härtill kommer, att inom vissa trakter av länet skog ännu i ganska stor omfattning finnes bevarad å hemmanen, vilket för mången spekulant gör ett förvärv inom nämnda trakter än mer lockande.

De inkomna svaren å frågeformulären bestyrka också, att i Södermanlands län under de senaste årtiondena handel med jordbruksfastigheter förekommit i synnerlig stor utsträckning, och att ett avsevärt antal egendomar, såväl större som mindre, därunder lämnat jordbrukarnas händer och övergått till personer utanför jordbrukarnas krets. Denna fastighetshandel synes ej företrädesvis hava varit lokaliserad till några särskilda delar av länet. Av de 86 landskommuner, från vilka svar ingått, hava nämligen endast i ett femtontal ej förekommit försäljning till icke jordbrukare, och dessa kommuner, som ej berörts av försäljningen, äro spridda här och var inom länet. Vissa trakter synas emellertid under *krisåren* hava varit mer än övriga delar av länet berörda av hemmansförsäljningar till icke jordbrukare, nämligen Selebo härad, där i ett par socknar god skogstillgång synes hava förorsakat köp av jordegendomar i stor utsträckning, samt i de tre häraderna vid Östersjökusten, Jönåkers, Rönö och Hölebo härader. Den i sistnämnda tre härader under de senaste åren ökade omsättningen torde möjligen i någon mån äga samband därmed, att sedan åren 1914—1915 kommunikationsförhållandena i dessa trakter avsevärt förbättrats. Nämnda år öppnades nämligen järnvägslinjen Järna—Norrköping för trafik.

Av de ingångna svaren framgår, att en ej ringa del bondejord och andra jordägares mark under de senaste årtiondena övergått i bolags ägo. Från ett trettiotal kommuner inberättas dylika transaktioner. I regel har det köpande bolaget varit *trävarubolag* samt i ett och annat fall *jordstyckningsbolag*. Endast från en kommun meddelas försäljning till *industribolag*. *Bolags förvärv.*

En god inblick i de växlande öden, en jordegendom under loppet av några få år kan få undergå, sedan den gått ur den gamle ägarens händer, erhåller man av följande yttrande från en kommun i *Rönö härad:*

"Greve A. sålde för några år sedan sitt här innehavande fideikommiss med underlydande, upptagande så när som på klockar- och kyrkoherdeboställe hela socknens ägovidd, till ett egnahemsbolag. Detta har i sin tur låtit stycka och försälja de utskiftade gårdarna jämte huvudgården till jordbruksidkare. På grund av konjunkturerna ha emellertid flera av dessa första köpare i sin ordning försålt de av dem köpta egendomarna. Och exempel finnas på, att de så bytt ägare ända till fyra gånger under krisåren. I ett fall kan det sägas, att försäljning skett till skogsspekulant, i ett par fall till jobbare och i ett fall till person, som velat säkerställa sin tillgång till livsmedel. I alla fall utom ett har jorden inom socknen nu kommit åter i verkliga jordbrukares ägo. Kristiden har ej ökat bolagens köp av jordbruksfastigheter inom länet."

Enskilda personers förvärv.

Bolagens jordförvärv i Södermanlands län kunna emellertid sägas vara synnerligen obetydliga i jämförelse med den i stor skala skedda överflyttningen av jordbruksfastigheter från jordbrukare till enskilda personer ur andra samhällsklasser. De allra flesta meddelare hava nämligen att berätta om köp, verkställda av dylika personer. Antalet köp eller de försålda egendomarnas storlek anföres i regel icke. Från ett par kommuner uppgives emellertid, att ett 10-tal gårdar hava försålts på dylikt sätt.

Från en kommun *(Lilla Malma)* anföres: "På de senaste 15 åren hava mer än halva kommunens egendomar försålts. En del har försålts före kristiden och en del under kristiden. En del försålda till s. k. *jobbare,* vilka i sin tur försålt gröda och inventarier. Men en del har kommit i verkliga jordbrukares händer." — Från en annan kommun *(Västerljung)* förmäles: "Mer än hälften av kommunens jord hörde till 1914 under det gamla B:ska godset, men detta försåldes då till ett konsortium. Detta sålde snart större delen av godset till godsägare A., som i sin ordning sålde den bästa skogen till ett bolag, och sedan sålde godsägare A. alla gårdar med skog till ett bolag, som snart avverkat all skog å hemmanen."

Dylika utsagor antyda, att avsevärda arealer understundom gått ur jordbrukares ägo till icke jordbrukare.

Förvärv av bondhemmanens och herrgårdarnas skogsmarker synes i främsta rummet hava varit avsikten med dessa köp. Det utan jämförelse största antalet köpare har nämligen varit *skogsspekulanter.* De under krisåren uppdrivna virkespriserna och närheten till goda avsättningsorter hava i hög grad ökat denna kategori av köpare liksom även kategorien *jobbare,* som omtalas från en hel del kommuner. Ej heller har det varit sällsynt att under krisåren en hel del köp skett av personer, som velat *säkerställa tillgång på livsmedel.* Dylika fall uppgivas från 18 kommuner. Köpare av skog för *industriella ändamål* och *jordstyckningsspekulanter* omtalas från allenast 10 kommuner.

Ägostyckningar och jordavsöndringar.

I jämförelse med den stora omfattning, i vilken bolag, spekulanter och dylika från bönderna förvärvat hela jordbruksfastigheter, äro nämnda köpares förvärv av hemmansdelar eller avsöndringar helt obetydliga. Av hushållningssällskapets förvalt-

ningsutskotts yttrande i denna fråga framgår, att ägostyckning eller jordavsöndring av bondhemman förekommit "endast sällan och då företrädesvis mindre områden för bebyggande av tomter". I svaren från ett par kommuner omförmälas dylika smärre utbrytningar av jord från bondhemman till byggnadsplatser för vid järnvägsstationerna uppväxande samhällen. Från en annan kommun meddelas, att ägostyckning "förekommit i mindre omfattning i skärgården till stadsbor, som där uppfört bostadsvillor", och från några håll inberättas avsöndringar av mark till byggnadstomter. Dylika transaktioner höra emellertid till undantagen. I stort sett synes ej inom länet hava förekommit, att hemman styckats eller förminskats genom realisationer av delar av hemmanen till bolag, spekulanter eller dylika. När försäljning skett till dylika köpare, synas hemmanen i sin helhet hava gått till de nya ägarna.

Orsaker till försäljningarna.

Orsaker till försäljning av bondgårdar.

Av de upplysningar, som meddelas beträffande orsakerna till att bönderna i så stor utsträckning under de senaste årtiondena försålt sina hemman, framgår med all tydlighet, att försäljningarna skett under helt andra förhållanden före krisen än under densamma. Meddelarnas utsagor om försäljningsorsakerna under dessa för jordbruket ur ekonomisk synpunkt så olikvärdiga perioder bestyrka också, att kristiden haft synnerligen stor inverkan å marknaden med jordbruksfastigheter inom Södermanlands län.

Före krisen voro orsakerna till bondhemmanens försäljning av så växlande natur, att det är svårt att särskilt framhålla några vissa. *Ekonomiska svårigheter, ledsnad vid jordbruket, avsikt att inköpa annat jordbruk* nämnas dock från tiden före krisen oftare än till försäljning lockande höga pris. På grund av länets närhet till huvudstaden skulle man vara böjd för det antagandet, att under tiden före krisen arbetskraft drogs från det sörmländska jordbruket i sådan utsträckning, att svårigheter skulle uppstå för jordbrukets drift och kanske i månget fall tvinga till hemmanets försäljning. Emellertid är det i ytterst få fall, som *brist på arbetskraft* omnämnes som försäljningsorsak.

Med krisens inträdande blevo emellertid orsakerna till hemmanens försäljning ej av så mångskiftande slag. Från samtliga kommuner, där under krisåren försäljningar av bondhemman ägt rum, meddelas det nämligen, att det framför allt varit det *höga priset,* som kommit bönderna att avhända sig sina hemman. Stundom har avsikten hos säljaren varit att *slå sig till ro* med det erhållna kapitalet, men lika ofta omnämnes det, att säljaren haft för avsikt att, när priserna å hemmanen gått nedåt, *köpa annan jordbruksfastighet.* De hemman, som på sådant sätt avyttrats under kristiden, hava oftast ägt skogstillgångar, vilka givetvis i hög grad ökat de bjudna prisen.

Orsaker till försäljning av större egendomar.

Orsakerna till herrgårdarnas försäljning hava varit av ungefär samma slag, som här ovan angivits rörande försäljningen av bondhemman. Emellertid anföras även andra orsaker. Så nämnes i några fall, att en större egendom måst vid dödsfall försäljas till icke jordbrukare, enär ingen av arvingarna kunde lösa egendomen i sin helhet.

"Då det A:ska godset skulle skiftas, kunde ingen av arvingarna lösa ut de andra, varför det såldes i sin helhet." *(Hölebo härad.)* — "Stärbhusdelägarna hava varit flere och ingen har mäktat lösa ut de övriga." *(Lilla Mellösa kommun.)*

Av uppgifterna om försäljningsorsakerna vill det emellertid synas, som om det ekonomiska resultatet av driften vid herrgårdarna ofta ställt sig mindre gynnsamt än vid bondgårdarna. Påfallande ofta uppgives det nämligen, att stora egendomar försålts på grund av *ekonomiska skäl.*

"För att kunna placera kapitalet i mer inkomstgivande företag än i jordbruk." *(Stenkvista kommun.)* — "Jordbruket har ej lämnat den ränta, som kapitalet vid försäljning ger i bank eller andra företag." *(Vadsbro kommun.)* — "L. gård var förut utarrenderad och uppgick arrendesumman ej till samma belopp, som skälig ränta belöper på försäljningssumman." *(Hölö kommun.)*

För de större gårdarna har också *bristen på arbetskraft* varit mer kännbar än för bondgårdarna. Följande yttrande från *Gryts kommun* torde på ett träffande sätt angiva de svårigheter, som i månget fall förelegat för det större jordbruket i länet:

"Med undantag för de senaste två åren orsakades de flesta försäljningarna av ekonomiska trångmål och svårigheten att få arbetskraft. Ledsnaden och tröttheten till följd av jordbruksnäringens ekonomiska betryck före kriget var även en vanlig orsak till försäljning."

Även för de större egendomarna i länet blevo emellertid med *krisen* orsakerna till försäljningarna mera ensartade. *"Vinstbegär", "spekulation", "högt pris"* etc. uppgivas sålunda från denna tid såsom de vanligaste försäljningsorsakerna.

Landsfiskalen i Rönö distrikt meddelar, att de större egendomarna försålts för "att under kristiden få högsta möjliga betalning." — "De större egendomarna hava vanligtvis försålts i spekulationssyfte." *(Lilla Malma kommun.)* — "Upphörande med jordbruk. Hög konjunkturvinst." *(Bettna kommun.)*

Många av dessa försäljningar hava övergått de gamla släktgodsen, vilkas ägare i kristidens höga priser å jordbruksdomäner funnit ett lockande tillfälle att bliva kvitt en egendom, vars förvaltande ofta medfört allehanda svårigheter.

Jordbrukets och skogens skötsel å de försålda gårdarna.

Jordbrukets skötsel på av bolag köpta gårdar.

De omdömen, som lämnats angående bolagens sätt att sköta jordbruket å av dem förvärvade jordbruksfastigheter, äro ganska delade. Odlingsrådet och hushållningssällskapets förvaltningsutskott, vilkas utsagor väl i denna fråga torde vara grundade på

en rik erfarenhet, uppgiva, att jordbrukets skötsel försämrats, sedan egendomarna kommit i bolagens händer. I uppgifterna från åtskilliga kommuner gå omdömena i samma riktning.

"Vid fastigheternas övergång till bolag har jordbruket icke förbättrats." *(Västerljungs kommun.)* — "Då hemmanen övergått i händerna på skogsspekulanter och trävarubolag, har jordbrukets skötsel i hög grad försämrats." *(Landsfiskalen i Hölebo distrikt.)*

Ofta förekommer det, att jordbruket drives av arrendatorer. I sådana fall avviker jordens skötsel i regel ej från den i orten vanliga, men understundom äro bolagsarrendatorerna såsom jordbrukare underlägsna de enskilda jordägarna. Från Lilla Mellösa kommun meddelas t. ex., att bolagsjordbruket "snarare försämrats därigenom att respektive arrendatorer varit helt upptagna med skogskörningar".

Emellertid går det övervägande antalet utsagor från kommunerna i den riktningen, att jordens skötsel ej blir sämre utförd av bolag än av enskilda.

"Varken förbättrats eller försämrats." *(Gryts kommun.)* — "Ej sämre." *(Helgesta kommun.)* — "Intet att anmärka." *(Torsåkers kommun.)*

Ofta blir jordbrukets skötsel även bättre, sedan bolag förvärvat en jordbruksfastighet.

"Icke försämrats, snarare förbättrats genom nya och förbättrade byggnader." *(Dunkers kommun.)* — "Inom denna kommun har skötseln förbättrats, sedan bolagen och deras arrendatorer övertagit jordens skötsel." *(Frustuna kommun.)* — "Jordbruket har förbättrats." *(Bogsta kommun.)*

Av dessa citat torde det vara tydligt, att bolagens omvårdnad om jordbruket ställer sig olika å olika håll, och att man torde komma sanningen närmast genom att påstå, att, i stort sett, bolagsjordbruket i Södermanlands län ej har några särskilt karakteristiska drag vare sig på gott eller ont.

Jordbrukets skötsel på av enskilda personer köpta gårdar.

Enskilda industriidkares jordförvärv äro, enligt vad förut framhållits, ej ofta förekommande inom Södermanlands län. Omdömen om dessa jordägares egenskaper som jordbrukare förekomma därför sparsamt i de inkomna yttrandena. Hushållningssällskapets förvaltningsutskott uppgiver även för denna kategori av jordägare, att jordbruket försämrats, och de flesta omdömena från de särskilda kommunerna gå i denna riktning.

När däremot jorden kommer i *skogsspekulanters* ägo, bliva följderna för jordbruket i högsta grad ogynnsamma, enligt vad som framgår av enstämmiga omdömen från alla delar av länet. De flesta meddelare åtnöja sig med att i korthet konstatera, att skogsspekulantens innehav av en jordegendom betyder en avgjord försämring i jordens skötsel, men åtskilliga uppgiftslämnare giva mera utförliga redogörelser.

"Försämrats i hög grad, så att verklig vanhävd förekommit genom foders och kreaturs försäljning, jordens liggande i lägervall i brist på foder och dragare." *(Dunkers kommun.)* — "I stort sett har skötseln försämrats, när egendomen övergått i synnerhet till skogsspekulanter." *(Nikolai kommun.)*

Emellertid bliva i regel jordbruksfastigheterna icke någon längre tid kvar i skogsspekulanters ägo. Sedan skogen avverkats, återförsäljas fastigheterna i regel till jordbrukare, varför skötseln av jorden ofta ej blir påverkad av transaktionen. Detta anmärkes från flera kommuner. "Skötseln har ej försämrats, då egendomarna efter helt kort tid åter kommit i dugliga jordbrukares händer", meddelas sålunda från Lunda kommun.

Som nämnt, har det i rätt stor utsträckning förekommit, att enskilda personer köpt jordegendomar *för kapitalplacering* eller *för nöjesändamål,* och under krisen hava även många köp gjorts av enskilda för att *säkerställa tillgång på livsmedel.* I dessa fall hava jordbruksfastigheterna visserligen oftast kommit i icke jordbrukares ägo, men detta förhållande synes ej hava menligt påverkat jordbruket. Odlingsrådet säger om dessa slag av köpare, att jordbrukets skötsel "i de flesta fall förbättrats", och hushållningssällskapets förvaltningsutskott uttalar samma omdöme. Uppgifterna från kommunerna innehålla liknande värdesättning av berörda enskilda personers jordbruk.

"Samtliga köpare hava förbättrat jordbruket och anses fortfara med förbättringen." *(Bogsta kommun.)* — "I allmänhet har jordbrukets skötsel å egendomarna avsevärt förbättrats." *(Åkers kommun.)* — "Torde i regel kunna sägas att skötseln ej är dålig men oekonomisk." *(Gryts kommun.)*

Förekomsten av vanhävd.

Såväl odlingsrådet som hushållningssällskapets förvaltningsutskott meddela, att å *bolags* och *enskilda industriidkares* jordbruk vanhävd förekommit "endast undantagsvis", och av uttalandena från uppgiftslämnarna i kommunerna framgår det också, att vanhävd å bolagsjord hör till undantagen.

Å *skogsspekulanternas* jordegendomar är ju i regel, som förut sagts, jordbrukets skötsel synnerligen svag och ofta alldeles försummad. En följd härav är, att vanhävd å dessa egendomar ej hör till sällsyntheterna.

Hushållningssällskapets förvaltningsutskott yttrar också om dessa förhållanden följande: "Jorden lämnats utan annat bruk än att växande foder avbärgats, försummad brukning av jorden, kreatursstockens starka nedgång och försäljning av foder."

Fallen av synnerlig vanhävd å skogsspekulanters eller jobbares jordbruk äro emellertid ej så många till antalet, som man av de allmänna vittnesbörden om dessa jordägares jordbruk haft skäl att vänta. Detta förklaras därav, att, såsom ovan framhållits, ifrågavarande kategorier av enskilda köpare vanligen ej besitta fastigheterna så lång tid, att vanhävd av någon svårare form hinner inträda. I några av de inkomna svaren

skildras förhållandena å de gårdar, där vanhävd förekommit, rätt utförligt, och må följande återgivas:

"Allt tänkbart skövlas, växande gröda säljes på auktion, kreaturen försäljas, jorden brukas knappast och gödes ej, husen få förfalla liksom hägnad o. d." *(Helgesta kommun.)* — "I fråga om en egendom om 22 har, som tydligen kommit i händerna på jobbare och i sådana ännu är, har odlingsnämnden sett sig föranlåten att i skrivelse till Konungens befallningshavande påkalla dess uppmärksamhet särskilt med hänsyn till det förhållandet, att i tid intet syntes bliva åtgjort för vårsådd, och i en förnyad skrivelse uttala sitt beklagande av förhållandena vid samma egendom. Genom de köp och transaktioner, som ägt rum, befanns egendomen den 14 mars 1919 fullständigt utblottad på såväl djur och inventarier som foder och utsäde. Den är numera utarrenderad, men då i arrendekontraktet ingen bestämmelse finnes inrymd, som hindrar försäljning av foder, är det tydligt att den från att förut ha varit väl brukad, snart nog skall stå på gränsen till vanhävd." *(Rönö härad.)*

Skogens skötsel.

Liksom i fråga om bolagens skötsel av jordbruket äro omdömena synnerligen olika beträffande *bolagens* skogsskötsel. Flertalet av de uppgiftslämnare, som yttrat sig i denna punkt, anse, att skötseln av skogen gått tillbaka, sedan egendomarna kommit i bolagens händer. Skogsbeståndet avverkas nämligen oftast ganska hårdhänt.

"Skogen har genom avverkning delvis försämrats." *(Runtuna kommun.)* — "Bolagens förfarande med skogen gränsar nära nog till skogsskövling." *(Västerljungs kommun.)*

Omdömen av motsatt natur om bolagens skogsvård förekomma emellertid i ej så få fall. Såväl odlingsrådet som hushållningssällskapets förvaltningsutskott anse sålunda, att skogsskötseln förbättrats, när fastigheterna övergått i händerna på bolag. Även från åtskilliga myndigheter i länets olika delar gå utsagorna i för bolagen fördelaktig riktning.

"Särskilt i de fall då bolag bedrivit skogsavverkning, skötes densamma rationellt och vidtagas åtgärder för skogsåterväxten." *(Landsfiskalen i Jönåkers västra distrikt.)* — "Innan bolagen övertaga egendomarna, kan man ej tala om någon skötsel av skogen. Sedan har ju avverkning förekommit, men inom laglig gräns och enligt bestämmelsen för sådd och plantering." *(Frustuna kommun.)*

Dylika för bolagen förmånliga uttalanden äro ej ovanliga; dock äro, som nämnt, uppgifterna om att skogsskötseln gått tillbaka å egendomar, som förvärvats av bolag, vida talrikare.

Då *enskilda industriidkares* jordförvärv varit av relativt ringa omfattning inom länet, erhållas få upplysningar om dessa personers skogsskötsel. Någon förbättring av skogsvården synes i de flesta fall ej ha förekommit. Ett uttalande må återgivas:

"Uppenbar skogsskövling har förekommit på en gård, som inköpts av tvenne enskilda industriidkare, vilka fullständigt läto hugga ned all skog utan att synas taga någon hänsyn till återväxten." *(Kila kommun.)*

Skogsskövling.

Av vad här ovan sagts om bolags och enskilda industriidkares skogsvård torde framgå, att denna ofta nog lämnat mycket övrigt att önska. Någon direkt skogsskövling torde dessa kategorier av jordägare dock ej i regel gjort sig skyldiga till. Såväl odlingsrådet som hushållningssällskapets förvaltningsutskott förneka sålunda, att bolag och enskilda industriidkare gjort sig skyldiga till uppenbar skogsskövling. Av meddelandena från de särskilda kommunerna får man även det intrycket, att bolagen och de enskilda industriidkarna oftast varit jämförelsevis sparsamma med skogstillgången, även om uppgifter i motsatt riktning ej äro alltför sällsynta.

Beträffande *skogsspekulanternas* och *jobbarnas* ställning till frågan om skogsskövling, äro uttalandena däremot desto mera eniga. Av så gott som alla uppgiftslämnare framhålles nämligen, att skogsspekulanterna och jobbarna farit synnerligen hårdhänt fram med skogen och oftast gjort sig skyldiga till uppenbar skogsskövling.

"Skogen har skövlats." *(Bogsta kommun.)* — "Ett fall har förekommit, tyvärr, då enskilda skogsspekulanter skövlat skog och t. o. m. lövskog, som haft stort värde för naturskönheten." *(Sköldinge kommun.)* — "Fall har förekommit, att enskilda skogsspekulanter, som inköpt gårdar, bedrivit uppenbar skogsskövling." *(Landsfiskalen i Västra Jönåkers distrikt.)* — "Fullständig skogsskövling förekommit, så skogsvårdsstyrelsen måst ingripa, vilket i flesta fall varit för sent." *(Floda kommun.)* — "Vid här ifrågavarande båda gårdar har nästan all grövre skog uppgående till över 7 tum vid bröstvidd avverkats av de köpare, som någon tid innehade egendomen." *(Svärta kommun.)*

I samma riktning gå uttalandena från de flesta övriga kommuner om spekulanters och jobbares framfart med skogstillgångarna inom länet.

Jordens och skogens skötsel under krisåren.

Här ovan omtalade för jordbrukets och skogens skötsel mindre gynnsamma följder av icke jordbrukares inköp av jordbruksfastigheter hava givetvis i högre grad framträtt under krisåren. För jordbruket hava emellertid följderna ej blivit så svårartade och allmänna som för skogens skötsel. Jordbruken hava nämligen oftast inom kort tid återgått i jordbrukares ägo och därigenom åter kommit under en bättre skötsel. Den starka avverkningen av skogen, ofta nog ledande till uppenbar skövling, har självfallet däremot medfört svårare och mera uppseendeväckande verkningar. Följande yttranden upplysa om den stegrade avverkningen under krisåren:

"I regel hava inköpts skogrika hemman med gammal skog, som under krisåren avverkats, och endast nödtorftig skogssådd verkställts. Även fröträden hava under krisåren avverkats, då avverkaren ansett fördelaktigare att fullgöra sin lagliga skyldighet att sörja för skogens återväxt genom sådd." *(Lilla Mellösa kommun.)* — "Skogen har skövlats av de enskilda köparna, dels av vinstbegär, dels av brist på kapital att betala köpeskillingen, som har varit mångdubbelt för hög under krisåren." *(Barva kommun.)* — "Skogsspekulanterna hava avverkat skogen och skogsskötseln försummats och har detta huvudsakligen ägt rum under krisåren." *(Kila kommun.)* — Flera dylika uttalanden föreligga.

Jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar.

Av det föregående torde framgå, att någon avsevärd skillnad ej råder mellan å ena sidan bolagens och å andra sidan enskilda spekulanters skötsel av jordbruk och skogar. För båda dessa kategorier av jordägare hava de i det föregående citerade yttrandena i allmänhet ej varit fördelaktiga, även om för bolagen förefunnits många undantag, då jordbruket och skogen skötts oklanderligt. De av uppgiftslämnarna meddelade sammanfattande jämförelserna mellan bolagen och de enskilda spekulanterna giva också vid handen, att i det övervägande antalet fall bolagens jordbruk och skogsskötsel ej skilja sig från de enskilda spekulanternas. Åtskilliga giva dock ett bestämt företräde åt bolagen. Hushållningssällskapets förvaltningsutskotts värdesättning av bolagen och de enskilda spekulanterna utfaller sålunda "till bolagens fördel, då dessa köpt för att behålla fastigheterna, medan jobbarna endast önskat på kortaste tid realisera". Odlingsrådets yttrande är av samma innehåll, och även i en del kommuner går jämförelsen i samma riktning. Exempelvis må framhållas följande:

"Här ha bolag som köpare visat sig mer förmånligt för såväl jordbruk som skogsvård än enskilda skogsspekulanter, vilka endast strävat efter att få skogen avverkad så fort som möjligt." *(Dunkers kommun.)* — "Där bolag ägt jorden, synes såväl jord som skog skötts tillfredsställande. Från de enskilda spekulanternas sida kan dock icke alltid sägas, att jord och skog skötts oklanderligt. Detta senare är dock rena undantag." *(Sköldinge kommun.)*

Emellertid gå de flesta omdömena ut på att skillnaden mellan bolag och enskilda spekulanter ej är stor.

"Tämligen lika både med jordbruk och skogsvård." *(Nykyrka kommun.)* — "De sköta dem lika, evad det är bolag eller enskilda." *(Lilla Malma kommun.)* — "Ungefär lika, båda sökt frånkomma sina lagliga skyldigheter på lindrigaste sätt." *(Lilla Mellösa kommun.)*

Följande yttrande av *landsfiskalen i Villåttinge distrikt* må till sist anföras, då yttrandet rätt väl synes kunna sammanfatta alla de olika omdömena: "Beträffande jordbruket torde skötseln kunna jämställas, ävensom beträffande skogsvården. Dock torde skogsvården i huvudsak skötas bättre av bolagen."

Försäljningarnas ekonomiska och sociala verkningar.

Inverkan på de kvarvarande bönderna ekonomiska ställning.

För de självvägande bönder, vilka kvarblivit å sina hemman, synas de inom länet i så stor omfattning skedda försäljningarna av jordegendomar till bolag och enskilda spekulanter hava medfört en hel del i ekonomiskt avseende oftast gynnsamma verkningar. Den i det föregående omnämnda livliga skogsavverkningen har nämligen givit tillfällen till högt betalda körslor o. d., och avsättningsmöjligheterna för jordbrukets alster hava avsevärt förbättrats genom de industriella nyanläggningarna. Från kommunerna länet runt givas många utsagor härom. Några av dessa må anföras:

"Under de stora skogsavverkningar, som pågått de senaste 10 à 15 åren, hava varit rikliga tillfällen till förtjänster, varför det ekonomiska välståndet har väsentligt förbättrats." *(Näshulta*

kommun.) — "De mindre jordbrukarnas välstånd har förbättrats genom inkomsten av körslor vid skogsavverkningarna, som ägt rum i samband med skogsköp." *(Landsfiskalen i Jönåkers Västra distrikt.)* — "De självvägande böndernas utkomstmöjligheter hava förbättrats dels genom skogskörslor och dels genom lättare avsättning av lantmannaprodukter på grund av större efterfrågan." *(Tunabergs kommun.)*

Å andra sidan framhålles häremot av vissa meddelare, att bolagens och enskilda spekulanters jordförvärv medfört för böndernas ekonomiska välstånd mindre goda verkningar. *Hushållningssällskapets förvaltningsutskott* konstaterar sålunda, att "jordbruken i trakten ha ofta erhållit högst avsevärt ökade inkomster genom skogsarbete och skogskörslor, men detta har menligt inverkat, då intresset delvis dragits från det egentliga jordbruket". *Odlingsrådet* är av samma mening. Även från kommunerna förspörjas liknande erfarenheter:

"De senaste årens skogsavverkningar hava betydligt dyrkat upp priset för tillfälliga skördearbetare inom jordbruket och därtill har bidragit ej minst Bränslekommissionen." *(Nikolai kommun.)* — "Tjäna de något på skogskörslor, så förstöra de vanligen sig själva och dragarna i motsvarande grad och lämna gödseln på vägarna." *(Helgesta kommun.)*

Dylika omdömen äro emellertid ej talrika. I stort sett torde det därför inom länet förhålla sig, som ovan sagts, att bolagens och de enskilda spekulanternas förvärv av jordbruksfastigheter för de kvarvarande självvägande bönderna medfört ekonomiskt fördelaktiga verkningar.

Inverkan i socialt hänseende.

Huruvida bolagens resp. de enskilda skogsspekulanternas och jobbarnas jordförvärv påverkat de sociala förhållandena inom länets landsbygd, torde vara ganska vanskligt att med säkerhet avgöra. De flesta meddelare äro av den åsikten, att nämnda jordförvärv ej satt någon förändrad social prägel på lantbefolkningen.

Ett ej ringa antal, ett tjugutal, uppgiftslämnare från olika orter inom länet är emellertid av motsatt åsikt. Några av dessa uppgiftslämnares yttranden må anföras.

"De högre arbetsförtjänster, som bolag och enskilda — i all synnerhet Bränslekommissionen — givit arbetarna, ha verkat därhän, att yngre arbetare visat obenägenhet för jordbruksarbete och hellre tidvis gått utan arbete än arbetat i jordbruk." *(Hushållningssällskapets förvaltningsutskott.)* — "I någon mån påverkats, så att befolkningen blivit rörligare. Försämrats i så måtto, att befolkningen, egentligen ungdomen, fått smak för nöjen och slöseri." *(Odlingsrådet.)* — "Det sedliga tillståndet har förvärrats, nöjeslystnaden tilltagit och den gamla allmogekulturen i det närmaste borta; i bondehemmen råder nu lyx och begär till överflöd." *(Landsfiskalen i Valla distrikt.)* — "Alldeles givet ha de stora skogsavverkningarna med åtföljande införsel av främmande människor, höga arbetspriser och tillgång till penningar betydligt inverkat på de sociala förhållandena." *(Gryts kommun.)*

Ytterligare, i samma riktning gående utsagor kunna anföras. Från flertalet kommuner inberättas emellertid, som sagt, att här ifrågavarande jordförvärv ej haft något att betyda för de sociala förhållandena bland lantbefolkningen.

Jordens återgång till verkliga jordbrukare.

Ehuru, som i det föregående framhållits, ett stort antal såväl större som mindre egendomar under de senaste årtiondena försålts till icke jordbrukare, har man ändock skäl att antaga, att den jordbruksidkande klassen ej i någon mera avsevärd grad decimerats inom länet. Det framhålles nämligen ofta i de ingångna svaren, såsom även förut sagts, att de enskilda spekulanterna, i synnerhet skogsspekulanterna, i regel realisera egendomarna till jordbrukare, sedan skogen avverkats och det således ej längre för spekulanterna förefinnes något intresse att besitta egendomarna. Vad bolagen vidkommer, behålla dessa jordbruken i sin ägo, men utarrendera dem i regel till jordbrukare.

Bolags och enskilda spekulanters jordförvärv synas understundom hava medverkat till uppkomsten av ökat antal självägande jordbrukare, i det att de köpta egendomarna ofta nog styckade återförsålts till verkliga jordbrukare, sedan skogsbeståndet utdrivits. Ett dylikt fall omtalas bl. a. från *Sköldinge kommun,* varifrån säges, att trävarubolag inköpt ett större gods, avverkat skogen där, samt sedermera till rimliga priser försålt de till godset hörande större och mindre jordbruken till arrendatorerna, som funnit sig belåtna med köpen.

4. Östergötlands län.

Naturförhållanden, näringar m. m.

Till sin naturbeskaffenhet sönderfaller Östergötlands län i tre delar, nämligen *slättbygden* i länets mitt samt de båda *skogsbygderna,* den ena norr, den andra söder om slätten. Länets sydligare skogsbygd utgör avslutning i norr på det sydsvenska höglandet och sträcker sig ungefär till en linje Åtvidaberg—Mjölby—Ödeshög. Slättbygden norr därom utbreder sig till sjöpartiet Boren, Roxen och Glan. Norr om dessa sjöar vidtager ett skogsområde, inom vilket inrymmas Tylöskogens och Kolmårdens vidsträckta skogstrakter.

I motsats mot skogsbygden i norr ligger länets sydligare skogsbygd ovan den högsta marina gränsen. De i norra delen av länet förekommande sedimentära jordlagren äro emellertid ytterst sparsamt utbredda. De båda skogsbygderna likna varandra därför i hög grad: naturen såväl i det södra som i det norra området är bruten och bergig, saknar större slättmarker och därmed naturliga förutsättningar för ett mer utbrett jordbruk. Härnedan hava därför skogsbygderna i länets norra och södra delar behandlats som *ett* område under namn av *skogsbygderna,* omfattande Kinda och Ydre härader i söder samt Bråbo och Finspånga läns härader i norr.

Det återstående området, *östgötaslätten,* täckes däremot av rikliga sedimentbildningar, som i synnerhet å slättens västliga delar, silurområret, äro starkt kalkhaltiga. Jordmånens gynnsamma beskaffenhet erbjuder jordbruket å östgötaslätten stora naturliga förutsättningar, framför allt i silurområdet, bygden mellan Roxen och Vättern, som utgör en av vårt lands bördigaste jordbruksbygder.

Härovan antydda olika naturförhållanden inverka givetvis på omfattningen av jordbruk och skogsbruk inom länets härader och naturliga områden. I skogsbygderna intar sålunda *åkerarealen* i medeltal endast 14 % av hela landarealen, medan å slättbygden åkerjorden i medeltal utgör 34 % av landarealen. Häraderna inom silurområdet uppvisa avsevärt högre procenttal. I Vifolka och Aska härader uppgår sålunda den odlade jorden till 41 resp. 46 % av hela landarealen, i Åkerbo härad är mer än hälften av jorden uppodlad, och i Dals härad belöper sig åkerjorden till ej mindre

än 73 % av häradets landareal. I slättbygdens östliga delar har däremot den odlade jorden en jämförelsevis ringa omfattning. Jordmånen är där mera mager och stenbunden, och berggrunden är ofta täckt med endast ett tunnare jordlager. Längst ut mot östkanten, i Hammarkinds härad, utgör därför också den odlade jorden ej mer än 23 % av hela landområdet.

Länets *skogstillgångar* återfinnas givetvis till större delen i de härader, där jordbruket fått en ringa utbredning, sålunda framförallt i de fyra härader, som här hänföras till området skogsbygderna. I de till länets södra skogsbygd gränsande häraderna, Valkebo, Bankekinds och Skärkinds härader, finnes därjämte skog i stor utsträckning. Hammarkinds härad är det skogrikaste bland slättbygdens härader, ej mindre än 69 % av landarealen i detta härad utgöres av skogs- och hagmark.

I fråga om åkerjordens fördelning i *större och mindre jordbruk* företer som bekant Östergötlands län samma särdrag som Mälarlänen, nämligen anmärkningsvärt få lägenheter och småbruk, men däremot så mycket talrikare bond- och herrgårdar. Av hela antalet jordbruk inom Östergötlands län utgöres sålunda 31 % av bondgårdar och 6 % av herrgårdar.

Emellertid finnas inom länet stora avvikelser från denna jordfördelning. Skogsbygdens jordbruk bestå sålunda till allra största delen av smålägenheter och småbruk, under det att såväl bondgårdar som större egendomar äro där relativt fåtaliga. Å andra sidan är inom vissa härader å slättbygden, framförallt i närheten av städerna Norrköping och Linköping, jorden sammanförd huvudsakligast i stora domäner, herrgårdar och stora bondgårdar. Av den samfällda åkerarealen inom de olika områdena tillhöra omkring 45 % bondgårdarna. Herrgårdarna disponera i skogsbygderna omkring 25 %, å slättbygden däremot 45 % av åkerjorden. Smålägenheterna och småbruken omfatta i skogsbygderna ej mindre än 30 % av åkerarealen, under det att å slättbygden motsvarande siffra utgör allenast 10 %.

Försäljningarnas omfattning.

På grund av sina rika tillgångar på skog ävensom på grund av sin utbredda industri och sin ofta nog med avseende å läge och avsättningsförhållanden synnerligen gynnade ställning hör Östergötlands liksom Södermanlands län till de bygder, som hava stora förutsättningar för en mera allmän överflyttning av jord från jordbrukare till icke-jordbrukare, till industri och till skogsspekulanter. Att döma av de ingångna svaren hava emellertid dylika transaktioner förekommit i betydligt mindre omfattning i Östergötlands län än inom grannlänet i norr. Inom ett stort antal kommuner i Östergötlands län synes försäljning av jordegendomar till icke-jordbrukare t. o. m. vara en helt okänd företeelse.

Från 46 av länets 148 kommuner uppgives sålunda, att försäljningar förekommit endast till jordbrukare. Nära en tredjedel av länets kommuner synes således hava förblivit oberörd av jordspekulationer från icke-jordbrukare. Några uttalanden från dessa kommuner äro av intresse:

"De fåtal jordbruksegendomar, som under de senare åren bytt ägare, ha försålts till endast enskilda personer och verkliga jordbrukare, något jobberi har i intet fall egendomligt nog inom denna kommun förekommit, utan ha jordbrukare behållit sina egendomar, hållit normalt djurantal efter fodertillgång, behållit så mycket av sin spannmål till djurens utfodring som tillåtits samt skött och brukat djur och jord på bästa sätt." *(Sjögestads kommun.)* — "Här på orten har ej förekommit, att egendomar sålts vare sig till bolag, jordstyckningsspekulanter eller skogsspekulanter, utan hava gårdarna vanligen i arv övergått från föräldrar till barn." *(Furingstads kommun.)* — "Inom kommunen har på de senaste 25 år, som undertecknad känner, vid hemmansförsäljning, vilket ej förekommit mycket, hemmanen övergått till verkliga bönder och i regel från far till son." *(Östra Skrukeby kommun.)*

Bland de kommuner, från vilka det inberättas, att försäljningar till icke jordbrukare förekommit, finnes ett stort antal, där förhållandena kunna sägas hava varit i det närmaste likartade med förhållandena i de kommuner, som varit alldeles oberörda av här ifrågavarande företeelse. Från många kommuner anmärkes det nämligen, att försäljningar visserligen inträffat, men det har varit "i enstaka fall", "i ringa utsträckning", "i ett fall" etc. Man kan därför säga, att i flertalet av kommunerna i Östergötlands län någon försäljning av här ifrågavarande slag antingen alls icke förekommit eller också ägt rum i så obetydlig omfattning, att det ej i någon nämnvärd grad inverkat på förhållandena. I all synnerhet gäller detta den rika jordbruksbygden i den västliga delen av östgötaslätten (Aska, Dals, Bobergs m. fl. härader). I dessa trakter har jordmobiliseringen varit synnerligen obetydlig.

Emellertid har Östergötlands län ej alldeles undgått att beröras av försäljningar av jord till icke-jordbrukare. Svaren från ett 50-tal kommuner giva tydliga vittnesbörd härom. I regel har det varit *skogstillgångarna* som lockat till köp av jordbruksfastigheter. De av försäljningarna berörda kommunerna äro sålunda huvudsakligast skogskommuner. Dock kan man ej säga, att försäljningarna förekommit i avsevärt större omfattning inom de delar av länet som i det föregående räknats till skogsbygderna. Försäljningar hava fastmera förekommit i relativt större utsträckning i de kommuner å slättbygden, där skogstillgångar förefunnits. Sålunda synes inom Hammarkinds, Skärkinds, Vifolka, Valkebo och Åkerbo härader hava förekommit en lika stor omsättning av jordbruksfastigheter som inom Kinda och Ydre härader, trots att dessa senare två härader äro ojämförligt skogrikare än de förstnämnda häraderna å slättbygden. Skogstillgångarna å slättbygden hava givetvis med de där gynnsamma kommunikationerna och goda avsättningsmöjligheterna i högre grad lockat till köp än de mera avlägset belägna skogsegendomarna i skogsbygderna i Kinda och Ydre hära-

der. Härtill kommer, att möjligheten för bolag eller enskilda spekulanter att förvärva fastigheter inom de egentliga skogsbygderna av länet numera torde vara ganska begränsad av den anledningen, att stora delar av dessa områden redan sedan lång tid tillbaka torde vara i större bolags ägo. Vad beträffar Finspånga läns och Bråbo härader, som utgöra länets nordliga skogsbygder, synas försäljningarna hava varit av mindre omfattning än såväl i Kinda och Ydre härader som i ovannämnda härader å slättbygden, Hammarkinds m. fl.

Som i det föregående erinrats, äro inom Östergötlands län i de delar av länet, som räknats till skogsbygderna, antalet småbruk och bondgårdar relativt flera än å slättbygden, där förekomsten av större egendomar är synnerligen vanlig. Från skogsbygderna inberättas också, att bolagens och enskilda spekulanters köp oftast avsett mindre gårdar. Från slättbygden säges det däremot, att stora egendomar gått i handel lika ofta som bondgårdar, och från ett och annat härad inom detta område (Valkebo, Gullbergs och Memmings) inberättas, att snarare flera större än mindre egendomar försålts till icke jordbrukare.

Bolags förvärv.

När jordbruksfastigheter inom Östergötlands län förvärvats av icke jordbrukare, hava köparne oftast varit *trävarubolag* och skogsspekulanter. Ett större sågverks- och industribolag inom södra Östergötland synes hava lagt under sig synnerligen avsevärda delar av åtskilliga kommuner, framförallt i Göstrings härad.

"Blåviks socken äges till största delen av X aktiebolag (sågverk och järnbruk). Köpen hava skett före kristiden, dels från självägande bönder och dels från godsägare. Endast fyra mindre gårdar, ¼ hemman, ägas av enskilda bönder. Bolagets jord brukas av arrendatorer." *(Blåviks kommun.)* — Från *Åsbo kommun* uppräknas sex jordegendomar med ett sammanlagt taxeringsvärde av 375.000 kr., som förvärvats av nyssnämnda, i meddelandet från Blåviks kommun omnämnda bolag. — Från Ydre härad omtalas, att bolagen ofta göra fastighetsköp. "Alla skogsgårdar, som utbjudas å offentlig auktion, inköpas av bolag eller trävaruhandlare." *(Norra Vi kommun.)* — "Alla försäljningar här har skett till bolag." *(Malexanders kommun.)* — Från *Godegårds kommun* i Finspånga läns härad relateras ett fall utförligt: "Ett större gods styckades före kristiden i fyra lotter, av vilka två försålts till trävarubolag för avverkning av den mogna skogen. Därefter ha i några fall inägorna, beteshagarna och husbehovsskog försålts till arrendebönderna, men utmarken äges fortfarande av bolagen. Där bolag fortfarande är ägare, skötes jordbruket av arrendebönder och skogen av bolaget."

Jämte trävarubolag omnämnas i åtskilliga fall *industribolag,* framförallt pappersbruk, som köpare (Bråbo, Memmings och Skärkinds härader). Från Vifolka härad (Östra Tollstads och Sya kommuner) nämnas *jordstyckningsbolag,* egnahemsföreningar, som köpare.

Bolagens jordförvärv synas över huvud taget hava varit förlagda mera till skogsbygderna än till slättbygden.

Enskilda personers förvärv.

Emellertid torde, på det stora hela, att döma av de inkomna upplysningarna, bolagens förvärv av jordbruksfastigheter under de senaste årtiondena haft en ganska ringa omfattning i Östergötlands län. Avsevärt talrikare äro de köp, som verkställts av enskilda personer, icke tillhörande den jordbruksidkande klassen. Sådana köp omnämnas från länets alla härader, från Bobergs och Lösings härader dock endast i enstaka fall. Ifrågavarande enskilda personer rubriceras så gott som undantagslöst såsom *skogsspekulanter* eller *jobbare,* som med sina förvärv av jordegendomar avsett att genom avverkning av förefintlig skog eller genom försäljning av gröda, inventarier etc. erhålla största möjliga vinst. Egendomar, som kommit i händerna på dylika köpare, hava ofta varit föremål för upprepade försäljningar under en kort tid, såsom framgår av nedanstående yttranden:

"Egendomar med skog säljas ofta till trävarubolag eller enskilda skogsspekulanter, som avverka skogen och sedan försälja fastigheterna till verkliga jordbrukare. Egendomar, inköpta av jobbare, hava förekommit i stor utsträckning, så att gårdarna bytt ägare ända till fem gånger på ett år, varvid realisation av gröda och inventarier ofta förekommit till egendomens skada." *(Lillkyrka kommun.)* — "Åtskilliga egendomar hava sålts ända till tre gånger och med vinst vid varje försäljning." *(Ordf. i Bråbo—Lösings hushållningsgille.)* — "Skogsspekulanter hava uppträtt, dock ej i någon synnerlig nämnvärd grad. Egendomarna hava i sådana fall betingat priser flera gånger överstigande deras normala värde." *(Ordf. i hushållningsgillet för Hällestads och Tjällmo socknar.)* — O. s. v.

Försäljningar under krisåren.

Av de inkomna meddelandena får man det intrycket, att jordbrukens försäljning till bolag eller till enskilda, icke jordbrukare, å sina ställen först med krisåren fått någon mera nämnvärd omfattning. Från ett avsevärt antal kommuner framhålles nämligen, att omsättning av jordbruksfastigheter i större utsträckning börjat med krisen.

"De ojämförligt flesta försäljningarna hava skett sedan år 1914. Cirka 10 % av jorden har bytt ägare, en del gårdar ha sålts flera gånger. I de flesta fall hava de ej gått ur den verkligt jordbruksidkande befolkningens hand, men i regel övergått till mindre bärkraftiga personer." *(Ringarums kommun.)* — "Före krisen var vanligt, att bönderna sutto i lugn och ro på sina gårdar, tills barnen voro färdiga att övertaga dem. Försäljningar av fastigheter förekommo dock jämförelsevis sällan." *(Törnevalla kommun.)* — "Verkliga jordbrukare, som endast leva av jordbruk, kunna ej betala så höga priser som jobbare, vilka senare i regel skövla gårdarna på skog, försälja foder och säd och slutligen gården, då den blivit väl utsugen. Under krisåren har spekulationen varit livligare men börjar nu avtaga." *(Nykils kommun.)* — "Socknens största herregård, omfattande 216,5 har åker, köptes i november 1917 med gröda och inventarier av tvenne hästhandlande, som omedelbart realiserade lösegendomen och påföljande sommar även fastigheten, därigenom beredande sig, enligt sägen, en otroligt stor vinst." *(Lösings härad.)* — "I skogsspekulanters händer hava kommit ett 10-tal gårdar, cirka 1/5 av hela socknen. Dessa egendomsköp fördela sig över ett 30-tal år tillbaka i tiden, men med ökad frekvens under krisåren. Dessa

gårdar representera en åkerareal av omkring 375 har. *(Stjärnarps kommun.)* — Liknande uttalanden föreligga från ett stort antal andra kommuner.

Inom Östergötlands län utgör befolkningen i städer och stadsliknande samhällen en, i jämförelse med de flesta övriga län i riket, ovanligt stor andel av hela länets befolkning. Nära ¼ av Östergötlands läns inbyggare bo sålunda i städer. Man bör därför hava skäl förvänta, att det under krisåren ej varit sällsynt, att inom länet inträffat fall, då personer bland länets talrika stadsbefolkning velat genom köp av jordbruksfastighet *säkerställa tillgång på livsmedel.* Dylika köp omtalas också ej sällan i de ingångna meddelandena. Huvudsakligen är det inom Aska, Östkinds, Memmings och Bankekinds härader, som denna kategori av köpare förefunnits, således inom de mera centralt belägna områdena av länet. Härom säges exempelvis:

"Åtskilliga mindre egendomar hava av stadsbor inköpts för underlättande av livsmedelsanskaffning. Dessa försäljningar hava skett företrädesvis under kristiden." *(Hushållningssällskapets sekreterare.)* — "Stadsbor hava under senaste tiden inköpt mindre hemmansdelar dels för nöjesändamål, dels för tillgång på livsmedel. Detta under krisåren." *(S:t Anna kommun.)*

Ägostyckningar och jordavsöndringar.

Ägostyckning eller jordavsöndring från bondhemman har förekommit ganska sällan inom Östergötlands län.

Hushållningssällskapets sekreterare meddelar: "Det är icke vanligt, men har i enstaka fall förekommit, att självägande bönder avsöndra och sålt någon bit mark till tomt, som köpes och bebygges av någon hantverkare; dock huvudsakligen i närheten av städer och industrisamhällen samt i kommunikationshänseende välbelägna trakter. I vissa fall hava skett avsöndringar av tomtområden för sommarbostäder åt stadsbor, tomtavsöndring till förut befintlig lägenhet eller möjligen ny sådan, avsöndring av hemmanets grenadiertorp och möjligen i några fall andra mindre områden till egna hem. I senaste fallet har köparen vanligen varit den för torpet tjänande grenadieren eller någon jordbruksarbetare som därav gjort sig förtjänt."

Orsaker till försäljningarna.

Orsaker till försäljning av bondgårdar.

Före krisens inbrott var, som ovan framhållits, antalet försäljningar av jordbruk till bolag eller personer ej tillhörande jordbrukarklassen synnerligen ringa. En och annan gård förvärvades visserligen här och var av köpare tillhörande nämnda kategorier, men detta inträffade ganska sällan. Att under sådana förhållanden angiva de orsaker, som gåvo upphov till denna ganska sporadiskt förekommande överflyttning av jord från jordbrukets yrkesmän till icke jordbrukare torde falla sig ganska vanskligt. Beträffande bondgårdar, där skog fanns till avverkning, giva visserligen utsagorna från åtskilliga kommuner vid handen, att även före krisen ofta för en dylik egendom bjöds så *stor köpeskilling,* att denna ej sällan lockade till egendomens försäljning. Men vid försäljning av bondgårdar utan skog voro orsakerna mera varierande. Dock

vill det synas, som om *ekonomiskt trångmål* och *svårigheten att få arbetskraft* till jordbruket och därav uppkommande ledsnad och ohåga vid jordbruksnäringen ofta orsakat ett hemmans försäljning. Detta framhålles nämligen i många av de ingångna meddelandena och bestyrkes av såväl hushållningsällskapets sekreterares som odlingsrådets yttranden. Möjligen skulle man därför kunna påstå, att dessa försäljningsorsaker under tiden före krisen i någon mån dominerade framför andra.

Kristiden gav emellertid ökad fart åt jordmobiliseringen, och orsakerna till bondhemmanens övergång till icke-jordbrukare äro från denna tid också lättare att angiva. Från så gott som alla kommuner, varifrån man har att inberätta försäljningar under krisåren, uppgives nämligen försäljningsorsaken hava varit de *höga priser*, som bjödos för hemmanen. Sålunda säges exempelvis följande:

"Före krisåren voro orsakerna till försäljningar flera, men under krisåren ha de flesta försäljningar skett tillföljd av högt erbjudet pris. I vissa fall ha säljarna ämnat att vid fallande konjunkturer köpa jordbruksfastighet." *(Ringarums kommun.)* — "Svårigheter med arbetskraft i förening med otillfredsställande avkastning av det kapital, som gård och inventarier representera, äro nog en bidragande orsak. Under kristiden ha de höga egendomsprisen varit en bidragande orsak till många egendomsförsäljningar." *(Mogata kommun.)* — "Anledningen till fastighetsförsäljningarna har varit, dels att för gårdarna erbjudits så höga pris att ägaren ej kunnat motstå frestelsen att sälja, och dels hava många lantbrukare tänkt och yttrat: Det är bäst att sälja nu, medan priserna äro höga, och att draga sig tillbaka, medan tid är; efter krigets slut komma säkerligen alla lantmannaprodukter att falla i pris, men däremot arbetskostnader och skatter att stå sig eller stiga ännu mera, och då kan intet lantbruk med fördel skötas." *(Gryts kommun.)*

Ej sällan har det varit säljarnas avsikt att i stället för det sålda jordbruket *förvärva nytt jordbruk* å annan plats. I synnerhet har detta varit fallet med bönder, som frånsålt sig sina hemman i skogsbygden i avsikt att nere å slättbygden förvärva andra mer lättbrukade och mer givande jordbruk.

Odlingsrådet i länet yttrar härom: "Det har förekommit att lantbrukare i skogstrakterna sålt sina hemman för att få möjlighet till inköp av mera välbelägen gård med jord av bättre beskaffenhet."

Orsaker till försäljning av större egendomar.

Beträffande de större egendomarna, herrgårdarna, torde i stort sett försäljningsorsakerna hava varit desamma som för bondgårdarna. *Ekonomiska svårigheter* synas *före krisen* ofta hava drabbat ägarna av de större gårdarna och tvingat till försäljning. *Brist på arbetskraft* säges såväl före som under krisen ofta hava föranlett ägaren av större jordbruk till dettas försäljning. Under *krisåren* lockade, liksom fallet var med bondgårdarna, framförallt de *höga priserna* till de stora egendomarnas avyttrande.

Följande uttalande må anföras: "De höga egendomspriserna samt önskan att slå sig till ro dels på grund av ålder, dels för att slå sig på annat yrke då den allmänna tron är att jord-

bruket går mycket mörka tider till mötes. I all synnerhet går det stora och medelstora jordbruket mot mörka tider. Arbetarfrågan är nog den, som mest lockar till försäljning." *(Skeda kommun.)*

Jordbrukets och skogens skötsel å de försålda gårdarna.

Jordbrukets skötsel på av bolag köpta gårdar.

Det är ganska vanskligt att av utsagorna från de olika uppgiftslämnarna bilda sig någon rätt uppfattning, huruvida bolagens förvärv av jordbruksfastigheter haft några menliga följder för jordbrukets skötsel. En del uppgiftslämnare hava att förmäla om fall, då bolagsjordbruket betytt en avgjord försämring av jordens skötsel. Från Vifolka, Hammarkinds och Skärkinds härader förekomma rätt allmänt dylika uppgifter. Andra meddelare åter framhålla, att bolagen driva jordbruket synnerligen rationellt och att bolagsjordbruken t. o. m. äro överlägsna de enskildas jordbruk. I allmänhet gäller detta flertalet socknar i länets södra skogsbygd och likaså Finspånga läns härad i länets norra skogsbygd. De flesta uttalandena gå likväl i den riktningen, att jordbruket beträffande skötseln förblivit oförändrat, när det övertagits av bolag. I stort sett skulle sålunda bolagens förvärv av jordbruk för Östergötlands län ha betytt varken försämring eller förbättring ifråga om jordens skötsel.

Anmärkningsvärt är likväl, att *hushållningssällskapets sekreterare* framhåller, hurusom jordens skötsel försämrats i bolagens händer, även om åtskilliga undantag härifrån förefinnas. Han yttrar härutinnan:

"Då såväl bolag som enskilda industriidkare vanligen utarrendera större delen av sin jord, och det måste konstateras, att arrendeupplåtelse ej i samma grad som äganderätt sporrar till förbättring av jordbrukets skötsel, torde fastigheternas försäljning till dessa köpare i allmänhet icke medföra förbättring, utan snarare försämring. Emellertid givas undantag härifrån inom Östergötland, i det att bolag, som förvärvat ett stort antal skogsegendomar inom länet, vidtagit berömvärda anstalter för förbättrande ej blott av skogsskötseln, utan även av jordbruksskötseln (såväl jord som byggnader), och resultatet har blivit en tydlig förbättring av jordbruk, som kommit under sådant bolag med god ledning."

Odlingsrådets omdöme överensstämmer med det här ovan citerade, och även ett och annat uttalande från kommunerna går i denna riktning. Man framhåller, att bolagsarrendatorernas jordbruk ofta medför en försämrad skötsel av jorden, då arrendatorn alltför mycket upptages av för jordbruket hinderliga göromål, såsom körslor och andra arbeten åt bolaget, och då arrendetidens kortvarighet ej giver brukaren tillräckligt intresse för jordens rationella drift. Ett par av dessa uttalanden må anföras:

"Sedan fastigheterna övergått vare sig till bolag eller enskilda personer, försämras jordbruket. Då blir det med detsamma en arrendator, som brukar jorden; han skall taga sin inkomst med körning i skogar och på vägar, snart sagt året om. Dragarna skola ha det mesta av skörden, fästocken förminskas, i samma mån gödsel och skörd. Sällan kan en sådan skogsarrendator lämna en fattig torpare någon hjälp, utan det blir för honom att gå till de glest boende

hemmansägarna, som få lov att känna sig mer skyldiga för samhällets bevarande." *(Tirserums kommun.)* — "På grund av ovissheten av arrendetidens varaktighet och tillfällena till direkt inkomst genom körslor, har jordbrukets skötsel snarare försämrats." *(Tjärstads kommun.)*

Dylika för såväl bolagen som deras arrendatorer mindre fördelaktiga omdömen äro emellertid ej talrika. Yttranden av motsatt innehåll förekomma ofta. I dessa yttranden givas bolagsarrendatorerna goda vitsord och bolagen erkännanden för de ej sällan stora kostnader, de nedlägga å byggnader och jordförbättringar.

"Vid övergång till bolag och industriidkare ha jordbruken utarrenderats till verkliga jordbrukare." *(Stjärnorps kommun.)* — "Jorden är bortarrenderad till jordbrukare och är väl skött." *(Ö. Ryds kommun.)* — "Förbättrats, därigenom att ett bolag i regel anvisar penningar till byggnadernas sättande i gott stånd, varefter i regel bra arrendatorer erhållas." *(Ordf. i Kinda hushållningsgille.)* — "Då X aktiebolag under eget bruk skött en gård, har alltid förbättring inträtt. Vanligen äro emellertid gårdarna utarrenderade, varvid gårdens skötsel är beroende av arrendatorns skicklighet. I allmänhet hava dock bolagsgårdarna förbättrats, dels till följd av inspektion, dels ock till följd av premier, som utbetalats av bolaget till arrendatorer med väl skötta gårdar." *(Åsbo kommun.)* — Om samma bolag säges från *Malexanders kommun:* "Genom fastigheternas övergång till X-bolaget kan jordbruket icke sägas ha försämrats, enär arrendatorerna i regel äro vana jordbrukare."

Jordbrukets skötsel å av enskilda personer köpta gårdar.

Om sålunda uppgifterna beträffande bolag och även enskilda industriidkare i stort sett gå ut på, att jordbrukets skötsel åtminstone ej försämrats, när jorden kommit i nämnda köpares ägo, gå däremot omdömena i fråga om *skogsspekulanterna* mer enstämmigt i den riktningen, att dessa personers jordförvärv haft ödesdigra följder för jordbruket. Från Vifolka, Gullbergs, Göstrings, Skärkinds, Memmings och Hammarkinds härader inberättas sålunda allmänt, att jordens skötsel gått avsevärt tillbaka i skogsspekulanternas ägo, och från övriga härader saknas ej heller dylika uppgifter.

Från *Skärkinds kommun* meddelas följande om skötseln av jordbruket å en av en skogsspekulant förvärvad egendom: "Skötseln å gården dålig — djuren merendels sålts. Senare har gården äntligen utarrenderats, men på grund av föregående dåliga skördar har det varken funnits foder eller gödsel, så arrendatorn har ej kunnat sätta upp djur på gården till sitt behov."

Liknande uttalanden från andra håll inom länet må även anföras:

"Under den tid egendomarna innehafts av skogsspekulanter ha de i allmänhet vanskötts, men sedan de efter slutad avverkning åter kommit i verkliga lantbrukares händer, hava lantbruken åter förbättrats." *(Landsfiskalen i Valdemarsviks distrikt.)* — "Under de år gårdarna eller egendomarna varit i händerna på skogsspekulanter har lantbruket vanligen mycket försummats, men sedan gården efter slutad skogsavverkning åter kommit i en verklig lantbrukares ägo, har det vanligen blivit bättre med lantbrukets skötsel. Skogsspekulanterna hålla vanligen under den tid, de inneha fastigheten, endast nödiga dragare och dessa lämna ingen eller mycket ringa gödsel till gården." *(Gryts kommun.)*

Hushållningssällskapets sekreterare bekräftar den i alla avseenden inträdande försämringen, då jorden kommer i skogsspekulanters händer. Flera yttranden i samma riktning skulle kunna anföras.

Emellertid inträffar det ofta, att skogsspekulanterna utarrendera jordbruket till någon jordbrukare, varvid jordens skötsel givetvis ej i sådan grad äventyras som då skogsspekulanten själv driver jordbruket. För övrigt innehava skogsspekulanterna ofta nog egendomarna under så kort tid, att deras innehav ej hinner inverka på jordbrukets drift.

"Då skogsspekulant avverkat skogen, säljes vanligen gården till någon verklig jordbrukare, varför någon försämring av själva jordbruket ej förekommer." *(Ödeshögs kommun.)* — "Har egendomen köpts av spekulanter, har i de flesta fall åkerjorden bortarrenderats och har någon nämnvärd försämring eller vanhävd av egendomen icke förekommit." *(Landsfiskalen i Vikbolandets distrikt.)*

Som i det föregående framhållits, har det under krisåren ej varit sällsynt, att jordbruk förvärvats av personer, som velat *säkerställa tillgång på livsmedel.* Från åtskilliga län hava dessa slags köpare erhållit i stort sett goda vitsord i fråga om skötseln av jordbruket å de av dem köpta gårdarna. Från Östergötlands län äro uppgifterna om nämnda personers sätt att sköta jordbruket synnerligen sparsamma. Man torde hava anledning förmoda, att jordbruket å egendomar, som inköpts av stadsbor eller andra för att under kristiden neutralisera livsmedelsknappheten, ej skötts sämre i detta län än i andra trakter, där dylika köp ägt rum.

Hushållningssällskapets sekreterare yttrar om dessa köpares jordbruk: "I allmänhet skötas dessa gårdar väl, såväl då nye ägaren själv är jordbrukare, som då ägaren sköter egendomen genom sakkunnigt biträde."

Förekomsten av vanhävd.

Såväl bolag som enskilda industriidkare och sådana enskilda personer, som köpt jordbruk för att säkerställa livsmedelstillgången, torde således kunna givas det omdömet, att de i allmänhet ej låtit komma sig till last någon avsevärd försämring av jordbruket. De fall av vanhävd, som relateras å jordbruk tillhöriga nämnda kategorier av köpare, äro givetvis att räkna till undantagen.

Annorlunda förhåller det sig emellertid med de gårdar, som kommit i skogsspekulanters och jobbares händer. Det är anmärkningsvärt ofta, som meddelandena från de olika kommunerna tyda på, att grov försummelse av jordbruket kan konstateras å sådana köpares egendomar. I synnerhet giva utsagorna från Hammarkinds och Memmings härader vid handen, att inom dessa härader vanhävd av jordbruket å egendomar, tillhörande skogsspekulanter och jobbare, är en ganska allmän företeelse. Av några av de mera utförliga meddelandena erhålles en inblick i förhållandena å de vanhävdade gårdarna:

"Vanhävd av jordbruket förekommer, då det övergår på skogsspekulanter, dels genom realiserande av såväl nötkreatur som stråfoder. Det försäljes då dels bärgat och dels växande på rot. Byggnaderna få då mest förfalla." *(Stjärnorps kommun.)* — "Vanhävd av jordbruket har

förekommit, sedan fastigheterna kommit i händerna på skogsspekulanter eller fastighetsjobbare och har bestått i att byggnader, åker, skog och stängsel samt vattenavlopp vanvårdats, gröda försålts och nötkreatur saknats." *(Skärkinds kommun.)*

Ett par synnerligen upprörande fall må anföras:

"Vanhävd har förekommit genom att gröda och inventarier realiserats, jordens brukande försummats. Så kan t. ex. inom denna kommun nämnas en egendom, där man förr hade en nötkreatursuppsättning av cirka 100 st. djur förutom dragare, men numera ej har mer än cirka 10 st. Genom försäljning av djur och gröda saknas gödseln. Egendomen lämnade i skörd för cirka 15 år sedan fyra gånger så mycket spannmål som för närvarande." *(Skällviks kommun.)* — "En egendom i Dagsbergs socken har tvångsförsålts, då ägaren lät egendomen ligga helt i vanhävd och ej brukades utan var beväxt med ogräs, som skördades delvis till foder, och husen stodo taklösa och föllo omkull." *(Ordföranden i Bråbo—Lösings hushållningsgille.)*

Skogens skötsel.

Vad härovan sagts om bolags och enskilda spekulanters skötsel av jordbruket å av dem förvärvade egendomar synes även kunna tillämpas på dessa jordägares vård av de skogstillgångar, som kommit i deras ägo. Åt bolagen givas nämligen i allmänhet goda vitsord beträffande skogsskötseln. De inrikta sin skogsvård med tanke på framtiden genom under sakkunnig ledning uppgjord och tillämpad skogshushållningsplan. I synnerhet givas åt de *stora bolag,* som i södra och norra delarna av länet synas besitta avsevärda områden, erkännanden för god skogsvård. Beträffande dessa bolag anses det, att skogsvården förbättrats, när skogen övergått till dem från enskild ägo. Sålunda meddelas från skogsbygden i länets södra del följande:

"Då bolag i regel hos sig har anställda skickliga jägmästare eller skogvaktare, torde som regel kunna sägas, att skog och skogsmark skötes bättre av bolagen än av jordbrukare, som endast äga små skogslotter, ur vilka de måste taga vad de för tillfället behöva för gården." *(Ordföranden i Kinda hushållningsgille.)*

För de *mindre bolagen* och de *enskilda industriidkarna* äro emellertid omdömena understundom ej så gynnsamma som beträffande de större bolagen.

Hushållningssällskapets sekreterare yttrar härom: "De mindre trävarubolagen, samt enskilda industriidkare och övriga köpare med kort sikt, vilka under kristiden visat livligare verksamhet än förut, hava i de flesta fall försämrat skogsskötseln."

Om *skogsspekulanternas* och *jobbarnas* skogsvård fällas mindre goda omdömen. I allmänhet hava dessa köpare av skogsfastigheter skyndat sig att så fort som möjligt efter fastighetens förvärvande avverka skogen ofta nog i sådan grad, att skogsskövling blivit följden. Följande uttalanden må anföras:

"Å de hemman, som försålts till skogsspekulanter, kan gott sägas, att skogsskövling förekommit, då det nu ej finnes skog å dessa hemman för uppförande av ekonomihus, om så skulle fordras." *(Västra Eneby kommun.)* — "Å en fastighet, som sålts till en s. k. jobbare, har sålts bort all skog, bortförts allt foder, inga kreatur med undantag av en tillfällig dragare har funnits vid gården, följden blir fullständig vanhävd." *(Dagsbergs kommun.)*

Skogsskövling.

Den under krisåren inom länet ökade försäljningen av jordbruksfastigheter till icke-jordbrukare har ej sällan medfört skogsskövling, ej blott från enskilda spekulanters och jobbares utan någon gång även från bolagens sida.

"Så fort en skogshandlare, som är jobbare, får hand om en skogsgård, så bliver det skogsskövling. Denna skövling av växande ungskog har sannolikt tilltagit under krisen." *(V. ordf. i Göstrings hushållsgille.)* — "Skogsskövling har nog förekommit både av bolag och enskilda, särskilt under krisåren, dock i mindre antal fall." *(Bankekinds kommun.)* — "I ett par fall har under krigsåren förekommit, att skogen skövlats av bolag och jobbare." *(Landsfiskalen i Kinda norra distrikt.)*

Emellertid äro meddelandena om vanskött skog och uppenbar skogsskövling ej så talrika som berättelserna om försämrade och vanhävdade jordbruk. Förklaringen härtill torde vara att söka i ett rationellt övervakande från skogsvårdsstyrelsens sida, varigenom under de senare åren skogsskövling i större skala förhindrats. Uttalandena från ett flertal kommuner giva stöd åt detta antagande.

"Vad enskilda skogsspekulanter beträffar har skogsvårdsstyrelsen på dessa lagt sin hämmande hand och tillsett att det måst sörjas för återväxten och ej tagits mer än vad som varit tjänligt för avverkning. Före skogsvårdsstyrelsens tillkomst foro skogsjobbare rätt omilt fram och mångenstädes rent av skövlades skogsmarkerna." *(Landsfiskalen i Vikbolandets distrikt.)* — "Före kristiden ansågs, att skogsskötseln försämrades, men har senare skogsvårdsstyrelsen ingripit med utstämpling samt ålagt ägarna planteringsskyldighet." *(Nykils kommun.)*

Understundom synes det emellertid som om skogsspekulanterna och jobbarna lyckats frånkomma återplanteringsskyldighet o. d. genom fastigheternas snara realiserande. Skogskulturerna hava i sådana fall i stället måst utföras av de jordbrukare eller andra köpare, som förvärvat fastigheterna från spekulanterna. Dylika fall omnämnas:

"Skogsspekulanter ha uppenbart skövlat i hög grad med skog och ungskog utan tanke på kulturer och har denna tendens under krisåren nått sin kulmen. En blivande köpare, nästan alltid en egentlig jordbrukare, har att enligt lagen om vård av enskildas skogar den lotten att få verkställa de nu så dyra skogskulturerna." *(Stjärnorps kommun.)*

Jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar.

Av vad härovan anförts angående följderna för jordbruket och skogsvården, när egendomarna övergått till bolag eller enskilda icke jordbrukare, torde framgå, att i allmänhet åt bolagen kan givas bättre vitsord än åt de enskilda personer, som räknas till skogsspekulanternas och jobbarnas kategori. Åtminstone är detta fallet vad skogsskötseln angår.

I fråga om jordbruket synes bolagens överlägsenhet över de enskilda spekulanterna ej vara lika markerad. Detta bestyrkes i regel av de meddelare, vilka närmare ingå på en jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas egendomsskötsel.

Så t. ex. yttrar *hushållningssällskapets sekreterare:* "Enskilda personer, som köpt gårdar för att behålla desamma, samt vissa bruksbolag med god ledning och inriktning på långdrift sköta jorden bäst. Jobbare och skogsspekulanter äventyra jordbruksskötseln i högsta grad. Bruksbolagen hava i regel en ordnad skogsförvaltning och bedriva skogsskötseln på ett fullt rationellt sätt. Där större skogsareal samlats i en ägares hand, har väl utbildad personal kunnat anställas och uthållighet i skogsbruket har lättare blivit möjlig. Enskilda spekulanter ävensom mindre trävarubolag söka däremot ofta att på kortast möjliga tid realisera det mesta möjliga av skogskapitalet. Genom att större befogenhet numera lagts i skogsvårdsstyrelsens hand har dock faran för skogsskövling under senaste året avsevärt minskats."

Ur dylika jämförelser från de särskilda kommunerna må följande citeras:

"Vid en jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas sätt att sköta såväl jordbruk som skog, måste företräde lämnas åt bolagen. Dessa synas ägna såväl jordbruk som skog all möjlig omsorg, vilket icke alltid är fallet med den enskilde. Självfallet är ju också, att en spekulant eller en person, som vid första lägliga tillfälle tänker avyttra sin egendom, icke kostar på den mera än som är nödigt för att någorlunda stå till svars därmed." *(Ordf. i Hällestads och Tjällmo socknars hushållsgille.)* — "Någon skillnad kan över huvud taget ej talas om, men något företräde bör man lämna bolagen, ty de behålla ju sina gårdar längre tid än de enskilda så kallade jobbarna, ty de äro i en ohyra för landet. Den enskilde personen, som köper en skogsgård för penningplacering vårdar ju i allmänhet den växande skogen så väl som bolagen, men jobbaren, som bara vill taga en stor förtjänst så fort som möjligt, frågar inte efter någon vård, bara han får in pengar. Den nya skogslagen var välgörande för dylikt." *(Tirserums kommun.)*

Försäljningarnas ekonomiska och sociala verkningar.

Inverkan på de kvarvarande bondernas ekomiska ställställning.

Av utsagorna från länets olika delar framgår, att bolagens och de enskilda spekulanternas jordförvärv i allmänhet ej inverkat på de kvarvarande böndernas ekonomiska förhållanden. Från de flesta kommunerna förnekas nämligen, att bolagens och spekulanternas skogsavverkningar medfört några ökade inkomster för de i närheten boende jordägarna. Avsättningsmöjligheterna för lantmannaprodukter synas ej heller i nämnvärd grad hava rönt känning av de industriella företag, som här och var uppstått genom bolags eller spekulanters jordköp. Detta bekräftas även av hushållningssällskapets sekreterare, som dock erinrar om, att å orter kring vissa större bruksindustrier tillfälle givits till ökade inkomster genom skogskörslor och genom avsättning av jordbruksprodukter till industribefolkningen.

En och annan meddelare har likväl gjort erfarenheter, som skilja sig från flertalet meddelares uppgifter om här ifrågavarande jordförvärvs verkningar i ekonomiskt avseende för de kvarvarande brukarna, såsom framgår av följande yttranden:

"Genom industriens jordförvärv har den fattigare befolkningens välstånd ökats genom arbete i skogarna. Arrendatorerna ha haft en god körförtjänst, men hur det går med jordbruket har jag förut nämnt. Sågbolagen drager arbetsfolket från jordbruket, ty där får de arbete nära

året om med höga löner, därför är det svårt för bönderna att få nödig arbetskraft. Bolagen kan betala mera än småbönderna. Därför få bönderna åtnöja sig med småpysar till drängar, om de skola kunna existera. Bolag skulle aldrig få köpa gårdar, det vore nog om de få köpa skogen av bönderna. Ty arbete blir det i alla fall vid skogsavverkningar, så den fattiga befolkningen får lika god arbetsförtjänst. Ty sedan en gård blivit förvärvad av bolag blir den aldrig till salu, därigenom undantränges den självägande bonden." *(Tirserums kommun.)* — "Utkomstmöjligheterna ha förbättrats genom skogsarbeten med hög avlöning under kristiden, men har detta återigen menligt inverkat på jordbrukets arbetskraft under sommaren." *(Stjärnorps kommun.)*

Inverkan i socialt hänseende.

I likhet med de ekonomiska förhållandena synas ej heller de sociala förhållandena bland lantbefolkningen inom länet i allmänhet hava påverkats av bolagens och de enskilda spekulanternas jordförvärv att döma av de ingångna meddelandena. I dessa säges det nämligen så gott som undantagslöst, att bolagens och de enskilda spekulanternas jordbesittande ej satt någon ändrad social prägel på lantbefolkningens levnadsvillkor. Men även härvidlag förspörjes från en och annan iakttagare en från majoriteten skild uppfattning.

"Bolagens och enskilda spekulanters egendomsköp hava i viss mån skapat vantrevnad och verkat demoraliserande bland lantbefolkningen och jämväl har det sedliga tillståndet försämrats." *(Stjärnorps kommun.)* — "Bönderna hava råkat i beroende på så sätt, att industriens män (icke bolag) bestämma och besluta i alla kommunala frågor i de socknar, där någon större industri finnes." *(Ordf. i Hällestads och Tjällmo socknars hushållsgille.)* — "Det är alldeles uppenbart att bolagens jordförvärv icke skapat något gott i den allmänna kulturen. Den gamla svenska förnöjsamheten och trevnaden äro försvunna. Avund och oförnöjsamhet, som kännetecknar all social rörelse, har även här börjat utplåna det gamla svenska folklynnet och man har intet annat att vänta, då folket och ungdomarna i synnerhet få växa upp utan all tuktan." *(Malexanders kommun.)* — *Hushållningssällskapets sekreterare* yttrar: "Försäljningen av egendomar till *skogsspekulanter* och *jobbare* har nog stört lantbefolkningens trevnad i viss grad genom slitandet av många gamla band mellan grannar samt mellan husbonde och underlydande, vilka förnimma det inträdda osäkerhetstillståndet, som uppstår vid de upprepade försäljningarna. Tillförandet till orten av lösa arbetare för de forcerade skogsavverkningarna äro ej heller ägnade att öka lantbefolkningens trevnad. I stort sett torde kunna sägas, att bönderna icke låtit sig demoraliseras av jobbarnas dåliga föredöme. Men undantag torde givas. Industrien liksom även skogsspekulanter och jobbare har haft förmåga att betala större arbetslöner än jordbruket mäktat. Den större tillgången på kontanta pengar hos industribefolkningen har alstrat njutningslystnad, varav följden ofta blir slarv på ett eller annat sätt. Den yngre lantbefolkningen har nog tagit ofördelaktigt intryck därav och fått mindre aktning för det gamla allmogehemmets goda sedvänjor och samhörighetsprägel. Tillfölje ökade kommunikationer och den allmänna sociala utvecklingen med den yngre generationens större krav på frihet och självständighet (i hemmet) och en högre levnadsstandard, delvis som följd av intryck från den närmare beröringen med industribefolkningen, har den gamla allmogekulturen under senaste årtionden börjat mer och mer att försvinna eller förflackas."

Jordens återgång till verkliga jordbrukare.

Som förut påpekats, synas bolagens jordförvärv huvudsakligen hava koncentrerats till de delar av länet, som räknas till skogsbygderna, under det att de enskilda spekulanterna mera uppträtt å slättbygden och där framförallt i de kommuner, som ännu ägt skogstillgångar lämpliga för avverkning.

Denna olikhet mellan skogsbygd och slättbygd återfinnes även i fråga om egendomarnas återgång till verkliga jordbrukare. Från länets skogsbygder förmäles sålunda sällan, att de jordbrukarna frånhända gårdarna återbördats till verkliga jordbrukare. Bolagen, som i dessa trakter utgöra majoriteten bland köparna, avhända sig ytterst sällan sina från jordbrukarna förvärvade fastigheter.

Helt annorlunda ställer sig saken på slättbygden och i gränstrakterna till densamma, där huvudsakligen enskilda spekulanter och jobbare tillköpt sig bondgårdar eller större egendomar. Som förut omtalats, avse skogsspekulanterna med sina köp endast att åtkomma skogstillgångarna, och dessa köpare realisera därför snart åter sina förvärvade fastigheter. Oftast komma dessa då på nytt i verkliga jordbrukares ägo. Även de s. k. jobbarna återförsälja ofta nog efter en tid sina gårdar till jordbrukare.

Hushållningssällskapets sekreterare meddelar härutinnan om bolagens jordförvärv: "Som regel hava de större bolagen behållit kvar den köpta jorden samt utarrenderat inägorna, under det att mindre bolag efter verkställd skogsavverkning ofta åter försålt jorden till verkliga jordbrukare." Om egendomarnas öden i skogsspekulanternas och jobbarnas händer säger samme meddelare: "Efter verkställd skogsavverkning har nog som regel jorden åter försålts till jordbrukare. Efter att gårdarna passerat en eller flera jobbares händer, återgå de i mer eller mindre försämrat skick till köpare av verklig jordbrukareklass, vilka ämna behålla dem."

Några ytterligare uttalanden i denna fråga må återgivas. Åtskilliga av dem giva en god belysning åt de växlande öden, som kunna beskäras egendomar på en ganska kort tid, sedan de lämnat jordbrukarnas händer.

"Av de tre gårdar, som egentligen gått i handel med större vinst, har en i andra hand stannat hos en verklig jordbrukare, en annan först i fjärde hand hos dito, men den tredje är fortfarande till salu av tredje köparen." *(Ekebyborna kommun.)* — "Egendomar, vilka genom köp övergått i jobbarehänder eller till skogsspekulanter o. d., ha vanligen efter avverkning och realisering, av vad realiseras kan, åter sålts till jordbrukare, vilka ofta sakna medel till gårdarnas iståndsättande." *(Ordf. i Vifolka och Valkebo hushållsgille.)*

5. Jönköpings län.

Naturförhållanden, näringar m. m.

Jönköpings län ligger helt och hållet inom det sydsvenska höglandets område. Naturförhållandena inom länet äro därför de för nämnda högland typiska, en starkt kuperad terräng, uppfylld av skogar, mossar, kalmarker och mindre sjöar i rik omväxling. Större slättbygder saknas fullständigt, endast här och var, huvudsakligast omkring sjöarna, finnas områden med slättbygdsnatur. I sistnämnda områden, vilkas sammanlagda areal utgör en mycket ringa del av länet i dess helhet, bestå de lösa jordlagren i regel av sand- eller lerlager, men i övrigt utgöras de av den karga, stenbundna moränen, som är kännetecknande för de delar av Sydsverige, som ligga ovan den högsta marina gränsen.

Dessa naturförhållanden inverka givetvis i hög grad på förekomsten av *odlad jord* inom länet. För detta i sin helhet uppgår sålunda åkerjorden till endast 13 % av hela landarealen; en lägre siffra förekommer, vad södra och mellersta Sverige angår, endast i Kronobergs och Värmlands län, där den odlade jorden utgör något mer än 11 %. I de tvenne utmed Vättern belägna häraderna, Tveta och Vista, har dock den odlade jorden en betydligt större utsträckning, nämligen 21 resp. 30 % av landarealen. Å andra sidan intager jordbruket i vissa av övriga härader en ytterst blygsam ställning såsom i Östbo och Västbo, men framförallt i Mo härad, där åkerarealen ej utgör mer än 5 % av ägovidden.

Ett viktigt komplement till den odlade jorden utgör emellertid här, liksom i det angränsande Kronobergs län, den *naturliga ängen*. I Jönköpings län omfattar sålunda den naturliga ängen ej mindre än 8 % av hela ägovidden, en högre siffra än för något annat av rikets län. Inom Jönköpings län använder sig jordbruket av naturlig äng i sådan omfattning, att på varje hektar odlad jord i genomsnitt finnes en halv hektar naturlig äng. I de på åkerjord sämst lottade nyssnämnda häraderna utgör den naturliga ängen en än mera betydande del av jordbrukets ägovidd. I Mo härad finnes exempelvis nära nog dubbelt så mycket naturlig äng som åkerjord.

Skogs- och hagmarken upptager inom Jönköpings län 61 % av hela landarea-

len. Skogstillgångarna torde emellertid ej vara så betydande som denna siffra angiver. Mångenstädes är nämligen hagmarken den dominerande och, där skogsmark finnes i större omfattning, torde skogstillgången ej alltför sällan vara ganska hårt anlitad. Sin största utbredning äger skogs- och hagmarken i länets norra och östra delar, framför allt i Tveta, Mo, Östbo och Södra Vedbo härader. Anmärkningsvärt är, att länets västra och sydliga delar äro så skogfattiga; i all synnerhet gäller detta Västbo härad, där skogs- och hagmarken uppgår till endast 27 % av hela ägovidden. I detta vidsträckta härad, det omfattar $^1/_5$ av hela länets areal, utgör arealen "övrig mark" en mycket stor andel; mer än halva häradets areal består av impedimenter, myrar och kalmarker.

Liksom i övriga delar av landet, där naturförhållandena givit jordbruket en mindre framträdande roll, drives även inom Jönköpings län jordbruket så gott som uteslutande i mindre *brukningsdelar*. Omkring 82 % av samtliga jordbruk äga sålunda en areal uppgående till högst 10 har. Jordbruket har här en fullständig småbrukskaraktär. Hälften av all odlad jord kommer på lägenheter eller småbruk. Bondgårdarna utgöra 17 % av samtliga brukningsdelar och omfatta 41 % av länets åkerjord. Herrgårdarna äga en mycket ringa betydelse; de utgöra icke fullt en procent av samtliga jordbruk.

Försäljningarnas omfattning.

Försäljning av jordbruksfastigheter inom länet synes, att döma av de inkomna uppgifterna, hava varit nog så vanlig och har, ehuru i olika omfattning, ägt rum inom länets samtliga härader. Av sammanlagda antalet kommuner, 124 stycken, ha, enligt vad som framgår av kommunalnämndsordförandenas upplysningar, 51 helt gått fria från egendomsköp från bolagens sida, och 32 från dylika förvärv av enskilda. Förutom kommunalnämndsordförandena vitsorda också övriga uppgiftslämnare, odlingsråd, hushållningsgillen m. fl., på några få undantag när, att dylika transaktioner förekommit inom länet i jämförelsevis stor omfattning. Av kommunalnämndsordförandena framhålla ungefär ett femtontal, att det varit mera sällsynt att *bolag* uppträtt som köpare, och vad angår *privatpersoners* spekulationer är det allenast ett tiotal uppgiftslämnare, som anse, att dylika förvärv hört till undantagen.

Bolags förvärv.

Skärskådas de inkomna svaren i den mån de beröra bolagens egendomsköp, vilka, såsom nyss påpekats, varit till antalet färre än enskildas, framgår med all tydlighet, att *trävaru- och industribolagen* framför andra uppträtt såsom köpare. Från samtliga härader med undantag av Vista härad omtalas ifrågavarande kategorier av bo-

lag, och endast från Östbo, Östra och Tveta härader nämnas *jordstyckningsbolag* vid sidan av dessa.

En granskning av uppgifterna med hänsyn till bolagsförvärvens omfattning inom olika delar av länet giver vid handen, att de flesta inköpen gjorts i Tveta, Södra Vedbo och Östra härader. Beträffande Tveta härad får detta delvis tillskrivas den omständigheten, att *egnahemsbolagen,* med hänsyn till att häradet omfattar områden i omedelbar närhet till städerna Jönköping, Huskvarna och Nässjö, där haft ett rikt verksamhetsfält. Beträffande de tvenne övriga häraderna har säkerligen den relativt goda tillgången på skog ej varit utan inflytande på de jämförelsevis talrikt förekommande egendomsförsäljningarna till trävaru- och industribolag. Mindre begärliga synas däremot egendomarna inom det mera skogfattiga Norra Vedbo härad ha varit. Från över halva antalet kommuner inom detta härad uppgives nämligen, att dylika försäljningar ej alls förekommit.

Enskilda personers förvärv.

Såsom mera omfattande än bolagens egendomsköp måste betecknas de jordförvärv, som ägt rum från enskilda personers sida. Härom föreligga otvetydiga vittnesbörd från skilda delar av länet. Att dylika köp på en del håll varit ganska omfattande, framgår likaledes med stor tydlighet.

"Har ofta förekommit att största delen av hela byar försålts till köpare av skog för industriella ändamål samt skogsspekulanter och det icke endast under krigsåren utan snarare i större utsträckning förut", skriver en meddelare från *Östra härad.*

De enskilda köpare, som framför andra varit verksamma, äro *skogsspekulanter.*

"Skogsspekulanter förekomma i stor utsträckning och skövla gårdarna på skog för att sedan återigen sälja dem till någon jordbrukare, fast dessa hemman då befinna sig i ett mycket bedrövligt skick både vad skogen och jorden angår", anför en uppgiftslämnare från *Tveta härad.* — "Både före och under kristiden har det hänt, att gårdar, som passat att styckas, d. v. s. större gårdar särskilt med stor skogsmark, varit eftersökta av skogshandlare och egendomsjobbare". — "Ett hemman om 450 tunnland har först sålts till skogsspekulanter tillsammans med större egendom och därefter övergått till industribolag." *(Norra Vedbo härad.)* — "En större gård har varit föremål för jobberi genom upprepade försäljningar och skogsskövling under kristiden." *(Södra Vedbo härad.)*

Därjämte synas försäljningar till personer, vilka avsett att göra sig vinst genom *beräknad hastig prisstegring* å fastighet, ha förekommit i ganska stor utsträckning.

Hushållningssällskapets sekreterare meddelar följande om dylika försäljningar: "Ej ovanligt strax före och under krisåren. Ofta nog har det dock varit samma gårdar, som varit utsatta för spekulation och ofta bytt ägare." Från *Rogberga kommun* meddelas: "Jobberi har förekommit rätt mycket, de flesta fallen under kristiden."

Köp av skog *för industriella ändamål* ha tydligen ej heller varit sällsynta och omtalas från flertalet härader.

"Det har hänt i flera fall, att virkeshandlare, dels för industriella ändamål och dels för spekulation, för att komma i besittning av skog inköpt hemmansdelar, vilka, sedan skogen avverkats, försålts." *(Månsarps kommun.)*

Jordstyckningsspekulanter sägas likaledes ha varit verksamma i ganska stor omfattning, huvudsakligen i de större stationssamhällena. Mindre ofta förekomma uttalanden om köp av egendomar för *kapitalplacering*, för *nöjesändamål* eller för att *säkerställa tillgång på livsmedel.* En del sådana fall omförmälas dock från Vista, Södra Vedbo, Östra och Västra härader.

I allmänhet synas försäljningarna ha ägt rum i ungefär samma utsträckning före och under kristiden, på sina håll dock mera under de senaste åren.

De försålda egendomarnas storlek.

De försålda egendomarnas storlek har varit i hög grad växlande. Från flertalet härader uppgivas försäljningarna ha omfattat både stora och små gårdar, dock flera av det senare slaget. Inom Mo, Norra Vedbo och Västbo härader synas uteslutande mindre jordbruksfastigheter ha försålts. *Hushållningssällskapets sekreterare* anför såsom sin åsikt, att försäljningarna omfattat fastigheter av olika storlekar, men att jobbarintresset företrädesvis inriktats på större egendomar. *Ordföranden i odlingsrådet* framhåller särskilt, att bolagens förvärv i regel gällt medelstora och större egendomar.

Ägostyckningar och jordavsöndringar.

Ägostyckning och jordavsöndring synes mindre ofta ha förekommit. *Hushållningssällskapet* framhåller som sin erfarenhet härutinnan följande: "I enstaka fall och vanligen då tomtförsäljningar. Ytterst sällan avsöndras skogsskiften eller inägojorden annat än där det gäller tomter", och *odlingsrådet* framhåller att "dylika försäljningar torde i endast ringa omfattning ägt rum". Ungefär sjuttio *kommunalnämndsordförande* ha besvarat frågan härom med nej, medan ett fyrtiotal omtalar dylika försäljningar, men omkring hälften av dessa uppgiftslämnare framhålla, att det varit mera i undantagsfall. Relativt talrikt ha de ägt rum i Östra, Västbo, Östbo och Tveta härader, varemot Västra och Norra Vedbo härader synas hava nästan helt gått fria.

Av lätt insedda skäl ha stations- och liknande samhällen mera än den egentliga landsbygden haft känning av transaktioner av detta slag. Merendels ha dessa avsett att bereda egna hem åt arbetare eller att skaffa nödig mark för *fabriksanläggningar.* Till belysande av de på detta område gjorda erfarenheterna kunna följande uttalanden anföras:

"Jordavsöndringar förekomma, varvid mindre bemedlade och jordbruksarbetare inköpa ett jordområde för att bereda sig ett eget hem." *(Gällaryds kommun.)* — "Där ägostyckning eller jordavsöndring ägt rum, har det i regel skett till sådana personer, som önskat sig ett eget hem, och har i de flesta fall bestått av försäljning av f. d. torp. Vid järnvägsstationer och fabriks-samhällen ske försäljningarna huvudsakligen till arbetare och dylika, som önska att bo på fri

grund." *(Norra Solberga kommun.)* — "Jordavsöndringar hava avsett endast att bereda byggnadsplaner och mindre egna hem åt arbetare, hantverkare och f. d. hemmansägare" *(Nye kommun.)* — "Industribolag ha köpt skogsskiften för att å desamma bedriva uthålligt skogsbruk, jordstyckningsspekulanter hava köpt jordområden för att utstycka och försälja tomter etc." *(Tveta härads hushållningsgille.)*

Orsaker till försäljningarna.

Orsaker till försäljning av bondgårdar.

De orsaker, som kommit bönderna att avyttra sina gårdar, ha helt naturligt varit av skiftande natur, men synas, att döma av de inkomna svaren, ej hava varit i nämnvärd mån olika före och under kristiden. I odlingsrådets uttalande betonas dock, att *högt pris* i förening med *avsikt att slå sig till ro* med det erhållna kapitalet eller *spekulativ uträkning att vid fallande konjunkturer köpa annat jordbruk* särskilt under kristiden varit drivfjädern till försäljningen. Hushållningssällskapet anför liknande synpunkter, men framhåller dessutom *ekonomiska svårigheter* såsom försäljningsorsak, dock huvudsakligen före kristiden.

De ekonomiska fördelar, som ägaren av en gård, tack vare de högt uppdrivna prisen, kunnat räkna på vid en eventuell försäljning, ha enligt samstämmiga vittnesbörd varit huvudorsak till att hemmanen avyttrats. "Under kristiden har nog högt erbjudet pris lockat många till försäljning av sina hemman", skriver ordföranden i Vista härads hushållningsgille, och kommunalnämndsordförandena dela tydligen hans åsikt härutinnan. Inemot ett sjuttiotal av dessa angiva nämligen högt pris såsom anledning till att försäljningar ägt rum. Därvid har i flertalet fall avsikten jämväl varit att slå sig till ro med det erhållna kapitalet, men ofta nog har meningen varit att i spekulationssyfte inköpa annat jordbruk. Någon gång betonas, att kristiden givit ökad fart åt försäljningar, som haft dylika syftemål till grund. I uppgifterna från samtliga härader finnas de nu angivna orsakerna anförda, men särskilt inom Västra, Östra, Västbo och Tveta härader synas de ha varit avgörande. Till belysande av de erfarenheter, som gjorts i hithörande avseende, kunna följande uttalanden citeras:

"Orsakerna ha i huvudsak varit de högt erbjudna prisen, vilka t. o. m. fört in en del av befolkningen i spekulationen, som i många fall lyckats på så sätt, att en person, som ägt ett litet hemman med en del avverkningsbar skog, försålt detta, och därefter köpt sig ett större med mindre skog men större areal." *(Malmbäcks kommun.)* — "Höga priser och avsikt att slå sig till ro hos somliga, hos andra syfte att slå sig på andra näringsgrenar, som betala sig bättre." *(Bolmsö kommun.)*

Hög ålder hos ägaren och *saknad av närskylda arvingar* synes även hava varit en rätt vanlig anledning till försäljningar av bondgårdar. Från ett trettiotal kommuner, av vilka flertalet äro belägna inom Östra och Västbo härader, omtalas dylika motiv.

I nästan lika stor utsträckning, som de senast anförda försäljningsorsakerna, synes *svårigheten att få arbetskraft* eller, vilket särskilt framhålles, att få den *till rimliga priser,* hava varit en faktor av betydelse. Över trettio kommunalnämndsordförande framhålla såsom sin åsikt, att de svåra förhållandena på arbetsmarknaden varit utslagsgivande. Särskilt i Östra, Norra Vedbo, Östbo och Tveta härader synes man hava haft känning av svårigheterna härvidlag. Såsom exempel på uttalanden, som vitsorda det nu sagda, kunna följande citat tjäna:

"I de flesta fall bero försäljningarna på svårigheter att få folk till jordbruksarbete, enär industrien lämnar högre betalt, och säljaren räknar då med, att om behållningen av försäljningssumman skötes med sparsamhet, han erhåller nödtorftigt uppehälle samt är fri från en mångfald bekymmer och besvär." *(Adelövs kommun.)* — "Under krigets senare skede och särskilt f. n. har stor brist på arbetskraft gjort sig gällande." *(Järstorps kommun.)* — "Svårighet att få arbetskraft till jordbruket gör sig gällande i stor utsträckning och tjänare betinga sig höga löner, vilket gör att, om icke brukaren har egen arbetskraft, han tröttnar vid jordbruket och i många fall flyttar till stationssamhällen eller industriorter, där han kan få sin utkomst mycket lättare än vid lantbruket." *(Nässjö landskommun.)*

I många fall — omkring ett trettiotal — uppgives försäljning hava skett i *avsikt att inköpa jordbruk å annan plats.* Skäl sådana som *ledsnad vid jordbruk, önskan att flytta till stad* och liknande anföras även här och var om än i mindre utsträckning. Härvid framhålles dock för det mesta, att ägaren för egen del ej tröttnat, men att hans söner och döttrar ej vilja stanna hemma "vid jordbruket och enformigheten" utan hellre söka anställning vid industri eller dylikt, där högre arbetsförtjänst bjudes. Härigenom berövas jordägaren den hjälp från barnens sida, han måste räkna på, därest jordbruket skall giva honom bärgning. Dylika och andra skäl, framför allt högt pris, ha i förening drivit honom att sälja gården.

"Det händer därför ej så sällan, att den självvägande bondens söner dragas till industrien för att där få sin utkomst lättare med den högre avlöning, som jordbruket i allmänhet ej kan erbjuda. Att bondens och småbrukarens döttrar hellre söka sig in på ett småskollärarinneseminarium än mjölka kor är självfallet, då det förra är mindre ansträngande och mera givande och blusen kan hållas snyggare, vilket allt för dessa är mycket tilltalande", skriver en kommunalordförande från *Östra härad.*

Ekonomiska svårigheter synas i mindre grad hava varit orsaken till de många försäljningarna, åtminstone såsom ensamt avgörande. Ej stort mer än ett tiotal fall omtalas, där så varit förhållandet.

Orsaker till försäljning av större egendomar.

Försäljning av större egendomar eller herrgårdar i egentlig mening, har förekommit i mycket ringa omfattning, givetvis beroende på att, som förut framhållits, relativt få dylika gårdar finnas inom länet. Liksom i fråga om bondgårdarna har *högt pris* i de flesta fall varit försäljningsorsaken. Vid sidan härav hava *ekonomiska*

svårigheter och *brist på arbetskraft*, långt mera än när det gällt mindre gårdar, tvingat till försäljning. "Den besvärliga arbetarfrågan", "svårigheten att till rimligt pris erhålla tillräcklig arbetskraft", "brist på billig arbetskraft" äro omdömen, som man ofta påträffar i uppgifterna. Mångenstädes har *ledsnad vid jordbruk* över huvud taget, säkerligen i ej få fall orsakad av de i det föregående omnämnda svårigheterna, varit anledning till försäljning. Desslikes har — i ungefär samma utsträckning som sist anförda faktorer — *ägarens höga ålder* anförts såsom försäljningsorsak.

Jordbrukets och skogens skötsel å de försålda gårdarna.

Jordbrukets skötsel på av bolag köpta gårdar.

Beträffande jordbrukets skötsel å de gårdar, som kommit i icke jordbrukares händer, gå meningarna rätt mycket i sär.

Hushållningssällskapet anför i fråga om av bolag förvärvade jordbruksfastigheter: "Där *trävarubolag* förvärva fastigheter, pläga de i allmänhet icke behålla dem längre tid, än som erfordras för skogens tillvaratagande. Några särskilda åtgärder för jordbrukets förbättrande vidtagas sällan därunder. Det beror därför oftast på, huru länge bolagsinnehavet varar, om jordbruket hinner förfalla eller ej. Ofta nog utarrenderas detta på kortare tid med följd, att arrendatorn får föga intresse av att nedlägga några kostnader på jordbrukets förbättrande. I de fall åter, där fastigheten förvärvas av *jordbruksbolag* eller *industribolag* med ändamål att säkerställa industriens behov av råvaror, plägar jordbrukets skötsel i regel förbättras. Ofta sättas fastigheterna då i gott stånd, vad beträffar såväl byggnader som jordbruk, för att sedermera antingen brukas för bolagets egen räkning eller under betryggande garantier för god hävd utarrenderas på längre tid."

Odlingsrådet framhåller såsom sin åsikt, att bolagen i regel ej förbättrat jordbruket. *Hushållningsgillenas* uppfattning går delvis i annan riktning: "snarare förbättrats", "förbättrats", "i allmänhet har jordbrukets skötsel ej försämrats" äro uttalanden, som man möter i deras svar.

Kommunalnämndsordförandena ha som regel i sina meddelanden rörande dessa frågor ej gjort åtskillnad för de olika kategorierna köpare: bolag, enskilda industriidkare, skogsspekulanter etc.

Vidkommande bolagens sätt att sköta jordbruket ha i de till ett tjugutal uppgående meddelanden från dessa uppgiftslämnare, där bolagens jordbruk blir föremål för ett uttryckligt omnämnande, framförts både ogynnsamma och gynnsamma omdömen. De fall, då erfarenheterna varit av ogynnsam natur, utgöra ungefär det dubbla mot dem, som gå i andra riktningen. Man framhåller i förra fallet såsom väsentlig orsak till försämringen, att jordbruket av det köpande bolaget överlämnats till arrendatorer, som ha föga eller intet intresse att hålla jordbruket på hög nivå.

"Att jordbruket skötes sämre av en arrendator än av en ägare är ett faktum, som så gott som undantagslöst kan iakttagas. Här ifrågavarande jord är ju upplåten på arrende, och det är alltså tydligt, att jordbruket försämrats. Det är för övrigt en klar sak, att en arrendator söker med minsta möjliga kostnad avtvinga jorden så hög avkastning som möjligt, ett brukningssätt, som

plägar benämnas rovdrift. Han har intet intresse av att vidtaga grundförbättringar, ty sådant betalar sig icke, och följden bleve högre arrendeavgift." *(Burseryds kommun.)* — "I de fall, då bolag köpt hemman, har jorden brukats av arrendatorer, varigenom jordbruket försämrats." *(Norra Ljunga kommun.)* — "Bolaget har icke försämrat jordbrukets skötsel utan förbättrat detsamma." *(Norra Sandsjö kommun.)* — "Då jordbruksfastigheter övergått till bolag och skogsspekulanter, är det regel utan undantag, att jordbruket försämras." *(Norra Solberga kommun.)* — "Jordbrukets skötsel har allt sedan det kommit i bolagens händer försämrats oroväckande, likaså under tiden de varit under skogsspekulanternas välde." *(Ökna kommun.)*

Jordbrukets skötsel på av enskilda personer köpta gårdar.

Beträffande *enskilda industriidkares* sätt att sköta jordbruket å sina gårdar hava uppgifter meddelats ännu mera sparsamt än i fråga om bolagen. Odlingsrådet anser för sin del, att nämnda köpare i allmänhet ej försämra skötseln, och flertalet hushållningsgillen hysa samma uppfattning. Däremot synas de kommunadnämndsordförande — ej stort mer än ett tiotal — som gått närmare in på frågan, vara av motsatt åsikt, även om de icke anse försämringen vara alltför påfallande.

I motsats till vad fallet varit för den nu berörda kategorien köpare äro meningarna i fråga om *skogsspekulanternas* ställning till vad som hör till ett jordbruks skötande knappast delade. Så gott som undantagslöst framhålles, att betänkliga brister i detta avseende föreligga. Här och var har dock tillagts, att gårdarna, sedan skogen skövlats, dess bättre ej alltför länge stannat i köparnas ägo. Odlingsrådet och hushållningsgillena äro ense om, att skötseln försämrats utan undantag. Även bland kommunalnämndsordförandena torde knappast kunna uppletas någon, som i detta avseende varit av avvikande mening. Till belysande härav kunna följande uttalanden citeras:

"Av skogsspekulanter har skogen huggits bort, husen nedrivits och jordbruket lagts öde." *(Bolmsö kommun.)* — "Skogsspekulanter visa i allmänhet mindre intresse för jordbruket." *(Bonstorps kommun.)* — "Skogsspekulanter och andra, som köpt fastigheter för skogsavverkning, ha nästan omedelbart sålt gården till jordbrukare, varför försämring av jordbrukets skötsel ej förekommit." *(Bäckaby kommun.)*

Rörande jordbrukets skötsel å sådana gårdar, som inköpts av *enskilda personer för nöjesändamål eller dylikt,* förekomma ytterst sällan några uttalanden. Odlingsrådet och hushållningssällskapet anse för sin del, att jordbruket i många fall därigenom förbättrats, och samma åsikt kommer till uttryck i uttalandet från ett hushållningsgille.

Förekomsten av vanhävd.

Vanhävd av jordbruk synes höra till undantagen. Hushållningssällskapet och odlingsrådet svara nej på frågan, huruvida sådan förekommit, i de fall där de nya ägarna varit bolag eller enskilda industriidkare, och i fråga om av skogsspekulanter eller jobbare förvärvade gårdar anföres, att vanhävd å dessa förekommit, enligt hushåll-

ningssällskapet dock endast i undantagsfall. Hushållningsgillena äro i allmänhet av samma mening. Ett sextiotal kommunalnämndsordförande svara, att någon vanhävd alls ej ägt rum inom deras socknar, medan ett femtiotal omtala fall, då sådan förekommit.

Kommunalnämndsordföranden i Bolmsö kommun skriver härom: "Ja, därigenom att arrendatorerna å sådana gårdar använt såväl arbetsfolket som dragarna till skogskörning, varför en större del av jordbrukets odlade jord legat obrukad, delvis ha också åkrarna planterats med skogsplantor." Från *Ökna kommun* anföres: "Kan nog ej räknas för vanhävd, men ganska nära; jorden kanske köres och brukas, när dragarna ej behövas vid bolagets enskilda arbete; ett fåtal djur utfodras på lantegendomarna, vilket gör att den naturliga gödseln utebliver, fodret forslas till bolagens stallar, där hästarna, som användas för skogs- och industriarbete, få konsumera detsamma, vilket gör att jordbruket blir styvmoderligt behandlat."

I allmänhet framhålles vanhävd såsom oftare förekommande å av skogsspekulanter och jobbare förvärvade gårdar än å sådana, som ägas av bolag.

Skogens skötsel.

Skogarnas skötsel på gårdar, som gått ur jordbrukarehänder, synes, att döma av de ingångna uppgifterna, flerstädes lämna åtskilligt övrigt att önska. Huruvida kristiden i detta avseende haft någon inverkan, framgår ej av svaren.

I fråga om skogsskötseln å de av *bolagen* förvärvade gårdarna framhålla såväl hushållningssällskapet som odlingsrådet och flertalet hushållningsgillen, att denna förbättrats, och de båda förstnämnda angiva såsom orsak härtill, att bolagen vid förvärvet av egendomarna ej avsett att göra sig en hastig vinst utan att säkerställa sitt skogsbehov, som bäst främjas genom en rationell skogsvård. Fullt lika enhälligt till förmån för bolagen uttala sig dock ej kommunalnämndsordförandena, även om flertalet av dem synas vara av den uppfattningen, att bolagen ägna sina skogar en omsorgsfull omvårdnad. Några ha emellertid helt underlåtit att uttala sig om, huru förhållandena härvidlag gestalta sig, och andra ha ej gjort någon åtskillnad för de olika ägarna. Ungefär ett femtontal anse, att försämring av skogens skötsel inträtt, de flesta av dessa från Östra och Tveta härader. Ett tiotal hålla före, att någon förändring varken till det bättre eller till det sämre ej kunnat förmärkas. Såsom prov på de erfarenheter i ena eller andra riktningen, som gjorts i detta avseende, kunna följande uttalanden anföras:

"Skogarna förbättras av bolagen, de vårda den tillväxande skogen, återplantera, om så behövs, med tanke på framtiden." *(Södra Solberga kommun.)* — "Skogsskötseln har försämrats, när fastigheterna övergått i händerna på bolag och enskilda industriidkare." *(Ödestuga kommun.)*

Om för bolagens del de ingångna uppgifterna rörande skogsskötseln i stort sett peka hän på en förbättring eller i varje fall ej giver vid handen, att någon förändring

till det sämre inträtt, äro omdömena om *enskilda industriidkares* sätt att handhava skogsvården mindre fördelaktiga. Hushållningssällskapet och odlingsrådet anse dock, att i allmänhet en förbättring även härvidlag kan konstateras, och samma uppfattning möter man i svaren från en del kommunalnämndsordförande. Av de sistnämnda, från vilka dock uppgifter i stort antal fall på denna punkt saknas, är dock majoriteten av motsatt åsikt och anse, att försämring inträtt. Det är framförallt i svaren från kommunerna inom Östra härad, som denna uppfattning kommer till uttryck.

Skogsskövling.

Såväl i fråga om *bolag* som *enskilda industriidkares* egendomar kan sägas, att de fall, där skogsskövling konstaterats, äro att betrakta som rena undantag. Uppgiftslämnarna omförmäla dylika fall ytterst sällan. Däremot synes i fråga om *spekulanternas* och *jobbarnas* skogsfastigheter en ganska enhällig uppfattning vara rådande därom, att dessa fastigheter i regel bliva föremål för en ytterst hård avverkning, som ofta leder till uppenbar skogsskövling. Hushållningssällskapet och odlingsrådet framhålla sålunda, att sistnämnda personer i allmänhet avse en hastig realisation och vinst och därför skövla skogen eller gå så hårt åt den, som de kunna utan direkt lagöverträdelse. Samma uppfattning går igen i flertalet uttalanden. Betecknande är, att medan ända till ett fyrtiotal kommunalnämndsordförande omtala fall av skogsskövling, knappast tiondelen så många besvarat frågan, huruvida sådan förekommit, nekande. Ibland hava, enligt vad som uppgives, åtgärder vidtagits för att förnya skogsbeståndet, men dessa synas knappast ha tillkommit på resp. ägares initiativ utan fastmera kommit till stånd genom skogsvårdsstyrelsens ingripande. Följande uttalanden till belysande av de härutinnan rådande förhållandena kunna anföras:

"I två fall har skogsskövling förekommit på av skogsspekulanter förvärvade fastigheter, där skogsvårdsstyrelsen måst träda emellan och ålagt skogsplantering." *(Ingatorps kommun.)* — "Skogsspekulanter bruka vanligen hugga all skog, som är över 14 centimeter vid brösthöjd utan hänsyn till hur det kommer att se ut i markerna; följden blir ju den, att den skog, som är mindre och således skulle få stå kvar, blir nedslagen och avbruten, och den allra ömkligaste syn framträder." *(Nässjö landskommun.)* — "Skogsspekulanter och jobbare äro nog de som värst skövla skogen eller rättare så långt skogslagen tillåter." *(Ökna kommun.)* — "Uppenbar skogsskövling hade förekommit, om ej skogsvårdsstyrelsen hade kommit och förhindrat det." *(Ödestuga kommun.)* — "Den gamla skogen har till största delen avverkats, men har vid avverkningen antingen erforderliga s. k. fröträd för skogens återväxt kvarlämnats eller också omedelbar skogsplantering verkställts." *(Bredaryds kommun.)*

Jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar.

Såsom av det föregående framgår, har i allmänhet skötseln av såväl jord som skog å de gårdar, som förvärvats av bolag, varit relativt bättre än å gårdar, som inköpts av enskilda, framför allt om för dessa senare, såsom ofta varit fallet, spekulation varit motiv till köpet. Detta förhållande bestyrkes ytterligare av de svar, som

lämnats på frågan, huru en jämförelse mellan bolagens och enskildas skötsel av de förvärvade fastigheterna utfaller. Så anför exempelvis *odlingsrådet:*

"Beträffande jordbruket ha bolagen i allmänhet haft sikte på att en längre tid framåt behålla fastigheten och därför sökt åstadkomma goda byggnader samt utarrenderat jordbruket på jämförelsevis goda villkor. De enskilda ha, då egendomarna köpts i spekulationssyfte, ofta vanvårdat såväl jord, byggnader som skog, sällan gjort några förbättringar utan tagit så mycket de kunnat och därefter sålt för vad som erhållits."

Svar saknas emellertid ej, enligt vilka de enskilda spekulanterna skulle sköta jorden och skogen, särskilt den förra, bättre än bolagen. Enligt åtskilliga uppgiftslämnare förefinnes ej någon nämnvärd skillnad mellan bolagens och de enskildas sätt att handhava jordbruket och skogsvården.

Försäljningarnas ekonomiska och sociala verkningar.

Inverkan på de kvarvarande böndernas ekonomiska ställning.

Den inverkan industriens jordförvärv haft på de självägande böndernas ekonomiska utkomstmöjligheter synes hava varit ganska betydande och av mångskiftande natur.

Odlingsrådet anför härom: "Genom industriens jordförvärv ha de självägande böndernas utkomstmöjligheter och ekonomiska välstånd i allmänhet förbättrats genom de förtjänster, som de i härvarande skogsbygder kunnat erhålla genom körförtjänster. Detta gäller företrädesvis kristiden, då prisen å körslor varit mycket höga. Någon försämring i det ekonomiska välståndet har ej förmärkts."

Hushållningssällskapet anser för sin del, att industriens jordförvärv icke varit av omfattning att kunna utöva något avsevärt inflytande, och hushållningsgillena synas i stort sett hysa samma åsikt.

Av *kommunalnämndsordförandena* har ungefär ett trettiotal, tämligen jämnt fördelade å de olika häraderna, uttalat såsom sin uppfattning, att en förbättring inträtt i böndernas ekonomiska tillstånd genom de ifrågavarande förvärven, ofta dock med förbehåll i ett eller annat avseende, häntydande på en del genom desamma orsakade olägenheter. Ungefär lika många framhålla, att någon ändring vare sig till det bättre eller till det sämre ej kunnat spåras. Endast ett fåtal göra gällande, att industriens jordförvärv varit i ekonomiskt avseende ogynnsamma för bönderna. Följande uttalanden kunna anföras:

"Genom skogsarbeten och virkeskörning ha ökade inkomstmöjligheter uppstått — men medaljens avigsida är ökade arbetslöner och minskad arbetskraft för jordbruket." *(Bäckseda kommun.)* — "Nog har de självägande böndernas ekonomiska välstånd förbättrats genom att även de fått sälja skog, men nog har det blivit svårigheter därigenom, att arbetspriserna gått upp till den grad inom industrien, att folket mer och mer lämnar jordbruket, enär de få bättre betalt

för sitt arbete inom industrien, och enär jordbruket ej anses lönande." *(Myresjö kommun.)* — "Förbättrats kan ej förnekas — men de unga arbetskrafterna vid jordbruket drivas till industrien till följd av höga pris på gårdarna och därför svåra utkomstmöjligheter, och sedan kan industrien betala högre arbetslöner i sammanhang med bättre ordnade arbetstider, som jordbruket har värre att åstadkomma på grund av t. ex. ogynnsam väderlek vid bärgningstider m. fl. omständigheter." *(Kråkshults kommun.)* — "Industriens jordförvärv ha hittills icke skadat kvarvarande böndernas välstånd; de ha vintertiden erhållit goda förtjänster och mycket arbete; de ha under denna tid sparat egen skog; men å andra sidan kan detta anses skadligt, enär intresset för det egna slappas, då det anses mindre lönande, och förbättringar utebliva, men i framtiden förlora de själva." *(Södra Solberga kommun.)*

Inverkan i socialt hänseende.

På frågan, huruvida bolagens samt de enskilda skogsspekulanternas och jobbarnas jordförvärv inverkat på de sociala förhållandena bland lantbefolkningen, ha samtliga landsfiskaler med undantag av en, hushållningssällskapet, odlingsrådet, flertalet hushållningsgillen samt ett femtiotal kommunalnämndsordförande svarat nej. Landsfiskalen i Gislaveds distrikt samt omkring ett trettiotal kommunalnämndsordförande anse däremot, att de ifrågavarande jordförvärven socialt sett utövat ett menligt inflytande på befolkningen. Att ett förbättrat tillstånd såsom följd av desamma inträtt, har däremot knappast i något uttalande framhållits. Såsom exempel på uttalanden, enligt vilka skadliga verkningar kunnat förmärkas, kunna följande anföras:

"Industriens uppkomst har i sedligt hänseende haft ett menligt inverkande på lantbefolkningen. De stora inkomsterna och den förkortade arbetstiden har dragit med sig slöseri, njutningsbegär och oförnöjsamhet. Ungdomen hängiver sig hejdlöst åt nöjeslivet samt visar förakt för religion och all bestående ordning." *(Landsfiskalen i Gislaveds distrikt.)* — "Höjda arbetspris, ovilja för lantbruk, bättre avsättningsmöjligheter. Sedliga tillståndet har försämrats, opålitlighet, njutnings- och nöjeslystnad, slösande med förtjänsten, kortspelning m. m. Allmogekulturen tillägnar sig stadsseden." *(Hässleby kommun.)* — "Det sedliga tillståndet blir alltid sämre, när industrien uppstår, särskilt bland ungdomen, som är mera lättledd till allt nytt utan att pröva om det är gott eller ont." *(Nässjö landskommun).* — "Vantrevnad har verkligen uppkommit. Bönderna ha råkat i större beroende; jobberiet har verkat demoraliserande men mest på arbetarna. Sedligheten synes förbättrad, men mest på ytan. Den gamla allmogekulturen synes helt och hållet förändrad." *(Skirö kommun.)*

Jordens återgång till verkliga jordbrukare.

I flertalet fall har den jord, som försålts på sätt i det föregående omnämnts, åter kommit i verkliga jordbrukares händer. Ett sextiotal kommunalnämndsordförande meddela sålunda, att så skett i deras kommuner. Hushållningssällskapet och odlingsrådet ha också uttalat sig i samma riktning. De skriva härom, det förra: "hava i regel slutligen kommit i verkliga jordbrukares händer", och det senare: "den har i de

flesta fall återgått i verkliga jordbrukares händer, i regel mer eller mindre skövlad i fråga om jord och skog."

Från omkring 25 kommuner meddelas emellertid, att därstädes de ursprungliga köparna behållit den jord de förvärvat; köparna hava då i de flesta fallen varit bolag. Det är framför allt från vissa kommuner inom Södra Vedbo och Östra härader, men till en del även från kommuner inom Tveta och Västbo härader, som uppgifter härom föreligga. Till belysande av hithörande förhållanden, må följande uttalanden återgivas:

"En hel del såväl större som mindre gårdar hava gått i handel flera gånger under kristiden; i de flesta fall hava jordbruken åter kommit i jordbrukarhänder, dock icke där bolag varit köpare." *(Norra Solberga kommun.)* — "Bolagen hava bibehållit sina gårdar, och övriga hava icke kunnat sälja på grund av prisnedgång." *(Lannaskede kommun.)* — "I fråga om trävarubolag stannat i köparens ägo, i fråga om enskilda köpare vanligen återgått till jordbrukare efter det skogen avverkats." *(Ramkvilla kommun.)* — "Efter det köparen avverkat skogen, har jorden i regel sålts till jordbrukare, i andra fall inneha köparna (bolag) ännu jorden. Den brukas av arrendatorer, undantagandes skogsmarken, vars avkastning ägaren tillgodogör sig." *(Burseryds kommun.)*

6. Kronobergs län.

Naturförhållanden, näringar m. m.

Naturbeskaffenheten i Kronobergs län är i stort sett ensartad över hela länet. På grund av sitt läge ovan den marina gränsen saknar länet nästan helt och hållet de för jordbruksnäringen så betydelsefulla ishavslerorna; endast kring de större sjöarna finnas å sina ställen avlagringar av sådana leror, men i övrigt utgöras jordarterna av den hårda grus- och stenfyllda moränen. Länet består därför också till stor del av skogs- och ängsmark, men framför allt av vidsträckta mossar, ljunghedar och kalmarker.

Den *odlade jorden* intager under sådana förhållanden en ringa del av länets landareal eller allenast 11 %. En så låg siffra återfinnes i fråga om Syd- och Mellansveriges övriga länsområden endast i Värmlands län. Omfattningen av den odlade jorden växlar emellertid rätt mycket för de olika häraderna. I Uppvidinge härad, där jordmånen är synnerligen mager och stenbunden, är endast 6 % av jorden uppodlad; i Kinnevalds härad är motsvarande siffra 17.

För jordbruket äger i här ifrågavarande län den *naturliga ängen* en mycket stor betydelse; 7 % av landarealen utgöres av naturlig äng, en proportion som överskrides endast i Jönköpings län. I de härader, där den odlade jorden har en synnerligt ringa utbredning, uppgår den naturliga ängen till samma eller t. o. m. större areal än den odlade jorden, såsom fallet är i Sunnerbo härad.

Skogs- och hagmarken utgör 57 % av landarealen och förekommer ungefär lika rikligt i länets samtliga härader utom i Sunnerbo, där endast 20 % av landarealen utgöres av skogs- och hagmark. Detta härad uppfylles i stället å stora vidder av mossar och ljungbeväxta kalmarker. Otvivelaktigt intager hagmarken i de övriga häraderna en mycket stor del av de för skogs- och hagmarken uppgivna gemensamma siffrorna. Den egentliga skogsmarken har sin största utbredning i de nordligare häraderna, Uppvidinge och Norrvidinge.

Då, såsom nyss antytts, de naturliga förutsättningarna för jordbruket inom Kronobergs län i stort sett äro mindre gynnsamma, har följden blivit, att jordbruket

drives huvudsakligast i mindre *brukningsdelar*. Av hela antalet brukningsdelar utgöres 26,6 % av smålägenheter och nära 62,7 % av småbruk. Följaktligen tillhör 89,3 % av hela antalet brukningsdelar det mindre jordbruket, en procentsiffra, som i Syd- och Mellansverige finner sin motsvarighet endast i Göteborgs och Bohus län samt i Kopparbergs län. Den övervägande delen av åkerarealen är därför i det mindre jordbrukets ägo, eller 63 % av hela arealen odlad jord. Bondgårdarna uppgå under sådana förhållanden till ett mycket ringa antal. De utgöra endast 10,3 % av samtliga jordbruk och disponera 29,5 % av åkerjorden. Herrgårdarna äro än mer fåtaliga. Av länets omkring 18,400 brukningsdelar finnas endast ett 70-tal jordbruk med en areal av över 50 har odlad jord.

Försäljningarnas omfattning.

Som ovan framhållits, intager Kronobergs län i agrariskt hänseende en mindre betydande roll. De överflyttningar av jordbruksfastigheter från jordbrukare till icke jordbrukare, som förekommit inom länet, hava därför ej heller enligt de ingångna uppgifterna skett i syfte att utnyttja själva jordbruken för ett eller annat spekulationsändamål, utan äro så gott som undantagslöst dikterade av önskan från köparnas sida att åtkomma de skogstillgångar, som ännu, trots en under långliga tider stark avverkning, förefinnas rätt rikligt här och var inom länet.

Emellertid hava försäljningar av jordbruksfastigheter till icke-jordbrukare ägt rum ej endast i de delar av länet, som äro rikare rustade med skogstillgångar, utan dylika överflyttningar hava förekommit även i trakter, där skogstillgången är ganska obetydlig. Av de inkomna svaren framgår nämligen, att endast ett fåtal landskommuner, 16 st. av länets 86, varit helt undandragna här ifrågavarande försäljningar. I Konga härad hava försäljningar ägt rum i samtliga kommuner, i Uppvidinge härad i alla kommuner utom en, i övriga härader hava i 3 à 4 kommuner ej förekommit någon försäljning. I minsta omfattning synas försäljningar hava ägt rum i Sunnerbo härad. I detta härad är också tillgången på skogsfastigheter betydligt mindre än i länets övriga härader.

Om sålunda i de flesta av länets kommuner förekommit, att jordegendomar lämnat den jordbruksidkande befolkningens händer och övergått till icke-jordbrukare, framgår dock av meddelarnas uppgifter, att antalet sådana fall i varje kommun i allmänhet ej varit stort. Ofta säges det nämligen, att försäljningar ägt rum endast "i enstaka fall", "i ringa utsträckning" e. d. Tvivelsutan torde det också förhålla sig så, att försäljningarna i Kronobergs län, i jämförelse med i vissa andra län, haft en ringa omfattning. Detta torde hava sin förklaring däri, att tillgången på mera värdefulla skogsfastigheter ej torde vara lika stor i Kronobergs län som i vissa andra län

och tillgången på ur spekulationssynpunkt lockande jordbruksfastigheter säkerligen än mindre.

Försäljningar hava skett i ungefär lika stor utsträckning till bolag som till enskilda. Bolag omtalas som köpare från ett 50-tal kommuner och enskilda, icke-jordbrukare hava i ett 60-tal kommuner förvärvat jordegendomar.

Bolags förvärv.

Bolags inköp av jordbruksfastigheter hava talrikast förekommit i Konga och Uppvidinge härader. I förstnämnda härads 15 kommuner omnämnas bolag som köpare i 12 kommuner; i Uppvidinge härads 12 kommuner hava i 10 st. förekommit försäljningar till bolag; och inom de olika kommunerna, framförallt inom kommunerna i Konga härad, synas försäljningarna till antal och omfattning hava varit rätt avsevärda.

I de flesta fall hava de köpande bolagen utgjorts av *trävaru-* och *andra industribolag.* Dylika bolag hava uppträtt som köpare i samtliga härader. *Jordstyckningsbolag* omtalas endast i ett par fall från Konga och Uppvidinge härader. Övriga slag av de i frågeformulären omnämnda bolagen synas ej hava gjort några fastighetsförvärv inom länet. Några uttalanden i denna fråga må anföras:

"Självägande bönder hava i ganska stor omfattning sålt sina hemman till trävarubolag. Några färre hemman hava försålts till andra industribolag." *(Hovmantorps kommun.)* — "Förekommit i en för jordbruksnäringens framgång oroväckande utsträckning. Köpare ha varit dels trävarubolag, dels industribolag." *(Ljuders kommun.)* — "Under de senaste 25 åren, dock i synnerhet under krigsåren, hava en mängd hemman inom detta distrikt sålts till trävarubolag, och tvenne större egendomar hava före kriget avyttrats till ett jordstyckningsbolag för bildande av egna hem." *(Landsfiskalen i Tingsryds distrikt.)* — "Under senaste åren har ett träexportbolag köpt ett flertal skogsegendomar inom kommunen och efter vederbörlig skogsavverkning utarrenderat egendomarna." *(Algutsboda kommun.)* —"X-bruks A.-B. äger inom kommunen 19 st. jordbruksfastigheter, därav 9 st. förenade med jordbruk. De 10 hava inköpts endast för skogsmarken, då jordägarna behållit åkerjorden. Å några har bolaget efter inköp av gården avdelat åkerjorden och sedan sålt densamma. Torvindustrien har även inköpt gårdar, men ej i större utsträckning än nödvändigt varit för industriens drivande." *(Pjätteryds kommun.)*

Enskilda personers förvärv.

Även förvärv av enskilda, till jordbrukarklassen icke hörande köpare hava varit talrikast inom Konga och Uppvidinge härader. Från förstnämnda härad omtalas dylika köpare inom alla kommuner utom en, och inom Uppvidinge härad hava i 10 av häradets 12 kommuner förekommit försäljningar till enskilda spekulanter och jobbare. Även inom Allbo härad är det synnerligen få kommuner, endast 3 st. av 17, där ej köp gjorts av nämnda slags personer. Vid flertalet av dessa försäljningar hava köparna utgjorts av *skogsspekulanter* och *jobbare.* I synnerhet hava skogsspekulanterna varit talrikt förekommande. Dylika omnämnas från nära nog varje kommun,

där försäljning till enskild, icke-jordbrukare förekommit. Men även jobbare omnämnas från ett stort antal kommuner, i synnerhet inom Konga, Allbo och Sunnerbo härader. I ett och annat fall har jordbruksfastighet inköpts av *jordstyckningsspekulant* eller av enskild person för *kapitalplacering, nöjesändamål* e. d.

Av de mera utförliga uttalandena beträffande enskilda spekulanters jordförvärv må några anföras:

"Ett flertal gårdar hava avyttrats till skogsspekulanter, särskilt under de senaste fem åren, företrädesvis i jobbaresyfte." *(Landsfiskalen i Tingsryds distrikt.)* — "En egendom har av enskild köpare inköpts och därefter styckats i mindre lotter, d. v. s. endast den odlade jorden har styckats, skogsmarken tillhör fortfarande huvudgården." *(Agunnaryds kommun.)* — "I många fall ha virkeshandlande köpt gårdar och innehaft dem under skogsavverkningen. I tvenne fall hava tjänstemän från staden köpt jordbruk, vilka sedan bortlämnats till arrendatorer. Gårdens boningshus användes i senare fallet som bostad vid sommarferier samt jakt." *(Pjätteryds kommun.)* — "Försäljningar ha skett tydligen i spekulationssyfte för att göra sig vinst, huvudsakligen genom skogsavverkning, vilket förekommit såväl före som under krigsåren i ej så obetydlig omfattning." *(Ekeberga kommun.)*

I uppgifterna om försäljningarna är det högst sällan någon upplysning lämnas om antalet egendomar eller om arealen av den jord, som gått ur jordbrukarehänder. I nedanstående uttalanden givas emellertid dylika upplysningar.

"Det är omkring 18 mantal som övergått från den verkligt jordbrukande befolkningen till andra ägare och det är inte så litet, då hela socknen ej upptager mer än 42¼ mantal." *(Nöbbele kommun.)* — "Av Linneryds sockens omkring 60 hemman eller mantal har under senaste årtiondet 1/10-del övergått i bolagshänder, huvudsakligast trävarubolag. I omkringliggande socknar torde förhållandet vara liknande." *(Landstingsman L.)*

Försäljningar under krisåren.

Av de ingångna meddelandena vill det synas, som om de under krisåren inträdda förändringarna å fastighetsmarknaden ej gjort sig i någon högre grad kännbara inom Kronobergs län. Det är sålunda endast ett fåtal uppgiftslämnare inom nämnda län, som framhålla, att antalet försäljningar av jordbruksfastigheter till icke-jordbrukare tilltagit under krisåren. Från en kommun, *Ljuder* i Konga härad, anmärkes t. o. m. att försäljningarnas antal under krisåren avtagit.

"Det kan konstateras att kristiden åstadkommit, att bönderna nu äro mindre benägna att sälja sina gårdar, som nu betraktas mer värdefulla än förut."

Emellertid framhålla åtskilliga meddelare, att försäljningar försiggått i större utsträckning under krisåren än därförut, i synnerhet vad beträffar försäljningar till enskilda spekulanter och jobbare.

Odlingsrådet i länet upplyser sålunda, att jobbarköp ägt rum "särskilt under krigsåren", och *förste jordbrukskonsulenten* yttrar, att inköp av bolag skett såväl före som under kristiden, men inköp av jobbare under själva kristiden. I åtskilliga av meddelandena från *kommunerna*

och *landsfiskalsdistrikten* säges det likaledes, att försäljningarna antingen huvudsakligast skett under krisåren eller också ökats i antal under nämnda period. Inom *Stenbrohults kommun* hava sålunda försäljningar till bolag och enskilda spekulanter nära nog uteslutande ägt rum under krisåren, varvid ej mindre än åtta egendomar gått ur jordbrukarnas händer. — Från *Sunnerbo härad* erfares, att under i synnerhet krisåren hava en mångfald gårdsköp avslutats endast och allenast i spekulationssyfte, varvid skogsskövling varit huvudsak.

De försålda egendomarnas storlek.

Som i det föregående erinrats bestå jordbruken inom Kronobergs län till ej mindre än 89 % av lägenheter och småbruk och till 10 % av bondgårdar. Med denna långt drivna jorddelning hava de jordbruksfastigheter, som varit föremål för försäljning till icke-jordbrukare, givetvis i de flesta fall utgjorts av mindre jordbruk. Detta framgår även av de ingångna meddelandena, som i allmänhet gå i nedan angiven riktning.

"Några större egendomar eller herrgårdar finnas icke inom kommunen. Det har alltså varit mindre jordbruksfastigheter och bondgårdar, som övergått i skogsspekulanternas ägo." *(Torpa kommun.)* — "Några större egendomar (herrgårdar) finnas egentligen icke inom distriktet. De största bondgårdarna hava emellertid varit mest begärliga för bolagen, men även en hel del av de mindre hava av dem förvärvats." *(Landsfiskalen i Älmeboda distrikt.)*

Om sålunda det till övervägande delen varit bondgårdar och mindre jordbruk som gått ur den jordbruksidkande klassens händer, har det likväl ofta inträffat, att i kommuner, där herrgårdar funnits, även dylika i rätt stor utsträckning försålts till icke jordbrukare. Så upplyses t. ex. från *Tävelsås kommun* i Kinnevalds härad, att kommunens största egendom försålts till skogs- och jordstyckningsspekulanter, och liknande uppgifter meddelas även från andra kommuner, exempelvis från *Nöbbele kommun,* varifrån förmäles, att alla så kallade herrgårdar och ett 10-tal bondgårdar övergått i bolagshänder.

Ägostyckningar och jordavsöndringar.

Trots att försäljning genom ägostyckning eller jordavsöndring till bolag och enskilda spekulanter i stort sett ej förekommit särdeles ofta inom Kronobergs län, vill det emellertid synas som om dylik försäljning varit vanligare därstädes än i flertalet av de andra sydliga länen. De ingångna meddelandena giva nämligen vid handen, att det inom ett 30-tal kommuner icke sällan inträffat, att självvägande bönder genom ägostyckning eller jordavsöndring frånsålt delar av sina gårdar till bolag eller enskilda till jordbrukareklassen ej hörande personer. Oftast har det varit fråga endast om mindre områden inägojord eller skogsmark, som avsöndrats såsom byggnadstomter vid stations- och industrisamhällen. Dock har ej sällan förekommit, att bönderna frånhänt sig till hemmanen hörande större skogsskiften och utägor till bolag eller enskilda spekulanter. Särskilt vid arvskiften synes det ofta hava inträffat, att skogsmark frånsålts hemmanen.

Vanligast har emellertid varit, att hela gårdar försålts. "I allmänhet har mest förekommit", säges det exempelvis från en kommun i *Sunnerbo härad,* "att bolagen här köpt hela hemmanet och sedan ha bönderna själva eller någon annan bonde köpt inägorna tillbaka. Men någon gång har också förekommit, att bönderna sålt bara skogsmarken med skogen till bolagen."

Orsaker till försäljningarna.

Orsaker till försäljning av bondgårdar.

Orsakerna till att ett jämförelsevis stort antal bondgårdar och mindre jordbruk inom Kronobergs län under de senaste årtiondena övergått från jordbrukare till icke jordbrukare hava, särskilt före krisåren, varit av mycket växlande art. I svaren på formulärets fråga återfinner man samtliga de i formuläret uppräknade försäljningsorsakerna. Emellertid kan man konstatera, att *svårighet att anskaffa arbetskraft, ekonomiskt betryck* och därav följande *ledsnad vid jordbruksnäringen* oftare än andra orsaker kommit jordbrukarna att frånhända sig sin jord. Barnen hava, säges det, ej velat sedan de växt upp, stanna i hemmet, för att med sin arbetskraft biträda med jordens skötsel. Att i stället driva jordbruket med lejt folk har på grund av jordens knappa avkastning ej låtit sig göra, varför bönderna ofta tröttnat på jordbruket och sålt sina gårdar till bolag och enskilda spekulanter. Jordbruket har dessutom även utan lejd arbetskraft, åtminstone under tiden före krisåren, visat sig så föga lönande, att mången funnit förmånligare att sälja sin jordbruksfastighet, i all synnerhet då, om skog funnits å fastigheten, ofta högt pris bjudits för densamma. Några av de talrika uttalandena om försäljningsorsakerna må återgivas:

"De försäljningar, som skett före kristiden, hava huvudsakligen haft sin orsak i önskan att draga sig ifrån jordbruket, svårighet att anskaffa arbetskraft och i något fall ekonomiska svårigheter." *(Landsfiskalen i Bergunda distrikt.)* — "Dels har det varit ekonomiska svårigheter, dels ledsnad vid jordbruket, för det har varit svårt och dyrt att skaffa arbetskraft; även många andra orsaker ha medverkat." *(Nöbbele kommun.)* — "Orsakerna till hemmansrealisationerna hava varit av vitt skilda slag, såsom svårighet att få arbetskraft, ledsnad vid jordbruk, saknad av närskylda arvingar och många andra anledningar. Sällan hava ekonomiska svårigheter här på orten varit orsak till försäljningarna. Oftast är det nog de höga erbjudandena från bolagen, som varit den egentliga orsaken till att bönderna gjort sig av med sina gårdar." *(Landsfiskalen i Älmeboda distrikt.)* — "Orsakerna till hemmanens försäljning hava i allmänhet varit, att jordbruket är av mager och dålig beskaffenhet. Jordbrukarnas barn hava ansett, att jordbruken lämna allt för dålig ersättning för arbete, som nedlägges på jorden, vid jämförelse med den lön, som kan betalas av industrien. Barnen ha på grund härav lämnat föräldrahemmet samt sökt sin utkomst i Amerika, i stad eller vid industrien. Hemmanet har då måst säljas, emedan det med nuvarande arbetspriser icke bär sig att sköta jordbruk med lejd arbetskraft." *(Åseda kommun.)* — "De vanligaste orsakerna till att jordbruksfastigheter försålts hava varit ekonomiska svårigheter, numera mest svårigheten att behålla arbetskraften vid jordbruket, vilken svårighet

synes mer och mer tilltaga, och de två senaste åren varit synnerligt kännbara." *(Hjortsberga kommun.)*

Om de försäljningar till icke jordbrukare, som ägt rum före krisåren, sålunda förorsakats av växlande anledningar, och om det därför är tämligen vanskligt att angiva de orsaker, som mer än andra givit upphov till försäljningarna, är det däremot ojämförligt lättare, att uppgiva försäljningsorsakerna *under kristiden.* Av de ingångna uppgifterna framgår nämligen, att det under nämnda tidsperiod varit de för jordbruksfastigheter erbjudna *höga prisen,* som förmått jordbrukarna att avhända sig sina fastigheter. Detta gäller framförallt sådana fastigheter, som varit utrustade med skogstillgångar. Härom anföres exempelvis följande:

"Beträffande de hemmansförsäljningar, som under kristiden ägt rum, är det givetvis de höga konjunkturerna, som varit lockande; och många bönder ha då sålt sina fastigheter med tanke på att framdeles till billigare pris åter förskaffa sig jordbruk." *(Landsfiskalen i Älmeboda distrikt.)* — "Högt erbjudet pris har i det ojämförligt största antalet fall orsakat försäljningarna. Vad valet av senare utkomstmöjligheter beträffar, torde säljarna kunna uppdelas i de tre olika kategorierna* med ungefär lika många i varje." *(Landstingsman J., för östra och södra delarna av Kronobergs län.)*

Understundom framhålles, att försäljningen av ett hemman blivit en besvikelse för säljaren.

"Under kristiden har mången sålt sin gård, därför att han ansett, att han fått densamma högt betald och beräknat att kunna köpa billigare igen, men i många fall har beräkningen misslyckats." *(Ryssby kommun.)* — "Oftast har bonden ej vetat verkliga värdet av skogen på sin gård. När då ett enligt hans förmenande högt pris erbjudits honom, har han sålt, i många fall med beräkning att fördelaktigt kunna köpa ett annat jordbruk, vilket mycket sällan lyckats honom." *(Landstingsman L.)*

Orsaker till försäljning av större egendomar.

Orsakerna till de större egendomarnas, herrgårdarnas, försäljning till icke-jordbrukare hava varit av samma natur som de för bondgårdarna härovan anförda. Dock anföres *svårighet att få arbetskraft* oftare som anledning till herrgårdarnas försäljning. Från *Linneryds kommun* säges exempelvis, att "anledningen till de större egendomarnas försäljning torde varit liknande som för de mindre, dock att härvid svårigheten att få arbetskraft möjligen mera spelat in", och från *Nöbbele kommun* framhålles likaledes, att försäljning av herrgårdar skett på grund av "ledsnad vid jordbruk i följd av att det varit svårt och dyrt att skaffa arbetskraft, så att det inte varit lönande". Ej sällan har det även hänt, att vid ägarens död ingen av arvingarna velat eller kunnat övertaga herrgården, varför den realiserats till ett bolag eller en enskild spekulant, som avgivit högre köpeanbud än reflekterande jordbrukare.

---

* Se frågeformuläret A frågan 4 (bilagan 1).

Orsaker till försäljning genom ägostyckning eller jordavsöndring.

Som redan förut sagts, förekommer ofta vid arvskiften att skogsmark avsöndras från hemmanet för att säljas till bolag eller enskilda spekulanter. Avsikten med dylika avsöndringar har givetvis varit att möjliggöra för någon av arvingarna att tillösa sig hemmanet. Vid avsöndring eller ägostyckning i andra fall synes försäljningen understundom hava förorsakats av att de försålda skiftena eller utägorna legat avsides och mindre lägligt från gården, men ofta har det också varit det erbjudna höga priset, som förmått bonden att bortsälja en större eller mindre del av hemmanet. I all synnerhet torde försäljning av skogsskiften hava ägt rum på grund av de avsevärda belopp, som bjudits för dylika områden. Ej sällan framhålles rörande dessa realisationer, liksom beträffande försäljningar av hela hemman, hurusom jordägaren låtit så föra sig bakom ljuset av köparen, att denne för en alltför ringa köpeskilling förvärvat en värdefull skogstillgång.

Från *Göteryds kommun* anföres exempelvis, att "bönder i rätt många fall genom ägostyckning sålt utägoområden med därå varande skog till industribolag, samt att orsakerna till försäljningarna i allmänhet varit att säljarna trott sig få bra betalt, men att de nu se, att de gjort en dumhet". — I meddelandet från *en kommun i Uppvidinge härad* omtalas, huru någon gång skogsmark sålts till ett industribolag "genom det att bonden fått bra betalt enligt egen beräkning, som oftast varit felaktig". — Från *Göteryds kommun* förmäles dock därjämte, vad förut framhållits om försäljningsorsakerna vid arvskiften, nämligen att det "höga värdet å fastigheter torde göra att i hem med flera barn, ingen av dem kan köpa fastigheten i brist på medel, då föräldrarnas förmögenhet utgör endast den ofta för skuld intecknade jordbruksfastigheten", varför avsöndring av skog måst ske, men tillägges att, då "den nya skogsvårdslagen gör, att skogen icke får användas för skuldavbetalning efter jordägarens önskan och behov", har detta även blivit ett skäl för avsöndring av skogslotterna.

Jordbrukets och skogens skötsel å de försålda gårdarna.

Beträffande följderna för jordbruket av böndernas och andra jordägares här ovan omförmälda fastighetsförsäljningar lämna ett anmärkningsvärt stort antal av de influtna uppgifterna synnerligen ingående upplysningar. Av dessa erfar man, att jordbrukets skötsel oftast blivit starkt lidande på, att bondhemmanen och herrgårdarna lämnat de verkliga jordbrukarnas händer.

Jordbrukets skötsel på av bolag köpta gårdar.

Vad då först angår bolagens skötsel av jordbruket framhålles det, att bolagen i regel utarrendera inägorna till sina jordbruksfastigheter. Då emellertid jordbruket i Kronobergs län till följd av jordmånens karghet och genom de ofta nog redan tidigt under sommaren uppträdande starka nattfrosterna giver en ringa avkastning och ej sällan blir förlustbringande, är det, framhåller man, synnerligen vanskligt att erhålla dugliga arrendatorer till bolagens inägojord. Bolagsarrendatorerna äro dessutom i re-

gel så upptagna med arbeten och körslor åt bolagen, att föga tid och intresse bliva övriga för jordens skötsel. Jorden blir därför illa eller oftast ej alls gödslad, då arrendatorerna främst måste hålla sig med dragare; underhålls- och förbättringsarbeten å byggnader och jord få till stor del stå tillbaka, och jordens brukning blir endast nödtorftligen besörjd. Dylika för bolagsjordbruket föga gynnsamma utsagor återfinnas i större delen av de från de särskilda kommunerna och landsfiskalerna ingångna svaren. Några av dessa svar må här återgivas:

"I allmänhet blir jordbruket sämre skött, då det bortlämnats till arrendator, då denne söker erhålla mesta möjliga för minsta möjliga arbete och gödning, räknande endast för året. Inga förbättringar bliva vidtagna, och arrendatorn brukar hellre idka skogskörning än körning på åkerbruket. Härav synes merendels följa försämring av jordbrukets skötsel, så snart ej ägaren själv brukar jorden." *(Pjätteryds kommun.)* — "De bolag, som inköpa hemman, göra vanligtvis så, att de ha särskilda konto för jordbruk och skogsbruk. Då det därvid visar sig, att jordbruket icke bär sig, som det ju i regel icke gör i skogsbygder, så bortarrenderas jordbruket. Vetskapen om att det lönar sig ytterst dåligt arrendera jordbruk i dylika trakter gör att ingen ordentlig och bra jordbrukare arrenderar en bolagsgård, utan blir det i regel odugliga personer med otillräcklig uppsättning av kreatur och redskap, som våga sig på dylikt arrende. Genom bestämmelser emellan bolaget och arrendatorn om körning av avsevärda mängder virke försummas jordbruket i hög grad och kommer mer och mer i förfall. I några fall sälja bolagen inägorna, men lämna knappast någon skogsmark till hemmanet, och då fortsätta missförhållandena i fråga, fastän något mildrade. För såväl kommunerna som för enskilda uppstå en mängd olägenheter, obehag och förluster genom bolagens förvärv av hemman. Ingen bot finnes för dessa missförhållanden utan genom lagförbud för bolag eller andra korporationer att förvärva mera än hälften av hemmanens skogsareal. Med jordbruken borde de icke alls ha att skaffa." *(Landstingsman J.)* — "Som torde vara känt, äro bolagen i allmänhet inga driftiga jordbrukare, varför jag tror att man kan säga, i allmänhet jordbruket försämras, sedan bolagen fått hand om gårdarna." *(Landsfiskalen i Älmeboda distrikt.)* — "Bolagen äro i regel dåliga jordbrukare. Deras arrendatorer äro alltför ofta fattiga, saknande nödiga medel till inköp av kreatur och inventarier. En f. d. självägande bonde blir ej gärna arrendator hos bolagen. Bolagen bry sig ej heller om husbyggnadernas underhåll. Huvudvikten tyckes vara, att arrendatorn fullgör den skogskörning bolaget önskar." *(Landstingsman L.)* — "Jordbruket betydligt försämrats, då det övergått från den självägande bonden eller herremannen till bolagen." *(Nöbbele kommun.)*

Ytterligare dylika uttalanden, som framställa jordbruket å bolagshemmanen i en ganska ogynnsam dager, kunde återgivas. Emellertid finnas några uttalanden, som gå i motsatt riktning och som framhålla att jordbruket i regel ej försämrats utan t. o. m. understundom förbättrats, sedan jordbruksfastigheterna kommit i bolagens ägo. Dessa uttalanden äro dock ej avgivna av de kommunala myndigheterna, utan av hushållningssällskapets funktionärer och av odlingsrådet:

Odlingsrådet uppgiver sålunda, att bolagen förbättrat jordbruket och *förste jordbrukskonsulenten* yttrar: "Jordbruken ha förbättrats eller skötts lika väl utom av tvenne pappersbolag

i västra delen av länet, vilka mer eller mindre vanhävdat sina förvärvade jordar." — *En ledamot av hushållningssällskapets förvaltningsutskott* yttrar med avseende å förhållandena i Uppvidinge härad, att "jorden i regel bibehållits i kultur som före försäljningen", och *landsfiskalen i Lenhovda distrikt* upplyser, att "i ett känt fall jordbruket genom försäljning till bolag betydligt förbättrats".

Då de allra flesta uttalanden från kommunerna och från landsfiskalerna gå i en för bolagen ogynnsam riktning, torde man emellertid som sammanfattande totalomdöme om bolagsjordbruket i Kronobergs län kunna säga, att nämnda jordbruk är underlägset det av de självägande jordbrukarna drivna jordbruket, och att således jordens skötsel blivit sämre, sedan egendomarna kommit i bolags ägo.

Jordbrukets skötsel på av enskilda personer köpta gårdar.

Vad nu anförts beträffande bolagens skötsel av jordbruket synes även kunna sägas om de *enskilda industriidkarnas* skötsel av jorden å av dem förvärvade fastigheter. Särskilda uttalanden om sistnämnda kategori av köpare förekomma mindre ofta, utan avgives i regel ett för bolagen och de enskilda industriidkarna gemensamt yttrande.

Om det beträffande bolagens skötsel av jordbruket, som nyss anmärkts, råder olika uppfattning mellan å ena sidan hushållningssällskapets funktionärer och odlingsrådet och å andra sidan flertalet av de kommunala myndigheterna och landsfiskalerna, äro däremot omdömena om *skogsspekulanternas* skötsel av jordbruket synnerligen eniga. Allmänt framhålles sålunda, att jordbruket å de av skogsspekulanterna förvärvade bondgårdarna och herrgårdarna gått avsevärt tillbaka, sedan dessa jordbruksfastigheter kommit i spekulanternas ägo. I ett och annat fall upplyses dock, att jordegendomarna ibland stannat en så kort tid i spekulanternas ägo, att någon försämrad skötsel av jordbruket ej hunnit inträda. Skogsspekulanterna skynda sig nämligen ej sällan att avyttra fastigheterna till jordbrukare, sedan skogen avverkats, vilket ofta synes ske under loppet av en mycket kort tid. Av de talrika uttalandena om skogsspekulanternas jordbruk må följande återgivas:

"Jordbruket å den gård, som stannat i skogsspekulanters ägo, har avsevärt försämrats, ty köparens syfte med handeln av gården är endast vinst å skogen." *(Herråkra kommun.)* — "Då de till skogsspekulanter försålda fastigheterna i regel ej varit i dess ägo någon längre tid, har jordbrukets skötsel därigenom icke undergått någon förändring." *(Hjortsberga kommun.)* — "När fastigheterna övergått i händerna på bolag och skogsspekulanter, har jordbrukets skötsel avsevärt försämrats." *(Hovmantorps kommun.)* — "Att jordbrukets skötsel och avkastning försämras, då jorden övergår från bondeklassen till bolag eller industri- och skogsspekulanter, torde vara en allmän iakttagelse, som icke nog kan framhållas." *(Södra Sandsjö kommun.)*

Förekomsten av vanhävd.

Frågan, om vanhävd förekommit, besvaras av *odlingsrådet* nekande för bolagens och de enskilda industriidkarnas vidkommande. Om skogsspekulanter och jobbare där-

emot meddelar odlingsrådet, att å av dylika köpare förvärvade jordbruk vanhävd förekommit "i stor utsträckning".

Förste jordbrukskonsulenten uppgiver, att tvenne bolag låtit vanhävd komma sig till last och meddelar härom: "Flera gårdar ligga, sedan ovannämnda* två bolag förvärvat dem, obrukade och husen förfallna." Beträffande skogsspekulanters och jobbares jordbruk svarar sistnämnde meddelare jakande å frågan, om vanhävd förekommit å dessa jordbruk.

I *uppgifterna från kommunerna och landsfiskalerna* finner man emellertid ej något större antal uttalanden, som giva vid handen fall av synnerlig vanhävd. I allmänhet synes jordbruket å bolagsgårdarna skötas någorlunda hjälpligt, och å skogsspekulanternas egendomar hinner jordbruket under den tid, spekulanterna innehava dem, oftast ej råka i vanhävd, enär egendomarna efter slutad avverkning snart försäljas till verkliga jordbrukare.

Från ett tiotal kommuner meddelas dock, att vanhävd förekommit. Från en kommun i *Uppvidinge härad* säges sålunda:

"Uppenbar vanhävd har i några fall förekommit, i det att jordbruket blivit dåligt skött och huvudsakligen foder skördats för att underhålla egna dragare för skogsbruket. På mera obekväm plats har jorden mot en liten avgift överlåtits till någon närboende, som brukat och skördat det bästa, varvid husen fått förfalla och blivit olämpliga att bebo." — Från en annan kommun inom samma härad anföres följande: "Skogsspekulanter gå i allmänhet tillväga så, att onödigt många dragare hållas på gården för att forsla fram skogsprodukter och knappast några andra djur, då ej jordbruket överlåtes på någon arrendator. Ägarna bo alltid i någon finare villa i en stad eller stationssamhälle, och huru det går med husen på deras jordbruk, bekymrar dem icke mycket. Husen få emellertid förfalla." — Från *Sunnerbo härad* förspörjes, huru skogsspekulanternas gårdar "utarrenderats på längre eller kortare tid; varje arrendator söker då att taga största möjliga vinst för minsta möjliga utgifter, som gör att jordbruket försämras. Torp och även annan inägomark utlägges delvis till skogs- och betesmark."

Såsom sammanfattande omdöme för hela länet torde kunna sägas, att vanhävd förekommit endast mera undantagsvis å de av bolag eller enskilda spekulanter ägda jordbruken.

Skogens skötsel.

Det ställer sig rätt vanskligt, att av de ingångna uppgifterna bilda sig en rätt uppfattning om *bolagens skogsskötsel* å de av dem förvärvade egendomarna. Den i det föregående ofta citerade *förste jordbrukskonsulenten* i länet meddelar, att skogsskötseln "i regel förbättrats" å de av bolagen inköpta skogsfastigheterna, och *odlingsrådets* yttrande går i liknande riktning. Från ett stort antal *kommuner* och åtskilliga *landsfiskaler* framhålles även, att skogarna i bolagens händer erhålla en förbättrad

* Se förut citerat yttrande sid. 146—147.

eller åtminstone lika god skötsel, som när skogarna befinna sig i den jordbrukande befolkningens ägo. Emellertid förspörjes det å andra sidan i utsagorna från ett stort antal kommuner och från några av landsfiskalerna, liksom från några enskilda meddelare, att skötseln av skogarna avsevärt försämrats, sedan dessa kommit i bolagens ägo. Bolagen tillgodogöra sig nämligen, säges det, skogstillgångarna synnerligen forcerat, varvid skogen oftast blir starkt avverkad inom loppet av en mycket kort tid

Skogsstatens tjänstemän framhålla i sina yttranden, att erfarenheterna av bolagens skogsskötsel äro ganska olikartade.

"Äro bolagen solida och hava sin verksamhet inriktad för en beståndande produktion, så har i regel skogsskötseln förbättrats", yttrar *överjägmästaren i Smålands distrikt,* "detta har icke i egentlig mening hindrats av det förhållandet, att bolag omedelbart efter fastighetsköp ofta nog hastigt realiserat större delen av realiserbart virkeskapital, vilket ofta måst ske, då köp kommit till stånd allenast genom erläggande av snart sagt topp-pris."* — *Jägmästaren i Kosta revir* framhåller likaledes, att skogsskötseln å de av bolag förvärvade gårdarna "stundom förbättrats, stundom försämrats", och övriga uttalanden från fackmännen gå i samma riktning.

Några av de i förevarande fråga av landsfiskaler och kommunalnämndsordförande gjorda uttalanden, representerande de olika erfarenheter som gjorts i länets skilda delar, må anföras:

"Då bolagen i regel ha bättre tillgång på utbildad personal för skogsvården än den enskilde, torde ingen anmärkning vara mot skogens skötsel." *(Södra Sandsjö kommun.)* — "Trämassefabrikerna sköta sin skog väl och med hänsyn till framtiden. Trävarubolagen ha däremot tagit ut mesta möjliga av skogen utan tanke på framtiden." *(Landsfiskalen i Alvesta distrikt.)* — "Bolagen beskatta givetvis skogen hårdare än förut varit fallet." *(Landsfiskalen i Åseda distrikt.)* — "Å fastighet, som försålts till bolag, har skogsskötseln under den tid, bolaget innehade densamma, avsevärt försämrats." *(Tutaryds kommun.)* — "Å de fastigheter, som försålts till bolag eller skogsspekulanter, är här vanligast, att skogen helt avverkas för att sedan återplanteras." *(Odensjö kommun.)*

Om de *enskilda industriidkarnas skogsskötsel* lämnas helt få upplysningar. Tvenne revirförvaltare hava om dessa skogsägare mindre gynnsamma omdömen och förste jordbrukskonsulenten meddelar, att å vissa enskilda industriidkares fastigheter skogsskötseln förbättrats, under det att å andra dylika fastigheter skogsskötseln försämrats. Av de fåtaliga meddelandena från kommunerna vill det synas, som om de enskilda industriidkarnas skogsbruk torde kunna likställas med bolagens.

Skogsskövling.

Uppenbar skogsskövling å av bolag och enskilda spekulanter förvärvade egendomar omtalas understundom i de ingångna meddelandena. Vad *bolagen* beträffar, är det dock mera undantagsvis, som skogsskövling förspörjes å av dem inköpta egen-

* Yttrandet avser även Jönköpings län samt vissa delar av Norra Kalmar och Södra Älvsborgs län.

domar, enär bolagen, även om de göra sig skyldiga till ganska forcerade avverkningar, dock samtidigt söka inrikta sig på långdrift. Såväl skogsstatens tjänstemän som förste jordbrukskonsulenten och odlingsrådet framhålla, att skogsskövling högst sällan förekommit å bolagsegendomarna. Från de kommuner och landsfiskalsdistrikt, där bolagen besitta skogsegendomar, upplyses jämväl i regel, att bolagen ej gjort sig skyldiga till skogsskövling. Detsamma gäller de *enskilda industriidkarna.* Ett och annat undantag gives emellertid, som framgår av följande uttalanden:

"Då fastigheter övergått till bolag och industriidkare, ha särskilt de förstnämnda huggit ut så mycket av skogen, som kunnat användas till försäljning. I en del fall kan uppenbar skogsskövling anses hava förekommit av såväl bolag som skogsspekulanter." *(Ekeberga kommun.)* — "Så stark gallring har ofta förekommit, att den närmat sig skogsskövling. Nästan all skog, såväl äldre som yngre, som kunnat avverkas, har huggits." *(Ljuders kommun.)* — "Faktum är att bolagen skövlat skogen mera än de självägande bönderna." *(Linneryds kommun.)*

Om dylika uttalanden som de senast återgivna höra till undantagen, äro däremot beträffande *skogsspekulanter* och *jobbare* meddelandena om skövling av skog oftare förekommande. Spekulanterna och jobbarna hava, som i det föregående erinrats, oftast sökt att snarast möjligt tillgodogöra sig egendomarnas tillgångar så fullständigt som möjligt, varav följden blivit ej endast att jordbruket mer eller mindre spolierats och vanhävdats, utan även att skogstillgångarna utnyttjats i sådan utsträckning, att skogsskövling uppstått. Ett stort antal utsagor härom föreligga.

Överjägmästaren i Smålands distrikt meddelar sålunda om skogsspekulanternas och jobbarnas avverkning, att "när fröträd sparas, dessa i regel äro odugliga, för svagt utvecklade både i avseende å krona, stam och rotsystem, och de falla därför omkull vid första påkänning av något kraftigare blåst. Ofta lämnas inga fröträd alls, och där så skogsvårdsstyrelsen ingriper och tvingar till kulturåtgärder, bli sådana visserligen utförda, men ofta på ett föga tillfredsställande sätt."

Från kommunerna erfares bland annat följande: "Skogsspekulanternas intresse synes hava varit att sälja så mycket som möjligt, varför uppenbar skövling av skogen förekommit, så att skogsvårdsstyrelsen fått ingripa för att skogsmarken åter skulle bliva kultiverad." *(Ekeberga kommun.)* — "Skogen har ofta tagits, rubb och stubb, utan avseende till om det varit ungskog i god växtkraft, som avverkats, blott ägaren ansett det vara ekonomiskt fördelaktigt för tillfället." *(Slätthögs kommun.)* — "Skogsspekulanter eller jobbare bara skövla och ödelägga så långt det är dem möjligt för att sist göra sig av med alltsamman." *(Landstingsman L.)*

Dylika uttalanden förekomma synnerligen talrikt.

Jordens och skogens skötsel under krisåren.

I allmänhet synas förhållandena beträffande såväl jordbrukets som skogens skötsel ej hava undergått någon avsevärd förändring under kristiden. Det är nämligen helt få meddelare, som hava något att förmäla i denna fråga. Jordbrukets skötsel synes sålunda å bolags och enskilda spekulanters egendomar hava varit densamma

såväl före som under kristiden, och även vad skogsskötseln beträffar torde förhållandena hava föga ändrats. Visserligen säges det ifråga om skogsskötseln, att till följd av de under krisåren höga virkespriserna avverkningen av skog tilltagit avsevärt, men å andra sidan har skogsskövling under denna tid mer än tillförene hindrats genom skogsvårdsstyrelsens ingripande. Den nya skogslagstiftningen framhålles också såsom av välgörande inverkan för skogens bevarande.

Ordföranden i hushållningssällskapets Sunnerboavdelning erinrar exempelvis om, att "någon skillnad i egentlig mening före kriget och under krisåren ej kan märkas, allra minst som skogslagens komplettering 1918 i hög grad underlättat kontrollen på skogsskövling". — *Länsjägmästaren* meddelar, att spekulationen i skogsfastigheter "under kristiden drivits till sin högsta spets och genom virkesprisets starka stegring i hög grad lockat till skogsskövling".

Jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar.

Av vad i det föregående sagts beträffande följderna för såväl jordbruket som skogsbruket utav bolags och enskilda spekulanters fastighetsförvärv, har framgått, att beträffande jordbruket någon avsevärd skillnad ej råder mellan nämnda tvenne kategorier av köpare, men att i fråga om skogsbruket bolagens skötsel i regel är bättre än de enskilda spekulanternas. Detta bekräftas ock av flertalet av de meddelare, som ingått på en jämförelse mellan å ena sidan bolagens och å den andra sidan de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogsbruk. Beträffande skötseln av skogsbruket sättas bolagen alldeles bestämt före de enskilda spekulanterna, och ett ej ringa antal uppgiftslämnare anse, att även beträffande jordbrukets skötsel bolagen kunna givas företräde framför de enskilda spekulanterna.

Förste jordbrukskonsulenten meddelar sålunda, att "i regel skötas jordbruken hos bolagen lika väl och bättre än hos de enskilda. Vissa av bolagsjordbruken kunna uppvisas såsom mönsterbruk, undantagandes de förut omnämnda i västra delen"; och beträffande skogsvården yttrar samme meddelare, att den av bolagen utföres "lika väl och bättre än hos enskilda". — *Odlingsrådet* är av samma mening: "Såväl jordbruket som skogsvården hava av bolagen förbättrats, varemot förhållandet varit motsatt, vad angår enskilda spekulanters fastigheter." — *Överjägmästaren i Smålands distrikt* framhåller i fråga om skogsbruket att "bolagens — åtminstone de mera solida, med tanke på uthållighet i produktionen arbetande — skötsel av sin ägande skog är obetingat överlägsen de enskilda spekulanternas, som vanligen lägga sig till med skogsfastigheter för att hastigt realisera skogen och sedan sälja bort egendomen."

Några uttalanden från skilda håll inom länet må dessutom anföras: "Såväl jordbruket som skogsvården skötes i allmänhet bättre av bolagen än av enskilda egendomsspekulanter." *(Dädesjö kommun.)* — "De enskilda spekulanternas fastigheter skötas i regel sämre beträffande såväl jordbruk som skogsvård." *(Landsfiskalen i Kosta distrikt.)* — "Jämförelsen utfaller så, att bolagen och de enskilda spekulanterna sköta jordbruket likadant. Skogen vårdas dock mera omsorgsfullt och väl av bolagen." *(Åseda kommun.)* — "Bolags jordbruk äro vanligen utarrenderade och skötas någorlunda försvarligt. Enskilda spekulanters och jobbares jordbruk skötas alltid illa. Skogsvården i bolagens händer är vanligen god. Skogen under jobbares ägo ruineras." *(Södra Ljungby kommun.)*

Försäljningarnas ekonomiska och sociala verkningar.

Inverkan på de kvarvarande bondernas ekonomiska ställning.

Industriens i det föregående omförmälda jordförvärv inom länet hava ej varit utan inverkan på de kvarvarande självägande böndernas ekonomiska läge, efter vad som framgår av uppgiftslämnarnas uttalanden. Böndernas ekonomi har, framhålles det, å många håll förbättrats, tack vare rikliga tillfällen till extraförtjänster genom skogskörslor, vedhuggning o. d. åt industrien. En ökad avsättning av lantmannaprodukter till förmånliga priser har dessutom blivit en följd av de industriella anläggningarna.

Emellertid har industriens ökade utbredning å andra sidan medfört, att arbetspriserna stigit till en sådan höjd, att bönderna ej mäktat konkurrera med bolagen om arbetskraften. Jordbrukets skötsel har därför ibland försämrats även å böndernas hemman. Vidare har ej sällan inträffat, att den självägande bonden varit så upptagen med arbeten för industriens räkning, att föga tid och intresse blivit övrigt för hemmanets hävdande på samma sätt som tillförene, innan industrien uppträdde å orten.

Följande uttalanden må anföras:

"De kvarvarande böndernas ekonomiska välstånd, åtminstone i vissa delar av distriktet, har nog icke undgått att i viss mån förbättras genom ökade tillfällen till extra arbeten, särskilt under vintern, såsom körförtjänst, vedhuggning m. m. Däremot lida nog bönderna olägenhet till följd av konkurrensen om arbetskraft, då bolagen i regel betala högre arbetslöner än vad jordbruket kan belastas med för att kunna bära sig." *(Landsfiskalen i Älmeboda distrikt.)* — "De självägande böndernas ekonomiska välstånd har i viss mån förbättrats genom ökade tillfällen till körförtjänster etc., men å andra sidan försämrats genom konkurrensen om arbetskrafter, där jordbrukarna i de flesta fall ej kunna få leja ett dagsverk vid behov." *(Landstingsman L.)* — "Böndernas ekonomiska ställning har säkerligen förbättrats genom ökade tillfällen till skogsarbeten, men däremot kunna bönderna ej konkurrera med bolagen i fråga om avlöning till arbetspersonal, vilket i en framtid kommer att göra deras ställning mera kritisk." *(Landsfiskalen i Hovmantorps distrikt.)* — "Välståndet kan sägas ha tillfälligt förbättrats genom uppkomna körförtjänster. Men många bönder lockas av denna förtjänst att inrikta sig så, därför att de ej sköta sitt jordbruk så intensivt, som annars vore fallet." *(Herråkra kommun.)*

Inverkan i socialt hänseende.

Rörande frågan huruvida bolagens och de enskilda spekulanternas jordförvärv inverkat på de *sociala förhållandena* bland lantbefolkningen inom länet äro meningarna ganska delade. Flertalet uppgiftslämnare anse, att de ifrågavarande jordförvärven föga eller alls intet påverkat de sociala förhållandena. Från de orter inom länet, där industrien gjort några större landvinningar, eller där skogsspekulanter och jobbare förekommit i större omfattning, förspörjes emellertid, att bolagens och de enskilda spekulanternas förvärv i hög grad förändrat de sociala förhållandena å orten, i det att det sedliga tillståndet, framförallt bland ungdomen, mycket försämrats, nöjeslystnad och slösaktighet kommit i stället för den forna sparsamheten och de enkla vanorna, all-

mogekulturen har förflackats och ofta nog helt undanträngts, vilket allt hos de äldre skapat vantrevnad och olust samt en bitter och avog stämning mot bolagen och industrien.

Till dem, som anse att bolagens och de enskilda spekulanternas jordförvärv i socialt avseende i regel varit utan betydelse för lantbefolkningen, höra odlingsrådet och länets förste jordbrukskonsulent. De yttranden från kommunerna, som gå i samma riktning, äro oftast mycket kortfattade och giva ej några utförligare upplysningar.

Mera ingående och av större intresse äro de utsagor, som förmäla iakttagelser i motsatt riktning, nämligen att bolagens och de enskilda spekulanternas jordförvärv medfört en i socialt hänseende försämrande inverkan på lantbefolkningen. Några av dessa utsagor må här återgivas:

"Allmänt missnöje över att bolagen förvärvat sig äganderätten till jorden." *(Linneryds kommun.)* — "Genom industriens uppkomst och tillväxt har det sedliga tillståndet bland lantbefolkningen i orten i viss mån försämrats, särskilt bland ungdomen. Nöjeslystnad, uteliv och penningbegär äro de vanligaste följderna." *(Hovmantorps kommun.)* — "Arbetarna och bondsönerna gå hellre i arbete för bolag än hos bönderna, beroende på hög betalning och i vissa fall lindrigare arbete och större frihet. Sedligheten har icke förbättrats, utan snarare tvärtom. Den gamla allmogekulturen är i starkt avtagande." *(Göteryds kommun.)* — "De sociala förhållandena ha åtskilligt försämrats genom ifrågavarande jordförvärv. De självägande böndernas ersättande med arrendatorer måste givetvis åstadkomma en sådan försämring och detta så mycket mer som det är de större bondhemmanen, som bolagen köpa." *(Landstingsman J.)* — "Många bland bönderna ha känt det mindre trevligt, att bolagen förvärvat sig gårdar. I en by sökte bönderna gemensamt i denna känsla själva köpa en gård för att slippa bolaget, men mäktade icke bjuda lika högt pris, varför gården ändock blev bolagsgård." *(Ljuders kommun.)*

Jordens återgång till verkliga jordbrukare.

Som i det föregående framhållits, har inom länet såväl större som mindre jordegendomar i ganska stor utsträckning försålts till bolag och enskilda, till jordbrukareklassen icke hörande personer. En stor del av dessa egendomar hava dock, efter vad som framgår av de ingångna meddelandena, åter kommit i verkliga jordbrukares händer.

Framförallt gäller detta de bondhemman och herrgårdar, som förvärvats av *skogsspekulanter* eller *jobbare*. Sedan å dylika egendomar befintliga, realiserbara tillgångar, främst då givetvis skogstillgångarna, tillgodogjorts, hava de nya ägarna skyndat sig att genom försäljning till jordbrukare frånhända sig fastigheterna. Dessa hava då ej sällan, säges det, befunnits i ett mycket mindervärdigt skick.

Bolagen däremot behålla i allmänhet åtminstone skogsmarken. Vad inägojorden beträffar, synes det vara ganska vanligt, att denna avstyckas och försäljes till någon jordbrukare. Om de jordbrukare, som köpt dylik inägojord från bolagen, uppgi-

ves ej sällan, att de ej varit att räkna till de allra dugligaste. Som i det föregående anmärkts bliva också utkomstmöjligheterna ganska vanskliga för en jordbrukare, när denne ej har skog att tillgå som stöd för jordbruket.

Några uttalanden, bestyrkande vad som sagts om skillnaden mellan bolag och enskilda spekulanter i fråga om jordens återförsäljning, må här återgivas:

"Då bolagen gjort inköpen, har jorden i regel stannat i deras ägo, men av enskilda, huvudsakligast jobbare, har skogen först skövlats och sedan har försäljning skett till någon jordbrukare, som vid köpet fått ikläda sig skogsplanteringsskyldighet å skogsmarken." *(Dädesjö kommun.)* — "Av de hemman, som bolag inköpt, äro merendels inägorna bortarrenderade till jordbrukare. Av enskilda har däremot i vanliga fall jordbruket åter sålts till jordbrukare." *(Annerstads kommun.)* — "Bolag hava i flera fall försålt inägorna till verkliga jordbrukare och själva förbehållit sig skogsmarken. Jämväl händer det, att bolagen utarrendera inägorna till personer av jordbrukarklass. Enskilda köpare hava efter skogsavverkning behållit fastigheterna och i andra fall försålt gårdarna till mindre dugliga lantbrukare." *(Landsfiskalen i Kosta distrikt.)* — "De hemman, som kommit i bolagshänder, hava hitintills ej återkommit till den verkliga jordbrukareklassen med undantag av inägorna till ett och annat hemman, vilka av bolagen åter försålts till jordbruksidkande personer." *(Landsfiskalen i Älmeboda distrikt.)* — "Då bolagen blivit ägare till jorden, har den egentliga skogsmarken aldrig kommit i jordbrukarehänder. Men i några fall ha inägorna fått återköpas." *(Linneryds kommun.)*

7. Kalmar län.

Naturförhållanden, näringar m. m.

Naturförhållandena inom Kalmar län förete en rik växling. Det sydsvenska höglandet intränger över länets västgräns ett stycke in i länet, varför detta i mångt och mycket i sina västliga delar uppvisar samma naturförhållanden som Smålandslänen och Östgötalänets skogsbygder. Länets östliga fastlandsdel, kuststräckan utmed havet, samt Öland äro däremot slättbygder och skilja sig starkt från de inre delarna av länet. Den högsta marina gränsen drager från norr till söder igenom länet på en eller annan mils avstånd från länsgränsen. Södra delen av fastlandets slättbygd, kustremsan utmed Kalmarsund, gynnas förutom av sitt läge nedanför den marina gränsen av berggrundens beskaffenhet, silurlager, vilket gör att av denna bygd skapats ett av landets bördigaste jordbruksområden.

Den odlade jorden äger på grund av denna växling i naturförhållandena en mycket olika utbredning inom länets särskilda delar. I de tre häraderna, Handbörds, Sevede och Aspelands, som i sin helhet tillhöra länets inre, mer höglänta delar, är sålunda endast omkring 10 % av landarealen uppodlad. De till dessa härader i öster angränsande, till kusten nående häraderna förete något gynnsammare siffror. I Norra och Södra Tjusts härader uppgår nämligen den odlade jorden till omkring 15 % av hela ägovidden. Slättbygden i Norra och Södra Möre härader har däremot en utpräglad jordbrukskaraktär. I genomsnitt uppgår i denna bygd åkerarealen till en femtedel av hela ägovidden, i åtskilliga kommuner har åkerjorden än större utbredning. På Öland äro förhållandena ungefär likartade med dem i sistnämnda två härader, i det att den odlade jorden där belöper sig till mellan 25 och 40 % av hela landarealen.

De tämligen rikliga *skogstillgångarna* synas i stort sett inom länets fastlandsdel vara ganska likformigt fördelade. I allmänhet utgör nämligen där skogs- och hagmarken 60—70 % av hela jordarealen. I vissa av de nordligaste häraderna äro dock siffrorna för nämnda ägoslag något högre. Öland äger ju som bekant ytterst obetydliga skogstillgångar. Endast dess nordligaste härad, Åkerbo, intager i detta avseende en

skiljaktig ställning. Skogs- och hagmarken upptager i sistnämnda härad något över $^3/_5$ av hela ägovidden.

Karakteristiskt för Kalmar län ifråga om åkerjordens uppdelning i större och mindre *brukningsdelar* är det övervägande antalet av medelstora gårdar. Jordbruket i länet är sålunda ett typiskt bondejordbruk, och i fråga om såväl bondgårdarnas relativa antal som den på dem kommande åkerarealen i jämförelse med övriga brukningsdelar, intager Kalmar län ett av de främsta rummen bland rikets län. I all synnerhet gäller detta slättbygden i Norra och Södra Möre härader samt Öland, inom vilka områden bondgårdarna utgöra 41 resp. 44 % av samtliga brukningsdelar. Å nämnda slättbygd upptaga bondgårdarna 54 % av åkerjorden, och på Öland än mer, nämligen ej mindre än 73 % av den odlade jorden, en siffra utan motstycke inom något annat område av riket. Inom länets fastlandsdel äro de större egendomarna dock ej sällsynta, i all synnerhet inom det för jordbruket så gynnsamma område, som utgöres av slättbygden i Norra och Södra Möre härader, där de stora egendomarna utgöra ej mindre än 6,5 % av hela antalet egendomar. Det mindre jordbruket är under sådana förhållanden givetvis å sina håll inom länet av ringa betydenhet. I skogsbygden är dock lägenheternas och småbrukens antal ganska avsevärt, vilket gör, att omkring en fjärdedel av länets åkerjord tillhör det mindre jordbruket.

Försäljningarnas omfattning.

De i fråga om skogstillgångarna framhållna stora olikheterna mellan länets fastlandsdel och Öland hava, som var att vänta, i utomordentligt hög grad påverkat förekomsten av försäljningar av jordbruksfastigheter till icke-jordbrukare.

Öland med sina ytterst obetydliga skogstillgångar har inneburit föga lockelse för egendomsspekulanterna, då ju dessa, vare sig de utgöras av bolag eller enskilda, med förkärlek koncentrera sig till de trakter, där skogstillgångar till avverkning förefinnas. Från de allra flesta av öns kommuner förnekas förekomsten av försäljningar av ovan nämnt slag. Endast från 5 av öns 33 kommuner omtalas fall, då jord av jordbrukare försålts till personer utanför jordbrukarnas krets. I stort sett har sålunda Öland varit helt undandraget här berörda slag av egendomshandel.* Följande uttalanden äro i förevarande avseende typiska för förhållandena på Öland:

"Någon jord har under de senaste årtiondena aldrig frångått den verkliga jordbrukareklassen, utan har jorden vid ombyte av ägare vanligen återkommit till verkliga jordbrukare." *(Vickleby kommun.)* — "Sådan försäljning, som här avses, förekommer ej, för skog finnes icke

* Den för Öland gällande speciella skogslagstiftningen, lag den 20 juni 1913 ang. vård av enskildas skogar på Öland motverkar givetvis i hög grad spekulationen i skogsfastigheter.

inom kommunen, och hemmansdelarna äro mest småbruk. När någon gång händer, att gårdarna säljas, så är det till yngre jordbrukare eller hemvändande från utlandet, som stanna och bruka jorden och få eget hem." *(Hulterstads kommun.)*

Helt annorlunda äro förhållandena på *fastlandet.* Från ej mindre än 59 av länets 71 fastlandskommuner inberättas nämligen, att fall förekommit, då jordbruksfastigheter förvärvats av icke jordbrukare. Förutsättningarna för dylika förvärv äro ju också helt andra inom fastlandsdelen av länet än å Öland. Å fastlandet är, som i det föregående erinrats, tillgången på skog ganska riklig inom länets alla härader. Härtill kommer, att den jämförelsevis goda tillgången på järnvägs- och vattenförbindelser och den särdeles rika förekomsten av hamnplatser i hög grad gynna avsättningsmöjligheterna för skogsbrukets alster. Det är därför ganska förklarligt, att endast ett fåtal kommuner å fastlandet varit helt oberörda av bolags och enskilda spekulanters jordförvärv.

Av de ingångna meddelandena framgår emellertid, att även om egendomsköp av ovan antydd natur ägt rum i de flesta kommuner inom länets fastlandshärader, så hava dock dylika köp i flertalet kommuner varit ganska få till antalet i jämförelse med det stora antal köp, som ägt rum inom vissa andra län i Sydsverige. Det är endast i de nordliga häraderna, i Norra och Södra Tjusts samt Aspelands, som försäljningarna kunna sägas haft någon större omfattning. I övriga härader torde däremot försäljningarna ej hava antagit några större proportioner.

Det vill synas som om bland jordförvärvarna bolag och enskilda varit företrädda i ungefär lika stor omfattning. Av de 59 fastlandskommuner, där egendomsförvärv av icke jordbrukare ägt rum, hava nämligen i 41 kommuner bolag uppträtt som köpare och i 55 kommuner enskilda spekulanter. Antalet kommuner med försäljningar till enskilda är alltså något större, men bolagsköpen torde dock utan tvivel balansera de enskildas köp, enär bolagens köp i de kommuner, där de förekommit, synas i jämförelse med de enskildas köp hava varit talrikare och omfattat större domäner.

Bolags förvärv.

De flesta bolag, som förvärvat jordbruksfastigheter inom Kalmar län, hava utgjorts av *trävarubolag.* Dylika bolag omnämnas från ej mindre än 30 av de 41 kommuner, där bolag överhuvud uppträtt som köpare av fastigheter. Därnäst komma *industribolag,* som i 19 kommuner sägas hava uppträtt såsom köpare. *Jordstycknings-bolag* omtalas endast från 3 och *jordbruksbolag* från 2 kommuner.

Om industribolagens förvärv upplyser odlingsrådet i Södra Kalmar län, att tändstickstrusten genom sitt dotterbolag, benämnt A.-B. Skogsegendomar, tillhandlat sig betydande jordbruksgårdar, ävenså järnvägarna för att på detta sätt skaffa sig bränsle och pappersbruksbolagen för att erhålla ved. Några av de talrika uttalandena om bolagens förvärv inom olika delar av länet må återgivas:

"Under de senaste årtiondena har det förekommit, att både självägande bönder och andra jordägare sålt sina hemman eller egendomar till trävarubolag och andra bolag." *(Vissefjärda kommun.)* — "Under de senaste årtiondena hava åtta egendomar sålts till industribolag (pappersbruk). Av dessa försäljningar hava sex ägt rum under tiden före kriget och två under krisåren." *(Lönneberga kommun.)* — "Självägande bönder eller andra jordägare inom mitt landsfiskalsdistrikt hava med förkärlek sålt sina hemman eller gårdar till såväl trävarubolag som andra bolag." *(Landsfiskalen i Nybro distrikt.)* — "I åtskilliga fall hava lantfastigheter sålts dels till trävarubolag och dels till enskilda skogsspekulanter. Detta har skett dels i Södra Vi socken, där ett trävaruaktiebolag inköpt ett gods om flere mantal för 430,000 kr. och dessutom ett par mindre hemmansdelar för sammanlagt omkring 200,000 kr., dels inom distriktets övriga socknar." *(Landsfiskalen i Södra Vi distrikt.)*

Nedanstående tvenne yttranden giva utförliga upplysningar om de växlande öden, egendomarna under loppet av en kort tid kunna genomgå, sedan de lämnat den jordbrukande befolkningens händer.

"En egendom, X., med tillhörande hemman, 7¼ mantal, har av ett bolag blivit inköpt och till rätt höga priser utsålt till 10 olika köpare. Å en del lotter har kreatursantalet så betydligt inskränkts, att djurbesättningarna å den försålda egendomskomplexen nedgått till halva antalet. En gård av förestående såld till skogsspekulant som icke med köpet avsett att driva jordbruk. I övrigt hava å de utsålda lotterna nästan all huggbar skog avverkats och försålts av köparna. En betydande areal har försålts till ett tegelbruk, vilket alldeles fördärvat cirka 10 har god åkerjord." *(Ordföranden i Dörby m. fl. kommuners hushållsgille.)* — "Inom denna socken ägdes ungefär en tredjedel av en enskild person. Dennes fastigheter ha under de senaste 20 åren gått ur hand i hand till icke-jordbrukare och efterhand till ett trävarubolag, som där anlagt trävaruindustri. Trävarubolaget har för två år sedan försålt inemot hälften av sina jordbruk till en privatperson, icke jordbrukare, som i sin ordning överlåtit äganderätten till ett familjebolag. En annan egendom har försålts till egnahemsbolag och är under styckning. I ett enda fall har trävarubolaget försålt ett mindre hemman med fiske till en bonde. Nyssnämnda privatperson har åter inköpt ett mindre bondhemman i sammanhang med sina övriga fastigheter." *(Södra Tjusts härad.)*

Enskilda personers förvärv.

De enskilda köparna, som icke tillhöra jordbrukarnas klass, angivas såsom *skogsspekulanter* från 38 kommuner, *industriidkare* från 21 och *jobbare* från 18 kommuner. *Jordstyckningsspekulanter* hava förekommit i endast trenne kommuner, och personer, som inköpt egendomar för *kapitalplacering, nöjesändamål* eller för *säkerställande av tillgång på livsmedel* inberättas likaså från endast ett fåtal kommuner.

Egendomsförvärv av skogsspekulanter har sålunda inom Kalmar läns fastlandsdel varit en synnerligen vanlig företeelse, i det att nämnda spekulanter uppträtt i mer än varannan av länets fastlandskommuner. Talrikast synas nämnda spekulanter hava förekommit i Aspelands, Norra Tjusts, Norra och Södra Möre härader.

Industriidkarnas köp synas ha ägt rum här och var inom de olika häraderna; något visst härad synes knappast hava varit mera hemsökt än de andra.

Jobbarna hava däremot med förkärlek koncentrerat sig till Norra Tjusts samt till Norra och Södra Möre härader med deras värdefulla, bördiga och lätt realiserbara jordbruk.

Några av de många uttalandena om ovannämnda kategorier av enskilda köpare må återgivas. Såsom av dessa uttalanden framgår har det varit skogstillgången, som i regel kommit skogsspekulanterna och de enskilda industriidkarna att förvärva hemmanen och egendomarna.

"Skogsspekulanter hava på de senaste åren köpt skogsgårdar, vilka efter fullständig skogsskövling omedelbart blivit försålda." *(Ljungby kommun.)* — "Till enskilda skogsspekulanter hava tre hemmansdelar försålts, och den därå avverkningsbara skogen avverkats." *(Virserums kommun.)* — "Mest skogsspekulanter både före och under kriget. Gårdarna utarrenderas i så fall, men säljas ånyo till bönder, sedan den grövsta skogen avverkats." *(Lofta kommun.)* — "I enstaka fall hava skogsspekulanter köpt gårdar, samt avverkat den grövre skogen och sedermera sålt desamma till jordbrukare." *(Djursdala kommun.)* — "I några fall hava enskilda skogsspekulanter inköpt huvudsakligast mindre fastigheter inom distriktet för att efter den vuxna skogens avverkande åter sälja dem." *(Landsfiskalen i Södra Vi distrikt.)*

Försäljningar under krisåren.

Före krisåren synes det framför allt hava varit bolagen, som förvärvat jordegendomar inom länet. Skogsspekulanter och jobbare samt även enskilda industriidkare synas före nämnda tid mera sällan hava uppträtt som köpare. I och med *kristiden* blevo emellertid förhållandena helt andra. Då började spekulanter och jobbare uppträda i ett stort antal kommuner, och det är under kristiden man inom kommunerna haft den egentliga erfarenheten av nämnda enskilda köpares verksamhet. Detta framgår av flertalet av de inkomna svaren. Sålunda yttrar odlingsrådet i Södra Kalmar län i fråga om skogsspekulanter, att dessa förekommit "i mycket stor utsträckning, särskilt 1917 och 1918", och i fråga om jobbarna, att deras fastighetsköp skett "i många fall under 1917 och 1918".

Några uttalanden avseende länets olika delar må anföras:

"Köp av skogsspekulanter hava under senaste krigsåren förekommit i stor skala. Köp av jobbare hava särskilt under krigsåren förekommit i mycket stor utsträckning beträffande skogsegendomar här i orten. Beträffande gröda och inventarier så ha dessa, frånsett några enstaka fall, ej ingått i köpen." *(Landsfiskalen i Handbörds västra distrikt.)* — "Nu under krigsåren ha jobbare uppträtt och köpt fastigheter och genom hastig realisation av skog, gröda samt inventarier gjort sig stora förtjänster." *(Mortorps kommun.)* — "Under krigsåren hava många egendomar sålts till jobbare, som sålt skog och inventarier och sedan åter försålt egendomen." *(Ryssby kommun.)* — "Under kristiden hava många, som genom handel förtjänat pengar, köpt lantbruk, dels för att säkerställa sig tillgång på livsmedel och dels för att realisera och förtjäna pengar." *(Högsby kommun.)*

Ännu flera uttalanden, vittnande om att under krisåren en avsevärd försäljning ägt rum av egendomar till enskilda personer utanför jordbrukarnas krets, kunde

anföras. För Kalmar län vill det synas som om denna kristidsföreteelse varit särskilt framträdande.

De försålda egendomarnas storlek.

De i det föregående berörda fastighetsförsäljningarna hava omfattat såväl *större* som *mindre* jordbruksfastigheter. Till antalet hava försäljningarna av mindre fastigheter givetvis varit talrikare än försäljningarna av större egendomar, men även realisationer av större fastigheter omnämnas synnerligen ofta. Det är framför allt bolagens förvärv som avsett större fastigheter, herrgårdar och större bondgårdar med rikare skogstillgång. Inom den södra länsdelen hava sålunda ett stort antal större domäner gått ur jordbrukarnas händer. Detta framhålles av bland andra odlingsrådet för Södra Kalmar län, i vars yttrande det säges att "mestadels ha de s. k. herrgårdarna varit de, som mest gått i handel, men även mindre jordbruksfastigheter ha bytt ägare".

Ägostyckningar och jordavsöndringar.

Ägostyckning av eller jordavsöndring från bondhemman under sådana omständigheter, att den från hemmanet avskilda delen sålts till bolag eller enskilda spekulanter, har sällan förekommit inom Kalmar län. Dylika ägostyckningar och avsöndringar omnämnas av endast ett tiotal meddelare och torde hava förekommit endast inom 8 à 10 av länets kommuner och inom dessa i ringa utsträckning. Odlingsrådet meddelar härom:

"I några fall har förekommit, att ägarna undantagit corps de logis, trädgård och något mindre område, antingen för sin livstid eller också avsöndrat detta område för evärdelig tid. Ävenså har också, men i ringa grad, förekommit att skogsskiften frånsålts till något bolag, i detta fall pappersbruksbolag."

De avstyckade områdena hava oftast utgjorts av avsides från hemmanen liggande ägor eller av industriella anläggningar närbelägna områden, i vilket sistnämnda fall avsikten med förvärvet varit att erhålla tomter till arbetarebostäder.

Orsaker till försäljningarna.

Orsaker till försäljning av bondgårdar.

Det ställer sig synnerligen svårt att bland de i frågeformulären uppräknade orsakerna till bondgårdarnas försäljning till icke-jordbrukare, angiva någon eller några orsaker, som mer än de övriga givit upphov till försäljningarna. Sålunda omnämnas ofta nog från länets olika delar *ekonomiska svårigheter* som orsak. Jordbruket, säges det, lönar sig dåligt och lämnar ej ränta å det nedlagda kapitalet, varför det ansetts förmånligt att sälja i tid och leva på kapitalet. Bönderna sälja därför ofta och flytta in till närmaste stad eller slå sig ned i något stationssamhälle.

Svårighet att få arbetskraft har också, anför man, gjort sitt till, att mången bonde tröttnat på jordbruket. Emigrationen och industrien draga bort arbetskraften. För jordbruket är det omöjligt att konkurrera med industrien, och än värre har det blivit under kristiden med de höga avlöningar, som då bjudits, i all synnerhet för skogsarbete.

Med kristiden har det antal försäljningar, som skett på grund av *högt pris* eller på grund av *spekulation,* ökats. Ofta nog har det emellertid visat sig, att priset å ett försålt hemman ej varit så högt, som det vid uppgörelsen synts säljaren. Det har nämligen ej sällan mött svårighet för denne att för den erhållna köpeskillingen förvärva sig ett nytt hemman, likvärdigt med det försålda.

I många fall uppgives också att barnen ej velat övertaga jordbruket, varför gården måst säljas till oskylda, varvid köparen, om skog funnits å hemmanet, oftast blivit ett bolag eller någon enskild spekulant.

Några uppgiftslämnare uttala sig synnerligen utförligt om försäljningsorsakerna:

"Orsakerna till försäljningarna hava varit olika, men ha nog hos många, i synnerhet före kristiden, berott på ledsnad vid jordbruket med dåvarande låga priser på alla produkter, samt det oförstånd många lantbrukare begått genom att ej före en försäljning låta räkna sin skog. Skogshandlandena ha kommit och bjudit en summa för gård och skog tillsammans, och med ovisshet om egendomens skogsvärde har gården sålts till för lågt pris. — Under krisåren ha gårdarna sålts på grund av högkonjunkturer och med tanke på att efter krigets slut köpa billigt igen. Det finnes ej något samhälle, större som mindre, där ej en eller flera lantbrukare bosatt sig med längtan efter att snart kunna få någon passande gård. I regel äro dessa jordbrukare unga och i sina bästa år, varför de i många fall ha bättre förutsättningar att bruka en gård än många äldre lantbrukare, vilka av kärlek till sin gård behållit den, ändock de varit bjudna ett högt pris." *(Ljungby kommun.)* — "För 15 à 20 år sedan torde ekonomiska svårigheter hava utgjort huvudanledningen till försäljningarna. I den mån det allmänna välståndet bland jordbrukarna senare ökats, har dylik försäljning orsakats främst på grund av erbjudet lockande pris å gårdarna och hoppet att överkomma billigare hemman eller i mera enstaka fall det höga priset och önskan att slå sig till ro. Under krigsåren ha de höga köpesummorna, vid vilkas erbjudande befintligheten av skog spelat en stor roll, lockat de flesta att sälja och avbida billigare hemmanspriser för nytt köp. Svårighet att få arbetskraft har icke inverkat." *(Landsfiskalen i Vassmolösa distrikt.)* — "En bonde får efter sin värdering ett bra pris för sin egendom och så får han se en annan annons om en annan gård med så och så många tunnland åker, äng, skogs- och betesmark till ett pris av så och så, och vid jämförelse med sin sålda gård och den han går att köpa, beräknar han en god vinst, men blir ofta bedragen. Ty agenten har för det mesta ökat arealen i annonsen och målat gården med vackra färger, och bonden får till sin häpnad se, att han köpt en sämre gård för högre pris än den han sålde. För ett sådant beteende är agenten oåtkomlig, då det saknas lag, som stävjar agenternas beteende, och så säljer bonden och köper om, stundom till förtjänst, och så bliva gårdarna en handelsvara och uppdrivas i pris, så att till sist kan ingen ränta inköpspriset, såvida ej någon särskild biförtjänst finnes i närheten." *(Högsby kommun.)*

Ledsnad vid jordbruksnäringen på grund av *svårigheter att få arbetskraft* och på grund av jordbrukets *ekonomiska betryck,* framhålles i många uttalanden:

"Svårigheter att få arbetskraft är största orsaken till försäljningarna, jordbruket lider mest härav och bör i alla avseenden mest tänkas på detta, om jordbruket skall bestå. Mycket värre nu efter kristiden, mera betalt, kortare arbetstid, mindre arbetsvilliga." *(Åby kommun.)* — "Att ledan vid jordbruket framträtt mest under kristiden är obestridligt, men även före denna, då jordbruket ej lämnade ränta på nedlagt kapital jämfört med industrien i stort sett." *(Gamleby kommun.)*

Svårigheterna vid arvskiftena äro även en vanlig försäljningsorsak. Från Målilla kommun inberättas exempelvis, hurusom "i vissa fall oförmåga hos något av barnen, där barnantalet varit stort, att kunna utlösa syskonen" orsakat hemmans realisation till oskylda.

Orsaker till försäljning av större egendomar.

Orsakerna till större egendomars försäljning hava före krisen oftast varit att söka i *brist på arbetskraft* och *ekonomiska svårigheter* samt därav följande *ledsnad vid jordbruket.* En ofta nämnd orsak är även, att vid *arvskifte* arvingar saknades, som kunde övertaga de stora jordbruksfastigheterna. Med kristiden blev den vanligaste orsaken däremot det *höga pris,* som erbjöds av bolag och enskilda spekulanter. Säljaren köpte oftast ej någon ny egendom i stället, utan flyttade till stad för att leva av räntorna å den erhållna köpeskillingen. Odlingsrådet meddelar härom att orsaken i de flesta fall har varit den prisstegring, som ägde rum med början hösten 1916.

I ett i det föregående anfört yttrande från en kommun i Södra Tjusts härad meddelades, att en tredjedel av kommunen för några årtionden sedan ägts av en enskild person, och orsakerna till att denne avyttrade sina fastigheter lämnas i följande redogörelse:

"Ifrågavarande fastigheters jordbruk var före 1880-talet baserat på sädesodling, och dess ägare ansågs förmögen. Samme man ägde dessutom i Norra Tjust stora jordbruk med omkring 1200 har, vilka nu efterhand i huvudsak inköpts av jordbrukare på flera händer. Genom frihandelns inverkan blev sädesodlingen för såväl denne som en stor mängd andra jordbrukare i dessa trakter ruinerande. All sin urgamla skog försålde han och skövlade utan att trygga återväxten, men kom det oaktat i sådant ekonomiskt trångmål, att han måste under sina sista år överlåta sina fastigheter på andra. Senare avgivna upprepade försäljningar torde till största delen hänföras till spekulation — kanske också på grund av ekonomiskt tryck från trävarubolaget. Den till egnahemsbolaget sålda egendomen har också förut med täta mellanrum de senaste 20 åren växlat ägare, som avverkat den mesta skogen och låtit torp och jordbruk förfalla. Senaste försäljningen skedde dels i vinstsyfte och dels för jordbrukets besvärlighet."

Av övriga yttranden om orsakerna till herrgårdarnas försäljning må följande återgivas:

"Orsaken till de stora gårdarnas försäljning är för det mesta svårigheten att skaffa arbetsfolk. När arbetarna i en industri driva upp arbetslönerna, då lägger industrien ökningen på produkterna. Detta kan ej jordbruket. Industrien kan mer bestämma och förkorta arbetstiden. Till följd härav drages den bästa arbetskraften från jordbruket till industrien. Då en gårdsägare får sådant pris, att han ser att han får mer avkastning av sina penningar än sin gård, då är ju självklart att han säljer och flyttar till en stad eller ett samhälle för att leva ett bekvämligare liv." *(Högsby kommun.)*

Orsaker till försäljning genom ägostyckning eller jordavsöndring.

Om orsakerna till de i det föregående omtalade försäljningarna genom ägostyckning eller jordavsöndring framhålles, att dessa i de flesta fall torde varit säljarnas penningebehov. Emellertid framhålles understundom, att skogsskiften sålts på grund av deras från gården avlägsna läge. Här liksom från så många andra län erinras, att dylika affärer såväl som försäljningarna av hela hemman efteråt för säljaren ej tett sig särdeles fördelaktiga. Från Handbörds härad förspörjes exempelvis att "bonden för tillfället fått en stor förtjänst, men efteråt i vanliga fall ångrat affären, men för sent."

Jordbrukets och skogens skötsel på de försålda gårdarna.

Jordbrukets skötsel på av bolag köpta gårdar.

I stort sett förefinnes i allmänhet i yttrandena från Kalmar län en viss enstämmighet. Åtminstone kan man för de flesta av frågorna konstatera en bestämd majoritet i den ena eller den andra riktningen, så att man av denna majoritet kan bilda sig en uppfattning om, huru förhållandena i stort sett gestaltat sig i länet. I fråga om bolagens skötsel av jordbruket är det dock ej möjligt att trots talrikheten av uttalanden i detta ämne bilda sig något bestämt omdöme. Kommunalnämndsordförandenas uttalanden, som i allmänhet bruka vara mindre fördelaktiga för bolagen, gå sålunda i Kalmar län ungefär i lika mån i fördelaktig som i ofördelaktig riktning. Ungefär halva antalet ordförande anse, att jordbruket i bolagens händer skötts väl och understundom förbättrats, under det att den andra hälften har motsatta erfarenheter. På samma sätt förhåller det sig med landsfiskalernas uttalanden.

Bolagen synas endast undantagsvis själva driva sitt jordbruk. Oftast lämnas jorden bort på arrende till någon jordbrukare, och får jorden då den skötsel, säges det, som i orten är bruklig. Man anför dock, att i längden arrendatorernas jordbruk ej kan bliva av samma värde som böndernas, enär de förra sällan bekosta några grundförbättringar eller utföra arbeten, som kunna giva egendomen ett högre framtida värde. Odlingsrådet för Södra Kalmar län anser, att jordbrukets skötsel "i regel ej" försämrats av bolagen.

Några uttalanden såväl i den ena som i den andra riktningen från olika håll inom länet må återgivas:

"I allmänhet skötes jordbruket väl av bolag och dessas arrendatorer." *(Landsfiskalen i Handbörds västra distrikt.)* — "Bolagen ha inom denna socken i allmänhet arrenderat ut gårdarna till verkliga jordbrukare, som snarare förbättrat jordbruket." *(Fliseryds kommun.)* — "Å fastigheten tillsättes en arrendator och förekommer sedan ej några grundförbättringar, och jordbruket skötes ej med samma omsorg, som då ägaren brukar gården." *(Bäckebo kommun.)* — "Då bolag köpt fastigheter, har bolaget i allmänhet bortarrenderat jordbruket till jordbrukare, vilka genom skogskörning försummat jordbruket, så att det försämrats." *(Ryssby kommun.)* — "Trävarubolaget har haft det mesta utarrenderat, varvid arrendatorerna skött jorden högst olika. I ett fall, det enda i socknen vid pågående skördeuppskattning, ifrågasattes åtal för vanhävd. Här var skogskörslor orsaken att jorden fått stå efter. I allmänhet står icke arrendejord högt i kultur." *(Västerrums kommun.)*

Den från andra län understundom försporda av bolagen verkställda igenläggningen av torp och avsides liggande ägor omnämnes även i yttranden från Kalmar län:

"Å trävarubolagets egendom f. n. bra arrendator, varför det anses att huvudgårdens jordbruk förbättrats. Däremot äro flertalet torp, vilka alla lyda under skogsbruket, utlagda till betesmark och planteringar." *(Gårdveda kommun.)*

Jordbrukets skötsel på av enskilda personer köpta gårdar.

I frågan om *enskilda industriidkares* skötsel av jordbruket yttra sig endast helt få meddelare. Vad härovan sagts om bolagen, torde dock, efter vad som framgår av åtskilliga uttalanden, kunna tillämpas även på industriidkare.

Odlingsrådets för Södra Kalmar län omdöme om de enskilda industriidkarna är, att jordbruket "i regel ej" försämrats i de enskilda industriidkarnas händer. — *Landsfiskalen i Nybro distrikt* anser däremot, att skötseln av jordbruket blivit sämre, när personer tillhörande nämnda kategori av köpare förvärvat egendomar. — *Kommunalnämndsordföranden i Fagerhults kommun,* som framhåller, att bolagen skött jordbruket väl, anser, att detsamma kan sägas angående industriidkare: "I ett par fall, då en tändsticksfabrikör innehaft gård, kan sägas, att den skötts bra, och detsamma har varit förhållandet med gård, som ägts av glasbruk." — *Landsfiskalen i Vassmolösa distrikt* yttrar: "Troligen ingen förändring ännu, men verkningarna hava ännu ej visat sig."

Äro sålunda meningarna ganska delade om bolagens och de enskilda industriidkarnas skötsel av jordbruket, så äro omdömena desto mera enstämmiga, när det gäller *skogsspekulanternas* handhavande av jordbruket å de av dem inköpta egendomarna. Så gott som utan undantag gå nämligen yttrandena i en för skogsspekulanterna oförmånlig riktning. Visserligen säges det från en eller annan kommun, att spekulanterna bortarrenderat jordbruket, och att detta därigenom ej försämrats, men sådana utsagor höra till undantagen. I regel har jordbruket gått starkt tillbaka på de av skogsspekulanterna innehavda gårdarna. Ringa tid och arbete har ägnats jordbruket, folk och dragare hava använts för skogskörslor, och där jordbruket på den grund ej helt försummats, har det i varje fall fått komma i andra rummet. Kreatursstocken har

minskats, åt jordens gödsling och dränering har föga åtgjorts, och övriga underhållsarbeten hava blivit starkt försummade.

Understundom har emellertid, upplyses det, de av spekulanterna köpta egendomarna inom kort återvänt i verkliga jordbrukares ägo, varför någon tillbakagång av jordbruket i sådana fall ej hunnit inträda.

Odlingsrådet för Södra Kalmar län är att räkna bland den talrika mängd meddelare, som anföra, att jordbrukets skötsel försämrats å skogsspekulanternas egendomar. Några yttranden från länets olika delar må återgivas:

"Av skogsspekulanter, vilka merendels endast innehava fastigheterna, medan avverkningarna äga rum, skötes jordbruket synnerligen uselt." *(Landsfiskalen i Handbörds västra distrikt.)* — "Oftast sedan bolag och skogshandlande och övriga industrimän fått hand om en gård, har där igångsatts med skogsavverkningar eller andra industriella företag och jordbruket blivit bisak, även om jordbruket, såsom oftast varit fallet, utarrenderats till jordbrukare, dock med skyldighet att förrätta en massa körslor och dylikt men utan skyldighet att vidmakthålla jorden i kultur och byggnaderna i skick." *(Törnsfalls kommun.)* — "Då skogsspekulanter inköpt fastigheter, har detta vanligen skett för att utan längre uppskov avverka den vuxna skogen och därefter åter sälja fastigheterna, och har under avverkningstiden jordbruket ofta nog blivit försummat." *(Landsfiskalen i Södra Vi distrikt.)* — "När skogshandlaren köpt en egendom, har i regel hela besättningen sålts med undantag av nödiga dragare. Gårdarna ha i flesta fall sålts rätt fort till jordbrukare, men, då den nye köparen har fullt upp att förbättra vägar, rensa utfall och hägna upp alla nerslagna gärdesgårdar, som en skogsavverkande lämnat efter sig, kan det ej bliva tal om att egendomen bliver så skött som då föregående jordbrukare haft den." *(Ljungby kommun.)* — "Alltid försämring, dock snart övergående till följd av den i regel korta ägandetiden." *(Landsfiskalen i Vassmolösa distrikt.)*

Som i det föregående erinrats, hava egendomsförvärv *i och för kapitalplacering, för nöjesändamål* eller dylikt varit ganska få inom Kalmar län. På den grund äro uttalanden om huru jordbruket skötts å dylika egendomar mycket sällan förekommande. Odlingsrådet i Södra Kalmar län uppgiver, att jordbrukets skötsel försämrats å dylika egendomar. De få uttalanden, som föreligga från kommunerna eller landsfiskalerna gå i motsatt riktning:

Landsfiskalen i Handbörds västra landsfiskalsdistrikt uppgiver nämligen, att "i de fall, då inköp av dylika personer någon gång ägt rum, har jordbruket skötts väl", och *landsfiskalen i Nybro distrikt* anser, att jordbruket i här förevarande fall "alltid förbättrats".

Några meddelare uttala sig ej särskilt om varje grupp av de i frågan om jordbrukets skötsel nämnda köparna utan avgiva ett yttrande avseende jordbrukets skötsel i allmänhet å de av bolag eller enskilda icke-jordbrukare förvärvade egendomarna. Även av dessa meddelare framhålles det, att någon ändring ofta nog ej inträffar i fråga om jordbrukets skötsel, när ett bolag eller en enskild spekulant inköpt en egendom av en jordbrukare, i det fall egendomens jordbruk drives av en arrendator. Men understundom händer det dock, att skötseln av jordbruket går betydligt tillbaka.

Så säges exempelvis från *Hjorteds kommun*, att om "ägarna lyckats erhålla bra och duktiga arrendatorer, ha egendomarna i flere fall förbättrats, men exempel finnas på att jordbruket även försämrats" och från *Handbörds härad* anföres, att "i stort sett ingen försämring av jordbruket uppstått, då alltid någon har arrenderat jorden och för att kunna reda sig, måst bruka den; men icke brukas alltid en arrenderad gård med samma framtidsberäkning som en egen. Några grundförbättringar förekomma sällan och underhållet av hus och dylikt blir endast så mycket som är tvunget."

Förekomsten av vanhävd.

På frågan huruvida skötseln av jordbruket å här ifrågavarande egendomar så försummats, att vanhävd kan anses hava uppkommit, torde man i allmänhet kunna svara nekande, ehuru man i många av de ingångna uppgifterna påträffar uttalanden, som vittna i motsatt riktning. Några av dessa uttalanden hava i det föregående anförts. Ett tiotal uttalanden, som inberätta direkta fall av vanhävd, kunna även anföras. Dessa avse egendomar, inköpta av *skogsspekulanter* och *jobbare*. Vanhävd å av *bolag* eller *enskilda industriidkare* förvärvade egendomar omnämnes däremot ej.

I fråga om vanhävd å de av skogsspekulanter och jobbare köpta egendomarna meddelar *odlingsrådet för Södra Kalmar län*, att dylik vanhävd förekommit i de flesta fall: "Jordens skötsel har bedrivits på det mest lättvindiga sätt, kreatur och foder sålts. I allmänhet har dock ej grödan sålts på rot utan först inbärgats. Byggnader, hägnader m. m. hava vanvårdats."

Några av de övriga uttalandena, i vilka vanhävd å spekulanters och jobbares egendomar omtalas, må anföras. Av dessa uttalanden framgår, i vilket djupt förfall gårdar kunna råka, när de komma i nämnda personers ägo.

"Skogsspekulanter och jobbare minska eller rent av utesluta kreatursbesättningen, vadan jorden går förlustig den naturliga gödningen, försumma mången gång såväl vår- som höstplöjning, skörda merendels endast foder till de hästar, som å vägar och i skogar användas till dragare för forsling av virke, samt försumma ej sällan — särskilt då avverkningarna fortgå längre tider — underhållet av gårdens byggnader." *(Landsfiskalen i Handbörds härads västra distrikt.)* — "Jorden är dåligt brukad, sent sådd, litet gödning, allt bättre foder användes till dragare, som är den huvudsakliga kreatursbesättningen, vilken vistas för körslor i skogen och på vägarna nästan varje dag, varför den naturliga gödningen förloras. Stängsel och byggnader få förfalla." *(Misterhults kommun.)* — "Fall hava förekommit, då enskilda skogsspekulanter på inköpta hemman under 1—2 år försålt foder och gröda från egendomen, som sedan försålts." *(Mortorps kommun.)*

Skogens skötsel.

Även å frågan om bolagens och spekulanternas skogsskötsel hava avgivits ett stort antal ingående och upplysande svar. Vad då först beträffar landsfiskalernas och kommunalnämndsordförandenas omdömen om *bolagens* skogsskötsel, förhåller det sig med dessa omdömen på samma sätt, som med uttalandena om jordbruket, d. v. s. de äro föga samstämmiga. Från åtskilliga håll förspörjes det nämligen att bolagen vårdat sina

skogstillgångar väl, under det att från andra håll inhämtas rent motsatta upplysningar. Av denna orsak ställer det sig rätt vanskligt, att på grundvalen av dessa uttalanden bilda sig något för länet i dess helhet gällande omdöme i fråga om bolagens skogsskötsel. I ett avseende synas emellertid ifrågavarande uppgiftslämnare vara eniga, nämligen att bolagen bedriva en synnerligen omfattande skogsavverkning å sina skogsmarker och sålunda söka ganska hastigt tillgodogöra sig de å de inköpta egendomarna befintliga skogstillgångarna. Det anmärkes dock, att denna bolagens avverkning ej går så långt, att den kan likställas med skövling av skogskapitalet. För återväxten sörja bolagen i regel.

I de från skogsstatens tjänstemän avgivna yttrandena framhålles, hurusom, när egendomarna övergått i *större* bolags ägo och avsikten varit att behålla egendomarna för framtiden, skogsskötseln alltid förbättrats. Sämre ställer det sig i de fall, då förvärven gjorts av *små* bolag, utgörande ofta nog en sammanslutning av några skogsjobbare. I dylika fall har alltid försämrad skogsskötsel kunnat konstateras.

Jägmästaren i Kalmar revir yttrar härom: "Ett fåtal större bolag, i vilkas intresse ingår ordnad skogsvård, A.-B. Tändsticksvirke, Finsjö Kraft A.-B. och Emsfors bruk vidtaga åtgärder för förbättrad skogsskötsel. Trävarubolag däremot, vilkas enda verksamhet är att förvandla den växande skogen i penningar (skogsspekulanter) kunna med skäl anses försämra skogsskötseln så till vida att deras avverkningsåtgärder strida emot dennas enklaste fordringar, varigenom skogarna lida mera än förhållandet är med den, om ock bristfälliga vård som eljest bestås dem." — *Länsjägmästarens i Södra Kalmar län* yttrande går i samma riktning, men samtidigt anmärkes, att bolag, som sköta sina egna skogar mönstergillt, "däremot sköta skogar, som till dem äro upplåtna under nyttjanderätt, synnerligen illa." — *Jägmästaren i Aspelands revir* meddelar att de "så gott som i regel genom ordnad bländning (dimensionshuggning) genomgångna bondskogarna hava efter övergången till bolag underkastats en rationell skötsel, ehuru givetvis trakthuggning (med eller utan fröträdsställning) härvid måst i stor utsträckning användas."

Några av de av landsfiskalerna och kommunalnämndsordförandena lämnade upplysningarna, återgivande växlande erfarenheter i denna fråga, må även återgivas:

"Sedan fastigheter övergått till bolag, har skogen i allmänhet uthuggits, så långt gällande skogslag tillåtit, men har skogsplantering, där sådan ålegat vederbörande, alltid verkställts, vadan återväxten icke kan anses äventyrad." *(Landsfiskalen i Handbörds västra distrikt.)* — "Då bolag inköpt egendom, har det varit för skogens skull, varför densamma avverkats. Om det icke kan sägas att fullständig kalhuggning skett, så har dock skogen blivit huggen så långt gällande skogslagstiftning medgivit." *(Fagerhults kommun.)* — "Därigenom att fastigheten övergått i händerna på bolag har ej skogsskötseln försämrats, då dessa framför den enskilde ägna mycken kostnad för skogskultur." *(Dalhems kommun.)* — "Skogsskötseln har i allmänhet förbättrats, sedan egendomen övergått till bolag och enskilda industriidkare, enär dessa i regel icke företagit s. k. dimensionshuggning, som i allmänhet förut förekommit." *(Landsfiskalen i Ukna distrikt.)* — "I det avseendet att den avverkningsbara och äldre skogen blivit uthuggen, kan visserligen sägas, att skogstillgången försämrats, men å andra sidan har i regel någorlunda sörjts för återväxt genom skogssådd, plantering och fröträdsställning." *(Hjorteds kommun.)*

Om de *enskilda industriidkarnas* skogsskötsel anför länsjägmästaren i Södra Kalmar län, att dylika personers skogar i allmänhet behandlas mycket illa, och länsjägmästaren i norra landstingsområdet yttrar, att i regel de enskilda industriidkarna "utfört fullständig rovhuggning å skogarna och således har skogsskötseln betydligt försämrats. Ett fåtal undantag finnas". Övriga uttalanden från skogsstatens tjänstemän gå i liknande, för de enskilda industriidkarna ogynnsam riktning, och även flertalet av övriga uppgiftslämnare, som yttrat sig i frågan, bland dem odlingsrådet, anse, att ifrågavarande skogsägare försämrat skogsskötseln å av dem inköpta egendomar. Ett och annat mera gynnsamt uttalande föreligger dock, såsom exempelvis från en kommun i Aspelands härad, varifrån säges, att "industriägarna i regeln anlita skogsvårdsstyrelsens tjänstemän vid vården av sina skogar".

Skogsskövling.

Av här ovan citerade yttranden framgår, att såväl *bolag* som *enskilda industriidkare* ej sällan företagit synnerligen långt gående avverkningar å sina skogshemman, varav följden ofta blivit, att så gott som all avverkningsbar skog utdrivits. Att denna avverkning gått så långt, att den kunnat jämställas med skövling, synes emellertid i fråga om bolag endast varit fallet mera undantagsvis. Vanligare torde varit, att enskilda industriidkare gjort sig skyldiga till skövling.

Södra Kalmar läns odlingsråd anser, att i många fall även bolagen kunna beskyllas för skogsskövling och kritiserar skogsvårdsstyrelsernas verksamhet på följande sätt:

"I allmänhet anställa bolagen forstliga tjänstemän för skötseln av sina skogsmarker. Blotta tillvaron av dylika tjänstemän synes vara tillräckligt för att tillåta bolagen husera med sina skogar, som de för gott finna. Skogsvårdsstyrelsen, i synnerhet den norra, varunder Aspelands härad inom vårt område hör, synes hålla bolagen om ryggen, blott därför att de ha skogsutbildade tjänstemän, åtminstone har denna uppfattning vunnit insteg bland allmogen. Bolagen taga sig rätt att avverka sina skogsmarker betydligt hårdare än som i våra trakter anses vara med god skogshushållning överensstämmande."

Jägmästaren i Hammarsebo skolrevir framhåller ifråga om bolagen och de enskilda industriidkarna, att när avsikten med förvärven av skogsfastigheter "varit att efter skogens avverkning avyttra egendomen, uppenbar skogsskövling oftast förekommit, så framt ej skogsvårdsstyrelsen trätt emellan, vilket t. o. m. efter skogslagens skärpning ej alltid varit händelsen." — *Länsjägmästarna i norra och södra landstingsområdena* framhålla, att de enskilda industriidkarna gjort sig skyldiga till skogsskövling, men förneka däremot dylik skövling från bolagens sida, åtminstone vad angår de större, mera beständiga bolagen, bruksbolag o. d. I samma riktning gå övriga uttalanden från skogsstatens tjänstemän.

I yttrandena från ordförandena i kommunalnämnderna och från landsfiskalerna omtalas endast undantagsvis fall av skogsskövling å bolags och enskilda industriidkares skogar. Dessa uppgiftslämnare hava för övrigt beträffande frågan om skogs-

skövlingen i regel gjort uttalanden, som allenast beröra skogsspekulanter och jobbare, men däremot ej uttalat sig om bolagen och industriidkarna. På grund härav och på grund av de nyss anförda utsagorna från skogsstatens tjänstemän torde man kunna anse, att skogsskövling, åtminstone i svårare form, ej förekommit från bolagens sida, även om det ej kan förnekas, att bolagens tillgodogörande av skogstillgångarna ofta skett i ett synnerligen raskt tempo, och att föga därvid sparats av skogsbestånden. Kristiden synes av svaren att döma föga hava påverkat här nämnda förhållanden.

Beträffande skogsskövlings förekomst å av *skogsspekulanter* och *jobbare* förvärvade egendomar giva de inkomna uttalandena ej rum för någon tvekan. Från ett synnerligen stort antal uppgiftslämnare göras nämligen synnerligen skarpa vidräkningar med skogsspekulanterna och jobbarna på grund av deras hårda framfart med av dem förvärvade skogar, och det är helt få kommuner av dem, där dessa köpare förekommit, varifrån det ej förmäles, att skogsskövling förekommit.

Med visshet kan sägas, att denna skogsskövling dock varit svårast under krisåren, men även dessförinnan synes den hava varit ganska vanlig. Den under de sista åren gällande strängare lagstiftningen i syfte att förhindra skövling har visat sig utgöra ett gott skydd mot den förr brukliga totala kalhuggningen. Skogsvårdsstyrelsens verksamhet vinner erkännande från många håll.

Ett mycket stort antal uttalanden om skogsspekulanternas och jobbarnas skogsskövling föreligga. Endast några få kunna här återgivas:

"Beträffande skogsspekulanter och jobbare kan kort och gott sägas, att man tyvärr knappast kan anteckna ett enda fall, där lojal avverkning förekommit. I hela landstingsområdet torde ej kunna namngivas mera än högst 8 à 10 dylika personer, vilka bedrivit avverkning på ett försvarligt sätt utan skarpa påtryckningar från skogsvårdsstyrelsens sida." *(Länsjägmästaren i Södra Kalmar län.)* — Oftast företages dimensionshuggning över hela skogen, som därigenom totalt ramponeras. Ändamålet är att genast uttaga hela köpeskillingen ur skogen och därefter sälja egendomen. Jobberiet har mycket stävjats genom provisoriska skogslagen." *(Länsjägmästaren i Norra Kalmar län.)* — "Fall finnas då till och med ett helt hemmans skogsmark blivit så gott som totalt avverkad." *(Jägmästaren i Aspelands revir.)* — "När egendomarna övergått till skogsspekulanter, har förr en skogsskövling förekommit, som varit förvånande. Detta är numera stävjat, enär skogsvårdsstyrelsen själv gör utstämpling och ombesörjer återväxt genom insåning." *(Hannäs kommun.)* — Skogsspekulanter eller jobbare hava före krisåren bedrivit mera skogsskövling än enskilda industriidkare eller bolag." *(Västra Eds kommun.)*

Jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar.

Sammanfattas de i det föregående behandlade uppgifterna om bolagens och enskilda spekulanters skötsel av jordbruket och skogarna, torde man komma till det resultatet, att bolagen i allmänhet kunna sägas såväl beträffande jordbrukets skötsel som skogsvården stå framför de enskilda spekulanterna. I all synnerhet torde detta gälla

skogsvården. Beträffande jordbruket äro meningarna bland uppgiftslämnarna mera delade.

Av uttalanden från de uppgiftslämnare, som ingått på en jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruket resp. skogsvården, framgår även, att bolagen i allmänhet förtjäna ett bättre vitsord än de enskilda spekulanterna. Dock givas även uttalanden, som ställa bolagen i en synnerligen oförmånlig belysning.

Vid jämförelsen mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruket säger sålunda *odlingsrådet i Södra Kalmar län,* att "det synes knappt vara någon skillnad i stort sett" och beträffande skogsvården hänvisar odlingsrådet till sitt i det föregående avgivna uttalande om bolagens och skogsspekulanternas skogsskötsel, av vilket framgår, att denna skötsel ej kan givas gott vitsord.

I fråga om skogsskötseln framhåller *jägmästaren i Hammarsebo skolrevir,* att, "om livskraftiga bolag förvärvat fastigheten i avsikt att för framtiden behålla den, jämförelsen i allmänhet utfaller till deras fördel" och på det stora hela gå övriga av skogsstatens tjänstemän avgivna uttalanden i samma riktning.

Huru olika jämförelsen mellan bolags och enskilda spekulanters jordbruk utfallit, framgår av nedanstående:

"Jämförelsen utfaller såväl med avseende på jordbruket som skogsvården till bolagens fördel." *(Landsfiskalen i Södra Vi distrikt.)* — "Är ytterst olika och svårt att besvara, dock torde i allmänhet kunna sägas, att jordbruket å de gårdar, som inköpts av bolag, skötes bättre än å dem, som inköpts av enskilda spekulanter. Detsamma gäller skogsvården." *(Landsfiskalen i Handbörds västra distrikt.)* — "I båda fallen brukas jorden av arrendatorer, som i regel ha rätt höga arrenden att betala, och för att fortare och lättare kunna åstadkomma pengar, köres mycket på vägarna, som gör att lantbruket blir försummat; ej heller kan en arrendator göra de grundförbättringar som den enskilde jordägaren. Å bolagens fastigheter upprätthålles skogsvården i regel av skolade skogstjänstemän, och skogsvård förekommer för säkerställande av återväxten. Så ej hos den enskilde skogsjobbaren; avverkningen bedrives till gränsen av insådd, och skall fröningen tillgodoses av fröträd och lämnad ungskog, men blir där i allmänhet för glesa bestånd." *(Hallingebergs kommun.)* — "I de få fall, som här förekommit, har skötseln av fastigheterna, som huvudsakligen inköpts för att åtkomma skogen, varit såsom förut påpekats dålig. Detta gäller såväl av bolag som av enskilda spekulanter inköpta fastigheter. Skötseln har uteslutande utförts av lejt folk i båda fallen, och hava ägarna, som äro bosatta å andra orter, huvudsakligen ägnat sitt intresse åt skogsavverkningar." *(Landsfiskalen i Åkerbo distrikt.)* — *Landsfiskalen i Aspelands härads västra distrikt* likställer bolag och enskilda spekulanter ifråga om jordbrukets skötsel. Till sitt yttrande om skogsvården har nämnde meddelare anknutit ett uttalande om bolagens rätt att förvärva fast egendom:

"Skogsspekulanterna vanvårda skogarna, skövla dem, liksom bolagen, vilka köpa egendomar för andra ändamål än sina egna framtida. Snickeribolagen skövla, pappersindustriens bolag vårda dock skogarna för framtida behov. Jag anser under alla förhållanden, att bolagens rätt att förvärva sig egendomar bör i avsevärd mån begränsas. Bland annat bruka merendels bolagen

aldrig kunna framvisa någon vidare beskattningsbar vinst av sina jord- och skogsbruk, trots avverkningar m. m., och det går sällan eller icke alls, att vid taxeringarna kontrollera sambandet mellan jord- och skogsbruket samt industrien, som erhåller råvaror, körningar, arbetskraft m. m. från jordegendomarna. Ehuru jordbruken gå med förlust, finna bolagen likafullt synnerligen förmånligt placera kapital i jordegendomar, som medföra förmögenheter för bolagen."

Försäljningarnas ekonomiska och sociala verkningar.

Inverkan på de kvarvarande böndernas ekonomiska ställning.

I frågan, huruvida industriens jordförvärv inverkat på de kvarvarande självägande böndernas ekonomiska förhållanden, äro meningarna bland uppgiftslämnarna rätt delade. Många hava ej alls yttrat sig i denna fråga.

Av de meddelare, som uttalat sig i frågan, håller ett stort antal före, att industriens jordförvärv ej ägt någon betydelse för böndernas ekonomi. Sålunda anföres exempelvis:

"Industriens jordförvärv inom häradet torde ej hava varit av den betydelse, att de självägande böndernas ekonomi därav varit beroende, eller haft allmännare betydelse för deras ekonomiska välstånd." (*Ordföranden i Södra Möre härads avdelning av Kalmar läns södra hushållningssällskap.*) — "Industriens jordförvärv har inte haft synnerlig betydelse för de självägande böndernas utkomstmöjligheter. I närheten av industriorter hava bönderna fått en del produkter bättre betalda." (*Landsfiskalen i Rockneby distrikt.*) — "Jordförvärv av industrien har i våra orter ej förekommit i sådan utsträckning, att något inflytande i detta avseende kunnat förmärkas varken i ena eller andra avseendet." (*Odlingsrådet i Södra Kalmar län.*)

Dylika uttalanden förekomma givetvis mest från orter, där industriens jordförvärv varit av ringa betydelse. Från de trakter, där industrien intager ett mer framträdande rum, och i synnerhet där större skogsområden avverkats, förmäles, att böndernas ekonomiska förhållanden rönt märkbar påverkan av de industriella företagen. Meningarna äro emellertid delade, huruvida denna ekonomiska påverkan varit till fördel eller ej för bönderna. En del uppgiftslämnare framhålla, att bönderna ökat sina utkomstmöjligheter genom åt industrien utfört arbete (skogskörningar o. d.) och genom avsättning av lantmannaprodukter till industriarbetarna, men å andra sidan förspörjes från andra meddelare, att uppkomsten av industriella anläggningar dragit arbetskraften från jordbruket och drivit dagsverksprisen till en höjd, som blivit ruinerande för jordbruket.

Huruvida industrien varit till övervägande nytta eller skada för länets självägande befolkning, torde därför vara svårt att säga. De ovan anförda meningsriktningarna äro ungefär lika starkt företrädda.

Från *Dalhems kommun* säges exempelvis, att genom ökade tillfällen till skogsarbeten vintertiden och även genom ökade avsättningsmöjligheter böndernas utkomstmöjligheter kan sägas hava bättrats, och *landsfiskalen i Handbörds västra distrikt* anför: "De mindre jordbrukarna ha alltid hos trävarubolag och industriella företag funnit goda körförtjänster, särskilt vid skogsav-

verkningar vintertiden, vilket ofta haft till följd att mindre bemedlade bönders ekonomiska ställning förbättrats. Den industri, som finnes, är i allmänhet till nytta för den jordbrukande befolkningen, enär de jordbrukare, som ha jordbruksprodukter till avsalu, hos industribefolkningen finner avsättning för desamma."

Liknande utsagor om industriens för bönderna gynnsamma verkningar äro ganska talrika. Men ungefär lika ofta förekommande äro uttalanden i motsatt riktning, såsom exempelvis följande:

"I allmänhet har knappast de självägande böndernas välstånd förbättrats. Visserligen har en del haft goda förtjänster, men i sin helhet ha bolagen oftast uppdrivit arbetsprisen, så att förtjänsten blivit minimal." *(Törnsfalls kommun.)* — "Inkomstmöjligheterna och förvärven hava neutraliserats genom avsevärda ökningar i arbetspriserna vid jordbruket, beroende på de högre avlöningar, som bjudas hos industrien." *(Hjorteds kommun.)* — "Förvärvsmöjligheterna hava ökats men motvägas till största delen genom ökade arbetspris, som jordbruket ej kan bära i motsats till industrien, som suger till sig all arbetskraft, varigenom även de kvarvarande bönderna komma i sämre ställning." *(Landsfiskalen i Hjorteds distrikt.)* — "Böndernas välstånd har försämrats genom bolagens prissättningar, så att bonden icke kan betala den avlöning som bolagen, utan måste mycket lida på arbetskraft." *(Långemåla kommun.)*

Inverkan i socialt hänseende.

De sociala förhållandena bland länets lantbefolkning synas i stort sett hava rönt föga inverkan av att jordegendomar förvärvats av bolag och enskilda icke-jordbrukare. De flesta uppgiftslämnarna förneka nämligen, att dylika förvärv haft några i socialt avseende märkbara följder.

Att de sociala verkningarna i allmänhet ej gjort sig märkbara inom flertalet kommuner, torde kanske bero därpå, att de av icke-jordbrukare förvärvade egendomarna ej varit så talrika, att de å dem inträdda förändringarna kunnat återverka på den vid sina vanor och levnadssätt strängt fasthållande befolkningen inom länet. Till stor del hava även dylika förvärv huvudsakligast skett under de senaste åren, en omständighet, som givetvis bidragit till att de sociala följderna ännu ej kunnat förmärkas.

Att dock ej allestädes inom länet sociala förändringar uteblivit, framgår av åtskilliga uttalanden, i vilka det säges, att bolagens och de enskilda spekulanternas uppträdande i kommunerna skapat helt förändrade förhållanden. Jobbarnas föredömen hava verkat demoraliserande, industrien har för de äldre skapat vantrevnad, ungdomen har lockats från hemmen, nöjeslystnaden har tilltagit i oroväckande grad, de yngre arbetarnas stora dagspenningar förslösas på danstillställningar och fester, den gamla sparsamheten och det enkla levnadssättet hava försvunnit, och allmogekulturen utträngs alltmer.

Odlingsrådet i Södra Kalmar län anför härom: "Jobbarnas föredöme har i hög grad verkat demoraliserande på lantbefolkningen. Det sedliga tillståndet har försämrats i synnerhet genom det nöjesliv, som utbrett sig från industricentra och det härmed sammanhängande ökade begäret efter lyx och njutningar av varjehanda slag."

Åtskilliga i samma riktning gående uttalanden kunna anföras. Emellertid finnas även yttranden i en mindre pessimistisk anda, exempelvis följande:

"De senare årens forcerade skogsavverkningar och vedhuggning ha givit alla goda arbetsförtjänster, varför de sociala förhållandena snarast förbättrats under krisåren. Bönderna ha i allmänhet ingenting förlorat. — — — De skuldsatta jordbrukarnas antal har säkerligen minskats. Någon demoraliserande inverkan av jobbare kan ej förmärkas. Det sedliga tillståndet bland lantbefolkningen har ej inom kommunen till synes förbättrats eller försämrats av den lilla industri, som finnes. Den gamla allmogekulturen påverkas av tiden i övrigt, förbättrade kommunikationer, skolor och dylikt." *(Fagerhults kommun.)*

Jordens återgång till verkliga jordbrukare.

I det föregående har omtalats, huru ett stort antal jordegendomar inom länet under de senaste årtiondena lämnat den jordbrukande befolkningens händer och övergått i bolags eller enskilda spekulanters ägo. Ofta nog hava emellertid dessa av icke-jordbrukare förvärvade jordegendomar inom någon tid återgått till jordbrukare, efter vad som framgår av de ingångna uppgifterna.

Denna återgång till den verkliga jordbrukareklassen har framförallt omfattat av *enskilda spekulanter* inköpta egendomar och i synnerhet sådana, som inköpts av skogsspekulanter och jobbare. Sedan skogen avverkats eller sedan kreatursbesättningar, grödor och inventarier realiserats till höga priser, har det för nämnda köpare oftast ej funnits någon anledning att längre behålla egendomarna. Dessa hava därför sålts till jordbrukare, givetvis i de flesta fall i ett synnerligen försämrat skick.

Vad angår de till *bolag* försålda egendomarna, har det däremot mera sällan inträffat att de återgått till jordbrukarna. Trävarubolagen sägas dock understundom hava realiserat sina egendomar, sedan skogen avverkats.

Nämnda förhållanden belysas närmare i nedanstående uttalanden:

"Har bolag köpt, behålles gården i regel och utarrenderas. Har skogsspekulant köpt, säljes gården ånyo, sedan den grövre skogen avverkats, och kommer åter till bönderna, eller också utarrenderas gårdarna, om det är så bra skogsmark, att skogsjobbaren vill behålla den... *(Lofta kommun.)* — "De gårdar, som köpts av skogsjobbarna, hava med få undantag genom nya försäljningar återgått till verkliga jordbrukare, men hava dessa nya köpare alltid svårare att reda sig samt äro i de flesta fall oförmögna att göra några stora uppoffringar för jordbrukets förbättring." *(Ljungby kommun.)* — "Efter skogens avverkning torde i regel egendomarna åter försålts till verkliga jordbrukare, men har givetvis jorden under tiden för skogsavverkningen blivit sämre brukad än därest jorden ägts av verkliga jordbrukare." *(Ordföranden i Södra Möre härads hushållsgille.)* — "De större gårdar, som inköpts av bolag och industriföretag, finnas i allmänhet kvar i köparnas ägo. Däremot hava de mindre fastigheterna, sedan köparna tagit den avverkningsbara skogen, återköpts av mindre jordbrukare." *(Landsfiskalen i Handbörds västra distrikt.)*

8. Gottlands län.

Naturförhållanden, näringar m. m.

De jordbruk och skogsbruk påverkande naturförhållandena äro inom Gottlands län i stort sett tämligen likartade över hela länet. De lösa jordlagren bestå till större delen av den starkt kalkhaltiga, bördiga moränleran, och de klimatiska olikheterna inom länets särskilda delar äro synnerligen obetydliga.

Jordbruket företer på den grund en mycket likartad karaktär över hela länet. Den *odlade jorden* har överallt ungefär samma utbredning. För länet i dess helhet belöper sig åkerarealen till 24 % av hela landarealen, och för de särskilda kommunerna har denna siffra i stort sett ringa variation, även om inom länets nordligaste del finnas vissa mindre områden, där siffrorna för åkerjordens utbredning äro avsevärt lägre, liksom vissa kommuner inom länets mellersta delar kunna uppvisa siffror, som betydligt överstiga medeltalet.

Skogs- och hagmarken inom Gottlands län uppgår till 52 % av hela ägovidden. Skillnaden mellan länets olika delar beträffande förekomsten av nämnda ägoslag är ej stor, inom norra häradet uppgår skogs- och hagmarken till 55 % och inom södra häradet till 49 % av landarealen.

Inom Gottlands län är det medelstora jordbruket i alldeles särskild grad dominerande. Ej mindre än 65 % av åkerarealen tillhör nämligen bondgårdarna, vilka utgöra en tredjedel av länets samtliga *brukningsdelar*. Det större jordbruket är däremot synnerligen litet framträdande, i det att antalet herrgårdar uppgår till endast något över en procent av hela antalet jordbruk, och av åkerarealen tillhör ej fullt 11 % nämnda slags jordbruk.

Försäljningarnas omfattning.

Som ovan sagts, är tillgången på skog inom Gottlands län synnerligen obetydlig. Man har därför skäl att vänta att inom länet skall allenast i ringa grad hava före-

kommit sådana försäljningar, varom här är fråga.* De från länet ingångna utsagorna bekräfta också detta antagande. Från 34 av länets 92 kommuner uppgives sålunda, att försäljningar till bolag och enskilda personer icke tillhörande den jordbruksidkande befolkningen icke alls förekommit, och från de kommuner, där dylika försäljningar omtalas, säges det med få undantag, att dessa inträffat "undantagsvis", "i enstaka fall", "i några fall" etc. I all synnerhet gäller detta Södra häradet. Länsstyrelsen meddelar i förevarande fråga, att "jordbruksegendomar i mycket ringa grad tagits i anspråk för industriellt ändamål, enär icke någon annan industri av betydenhet drives inom länet än kalkstensbrytning och cementtillverkning, samt att visserligen under årens lopp, särskilt under de senaste åren, en del egendomar inköpts av personer i spekulationssyfte, men att dessa fall äro jämförelsevis få".

De fastighetsförvärv, som skett från icke-jordbrukares sida, hava enligt uppgiftslämnarnas meddelanden huvudsakligast gjorts av enskilda personer. Blott få försäljningar ha skett till bolag; endast inom 13 kommuner har detta förekommit, och inom 5 av dem allenast i enstaka fall.

Bolags förvärv.

Bland bolagen har det huvudsakligen varit *industribolag* (cement- och kalkstensindustri) som förvärvat jord, till största delen inom Norra häradet. Dessutom ha i två kommuner egendomar sålts till *trävarubolag* och i två till *jordbruksbolag*.

Enskilda personers förvärv.

Talrikare än bolagens fastighetsköp hava enskilda personers förvärv av egendomar varit. De flesta av dessa köpare äro att räkna till *skogs-* och *jordstyckningsspekulanternas* klass, och trots den för länet gällande särskilda skogslagstiftningen äro skogsspekulanterna även här i majoritet. Möjligt är emellertid, att en stor del av skogsspekulanternas förvärv skett före år 1908, under vilket år skogslagen tillkom. I allmänhet hava, som förut sagts, fastighetsförvärv, varom här är fråga, inom respektive kommuner förekommit endast i enstaka fall. Undantagsvis hava dock förvärv skett i något större skala, såsom t. ex. inom *Sproge kommun*, varifrån uppgives att c:a 28 % av socknens hemmantal övergått i skogsspekulanters händer, och inom *Boge kommun*, där skogsspekulanter "finnas i mångfald". Från åtskilliga kommuner anmärkes, att skogsspekulanter samtidigt uppträtt som jordstyckningsspekulanter. Från *Roma kommun* erfares sålunda, huru "vid åtskilliga tillfällen jordbruksegendomar försålts till skogs- och jordstyckningsspekulanter, vilka, sedan skogen skövlats, sönderstyckat och försålt hemmanen i mindre lotter", och från *Gothems*

* Den för Gottlands län gällande speciella skogslagstiftningen (lag den 13 juni 1908 ang. vård av enskildas skogar inom Gottlands län) motverkar givetvis i hög grad spekulationen i inom länet befintliga skogsfastigheter.

kommun meddelas, att "sedan skogen avverkats, hemmanen ofta å auktion försålts i mindre lotter". Liknande uppgifter ha lämnats från 7 andra kommuner. Ett flertal egendomar ha även försålts enbart för jordstyckningsändamål. Dessutom ha i några få kommuner jord övergått till enskilda köpare av skog för industriella ändamål samt till andra enskilda personer, vilka köpt egendomar såsom kapitalplacering.

Försäljningar under krisåren.

Beträffande *kristidens inverkan* på försäljningen av jordbruksfastigheter till icke jordbrukare, får man av de knapphändiga upplysningar, som i detta hänseende lämnats, det intrycket, att försäljningar skett i ungefär lika omfattning före och under kristiden. Undantag härifrån utgöra dock de s. k. jobbarnas köp, som mestadels ägt rum under krisåren. Till dylika personer hava under nämnda tid gjorts rätt många egendomsförsäljningar, dock nästan uteslutande inom Norra häradet.

De försålda egendomarnas storlek.

Om de försålda egendomarnas storlek meddelas, att det över hela länet huvudsakligen varit mindre jordbruksfastigheter, som avyttrats till icke-jordbrukare. Endast inom 7 kommuner hava bolagens och de enskilda spekulanternas köp avsett även större egendomar. Inom 4 kommuner i Södra häradet ha endast herrgårdar försålts.

Ägostyckningar och jordavsöndringar.

Försäljning till här ifrågavarande köpare genom ägostyckning eller jordavsöndring från bondhemmanen synes ej hava förekommit i större utsträckning. Där sådan jorddelning ägt rum, har det försålda området oftast avsett kalkbrott, som inköpts av industribolag. Någon gång omtalas även försäljning till skogsspekulanter av skogsskiften genom avsöndring. Avsöndring av jord till tomtplatser för industriella företag eller till egna hem för arbetare har också i några fall förekommit.

Orsaker till försäljningarna.

Orsaker till försäljning av bondgårdar.

Orsakerna till de omtalade försäljningarna av bondgårdar hava varit av skilda slag. Någon orsak, som före krisåren synes hava mera dominerat än övriga, kan ej utletas. Ofta uppgives visserligen *svårighet att erhålla arbetskraft* och därav följande *ledsnad vid jordbruket* som en vanlig orsak till hemmanens försäljning, men lika ofta möter man i utsagorna meddelanden om, att det varit ägarens *höga ålder* eller *saknad av närskylda arvingar,* som givit upphov till försäljningen. Ej sällan har även under tiden före krisåren det för vissa bondgårdar erbjudna *höga priset* varit försäljningsorsak. Detta synes varit händelsen förnämligast i sådana fall, där å egendomen förefunnits för industrien begärliga råvaror i någon större omfattning.

Under krisåren synas de för hemmanen erbjudna *höga prisen* hava varit den egentliga orsaken till bondgårdarnas försäljning till jobbare och spekulanter.

Några av uttalandena om försäljningsorsakerna, bekräftande det ovan sagda, må här återgivas:

"Svårighet att få arbetskraft och därmed följande ledsnad vid jordbruket torde vara de förnämsta orsakerna till dessa försäljningar, men understundom, särskilt under krisåren med de högt uppdrivna prisen på lantegendomar, torde försäljning skett i spekulativt syfte. Under krisen torde de lockande höga prisen i huvudsak varit orsaken till att hemman försålts. Skogshemman hava ju även förut rätt ofta gått i handel, och det uppdrivna priset å virke och ved har i väsentlig grad bidragit till att just sådana hemman äro de i handeln vanligast förekommande." *(Visby landskommun.)* — "Orsakerna hava varit dels hög ålder och saknad av närskylda arvingar, som till högt pris kunnat betala gården, dels ledsnad vid jordbruket på grund av svårighet att få arbetskraft, dels ock lockande försäljningspris och önskan att slå sig till ro med det erhållna kapitalet, antingen för flyttning till staden eller inköp av mindre lägenhet. Försäljningar, som skett före kriget, ha huvudsakligen skett av samma orsaker." *(Fole kommun.)* — "Då försäljning förekommit, hava orsakerna oftast varit, att innehavaren genom hög ålder eller sjuklighet inom familjen varit urståndsatt att själv sköta sitt jordbruk, och, då tillika stor svårighet att anskaffa villig och lämplig arbetskraft för skötseln av jordbruket förekommit, har till sist även ledsnad inträtt såväl hos ägaren som hans familj, och enda utvägen har då varit försäljning." *(Klinte kommun.)*

Orsaker till försäljning av större egendomar.

Orsaken till försäljningen av de få herrgårdar, som övergått till icke-jordbrukare, har huvudsakligen varit *högt erbjudet pris. Ekonomiska svårigheter* synas dock även hava varit en bidragande orsak jämte *ledsnad vid jordbruket* till följd av *svårighet att erhålla arbetskraft.* I vad mån kristiden haft inflytande på herrgårdarnas försäljning är på grund av de ytterst knappa uppgifterna i detta hänseende ej möjligt att bedöma.

Orsaker till försäljning genom ägostyckning eller jordavsöndring.

Om orsakerna till de genom ägostyckning eller jordavsöndring skedda försäljningarna meddelas, att dylika försäljningar i regel skett på grund av det *höga pris,* som erbjudits för de avstyckade områdena. Dock har även det frånsålda områdets *avlägsna läge* från hemmanets övriga jord ej sällan bidragit till att försäljning kommit till stånd. Även omtalas, att vid *arvskiften* någon del av hemmanet, i regel skogsmark när sådan funnits, avsöndrats för att giva någon av arvingarna tillfälle att inlösa hemmanet.

Jordbrukets och skogens skötsel å de försålda gårdarna.

Jordbrukets skötsel på av bolag köpta gårdar.

Å det fåtal egendomar, som försålts till bolag, synes jordbrukets skötsel i allmänhet hava blivit oförändrad. I vissa fall omtalas dock även en förbättring av jordbruket, sedan detta kommit i bolags ägo. Detta gäller några av industribolag förvärvade egendomar, men även en herrgård, som övergått till handels- och jordbruksbolag och

"hela tiden skötts mönstergillt av den gamla arbetspersonalen". Endast från en kommun uppgives, att jordbruket försämrats, sedan det kommit i bolags (trävarubolags) ägo.

Jordbrukets skötsel på av enskilda personer köpta gårdar.

Å de av skogsspekulanter och jobbare förvärvade egendomarna synes jordbruket i allmänhet ej heller hava avsevärt försämrats. I de flesta fall hava nämligen skogsspekulanterna innehaft jorden endast en kort tid och sedermera styckat den till småbruk eller också återsålt jorden ostyckad till småbrukare.

Sålunda säges exempelvis från *Sanda kommun,* att "skogsspekulanterna vanligen försålt hemmanen i mindre lotter, och därigenom har ej jordbruket försämrats", och från *Fröjels kommun* erfares likaledes, att "någon försämring och vanhävd av fastigheter ej förekommit, enär fastigheten vanligtvis omedelbart övergått i jordbrukarehänder."

Dylika uttalanden äro oftast förekommande ifråga om jobbarnas och spekulanternas jordbruk.

I de fall, då egendomarna under någon längre tid kommit att stanna i nämnda personers ägo, äro erfarenheterna däremot mindre gynnsamma. En avsevärd försämring av jordbrukets skötsel har i dylika fall inträffat.

Från *Visby landskommun* meddelas exempelvis, huru, "då hemman övergått i händer på jobbare och skogsskövlare, jordbruket blivit avsevärt försämrat. Skötseln av jorden har för dylika köpare varit en bisak, då däremot skogshuggning och avverkning varit huvudsak och tagit arbetskraft och tid från jordens skötsel, och torde understundom åkern rent av blivit vanhävdad och gården för övrigt vanvårdad". — Från *Källunge kommun* erinras likaledes, att om "skogsspekulanter innehaft gården längre tid, jordbruket nog försämras mer än det förbättras."

Övriga försäljningar av jordegendomar till icke jordbruksidkande enskilda personer synas ej i nämnvärd grad hava inverkat på jordbruket.

Förekomsten av vanhävd.

Uppenbar vanhävd av jordbruket å de egendomar, varom här är fråga, synes ytterst sällan hava förekommit. Att *bolagen* skulle låtit komma sig dylik vanskötsel av jordbruket till last, förspörjes ej i något fall. Beträffande de av *skogsspekulanter* och *jobbare* förvärvade gårdarna synas fallen av vanhävd hava varit mycket få, vilket förklaras därav, att såsom ovan framhållits, skogsspekulanterna och jobbarna i regel inom kort tid åter försålt sina jordbruk.

Från *Lokrume kommun* säges exempelvis, att "jorden sålts till jordbrukare nästan med detsamma, så någon vanhävd föreligger ej", och från *Källunge kommun* upplyses, att "på grund av att här endast finnas skogar i begränsade kvantiteter, så avverkas dessa vanligen på en vinter, och säljes gården så snart, att vanhävd icke egentligen kan påvisas."

Att emellertid där en gård stannat någon längre tid i skogsspekulanters eller jobbares händer, understundom uppenbar vanhävd inträtt, framgår av ett ovan återgivet uttalande, och även i ett och annat av de övriga meddelandena omtalas sådana fall.

Så förmäles från *Gothems kommun,* hurusom å enskilda spekulanters gårdar "åkern delvis legat obrukad, växande gröda, hö och säd försålts å rot, enär kreaturen avyttrats", och från *Buttle kommun* framhålles, hur jobbarnas "fastigheter ha försämrats till ungefär halva värdet."

Skogens skötsel.

Frågan om skogsskötseln och skogsavverkningen å bolags och enskilda spekulanters egendomar befinner sig för Gottlands län i ett särskilt läge på grund av den för länet gällande skogslagen, som tillåter jordägaren att endast för gårdens behov fritt disponera över den befintliga skogstillgången, och som, när fråga är om avverkning av skog för avsalu, tillstädjer dylik avverkning först efter föregången utsyning, verkställd av skogsvårdsstyrelsens forstligt bildade tjänstemän. Givet är, att en dylik lag ej blott förhindrar skogstillgångarnas skövling, utan även i övrigt är av stor betydelse för skogsskötseln.

Vad *bolagens* skogsskötsel beträffar framhålles, att i de tämligen få fall, då bolagen förvärvat skogsmark, skötseln av skogstillgångarna ej försämrats, utan att tvärtom en avsevärd förbättring kunnat konstateras i vissa fall.

Länsjägmästaren anför härom, att när bolag förvärvat skogar "och bolagen äro av solidare beskaffenhet, betydligt mera intresse och arbete för skogsvården nedlagts än vad som varit fallet under enskilda skogsägare".

Skogsskövling.

Tack vare den för länet gällande skogslagstiftningen torde uppenbar skogsskövling numera ej förekomma inom länet. Uppgiftslämnarna framhålla också, att sedan 1908 års skogslag trädde i kraft, förhållandena blivit mycket förbättrade i fråga om skogsbeståndets bevarande. Den tidigare såväl av åtskilliga bolag som av skogsspekulanter bedrivna kalhuggningen å skogsmarkerna har alldeles upphört. Emellertid uppgives också, att ett och annat bolag och framför allt skogsspekulanterna även efter den nya skogslagens ikraftträdande, i all den utsträckning lagligen kan ske, söka tillgodogöra sig skogskapitalet.

Från *Fole kommun* erfar man exempelvis, huru "i den största utsträckning, skogslagen inom Gottlands län medgiver, skogsavverkning skett såväl av bolag som enskilda. I så fall har skogstillgångarna blivit betydligt reducerade. I vissa fall har skogsvårdsstyrelsen ålagt avverkaren att i stället för den avhuggna skogen verkställa skogsplantering och utdikning av den sankare skogsmarken. På grund av skogslagens skydd kan man anse, att ej någon uppenbar skogsskövling kunnat förekomma."

Jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar.

Efter vad härovan sagts torde bolagen i fråga om såväl jordbrukets som skogarnas skötsel böra erhålla ett bättre vitsord än de enskilda spekulanterna. Av de få uppgiftslämnare, som ingått på en direkt jämförelse mellan å ena sidan bolagens och å andra sidan de enskilda spekulanternas jordbruk och skogsskötsel, framhåller också flertalet, att bolagen äro överlägsna de enskilda spekulanterna. Endast en uppgiftslämnare likställer de båda kategorierna.

Försäljningarnas ekonomiska och sociala verkningar.

Inverkan på de kvarvarande bönderna ekonomiska ställning.

Industrien synes i ganska ringa grad hava inverkat på de självägande bönderna ekonomiska välstånd. Från länets Södra härad nämnes intet fall, då detta ägt rum. Inom Norra häradet, där industrien i större omfattning förvärvat jord, förspörjes, att extra arbeten och ökade avsättningsmöjligheter till industribefolkningen förskaffat bönderna ökade inkomster.

Från *Othems kommun* säges exempelvis, att det "ekonomiska välståndet betydligt förbättrats, huvudsakligen genom tillfällen till körslor och andra extra arbeten". Likaså framhålles från *Ardre kommun,* att "genom industrien böndernas och arbetarnas utkomstmöjligheter förbättrats genom stora arbetsförtjänster med körning och dagsverksarbete".

Å andra sidan förspörjes även, att arbetskraft övergått från jordbruket till industrien, där lönerna i allmänhet varit betydligt högre, varför jordbrukaren fått nöja sig med sämre arbetskraft än förr eller också fått betala högre arbetslöner än förut, varigenom inkomsterna av jordbruket minskats. Nedanstående uttalanden giva uttryck åt de svårigheter, jordbruket sålunda tillskyndats genom industriens utbredning:

"Svårighet att anskaffa behövlig och tillräcklig arbetskraft till jordbruket för moderata priser har utvecklats, enär arbetslönerna vid bolagen tid efter annan pressats upp och jordbruket ej ägt kraft att uppbära denna konkurrens." *(Hellvi kommun.)* — I nyss återgivna uttalande från *Ardre kommun* framhålles de till följd av industrien förbättrade utkomstmöjligheterna, men i samma uttalande erinras också i fortsättningen om, att "industrien å andra sidan förtryckt jordbruket, som ej kan betala så hög avlöning utan att göra förlust".

Erfarenheterna om de ekonomiska verkningarna äro sålunda ganska skiftande. Om de goda eller de dåliga verkningarna varit de övervägande, är svårt att säga.

Inverkan i socialt hänseende.

De sociala förhållandena inom länet synas ej nämnvärt hava påverkats av bolagens och de enskilda skogsspekulanternas jordförvärv. De flesta uppgiftslämnare förneka nämligen, att dessa förvärv haft något som helst inflytande. Endast från en och annan kommun, huvudsakligast inom Norra häradet, omtalas, hurusom det sedliga tillståndet i all synnerhet hos ungdomen påverkats och försämrats av beröringen med industrien.

"Det sedliga tillståndet har försämrats genom en tilltagande nöjeslystnad bland den uppväxande ungdomen", säges det exempelvis från en kommun, och från en annan kommun framhålles, "huru ungdomen håller på med laglöshetsarbetet vad den hinner". — Den gamla allmogekulturen är mångenstädes i utdöende, tack vare industriens inflytande. "Den gamla allmogekulturen försvinner och gamla seder och bruk existera numera ej mellan husbönder och tjänare", heter det sålunda från *Lärbro kommun.*

Dylika uttalanden äro likväl ej många. I stort sett torde man kunna påstå, att förhållandena å den gottländska landsbygden i en jämförelsevis ringa grad fått en

ändrad social prägel av bolagens och de enskilda spekulanternas ganska fåtaliga jordförvärv.

Jordens återgång till verkliga jordbrukare.

Större delen av den jord, som, efter vad i det föregående sagts, gått ur den jordbruksidkande befolkningens händer, synes hava blivit återbördad till verkliga jordbrukare. Detta gäller framför allt den jord, som förvärvats av *enskilda,* till jordbrukareklassen icke hörande personer. Egendomar, som kommit i enskilda skogsspekulanters och jobbares händer, hava i regel omedelbart efter skogsavverkningen styckade eller ostyckade återsålts till verkliga jordbrukare.

Från *Visby landskommun* uppgives exempelvis, huru "man som regel torde kunna säga, att hemman, som råkat i händer på jobbare och skogsköpare, till sist genom försäljning antingen i sin helhet eller styckade kommit tillbaka till jordbrukare", och från *Hellvi kommun* erfares, att "jorden till någon del åter kommit i verkliga jordbrukares händer, men till största delen i arbetarnas ägo för upprättande av egna hem. Detta gäller i huvudsak fastigheter, som inköpts av jordstyckningsspekulanter."

Dylika uttalanden äro jämförelsevis talrika, och det förefaller, som om inom Gottlands län fastighetsförvärven från enskilda spekulanters sida i alldeles särskild grad skulle hava haft till resultat en uppdelning av jorden i större antal mindre bruknings-delar.

Om *bolagens* förvärv av jord å Gottland kan sägas, att dylik jord i regel kvarblivit i bolagens ägo.

9. Blekinge län.

Naturförhållanden, näringar m. m.

Trots sitt jämförelsevis ringa ytomfång rymmer Blekinge län till sin natur mycket olikartade områden. Den nordligaste delen av länet utmed gränsen mot Kronobergs län är en skogsbygd med samma natur som nämnda läns. Den inre, nordligare delen av Blekinge ligger sålunda ovan den högsta marina gränsen, terrängen är bergig och bruten, jordmånen består av morängrus. Men längre i söder och mot kusten vidtager en slättbygd, belägen nedanför den marina gränsen, de lösa jordlagren bestå här av leraktiga jordarter, vilka i länets sydvästliga del, Listers härad, äro starkt kalkhaltiga.

Denna skiftande natur påverkar givetvis i hög grad de agrariska förhållandena inom länet. I skogsbygden upptager den *odlade jorden* en mycket ringa del av landarealen; i vissa kommuner utmed gränsen mot Kronobergs län utgör sålunda åkerarealen endast omkring 15 % av hela ägovidden. I kustlandet har den odlade jorden en nära nog dubbelt så stor utbredning eller i genomsnitt 29 % av hela landarealen. Därvid medräknas ej den nyssnämnda sydvästra delen av länet, där siffran för åkerjorden är ännu högre, nämligen 45 % av hela ägovidden.

Skogs- och hagmarken uppgår för hela länet till 55 % av landarealen. Skogstillgångarna äro givetvis huvudsakligast att söka i länets nordliga delar, där i vissa kommuner skogs- och hagmarken uppgår till 80 % av hela ägovidden. I Listers härad utgör skogs- och hagmarken endast 30 % av landområdet.

Länets jordbruk karakteriseras av den stora roll, det mindre jordbruket spelar. *Brukningsdelarnas* medelareal uppgår till ej mer än 6,1 har. Inom södra och mellersta Sverige uppvisa endast Kronobergs län, Göteborgs och Bohus län samt Kopparbergs län lägre medelareal odlad jord. Sammanlagda antalet lägenheter och småbruk utgör också inom Blekinge län ej mindre än 83,4 % av hela antalet jordbruk, därav småbruken 44,8 % och lägenheterna 38,6 %. Ingenstädes inom landets sydliga län uppgå lägenheterna till ett så stort antal i jämförelse med antalet andra slags jordbruk som i Blekinge län. Av den samfällda åkerarealen inom länet upptaga på den grund lägenheterna

6,7 % av åkerjorden. Småbruken disponera 36,1 % av den odlade jorden. Nära nog hälften av länets åkerareal ligger sålunda i det mindre jordbrukets händer. Den återstående arealen odlad jord tillhör huvudsakligast bondgårdar; de större gårdarna intaga ett mycket litet rum i detta läns jordbruk. Ej mera än 10,5 % av åkerarealen disponeras av herrgårdarna.

Försäljningarnas omfattning.

Inom Blekinge län har försäljning av jord till bolag och enskilda personer utanför jordbrukarnas yrkesklass haft en mycket ringa omfattning. De från länet ingångna utsagorna framhålla allmänt, att dylik försäljning i regel skett allenast "i några fall", "i enstaka fall", "undantagsvis". Inom ett ej ringa antal kommuner, 10 st. av länets 35, har icke alls förekommit någon sådan jordrealisation. *Landsfiskalen i Augerums distrikt* gör ett rätt ingående uttalande om hithörande förhållanden, vilket uttalande torde vara tillämpligt för länet i dess helhet:

"Efter vad jag själv kunnat finna, hava i allmänhet jordbruksfastigheterna inom distriktet icke i någon nämnvärd grad bytt ägare genom köp. Har detta skett, har det i allmänhet stått i samband med arvskifte, och ha då fastigheterna övergått till närmare eller fjärmare släktingar. Inom distriktet finnas ytterst få verkligt stora jordbruk, och dessa befinna sig och ha befunnit sig i händerna på personer, som i ekonomiskt hänseende äro väl situerade; och då det i allmänhet är ekonomiskt trångmål, som framkallar försäljning av de större lantbruken, ha dessa ej undergått någon förändring beträffande äganderätten. De mindre jordbruksfastigheterna, belägna i skogstrakterna, med jord av sämre beskaffenhet, långt från järnväg och i övrigt med dåliga kommunikationer, ha icke varit begärliga i den allmänna handeln. Den, särskilt under de gångna krigsåren, förefintliga benägenheten hos bönderna att med anledning av värdestegringen å fastigheterna försälja dessa, har icke alls varit märkbar inom distriktet, utan hava bönderna i stället behållit gårdarna och med rådande goda konjunkturer gjort sig skuldfria."

Hushållningssällskapet och *odlingsrådet* framhålla även, att försäljning av jord till bolag och enskilda spekulanter förekommit endast i mindre utsträckning.

Av de försäljningar, som här och var ägt rum, har större delen skett till bolag. *Industribolag,* främst trämassefabriker, hava sålunda inköpt ett flertal större och mindre fastigheter, i synnerhet inom vissa kommuner i Bräkne och Listers härader. Särskilt synes ett trämassebolag hava gjort rätt omfattande förvärv i vissa kommuner. *Bolags förvärv.*

Sålunda anföres, huru inom *Ringamåla kommun* ifrågavarande företag "under de senare 10 à 15 åren köpt 12 st. större och mindre hemman i avsikt att från dessa erhålla skog", och från *Kyrkhults kommun* erfares, att samma fabriksbolag "under de senare åren köpt ett trettiotal hemmanslotter av de värdefullaste skogshemmanen inom kommunen, därvid åkerjorden åter sålts eller utarrenderats och skogsmarken behållits för att få eget lager av material till sin betydliga trämassefabrik".

Även till andra industribolag (stärkelse-, kraft-, kaolin-, stenhuggeri- m. fl. bolag) ha flera egendomar försålts. Å skilda trakter av länet ha *trävarubolag* uppträtt som köpare, dock ej i större utsträckning. Till *jordbruksbolag* ha några egendomar inom Östra, Bräkne och Listers härader försålts, samt till *jordstyckningsbolag* (egnahemsbolag) har försäljning skett inom några kommuner i Bräkne och Listers härader.

Nu berörda fastighetsköp ha i lika grad förekommit såväl före som under kristiden.

Enskilda personers förvärv.

Försäljning av jord till enskilda personer icke tillhörande den jordbruksidkande befolkningen har haft en långt mindre omfattning än bolagsförvärven. En del egendomar hava sålts till *skogsspekulanter,* dock endast i ringa skala. Flertalet av dessa försäljningar synas hava förekommit inom Medelstads härad. Övrig jord, som försålts till icke jordbruksidkande enskilda personer, har huvudsakligen förvärvats för att säkerställa den nya ägarens *tillgång till livsmedel,* och dessa förvärv ha naturligt nog ägt rum under kristiden. Försäljning av jord till *jordstyckningsspekulanter* har förekommit allenast i ett par fall inom Östra härad, och *jobbare* omtalas blott från en enda kommun.

De försålda egendomarnas storlek.

Ovannämnda försäljningar av jordegendomar avse i regel bondgårdar, oftast större sådana. Herrgårdar hava endast undantagsvis försålts till bolag och enskilda spekulanter.

Ägostyckningar och jordavsöndringar.

Ägostyckningar och jordavsöndringar från bondgårdarna hava förekommit här och var inom länet, dock ej i större utsträckning. Mindre jordlotter ha sålts, huvudsakligen till egna hem och hustomter (vid stationssamhällen o. dyl.). Å sina håll hava även skogsskiften försålts till skogsspekulanter. Från ett landsfiskalsdistrikt meddelas följande om jordbrukarnas obenägenhet att avsöndra eller ägostycka jord:

"Ägostyckning och jordavsöndring förekommer mycket sparsamt, enär de självägande bönderna här äro mycket rädda för att upplåta ens den allra minsta bit, utom möjligen ett litet stycke, varav bonden själv ej har någon nytta och varpå någon annan ej heller knappast kan bygga eller bo. Om upplåtelse i ett eller annat fall skett, så har det varit fråga om blott mindre områden av dålig beskaffenhet och avsedda huvudsakligen till byggnadstomter. Vanligaste formen för erhållande av en byggnadstomt är eljest här på orten upplåtelse på vissa år av ett litet område, ej sällan för ett i förhållande till jordens värde mycket högt arrende."

Huvudorsaken till den ringa omfattningen av ägostyckningar och jordavsöndringar är givetvis att söka i en redan långt framskriden jorduppdelning. Härom erinras exempelvis från *Ringamåla kommun:*

"Ägostyckning och jordavsöndring förekommer i regel ej. Detta synes ha skett för 40 à 50 år tillbaka. I allmänhet äro hemmanen så små, att en familj med största omsorg knappast kan uppehålla sig på brukningsdelen."

Orsaker till försäljningarna.

Orsaker till försäljning av bondgårdar.

Om orsakerna till försäljningarna givas ganska sparsamma upplysningar. Den vanligast förekommande försäljningsorsaken ifråga om bondgårdar synes hava varit det *höga pris,* som bjudits. Från Listers härad uppgives sålunda, att så gott som alla dylika försäljningar skett av nämnda orsak. I allmänhet har det i så fall varit säljarens avsikt att slå sig till ro med det erhållna kapitalet. Ej sällan har dock avsikten varit att omedelbart inköpa jordbruk å annan plats. Jämväl *ekonomiska svårigheter* omnämnas i några fall som försäljningsorsak. *Svårighet att erhålla arbetskraft, hög ålder* och *ledsnad vid jordbruk* uppgivas däremot endast undantagsvis hava föranlett hemmansförsäljningar.

Angående *kristidens* inverkan på de olika försäljningsorsakerna finnas få upplysningar.

Från *Medelstads härad* anföres: "Före kristiden voro orsakerna ekonomiska svårigheter, ledsnad vid jordbruk och önskan att flytta till stad. Under kristiden svårighet att få arbetskraft till jordbruket, vilket fortfar, högt pris å hemmanet och antingen avsikt att slå sig till ro med det erhållna kapitalet eller ock spekulativ uträkning att vid fallande konjunkturer köpa ett annat jordbruk." — *Odlingsrådet i länet* uppgiver, att på grund av högt erbjudet pris åtskilliga försäljningar ägt rum under kristiden.

Orsaker till försäljning av större egendomar.

Även beträffande det fåtal *herrgårdar,* som gått ur jordbrukarehänder, synes det i de flesta fall hava varit de högt uppdrivna priserna, som förorsakat försäljning. Några fall omtalas därjämte, då säljarens ekonomiska svårigheter varit orsaken.

Orsaker till försäljning genom ägostyckning eller jordavsöndring.

Om orsakerna till försäljning genom ägostyckning eller jordavsöndring givas få upplysningar. I allmänhet torde det *höga pris,* som erhållits vid dylika försäljningar, hava varit den egentliga anledningen till försäljningen, men i ett och annat fall omtalas även *ekonomiska svårigheter.*

Jordbrukets och skogens skötsel å de försålda egendomarna.

Jordbrukets skötsel på av bolag köpta gårdar.

Vad beträffar följderna för jordbrukets skötsel, gå omdömena i ganska olika riktningar. I all synnerhet gäller detta de av bolagen förvärvade egendomarna. Sålunda finnes inom *Listers härad* intet att erinra mot bolagens jordbruk, och även från *Östra härad* säges, att bolagsjordbruket i regel ej är sämre än de enskilda jordbrukarnas.

Från *Medelstads* och *Bräkne härader* förspörjes däremot, att bolagens förvärv av bondejord lett till mindre goda följder ifråga om jordens brukning. Att så blivit förhållandet uppgives förnämligast bero därpå, att jorden bortarrenderas. Arrendatorerna, säges det, ägna jorden i regel synnerligen ringa hävd, då de ej hava samma intresse som de självägande att hava jorden i god kultur.

En uppgiftslämnare yttrar härom: "Bolagens jord är i allmänhet bortarrenderad eller ock brukas den av lejd arbetskraft. Dessa jordbruk brukas synnerligen dåligt i jämförelse med huru de självägande bönderna bruka sin jord. Genom slarvigt utförd höstkörning, brist på konstgödsel och vanvård av stallgödsel följer, att antalet underhållna djur minskas. De få dragarna användas till skogskörslor mot lega åt ägaren. Allt samverkande orsaker till att jordbrukets skötsel närmar sig vanhävd." — Från en kommun i *Östra härad* berättas, att jorden i betydlig grad försämrats i bolags ägo. "Stenhuggerifirmor försämra betydligt de fastigheter, där de i vanliga fall mot ringa ersättning förvärvat stentägtsrättigheter, särskilt betesmarkerna. När kontraktet är slut, är fastigheten icke mycket värd." — Från en annan kommun i samma härad framhålles, att bolagens "jord förbättrats å den bördiga eller väl belägna, men försämrats å den mindre bördiga eller avlägset liggande jorden".

Jordbrukets skötsel på av enskilda personer köpta gårdar.

Även beträffande skogsspekulanter äro omdömena tämligen växlande. I vissa fall har ingen försämring inträtt. I andra fall konstateras stor vanvård av jorden. Övriga enskilda ej jordbruksidkande personer, som skaffat sig jordegendomar för att säkerställa sig tillgång på livsmedel, för nöjesändamål eller dylikt, sägas i allmänhet hava förbättrat jordbruket å sina fastigheter.

Förekomsten av vanhävd.

Uppenbar vanhävd av bolags och enskilda spekulanters jordbruk omtalas allenast i undantagsfall.

Skogens skötsel.

Bolagens skötsel av skogen å de förvärvade egendomarna uppgives i allmänhet vara mycket god. Inom *Bräkne* och *Listers härader* har överallt, där bolag äga skog, denna förbättrats. Landsfiskalen i Jämshög meddelar, att bolagen inom distriktet sköta skogarna rationellt, och från en kommun i Bräkne härad säges, att "gårdarna äro inköpta av ett pappersmassebolag och dettas avsikt med inköpen var att genom plantering och rationell skogsvård förse sig med råmaterial". Försämring av skogsvården och skövling av skogen i bolagshänder inberättas endast från två kommuner inom *Medelstads härad.*

Här liksom i så många andra län framhålles från skogstjänstemännens sida, att skötseln av bolagsskogarna är beroende av vilka slag av bolag som äga skogarna. *Skogsvårdsstyrelsen* i länet gör sålunda en bestämd skillnad mellan å ena sidan "bolag av mera permanent natur" och å andra sidan "tillfälliga sammanslutningar i och för exploaterande av en eller flera egendomars skogstillgångar". Om de förra bola-

gen framhåller skogsvårdsstyrelsen, att skogsskötseln väsentligt förbättrats, i det att bolagen "avverkat glesa av dem inköpta bondskogar, där marken förut blott till ringa procent utnyttjats och därefter omedelbart å marken företagit skogsodling". Beträffande de senare bolagen säges däremot, att "något tal om skogsskötsel kan här ej ifrågakomma, då avsikten vid sådana köp är att, så fort den avsättningsbara skogen avverkats, åter sälja hemmanet, därvid alltid skogsodlingsskyldigheten överlåtes på den nya ägaren, som i många fall, då några inkomster från skogen ej vidare kunna uppbringas, ej har ekonomisk bärkraft att uppfylla ingångna skogsodlingsförbindelser".

Skogsskövling.

I fråga om förekomsten av skogsskövling från *bolags* sida har man, på grund av vad nyss sagts om de olika slagen av bolag, givetvis att förvänta, att de av skogsvårdsstyrelsen såsom mera permanenta betecknade bolagen ej låtit skövling komma sig till last. Skogsvårdsstyrelsen förnekar också, att å nämnda bolags marker någon som helst skövling kunnat konstateras, men framhåller, att från de mer tillfälliga bolagens sida skogsskövling däremot varit alltför vanlig. Under *krisåren* har skillnaden mellan dessa båda kategorier av bolag blivit än mer markerad, i det att "de permanenta bolagens intresse för god skogsskötsel snarare ökats än minskats" under nämnda tid, medan erfarenheterna om den andra bolagskategorien varit än ogynnsammare än tillförene.

Om *skogsspekulanterna* och *jobbarna* meddelas, att dessa i ett flertal fall, såväl före som under krisåren, gjort sig skyldiga till skogsskövling.

"I synnerhet under de första krisåren nedhöggs all användbar skog å mindre skogsskiften", meddelas från *Kristianopels landsfiskalsdistrikt*. — *Landsfiskalen i Nättraby distrikt* framhåller, att "skogsspekulanterna avverka all användbar skog och lämna endast ungskogen kvar, men även denna blir i regel vid avverkningen skadad". — *Landsfiskalen i Ronneby distrikt* förmäler, att skogsskövling av skogsspekulanter förekommit "i någon mån, men ej väsentligt mera under kristiden än förut". — Från många håll förnekas, att någon skogsskövling från skogsspekulanters sida förekommit. *Skogsvårdsstyrelsen* framhåller att "i många fall" skogsskövling förekommit från skogsspekulanters och jobbares sida och tillägger beträffande förhållandena under *krisåren*, att under denna tid skövlingen å nämnda personers fastigheter "ökats i hög grad intill sommaren 1918, då den tillfälliga skogslagen gjorde det i de flesta fall möjligt för skogsvårdsstyrelsen att förhindra skogsskövling". — *Jägmästaren i Blekinge revir* meddelar liknande erfarenheter om skogsspekulanters och jobbares verksamhet.

Jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar.

Av i det föregående anförda meddelanden och med ledning av de få uttalanden, som direkt ingå på en jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas *jordbruk*, torde man kunna sluta sig till, att i allmänhet föga skillnad råder mellan nämnda jordägares skötsel därav. Arrendejordbruket med dess ofta nog mindre goda sidor torde vara typiskt å såväl bolagens som de enskilda spekulanternas gårdar. Emellertid finnes, vad bolagens gårdar beträffar, månget jordbruk, som står på

en mycket hög nivå och som kan jämställas med de självägande böndernas jordbruk. Detta torde däremot endast undantagsvis kunna sägas om de enskilda spekulanternas jordbruk. Beträffande dessa ligger saken dock så, att gårdarna i regel endast under så kort tid blivit undandragna skötsel av självägande jordbrukare, att någon försämring icke hinner uppkomma i fråga om jordens hävd.

Vad *skogsskötseln* angår, torde av vad redan sagts framgå, att vissa bolag äro spekulanterna och jobbarna ojämförligt överlägsna, men att det jämväl finnas bolag, som äro likställda med dem.

Jägmästaren i Blekinge revir framhåller också, att "mindre sågverksbolag i regel kunna jämställas med enskilda skogsspekulanter, då de blott förvärva egendomar för kort tid för att därunder suga musten ur dem".

Försäljningarnas ekonomiska och sociala verkningar.

Inverkan på de kvarvarande böndernas ekonomiska ställning.

Industriens jordförvärv synas i allmänhet föga hava inverkat på de kvarvarande självägande böndernas ekonomiska ställning. Några få uppgiftslämnare omtala visserligen, att bönderna, huvudsakligen genom ökade tillfällen till körslor och skogsarbete för industrien, ökat sina inkomster, och från andra håll framhålles, huru industriens höga arbetslöner fördyrat arbetskraften för jordbruket och därigenom minskat inkomsten för bönderna, men dylika erfarenheter av gynnsam eller ogynnsam natur komma mycket litet till synes i de ingångna meddelandena.

Inverkan i socialt hänseende.

På de sociala förhållandena bland lantbefolkningen hava bolagens samt de enskilda skogsspekulanternas och jobbarnas jordförvärv likaledes haft mycket ringa inverkan. På ett par undantag när hava nämligen samtliga uppgiftslämnare helt förnekat att dessa förvärv haft vare sig försämrande eller förbättrande inflytande i socialt hänseende. I nämnda undantagsfall har man gjort mindre goda iakttagelser.

Så säges exempelvis från en kommun i *Medelstads härad:* "Jobbares med fleras jordförvärv inverka alltid skadligt på lantbefolkningen. Böndernas moral försämras, sedliga tillståndet likaledes, jordbruksarbetet föraktas. I kampen mot industrien kan jordbruksnäringen ej bestå." — I samma riktning gå uttalandena från ett par andra kommuner.

Jordens återgång till verkliga jordbrukare.

Av den jord, som från verkliga jordbrukare övergått till bolag och enskilda, ej jordbruksidkande personer, synes större delen hava stannat i köparnas ägo. Förklaringen härtill torde givetvis vara att söka däri, att de i det föregående behandlade jordförvärven huvudsakligast skett från industribolagens sida, vilka bolag, efter vad

erfarenheten visat i andra län, i regel behålla sina jordbruksfastigheter. Inom ett jämförelsevis fåtal kommuner ha dock förekommit fall, då jorden återgått till jordbrukare. I regel är det då skogsspekulanter och jobbare, som efter slutad avverkning realisera sina egendomar, men i något fall hava även bolag sålt jord, huvudsakligast till egna hem åt jordbruks- och andra arbetare. Från en kommun i *Medelstads härad* anmärkes att "vad jobbarköpen vidkommer fall äro kända, då bonden efter det han blivit ordentligt lurad åter kommit i besittning av sin jord". Enskilda personer, som köpt jordegendomar för att säkerställa sig tillgång till livsmedel, för nöjesändamål m. m., synas allmänt hava behållit dem.

10. Kristianstads län.

Naturförhållanden, näringar m. m.

Till sina inre delar tillhör Kristianstads län det sydsvenska höglandet. Dessa delar av länet utgöras av ett starkt kuperat skogslandskap. Mot kusterna nedåt Kristianstad och Ängelholm utgöres länet däremot av ganska vidsträckta slättbygder. De lösa jordlagrens beskaffenhet äro i länets inre delar, i skogsbygden, av en helt annan beskaffenhet än å slättbygderna. Den högsta marina gränsen går i stort sett i gränsen mellan skogsbygden och slättbygderna. I skogsbygdsområdet består jordmånen av den karga, steniga moränjorden, å slättbygderna däremot av marina avlagringar, kalkhaltiga leror.

Nu antydda skiljaktiga naturförhållanden återverka i hög grad på den *odlade jordens* förekomst inom de olika områdena. I skogsbygden uppgår sålunda den odlade jorden till endast 23 % av landarealen, medan å Kristianstadsslätten 53 % och å Ängelholmsslätten ej mindre än 68 % av hela landarealen är uppodlad.

Skogs- och hagmarken uppgår för länet i dess helhet till 42 % av hela landarealen, men siffrorna för nämnda ägoslag äro mycket växlande inom länets skilda områden. I det längst i norr uppe i skogsbygden belägna Östra Göinge härad uppgår sålunda skogs- och hagmarken till 65 % av hela ägovidden. I det angränsande Västra Göinge härad är skogstillgången mindre, skogs- och hagmarken utgör där endast 47 % av landarealen. Å slättbygderna bliva siffrorna för skogs- och hagmarkens areal givetvis lägre. I det å Kristianstadsslätten belägna Gärds härad belöper sig skogs- och hagmarken sålunda till allenast 36 % av hela häradets ägovidd, och än mindre betydelse har nämnda ägoslag för Ängelholmsslätten, där exempelvis i Södra Åsbo härad skogs- och hagmarken ej utgör mer än 10 % av landarealen.

De olikartade naturförhållandena inom länets särskilda delar hava i hög grad inverkat på åkerjordens uppdelning i större och mindre *brukningsdelar*. I skogsbygderna är jordbruket sålunda övervägande av småbrukskaraktär; ej mindre än 82,3 % av brukningsdelarna bestå där av lägenheter och småbruk, under det att bondgårdarna endast utgöra 17,4 % av hela antalet jordbruk. Större gårdar äro mycket sällsynta

inom skogsbygden. Å slättbygderna äro bondgårdarna mera talrikt företrädda; de utgöra å Kristianstadsslätten 32,3 % samt å Ängelholmsslätten ej mindre än 40,5 % av samtliga jordbruk. Det större jordbruket är å Kristianstadsslätten ganska talrikt företrätt, i det att herrgårdarna där utgöra 5 % av samtliga jordbruk mot allenast 3 % å Ängelholmsslätten.

Försäljningarnas omfattning.

Den rådande olikheten i naturförhållandena mellan länets olika delar har ej undgått att påverka förekomsten av de fastighetsförsäljningar, som av jordbrukare gjorts till bolag eller enskilda spekulanter. Bolagens och framför allt de enskilda spekulanternas förvärv hava i Kristianstads som i flertalet andra län huvudsakligen varit inriktade på fastigheter med skogstillgångar. I skogsbygden finner man därför huvudparten av trävarubolagens samt skogsspekulanternas och jobbarnas förvärv. Slättbygderna hava däremot varit relativt litet berörda av nu nämnda bolags och enskilda personers egendomsköp. Å slättbygden kan man däremot konstatera en ganska talrik förekomst av industribolag samt vissa andra kategorier av bolag, för vilka huvudsyftet med fastighetsförvärv ej varit exploatering av skogstillgångarna.

Bolags förvärv.

Bland bolag, som förvärvat fastigheter, nämnas framför övriga *industri- och jordstyckningsbolag.* Av bolag tillhörande förstnämnda kategori framhåller hushållningssällskapet *torvindustribolagen* och deras förvärv av mossmarker. I uppgifterna från vissa kommuner omtalas därjämte *cement- och kaolinbolag.*

"Till kaolin- och chamottefabrik hava fyra gårdar sålts. Bolagen hava så bortarrenderat dessa gårdar till mindre lantbrukare", meddelas från *Ivö kommun.* — Samma fabrik uppgives inom *Ivetofta kommun* "ha inköpt hemman i syftemål att bereda egna hem å fri grund för dem av sina arbetare, som sådant önska, och har fabriken å denna inköpta jord låtit uppföra ett 30-tal bostadshus med planteringsland, vilka hus uthyras till bolagets arbetare". — Från *Järrestads kommun* meddelas: "En fabrik inköpte förra året en egendom om cirka 24 har. Målet var utvidgning av fabriken och byggnadstomter för fabrikens arbetare."

Förvärv från *jordstyckningsbolags* sida omtalas från åtskilliga kommuner. Hushållningssällskapet nämner särskilt andelsföreningen "Eget Hem".

Från *Smedstorps kommun* meddelas, att "en gård, c:a 720 tunnland, sålts till egnahemsföreningen i Kristianstads län, och sedan av den styckats i större och mindre hemman", och från *Hästveda kommun* säges, att "ett par egendomar försålts till Kristianstads läns egnahemsförening, som styckat desamma".

Rörande försäljningar till *trävarubolag,* anför hushållningssällskapet, att sådana försäljningar förekommit i ej så ringa utsträckning i norra delen av Skåne. Kommunuppgifterna innehålla dock rätt sparsamt uppgifter härom.

Från *Hörröds kommun* meddelas: "En egendom har försålts till ett trävarubolag, vilket, sedan skogsavverkningen slutförts, sålt jordarealen, styckad i smärre hemman och egna hem. Styckningen har gjorts tillfredsställande."

I några få fall uppgivas också *jordbruksbolag* hava inköpt egendomar.

Enskilda personers förvärv.

Även enskilda köpare, icke-jordbrukare, ha i rätt stor utsträckning varit verksamma, enligt vad uppgifterna giva vid handen. *Hushållningssällskapet* graderar omfattningen av försäljningarna allt efter de olika köparna på följande sätt: Köpare av skog för industriella ändamål i rätt stor utsträckning; skogsspekulanter i några fall; jobbare i några fall under kristiden; köpare för nöjesändamål, kapitalplacering o. d. i några fall, huvudsakligen under kriget, men framhåller därjämte, att jord i mera avsevärd omfattning icke gått ur den verkliga jordbrukareklassens ägo.

I *kommunuppgifterna* framhållas långt före övriga köpare skogsspekulanter. De andra kategorierna äro endast mera sparsamt omnämnda. Till belysning av uppfattningen må följande citeras:

"Köp av hemman har skett med avsikt att göra sig vinst å den befintliga skogen, varefter jordarealen sedan försålts utan styckning." *(Hörröds kommun.)* — "I några fall hava egendomar under de senaste åren försålts till skogsspekulanter. Några egendomar om 30—40 tunnland åkerjord samt 50—200 tunnland skog, ha såväl före som under krigsåren blivit försålda till personer, som genom realiserandet av gröda och inventarier samt avverkning av en del skog därigenom gjort sig vinst, varefter de om ett eller annat år återigen avyttrat egendomen." *(Vedby kommun.)* — "Vanligt att självägande bönder sälja sitt hemman till skogsspekulanter och jordstyckningsspekulanter. Synnerligast under kristiden har hemman sålts till s. k. jobbare, vilka köpt med avsikt att realisera gröda och inventarier endast för att göra sig en vinst, och i så fall blir jordbruket mycket lidande. Ingen köper egendom för kapitalplacering, men någon torde måhända köpt för att säkerställa sig tillgång på livsmedel." *(Finja kommun.)*

De försålda egendomarnas storlek.

Fastighetsförsäljningarna synas övervägande hava gällt bondgårdar. Ett sextiotal kommunuppgifter framhålla sålunda denna kategori av fastigheter, medan ungefär fjärdedelen så många omnämna herrgårdar. I många uppgifter betonas dock, att de försålda bondgårdarna varit större sådana. Slättbygderna inom länet äro ju också ganska rika på dylika. Hushållningssällskapet uppgiver, att såväl större som mindre egendomar försålts.

Ägostyckningar och jordavsöndringar.

Ägostyckningar och jordavsöndringar från bondhemman hava endast i ringa utsträckning förekommit inom länet. Visserligen föreligga från några enstaka kommuner uttalanden, enligt vilka jordavsöndring ägt rum i nämnvärd omfattning, men det avgjort övervägande antalet kommunalnämndsordförande besvara frågan härom nekande. De fall, som förekommit, hava antingen gällt avlägset liggande skogsskiften, som till högt

pris försålts till skogsspekulanter, eller också har det frånstyckade området varit avsett att användas till tomtplats. Därjämte hava inom åtskilliga kommuner i skogsbygden moss- och myrmarker försålts, huvudsakligen för torvströ- och bränntorvsfabrikation. Till belysande av antydda förhållanden må följande uttalanden anföras:

"Det har i avsevärd utsträckning förekommit, att från vissa hemmans utmarker ägostyckning och jordavsöndring ägt rum, särskilt inom och i omedelbar närhet till Vinslövs municipalsamhälle, för beredande av bostadslägenheter till hantverks- och industriarbetare samt äldre personer, som velat bereda sig en lugn ålderdom. Några köpare av dessa lägenheter kunna dock helt visst ej frånsäga sig spekulationssyfte." *(Vinslövs kommun.)* — "Har förekommit i obetydlig grad och har då varit långt avlägsen skogsmark, som blivit använd till egnahemslägenheter." *(Ignaberga kommun.)* — "De ägostyckningar och jordavsöndringar, som skett från herrgårdar i ett fåtal fall, hava haft till ändamål att skapa egna hem åt jordbruksarbetare och småbrukare." *(Andrarums kommun.)*

Orsaker till försäljningarna.

Orsaker till försäljning av bondgårdar.

Orsakerna till att bönderna avyttrat sina gårdar hava, enligt vad uppgifterna giva vid handen, varit mycket växlande.

Ekonomiska svårigheter omnämnas såsom försäljningsorsak i ett tiotal kommunuppgifter.

"På 1880- och 1890-talen såldes många hemman tillföljd av ekonomiska svårigheter, numera detta sällsynt", meddelas från *Hammenhögs kommun.* — Ordföranden i *Vittsjö kommunalnämnd* skriver: "i de flesta fall stor skuld." — *Hushållningssällskapet* anser, att ifrågavarande orsak spelat roll huvudsakligen före kristiden.

På många håll synes *svårigheten att få arbetskraft* hava varit orsak till försäljningen. Härom vittna exempelvis nedanstående uttalanden:

"Då större ställen sålts, har svårigheten att anskaffa arbetskraft varit bidragande orsak." *(Vittsjö kommun.)* — "Arbetskraft till jordbruket finnes knappt att få, och därför tröttnar jordbrukaren på sitt halvt vanskötta jordbruk." *(Rya kommun.)* — "Svårighet att erhålla behövlig arbetskraft har också varit en bidragande orsak." *(Vankiva kommun.)*

Hög ålder och *saknad av närskylda arvingar* och därmed jämförliga orsaker hava på många håll föranlett försäljningar. I omkring femton kommunuppgifter omtalas fall, där försäljning ägt rum på grund av dylika motiv.

Ledsnad vid jordbruk, önskan att flytta till stad o. s. v. uppgivas i ett tiotal kommunuppgifter hava i enstaka fall varit anledning till försäljning.

Mångenstädes har även avsikten att omedelbart *inköpa jordbruk å annan plats* varit bestämmande. Omkring femton kommunuppgifter innehålla meddelande om dylika försäljningsmotiv.

Långt före nu angivna orsaker har *högt pris* jämte en eller annan biorsak föranlett försäljningar. Emellertid betonas, att detta skett huvudsakligen under själva *kristiden.* Samtidigt har avsikten i flertalet fall varit att slå sig till ro med det erhållna kapitalet. I åtskilliga uppgifter framhålles ock, att försäljning ägt rum för att vid fallande konjunkturer köpa annat jordbruk.

Orsaker till försäljning av större egendomar.

Rörande orsakerna till försäljning av större egendomar förekomma endast mycket sparsamma meddelanden. Knappast mer än ett tiotal kommunuppgifter innehålla upplysningar härom. *"Ekonomiska svårigheter* huvudsakligen", är hushållningssällskapets omdöme, och samma skäl nämnes i uppgifterna från ett par kommuner. Vid sidan härav säges *svårighet att få arbetskraft, hög ålder* samt *högt pris* hava föranlett försäljning. Nedanstående uttalanden må citeras:

"Hög ålder och saknad av närskylda arvingar." *(Stoby kommun.)* — "Ett högt erbjudet pris samt förhoppning om att efter kristiden kunna inköpa annan egendom för billigare pris eller också tillfälle att bosätta sig i stad eller större samhälle för att i ro njuta av det erhållna kapitalet." *(Önnestads kommun.)* — "Att skaffa sig en lättsköttare egendom." *(Östra Broby kommun.)*

Orsaker till försäljning genom ägostyckning eller jordavsöndring.

Om orsakerna till att större eller mindre delar av bondhemman försålts genom ägostyckning eller jordavsöndring givas få upplysningar. I regel synes emellertid även för dessa försäljningar *det höga priset,* som bjudits för de avstyckade områdena, hava varit huvudanledning till försäljningarna. I något fall framhålles även det från gården *avlägsna läget* av något skogsområde eller någon nyodling såsom orsak till att ägaren frånhänt sig ett dylikt område till bolag eller enskild spekulant.

Jordbrukets och skogens skötsel å de försålda gårdarna.

Jordbrukets skötsel på av bolag köpta gårdar.

Rörande följderna för jordbruket av fastighetsförsäljningarna hava endast ett fåtal uppgifter något att förmäla. För bolagens vidkommande har ett tiotal kommunalnämndsordförande ansett förbättring hava inträtt, medan endast trenne dylika meddelare gjort gällande en motsatt mening. Mera detaljerade uttalanden finnas i regel ej.

Hushållningssällskapets omdöme är, att bolagsjordbruket i allmänhet ej försämrats. — Inom *en till Ängelholmsslätten hörande kommun* har man mycket gynnsamma erfarenheter om bolagsjordbruket: "De fastigheter, som innehavas av bolag, hava förbättrats, och den intensiva jordbruksdrift, som där bedrives, har verkat sporrande och välgörande på ortens jordbruksskötsel, som står på rätt hög ståndpunkt."

Jordbrukets skötsel på av enskilda personer köpta gårdar.

I fråga om de *enskilda industriidkarna* gå de härutinnan synnerligen fåtaliga uppgifterna från kommunerna i olika riktning; än omtalas förbättring, än försämring.

Hushållningssällskapet likställer bolagens och de enskilda industriidkarnas jordbruk. Om *skogsspekulanterna* äro däremot omdömena genomgående mycket ofördelaktiga, i det att det allmänt framhålles, att å dylika personers egendomar jordbruket alltid försämrats. Mot *"övriga enskilda personers"* sätt att sköta jordbruket synes ej vara något att anmärka. Samtliga de kommunuppgifter, som härom hava något att förmäla, anse att förbättring ägt rum.

"Förbättrats; genom styckningen har det blivit flera ägare som med omsorg sköta sina jordlotter", meddelas från *Stoby kommun*, och från *Österslövs kommun* heter det, att "jordbruket avsevärt förbättrats".

Förekomsten av vanhävd.

Vanhävd av jordbruket eller vanvård av detsamma förmäles endast från fem kommuner. De uttalanden härom, som föreligga, giva ej vid handen, huruvida ägarna till de vanhävdade jordbruken varit bolag eller enskilda spekulanter. Av allt att döma torde uttalandena emellertid hänföra sig till förhållanden å skogsspekulanters gårdar. Från ett par av ifrågavarande kommuner skildras vanhävden på följande sätt:

"Det har förekommit att köpare av skogshemman bedrivit torvupptagning för försäljning i stor skala å prima odlad mossjord, vilken förut givit höga skördar, varvid man dels berett torv av den odlade jorden och dels använt stora stycken av densamma till sättplats." *(Norra Åsbo härad.)* — "Jord och byggnader hava ofta vanvårdats, växande gröda försålts å auktion för att för tillfället göra största möjliga vinst." *(Västra Göinge härad.)*

Skogens skötsel.

Ifråga om skogsskötseln har hushållningssällskapet anfört för *bolagens* vidkommande, att densamma i allmänhet förbättrats, samt beträffande *enskilda industriidkare*, att i några fall förbättring samt i andra fall försämring inträtt. Kommunuppgifterna hava på denna punkt, liksom i regel eljest i detta län, ej gjort någon åtskillnad mellan bolagens och enskilda industriidkares skogsvård. Enligt ett tiotal uppgifter har skogsskötseln försämrats, och endast i ett par fall säges förbättring hava inträtt. Till belysning av nu berörda förhållanden må följande uttalanden anföras:

"Skogsskötseln har nog, i synnerhet under krisåren, till följd av för stor avverkning på grund av höga priser, delvis försämrats såväl å försålda som icke försålda fastigheter." *(Hästveda kommun.)* — "För bolag kan man som regel säga, att de vårda skogen, även om den skattas något hårt, enskilda industriidkare formligen skövla vad som finnes." *(Norra Åkarps kommun.)*

Skogsskövling.

Uppenbar skogsskövling synes ha förekommit i ganska stor utsträckning, när fastigheterna förvärvats av *skogsspekulanter* och *jobbare*, samt i några få fall, då *bolag* eller *enskilda industriidkare* varit ägare. I åtskilliga uttalanden har framhållits, att skogsskövlingen tilltagit under *krisåren*.

Hushållningssällskapet anför om bolag och enskilda industriidkare, att skövling "i allmänhet ej förekommit, men bejakar frågan, huruvida skogsskövling förekommit å skogsspekulanters och jobbares egendomar, samt tillägger: "Före kriget förekom skogsskövling i mindre grad än under kristiden, men den nya lagen beträffande ungskog, har i viss mån hejdat skövlingen."

Ett tjugutal kommunuppgifter innehålla meddelanden om skogsskövling från skogsspekulanters sida. Följande uttalanden må återgivas: "I de flesta fall har all användbar skog tagits." *(Vankiva kommun.)* — "Skogen har tagits till sista pinnen, och har återplantering i regel skett endast av tvång." *(Rya kommun.)* — Under krisåren har nästan all skog huggits ned på bolagens egendomar för att användas som bränsle i stället för stenkol, som det varit ont om." *(Ivö kommun.)* — "Ett stenkols- och foderämnesaktiebolag har på Söderåsen huggit ner allt, både större och mindre växande vacker bokskog, så det ser ut som elden hade härjat på platsen." *(Västra Sönnarslövs kommun.)*

Jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar.

På frågan huru en jämförelse mellan bolagens och enskilda spekulanters sätt att sköta jord och skog utfaller, hava i regel några svar icke avgivits, oftast under förklaring att jämförelsematerial saknats. Hushållningssällskapet anser, att bolagen i allmänhet sköta såväl jordbruk som skog bättre än enskilda (jobbare). Antalet kommuner, från vilka användbara uppgifter i detta hänseende ingått, är knappt ett tiotal. Några av de uttalanden, som inkommit från dessa, må här återgivas:

"Bolagen sköta sitt jordbruk och sin skogsvård bättre än enskilda spekulanter." *(Örkeneds kommun.)* — "Lika (jordbruket), de enskilda spekulanternas skogsvård sämre." *(Östra Broby kommun.)* — "De enskilda köparna sköta såväl jorden som skogsvården bättre än bolagen." *(Häglinge kommun.)* — "Jordbrukets skötsel bedrives i regel mera rationellt av bolagen än av enskilda ägare." *(Björnekulla kommun.)*

Försäljningarnas ekonomiska och sociala verkningar.

Inverkan på de kvarvarande böndernas ekonomiska ställning.

På frågan huruvida genom industriens jordförvärv böndernas utkomstmöjligheter och ekonomiska välstånd förbättrats eller försämrats, har i allmänhet svarats, att industrien ej gjort några större jordförvärv, varför erfarenhet saknas. I åtskilliga fall framhålles, att industriens jordförvärv ej påverkat böndernas ekonomiska förhållanden.

Från ett femtontal kommuner föreligga uttalanden, enligt vilka förbättring inträtt därigenom, att tillfälle till extra förtjänster skapats och avsättningsmöjligheterna för jordbruksprodukterna ökats. Merendels betonas dock, att industrien inverkat ogynnsamt i sådant hänseende, att arbetspriserna drivits upp och svårigheter att över huvud få arbetskraft gjort sig mera kännbar. Därjämte har i några fall framhållits, att jordförvärven uteslutande varit till skada för de verkliga jordbrukarna. Följande uttalanden må anföras:

"Ökade möjligheter till inkomst genom skogsarbete har förekommit." *(Västra Sönnarslövs kommun.)* — "Sedan trävaruindustriens tillkomst har jordbrukets arbetskraft väsentligt fördyrats och vid särskilda tillfällen varit svår att anskaffa, vilket dock kanske delvis jämkar ut sig på grund av ökade avsättningsmöjligheter och höga priser på jordbrukets produkter. *(Hästveda kommun.)* — "Gott om arbetsförtjänster i skogarna har, synnerligen under vintermånaderna, förekommit, och ekonomiska välståndet har därigenom betydligt förbättrats för hemmansägare och småbrukare." *(Röke kommun.)* — "Böndernas ekonomi har endast försämrats genom dessa affärer. Alltid är det jobbare och dylika, som stoppa förtjänsten i egen ficka och det är ju böndernas egendom de skövlat." *(Rya kommun.)* — "Förbättrats därigenom att tillfälle till arbetsförtjänst genom skogsarbete och skogskörslor uppstått." *(Hushållningssällskapet.)*

Inverkan i socialt hänseende.

På de sociala förhållandena bland lantbefolkningen ha, enligt vad flertalet landsfiskaler uppgiva, jordförvärven från enskildas och bolags sida ej haft något inflytande. Av avvikande mening härvidlag äro dock åtskilliga av nämnda uppgiftslämnare, och av deras uttalanden må här följande återgivas:

"Bönderna i orten torde icke hava råkat i beroende på annat sätt än vad som ovan nämnts eller i svårigheter att erhålla arbetsfolk. Det torde väl icke vara utan, att jobbarnas föredöme haft dålig inverkan på bönderna, ty det har nog förmärkts, att dessa sökt avyttra sina produkter efter jobbarepriser. Ömkligast av allt är det dock beställt med det sedliga tillståndet bland befolkningen, och detta har sitt upphov i industriens uppkomst och tillväxt. Där industri uppstått, har även uppstått ett folkets hus och en dansbana, och här frodas allt elände. Här tillåtas även barnen samlas, och efter slutad skolgång äro sådana nästen deras käraste tillflyktsorter, särskilt å alla sön- och helgdagar, och vid hemfärden därifrån, vilket icke inträffar före midnattstid, tillställes tjut och oväsen å vägar och stigar. Att verkningarna av detta uteliv icke utebliva, därom har man bevis i den mängd barn, som födas utom äktenskapet, ofta då mödrarna själva äro barn. Verkningarna märkas ock därigenom, att folket bliver obenäget och obekvämt till arbete. — Den gamla allmogekulturen har i allmänhet utträngts." *(Näsums distrikt.)* — "På de ställen, där bolagen börjat sin verksamhet med sammanslaget löst folk, måste givetvis detta inverka på det allmänna tillståndet. På denna orten har dock bolagens verksamhet icke lämnat några djupare spår." *(Örkelljunga distrikt.)* — "Allmänt missnöje över jobbarnas oförtjänta vinst, sedliga tillståndet försämrats genom stegrad och mera obunden nöjeslystnad; den gamla allmogekulturen tillhör redan en försvunnen tid." *(Vinslövs distrikt.)*

Av uttalanden från kommunerna, från vilka dock som regel svar antingen ej alls lämnats eller varit nekande, må här några återgivas: "Jobbarnas föredöme verkar demoraliserande på bönderna. Det sedliga tillståndet har ej förbättrats genom industriens uppkomst. Den gamla allmogekulturen har försämrats." *(Lyngsjö kommun.)* — "På grund av den höga avlöningen från industrien ha daglönerna betydligt höjts, och har visst icke det sedliga tillståndet förbättrats." *(Östra Ljungby kommun.)* — "Sedan industriarbetarnas tillkomst har nog något inflytande från deras sida ägt rum bland lantbruksbefolkningen i socialistisk riktning. Någon demoraliserande verkan för övrigt kan icke påvisas." *(Hästveda kommun.)* — "Jobbarnas föredöme verkar demoraliserande på bönderna och det sedliga tillståndet bland lantbefolkningen i orten, vilket i detta fall försämras genom industriens uppkomst och tillväxt." *(Finja kommun.)*

Jordens återgång till verkliga jordbrukare.

Den jord, som, på sätt i det föregående nämnts, under senare tider avhänts de verkliga jordbruksidkarna, har i många fall återförvärvats av dessa. Så torde framför allt vara fallet i fråga om egendomar, som under krisåren genom köp gått till *enskilda personer*. Härom föreligga åtskilliga uttalanden. Främst gäller detta givetvis skogsspekulanternas förvärv, då för dem, sedan skogen avverkats, ej funnits någon anledning att längre behålla egendomen.

Bolagen ha däremot i regel behållit sin jord. *Jordstyckningsbolagen* utgöra härifrån helt naturligt undantag. Den jord, som genom deras förmedling utstyckats, har delvis återgått till jordbrukarklassen. För att belysa hithörande förhållanden må följande uttalande återgivas:

"Sedan skogen skövlats, har den nakna egendomen försålts antingen hel ostyckad eller ock styckad. Köparna hava vanligen iklätt sig återplanteringsskyldighet. Dessa köpare äro vanligen obemedlade. Mera stabila *trävarubolag* behålla vanligen egendomarna och sköta jord och skog väl. *Torvbolagen* behålla egendomarna. *Jordstyckningsbolagen* hava i allmänhet utstyckat egendomarna till egna hem och lyckats väl härmed. *Jordbolagen* hava kvar egendomarna, vilka skötas väl. Beträffande enskilda köpare hava i några fall jordstyckningsspekulanter utfört från det allmännas sida tillfredsställande styckningar, men hava dock själva skördat goda vinster." *(Hushållningssällskapet.)* — "Det mesta av jorden har åter, efter att hava gått genom många ägares händer, kommit i verkliga jordbrukares ägo förr eller senare." *(Vedby kommun.)*

11. Malmöhus län.

Naturförhållanden, näringar m. m.

Den inre, nordligaste delen av Malmöhus län uppfylles av det sydsvenska höglandets utlöpare och utgör en *skogsbygd,* till sin natur i mångt och mycket erinrande om Smålandslänens. De lösa jordlagren bestå i detta område av länet av den för odlingen magra och hårdarbetade urbergsmoränen. Söder om skogsbygden vidtager ett mindre område, *mellanbygden,* ett övergångsområde mellan skogsbygden i norr och slättbygden i söder, beläget mellan Linderöds- och Romeleåsarna. Jordmånen liknar här mycket skogsbygdens men är mindre hård och stenbunden samt består huvudsakligast av sandjord. Söder och väster härom utbreder sig *slättbygden,* där de lösa jordlagren i allmänhet äro sammansatta av lerig och starkt kalkhaltig moränjord.

Dessa skiljaktiga naturförhållanden taga sig uttryck bland annat i den *odlade jordens* olikartade utbredning inom länets särskilda områden. I skogsbygden uppgår sålunda åkerarealen till endast 40 % av hela landarealen, medan i mellanbygden och å slättbygden den odlade jorden har en avsevärt större utsträckning, 70—80 % av hela ägovidden.

Skogstillgångarna äro i stort sett ganska obetydliga inom Malmöhus län. Till övervägande del äro de givetvis att söka i skogsbygden, men också i vissa delar av mellanbygden förekomma här och var en del skogstillgångar. I de fyra nordligaste, utmed länsgränsen liggande häraderna, Luggude, Frosta, Färs och Onsjö, förefinnas sålunda två tredjedelar av länets skogs- och hagmark, och i genomsnitt upptages inom dessa härader 17 % av landarealen av nämnda ägoslag, medan i övriga härader skogs- och hagmarksarealen ej uppgår till mer än 9 % av ägovidden.

Med hänsyn till *brukningsdelarnas* fördelning på de olika slagen av jordbruk kännetecknas länet av den synnerligen talrika förekomsten av bondgårdar och herrgårdar. Av hela antalet brukningsdelar utgöras 35,2 % av bondgårdar och 4,1 % av herrgårdar, omfattande resp. 53 och 31,5 %, eller sammanlagt 84,5 % av hela åkerarealen. Det mindre jordbruket intager däremot ett mycket ringa rum inom länet. Emellertid är jordfördelningen något olika, om man jämför de olika naturliga områdena inom lä-

net. I skogsbygden och mellanbygden, där de agronomiska förutsättningarna äro mindre gynnsamma än å slättbygden, är nämligen de mindre brukningsdelarnas relativa antal något större än å slättbygden, där bonde- och herrgårdsjordbruket är särskilt dominerande.

Försäljningarnas omfattning.

Den inom flertalet övriga län gjorda iakttagelsen, att det är huvudsakligast där skogstillgångar finnas, som bolag och enskilda icke-jordbrukare inköpa jordbruksfastigheter, bekräftar sig även för Malmöhus län. Av de 234 av länets 238 landskommuner, varifrån svar ingått, meddelas nämligen endast från 87, att det under de senaste årtiondena förekommit, att självvägande bönder eller andra jordägare sålt sina hemman eller egendomar till bolag eller enskilda personer, icke tillhörande den jordbruksidkande befolkningen, och dessa försäljningar hava huvudsakligast varit lokaliserade till de fyra, i det föregående såsom mera skogrika betecknade häraderna. Dylika försäljningar omtalas nämligen inom Luggude härad från 18 kommuner, inom Frosta härad från 11 kommuner, inom Färs härad från 6 kommuner samt inom Onsjö härad från 9 kommuner, eller från sammanlagt 44 av dessa häraders 83 kommuner. Beträffande den återstående delen av länet, är det följaktligen endast inom 43 kommuner av 155, som dylika försäljningar förekommit. Stora delar av länet hava alltså endast helt obetydligt berörts av ifrågavarande försäljningar.

Men ej endast det ringa antalet kommuner, varifrån försäljningar inberättats, giver vid handen, att försäljning från jordbrukarnas sida av jordbruksfastigheter till icke-jordbrukare haft en ganska ringa utbredning inom länet. Från de kommuner, där det inträffat, att självvägande bönder eller andra verkliga jordbrukare sålt sina egendomar till icke-jordbrukare, säges det nämligen i ett stort antal fall, att försäljningarna skett "i enstaka fall", "i mycket ringa omfattning", "i undantagsfall", att "endast en egendom sålts" e. d. Allt detta gör, att man torde vara berättigad påstå, att den jordmobilisering, varom här är fråga, haft en synnerligen ringa omfattning inom länet.

Av de två stora grupperna köpare inberättas bolag från 44 kommuner och enskilda personer, icke tillhörande jordbrukareklassen, från 56 kommuner.

Bolags förvärv.

Av de olika slagen bolag nämnas *trävarubolag* från 2, *andra industribolag* från 23, *jordstyckningsbolag* från 9 samt *jordbruksbolag* från 11 kommuner. Gruppen "andra industribolag" är sålunda talrikast representerad. I flertalet fall är det Svenska sockerfabriksaktiebolaget, som förvärvat jordbruksfastigheter, men även andra industribolag omnämnas, såsom gruvbolag, Höganäs-Billesholms aktiebolag, samt i några fall kritbolag och tegelbruk. Jordstyckningsbolagen bestå i de flesta fall av s. k. egna-

hemsföreningar. Till jordbruksbolagen hava här räknats utsädesbolagen, som innehava synnerligen omfattande domäner. Trävarubolagen äro, som nämnts, särdeles fåtaligt representerade.

I regel synes det endast hava varit en eller annan fastighet, som inom de resp. kommunerna förvärvats av dessa olika slag av bolag. Ingenstädes inom länet torde bolagsköpen hava skett i någon större skala. Följande två uttalanden torde få anses typiska för karaktären av de bolagsförvärv, som ägt rum i länet.

"Allmänna Svenska Utsädesaktiebolaget i Svalöv samt P. Bondessons lantbruksaktiebolag i Svalöv hava under de senaste årtiondena av enskilda ägare inköpt såväl större som mindre egendomar. Utsädesbolagets sammanlagda åkerareal inom Svalövs socken uppgår för närvarande till i runt tal 1,000 har; Bondessons bolag äger för närvarande cirka 125 har åker inom Svalöv, varav dock endast en mindre del inköpts från enskilda brukare. Malmöhus läns egnahemsförening har nyligen inköpt en herrgård i Svalöv i och för uppdelning i egnahemsbruk. Det är emellertid huvudsakligen torplägenheter, som på detta sätt omvandlats till egna hem. Huvudgården har sålts till enskild brukare." *(Svalövs kommun.)*

"En gård cirka 100 tld, i Hälsingborgs socken har för 3 år sedan av stärbhus sålts till ett egnahemsbolag samt utstyckats i 350 tomter, alla försålda till arbetare eller personer i blygsam ställning i orten. En gård i Kvistofta socken, omkring 80 tld, har för omkring 10 år sedan likaledes av ett stärbhus sålts till Svenska sockerfabriksaktiebolaget, som fortfarande brukar egendomen. Rosenlunds gård, omkring 1,300 tld i Mörarps socken, har för omkring 7 år sedan inköpts av Malmöhus läns egnahemsförening och styckats till två stycken mindre herrgårdar, dels till flera bondgårdar och dels till en del s. k. småbrukare, ävensom ett jordområde närmast Mörarps järnvägsstation, reserverat för tomter till egna hem." *(Landsfiskalen i Ramlösa distrikt.)*

Enskilda personers förvärv.

I fråga om talrikheten av enskilda spekulanters köp av jordbruksfastigheter kunna uppgifterna om, i huru många kommuner de olika kategorierna av enskilda köpare förekommit, giva någon upplysning. Sålunda inberättas *skogsspekulanter* från 13 kommuner, *jordstyckningsspekulanter* från 16, *jobbare* från 21 och *andra enskilda personer* från 28 kommuner. Enskilda köpare av skog för industriella ändamål synas ej hava förekommit inom någon kommun.

Skogsspekulanter inberättas huvudsakligast från de fyra härader, som ovan framhållits som mera skogrika. Anmärkningsvärt är det relativt stora antal jordstyckningsföretag, som omnämnas. Som förut sagts, inberättas från 9 kommuner jordstyckningsbolag och från 16 kommuner uppgivas enskilda jordstyckningsspekulanter hava inköpt egendomar. Då endast i ett fall ifrågavarande bolag och enskilda styckningsspekulanter omtalas från en och samma kommun hava sålunda i 24 kommuner inom länet inköpts jord avsedd att styckas. I jämförelse med förhållandena i andra län är denna siffra att anse som ganska avsevärd.

I Malmöhus län utgör stadsbefolkningen en synnerligen stor del av länets befolkning. Å länets landsbygd är vidare en mycket avsevärd del av befolkningen att

räkna till andra yrkesgrupper än jordbrukets. Av hela länets befolkning tillhör endast 35,2 % den jordbruksidkande klassen. Av rikets övriga län är det endast Göteborgs och Bohus län, som har lägre siffra för den jordbruksidkande befolkningen. I dessa förhållanden torde vara att söka anledningen till att det från ett så jämförelsevis stort antal kommuner som 28 omtalas, att förvärv av jord skett av sådana enskilda personer, som velat under kristiden *säkerställa tillgången på livsmedel.* I yttrandena från dessa kommuner uppgives det dock, att i vissa fall torde anledningen till dessa under kristiden skedda köp ej endast vara att söka i nämnda avsikt att anskaffa livsmedel, utan torde köpen samtidigt hava skett som *kapitalplacering* eller *för nöjesändamål* av personer, som under de senaste åren förskaffat sig förmögenheter.

Bortser man från de köp, som skett för att anskaffa livsmedel, vilka köp i vissa kommuner torde hava skett i ganska stor omfattning, synas de i det föregående relaterade förvärven från enskilda spekulanters och andra dylika personers sida ej hava förekommit i mer än ett eller annat fall inom de av ifrågavarande försäljningar berörda kommunerna.

Några uttalanden om enskilda personers fastighetsförvärv må anföras. Av dessa uttalanden är yttrandet från Norra Rörum, länets längst upp i norr på sydsvenska höglandet belägna kommun, visserligen ej typiskt för förhållandena i länet, men anföres likväl, då det ger en god bild av fastighetshandeln, så snart det gäller en skogrik och ej alltför isolerad bygd:

"Några stycken hemman hava blivit sålda till skogsspekulanter men, sedan skogen blivit avverkad, återsålda till jordbrukare. Dessa ställen hava varit mindre skogshemman, omfattande tillsamman omkring 200 tld, och hava blivit köpta av jobbare under krigsåren för att realisera skogen och sedan blivit försålda till jordbrukare." *(Norra Rörums kommun.)* — "En egendom om 40 har såldes förra året av en jordstyckningsspekulant, som för 15 år sedan köpt den till ett pris av 50,000 kr., till en annan jordstyckningsspekulant för ett pris av 123,000 kr. En egendom om 53 har försåldes förra året till en stockholmsjobbare, vilken omedelbart utarrenderade den." *(Vällufs kommun.)* — "Några köp av egendomar för kapitalplacering eller för att säkerställa tillgång på livsmedel ha endast i enstaka fall förekommit." *(Ottarps kommun.)*

I några fall omtalas även, att försäljningar skett till danskar. I synnerhet från Färs och Harjagers härader omtalas dylika fall.

Sålunda anföres från *Bjäresjö kommun:* "Större egendomar ha sålts till utländska undersåtar (danskar), som velat placera sina tillgångar i svensk jordbruksfastighet. Detta har skett före kristiden, men har folket och arrendatorerna lidit genom dessa försäljningar på grund av nya omvälvningar å godsen, uppsägningar av arrenden etc. Köparna äro ej jordbrukare."

Kristiden synes ej hava haft någon större inverkan på här avsedda fastighetshandel, bortsett givetvis från ovannämnda köp, som skett i syfte att neutralisera livsmedelsbristen.

Konungens befallningshavandes uttalande om härovan berörda försäljningar må slutligen anföras:

"Försäljningar, som här avses, hava inom Malmöhus län ägt rum i ringa omfattning. En del större jordegendomar hava på sin tid förvärvats av Svenska sockerfabriksaktiebolaget, men de brukas allt fortfarande för jordbruksändamål. Efter krigets utbrott hava en del försäljningar av hemman skett åt skogsspekulanter, men dylika fall kunna ej sägas hava förekommit i någon nämnvärd omfattning. Några större jordförvärv hava under krigsåren ägt rum, vilka synas hava tillkommit för kapitalplacering. Innehavare av hastigt förvärvade större förmögenheter ha visat en viss benägenhet att inköpa större gods, och flera dylika fall kunna antecknas för detta läns del."

De försålda egendomarnas storlek.

Beträffande *storleken* av till bolag och enskilda spekulanter samt andra icke-jordbrukare avyttrade jordbruksfastigheter synas köpen i regel hava avsett bondgårdar. Endast från ett femtontal kommuner säges det, att försäljningarna omfattat större gårdar.

Ägostyckningar och jordavsöndringar.

Enligt vad som framgår av de ingångna uppgifterna har ganska sällan förekommit, att självägande bönder genom ägostyckning eller jordavsöndring frånsålt delar av sina gårdar till de i det föregående omnämnda slagen av köpare. Där dylik jordklyvning undantagsvis ägt rum i någon större omfattning, såsom exempelvis i närheten av städerna och de stadsliknande samhällena, har det endast varit för att bereda byggnadstomter till bostäder.

Landsfiskalen i Svedala distrikt anför härom: "Beträffande utstyckningen under normala år har sådan i stor omfattning skett från egendomar invid järnvägsstationer och industrisamhällen, och man har exempel på att gårdar om 70 à 80 tld minskats till mer än hälften av sin areal enbart för tillgodoseende av mera framåtskridande samhällens behov."

Orsaker till försäljningarna.

Orsaker till försäljning av bondgårdar.

Vad angår orsakerna till försäljningen av bondgårdarna, framgår av de ingångna meddelandena, att det i regel varit ett för gården erbjudet *högt pris,* som kommit ägaren att sälja sin gård. Detta gäller ej endast förhållandena under krisåren utan även tiden därförut. Säljarens avsikt säges i de flesta fall hava varit att i stället köpa annat jordbruk antingen genast eller också vid fallande konjunkturer å fastighetsmarknaden. Ej sällan har köpet kommit till stånd, därför att säljaren varit vid *hög ålder* och på grund därav önskat draga sig tillbaka från jordbruket. När då ett högt pris erbjudits för gården, har försäljningen skett, varefter den gamle ägaren oftast säges hava flyttat till något närbeläget större samhälle.

Svårighet att få arbetskraft och *ledsnad vid jordbruket* omnämnes däremot endast i undantagsfall, och ytterst sällan säges det, att *ekonomiska svårigheter* varit orsak till något hemmans försäljning. Under kristiden hava mer än tillförene de höga prisen å jordbruksfastigheter varit huvudorsak till försäljningarna. Följande yttranden äro typiska för ifrågavarande förhållanden inom länet:

"Bondgårdarnas försäljning har nog i regel berott därpå, att ägaren vid hög ålder blivit bjuden ett relativt högt pris för sin gård, som gjort att han kunnat slå sig till ro." *(Svalövs kommun.)* — "Egendomsprisernas stegring har fortgått de sista 20 åren och hela tiden ha äldre jordbrukare ansett stigningen obefogad och handlat därefter." *(1:ste jordbrukskonsulenten i länet.)* — "Skogshemmanen äro sålda på spekulativ räkning för onaturligt höga priser, och har säljaren beräknat att i en framtid kunna köpa ett annat för avsevärt billigare pris." *(Norra Rörums kommun.)* — "1918 såldes ett hemman för ett ohyggligt pris — kostade 170,000 kr., därav 100,000 för mycket — för att säkerställa tillgång på livsmedel åt icke jordbrukare." *(Veberöds kommun.)*

Orsaker till försäljning av större egendomar.

Orsakerna till de större egendomarnas försäljning synas hava varit av mera varierande natur. Sålunda anföres ej sällan *ekonomiska svårigheter* som orsak till försäljning, även uppgives i en del fall, att *brist på arbetskraft* gjort, att ägaren tröttnat på jordbruket. *Högt erbjudet pris* är även en vanlig försäljningsorsak, i all synnerhet under krisåren, då denna orsak synes ha varit så gott som ensam förhärskande. En av länets jordbrukskonsulenter yttrar härom:

"Orsakerna hava varit dels högt erbjudet pris och spekulativ uträkning att vid fallande konjunkturer köpa ett annat jordbruk, dels mindre god inkomst, beroende på ägarens oduglighet som jordbrukare."

Orsaker till försäljning genom ägostyckning eller jordavsöndring.

Om orsakerna till försäljning genom ägostyckning eller jordavsöndring givas mycket få upplysningar. I regel torde väl även här försäljningsorsaken varit det *höga priset.* Anmärkningsvärt är, att bönderna i några fall sålt skogsskiften, på grund av dessas avlägsna läge från gårdarna.

Jordbrukets och skogens skötsel å de försålda egendomarna.

Jordbrukets skötsel på av bolag köpta gårdar.

Beträffande frågan huruvida jordbrukets skötsel förbättrats eller försämrats å de fastigheter, som förvärvats av bolag, hava uppgiftslämnarna utan undantag meddelat, att jordbruket icke försämrats å dessa fastigheter. I regel synes jordens brukning förblivit densamma, som då jorden befann sig i verkliga jordbrukares händer. Från några kommuner säges det, att jorden av bolagen utarrenderats till jordbrukare, varvid jorden fått den hävd, som i orten är gängse. Emellertid saknas ej uttalanden, som giva bolagen synnerligen goda vitsord för deras skötsel av jordbruket och som fram-

hålla, att jorden avsevärt förbättrats och kommit i högsta kultur efter övergång i bolags ägo. Detta gäller givetvis framför allt de egendomar, som förvärvats av utsädesbolagen, men även åtskilliga andra jordbruksbolag. Följande uttalanden må anföras:

"De nya ägarna på egendomarna (jordstyckningsbolag) arbeta av alla krafter att förbättra jorden och ha uppfört nya, efter arealen lämpliga åbyggnader, vartill ägarna av de mindre lotterna erhållit egnahemslån. Egendomen A. äges fortfarande av bolag och skötes med största omsorg samt förbättras å såväl egendom som åbyggnad och skog." *(Villie kommun.)* — "Skötseln här har i årtionden stått högt, och har den ävenledes bibehållits i hög kultur, sedan den övergått i lantbruksaktiebolags ägo." *(Svalövs kommun.)*

Jordbrukets skötsel på av enskilda personer köpta gårdar.

Beträffande *skogsspekulanternas* jordbruk äro omdömena ej lika gynnsamma. *Förste jordbrukskonsulenten* anser sålunda, att jordbrukets skötsel å nämnda personers egendomar försämrats, och övriga uttalanden äro i regel av liknande innehåll. *En av jordbrukskonsulenterna* yttrar exempelvis: "Jordbrukets skötsel har försämrats, när fastigheterna övergått i händerna på skogsspekulanter." — Från *Norra Rörum* säges: "Det tyckes, att jordbruket försämrats till följd av att skogsavverkningen får stå i första och jordbruket i andra hand."

Å de egendomar, som förvärvats av personer, vilka velat under krisåren *säkerställa sig tillgång på livsmedel* finnas i regel intet att erinra beträffande jordens skötsel. Ofta säges det, att jordbruket förbättrats å dylika egendomar liksom å sådana, som inköpts för kapitalplacering eller för nöjesändamål.

Förekomsten av vanhävd.

Synnerlig vanhävd har understundom förekommit å vissa jordbruksfastigheter, vilka kommit i icke-jordbrukares ägo, enligt vad framgår av några uttalanden. Dessa uttalanden gälla dock endast *skogsspekulanter, jobbare* samt *jordstyckningsspekulanter* och föreligga blott från ett tiotal kommuner. Båda de i det föregående citerade jordbrukskonsulenterna meddela fall av vanhävd å egendomar, förvärvade av nyssnämnda kategorier av enskilda spekulanter. De relaterade fallen äro givetvis särdeles anmärkningsvärda, då de förekomma inom ett jordbruksområde, som i övrigt kännetecknas av en synnerligen god markhävd.

En av jordbrukskonsulenterna meddelar om vanhävdens natur följande: "Jorden har inte erhållit det bruk och den gödsel, som varit erforderligt, byggnaderna hava fått förfalla, och såväl dragare som nötkreatur hava förekommit i för liten omfattning."

Från kommunerna må följande återgivas: "I ett fall har en gård om 60 tlds rymd avsevärt försämrats, sedan jobbare kommit i besittning av densamma. Vanhävden har möjliggjorts genom att gröda och kreatur försålts utan att jorden tillförts behövliga gödselämnen, vartill kommer, att jordens beredning blivit otillfredsställande." *(Landsfiskalen i Svedala distrikt.)* — "En gård är i år ej besådd utan ligger alldeles öde." *(Södra Rörums kommun.)* — "Jorden har utarrenderats utan att laga syn hållits, varefter såväl byggnaderna fått förfalla som jorden vanskötts." *(Vällufs kommun.)*

Skogens skötsel.

De fall, då *bolag* förvärvat jordbruksfastigheter med skogstillgångar, torde ej vara talrika, efter vad framgår av uppgiftslämnarnas svar å frågan om bolagens skogsskötsel. De få uttalanden som föreligga gå i mycket olika riktningar. Sålunda meddelar exempelvis jägmästaren i Södra Skånes revir, att bolag sällan förvärva fastighet med skog, men, "om så sker, är det vanligen för att kalhugga skogen". Även från skogstjänstemannahåll i norra Skåne göres liknande uttalande. Å andra sidan föreligga åtskilliga yttranden, som gå i motsatt riktning, och som alltså ej hava något att anmärka mot bolagens skogsvård. Att under sådana förhållanden giva ett sammanfattande omdöme ställer sig vanskligt. Frågan torde i varje fall ej för Malmöhus län äga någon större betydelse, då i de skogrikaste häradena, Frosta och Färs, bolag omtalas hava förvärvat fastigheter i endast tvenne kommuner.

Skogsskövling.

Beträffande frågan huruvida uppenbar skogsskövling förekommit å *bolagens* egendomar, gå svaren likaledes i olika riktning. Åtskilliga uppgiftslämnare förneka, att dylik skövling förekommit, andra åter hava att inberätta fall, då bolag nedhuggit all skog å av dem inköpta egendomar. I fråga om *skogsspekulanter* och *jobbare* äro uppgiftslämnarna mera eniga. Om sistnämnda kategorier av fastighetsköpare säges nämligen, att de i regel låtit uppenbar skogsskövling komma sig till last. Detta gäller ej endast de trakter av länet, där några egentliga skogstillgångar finnas, utan även å gårdar nere på slättbygden synas eventuellt förefintliga skogsbestånd i vissa fall hava fullständigt nedhuggits. Allmänt framhålles, att denna skogsskövling tagit sina värsta former under krisåren.

Länsskogvaktaren i norra delen av länet meddelar härom: "Under krigsåren har skogsskövling i vissa trakter i norra delen av länet bedrivits i stor utsträckning, särskilt av skogsspekulanter och jobbare; före krigsåren var det endast något bolag som skövlade skogen." — Från *Veberöds kommun* gives exempel på fullständig kalhuggning: "1916 såldes en värdefull ung bokskog till skogsjobbare, som huggit ned densamma." —Åtskilliga liknande fall relateras från andra kommuner.

Jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar.

Då endast inom ett tjugutal kommuner både bolag och enskilda spekulanter uppträtt som köpare av jordbruksfastigheter, förefinnes endast sparsamt några uttalanden i frågan om en jämförelse mellan å ena sidan bolagens och å andra sidan de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar. Endast i ett tiotal kommuner har man ingått på en dylik jämförelse, avseende huvudsakligast jordbruket. Även från övriga uppgiftslämnare, såsom hushållningssällskapets tjänstemän och landsfiskalerna, föreligga endast helt få och ytterst knapphändiga uttalanden i denna frågepunkt.

Av de i ämnet gjorda uttalanden framgår, att vad jordbrukets skötsel beträffar bolagen i regel kunna anses vara avgjort överlägsna de enskilda spekulanterna, när

dessa utgjorts av skogsspekulanter och jobbare. Personer, som köpt jordegendomar för kapitalplacering, kunna likställas med bolagen i fråga om jordens skötsel.

Att ingå på någon jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av skogsbruket, låter sig ej göra i brist på material. Frågan torde för övrigt för Malmöhus län ej äga någon större betydelse.

Försäljningarnas ekonomiska och sociala verkningar.

Inverkan på de kvarvarande böndernas ekonomiska ställning.

Vid studiet av de till ett 80-tal uppgående meddelanden, i vilka frågan om industriens jordförvärv beröres, finner man endast i ett tiotal något uttalande om, att de kvarvarande böndernas utkomstmöjligheter och ekonomiska välstånd skulle hava rönt inverkan genom industriens jordförvärv. I några av dessa yttranden framhålles, att industrien förbättrat det ekonomiska tillståndet, under det att i de övriga motsatsen anföres. Här nedan återgivas två yttranden, utvisande de olika erfarenheterna:

"De kvarvarande böndernas utkomstmöjligheter och välstånd hava i allmänhet förbättrats icke minst genom ökade avsättningsmöjligheter. Lantbruksprodukterna, särskilt potatis, mjölk, svin, höns och ägg pläga betalas ej oväsentligt högre på orter med industribefolkning." *(Landsfiskalen i Svedala distrikt.)* — Genom industriens jordförvärv ha jordbrukarnas utkomstmöjligheter försämrats därigenom, att arbetspriserna fördyrats genom industriens rikare inkomster, mera än vad jordbruket tål vid." *(Herslövs kommun.)*

Emellertid har det stora flertalet besvarat frågorna nekande. Med avseende härå skulle man alltså komma till det resultat att industriens jordförvärv i Malmöhus län i allmänhet ej haft någon ekonomisk betydelse för bondebefolkningen.

Inverkan i socialt hänseende.

Beträffande frågan, huruvida bolagens samt de enskilda skogsspekulanternas och jobbarnas jordförvärv i socialt hänseende haft någon inverkan på lantbefolkningen, är förhållandet i stort sett detsamma, som nyss framhållits om de ekonomiska verkningarna. Det stora flertalet uppgiftslämnare förmäla sålunda, att nämnda jordförvärv ej haft någon som helst inverkan i socialt avseende. Åtskilliga uttalanden — ett tjugutal — framhålla emellertid, att industriens och de enskilda spekulanternas jordförvärv i *sedligt avseende* verkat uppenbart skadligt. Sålunda hava, säges det understundom, jobbarnas föredöme, i synnerhet under krisåren, verkat demoraliserande å bönderna. Oftare framhålles, att genom grannskapet till industrien den yngre lantbefolkningens seder i hög grad försämrats. Följande uttalande må citeras, enär ungefär liknande yttranden föreligga från åtskilliga andra kommuner:

"På den besuttna lantbrukarebefolkningens sociala förhållanden hava här befintliga industrier icke nämnvärt inverkat. Däremot torde det sedliga förhållandet hos lantarbetarebefolkningen snarare ha försämrats än förbättrats genom de ständiga nöjes- och danstillställningar i det obligatoriska "Folkets park" som tillhör ett industrisamhälle." *(Kattarps kommun.)*

Jordens återgång till verkliga jordbrukare.

Av den jord, som inom länet från den jordbruksidkande befolkningen kommit i *bolags* ägo, har endast sådan jord, som förvärvats av *jordstyckningsbolag* återgått till verkliga jordbrukare. Den jord, som övriga bolag, såsom förut sagts *industri-* och *jordbruksbolag,* förvärvat, synes däremot i regel hava behållits av respektive bolag. Jordstyckningsbolagen, i några fall s. k. egnahemsföreningar, hava däremot utstyckat jorden samt försålt den till mindre jordbrukare. Härom meddelas exempelvis av *landsfiskalen i Skurups distrikt:*

"Brodda säteri i Slimminge socken om cirka 750 tld såldes för 6 år sedan till Malmöhus läns egnahemsförening, som efter styckning samma år sålde 250 tld i lotter om 20 à 30 tld till småbrukare samt återstoden 500 tld i förening med huvudgården. Såväl smålotterna som huvudgården hava därefter stannat i verkliga jordbrukares händer."

Dylika styckningar av större domäner omtalas även från åtskilliga andra håll, varigenom alltså ett ökat antal självständiga jordbruk kommit till stånd.

En stor del av de fastigheter, som förvärvats av *skogsspekulanter* och *jobbare,* torde ganska snart åter hava kommit i verkliga jordbrukares ägo. De jordbruk åter, som under krisåren köpts för att *säkerställa tillgång på livsmedel,* uppgivas i regel ej hava sålts på nytt. Om dessa jordbruk liksom om åtskilliga enskilda spekulanters jordbruk, vilka ännu äro i spekulanternas ägo, anmärkes, att de under krisåren köpts för så höga priser, att för en realisation utan förlust numera torde möta svårighet. Vad ovan anförts om jordstyckningsbolag, torde i vissa fall gälla även *jordstyckningsspekulanter.* Dessa hava nämligen styckat de inköpta fastigheterna samt försålt de styckade delarna till mindre jordbrukare. Ej sällan synes dock jordstyckningsspekulanter icke hava verkställt någon styckning av den förvärvade egendomen, utan har det inträffat, att egendomen i sin helhet åter sålts till jordbrukare eller annan köpare. Detsamma torde i några fall, ehuru mera sällan, hava ägt rum beträffande av jordstyckningsbolag inköpta egendomar.

12. Hallands län.

Naturförhållanden, näringar m. m.

Trots sin jämförelsevis ringa ytareal företer Hallands län synnerligen olika naturförhållanden inom sina särskilda delar. De inre delarna av länet höra till det sydsvenska höglandet och utgöra därför en *skogsbygd,* till sin natur liknande skogsbygderna i de angränsande delarna av Kronobergs och Älvsborgs län. De lösa jordlagren i den halländska skogsbygden bestå sålunda av den hårda och karga moränjorden. Kusttrakterna inom Hallands län utgöras däremot av en på marina avlagringar rik *slättbygd.* I stor utsträckning sammansättas dessa avlagringar av lermärgel.

För jordbruksnäringen äro de naturliga förutsättningarna på den grund givetvis synnerligen växlande inom länet. Detta belyses särskilt tydligt av siffrorna för den *odlade jordens* förekomst inom länets särskilda naturliga områden. Inom skogsbygden uppgår sålunda den odlade jorden till endast 15 % av hela landarealen, medan å slättbygden ej mindre än 50 % av ägovidden utgöres av åker. Än mera markerad är skillnaden, om man tager hänsyn till några särskilda kommuner inom de olika områdena. I en och annan kommun inom skogsbygden, uppgår nämligen den odlade jorden till ej mer än 6 à 7 % av hela landarealen, medan det däremot å slättbygden finnas kommuner med en åkerareal av omkring 80 % av hela ägovidden.

Skogs- och hagmarken uppgår inom länet till ej mer än 34 % av hela landarealen, trots att länet inom sig rymmer ett stort område, som här ovan betecknats som skogsbygd. Detta område äger emellertid i stort sett ganska ringa skogstillgångar; avsevärda områden därav utgöras nämligen av ljungbeväxta kalmarker, vilket bestyrkes av att ej mindre än 31 % av länets landareal utgöras av "övrig mark", impedimenter o. d. Endast inom Göteborgs och Bohus län samt inom de två nordligaste av rikets län är siffran för "övrig mark" högre än i Hallands län.

Brukningsdelarna inom Hallands län bestå huvudsakligast av småbruk och bondgårdar. De förra utgöra 50 % och bondgårdarna 29 % av samtliga jordbruk, och i dessa jordbruks händer ligga mer än 4/5 av länets odlade jord. De större gårdarna utgöra inom länet ett ringa fåtal, de uppgå till ej mer än 1,6 % av samtliga bruknings-

delar och innehava endast 16 % av hela åkerarealen. Vad de särskilda naturliga områdena beträffar, så är småbruket givetvis starkare representerat i skogsbygden än å slättbygden, där bondejordbruket är särskilt dominerande. Å Hallandsslätten tillhör sålunda ej mindre än 60 % av den odlade jorden bondgårdarna, och inom få områden i riket kunna uppvisas högre siffror för bondjordbrukets omfattning.

Försäljningarnas omfattning.

I Hallands län har försäljning av jordbruksfastigheter till bolag och enskilda icke-jordbrukare haft en mycket ringa omfattning. Från 38 av länets kommuner har uppgivits, att sådana försäljningar icke alls förekommit. Från ett något större antal kommuner, 47 st., uppgives, att inom dem dylika försäljningar visserligen förekommit, men från det överväldigande flertalet av dessa kommuner meddelas, att försäljning skett endast i enstaka fall.

Bolags förvärv.

Vad nu sagts gäller framför allt försäljningar till bolag. I svaren från hushållningssällskapets sekreterare och odlingsrådet förmäles sålunda, att försäljningar till bolag ägt rum endast i ett begränsat antal fall, och länets jordbrukskonsulent talar om dylika försäljningar endast "i vissa fall". Enligt kommunuppgifterna hava de försäljningar, som skett till bolag, ofta varit till bolag med ändamål att tillvarataga och distribuera vattenkraft. Från Ysby kommun meddelas exempelvis, att några jordbrukare försålt sina hemman till Sydsvenska kraftaktiebolaget (Lagan). Emellertid hava enligt kommunuppgifterna även andra bolag, till största delen *trävarubolag*, förvärvat jordegendomar. Förvärv från trävarubolags sida omnämnas från sju kommuner, därav från Torups kommun i fråga om ej mindre än 7 hemman. Av *andra industribolag* hava sockerbruksbolag i början på 1900-talet förvärvat tre mindre egendomar i Tjärby socken och väveribolag ett hemman i Torups socken. Därjämte hava andra till arten ej närmare bestämda bolag i enstaka fall förvärvat hemman i sex olika kommuner. *Jordstyckningsbolag* hava gjort jordförvärv i tre kommuner. Hit kan måhända ock hänföras de i Släps kommun av ett bolag gjorda förvärven av två egendomar, vårå badorten Särö är belägen.

Enskilda personers förvärv.

Hushållningssällskapets sekreterare omförmäler, att köp av enskilda icke-jordbrukare i enstaka fall förekommit, och att köparna utgjorts av samtliga i frågeformuläret angivna kategorier. Enligt kommunuppgifterna hava *skogsspekulanter* förvärvat egendomar inom 14 kommuner, vanligen enstaka hemman, inom varje kommun ett eller ett par hemman; från en kommun, Gällareds, omtalas dock "åtskilliga" hemmansköp. Förvärv från *jordstyckningsspekulanters* sida omnämnas från sju kom-

muner, även här endast i enstaka fall. Förvärv av *jobbare* omtalas från sexton kommuner, därav inom en kommun, Årstads, sex hemman. *Andra enskilda personer* slutligen uppgivas inom femton kommuner hava förvärvat egendomar, även här vanligen endast enstaka hemman inom varje kommun. Enligt länets jordbrukskonsulent hava åtskilliga i Göteborg bosatta personer inköpt gårdar i länets norra del.

Förvärv av jobbare och andra enskilda personer, vilka köpt egendomar för kapitalplacering etc., hava till största delen skett under *kristiden*. Dock hava enligt kommunuppgifterna dylika förvärv i några fall skett även före kristiden. Att ifrågavarande fastighetsköp icke skett i någon större utsträckning, vitsordas av de ingångna svaren.

Sålunda meddelar *hushållningssällskapets sekreterare*, att jobbarköp förekommit under krisåren, "men har icke jord i någon som helst avsevärd utsträckning därigenom gått ur den verkliga jordbrukareklassens ägo"; och om förvärv av andra enskilda personer skriver samme meddelare, att "för säkerställande av tillgång på livsmedel hava ett fåtal mindre jordbruk under kristiden övergått till ny ägare." — Att jobbarnas verksamhet endast i obetydlig grad inverkat på de verkliga jordbrukarnas innehav av jord, torde, förutom på jobbarnas relativa sällsynthet, bero även därpå, att desamma till stor del synas hava tillhört just jordbrukarnas klass. *Jordbrukskonsulenten i länet* meddelar exempelvis, att jobbarköp "nog under de sista åren i vissa fall ägt rum, dock sällsynt till jobbare utan i allmänhet till jordbrukare."

Åtskilliga kommunuppgifter gå i samma riktning. "Ingen jord har genom spekulation gått ur den verkliga jordbrukareklassens ägo. Ett par försäljningar ha visserligen skett under kristiden, men endast av jordbrukare till jordbrukare." *(Tjärby kommun.)* — "Endast jordbrukare ha blivit nya ägare; försäljningar ha företrädesvis ägt rum under krisåren till höga priser." *(Okome kommun.)* — "Kan ej säga, att någon jord här alls gått ur den jordbruksidkande befolkningens ägo. Det har varit jordbrukare, som handlat med hemman sig emellan. Det har ofta förekommit under krisåren, att jordbrukare köpt hemman och därefter sålt gården igen och sedan köpt en annan; men nu synas hemmansaffärerna hava avstannat." *(Sibbarps kommun.)*

De försålda egendomarnas storlek.

Försäljningarna hava omfattat såväl större som mindre gårdar, dock huvudsakligast sistnämnda kategori. Enligt jordbrukskonsulenten hava 5 större egendomar blivit sålda för styckning, varvid dock alltid huvudgården bibehållits med omkring halva arealen. Enligt de kommunuppgifter, som besvarat frågan, skulle försäljningarna hava omfattat inom 27 kommuner endast mindre gårdar, inom 9 endast större, samt inom 4 båda slagen av fastigheter.

Ägostyckningar och jordavsöndringar.

Ägostyckning och jordavsöndring "torde, så vitt känt är, endast undantagsvis hava förekommit", skriver hushållningssällskapets sekreterare. Jordbrukskonsulenten uppgiver likaledes, att "jordavsöndring förekommit i ringa utsträckning och då i allmänhet till egnahemslägenheter". Ungefär 30 kommunuppgifter meddela, att någon försäljning av ifrågavarande art icke ägt rum inom kommunen. Från ett 10-tal kom-

muner omnämnas däremot dylika försäljningar, vanligen försäljning av tomtplatser för egnahem vid stations- och villasamhällen, av skogsskiften till skogsspekulanter och av jord till torpare. Några uppgifter i övrigt angående köparna lämnas i allmänhet icke. Följande upplysningar meddelas emellertid i en uppgift från *Kinnareds kommun:*

"Det har ofta förekommit, att jordbrukare från sina hemman försälja avsöndringar för att av dem bilda mindre lotter och s. k. egna hem. I synnerhet har under senare åren från Kinnareds gård styckats ut många lägenheter och mindre ställen, som nu brukas av verkliga jordbrukare. Även ägostyckningar ha förekommit, då några hemman delats mitt itu."

Orsaker till försäljningarna.

Orsaker till försäljning av bondgårdar.

Den vanligaste orsaken till bondgårdarnas försäljning uppgives i kommunuppgifterna vara *erbjudet högt pris.* Försäljningspriset har sålunda kunnat uppgå till 5 gånger taxeringsvärdet, meddelas från en kommun *(Släp).* "Dock ha nästan alla efteråt ångrat sig, ty det har visat sig, att de blivit på något sätt lurade", heter det från en annan kommun *(Fagerred).* Från omkring 25 kommuner uppgives sålunda erbjudet högt pris samt önskan att slå sig till ro med det erhållna kapitalet hava varit orsak till försäljning; från ungefär hälften så många kommuner uppgives, jämte det höga priset, *spekulativ uträkning* att vid fallande konjunkturer köpa ett annat jordbruk. *Även avsikt att omedelbart inköpa jordbruk* å annan plats synes hava varit en vanlig försäljningsorsak; den uppgives från ungefär 20 kommuner. Mindre betydelse hava de återstående i formuläret upptagna orsakerna haft. *Ekonomiska* svårigheter uppgivas som orsak från sju kommuner, *svårigheter att få arbetskraft* från sex, *hög ålder* och *saknad av närskylda arvingar* från fem, samt *ledsnad vid jordbruket* från likaledes fem kommuner. Från en kommun uppgives orsaken i ett fall hava varit förargelse över att taxeringsvärdet blivit höjt vid fastighetstaxeringen.

Olika orsaker till försäljningar före och under *kristiden* uppgivas i allmänhet icke, men givetvis har uträkningen att vid fallande konjunkturer köpa annat jordbruk haft betydelse särskilt under krisåren med dess uppdrivna värden å jordbruksfastigheter, såsom ock en del uppgiftslämnare framhålla.

Orsaker till försäljning av större egendomar.

Orsaken till försäljning av de större egendomarna har likaledes i allmänhet varit den höga köpeskillingen. Olika orsak till försäljning före och under krisåren omnämnes ingenstädes.

Orsaker till försäljning genom ägostyckning eller jordavsöndring.

Om orsakerna till de ganska fåtaliga försäljningarna av jord genom ägostyckning eller jordavsöndring givas endast helt få upplysningar. I allmänhet synes det hava varit det höga pris, som bjudits för de försålda områdena.

Från *Fagerreds kommun* föreligger ett utförligare uttalande om orsakerna: "Orsakerna till dessa försäljningar, som uteslutande skett till sådana personer, vilka varit i den ställningen, att de önskat sig ett eget hem, ha varit tillväxten vid stationssamhället, delning mellan arvingar samt, då det varit fråga om skogsskiften eller från hemmanet avlägset liggande skiften, dessas sammanslagning med andra hemman. Någon spekulation i hemman har ej förekommit annat än med förut nämnda hemman vid stationerna, som komma att styckas till tomter och lägenheter."

Jordbrukets och skogens skötsel å de försålda egendomarna.

Jordbrukets skötsel på av bolag köpta gårdar.

"Försäljning till bolag eller industrier har förekommit i så ringa omfattning, att det ej inverkat", lyder *jordbrukskonsulentens i länet* omdöme om följderna av jordegendomars försäljning till bolag, och *hushållningssällskapets sekreterare* meddelar, att "jordbrukets skötsel synes i allmänhet icke hava försämrats å bolagens egendomar". I *kommunuppgifterna* framhålles i några fall, att å av bolag förvärvade egendomar jordbruket förbättrats, i ungefär lika många fall, att jordbruket försämrats; slutligen säges av några uppgiftslämnare, att jordbrukets skötsel är ungefär densamma.

"Jordbrukets skötsel har sedan det kommit i händerna på trävarubolaget, vårdats med största omsorg, varför intet klander är att häröver anföra", lyder omdömet från *Källsjö kommun.* — "I regeln ej förbättrats, men bolagen kunna ibland på bästa sätt sköta företrädesvis sina huvudgårdar, men finnas utgårdar, händer det ofta, att skötseln blir sämre där", yttras från *Gunnarps kommun.* — Från den kommun, där bolagen torde hava gjort de största jordförvärven, *Torups kommun,* lyder omdömet: "Ingen förändring har genom försäljningen inträffat i skötseln, utan har i så fall fastigheten i nye ägarens hand undergått förbättring."

Jordbrukets skötsel på av enskilda personer köpta gårdar.

Sekreterarens i hushållningssällskapet ovan anförda omdöme gäller även *skogsspekulanter.* Flertalet av de uppgiftslämnare, som besvarat frågan, anse emellertid, att försämring av skötseln ägt rum, där egendom förvärvats av skogsspekulant. Endast i en av de inkomna kommunuppgifterna talas om förbättring:

"Någon försämring av jordbruket, då detta sålts till skogsspekulanter, har ej förekommit, utan ha dessa hemman följt med i den allmänna förbättring, som förekommit inom kommunen under de senaste årtiondena." *(Kinnareds kommun.)*

Från ett par håll säges, att skötseln ej förändrats, men i de övriga nio kommunuppgifterna, som innehålla svar å frågan, konstateras försämring, understundom i avsevärd grad.

Jordbruket har försämrats "i hög grad", heter det sålunda från en kommun *(Gällareds kommun),* "i högsta grad" från en annan kommun. *(Abilds kommun.)* — "I regel avsevärt försämrats, om det legat i händerna på skogsspekulanter eller så kallade herremän." *(Ullareds kommun.)*

Om de personer, som köpt *egendomar för säkerställande av livsmedelstillgång*

eller *för kapitalplacering,* meddelar jordbrukskonsulenten, att dessa personer "skött gårdarna i allmänhet bättre än förre ägaren". Av kommunuppgifterna tala också sex stycken om förbättring i den nye ägarens hand av ifrågavarande jordbruks skötsel, tre tala om lika skötsel och tre om försämring. Om skötseln av jordbruket å de enskilda industriidkarnas egendomar lämnas inga upplysningar.

Här torde böra anföras omdömet från *Grimetons kommun* angående följderna av *jordstyckningsspekulanters* verksamhet inom kommunen. "De båda gårdar", heter det, "som köpts av jordstyckningsspekulanter, hava sålts före kriget. Om dessa försäljningar är ej annat än gott att säga. Jorden har genom styckningen huvudsakligen kommit att stanna hos verkliga jordbrukare. Bland annat ha 50 stycken f. d. torpare, som förut 2 à 3 dagar i veckan slavade vid herrgårdarna, blivit ägare av sin jord. Då de nu blivit medvetna om, att den jord, de bryta, är deras egen, är det för den, som på närmare håll iakttagit deras förändrade ställning, glädjande att se, med vilken idoghet och arbetslust de nu bryta sina tegar."

Förekomsten av vanhävd.

Om vanhävd å av *bolag* och *enskilda industriidkare* förvärvad jord talas ej i hushållningssällskapets eller jordbrukskonsulentens uppgifter och ej heller i kommunuppgifterna på ett undantag när, Nösslinge, därifrån rörande såväl av trävarubolag som av skogsspekulanter förvärvad jord säges, att "vanhävd förekommer på så sätt, att bara en liten del av jordbruket brukas antingen av skogsägarna själva eller av arrendatorer". Från en kommun omnämnas förhållanden, som synas gränsa till vanhävd:

"Då hemman är i bolags eller skogsspekulants hand för realisation av skog eller försäljning vid första tillfälle av fastigheten, så avyttras i regeln växande foder, och hålles för litet eller inga kreatur, och försämras följaktligen hemmanets avkastningsförmåga." *(Gunnarps kommun.)*

Å gårdar, som förvärvats av *skogsspekulanter* och *jobbare,* synes däremot oftare vanhävd eller till vanhävd gränsande misskötsel av jordbruket äga rum. Beträffande förhållandena inom länet i dess helhet yttrar sålunda länets jordbrukskonsulent, att "då s. k. jobbare köpt gårdar, ha besättningarna samt fodret sålts, varför sådana gårdar blivit sämre skötta", och liknande uppgifter meddelas av hushållningssällskapets sekreterare, vilken anför:

"I fall, då jobbare åtkommit fastigheter, har under krisåren mången gång jordbruket illa hävdats. Kreatur och foder hava sålunda försålts, varigenom gödseltillgången omöjliggjorts eller starkt minskats. Dragarnas antal har inskränkts, vilket medfört försämrad brukning av åkerjorden och försenande av såväl sådd som skörd. Hägnader och dikning hava stundom fått förfalla samt byggnaderna vanvårdats. Även lära undantagsvis för jordbruket tidigare använda och behövliga byggnader föryttrats". — I samma riktning gå uttalandena från åtskilliga kommuner.

Skogens skötsel.

Om *bolags* skötsel av skogen meddelar hushållningssällskapets sekreterare: "Trävaruförbrukande bolag anlita skogskapitalet ganska hårt, varigenom skogsskötseln ej

förbättras. Grundförbättringar företagas ej i större utsträckning. Andra bolag kunna uppvisa god förbättring av skogsskötseln". Från kommunerna inberätta ungefär hälften av dem, som besvarat frågan, förbättring av skogsskötseln i bolags händer, medan i övriga kommunuppgifter omtalas lika skötsel eller delvis försämring. Följande yttranden må anföras:

"Skogsskötseln har förbättrats dels genom återplantering och dels genom gallring och mera planmässig huggning, och sköter bolaget sin skog väl så bra som de verkliga jordbrukarna, och bättre under kristiden än förut, då allt ris och buskar upphuggits för användande vid en fabrik, varigenom skogen nu är som en vårdad park." *(Kinnareds kommun.)* — "Ståndskogen hugges i regeln, men för återväxten ombesörjes däremot väl, då hemmanet är avsett förbliva i bolagets ägo. Hålles hemmanet däremot till salu, blir i regeln såväl skogsvård som skötseln i övrigt sämre." *(Gunnarps kommun.)* — "Som bolaget ej avverkat mycket skog å det inköpta hemmanet, har ej någon försämring av skogsskötseln hitintills kunnat märkas. Men å deras skogsparker, som inköpts å närliggande gårdar, har all skog avverkats, yngre såväl som äldre. Säljarna hava dock förbundit sig att återplantera det försålda området." *(Källsjö kommun.)* — "Uteslutande försämrats utom i ett fall." *(Fagerreds kommun.)* — "Ingen skogsskövling har förekommit, undantagsvis kalhuggning." *(Okome kommun.)*

Om de *enskilda industriidkarnas* skogsskötsel göres intet uttalande.

Skogsskövling.

Skogsskövling å bolagsegendom omnämnes endast från Fagerreds kommun. Skogsskövling å *skogsspekulanters* och *jobbares* hemman omtalas från 6 à 7 kommuner hava förekommit i större eller mindre utsträckning. Från Rolfstorps kommun säges, att "skogsskövling i mindre utsträckning under kristiden förekommit", men i övrigt förspörjes ej, att under kristiden skogsskövling varit vanligare än före nämnda tid.

Jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar.

Endast ett fåtal kommunuppgifter innehålla jämförelse mellan bolags och enskilda spekulanters skötsel av jordbruk och skogar. Därvid har man i allmänhet kommit till det resultatet, att båda kategorierna äro jämställda i såväl det ena som det andra avseendet. Endast en kommunuppgift innehåller härifrån avvikande omdömen, gående ut på, att bolagen sköta såväl skogen som jordbruket bättre än de enskilda spekulanterna.

Försäljningarnas ekonomiska och sociala verkningar.

Inverkan på de kvarvarande böndernas ekonomiska ställning.

Om industriens inverkan på de kvarvarande böndernas ekonomiska ställning meddelar hushållningssällskapets sekreterare, att, "då industriens jordförvärv inom Hallands län äro synnerligen obetydliga, hava de icke inverkat uti något av ifrågavarande hänseenden". Kommunuppgifterna bestyrka detta omdöme. Endast från ett fåtal kommuner talas om förbättrade ekonomiska förhållanden, i några fall genom ökade tillfäl-

len till skogsarbeten och i andra fall genom ökade avsättningsmöjligheter för lantmannaprodukter. I ett par uttalanden framhålles, att försämring inträtt genom fördyrande av lantbrukets arbetskrafter.

Inverkan i socialt hänseende.

De sociala verkningarna av jordförvärven torde kunna sägas vara så gott som inga. Hushållningssällskapets sekreterare och jordbrukskonsulenterna och likaså det övervägande antalet kommuner besvara frågan nekande, där de ej lämna den obesvarad. Undantag utgöra egentligen endast fyra kommuner, varifrån omtalas en del mindre goda erfarenheter. Från *Fagerreds kommun* anföres exempelvis:

"Det synes vara så, att något verkligt välstånd, belåtenhet eller varaktigt gott ej uppkommer genom de ifrågavarande skogs- och hemmansaffärerna. Många ha ju fått en del pengar, men de äro odryga. Lätt fånget är lätt gånget. Så har det gått för många. I fråga om det sedliga tillståndet och allmogekulturen, så ser det verkligen ut, som sedligheten i flera avseenden försämrats. Allmogekulturen har ju förfinats och påverkats, men ej alltid till det bättre. Orsakerna kunna ju vara flera, påverkan av den allmänna tidsandan m. m."

Jordens återgång till verkliga jordbrukare.

De av bolag eller enskilda icke-jordbrukare köpta jordbruksfastigheterna synas oftast efter någon tid hava återgått i verkliga jordbrukares ägo, dock med undantag för flertalet av de egendomar, som förvärvats av personer för kapitalplacering e. d. "De bolag, som köpt jord för förvärvande av vattenrätt, hava i åtskilliga fall i sin ordning till verkliga jordbrukare återsålt de delar av fastigheterna, som icke berörts av de vattenrättsliga förhållandena", säger hushållningssällskapets sekreterare. — "Jorden har ej gått från den verkliga jordbrukarklassen, utan där hela hemman köpts av skogsspekulanter, ha hemmanen sålts tillbaka till verkliga jordbrukare." (Kinnareds kommun.) En del egendomar behållas givetvis av ägaren, men utarrenderas då ofta till verkliga jordbrukare, merendels då de förutvarande innehavarna. "De hemman, som inköpts av Sydsvenska Kraftaktiebolaget, brukas t. v. av de förra ägarna", meddelas från Ysby kommun. Inom Torups kommun sköta bolagen i en del fall jordbruket på av dem förvärvade egendomar, varemot andra äro utarrenderade till sina förutvarande innehavare. Hava skogsspekulanter förvärvat egendomen, avverkas skogen ofta först, innan egendomen åter försäljes. Så heter det t. ex. från en kommun, Fagerred, att "ett 16-tal skogshemman under de senaste årtiondena försålts en eller flera gånger. Fyra gårdar i fråga ägas nu av icke verkliga jordbrukare; de övriga hava till sist återgått till jordbrukare, sedan skogen blivit avverkad".

13. Göteborgs och Bohus län.

Naturförhållanden, näringar m. m.

Naturförhållandena inom Göteborgs och Bohus län äro i stort sett föga gynnsamma för jordbruksnäringen. Till stora delar utgöres länet av skärgård, som mångenstädes är så gott som helt och hållet i avsaknad av lösa jordlager. I länets inre delar, framför allt i Bullarens och Sörbygdens härader, består jordmånen till största delen av den för jordbruket föga lämpliga, hårda och stenfyllda moränjorden.

Arealen *odlad jord* uppgår på den grund ej heller till mer än 21 % av länets landareal. Med avseende på åkerarealens utbredning kan länet därför närmast jämföras med Jönköpings och Kronobergs län. I vissa delar av länet äro dock siffrorna för den odlade jorden något högre, särskilt på ön Hisingen, där ungefär 1/3 av ägovidden är uppodlad. Å andra sidan finnas härader, där åkerarealen endast uppgår till omkring 10 % av landarealen, nämligen i Sävedals härad och de förut omnämnda Bullarens och Sörbygdens härader. Inom vissa skärgårdskommuner saknas helt och hållet odlad jord.

Skogstillgångarna inom länet äro ganska obetydliga. Skogs- och hagmarken uppgår för länet i dess helhet ej till mer än 36 % av hela landarealen. Endast i Hallands och Malmöhus län har nämnda ägoslag en mindre omfattning i jämförelse med övriga ägoslag. Minst är skogstillgången på Hisingen och på Tjörn, där skogs- och hagmarken utgör endast 10 % av landarealen. De på gränsen mot Älvsborgs län belägna häraderna äro något skogrikare än övriga härader, men endast undantagsvis uppgår även i de mer skogrika trakterna skogs- och hagmarken till hälften av landarealen.

Jordbruket inom länet är av övervägande småbrukskaraktär. Av länets samtliga *brukningsdelar* utgöras nämligen ej mindre än 33,9 % av lägenheter och 50,8 % av småbruk. Nära nio tiondelar av jordbruken bestå sålunda av smärre jordbruk. De återstående brukningsdelarna äro huvudsakligast bondgårdar. Herrgårdarna inom länet utgöra ett mycket ringa antal. Av länets omkring 17,000 jordbruk finnas nämligen endast 65, med en areal åkerjord, som överstiger 50 har. Av länets hela areal

odlad jord kommer 52,2 % på det mindre jordbruket, 42 % på bondgårdarna och 5,8 % på herrgårdarna.

Försäljningarnas omfattning.

Då i Göteborgs och Bohus län jordbruksfastigheterna till största delen utgöras av småbruk, och då länet är ett av de skogfattigare i riket, kunna de yttre förutsättningarna för en livlig omsättning av jordbruksfastigheter icke sägas förefinnas. Å andra sidan inverkar ju alltid en storstads expansionsdrift stimulerande på handeln med jordbruksfastigheter i stadens närhet i och för beredande av tomtplatser för såväl industri som bostäder. Vad angår inköp av mark till bostadstomter inverkar förekomsten av badorter inom den närmaste omgivningen i samma riktning. Staden Göteborgs behov av ökade områden för utveckling samt förekomsten av många badorter längs kusten hava sålunda icke kunnat underlåta att sätta sin prägel på stora områden av länet, vad försäljning av jordbruksfastigheter angår.

Enligt de från kommunalnämnderna inkomna uppgifterna skulle fastighetsförsäljningar av ifrågavarande slag under de senaste årtiondena överhuvudtaget icke hava ägt rum inom 35 av länets kommuner. Av dessa 35 kommuner ligger endast en i Göteborgs omedelbara närhet, nämligen Nya Varvet, men all jord inom denna tillhör staten. I häraderna omkring Göteborg, Askims och Sävedals, finnas eljest inga kommuner, där försäljning av jordbruksfastigheter icke ägt rum, och detsamma är förhållandet med de närmast Göteborg liggande kommunerna på ön Hisingen. De 35 kommuner, inom vilka försäljningar icke ägt rum, äro: samtliga kommuner i Tjörns och Orusts östra härader, flertalet kommuner i Orusts västra, Inlands södre och Inlands nordre härader, jämnt halva antalet kommuner i Västra Hisings och Sotenäs härader samt enstaka kommuner i Lane, Sörbygdens, Vette och Kville härader.

I de 42 kommuner, där enligt de inkomna uppgifterna försäljningar under senaste tiden ägt rum, uppgives från inemot halva antalet kommuner, spridda över hela länet, att dylika försäljningar ägt rum endast i enstaka fall, vadan således endast i ett 30-tal kommuner försäljning i större utsträckning skulle hava skett.

Bolags förvärv.

Enligt de ingångna kommunuppgifterna hava bolag förvärvat jordbruksfastigheter inom ett 30-tal kommuner. På grund av länets skogfattighet komma *trävarubolagen* härvidlag icke i främsta rummet, endast från 5 kommuner i Inlands Torpe, Tunge och Sörbygdens härader omnämnas fastighetsförvärv från dylika bolags sida. I åtskilliga kommuner i Göteborgs närhet omtalas jordförvärv i större eller mindre utsträckning av *jordstyckningsbolag*. *Stenhuggeribolag* hava flerstädes i länets nordli-

gare kusttrakter förvärvat sig lämpliga fastigheter, i ett fall en hel kommun, Malmön, som år 1894 försåldes av enskilda personer (stärbhus) till stenhuggeribolag.

Representanten i odlingsrådet från Kville, Sotenäs och Stångenäs härader, meddelar också, att "i dessa härader mycket ofta uppträda stenhuggeribolag och andra jobbare som köpare till sådana gårdar, där granit finnes. De lantbrukare och bondesöner, som söka att förvärva en sådan egendom, få alltid ge vika för bolagens större betalningsförmåga."

Även *tegel-* och *murbruksbolag* uppgivas i några kommuner hava gjort jordförvärv samt *andra industribolag* i ett par kommuner.

Hit torde väl ock böra föras de *fastighetsbolag* och *byggnadsföreningar,* som omnämnas i en kommunuppgift. Slutligen talas i uppgifterna från några kommuner om jordförvärv av "bolag" utan att arten av bolagets verksamhet angives.

Enskilda personers förvärv.

Vad angår försäljningar till enskilda personer utanför jordbrukarnas yrkesklass, synas sådana försäljningar hava förekommit i ett stort antal kommuner, men i allmänhet icke i någon större utsträckning. I detta sammanhang torde böra nämnas, att de inkomna uppgifterna i ett par fall hava att förmäla om jordförvärv, gjorda av *kommuner,* nämligen dels av Göteborgs stad i Västra Frölunda och Partille kommuner, i den förstnämnda kommunen "före och under kriget i mycket stor utsträckning, omkring 1/5 av kommunens jordareal", i den sistnämnda likaledes "stora jordbruksområden för framtida utveckling", dels av Ljungs kommun, som till skogsallmänning inköpt några mindre egendomar.

Enskilda *köpare av skog för industriella ändamål* omnämnas endast från två kommuner, *skogsspekulanter* däremot från ett 20-tal, varvid i allmänhet dock endast enstaka hemman inom kommunerna förvärvats. I en och annan kommun synas emellertid jordförvärven hava skett i större utsträckning.

Så t. ex. heter det från *Ucklums kommun,* att "före Bohusbanans tillkomst försåldes gårdarna endast till jordbrukare, men samtidigt med banan kommo skogsspekulanterna, och dessa spekulerade även ofta i jordstyckning, och sedan har 15—20 % av försäljningarna skett till dylika, dock mest före kriget"; och från *Krokstads kommun* säges, att "skogsspekulanter rätt ofta på senare tiden köpt hemman och delar därav samt skövlat skogen, varefter desamma åter försålts till verkliga jordbrukare, skoglösa och i de flesta fall huslösa."

Jordstyckningsspekulanter synas hava varit relativt sällsynta inom större delen av länet, vilket givetvis har sin orsak i det omnämnda förhållandet, att jordbruken till övervägande delen äro småbruk, som icke ytterligare kunna styckas för jordbruksändamål. Styckning av jorden i tomter för bostäder och sommarvillor har däremot förekommit i Göteborgs grannkommuner samt vid badorterna.

Beträffande *jobbarnas* jordförvärv skriver länets jordbrukskonsulent:

"Under krisåren hava ett flertal jobbare varit i verksamhet, varigenom gårdar ofta bytt ägare varje år, dock torde högst 2 % av den odlade jorden under de senaste fem åren bytt ägare

till jobbare och personer som köpt egendomar för kapitalplacering eller för säkerställande av livsmedelstillgång."

Av de inkomna kommunuppgifterna omnämna inalles ett 10-tal från olika delar av länet förekomsten av *jobbare;* i några av dessa kommuner avse hithörande köp endast enstaka gårdar, i andra däremot hava köpen varit talrikare.

Så heter det i uppgiften från *Forshälla kommun:* "Hemmansdelar äro försålda de senaste åren till jobbare för att göra sig vinst av såväl fastighet som gröda och inventarier och även till enskilda personer för att säkerställa sig tillgång på livsmedel. Omfattningen har varit avsevärd och förekommit under krisåren". — Från *Backa kommun* säges, att "köp eller försäljningar på spekulation ej ägt rum under kristiden; för längre tid tillbaka köptes vissa jordområden på spekulation"; i detta fall gällde det tydligen att söka bereda sig vinst genom inköp av sådana fastigheter, som troddes vara nödvändiga för grannkommunen Göteborgs utveckling.

Vad beträffar de i frågeformuläret omnämnda "andra enskilda personer", som köpt egendomar *för kapitalplacering, för nöjesändamål* eller *för säkerställande av livsmedelstillgång,* omnämnas köp av dylika personer likaledes från ett 10-tal kommuner. De äro i ännu större utsträckning än jobbarna en krisårens företeelse. För ungefär tredjedelen av kommunerna säges det uttryckligen ifrån, att egendomsförvärv av nämnda slag förekommit endast i mycket enstaka fall. På sina håll uppgivas emellertid inköp av egendomar för sagda ändamål hava ägt rum i större utsträckning.

Så heter det från *Ucklums kommun:* "Under krisåren ha omkring 25 % av försäljningarna skett till personer, som köpt egendomar för säkerställande av sitt livsmedelsbehov eller för nöjesändamål", men samtidigt betonas, att "försäljning av jord under de senaste åren försiggått i mycket liten omfattning". — Om avsevärda försäljningar talas i uppgiften från *Forshälla kommun.* Från *Ljungs kommun* omtalas inköp av fyra större och två mindre egendomar, vilka inköp försiggått såväl före som efter kristiden.

De försålda egendomarnas storlek.

Då större egendomar äro ganska sällsynta i länet, hava försäljningarna givetvis till allra största delen kommit att beröra mindre egendomar, men även åtskilliga större egendomar hava varit föremål för försäljning, enligt vad som framhålles från ett och annat håll. Jordbrukskonsulenten meddelar, att de försålda gårdarna i flertalet fall ej haft en areal över 75 har åker. Beträffande förhållandena i stenhuggeridistrikten meddelas, att försäljningarna omfattat "alla förekommande slag och storlekar, beroende på den förekommande granitens beskaffenhet för avverkning".

Ägostyckningar och jordavsöndringar.

Ägostyckningar och jordavsöndringar från bondgårdar synas ej hava ägt rum i större omfattning. Jordbrukskonsulenten meddelar härom följande, som bekräftas av de inkomna kommunuppgifterna:

"Skogen försäljes i regel endast med avverkningsrätt samt granitbergen i skärgården mot en viss lega, räknat efter den mängd sten som brytes. Omkring större samhällen förekommer

avsöndring av lägenhetsområden främst till olika slags arbetare samt i skärgården och i badorternas närhet till villaområden."

Orsaker till försäljningarna.

Orsaker till försäljning av bondgårdar.

Av de i frågeformulären angivna orsakerna till bondgårdars försäljning synes den i formulären först nämnda orsaken, *ekonomiska svårigheter*, icke hava spelat någon betydande roll. Jordbrukskonsulenten i länet påstår t. o. m., att "ekonomiska svårigheter knappast vid något tillfälle torde hava förekommit såsom direkt anledning till gårdsförsäljning". Även om detta uttalande ej direkt bekräftas från samtliga kommuner, så är det dock endast 8 à 9 kommunuppgifter från olika håll i länet, som framhålla ifrågavarande orsak. En av dessa uppgifter, från Råda kommun, meddelar, att en av orsakerna till försäljningen varit, att bönderna råkat i skuld till ett bolag och därför måst sälja sina gårdar till detta.

Av vida större betydelse synes hava varit *svårighet att få arbetskraft för jordbrukets skötsel.* Jordbrukskonsulenten sätter denna orsak i främsta rummet, och även länsagronomens uttalanden gå i samma riktning. Av kommunuppgifterna framhålla ett tjugutal dessa svårigheter. Svårigheterna i stenhuggeridistrikten för jordbruket att *konkurrera* med industrien *om arbetskraft* framhävas starkt i uppgiften från en ledamot av odlingsrådet, som betonar att dessa svårigheter ökats under senare tid på grund av industriarbetarens bättre arbetsförhållanden och framför allt kortare arbetstid; "för att en av jordbrukets nödvändigaste grenar, ladugårdsskötseln, skall kunna bestå eller vara ekonomiskt bärande måste en längre arbetstid vara tillåten".

Hög ålder, saknad av närskylda arvingar samt *ledsnad vid jordbruket* äro orsaker, som uppgivas vardera från ett 10-tal kommuner. *Erbjudet högt pris* för hemmanet torde emellertid, av kommunuppgifterna att döma, vara den vanligaste orsaken; den omnämnes i inemot 30 uppgifter. På gångna tider torde väl ett uttalande från en kommun (Råda) hava avseende, då som försäljningsorsak angives "böndernas överskattande av ett litet kapital på en tid, då de sällan fingo handskas med större mynt". *Avsikt att inköpa annat jordbruk* angives från 8 à 10 kommuner såsom försäljningsorsak. Spekulativ uträkning att vid fallande konjunkturer köpa annat jordbruk omnämnes endast i enstaka fall.

Huru det gått till i *stenhuggeridistrikten,* då egendomarna, större såväl som mindre, kommit i bolags hand, förtäljes i uppgiften från odlingsrådsledamoten i Stångenäs, Sotenäs och Kville härader på följande sätt:

"Då såväl större som mindre egendomar övergå till bolag och stenhuggerier, är anledningen mycket ofta den, att stenhuggerijobbare på 1870- och 80-talet (innan jordbrukarna ännu visste, vilket värde som fanns i deras granitberg) reste omkring och uppgjorde kontrakt om uteslutande

all avverkningsrätt, vanligtvis mot ett arrende av 50 à 100 kronor, samt alltid med en försåtligt inflikad rätt till förnyelse för all framtid; dessa avverkningskontrakt ha sedermera blivit som en öppen handelsvara och gått ur hand i hand och betalas ofta med 50 à 100 tusen kronor jobbare emellan; det är dessa, som blivit i tillfälle att ensamma behålla vinsten, under det jordbrukarna, de verkliga ägarna, få finna sig med att deras små åkertegar och betesmarker nerskrotas av en hänsynslöst bedriven s. k. rovdrift; på en sådan gård får jordbrukaren ensam vidkännas de högre skatter, som bli en följd av det mångdubblade taxeringsvärdet, under det innehavaren av ett sådant 5-årigt avverkningskontrakt med förnyelserätt enligt nuvarande förordningar icke kan beskattas. — Då de här påpekade missförhållandena äro vanligt förekommande utefter hela Sveriges västkust, till stor skada för den självägande bonden, så är det att hoppas, att en utredning, om en sådan kunde komma till stånd, skulle giva anledning till omfattande reformer i vår nuvarande arrendelagstiftning."

Orsaker till försäljning av större egendomar.

I de fall då försäljning av herrgårdar ägt rum, uppgivas orsakerna i allmänhet hava varit dels *höga försäljningspris*, dels *svårigheten att erhålla arbetskraft* till jordbruket. Den senare orsaken säges från ett par kommuner stå i samband med de i förhållande till produktionskostnaderna låga prisen på jordbrukets alster.

Så heter det från *Grinneröds kommun:* "Då jordbrukets produkter under alla tider stått i ett sådant pris i förhållande till produktionskostnaden, att dess arbetare ej kunnat avlönas så högt som inom de flesta andra yrken, så har följden blivit mindre och mindre folk. Det har ju försökts att genom användandet av maskiner så mycket som möjligt reda sig med mindre folk, men som såväl maskiner som den mänskliga arbetskraften så avsevärt stigit i pris under krisåren, så ha utsikterna vid jordbruket blivit mörkare, och dess ägare föredragit att sälja, då ett gott anbud erhållits."

Orsaker till försäljning genom ägostyckning eller jordavsöndring.

Om orsakerna till de ganska fåtaliga försäljningar, som skett genom ägostyckning eller jordavsöndring, meddelas högst få upplysningar. I ett och annat fall synes det hava varit *ekonomiska svårigheter*, som givit anledning till dylika försäljningar, men oftast synes *det höga priset* hava varit orsaken, i all synnerhet då det gällt skogsskiften.

Jordbrukets och skogens skötsel å de försålda gårdarna.

Jordbrukets skötsel på av bolag köpta gårdar.

De uppgifter, som lämnats angående bolagens skötsel av jordbruket å av dem förvärvade fastigheter, gå i det stora hela taget ut på, att bolagen sköta jordbruket varken bättre eller sämre än jordbrukarna själva. "De bolag eller enskilda industriidkare, som förvärvat jordbruk, ha i regel icke försämrat gårdens skötsel", lyder jordbrukskonsulentens omdöme, och enligt länsagronomen ha "bolagen inom länet skött jorden i allmänhet bra". Kommunuppgifterna bekräfta också, att bolagen i allmänhet sköta jordbruket normalt, i det att i ett 15-tal uppgifter meddelas, att varken förbättring eller försämring kan förmärkas, i några fall omtalas även förbättring av

jordbruket. Från ett 10-tal kommuner uppgives dock att en märkbar försämring av jordbruket kunnat konstateras. Några uttalanden må citeras:

"Någon förbättring av jordbruket vågar man i allmänhet ej hoppas på, i vems hand gårdarna än kommit, kanske mest på grund därav att största delen av den vid gården producerade spannmålen måst avstås; därigenom ha djuren fått svältfödas och följaktligen lämnat en gödsel av ringa värde. En del gårdar hava nog sålts, som, då de fått en ny ägare med kapital och intresse för jordbruket, drivits upp ganska högt i kultur." *(Grinneröds kommun.)* Uttalandet gäller icke endast bolag utan samtliga egendomsförvärvare. — "I en del fall har jordbrukets skötsel förbättrats, i en del försämrats." *(Hjärtums kommun.)* — "Under den tid av cirka 10 år, som stora delar av tidigare bondgårdar lågo under X bolag, låg all åkerjord för fäfot. Ett område på en 25 tunnland åker låg en 10 år i vall, och endast betet därå bortarrenderades." *(Råda kommun.)* — "Hemmansdelarna hava nog betydligt försämrats med avseende på jordbruket, då de dels bortarrenderats till sämre jordbrukare, dels fått ligga öde, för att skog skall växa å densamma." *(Krokstads kommun.)* — "Det jordbruk, som finnes på Malmön och vars skötsel bedrives av bolaget själv, har mycket förbättrats och är i mönsterbart skick." *(Malmöns kommun.)* — "Alla försålda jordbruk ha beträffande skötseln betydligt förbättrats." *(Ljungs kommun.)* — Slutligen må beträffande bolagen i *stenhuggeridistrikten* anföras uttalandet av den ovan citerade ledamoten i odlingsrådet: "På sådana jordbruk, som ägas av bolag eller industriidkare, blir skötseln i regel försämrad, och ofta blir brödsädesodlingen helt åsidosatt, det å hemmanet växande fodret avmejas och användes för underhåll åt hästar för stenkörning och dylikt."

Jordbrukets skötsel på av enskilda personer köpta gårdar.

Endast i ett fåtal fall hava, som förut nämnts, *enskilda industriidkare* förvärvat jordbruksfastigheter. Angående deras skötsel av jordbruket gå omdömena i samma riktning som rörande bolagen (jfr jordbrukskonsulentens och odlingsledamotens uttalanden här ovan).

Givet ogynnsammast utfalla omdömena om jordbrukets skötsel å de fastigheter, som kommit i *skogsspekulanters* händer. Om hithörande förhållanden inom länet i dess helhet skriver sålunda jordbrukskonsulenten: "Vanhävd eller starkt försämrad skötsel har främst förekommit, då skogsspekulanter och egendomsjobbare köpt gårdar." I åtskilliga kommuner från de skogrikare delarna av länet, särskilt från Inlands härader, höjas också klagomål över skogsspekulanternas sätt att sköta jordbruket:

"När en skogsspekulant köpt en egendom, har före kriget jordbruket försummats, så att endast växande foder bärgats." *(Ucklums kommun.)* — "I något förekommande fall har jordbruket försummats på grund av skogskörslor, men har dock sådant ej skett under krigsåren utan före denna tid." *(Kville kommun.)*

Från enstaka kommuner uppgives däremot, att någon försämring av jordbruket i skogsspekulanters händer icke skett.

De enskilda personer, som förvärvat jordegendomar *för kapitalplacering* eller *för nöjesändamål* eller *för att säkerställa tillgång på livsmedel,* synas i allmänhet ha vidmakthållit egendomarnas skötsel, även om mera enstaka undantag i ena eller andra

riktningen kunna påpekas. Enligt jordbrukskonsulenten kan man sålunda bland förevarande kategori icke tala om någon försämring av egendomen. Om förbättring talas i uppgifterna från 3 à 4 kommuner, om försämring från lika många.

Förekomsten av vanhävd.

Å jord, som förvärvats av *bolag* och *enskilda industriidkare,* synes vanhävd av jordbruket endast undantagsvis förekomma. Jordbrukskonsulenten och länsagronomen nämna intet om förekomst av vanhävd å dylik jord, och av kommunuppgifterna är det endast ett fåtal, som konstatera sådan. Hit kunna räknas de redan förut citerade omdömena från stenhuggeridistrikten och från Råda kommun. I samma riktning går ett uttalande från Rödbo kommun. Men i övrigt lämna kommunuppgifterna frågan obesvarad eller meddela, att vanhävd icke förekommer.

Å de egendomar, som förvärvats av *skogsspekulanter* och *jobbare,* synes vanhävd däremot vara ofta förekommande. Jordbrukskonsulentens uttalande, att "vanhävd eller starkt försämrad skötsel främst förekommer, då skogsspekulanter och egendomsjobbare köpt gården", har redan förut citerats. Nämnde uppgiftslämnare meddelar vidare, att "den försämrade skötseln visat sig huvudsakligast uti att jordens bearbetning försummats och kreatursantalet starkt reducerats, utan att den naturliga gödseltillgången ersatts på annat sätt. Foderförsäljning har förekommit, men ofta har ett de reducerade skördarna motsvarande kreatursantal hållits." Enligt vad länsagronomen meddelar, hava "jobbare i högsta grad vanhävdat egendomen och jorden. Trakten av Uddevalla kan uppvisa många sådana egendomar, från vilka all gröda sålts samt i stort sett varit kreaturslösa." Kommunuppgifterna bestyrka dessa utlåtanden. I ett flertal uppgifter från Inlands härader talas om skogsspekulanters vanhävd å av dem förvärvade fastigheter, likaså omnämnes i ett par uppgifter från Kville härad en till vanhävd gränsande misskötsel å skogsspekulanters jord. Ett par uppgifter från Lane härad, (Uddevallatrakten), bekräfta förekomsten av vanhävd å jobbarejord.

"Å de egendomar, som kommit i händerna på skogsspekulanter, har jorden till stor del fått ligga obrukad." *(Ödsmåls kommun.)* — "Å vissa gårdar har nästan vanhävd förekommit och kreatur och gröda försålts från gården." *(Forshälla kommun.)* — "Växande foder har delvis sålts från gården, kreaturen hava också sålts, vadan ingen gödsel erhålles. Byggnaderna äro vanvårdade och hava ej förbättrats." *(Resteröds kommun.)* — "Växande foder avbärgats, kreatur och gröda försålts, byggnader vanvårdas." *(Hjärtums kommun.)*

Skogens skötsel.

Om skogsskötseln på av *bolag* och *enskilda* förvärvade fastigheter säger jordbrukskonsulenten, att denna i regel icke försämrats. Kommunuppgifterna från de skogrikare delarna av länet gå till största delen i samma riktning, även om från enstaka kommuner meddelanden lämnats om förbättrad eller försämrad skogsskötsel. Från sten-

huggeridistrikten meddelar odlingsrådsledamoten, att skogsskötseln där försämrats i händerna på bolag och enskilda industriidkare.

Skogsskövling.

Av vad ovan nämnts torde framgå, att man i allmänhet icke kan tala om någon skogsskövling å egendomar, förvärvade av *bolag* och *enskilda* industriidkare. Endast enstaka kommunuppgifter förmäla om skogsskövling å bolagens skogar. Annorlunda är förhållandet å egendomar, tillhöriga *skogsspekulanter* och *jobbare*. Såväl jordbrukskonsulenten som länsagronomen konstatera för länet i dess helhet, att skogsskövling äger rum å nämnda, enskilda spekulanters skogar. "Jobbarna och skogsspekulanterna ha i allmänhet gjort rent hus, när det gäller skogen", yttrar sålunda den sistnämnde. I samma riktning gå kommunuppgifterna, av vilka följande må här återgivas:

"Skogsspekulanter ha i regel skövlat skogen samt sedan sålt gården." *(Ucklums kommun.)* — "Då en s. k. jobbare kommit över en skogsgård, så har det naturligtvis aldrig varit tanke på skogsvård." *(Grinneröds kommun.)* — "Skogen har nedhuggits, tills lagen lagt hinder i vägen." *(Svarteborgs kommun.)* — Liknande uttalanden föreligga från ett flertal kommuner. Dock omnämnes från några håll, att även om ägarna hugga ner all avverkningsbar skog, sörja de i allmänhet för återväxten.

I allmänhet lämnas ingen upplysning, huruvida de omtalade följderna av icke-jordbrukares inköp av jordbruksfastigheter visat sig före eller först under *kristiden*, såvitt det gäller följderna för jordbrukets skötsel. Vad skogsskötseln angår, lämnas en del uppgifter härom, i det att i några kommunuppgifter omnämnes, att de ogynnsamma följderna visat sig i lika grad före som under kristiden, medan av åtskilliga andra uttalanden framgår, att försämrad skogsskötsel och skövling av skog förekommit framför allt under krisåren. Detta bestyrkes också av jordbrukskonsulenten för länet i dess helhet.

Jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar.

Av vad i det föregående sagts, torde man kunna sluta till, att någon avsevärd skillnad ej råder mellan å ena sidan bolagens och å andra sidan enskilda spekulanters skötsel av jordbruk och skogar. "Såväl jordbruk som skog skötes i regel av bolag lika bra som av sina förutvarande ägare och av enskilda ägare. Några undantag kunna dock framvisas; främst gäller detta stenhuggeribolagens skötsel av jorden", säger jordbrukskonsulenten. Följande uttalande, avseende stenhuggeridistrikten och avgivet av en ledamot av odlingsrådet, sätter också de båda kategorierna i samma plan, men längre ned på skalan: "Det är svårt att finna någon åtskillnad mellan bolagen och övriga spekulanter, båda ha det gemensamt att vid lägligt tillfälle erhålla största möjliga konjunkturvinst. Själva skötseln kommer först i andra rummet." Kommunuppgifterna gå i denna fråga rätt mycket i sär. I en del kommuner och, som det vill synas, största antalet av dem som besvarat frågan, jämställas de båda kategorierna, i en

del åter utfaller jämförelsen till bolagens, i en del andra till de enskildas förmån. I åtskilliga kommuner omöjliggöres jämförelsen därigenom, att endast endera av de båda kategorierna är jordägare inom kommunen, vartill beträffande skogsskötseln kommer, att skog saknas i flertalet kommuner.

Försäljningarnas ekonomiska och sociala verkningar.

Inverkan på de kvarvarande bondernas ekonomiska ställning.

De försäljningar till bolag och enskilda, som skett, synas i allmänhet icke hava varit så omfattande, att de utövat något mera avgörande inflytande på de kvarvarande självägande böndernas ekonomiska förhållanden i ena eller andra riktningen. Där man kan tala om ändring i de ekonomiska förhållandena, synes denna merendels bestå i en förbättring.

Beträffande förhållandena i länet i dess helhet skriver sålunda *länsagronomen:* "I många fall har det ekonomiska välståndet förbättrats genom skogskörningar och bättre betalning för jordbrukarna. På frågan om eventuellt inträdd försämring svaras ett bestämt nej." — *Jordbrukskonsulenten* konstaterar däremot både förbättring och försämring: "I skärgården har genom stenhuggeriindustrien ett flertal jordägare fått avsättning för ej obetydliga berglager samt beretts tillfälle till stenkörning. Huruvida denna stenkörning varit ekonomiskt givande eller ej är svårt att avgöra, ty jordbrukets skötsel har genom densamma försummats. Genom industrien ha ökade avsättningsmöjligheter för jordbruksalster vunnits, men har å andra sidan arbetskraften starkt fördyrats och stora svårigheter att få jordbruksarbetare yppat sig."

Dylika uttalanden om vinster och förluster i ekonomiskt hänseende återfinnas i kommunuppgifterna. Att genom industriens jordförvärv ökade avsättningsmöjligheter av jordbruksprodukter beretts åt bönderna, framhålles sålunda från några kommuner, såsom Fässberg, Örgryte och Brastad; och ökade utkomstmöjligheter i större eller mindre utsträckning genom skogsarbete vintertid omtalas från en del skogrikare kommuner, såsom Hjärtum, Västerlanda, Foss m. fl. I svårigheten att erhålla tillräcklig arbetskraft för jordbruket till priser, som ej bliva för detsamma förlustbringande, förmärkes å andra sidan de ogynnsamma verkningarna av här ifrågavarande jordförvärv.

"En av de vanligaste svårigheterna är att kunna erhålla en jordbruksarbetare eller dräng", heter det i uppgiften för *stenhuggeridistrikten,* och ett par kommunuppgifter bekräfta denna svårighet. "Det har blivit mindre och dyrare arbetsfolk", heter det från *Lane-Ryrs kommun,* och från *Bokenäs kommun* säges jämväl, att "större svårighet uppstått för erhållande av arbetare". Slutligen kan anföras följande yttrande från *Hede kommun:* "De självägande böndernas arbetsförtjänst har möjligen i någon mån ökats genom tillfällen till skogsarbeten, men kunna dessa förtjänster ingalunda uppväga de svårigheter och prisstegringar, som blivit en följd av skogsskövlingen."

Inverkan i socialt hänseende.

Beträffande verkningarna av ifrågavarande jordförvärv på lantbefolkningens sociala förhållanden hava de inkomna svaren i allmänhet föga att förmäla. Jordbruks-

konsulenten anser, att dessa jordförvärv ökat vantrevnaden samt uppammat spekulationslystnaden, och länsagronomen framhåller, att det sedliga tillståndet försämrats. Den ofta citerade ledamoten i odlingsrådet framhåller från *stenhuggeridistrikten* åtskilliga skadliga sociala verkningar: "Vantrevnad har skapats; bönderna hava råkat i större beroende genom ökade utgifter till skolväsende och fattigvård; det sedliga tillståndet har försämrats genom det i stenhuggerier och industrien i allmänhet rådande bruket av 'folkets hus' med tillhörande dansbana." I kommunuppgifterna har frågan i allmänhet lämnats obesvarad, ett 20-tal hava besvarat densamma nekande. Ur de uppgifter, som besvarat densamma jakande, må anföras följande:

"Jordförvärv ha i mindre grad skapat vantrevnad bland lantbefolkningen." *(Forshälla kommun.)* — "Jobbares föredöme har nog inverkat på bönderna. Det sedliga tillståndet bland lantbefolkningen i orten har försämrats genom industriens uppkomst och tillväxt; den gamla allmogekulturen har förändrats; kyrkan besökes sällan." *(Hjärtums kommun.)* — "För de jordbrukare, som sköta om sitt jordbruk, är det alltid otrevligt se ett annat jordbruk förfalla; det har varit många, som följt jobbares exempel; det sedliga tillståndet förbättras aldrig genom industriens tillväxt." *(Lane-Ryrs kommun.)* — "Arbetsprisen ha stigit mycket till gagn för yngre och kraftigt arbetsmanskap, men som kortspel och högt liv varit i sällskap med de höga arbetspriserna, samt jordbruket icke kan bära så höga arbetspriser, har jordbruket ånyo fått indraga sina arbetskrafter till skada för jordbruket och ingen nytta för dem, som arbetat för de höga priserna, ty större delen har levat upp förtjänsten för dagen." *(Svarteborgs kommun.)* — "Såväl det sociala som det sedliga tillståndet har försämrats genom stenhuggerirörelsen. Större delen av de yngre stenhuggarna förstör verkligen sina arbetsförtjänster genom kortspel." *(Bottna kommun.)*

Jordens återgång till verkliga jordbrukare.

De av *enskilda* icke-jordbrukare köpta jordbruksfastigheterna hava oftast efter någon tid återvänt i verkliga jordbrukares ägo, särskilt gäller detta sådana egendomar, som förvärvats av spekulanter och jobbare. Men dessa hava då först avverkat skogen, i fall sådan funnits.

"De gårdar, som köpts av skogsspekulanter, säljas vanligen till verkliga jordbrukare, sedan skogen avverkats och jordbruket försämrats", säges exempelvis från *Ucklums kommun.* — Såsom ett på jobberiet med jordegendomarna typiskt exempel kan anföras följande uttalande från *Lommelanda kommun:* "Kort före kriget såldes av en jordbrukare ⅜ mantal till ett skoindustribolag, som nu utarrenderat densamma, men undantagit bergen för stenbrytning, och avverkat en del av skogen. År 1916 såldes $^7/_8$ mantal till en förvaltare för en norsk trälasthandlare i Kristiania, som avverkat all säljbar skog och sedan försålt jorden till en jordbrukare, och bergen på 40 år till ett stenindustribolag."

Att jorden, när den sålunda åter kommer i lantbrukares händer, understundom måste av dem återköpas till ett mycket högt pris, framgår av följande uppgift från Råda kommun, där på 1880- och 1890-talen jord försåldes till ett väveribolag. Efter

dettas konkurs "köptes det hela av 'affärsmän' — — — som sedan styckat åkerbruksjorden i tomter. Dessa tomter, varierande i pris från 300—1,000 kr. per tunnland, ha sedan delvis uppköpts av lantbrukare, som plockat ihop så många småbitar, att de kunnat etablera sig såsom mindre lantbrukare".

Bolagen, framförallt industribolagen, synas i allmänhet behålla jorden, som då antingen utarrenderas till jordbrukare eller också skötes genom statare.

14 a. Älvsborgs län, Västgötadelen.

Naturförhållanden, näringar m. m.

Den östliga delen av ifrågavarande område av Älvsborgs län tillhör det sydsvenska höglandet och har en betydande höjd över havet, 200 till 300 meter och däröver. Men även återstoden av området är ganska höglänt, och endast de kring floddalarna (Göta älv och Viskan) samt vid sjöarna (Vänern, Mjörn och Anten) liggande trakterna hava en nivå ej överstigande 100 meter över havet. Av länsdelen ligger sålunda en obetydlig del nedom den högsta marina gränsen, nämligen nyssnämnda trakter i floddalarna samt vid sjöarna, d. v. s. huvudsakligast länsdelens västligaste trakter.

Områdets belägenhet till större delen ovan den högsta marina gränsen har till följd, att den *odlade jordarealen* utgör en ganska liten del av landarealen. I regel är sålunda i den del av området, som hör till det sydsvenska höglandet, endast 15 till 20 % av ägovidden uppodlad; i åtskilliga härader är åkerarealen än mindre såsom exempelvis i Kinds och Bollebygds härader, där den odlade jorden ej utgör mer än 10 % av landarealen. I de delar, som ligga nedanför den marina gränsen och som följaktligen äga en gynnsammare jordmån än höglandets hårda, stenfyllda moränjord, utgör åkerarealen en betydligt större procentandel. I Flundre och Väne härader samt i vissa delar av angränsande härader är sålunda 30 till 35 % av landarealen uppodlad, och även i kommunerna i Viskans dalgång äro motsvarande siffror relativt höga.

Om sålunda den odlade jorden i allmänhet intager en ganska ringa del av ägovidden inom ifrågavarande område, är i stället arealen av *skogsmark* ganska betydande. I Vedens och Bollebygds härader, trakterna kring järnvägen Göteborg—Borås, uppgår sålunda skogs- och hagmarken till ej mindre än omkring 80 % av hela ägovidden, och i Kinds och Marks härader är motsvarande siffra 75 %. Skogfattigare äro de västligare trakterna av området, d. v. s. bygden vid Göta älv samt häraderna i närheten av västra stambanan, framförallt Vättle och Gäsene härader.

Intet län inom riket räknar ett så stort antal jordbruk som Älvsborgs län. Sammanlagda antalet *brukningsdelar* inom länet uppgår nämligen till i runt tal 32,500, varav 23.000 komma på länets till Västergötland hörande del. Om denna länsdel sålunda

inrymmer ett stort antal brukningsdelar, äro emellertid dessa brukningsdelars genomsnittliga storlek ej synnerligen avsevärd. Brukningsdelarnas medelareal odlad jord uppgår nämligen till ej mer än 6 har. Jordbruken äro sålunda i allmänhet att räkna till småbrukens och lägenheternas grupper. I den del av området, som hör till slättbygden, har emellertid jordbruket en något annan struktur. Medelarealen odlad jord per brukningsdel är där nära 10 har, och antalet bondgårdar är ej obetydligt, eller 31 % av samtliga jordbruk, medan motsvarande siffra å höglandet är endast 11 %. Större gårdar, över 50 har, äro sällsynta i båda områdena. Å slättbygden utgöra de något över 1 % av samtliga jordbruk; i höglandet uppgår siffran ej ens till en halv procent. Desto talrikare äro småbruken och lägenheterna; i höglandet utgöra de förra 56 %, de senare 32 % av samtliga jordbruk. Nämnda siffror tillhöra de högsta inom Syd- och Mellansverige. För slättbygden äro dessa procenttal givetvis lägre, 45 resp. 23, men även dessa siffror giva tydliga bevis för att ifrågavarande del av Älvsborgs län är en av det mindre jordbrukets mest typiska bygder.

Försäljningarnas omfattning.

Som i det föregående framhållits, är i de sydliga trakterna av länsdelen skogstillgången ganska avsevärd, en omständighet som giver anledning förvänta, att i nämnda trakter jordförsäljningen till bolag och enskilda personer, ej tillhörande den jordbruksidkande befolkningen, skall varit rätt omfattande. Från dessa trakter och särskilt från några kommuner i Gäsene härad samt från Kinds, Redvägs och Vedens härader inberättas också dylika försäljningar i en ganska stor utsträckning. Emellertid framhålla uppgiftslämnarna från nämnda härader liksom från Marks härad, att stora områden av häraderna, i synnerhet där skog finnes, redan sedan mycket lång tid tillbaka ägas av industriella företag, så att ofta några mera värdefulla fastigheter under de senaste årtiondena ej funnits att försälja till icke-jordbrukare.

Sålunda anföres exempelvis från *Södra Åkarps kommun:* "Samtliga jordegendomar, utom komministerbostället, ägas av ett aktiebolag och äro till största delen utarrenderade. Skogsbruket bedrives av ägarna själva. Något enda bondhemman finnes icke i socknen och har ej heller på långliga tider funnits." Från *Fritsla kommun* anföres, att då kommunen "mera har karaktär av industrisamhälle, och då så synnerligen många självägande bönder icke finnas, beroende delvis på att platsens största industriidkare tidigare förvärvat en avsevärd del av kommunens jordareal, så ha under de senaste årtiondena inga nämnvärda förändringar skett."

I de kommuner, varifrån ovan anförda yttranden avgivits, har sålunda den självägande bondebefolkningen sedan årtionden tillbaka helt eller delvis försvunnit, och detta synes vara fallet även i åtskilliga andra kommuner inom de mera skogrika och ej mera undangömda bygderna inom den södra delen av här ifrågavarande område av Älvsborgs län.

Även från andra delar av länsdelen framhåller man, att förutsättningar saknats för förekomsten av sådana försäljningar, varom här är fråga. Så är fallet beträffande de delar av länet, som i agronomiskt hänseende äro ganska svagt lottade och som samtidigt sakna några större skogstillgångar, d. v. s. vissa delar av Gäsene och Kullings härader.

Från *Nårunga kommun* säges sålunda, att "inom orten finnas så gott som uteslutande endast småbrukare, som så växt fast vid sin gård, att blotta tanken på att den skulle komma i oskylda händer är dem bitter. Å andra sidan lockar namnet Svältorna ej sådana spekulanter, som endast reflektera, där utsikt till hastiga och stora vinster finnas, vadan knappast något exempel finnes på affärer av antydda slag."

I här ovan antydda omständigheter torde sökas anledningen till att från 70 av länsdelens 176 kommuner inga försäljningar till bolag eller enskilda icke-jordbrukare omtalas. Från flertalet av de kommuner, varifrån dylika försäljningar inberättas, hava de i regel förekommit endast i mindre omfattning. I flertalet fall har det varit skogstillgångarna, som lockat till köp, och på den grund är det till största delen trävarubolag och skogsspekulanter, som uppträtt såsom köpare.

Bolags förvärv.

Inom de skogrika södra och mellersta häraderna hava sålunda så gott som samtliga de bolag, som förvärvat fastigheter utgjorts av *trävarubolag*. I vissa trakter av dessa härader synas dylika förvärv från trävarubolags sida hava förekommit t. o. m. i rätt stor omfattning. Från de norra och östra häraderna däremot förmäles, att *industribolag* inköpt egendomar, dock i mindre utsträckning. Av övriga i frågeformuläret särskilt angivna bolag omnämnas i enstaka fall *jordstyckningsbolag*. Endast i ett fall, från Kinds härad, omtalas, att *jordbruksbolag* förvärvat jord. Bortser man från de mera avsevärda förvärv, som bolag gjort i en och annan kommun i de sydligaste häraderna, kan man således säga att bolagen endast undantagsvis förvärvat jordbruksfastigheter.

Enskilda personers förvärv.

I betydligt större utsträckning hava sådana enskilda personer som skogsspekulanter och jobbare förvärvat jordbruksfastigheter. *Skogsspekulanterna* omtalas sålunda från alla trakter av länsdelen, framförallt dock, såsom naturligt är, från de sydliga, skogrikare häraderna. Deras köp hava förekommit ej endast under krisåren utan även och, som det vill synas, i ungefär lika stor utsträckning före nämnda tid. Även har förekommit, att ej själva fastigheten förvärvats utan endast avverkningsrätt till skogstillgångarna. Så säges exempelvis från Torestorps kommun "att skogsspekulanter uppträtt något varstädes samt köpt små skogsparker med avverkningsrätt på vissa år ej överstigande 5 år". Ej sällan hava skogsspekulanterna samtidigt uppträtt som *jordstyckningsspekulanter*. Från Brämhults kommun omtalas sålunda, huru i ett fler-

tal fall skogsspekulanter tillika "begagnat sig av jordstyckning". Eljest omtalas jordstyckningsspekulanter blott i undantagsfall, och likaså synas *köpare av skog för industriella ändamål* hava förekommit blott i ett och annat fall.

Av enskilda personer, icke tillhörande jordbrukarnas krets, synes det före krisåren huvudsakligast hava varit skogsspekulanterna, som i någon nämnvärd utsträckning förvärvat jordbruksfastigheter. Under *krisåren* synas skogsspekulanternas antal icke hava ökats, men under nämnda tid har jämte skogsspekulanterna uppträtt en kategori av köpare, som tidigare varit ganska sällsynt, nämligen *jobbarna.* Dessa omtalas huvudsakligast från kommunerna å slättbygden, där de å sina håll synas hava förekommit ganska talrikt och deras uppträdande har, såsom framgår av nedanstående uttalanden, varit det för egendomsjobbarna under krisåren karakteristiska. Egendomarna hava hänsynslöst utsugits under en kortare tid och sedan försålt till en annan jobbare, som efter någon tid avyttrat egendomen till en tredje jobbare o. s. v., allt under en systematisk utplundring.

Beträffande *Upphärads kommun* omtalar landsfiskalen i Flundre distrikt, hurusom "många gårdar under kriget försålts i beräknad hastig prisstegring. De nya köparna ha i många fall försålt lösöret och skog och därefter ånyo försålt fastigheterna till förhöjt pris." — Kommunalnämndsordföranden i *Varnums kommun* meddelar, att "huvudsakligast under krisåren stora spekulationsaffärer gjorts i fastigheter dels genom hastig återförsäljning till stegrade priser, dels genom realisation av gröda". — Från *Lerums kommun* säges likaledes, att "under kristiden försäljningar förekommit till personer, vilka haft för avsikt att på kort tid göra sig inkomst (jobbare) och vilka under innehavet av egendomen i större eller mindre grad vanskött jordbruket och delvis realiserat levande inventarier". — Flera dylika uttalanden kunde anföras, häntydande på att inom de i jordbrukshänseende mer gynnade trakterna av länsdelen jobberiet med jordegendomar, deras lösören och grödor, haft en ganska uppseendeväckande omfattning.

Från krisåren hava uppgiftslämnarna även att förmäla om ej så få fall, där personer köpt jordbruk för att *säkerställa tillgången på livsmedel.* De flesta av dessa fall omtalas från slättbygden. Därstädes torde även hava förekommit ett och annat fastighetsköp *för kapitalplacering* eller *för nöjesändamål.*

De försålda egendomarnas storlek.

Som förut erinrats, utgöres flertalet jordbruk inom länsdelen av mindre gårdar. Flertalet försäljningar säges också hava gällt mindre jordbruk. Från slättbygden omtalas dock ej så få fall, då icke endast bondgårdar utan även större egendomar, herrgårdar, varit föremål för försäljning. I all synnerhet jobbarköpen synas hava omfattat herrgårdar.

Ägostyckningar och jordavsöndringar.

Förutom genom här ovan berörda försäljningar, som avsett hemmanen eller egendomarna i deras helhet, har även genom ägostyckning och jordavsöndring jord avhänts den jordbruksidkande befolkningen. Emellertid har dylik jordförsäljning i all-

mänhet förekommit i ganska ringa skala och i regeln haft karaktär av jordavsöndring till egna hem för arbetare eller hantverkare eller till byggnadstomter för industriella anläggningar o. d. I rätt stor utsträckning hava ock å sina håll områden avsöndrats till sommarvillor för stadsbefolkning. Främst synes det härvid hava varit köpmän o. d. i Göteborg, som inom detta å sina håll erkänt natursköna länsområde inköpt avsevärda hemmansdelar med såväl inägor som skog och fiskevatten.

Från *Hemsjö kommun* förmäles sålunda: "I närheten av V. Bodarnes och Norsesunds stationer hava flera försäljningar förekommit av såväl inägor som skogsmarker. Å dessa fastigheter, vilkas ägare äro bosatta i Göteborg, uppföras bostäder för sommarnöje, jorden användes dessutom för trädgårdsanläggningar, såväl frukt- som kökträdgård, och hålles i hög kultur."

Jämte dessa hemmansklyvningar och jordavsöndringar, vilka ej torde ha tillfogat egendomarna någon som helst skada, omtalas från ett och annat håll, om dock mera undantagsvis, att bönderna frånsålt sig stora skogsskiften till jobbare och skogsspekulanter.

Så anföres från *en kommun i Ås härad* följande: "Självägande bönder ha i ett flertal fall till underpris sålt stora arealer skogsskiften. Köpare ha varit jobbare, som härigenom förtjänat stora pengar. Orsaken var från början behov av en viss summa penningar; sedan ha dessa försäljningar nästan fått karaktär av epidemi så att även rika bönder sålt sina skiften utan någon påtaglig förklaringsgrund."

Orsaker till försäljningarna.

Orsaker till försäljning av bondgårdar.

Det ställer sig ganska vanskligt att med ledning av de inkomna uppgifterna angiva de vanligaste orsakerna till de i det föregående omtalade försäljningarna av bondhemman. Försäljningsanledningarna synas hava varit mycket växlande, och många av de orsaker, som uppräknas i frågeformuläret, synas hava varit ungefär lika ofta förekommande. *Högt erbjudet pris* å hemmanet med spekulativ uträkning att vid fallande konjunkturer köpa annat jordbruk har, särskilt under kristiden, ofta lockat till försäljning; dock synes det lika ofta hava varit säljarens avsikt att slå sig till ro med det erhållna kapitalet eller att omedelbart inköpa jordbruk å annan plats. I nästan lika många fall nämnes *svårighet att få arbetskraft* samt säljarens *höga ålder* och *saknad av närskylda arvingar.*

Ledsnad vid jordbruket är däremot en mera sällan och *ekonomiska svårigheter* en blott undantagsvis förekommande försäljningsorsak. Denna omständighet, att ledsnad vid jordbruket och ekonomiska svårigheter i så få fall äro angivna som försäljningsorsaker, synes särskilt anmärkningsvärd, om man jämför svaren å samma fråga från andra områden inom Syd- och Mellansverige, där, åtminstone intill krisåren, just ledsnaden vid jordbruksnäringen och det ringa ekonomiska utbytet av denna näring i rätt stor omfattning framhållas såsom de oftast förekommande försäljningsorsakerna.

Några uttalanden angående försäljningsorsakerna må anföras:

"Under kristiden torde de flesta försäljningar av ifrågavarande slag tillkommit på grund av högkonjunkturer och med tanke på att vid lägre konjunkturer köpa annat jordbruk, men dessförinnan hava orsakerna till försäljning varit de, vilka angivits i frågeformuläret, därvid ekonomiska förhållanden sällan utgjort anledning till försäljning." *(Landsfiskalen i Redvägs distrikt.)* — "Före kriget hava orsakerna till hemmansförsäljningarna varit svårighet att få arbetskraft, säljarens höga ålder samt erbjudet högt pris; alla orsaker ungefär lika ofta förekommande och ofta samverkande. Under kriget har orsaken vanligen varit erbjudet högt pris och därjämte avsikt att köpa jordbruk å annan ort till lägre pris." *(Kinnarumma kommun.)* — "Hög ålder har nog varit en drivfjäder för många att sälja, samt att bönderna ej orkat bruka sitt hemman ordentligt, när arbetslönerna ha blivit så höga, att lega har varit otänkbart. Så ock att de under de senaste åren erhållit så hög köpeskilling, som de ej kunnat drömma om. De flesta ha ändå sålt för billigt." *(Holsljunga kommun.)* — "Svårighet att få arbetsfolk är huvudorsaken, som har gjort ledsnad vid jordbruket. Det flyttar allt mer och mer folk till stad och industrisamhällen. De dåliga år, som varit i våra trakter, och mycket höga upptaxeringar ha också bidragit. De högt uppdrivna prisen ha gjort, att många sålt sina egendomar under dessa gynnsamma försäljningsförhållanden till ett pris flera gånger över värdet. Det är värre på landsbygden efter arbetsfolk nu än under kriget, allt efter som livsförnödenheterna bli fria. Landsbygden avfolkas mer och mer på arbetskraft, ty industrien betalar så höga avlöningar, så det är omöjligt att ett jordbruk har bärkraft att följa med." *(Väne härad.)*

Orsaker till försäljning av större egendomar.

Vad ovan sagts om orsakerna till bondgårdarnas försäljning gäller även i stort sett ifråga om herrgårdarna. I något större utsträckning synes det dock hava varit *ekonomiska svårigheter*, som givit anledning till herrgårdarnas försäljning, åtminstone före kristiden.

Orsaker till försäljning genom ägostyckning eller jordavsöndring.

Orsakerna till de försäljningar av jord, som ägt rum medelst ägostyckning eller jordavsöndring, synas, att döma av de knapphändiga uppgifter som i detta hänseende lämnats, vara att söka i det höga pris, som bjudits för dylika avstyckade jordområden.

Jordbrukets och skogens skötsel å de försålda gårdarna.

Jordbrukets skötsel på av bolag köpta gårdar.

Jordbrukets skötsel å de till icke-jordbrukare försålda egendomarna synes enligt det övervägande antalet uppgifter icke hava förbättrats, utan synes tvärtom i regel en avgjord försämring i hävd och brukning kunna konstateras. Detta gäller ej endast de av enskilda spekulanter och jobbare förvärvade fastigheterna, utan oftast även bolagens egendomar. I fråga om bolagen säges visserligen, att å vissa av dem innehavda större gårdar, där bolagen själva driva jordbruket, dettas skötsel måste betecknas såsom god, någon gång t. o. m. bättre än då egendomarna befunno sig i enskild ägo. Men

dylika bolagsjordbruk höra till undantagen, och i regel synes skötseln hava varit mycket bristfällig på bolagens såväl större som smärre jordbruksfastigheter.

Av ett uttalande av *en jordbrukskonsulent inom länets norra hushållningssällskaps område,* vilket uttalande även avser förhållandena på Dalsland, framgår sålunda, att "större egendomar med någorlunda gynnsamt läge, vilka övergått till bolag, nog icke fått sin skötsel försämrad utan i vissa fall t. o. m. förbättrad; mindre gårdar däremot, särskilt sådana med ogynnsamt läge, ha nog ofta helt enkelt fått växa igen med skog." — Från *länets södra hushållningssällskap* meddelas också, att jordbrukets skötsel å bolagsegendomarna "i flera fall försämrats".

Att lika litet här som i flertalet andra län bolagsarrendatorernas jordbruk skötes tillfredsställande framgår av många yttranden.

Från *Sexdrega kommun* meddelas sålunda: "När bolagen kommit in som jordbrukare, märkes alltid, att hemmanets skötsel och avkastning försämras, antingen de nu själva bruka eller upplåta sina gårdar åt arrendatorer." — Från *Hössna kommun* anföres: "Visserligen är största delen av de hemman inom kommunen som ägas av bolagen utarrenderade, men det är ändå ej detsamma med skötseln, som då de äro självägande." — Ett flertal i samma för bolagsjordbruket mindre gynnsam riktning gående uttalanden kunde anföras. Från *Mjöbäcks kommun* framhålles sålunda, att jordbruket i allmänhet betydligt försämrats sedan fastigheterna övergått i händerna på bolag, "då huvudorsaken, varför desamma förvärvat fastigheten har varit för skogens värde". — Att skogsbruket även inom här ifrågavarande område är huvudintresset för bolagen, framgår också från *Upphärads kommun,* varifrån meddelas att "jordbruket naturligtvis försämrats, enär bl a. gårdens kreatursbesättning utgöres endast av hästar för att användas för skogskörslor."

Jordbrukets skötsel på av enskilda personer köpta gårdar.

De fall, då *enskilda industriidkare* förvärvat jordbruksfastigheter, äro, som förut sagts, ganska fåtaliga. Upplysningarna om dessa personers skötsel av jordbruket äro på den grund sparsamt förekommande. De äro också rätt skiftande. Från *norra hushållningssällskapet* meddelas sålunda, att det förekommit fall, "där skötseln försämrats men även där den förbättrats"; och från *södra hushållningssällskapet* framhålles, att de enskilda industriidkarnas jordbruk "i en del fall förbättrats". Övriga uttalanden konstatera i några fall förbättring eller åtminstone ingen försämring; i några fall har dock jordbrukets skötsel avgjort försämrats.

I fråga om *skogsspekulanterna* äro uppgiftslämnarna mera eniga. Allmänt framhålles sålunda, hurusom jordbrukets skötsel å av skogsspekulanter förvärvade egendomar blivit betänkligt försummad. Ofta har en egendom varit föremål för upprepade försäljningar skogsspekulanter emellan, och ingen av dem har ägnat jordens skötsel någon uppmärksamhet.

Så meddelas exempelvis från *Mjöbäcks kommun* följande: "Jordbruket har i allmänhet betydligt försämrats, sedan fastigheterna övergått i händerna på bolag och skogsspekulanter, då huvudorsaken varför desamma förvärvat fastigheter varit skogens värde. Dessutom har det inträffat, att fastigheten gått i handel från den ena skogsspekulanten till den andra, och har jordbruket under tiden vanvårdats."

Men även där endast en skogsspekulant haft fastigheten i sin ägo någon längre tid, blir jordbruket oftast mycket vanvårdat, såsom intygas från ett flertal uppgiftslämnare. Bland uttalandena i denna riktning må anföras följande, likaledes från *Mjöbäcks kommun:* "Skogsspekulanter äro en kräfta för jordbruket. Det vanliga är att de beså så litet som möjligt samt intaga beteskreatur och försälja grödan."

Emellertid framhålles från ett stort antal kommuner, att skogsspekulanterna i regel behålla fastigheterna endast en mycket kort tid, varefter dessa återförsäljas till verkliga jordbrukare. Under sådana förhållanden har någon försämring av jordbruket ofta ej hunnit inträda.

Landsfiskalen i Gäsene distrikt anför sålunda, att "skogsspekulanter givetvis icke intresserat sig för jordbruket, men, som egendomarna icke länge stannat i deras händer, har ingen märkbar försämring inträtt", och från *Marbäcks kommun* meddelas, att "jordbruket i de fall, som förekommit, inom så kort tid övergått till verkliga jordbrukare, att skötseln varken kan sägas förbättrad eller försämrad."

Dylika uttalanden förekomma, som sagt, i ett stort antal, och man torde på den grund ha anledning förmoda, att de fall, då jordbruket försämrats genom skogsspekulanters jordförvärv ej varit alltför talrika.

Den enda kategori av här ifrågavarande köpare, som allmänt gives tillfredsställande vitsord, är de enskilda personer, som köpt egendomar *för kapitalplacering,* eller som under krisåren förvärvat jordbruk *för att säkerställa tillgång på livsmedel.* Om dessa köpare yttrar sålunda en jordbrukskonsulent inom *norra hushållningssällskapet,* att "personer, som köpt gårdar för att ha dem som s. k. lyxegendomar, sköta dem nog i regel bra", och från *södra hushållningssällskapet* säges, att jordbruket "vanligen förbättrats". De få övriga uttalanden, som föreligga om dessa egendomar, gå likaledes i de flesta fall i omnämnd riktning. Endast från *Östads kommun* har man mindre gynnsamma erfarenheter. Det inom andra län ofta konstaterade förhållandet, att de största kostnaderna nedläggas på byggnaderna, synes hava varit fallet även i nämnda kommun. Från densamma heter det sålunda:

"I regel mycket försämrats, men i något fall har ju även jordbruket fått gott av den nye ägarens kapital, men i regel har detta nedlagts på byggnader (lyxbyggnader) till skada för fastigheten."

Förekomsten av vanhävd.

Att med den försummade skötsel av jordbruket, som konstaterats å såväl bolagens som skogsspekulanternas fastigheter, fall av uppenbar vanhävd, skola hava förekommit, ligger tydligen nära till hands. Uppgiftslämnarna hava också att förmäla om ett ganska stort antal fall, då fastigheterna så försummats, att vanhävd blivit följden. Främst gäller detta de av skogsspekulanter och jobbare inköpta egendomarna, men även å av bolag ägda fastigheter omtalas vanhävd, dock mera sällan. De

gårdar, som av *bolagen* vanhävdats, synas i regel hava varit mindre, avlägsna gårdar, vilka bolagen funnit vara ur ekonomisk synpunkt förmånligast att låta lägga öde och beväxas med skog. Men fall inberättas även, där en större gård totalt vanhävdats i bolagshänder.

Från *Redvägs härad* meddelas sålunda, att "½ mantal A., som äges av B.-bruk, ligger i vanhävd, åbyggnaderna å gården äro borta, endast växande foder avbärgas och skördas av arrendatorerna, vilka hemforsla detsamma till sina egna gårdar, några kreatur vinterfödas icke å arrendegården".

Fall av uppenbar vanhävd å bolagsjordbruk torde dock, att döma av de inkomna uppgifterna, vara ganska sällsynta. Mera talrika äro däremot utsagorna om vanhävd å av *skogsspekulanter* och *jobbare* inköpta egendomar, om det också från många håll erinras om, att å dylika egendomar vanhävd ej hunnit inträffa, emedan de så snart återbördats till verkliga jordbrukare. Här nedan anföras från länsdelens olika trakter några uttalanden, som giva en belysande bild av förhållandena å åtskilliga av de gårdar, som kommit i händerna på skogsspekulanter och jobbare:

"Vanhävd har förekommit på några fastigheter. Å två av dessa ha byggnader vanvårdats. På den ena har i ett tiotal år blott höskörden tillvaratagits, varför denna år efter år försämrats. Denna egendom har dock nu sedan ett år tillbaka kommit i verkliga jordbrukares händer. Å den andra egendomen, som äges av en tysk undersåte, har i minst tio år ej skördats något. Den odlade jorden har legat för fäfot. *(Kalvs kommun.)* — "Då ett hemman kommer i jobbarhänder, inträffar ofta, att utan avseende på husreparationer hela skogen försäljes, ofta realiseras gröda och kreatursbesättning, och på så sätt blir hemmanet totalt förstört till såväl hus som jord." *(Varnums kommun.)* — "Att jordbruk i allmänhet försämras, är det vanliga vid övergång till köpare i spekulationssyfte, som under något år driver kreaturslöst jordbruk utan sädesodling och till större eller mindre del upplåter grässkörden till bete, samt att byggnader ej på minsta vis vårdas." *(Skepphults kommun.)* — Om här berörda förhållanden yttrar en *jordbrukskonsulent inom norra hushållningssällskapsområdet:* "Egendomar, som övergått till skogsspekulanter, torde väl i regel, åtminstone till en del, nödtorftigt brukas, dock förekommer nog ofta, att endast växande foder avbärgats samt kreatur och gröda försålts." — Från *södra hushållningssällskapet* säges, att vanhävd förekommit "i några fall. Jorden har ej brukats, kreatur ej hållits och byggnaderna vanvårdats."

De under krisåren tillkomna odlingsnämndernas verksamhet torde under de senaste åren även bidragit till att vanhävden hållits tillbaka.

Från *Brämhults kommun* säges exempelvis, att "någon egentlig vanhävd ej kan sägas ha förekommit, då det på senaste tiden varit förenat med en viss risk och odlingsnämnderna härvidlag verkat i rätt riktning. Däremot har skörden nedgått betydligt."

Att döma av uppgiftslämnarnas uttalanden synas nu berörda förhållanden föga hava påverkats av kristiden med undantag av de fall, som beröra jobbares fastigheter. Nämnda kategori av köpare har nämligen, som tidigare framhållits, förekommit huvudsakligast under kristiden.

Skogens skötsel.

Vad angår skogsskötseln å av bolag och enskilda industriidkare förvärvade fastigheter, giva de ingångna meddelandena vid handen, att vad här ovan sagts om jordbrukets skötsel i stort sett kan äga sin tillämpnnig även i fråga om skogsskötseln.

Om *bolagens* sätt att sköta skogen variera sålunda omdömena rätt avsevärt. Från en del håll säges det, att "skogen vårdats väl", att "skogarna skötas mönstergillt" etc., men från andra håll erfar man motsatsen. Att omdömena äro så olikartade torde till stor del bero därpå, att bolagen varit av olika karaktär. Där man haft erfarenhet av flera slags bolag, säges det ofta, att de större, mera solida bolagen ägna skogen god vård, och att deras skogsskötsel ofta är fullt rationell, men att däremot de smärre bolagen ej ägna någon skötsel åt skogen utan inrikta sig på att snarast utvinna högsta möjliga vinst ur skogstillgångarna.

Länsjägmästaren inom länet meddelar sålunda, att bolagen förbättrat skogsskötseln å av dem inköpta egendomar, men undantager därvid "en del mindre och så att säga mera tillfälliga bolag, som på grund av dålig ekonomi anse sig böra uttaga så mycket virke ur sina skogar, som möjligt är".

Man skiljer även mellan *industribolag* och *trävarubolag*. De senare försumma i hög grad skogsskötseln, säges det, under det att industribolagen väl vårda sina skogar.

Från *Tranemo kommun* förmäles sålunda, att "om egendomen kommit i händerna på sågverksbolag, har skogen skövlats; industribolagen däremot ha förbättrat skogsskötseln, som de bedriva rationellt med grundförbättringar och planteringar".

Från åtskilliga håll framhålles, att bolagen visserligen avverka skogen hårt, men att de samtidigt i regel sörja för återväxten, och att de i övrigt ägna sina skogar fullt lika god skötsel som den, som förekommer å de enskilda jordbrukarnas skogar. *Jägmästaren i Marks revir* giver bolagen goda vitsord, och *jägmästaren i Ulricehamns revir* meddelar, att bolagen oftast "äro skogsvårdande".

De få uttalanden, som föreligga om de *enskilda industriidkarnas* skogsskötsel, gå samtliga i ogynnsam riktning. *Länsjägmästaren* anför sålunda, att de enskilda industriidkarna "i regel gjort sina förvärv endast för att skövla skogen och sedan sälja marken", och *jägmästaren i Marks revir* framhåller, att de enskilda industriidkarna "avverka i regel utan tanke på någon uthållig avkastning av skogen".

Skogsskövling.

Trots den jämförelsevis ringa utsträckning, i vilken här ifrågavarande jordförvärv förekommit, äro de uttalanden anmärkningsvärt talrika, som förmäla om uppenbar skogsskövling. Detta gäller framför allt de av enskilda industriidkare, skogsspekulanter och jobbare inköpta skogshemmanen, men i viss mån även av bolagen förvärvade skogsfastigheter.

Vad *bolagen* vidkommer, så fritagas givetvis från skogsskövling de industribolag och de övriga bolag, vilka i det föregående framhållits såsom väl vårdande sig om skogs-

tillgångarna. Däremot omtalas många fall av skövling av skogen å sådana hemman, som inköpts av trävarubolag eller av smärre bolag, som med fastighetsförvärvet avsett att omedelbart avverka skogstillgångarna.

De *enskilda industriidkarna* synas, i de få fall de omnämnas, i regel gjort sig skyldiga till skogsskövling.

Sålunda meddelar *länsjägmästaren,* att skogsskövling "varit allmän, när det gällt enskilda industriidkare". Från *Kinnarumma kommun* yttras om de enskilda industriidkarna, att, då de "köpt hemman för att hastigt kunna få en massa virke och ved, har all skog, som kunnat användas, avverkats på ett par vintrar".

Om *skogsspekulanterna* och *jobbarna* förmäles, att de i ett synnerligen stort antal fall fullständigt kalhuggit av dem förvärvade skogsmarker. Många uppgiftslämnare lämna synnerligen utförliga meddelanden härom. Dock framhålles, att under den allra sista tiden, tack vare 1918 års strängare skogslagstiftning, denna skogsspekulanternas och jobbarnas skogsskövling, liksom bolagens och de enskilda industriidkarnas, i hög grad hejdats.

Jägmästaren i Marks revir meddelar om jobbarna följande: "Den vanliga gången, då jobbare förvärvat fastigheter, har varit att först avyttra skogen och sedan sälja fastigheten hel eller styckad, allt efter som befunnits lämpligast för att få största ekonomiska vinst för tillfället."

Under *krisåren* har skogsskövlingen å sina håll märkbart tilltagit, säges det. Men även före krisen var skogsskövling ingalunda ovanlig inom detta område.

Jägmästaren i Ulricehamns revir yttrar härom: "Ehuru förhållandena varit liknande före kriget, har skogsskövlingen givetvis ökats i proportion med de stigande trävarupriserna, till dess lagen den 28 juni 1918 reste en gräns för ungskogsskövlingen."

Av de talrika uttalandena om skogsskövling må till sist följande återgivas:

"Jämväl skogsskötseln har genom bolagens och skogsspekulanternas köp av egendomar försämrats, beroende på att under senaste årens höga virkespriser mycken ungskog avverkats. Plantering verkställes ju visserligen, men finnes å fastigheterna ej behövligt byggnads- och stängselvirke, då egendomarna merendels bliva riktigt kalhuggna." *(Mjöbäcks kommun.)* — "Då vanligen all avverkningsbar skog av trävarubolag eller enskilda trävaruindustriidkare bortföres, ehuru återplantering då måste verkställas, måste man dock anse, att försämring av skogsskötseln därigenom skett och kan i många fall räknas som skogsskövling både av bolag och enskilda skogsjobbare." *(Liareds kommun.)*

Jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar.

Av vad härovan anförts om bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar, torde framgå, att man såväl beträffande jordbruk som skogsvård synes böra sätta vissa bolag framför de enskilda spekulanterna, men att även många bolag, huvudsakligast mindre dylika, böra jämställas med de enskilda spekulanterna.

De svar, som avgivits på frågan, hur en jämförelse utfaller mellan de båda nämnda kategorierna fastighetsägare ifråga om jordbruk och skogsvård, hava också gått i nämnda riktning.

Från *norra hushållningssällskapet* säges sålunda, att jordbrukets skötsel "torde utfalla till bolagens fördel, åtminstone beträffande större egendomar". — *Södra hushållningssällskapet* likställer de båda kategorierna. — *Landsfiskalen i Flundre distrikt* framhåller i likhet med många andra uppgiftslämnare, att "såväl jordbruket som skogen av de större bolagen i många fall skötts bättre än av enskilda spekulanter, men att med de mindre bolagen händelsen varit tvärt om". — Beträffande skogsvården anser *länsjägmästaren,* att jämförelsen utfaller "till bolagens förmån", och *jägmästaren i Ulricehamns revir* anför, att "även om bolagen stundom hårt anlita skogstillgången, sörja de i regel väl för återväxten, under det att enskilda spekulanter i regel icke bekymra sig om framtiden".

Försäljningarnas ekonomiska och sociala verkningar.

Inverkan på de kvarvarande bondernas ekonomiska ställning.

Den i formuläret framställda frågan, huru industriens jordförvärv inverkat på de kvarvarande självägande böndernas ekonomiska förhållanden, hava flertalet uppgiftslämnare besvarat i den riktningen, att nämnda jordförvärv för bönderna medfört förbättrade utkomstmöjligheter och att bondbefolkningens ekonomiska läge därigenom i hög grad förbättrats. I skogsbygden har sålunda erbjudits de där synnerligen talrika småbönderna och lägenhetsägarna rikliga tillfällen till arbetsförtjänster vid timmeravverkningen, något som för dessa mindre jordbrukare varit av synnerligen stor betydelse, då de omöjligen kunna finna sitt uppehälle uteslutande av sina föga betydande jordbruk.

Från *Mjöbäcks kommun* säges sålunda, att, "då jordbruksegendomarna inom kommunen äro mycket små, varför en bonde utan extra förtjänst ej kan försörja sin familj utan biförtjänster, har under de år, avverkning av skog för bolagens räkning skett, en god biförtjänst av ortsbefolkningen kunnat erhållas genom körning, huggning m. m." — Från slättbygden erinras om de för bönderna ökade avsättningsmöjligheterna. *Landsfiskalen i Flundre distrikt* meddelar sålunda, att "de självägande böndernas utkomstmöjligheter betydligt förbättrats genom ökad avsättningsmöjlighet till industribefolkningen", och från *Kinna kommun* framhålles, huru "bönderna hava god avsättning till industrien av sina förnödenheter och även tillfälle till något extra arbete och forsling av ved och andra förnödenheter". Flertalet yttranden gå i denna riktning.

Men ej så få uttalanden, vittnande om motsatta erfarenheter, återfinnas bland svaren på frågan om de ekonomiska verkningarna.

En jordbrukskonsulent i norra hushållningssällskapets område yttrar sålunda: "Orsaken till försämring torde vara den, att arbetskraften drages från jordbruket och direkt till industrien, varför jordbruket i brist på arbetskraft måste skötas extensivt. Jordbrukarna lockas även att utföra alltför mycket extra arbeten för industrierna, såsom skogskörning m. m., och försumma därigenom skötseln av sina egendomar. Vad som vinnes genom dessa extraförtjänster motväger

icke den förlust som göres genom att de försumma det egna jordbruket. Det ekonomiska välståndet bland jordbrukarna är därför mindre gott än där industrien saknas."

Den anförda svåra konkurrensen med industrien om arbetskraften framhålles i många uttalanden från kommunalnämnderna. Uttalanden om förbättring i bönder-nas ekonomiska villkor äro emellertid talrikare.

Inverkan i socialt hänseende.

Äro meningarna sålunda delade i frågan om de ekonomiska verkningarna av industriens jordförvärv, är man mera enig i att framhålla, att i socialt hänseende de jordförvärv, som skett från industriens samt enskilda spekulanters och jobbares sida, icke haft någon inverkan på lantbefolkningen. De allra flesta uppgiftslämnarna besvara nämligen den i formuläret framställda frågan om de sociala verkningarna nekande, och endast av ett tiotal uttalanden framgår, att man iakttagit några förändringar i socialt hänseende, som kunna tillskrivas nämnda jordförvärv. Dessa förändringar bestå huvudsakligast i en försämring av det sedliga tillståndet bland den yngre lantbefolkningen, som påverkats av den, som det säges, mindre goda andan bland industribefolkningen. Men dylika erfarenheter komma, som nämnt, till synes i ytterst få uttalanden. Orsaken till att de sociala verkningarna inom detta område, att döma av uppgiftslämnarnas utsagor, så gott som helt uteblivit, torde till stor del få tillskrivas den relativt ringa omfattning, i vilken ifrågavarande jordförvärv skett inom länsdelen. Men uteslutet är ej heller, att orsaken till stor del är att söka i den konservatism, vilken, som bekant, är ett utpräglat karaktärsdrag hos lantbefolkningen inom denna del av Älvsborgs län.

Jordens återgång till verkliga jordbrukare.

I regel synes den jord, som kommit i icke-jordbrukares ägo, åter hava försålts till verkliga jordbrukare. Undantag härifrån synas endast utgöra sådana fastigheter, som förvärvats av *industribolag.* Dylika bolag behålla såväl de för industriella företags anläggning eller utbyggande köpta fastigheterna som inköpta skogsfastigheter. Industribolagen bedriva ju, som förut sagts, skogsbruket under lång sikt. Andra bolag, främst *trävarubolag,* sägas i regel ganska snart hava realiserat sina fastigheter till verkliga jordbrukare, sedan skogstillgångarna utnyttjats.

De hemman, som kommit i *skogsspekulanters* och *jobbares* händer, hava likaledes återsålts till jordbrukare, så snart vederbörande spekulant eller jobbare i möjligaste mån realiserat vad som kunnat från hemmanet bortföras. Men innan ett dylikt hemman åter kommit i jordbrukares ägo, har det understundom gått igenom många spekulanters och jobbares händer under loppet av en kort tid, till svår skada för såväl jord som skog. När hemmanet sedan slutligen återbördats till verkliga jordbrukare,

har försäljningspriset ofta varit mycket högt och då fastighetens tillstånd ofta närmat sig vanhävd, måste ett dylikt köp för den nye ägaren medföra många svårigheter.

Härom meddelar exempelvis *landsfiskalen i Flundre distrikt* att "gårdarna till sist inköpts av till synes jordbrukare, men till så högt pris, att någon besutenhet i de flesta fall ej är möjlig", och från *Toarps kommun* omtalas, huru jobbare under krisåren köpt hemman "till oerhört stegrat försäljningspris, och ha sedan fattiga bönder, sedan skog och lösegendom skövlats, fastnat för gården, där de genom oskälig skuldsättning leva i betryckt ställning."

Ej sällan har skogsmarken behållits av trävarubolagen eller de enskilda spekulanterna, under det att åkerjorden försålts till någon jordbrukare.

14 b. Älvsborgs län, Dalsland.

Naturförhållanden, näringar m. m.

Mellan å ena sidan de två härader, Valbo och Vedbo, som utgöra de inre, västliga delarna av Dalsland, samt å andra sidan landskapets tre återstående östliga härader, Sundals, Nordals och Tössbo, råda i fråga om naturbeskaffenheten stora olikheter. Det förra området utgör sålunda en starkt kuperad *skogsbygd*, belägen ovan den högsta marina gränsen. Jordmånen inom detta område består så gott som överallt av moränjord. De tre härader, som bilda det östliga området, utgöra däremot till större delen en *slättbygd*, belägen nedanför den högsta marina gränsen.

Nu antydda skiljaktiga naturförhållanden mellan landskapets östra och västra delar inverka givetvis i hög grad på fördelningen av de olika ägoslagen, odlad jord och skogsmark. Inom Sundals härad upptager *den odlade jorden* mer än halva landarealen, och i de båda övriga till slättbygden hörande häraderna uppgår den odlade jorden i flertalet kommuner till omkring 30 % av landarealen. I landskapets inre delar är däremot endast en mindre del av jorden uppodlad; i Valbo härad uppgår procentsiffran för åkerarealen till 21 % och i Vedbo härad till ej mer än 9 %. I landskapets västra del äro å andra sidan siffrorna för *skogs- och hagmarken* mycket höga. I Vedbo utgöres sålunda 86 % av ägovidden av skogs- och hagmark, för Valbo härad är motsvarande siffra 64. I Tössbo härad, som inrymmer såväl skogsbygd som slättbygd, är skogs- och hagmarken inom häradets västliga kommuner mycket betydande. Detta gör, att för häradet i dess helhet siffran för skog och hagmark uppgår till 75 %. Å slättbygden i södra delen av landskapet är skogstillgången givetvis mindre, minst i Sundals härad, där skogs- och hagmarken utgör endast 40 % av hela landarealen.

I fråga om jordfördelningen råder även inom Dalsland det vanliga förhållandet, att i de för jordbruket mindre gynnade trakterna *brukningsdelarna* äro av en mindre typ, bestående huvudsakligast av småbruk och lägenheter, under det att i de ur agrarisk synpunkt bättre lottade delarna av området jordbruken till stort antal bestå av större eller medelstora enheter, herrgårdar och bondgårdar. I Dalslands skogsbygder äro sålunda 86 % av samtliga brukningsdelar småbruk eller lägenheter, medan motsvarande

siffra för slättbygden är 68. Nära nog alla övriga jordbruk i skogsbygderna utgöras av bondgårdar; herrgårdarna uppgå ej ens till en halv procent av hela antalet jordbruk. Å slättbygden bestå jordbruken till 31 % av bondgårdar. Herrgårdarna äro även där synnerligen fåtaliga, utgörande ej mer än 1 % av hela antalet jordbruk.

Försäljningarnas omfattning.

Den inom Dalsland i ej ringa utsträckning försiggångna överflyttningen av jord från jordbrukare till icke-jordbrukare företer samma karakteristiska drag beträffande lokaliseringen av de tvenne stora köparegruppernas, bolag och enskilda personer, förvärv av jordbruksfastigheter, som inom flertalet övriga områden inom riket, vilka inrymma såväl slättbygd som skogsbygd. Bolagens köp av fastigheter hava nästan uteslutande förekommit i skogsbygden, under det att de enskilda personernas köp till största delen varit förlagda till slättbygden. Inom var sitt område synas nämnda köparegrupper hava företagit ganska talrika köp. Få äro nämligen de kommuner inom landskapet, som hava helt undgått att beröras av ifrågavarande jordförvärv. Endast från 9 av landskapets 44 lantkommuner förnekas förekomsten av dylika jordförvärv. Det härad, som mest berörts av försäljningar, torde vara Tössbo härad, där från samtliga kommuner inberättas köp av jord från bolags och enskilda spekulanters sida. Såsom förut framhållits, äro skogstillgångarna inom Tössbo härad ganska avsevärda. Denna omständighet i förening med häradets gynnsamma läge har givetvis varit anledningen till den talrika förekomsten av fastighetsförvärv.

Bolags förvärv.

Som nyss antytts, hava bolagens jordförvärv huvudsakligast varit förlagda till de i fråga om skogstillgång mera gynnade delarna av landskapet. Sålunda omtalas bolagsköp från sammanlagt 15 kommuner inom Valbo och Vedbo härader, och inom Tössbo härad hava bolag uppträtt som fastighetsköpare i fem av häradets sju kommuner. Från Nordals härad omnämnas däremot inga bolag som köpare och i Sundals härad hava bolag förekommit endast i Sundals-Ryrs kommun.

De köpande bolagen hava så gott som uteslutande varit *trävarubolag* och *industribolag;* båda kategorierna hava förekommit i ungefär lika stor utsträckning. Industribolagen hava utgjorts av trämassebolag och pappersbruksbolag. Understundom synes endast avverkningsrätt till skog hava sålts. Endast i ett fall nämnas andra bolag än de nu berörda, nämligen i ett meddelande från Sundals härad, vari omtalas, att ett *jordstyckningsbolag* köpt och styckat ett fideikommiss. Från Vedbo härad upplyses, att inom tre kommuner, Håbol, Vårvik och Steneby, stora köp gjorts av utländska, i synnerhet norska bolag. I Håbols kommun säges ett utländskt trävarubolag innehava 1100 har, inköpta före kristiden.

Bland enskilda till jordbrukareklassen icke hörande köpare hava *skogsspekulanterna* varit de talrikast förekommande. Från ej mindre än 22 av landskapets 44 kommuner omtalas förvärv från skogsspekulanters sida, därav endast 8 kommuner inom Vedbo och Valbo härader. Trots dessa häraders relativt rika skogstillgång synas de sålunda ej hava utgjort någon större lockelse för skogsspekulanterna, antagligen beroende på häradernas avlägsna läge och mindre gynnsamma kommunikationer. Från Tössbo härad, där förutsättningarna för spekulationsaffärer äro mera gynnsamma, omtalas däremot skogsspekulanter från samtliga kommuner. Trots den relativt obetydliga skogstillgången inom Sundals och Nordals härader hava även inom dessa härader förekommit skogsspekulanter i åtskilliga kommuner. *Enskilda personers förvärv.*

Ett uttalande från *Torps kommun* giver en inblick i det jobberi, som är förenat med skogsspekulanternas egendomsaffärer: "En hemmansägare har sålt sin egendom till enskild person, som i spekulationssyfte köpt egendomen, varefter den under krisåren övergått till den ene köparen efter den andre och för varje gång stigit i pris, så att priset nu är flera gånger det normala."

Enskilda industriidkare hava endast i undantagsfall förvärvat jordbruksfastigheter. Dylika köpare omnämnas endast från tre kommuner.

Jordstyckningsspekulanter synas ej hava förekommit i något fall, vilket, som det också från ett håll framhålles, väl till stor del torde bero därpå, att få egendomar inom området finnas att stycka. Som förut sagts är nämligen jordparcelleringen i Dalsland synnerligen långt framskriden. Av övriga kategorier enskilda köpare synas *jobbarna* hava varit ganska talrika. Sådana köpare omtalas från 14 kommuner. Talrikast synas de hava förekommit inom Nordals och Sundals härader, där större förutsättningar för spekulation i jordbruksfastigheter varit för handen än i landskapets inre och västliga delar, där fastigheterna i jordbrukshänseende i regel äro tämligen små och obetydliga. Jobbarna hava huvudsakligen förekommit under krisåren.

Så meddelas t. ex. från *Järns kommun*, en av de mera betydande jordbrukskommunerna i Nordals härad, att det varit ganska vanligt, att "jobbare under de gångna krigsåren förvärvat egendomar för att genom försäljning av gröda och inventarier bereda sig en hastig vinst", och *ordföranden i Sundals härads kretsavdelning* upplyser, "att ett femtontal gårdar under krigsåren sålts till personer, som ansett sig göra vinst genom beräknad prisstegring". Av dessa femton egendomar hava dock, tillägges det, endast fem gått ur verkliga jordbrukares ägo.

Under krisåren har det även i några fall inträffat, att jordbruksfastigheter inköpts *för kapitalplacering* eller *för säkerställande av livsmedelstillgång*. Flertalet uppgiftslämnare framhålla emellertid, att kristiden, om man bortser från de nyss omtalade förvärven från jobbarnas sida, haft föga inverkan på här ifrågavarande fastighetshandel. I en och annan kommun hava visserligen skogsspekulanterna under krisåren varit något talrikare, men i allmänhet vill det synas, som om dessa spekulanter varit verksamma sedan längre tid tillbaka.

De försålda egendomarnas storlek.

Beträffande storleken av de egendomar, som försålts till icke-jordbrukare, meddelas av flertalet uppgiftslämnare, att försäljningarna avsett bondgårdar. Från Valbo och Vedbo härader framhålles dock, att även om de försålda gårdarna i regel haft ett obetydligt jordbruk, böra dock med hänsyn till skogstillgångarna de sålda fastigheterna anses som ganska betydande.

Sålunda anför *landsfiskalen i Färgelanda distrikt*, att försäljningarna berört endast "mindre gårdar, men med ganska stor skogsareal", och *landsfiskalen i Lelångens distrikt* meddelar, att "s. k. herrgårdar, icke finnas inom distriktet, vadan försäljningarna endast omfattat mindre jordbruksfastigheter, ehuru dessa i anseende till skogsvärden och gynnsamma lägen understundom betingat pris, som kunna tecknas med ända till sexsiffriga tal". — Att inom Valbo och Vedbo härader försäljningarna kunnat avse ganska omfattande domäner, bestyrkes vidare av yttrandet från *Håbols kommun*, i vilket säges, att två egendomar om tillhopa cirka 500 har inköpts av jobbare, och att två egendomar om tillhopa cirka 750 har inköpts för kapitalplacering. Av ett och annat uttalande från slättbygdshäraderna framgår, att jämte bondgårdar försålts även större gårdar i en utsträckning, som med hänsyn till det fåtal större gårdar, som där förekomma, måste anses såsom ganska avsevärd. — *Landsfiskalen i Bolstads distrikt* meddelar t. o. m., att försäljningarna vanligen omfattat större egendomar.

Ägostyckningar och jordavsöndringar.

De fall, då del av ett hemman genom ägostyckning eller jordavsöndring sålts till de i det föregående omnämnda kategorierna köpare, synas hava varit mycket sällsynta. Jordavsöndring omtalas visserligen ej så sällan, men det har i sådant fall endast varit avsöndring av tomter till egna hem, arbetarebostäder eller dylikt. Endast från några få kommuner omtalas, att skogsskiften avsöndrats.

Landsfiskalen i Billingsfors distrikt meddelar härom: "Dylika försäljningar förekomma till industribolag för fabriksdriftens behov av utrymme, till arbetarebostäder och egna hem samt till skogsparker till trävarubolag eller enskilda personer. Dock förekommer detta icke i stor omfattning." — Från *Örs kommun* säges: "Flera självägande bönder hava frånsålt delar av sina gårdar, uteslutande skogsskiften, till skogsspekulanter."

Dylika fall omtalas emellertid endast i några få fall. Har försäljning skett till bolag eller enskilda, till jordbrukareklassen icke hörande köpare, synas försäljningarna så gott som alltid hava omfattat hemmanen i dess helhet.

Orsaker till försäljningarna.

Orsaker till försäljning av bondgårdar.

Vad beträffar orsakerna till försäljning av bondehemman, framgår av de ingångna svaren, att orsakerna varit av synnerligen varierande natur under tiden före krisen. Något oftare än övriga orsaker nämnas *ekonomiska svårigheter* och *svårighet att erhålla arbetskraft*. Den förstnämnda orsaken omförmäles av så gott som varje meddelare, och den senare orsaken möter man också anmärkningsvärt ofta i de inkomna uppgifterna. Ej sällan framhålles svårigheten för någon av arvingarna att vid arv-

skifte ensam inlösa fastigheten, varför den måst försäljas, vilket då ej sällan sker till bolag eller skogsspekulant.

Under krisåren har inom Dalsland liksom å de flesta andra håll orsaken till bondhemmanens försäljning så gott som alltid varit de *höga pris*, som bjudits för hemmanen.

Orsaker till försäljning av större egendomar.

I fråga om de större gårdarna synas försäljningsorsakerna ej hava varit av annan natur än vad ovan framhållits beträffande bondgårdarna. Liksom för de mindre jordbruken voro sålunda för herrgårdarna orsakerna till deras försäljning före kriget mycket växlande. Möjligen kunna *ekonomiska svårigheter* oftare än andra orsaker hava givit anledning till försäljning. Med krisåren blevo emellertid även för de större gårdarna de *höga priserna* den egentliga försäljningsorsaken.

Orsakerna till försäljning genom ägostyckning och jordavsöndring.

Om orsakerna till de genom ägostyckning eller jordavsöndring skedda försäljningarna givas endast mycket få upplysningar. I regel synes även vid dessa försäljningar det *höga priset* hava varit försäljningsorsaken.

Jordbrukets och skogens skötsel å de försålda gårdarna.

Jordbrukets skötsel på av bolag köpta gårdar.

Flertalet av de uppgiftslämnare, som uttalat sig om bolagens skötsel av jordbruket å av dem förvärvade egendomar, hava ej några anmärkningar att anföra beträffande jordens hävd och brukning. I allmänhet svaras sålunda nekande på frågan, om jordbruket försämrats, varvid ofta tillägges, att jordbruket skötes på det sätt, som i orten är gängse. Det vanliga synes vara, att jorden brukas av arrendatorer. I något fall har t. o. m. en förbättrad skötsel av jordbruket kunnat iakttagas, då detta kommit i bolags ägo, vare sig bolaget självt drivit jordbruket eller detta varit utarrenderat.

Så anföres exempelvis från *Torps kommun* att "jorden skötts dels av arrendatorer och dels av de nya ägarna själva och detta icke sämre utan till och med i vissa fall bättre än av de förra ägarna", och från *Fröskogs kommun* heter det, att "beträffande de av pappersbruk inköpta gårdarna jordbrukets skötsel förbättrats, sedan gårdarna kommo i bolagets händer".

Från en och annan kommun har dock gjorts motsatta erfarenheter i fråga om bolagsjordbruket.

I ett uttalande från *Valbo härad* av en ledamot i hushållningssällskapets förvaltningsutskott framhålles sålunda, att "vad jordbruket angår å de egendomar, som inköpts för att öka trävarubolagens skogsareal, så utarrenderas vanligen jordbruket, som i regel skötes sämre än då egendomen äges av privatperson".

I hög grad ogynnsamma äro omdömena om jordbruket å de egendomar, vilka förvärvats av utländska bolag.

Från *en kommun inom Tössbo härad* meddelas härom: "Beträffande de av ett industribolag (nominellt ett svenskt, de facto ett engelskt gruvbolag) inköpta gårdarna har jordbruket där ytterligt försämrats, sedan de kommit i bolagets händer". Flera i samma riktning gående uttalanden om jordbruket å de i utländska bolags ägo befintliga egendomarna föreligga.

Bortser man emellertid från förhållandena å de av utländska bolag ägda gårdarna, torde, även om undantag givas, bolagsjordbruket i Dalsland, av uppgifterna att döma, kunna likställas med de självägande böndernas jordbruk.

Jordbrukets skötsel på av enskilda personer köpta gårdar.

De förvärv av jordbruksfastigheter, som gjorts av *enskilda industriidkare,* hava, som i det föregående erinrats, ej varit många till antalet. Uttalandena om skötseln av jordbruket å dessa gårdar äro därför synnerligen få och gå i rätt olika riktningar. Några uppgiftslämnare framhålla sålunda, att jordbruket försämrats, sedan de enskilda industriidkarna förvärvat gårdarna. Andra uppgiftslämnare anse däremot, att skötseln förbättrats eller att den förblivit ungefär densamma, som då jordbruket var i verkliga jordbrukares ägo.

Om *skogsspekulanternas* skötsel av jordbruket äro uppgiftslämnarna desto mera eniga. De framhålla sålunda, att där icke den förvärvade egendomen snart nog återbördats till verkliga jordbrukare, en uppenbar försämring av jordbruket inträtt.

Så säges exempelvis från *Järns kommun,* att "det är obestridligt, att skogsspekulanter och jobbare vanskött de egendomar, de fått i sin hand" och från *Valbo härad* omtalas, huru "skogsspekulanter vanligen lämna jordbruket åt förste bäste arrendator, som i regel sköter jorden dåligt."

Liknande omdömen givas skogsspekulanternas jordbruk från många håll, men oftare framhålles, att på grund av snar återförsäljning ingen mera framträdande försämring hunnit inträda.

Från *Fröskogs kommun* säges sålunda, att "jordbruket vanligen skötes dåligt, men egendomarna bli så kort tid i spekulanternas händer, att nämnvärd skada för jordbruket ej uppstår".

Om skötseln av jordbruket å det fåtal gårdar, som inköpts *för kapitalplacering* och under kristiden *för säkerställande av livsmedelstillgång,* äro meningarna delade liksom i fråga om de enskilda industriidkarnas jordbruk.

Förekomsten av vanhävd.

Synnerlig vanhävd omtalas i ej så få fall både i fråga om bolag och enskilda spekulanter. Vad *bolagen* beträffar, torde dock å de egendomar, som ägas av inländska bolag, vanhävd mera sällan hava förekommit. Visserligen förmäler en landsfiskal inom Vedbo härad, att jordbrukets skötsel å bolagsgårdarna "i viss mån försämrats, därigenom, att mångenstädes den öppna jorden minskats genom indragning av torp och utläggning till skogsmark", men dylika på vanhävd tydande utsagor höra till undantagen. Om de *utländska bolag,* som uppgivas äga jordbruksfastigheter, äro däremot uttalandena mycket ogynnsamma.

Från *Tössbo härad* meddelas sålunda: "Vanhävd har förekommit på de av ett engelskt gruvbolag innehavda gårdarna Under krisåren har socknens odlingsnämnd ingripit för att söka få bättre skötsel till stånd. Vanhävden har bestått i att hela jordbruket endast omfattat bärgning av växande grässkörd eller dess försäljning å rot. Tidvis har före odlingsnämndens ingripande intet kreatur hållits å fastigheterna." — *Landsfiskalen i Lelångens distrikt* meddelar att det "inträffat, att å av norska bolag eller norska privatpersoner inköpta fastigheter åkerjorden besåtts med skog".

Då, som nyss sagts, *skogsspekulanterna* i regel mycket snart återförsälja sina fastigheter till jordbrukare, har någon mera avsevärd försämring av jordbrukets skötsel ej hunnit uppkomma, vadan vanhävd ej inträtt.

Från *Frändefors kommun* förmäles sålunda: "Skogsspekulanterna hava i regel innehaft egendomarna i så kort tid, kanske ett år och stundom endast i några dagar, då gården försålts och avverkningsrätten förbehållits. Kreatur och gröda bruka i vanliga fall här i orten icke ingå i dylika köp."

Men i de fall, då egendomen under någon längre tid stannat i skogsspekulantens händer, har jorden ej sällan råkat i uppenbar vanhävd, såsom framgår av åtskilliga uttalanden. Omdömena om av norrmän gjorda förvärv äro ej förmånliga.

Landsfiskalen i Billingsfors distrikt anför sålunda: "Vanhävd i ett fall så, att den odlade jorden blev osådd och fick skogbeväxa. Äges av norska medborgare och omfattar cirka fyrahundra tunnland."

De i synnerhet under krisåren uppträdande *jobbarna* sägas hava gjort sig skyldiga till vanhävd. Å nämnda personers jordegendomar har så gott som undantagslöst avsikten varit, att utan att giva egendomarna något underhåll söka utvinna största möjliga vinst.

Från *Holms kommun* meddelas härom: "De egendomar, som i början av kristiden inköptes av hästbytare och personer, som tänkte, så snart tillfälle erbjöd sig, ånyo avyttra dem, sköttes mycket illa, besåddes dåligt, och i regel höllos inga andra djur å egendomen än hästar. I de flesta fall försåldes en stor del av grödan från gården." — Från *Ärtemarks kommun* erfar man, huru jorden från skogsspekulanters och jobbares sida "ej ägnats den omtanke och skötsel, som fordras för dess bestånd i växtkraft, byggnader ha vanvårdats o. s. v." — Från *Järns kommun* framhålles, hurusom, ehuru skogsspekulanter och jobbare behålla sitt jordbruk endast en kortare tid, detta dock fått röna "verkningar av det röverisystem som tillämpats".

Frånsett den härovan omtalade förekomsten av vanhävd i stor utsträckning å jobbarnas fastigheter synes kristiden i allmänhet ej hava inverkat på skötseln av jordbruket vare sig i den ena eller den andra riktningen. En uppgiftslämnare (landsfiskalen i Billingsfors distrikt) erinrar dock om, att "kristiden lärt bolagen att skaffa produkter till sina arbetare från egna jordbruk".

Skogens skötsel.

I fråga om *bolagens* skogsskötsel meddelas från en kommun i Valbo härad, hurusom å de därstädes av ett större industribolag inköpta egendomarna skogsskötseln

bedrivits rationellt, under det att å tvenne av ett sågverksbolag förvärvade hemman skogen avverkats, varefter återplantering verkställts. Att döma av åtskilliga andra uttalanden från landskapet torde den i nu refererade uttalande gjorda åtskillnaden mellan industribolag och trävarubolag vara typisk för förhållandena i Dalsland liksom i den övriga delen av Älvsborgs län. Trävarubolagen synas sålunda gå hårdare åt skogstillgångarna än industribolagen, pappersbruken, vilka få erkännande för rationell skogsvård. Emellertid äro ej heller uttalandena om trävarubolagen direkt ogynnsamma, trots att man pekar på större avverkning. Bolagen gives sålunda allmänt erkännande för god skogsvård, och många uppgiftslämnare framhålla, att skogarnas skötsel blivit betydligt bättre, sedan de kommit i bolags ägo. Talrika, i gynnsam riktning gående uttalanden om bolagens skogsskötsel kunde återgivas.

Sålunda säges från *Steneby kommun*, att "bolagen, och i synnerhet Billingsfors A.-B., sköta skogarna mönstergillt", och från *Torps kommun* meddelas, att skogsskötseln "icke försämrats. De bolag, som här omtalas, äro nämligen angelägna om återplantering i stället för det avverkade". *Jägmästaren i Dalslands revir* framhåller, att skogsskötseln förbättrats, och liknande uttalanden göras av bl. a. *landsfiskalerna i Lelångens* och *Billingsfors distrikt*. Flertalet övriga uttalanden gå i samma riktning.

Mindre gynnsamma yttranden om bolagens skogsskötsel finnas även. Särskilt inom Valbo härad möter man å sina håll ej fullt så fördelaktiga omdömen om bolagen som inom andra delar av landskapet.

Om de *enskilda industriidkarna* meddelar nyssnämnde revirförvaltare, att de förbättrat skogsskötseln å av dem inköpta gårdar. Flertalet av de få uttalanden i övrigt, som föreligga om denna kategoris skogsvård, innehålla liknande omdömen. Emellertid äro undantagsfallen proportionsvis flera än ifråga om bolagen.

Skogsskövling.

Fall av uppenbar skogsskövling å av *bolag* ägda skogar, böra givetvis, i enlighet med vad ovan anförts om bolagens skogsskötsel, icke vara talrika. Landsfiskalen i Högsäters distrikt svarar emellertid jakande på frågan, om skogsskövling förekommit å bolagsfastigheter, och tillägger, att "någon skillnad icke förmärkts mellan bolag och enskilda köpare, beträffande vård och skövling av skog vare sig före eller under krisåren". Ytterligare ett eller annat uttalande förmäler om skogsskövling å bolagsskogar. De skyldiga torde i dessa fall vara mindre sågverksbolag. Det ojämförligt största antalet uppgiftslämnare förneka, att skövling av skog förekommit från bolagens sida.

Vad däremot angår *skogsspekulanter* och *jobbare*, synas dessa, ända tills den strängare lagstiftningen av år 1918 lade hinder i vägen, i stor utsträckning hava gjort sig skyldiga till uppenbar skogsskövling. Jägmästaren i Dalslands revir svarar sålunda jakande på frågan, om skogsskövling förekommit å skogsspekulanters och jobbares

fastigheter, och ett stort antal av övriga uppgiftslämnare yttrar sig i samma riktning. Några uttalanden må återgivas:

"Skogsspekulanterna kalhugga skogsmarken, även den vackraste ungskog hugges ned till pappersved eller till bränsle." *(Frändefors kommun.)* — "Skogsskövling förekommer oftast, då skogsspekulanter och jobbare få hand om en fastighet." *(Järns kommun.)* — "Såväl före kriget som under krisåren har skogsskövling ägt rum å de egendomar, som förvärvats av skogsspekulanter eller jobbare". *(Örs kommun.)* — "Skogsspekulanter och jobbare hava avverkat skogen hårt." *(Steneby kommun.)* — Liknande uttalanden äro talrika.

Allmänt framhålles, att här berörda förhållanden beträffande skogsskötsel och avverkningsförhållanden rönt föga inverkan av *kristiden*. Redan sedan lång tid tillbaka hava nämligen skogsspekulanter gjort uppköp av fastigheter med virkestillgångar och bedrivit skogsskövling. Möjligen har genom de under krisåren tillkomna jobbarna skövlingen något ökats, dock ej avsevärt. Jobbarna synas ju, som förut sagts, hava förekommit huvudsakligast i de mera skogfattiga delarna av landskapet nere å slättbygden, och hava följaktligen mest intresserat sig för de med själva jordbruket förenade spekulationsobjekten.

Jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar.

Beträffande frågan huru en jämförelse utfaller mellan å ena sidan bolagens och å den andra sidan de enskilda spekulanternas jordbruk och skogsskötsel, anser flertalet uppgiftslämnare, att bolagen förtjäna bättre vitsord. I fråga om jordbruket reserverar sig likväl en och annan uppgiftslämnare, som haft mindre gynnsamma erfarenheter om bolagsjordbruket, framför allt det som bedrives av de utländska bolagen. Beträffande skogsvården stå bolagen ojämförligt framför de enskilda spekulanterna.

Från *Ärtemarks kommun* säges sålunda: "Bolag sköta jordbruket bra till den del, de själva bruka jorden, samt vårda skogen väl. Ifråga om de enskilda spekulanternas fastigheter är förhållandet det motsatta." — Från *Fröskogs kommun* anföres: "Beträffande skogsvården råder en bestämd skillnad mellan bolagens och enskilda spekulanters fastigheter. Denna skillnad kan enklast uttryckas så, att å de förstnämnda fastigheterna råder skogsvård, å de sistnämnda skogsskövling. Undantag härifrån göra dock fastigheter, inköpta av enskilda för kapitalplacering. Även å dessa vårdas skogen något av det naturliga skälet, att kapitalplaceringens räntabilitet just beror på skogen."

Försäljningarnas ekonomiska och sociala verkningar.

Inverkan på de kvarvarande bönderna ekonomiska ställning.

De ingångna uppgifterna hava anmärkningsvärt litet att anföra rörande verkningarna i ekonomiskt och socialt avseende av bolagens och spekulanternas jordförvärv, varför man är böjd antaga, att dessa verkningar i allmänhet varit mycket obetydliga. Beträffande de ekonomiska verkningarna förmäla emellertid åtskilliga uppgifts-

lämnare, att industriens jordförvärv medfört för de kvarvarande självägande bönderna såväl ökade tillfällen till arbetsförtjänster som ökade avsättningsmöjligheter för jordbrukets alster. Men i stor utsträckning svaras även nekande på frågan, huruvida de ekonomiska förhållandena förbättrats. Å andra sidan är det ytterst få meddelare, som omtala någon i ekonomiskt hänseende försämrande inverkan av industriens jordförvärv. En och annan uppgiftslämnare framhåller emellertid, att arbetskraften drages från jordbruket till industrien, enär bönderna ej kunna betala samma höga avlöningar som industrien.

Från *Steneby kommun* säges sålunda: "Arbetskraften drages till industrien på jordbrukets bekostnad, enär som synes industrien har större förmåga att betala högre avlöningar. Skall jordbruket kunna följa med angående avlöningar, är det absolut nödvändigt, att dess produkter höjas i pris."

Även dylika erfarenheter komma emellertid i mycket ringa grad till synes. I stort sett torde det därför kunna sägas, att industriens jordförvärv haft ringa eller ingen inverkan på de kvarvarande böndernas ekonomiska förhållanden. Förklaringen härtill torde helt säkert vara att söka däri, att jordförvärven för rent industriella ändamål varit ganska obetydliga. Industrien inom Dalsland har ingen större omfattning. Vad beträffar ökade tillfällen till förtjänster vid skogsavverkningarna, synas dessa avverkningar ej hava varit av den omfattning, att de för bondbefolkningen i stort sett kunnat hava någon ekonomisk betydelse.

Inverkan i socialt hänseende.

Verkningarna i socialt hänseende synas vara ännu mindre än i ekonomiskt. Det övervägande flertalet meddelare förneka sålunda, att bolagens och de enskilda spekulanternas jordförvärv haft någon som helst inverkan i socialt hänseende.

Om förhållandena i *Valbo härad* anför sålunda en ledamot i hushållningssällskapets förvaltningsutskott: "Här på orten hava de sociala förhållandena ej påverkats av bolagens jordförvärv. Några typiska jobbare hava ej uppträtt här. De industrier, som nu finnas här, kunna ej anses hava inverkat menligt på trakten. Genom förbättrade kommunikationer och industriens tillväxt påverkas givetvis allmogekulturen, men om det är till det bättre eller sämre torde finnas delade meningar."

Någon försämring i det sedliga tillståndet omtalas i regel ej. Jobbarnas verksamhet har ej heller inverkat på bönderna, vilka i allmänhet, säges det, föga tagit intryck av de under krisåren ej så sällsynta jobbareföretagen å landsbygden.

Landsfiskalen i Bolstads distrikt framhåller dock, att "fastighetsjobberiet sannolikt i så måtto inverkat på lantbefolkningen, att denna — med bortseende från gamla traditioner om fädernegårdens gång från far till son o. s. v. inom samma släkt — drivits av penningförvärvsbegär från sina fäderneärvda jordbruk till en mer eller mindre lämplig existens i fabriks- eller andra samhällen".

Men dylika utsagor höra till undantagen. Får man döma av flertalet uppgifter i frågan, torde den dalsländska allmogen i mycket ringa mån fått någon förändrad social prägel till följd av de jordförvärv, som inom landskapet gjorts från bolags och enskilda spekulanters sida.

Jordens återgång till verkliga jordbrukare.

Uppgiftslämnarna hava ganska olika uppgifter i frågan, huruvida den jord, som under de senaste årtiondena frångått den verkliga jordbrukareklassen, åter kommit i verkliga jordbrukares händer. Beträffande de fastigheter, som förvärvats av *bolag*, framhålles visserligen allmänt, att dylika fastigheter i regel stanna i bolagens ägo, men vad angår de av *skogsspekulanter, jobbare* och dylika personer inköpta hemmanen, äro erfarenheterna ganska delade. I stor utsträckning hava nog egendomar av enskilda spekulanter återsålts till jordbrukare, men mycken jord synes även hava förblivit i spekulanternas händer. Det framhålles nämligen anmärkningsvärt ofta, att spekulanterna behållit egendomarna, varvid jordbruket utarrenderats. Mycket vanligt synes också vara, att spekulanterna behålla skogsmarken men försälja åkerjorden.

Landsfiskalen i Högsäters distrikt meddelar exempelvis: "I de flesta fall har den odlade jorden återgått i jordbrukares händer. Däremot har skogsmarken med ståndskog i något fall stannat i köparens ägo eller åtminstone avverkningsrätten till skogen."

Åtskilliga meddelare framhålla sina bekymmer över det skick, vari de från skogsspekulanter och jobbare återförvärvade hemmanen befinna sig.

Från *Järns kommun* säges härom: "Då personer utan att vara jordbrukare för något ändamål inköpt jordegendomar, ha dessa inom någon tid återförsålts och då vanligtvis till någon verklig jordbrukare, som sedan måhända med ett helt livs arbete får upprätta, vad förut nedbrutits."

De jordbruk, som av enskilda spekulanter inköpts under krisåren, uppgivas ofta fortfarande vara i spekulanternas ägo av den anledningen, att dessa numera ej kunna utan avsevärd förlust realisera sina till höga priser under krisåren förvärvade jordbruk. Men från ett och annat håll erinras om, att de under nämnda tid av spekulanterna inköpta egendomarna försålts till jordbrukare "som dyrt fått betala gårdarna". Givetvis komma, framhålles det, dylika till överpris skedda köp att för jordbruket hava skadliga verkningar.

15. Skaraborgs län.

Naturförhållanden, näringar m. m.

Större delen av Skaraborgs län eller den vidsträckta *slättbygd*, som utbreder sig öster och söder om Vänern, ligger nedanför den högsta marina gränsen. Endast de nordligaste och sydligaste delarna av länet ligga ovan denna gräns, nämligen i norr vissa områden av Vadsbo härad samt i söder Vartofta härad jämte större delen av den s. k. Falbygden. Å slättbygden utgöras de lösa jordlagren av leravlagringar, medan i områdena ovan den högsta marina gränsen jordmånen består av moränjord.

Skaraborgs län är ett av rikets mera betydande jordbruksområden. Detta framgår bland annat därav, att *den odlade jorden* inom länet utgör 42 % av länets hela landareal, den högsta siffran för något län näst efter Malmöhus län. Den ovannämnda olikartade beskaffenheten av de lösa jordlagren gör emellertid, att den odlade jorden ej äger samma utbredning överallt inom länet. Dettas förnämsta jordbruksbygd är givetvis den ovan nämnda slättbygden, där åkerjorden upptager ej mindre än 51 % av hela landarealen, medan i länets nordöstra och sydöstra högland motsvarande siffra är 17 % respektive 30 %.

Givet är, att med det betydande rum åkerjorden intager inom länet, *skogs- och hagmarken* ej kan vara av någon större betydenhet. För länet i dess helhet uppgår nämnda ägoslag till 43 % av hela landarealen, en av de lägsta siffrorna inom riket. För slättbygden är procenttalet ännu lägre, men även många av de härader, som ej tillhöra den egentliga jordbruksbygden, förete synnerligen låga siffror för skogs- och hagmarken. Sin största utbredning har nämnda ägoslag i länets nordligaste del, nämligen i det vidsträckta Vadsbo härad, där skogs- och hagmarken utgör 54 %. Inom detta härad förefinnes större delen av länets skogstillgångar.

Karakteristiskt för Skaraborgs län, till skillnad från övriga län med ett betydande jordbruk, är det stora rum, det mindre och medelstora jordbruket därstädes intager. Ej mindre än 46 % av samtliga *brukningsdelar* utgöras av småbruk och 33,7 % av bondgårdar, och tillsammans disponera dessa jordbruk ej mindre än 74,7 % av hela arealen odlad jord. Det större jordbruket är däremot ganska svagt

representerat, endast 2,7 % av samtliga brukningsdelar utgöras av herrgårdar, upptagande 23,6 % av länets åkerjord. Å andra sidan äro även jordbrukets minsta enheter, de s. k. lägenheterna, anmärkningsvärt fåtaliga; de uppgå nämligen till endast 17,7 % av samtliga brukningsdelar. Ovan angivna, länet i dess helhet avseende siffror variera något i länets särskilda delar; sålunda äro herrgårdarna talrikare å slättbygden än i länets övriga delar, men avvikelserna från siffrorna härovan äro i stort sett ej avsevärda.

Försäljningarnas omfattning.

Som i det föregående antytts, är i Skaraborgs län skogstillgången synnerligen obetydlig, framför allt å slättbygden, som utgör den största delen av länet. Men även i länets övriga delar är, som nämnt, skogstillgången av någon betydenhet endast inom ett eller annat härad, och jordbruket är därför för länet i dess helhet den utan all jämförelse viktigaste näringen. I dessa förhållanden har man utan tvivel att söka anledningen till, att i stort sett försäljning av jordbruksfastigheter till icke-jordbrukare, vare sig bolag eller enskilda spekulanter, skett i ganska ringa omfattning inom länet.

Bolags förvärv.

Av de två nyssnämnda grupperna av köpare, bolag och enskilda spekulanter, hava i all synnerhet bolagen i mycket liten utsträckning förvärvat jordbruksfastigheter. Enligt de från kommunerna inkomna uppgifterna har försäljning av egendomar till *trävarubolag* förekommit i endast inemot 20 av länets 259 kommuner, och i flertalet av dessa endast i enstaka fall. Försäljningar till *andra industribolag* uppgivas likaledes hava förekommit i ett 20-tal kommuner, i ungefär halva antalet fall till kalkindustribolag, i några fall till tändsticksbolag, i återstående fall till bolag av ej uppgivet slag. Försäljningarna till industribolag hava i några kommuner omfattat större egendomar, men i flertalet kommuner avsett endast mindre fastigheter. *Jordstyckningsbolag* uppgivas hava i 5 à 6 kommuner gjort egendomsförvärv, *jordbruksbolag* i lika många kommuner samt andra bolag (familjebolag) i ett par kommuner. Några uttalanden må anföras för att belysa omfattningen av bolagens jordförvärv.

"Några enstaka fall. Köpare pappersbruksbolag under tiden före kriget." *(Torsö kommun.)* — "Till industrien ha skogsskiften från större egendomar försålts till förfång för egendomens skogsbehov. Jordstyckningsbolag ha ej förekommit i någon vidare större grad, utan endast något torp har blivit fränstyckat. Jordbruksbolag har ej förekommit annat än i de få fall, då köpare överspekulerat och måst på ett eller annat sätt bilda bolag för att hålla affären uppe." *(Hassle, Enåsa och Berga kommun.)* — "Tvenne mindre gårdar hava sålts till sågbolag, men efter skogens avverkning återsålts till jordbrukare. Endast en egendom såld 1917 till jordbruksbolag." *(Fredsbergs kommun.)* — "På grund av rikligt förekommande kalksten inom socknen ha en del

gårdar sålts till kalkindustribolag." *(Husaby kommun.)* — "Flera självägande bönder hava försålt sina jordegendomar till bolag, som bedriva kalkbränning. Alla försäljningar ha ägt rum huvudsakligast under krisåren." *(Österplana kommun.)*— "En del gårdar ha sålts till bolag, kalkindustriaktiebolag." *(Kinne-Kleva kommun.)* — "Under de senaste årtiondena ha tre egendomar (de största inom socknen) inköpts av icke-jordbrukare. En av dessa inköptes av jordstyckningsspekulanter, som styckade egendomen och för betydligt högre pris sålde den till ett trävarubolag, tydligen i syfte att bereda sig så stor vinst som möjligt." *(Strö kommun.)* — "Ett dylikt fall har inträffat med en större skogsegendom, vilken av enskild ägare sålts år 1917 till ett industriträvaruaktiebolag." *(Otterstads kommun.)*

Enskilda personers förvärv.

Försäljning av fastigheter till icke-jordbrukare har förekommit i större utsträckning än försäljningar till bolag. Enligt de från kommunerna inkomna uppgifterna hava dylika försäljningar ägt rum till köpare av skog *för industriella ändamål* i inemot 20 kommuner, till *skogsspekulanter* i omkring 50 kommuner, till *jordstyckningsspekulanter* i omkring 20 kommuner, till *jobbare* i omkring 50 kommuner samt till enskilda *för kapitalplacering* eller dylikt i omkring 30 kommuner. I flertalet av sagda kommuner hava försäljningarna skett i mindre utsträckning, men från några håll uppgives, att försäljningarna haft en mera betydande omfattning, särskilt vad angår försäljningar till skogsspekulanter och jobbare. Försäljningarna hava till större delen ägt rum under *krisåren,* och detta gäller i alldeles särskild grad försäljningarna för kapitalplacering o. d. samt till jobbare. Här nedan citeras några av de inkomna svaren, som kunna anses mera typiska för förhållandena.

"Köp av jobbare hava förekommit under kristiden, eljest obetydligt, med undantag för förvärv av en person, som synes hava till yrke att köpa och realisera allt vad lösöre, skörd och skog, som finns. Några större och bättre egendomar ha köpts för placering av kapital för att av ägaren bebos och brukas, och förbättras och förskönas såväl jord som hus." *(Hassle, Enåsa och Berga kommun.)* — "Köp och försäljningar ha försiggått huvudsakligast under krisåren med tydlig avsikt att å gårdsaffärerna bereda sig vinst och har jord i mera avsevärd omfattning på detta sätt gått ur den verkliga jordbrukarklassens ägo. Det finnes egendomar, som endast under ett års tid gått ur och i flera ägares händer." *(Lerdala kommun.)* — "I ej så synnerligen stor utsträckning men stor nog för att skada jordbruket. Jordbruket har dock återgått till jordbrukare, sedan allt som kunnat omsättas i penningar såsom skog, gröda m. m. bortförts. Sådant förekom redan före kriget men mera under krigsåren." *(Fägre kommun.)* — "Åtskilliga hemman och hemmansdelar hava under de senare åren försålts till jobbare, vilka först realiserat inventarier och gröda och därefter sålt fastigheten, vilken sedermera gått till andra jobbare, till stor skada för jordbruket genom brist på naturlig gödsel. Jobberi förekom även före kriget, men har under krigstiden betydligt ökats." *(Forsby kommun.)* — "Före krigsåren förekom jordspekulation endast i mindre omfattning. Först under krigsåren jobbades det betydligt med jordbruk, inberäknat gröda och inventarier. De som huvudsakligen sysslat med dessa affärer tillhöra i de flesta fall enskilda jordbrukare." *(Kyrkefalla kommun.)* — "De hemman, som hava mycket skog, ha skogsspekulanter köpt. Många gårdar äro sålda till jobbare och dessa ha genast realiserat gröda och inventarier och sedan sålt gården till någon jordbrukare. Sådant har försiggått nu under krigsåren." *(Östra Tunhems kommun.)*

Försäljningarna hava omfattat såväl större egendomar som mindre jordbruksfastigheter. Av de inkomna kommunuppgifterna meddela ett 40-tal, att försäljningarna omfattat endast mindre fastigheter, medan i ett 30-tal kommuner endast större fastigheter och i inemot lika många kommuner båda slagen av fastigheter försålts. Från några kommuner meddelas, att kommunens största egendom eller samtliga större egendomar försålts. *De försålda egendomarnas storlek.*

Att självägande bönder genom ägostyckning eller jordavsöndring frånsålt delar av sina gårdar till bolag eller enskilda icke-jordbrukare synes hava förekommit endast i mindre utsträckning, huvudsakligen avseende bostadstomter vid stationssamhällen, i enstaka fall även områden för industriella behov. Från några kommuner omtalas dessutom, att bönderna understundom till bolag och enskilda spekulanter sålt till hemmanen hörande skogsområden. Ur de kommunuppgifter, som inberätta försäljningar av här avsedd art, må anföras följande. *Ägostyckningar och jordavsöndringar.*

"Endast några bostadstomter å därtill passande platser, såsom till hantverkare, arbetare, byggnadssnickare, i närheten av Göta kanal, där även bro- och slussvaktare av närboende bönder köpa en bostadstomt och å densamma uppföra boningshus att bo i efter slutad tjänstgöring. Någon annan orsak än att bereda ovannämnda ett eget hem har ej varit, varför ock bostadstomten köpts å icke odlad mark, varför någon minskning i jordbruksdriften ej kommit ifråga." *(Fredsbergs kommun.)* — "Jordavsöndring har förekommit för byggande av Västergötlands—Göteborgs järnväg, för utvidgning av Otterbäckens hamnområde samt byggnadstomter till industri och hamnarbeten." *(Amnehärads kommun.)* — "Det har förekommit, att skogsskiften sålts till industribolag samt att avsöndring av jordområden från inägor till egnahemslägenheter ägt rum. Skogsskiften på grund av långt avstånd från gården samt lägenheter till hantverkare o. d." *(Gustav Adolfs kommun.)* — "I ett fall har jordavsöndring av skogsmark förekommit och i ett annat fall tomtspekulationer vid järnvägsstation för att få mesta möjliga penningar för hemmanet." *(Nykyrka kommun.)* — "Till en egendom hörde ett vackert skogsskifte med skog till gårdens behov. Ägaren frånsålde skogen, vilken köparen i sin tur genast avverkade. Som bygden är skogfattig, var detta till stor skada, helst som skogen ej var mogen för avverkning." *(Norra Härene kommun.)*

Orsaker till försäljningarna.

Den vanligaste orsaken till försäljning av bondgårdar synes hava varit högt erbjudet pris och avsikt att slå sig till ro med det erhållna kapitalet, vilken orsak uppgives från ett 40-tal kommuner. Ett 30-tal kommunuppgifter angiva avsikten att omedelbart inköpa jordbruk å annan plats som den vanligaste orsaken, medan ekonomiska svårigheter uppgivas som försäljningsorsak endast i ett 10-tal kommunuppgifter. I ett stort antal uppgifter framhålles dessutom, att svårighet att få arbetskraft samt därav följande ledsnad vid jordbruket varit en ganska ofta förekommande *Orsaker till försäljning av bondgårdar.*

försäljningsorsak. Med få undantag skilja uppgiftslämnarna icke på förhållandena före och under *kristiden;* några framhålla emellertid, att under kristiden de höga prisen varit den dominerande faktorn. Några mera utförliga svar må anföras:

"Svårigheten att skaffa kredit, som jordbruket kan bära, samt den yngre lantbefolkningens flykt från jordbruket till städerna och industrien har gjort, att lantbrukaren ledsnat vid jordbruket." *(Fägre kommun.)* — "På grund av kristiden ha flera jordbrukare ledsnat på lantbruket, till följd av att det varit svårt att få arbetskraft, ty industrien har kunnat betala högre arbetslöner, och på grund därav ha arbetarna flyttat till städerna och industrisamhällena." *(Mofalla kommun.)* — "Vid försäljningarna ha givet de ekonomiska omständigheterna varit bestämmande för försäljning. Före kriget var jordbruket här med sin magra jord och därav föranlett ringa utbyte så dåligt givande i ekonomiskt hänseende, att många hade det mycket svårt att existera." *(Daretorps kommun.)* — "Under kristiden har nog det oskäligt höga priset varit lockande, och före krisen har önskan att komma till stad eller annat samhälle varit den huvudsakliga anledningen till försäljning." *(Holmestads kommun.)*

Orsaker till försäljning av större egendomar.

Som orsaker till försäljning av herrgårdar anföras likaledes samtliga i formuläret angivna omständigheter, i främsta rummet även här de högt erbjudna priserna, "jobberi" och "vinningslystnad". Relativt mera än i fråga om bondgårdarnas försäljning synas ekonomiska svårigheter och svårigheten att erhålla arbetskraft ha spelat in. De höga arbetslönerna framhållas i några uppgifter som en bidragande orsak. Från *Värings kommun* meddelas exempelvis, att orsaken till de större gårdarnas försäljning oftast varit dålig räntabilitet samt höjda arbetslöner, och från *Forsby kommun* angives försäljningsorsakerna hava varit i ett fall ekonomiska svårigheter, i ett annat fall ledsnad vid jordbruket, som till följd av höga arbetslöner och andra för jordbruket nödiga utgifter gått med förlust. I några fall säges försäljning hava skett för underlättande av arvskifte.

Jordbrukets och skogens skötsel å de försålda gårdarna.

Jordbrukets skötsel.

I fråga om följderna för jordbruket av fastighetsförsäljningarna gå meningarna beträffande av *bolag* och *enskilda spekulanter* förvärvad jord i sär, i det några uppgiftslämnare konstatera förbättring, andra försämring och åter andra och kanske de flesta varken förbättring eller försämring av jordbrukets skötsel. Beträffande *skogsspekulanters* jordförvärv gå meningarna mera enstämmigt i den riktningen, att jordbruket försämrats med undantag möjligen för de fall, då skogsspekulanten så snart åter försålt egendomen, att ingen försämring kunnat inträda. Beträffande slutligen de egendomar, som av enskilda personer förvärvats för att *säkerställa tillgång på livsmedel* etc., gå väl även här meningarna i sär, men flertalet, som yttrat sig, synes luta åt den åsikten, att förbättring av jordbrukets skötsel inträtt. I allmänhet äro svaren synnerligen kortfattade. Av de utförligare svaren må följande anföras:

"Då de enskilda skogsspekulanterna efter inköp av någon gård, snart nog efter det de undantagit avverkningsrätten till skogen, ånyo sälja densamma till verkliga jordbrukare, kan ju jordbrukets försämring icke bliva så långvarig eller så stor med undantag av gårdens försämring därigenom, att skogen är borta. Kalkbruksbolagen synas sköta jordbruket väl, så att någon försämring icke inträffat." *(Bergs kommun.)* — "Ibland de olika ägarna har det funnits de som någorlunda skött egendomarna, dock hava de sökt, innan de i sin tur sålt, att genom försäljning av skogsprodukter draga så mycket penningar som möjligt ur egendomarna. Under de fem senast gångna åren har skötseln av gårdarna mer och mer försämrats, och det låter lätt förklara sig, när å de tvenne största egendomarna under ett års tid varit 2 à 3 olika ägare." *(Lerdala kommun.)* — "De två fastigheter, som försålts till industribolag, ha icke försämrats utan delvis förbättrats, enär järnvägar anlagts för transport av kalken, varigenom de många hästar, som förut använts för nämnda transport, avskaffats, så att blott de för jordbruket behövliga äro kvar och de andra ha ersatts med kor, varigenom bättre gödsel har åstadkommits. Smålotterna ha kommit i jordbrukares händer igen och ha sålunda icke försämrats. Då jordbruksfastigheter övergå i jobbares händer, som blott tänka förtjäna pengar därpå, är det att befara en väsentlig försämring av jordbruket." *(Våmbs kommun.)* — "Förutvarande ägare eller andra jordbrukare ha nästan omedelbart återköpt av trävarubolag för skogsavverkning inköpta skogsområden, så att någon egentlig försämring av jordbruksdriften knappast hunnit inträda. Enskilda jord- och skogsspekulanter ha farit vida värre fram genom realisation av kreatur och gröda — detta företrädesvis under krigsåren. En återgång synes dock nu hava inträtt genom att kreatursbesättningarna ökas så fort sig göra låter." *(Kyrkefalla kommun.)* — "Under det kalkbolaget var ägare av egendomen, sköttes jordbruket mönstergillt." *(Dimbo kommun.)* — "De gårdar, som inköpts av tändsticksfabriken, ha i regel skötts på ett mönstergillt sätt." *(Agnetorps kommun.)* — "Jordbruket bedrives av bolaget under samma förhållanden och kanske mer intensivt än under förre ägarens tid." *(Luttra kommun.)*

Förekomsten av vanhävd.

Synnerlig vanhävd av jordbruket uppgives hava förekommit endast i några fall, och då vanligen å jord, tillhörig jobbare. Såsom exempel må anföras följande två yttranden:

"Då lantegendomar komma i bolags, skogsspekulanters eller jobbares ägo, med avsikt att skövla skogen, förekommer det i de flesta fall, att de nödiga dragarna, som äro avsedda för jordbrukets skötsel, användas för skogskörslor samt för skogsprodukternas transporterande till närmaste lastplats, vadan vanhävd av jordbruk ej då kan undvikas, varjämte i de flesta fall kreatur och gröda försäljas och gärdesbyggnader vanvårdas." *(Bäcks kommun.)* — "Vanhävden av jordbruket har yttrat sig på så sätt, att foder och växande gröda försålts dels hemma och dels efter transport å järnväg. Såväl i år som förlidet år såldes genom auktion växande säd och gröda. Kreatursbesättningarna å egendomarna äro knappast hälften mot vad de förut varit. En del bondgårdar äro utarrenderade till personer, vilka skola utgöra sina arrenden genom körning av kalksten; å dessa gårdar ha förut kunnat framfödas 6 à 8 kor, nu finnes det endast 1 à 2 stycken." *(Lerdala kommun.)*

Skogens skötsel.

Om skogsskötseln å de av bolag och enskilda spekulanter förvärvade fastigheterna yttrar *skogsvårdsstyrelsen* följande: "Som regel kan sägas gälla, att skog, som förvärvas

av bolag och enskilda industriidkare, blir väl skött, då det ligger i dessas intresse att uppdriva skogens uthålliga avkastning. Då skogsspekulanter, som köpa skog eller skogsegendomar för skogens snara realiserande, förvärva skog, blir följden oftast skogsskövling." I samma riktning uttalar sig också *länsjägmästaren.* Skogsskötseln å bolagsjord har enligt hans utsago förbättrats och enskilda industriidkare hava i stort sett visat större intresse för gallringar och skogsodlingar. "En viss benägenhet att vilja uppskjuta kulturerna under förhoppning att billigare tider skola komma har dock visat sig under senare åren."

Skogsskövling.

Frågan om skogsskövling besvaras av länsjägmästaren nekande för bolags och enskilda industriidkares vidkommande men jakande beträffande skogsspekulanter och jobbare. I det stora hela gå övriga av skogsstatens tjänstemän inom länet gjorda uttalanden i samma riktning; dock framhålles allmänt skillnaden mellan å ena sidan bolag, som förvärvat sig fastigheter för att behålla dem en längre tid, och å andra sidan bolag, som endast en kortare tid behålla inköpta fastigheter, i vilket senare fall skogen beskattas hårdare och alltså skötes sämre. De enskilda industriidkarna erhålla ganska ogynnsamma vitsord av några jägmästare.

Biträdande länsjägmästaren anför: "Enskilda industriidkare synas i regel ej förvärva fastighet i avsikt att där driva uthålligt skogsbruk, utan fastmera i ren exploateringsavsikt. Skogsskötseln blir mycket lidande." — *Jägmästaren i Kinne revir* sätter skogsskötseln å såväl enskilda industriidkares som bolags fastigheter icke vidare högt; han skriver: "Som regel kan sägas, att där bolag idkar uthållig trävarurörelse, brukar skogsskövling å av detsamma inköpta skogsfastigheter ej förekomma, såvida ej bolaget har karaktären av jobberiaffär, vilket ofta numera inträffar; den enskilda industriidkaren, som härstädes uppträder i form av sågverksägare, inköper och skövlar skogsfastigheter i betydande omfattning, så snart tillfälle gives. Under krisåren har skogsskövling av både bolag och enskilda industriidkare förekommit i större omfattning än förut. Bolag torde ej kunna ställas i bättre dager härvidlag än enskilda. Uppenbar skogsskövling har förekommit både där bolag och enskilda industriidkare som ock skogsspekulanter och jobbare förvärvat skogsfastigheter."

Jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar.

De av uppgiftslämnarna gjorda jämförelserna mellan bolagen och de enskilda spekulanterna beträffande skötseln av jordbruket gå i olika riktningar. Åtskilliga uppgiftslämnare synas vara av den meningen, att skötseln varit ungefär lika, samtidigt som omdömena om skötselns beskaffenhet variera från "mönstergill" till "dålig". Några uppgiftslämnare sätta bolagen före, andra åter efter de enskilda spekulanterna, varvid emellertid i sistnämnda fallen missförstånd synbarligen rätt ofta föreligger så till vida, som enskilda spekulanter förväxlats med enskilda jordägare. I fråga om skogsvården har, såsom framgår av vad ovan anförts, bolagen i allmänhet satts främst.

"Bolag och i synnerhet större enskilda skogsägare sköta sina skogar utan anmärkning och i många fall fullt rationellt." *(Skogsvårdsstyrelsen.)* — Jämförelsen utfaller "givetvis till bolagens fördel." *(Länsjägmästaren.)* — "Bolagsförvärv av en fastighet kan i regel betraktas som ett plus till vården av dennas skogar. För spekulanter av det moderna slaget existerar ej begreppet skogsvård. Skogen blir behandlad därefter. Den mindre farliga kategorien spekulanter, d. v. s. bönder som av en eller annan anledning göra nyförvärv av egendom, betrakta skogen som det kapital, varav en del av köpeskillingen skall tagas. Till skogsvård leder ej detta, men ej heller till större vanvård än de s. k. bondskogarna av ålder varit vana vid." *(Biträdande länsjägmästaren.)* — Annan åsikt omfattas av *jägmästaren i Kinne revir:* "Någon bestämd skillnad i skogsskötseln från bolags och enskilda skogsspekulanters sida kan ej uppgivas, enär stundom ett och samma bolag uppträder både som skogsvårdare och skövlare och likaledes de enskilda skogsspekulanterna vid förvärvandet av skogsfastigheter."

Försäljningarnas ekonomiska och sociala verkningar.

Inverkan på de kvarvarande bönderna ekonomiska ställning.

Betydelsen av industriens jordförvärv för de självägande böndernas utkomstmöjligheter och ekonomiska välstånd synes vara ganska ringa. Av de inkomna kommunuppgifterna konstatera ett tiotal förbättringar i förevarande hänseende dels genom tillfällen till skogskörslor och skogsarbete i övrigt, dels genom ökade avsättningsmöjligheter för jordbrukets produkter. I inemot ett tiotal kommuner konstateras försämring, bestående i svårigheten för jordbruket att konkurrera med industrien om arbetskraft och arbetslöner. Några av dessa uppgiftslämnare hava mera utförligt motiverat sina svar, av vilka följande här må återgivas:

"Genom svårighet för erhållande av dugliga arbetare till sådana villkor, som jordbruket kan bära, försämras böndernas ekonomiska ställning. Industrien har så ringa fordringar på sina arbetare, jordbruket måste däremot fordra mera av dem. Följden härav blir att lantbruket går mycket tillbaka." *(Hassle, Enåsa och Berga kommun.)* — "Böndernas ekonomiska välstånd försämras genom industriens jordförvärv med anledning av den därigenom uppkommande svårigheten att erhålla erforderliga arbetskrafter för jordbrukets drift, emedan industrien tager dem från jordbruket genom högre prissättningar å arbetslönerna." *(Bäcks kommun.)* — "Genom att skogsavverkarna och särskilt under senare tiden kalkbruksbolagen drivit arbetslönerna för sina arbetare upp i höjden och jordbrukarna icke mäkta betala dessa höga arbetslöner, är det mycket svårt att erhålla tillräckliga arbetskrafter vid jordbruket, helst då också arbetstiden därstädes givetvis måste bliva längre än de 8—9 timmar, som tillämpas vid kalkbruken." *(Bergs kommun.)* — "Inom socknen förekommer ingen nämnvärd industri, men genom grannsocknens torvfabriker, arbete hos skogsavverkare samt ackordsarbeten hos större godsägare, som köpt och lagt under sig flera jordbruk, har tillgången på arbetskraft för de verkliga bönderna minskats betydligt och arbetspriserna stigit i svindlande höjd." *(Edsvära kommun.)*

Inverkan i socialt hänseende.

Jordförvärvens inverkan på de sociala förhållandena synes hava varit ganska obetydlig. Endast inemot 20 kommunuppgifter ha att förmäla om dylika inverkningar. Så gott som samtliga landsfiskaler, vilka ju torde få anses särskilt kompetenta att bedö-

ma saken, äro av den meningen, att jordförvärven icke inverkat på de sociala förhållandena. Från några landsfiskaler ävensom från en del kommuner påpekas emellertid, hurusom industriens höga arbetslöner bidragit till att avfolka jordbruket. Om inverkan i andra riktningar förmäles i följande uttalande:

"Mera vantrevnad. I vissa fall hava bönderna råkat i beroende. Demoraliserade under senare år. Den gamla allmogekulturen är numera snart en saga blott, ty de senare tidernas händelser ha helt omlagt levnadssätt och seder på landet, verkat ohörsamhet mot författningar och ringaktning för desamma. Sederna hava förråats och samhörighetskänslan försvinner mer och mer." *(Landsfiskalen i Järpås distrikt.)*

Från de kommuner, där man iakttagit verkningar i socialt hänseende, framhålles särskilt den för bönderna uppkomna vantrevnaden till följd av de inom kommunerna anlagda industriella företagen. För den yngre generationen av lantbefolkningen säges den nära beröringen med industriarbetarna hava lett till en försämring av det sedliga tillståndet. Att allmogekulturen rönt en stark påverkan och till stor del utplånats i de kommuner, där industrien vunnit större insteg, har också mångenstädes konstaterats. Följande uttalanden härom må anföras:

"Vantrevnad, bönderna råkat i större beroende, sedlighetstillståndet försämrats, därigenom att industriarbetarna tillställa s. k. nöjen och därigenom locka ungdomen på avvägar." *(Torbjörntorps kommun.)* — "Där storindustrien kommer in i ett samhälle, flyr trevnaden och förnöjsamheten bort, men i ett samhälle, som består av små gårdar och egna jordbrukarhem, äger ett motsatt förhållande rum." *(Stenstorps kommun.)* — "Den gamla allmogekulturen har mycket förändrats, särskilt vid klädedräkten fästes stor vikt, att den är fin och modern." *(Suntaks kommun.)* — "Genom särskilt kalkbruksbolagens högst avsevärda utvidgning av kalkbruksrörelsen här under de senaste åren och anställandet av en hel mängd arbetare, bland vilka förekommer en del mindre ordentliga sådana, kan icke nekas, att en viss vantrevnad gjort sig gällande bland jordbruksbefolkningen, som förut levde här i lugn och ro." *(Bergs kommun.)*

Jordens återgång till verkliga jordbrukare.

Enligt de inkomna kommunuppgifterna har den försålda jorden i ganska stor utsträckning åter kommit i verkliga jordbrukares händer. I ett 50-tal uppgifter meddelas sålunda, att all jord eller övervägande delen därav återsålts till jordbrukare, fastän i åtskilliga fall i sådant skick eller till sådana pris, att jordbruket endast med svårighet torde kunna löna sig. Från ett 20-tal kommuner meddelas, att jorden kvarstannat i köparnas händer, fastän ofta nog utarrenderad till verkliga jordbrukare, medan från ett 10-tal kommuner meddelas, att förhållandena äro skiftande. Härliksom annorstädes inom landet kan man emellertid konstatera, att det huvudsakligast är den av *enskilda spekulanter* förvärvade jorden, som åter kommit i verkliga jordbru-

kares ägo. De fastigheter, som förvärvats av *bolag*, synas däremot i regel stanna i bolagens ägo. Nedanstående uttalanden bestyrka denna skillnad ifråga om jordens återgång till den jordbruksidkande befolkningen.

"De gårdar, som skogsspekulanter förvärvat, hava återförsålts, sedan skogen blivit avverkad, till verkliga jordbrukare." *(Rådene kommun.)* — "Sedan avverkningsbara skogen nedhuggits, har jorden sålts till verkliga jordbrukare." *(Habo kommun.)* — "Jobbare ha alltid sålt egendomarna, då de realiserat allt vad som kunnat säljas, sedan ha egendomarna i de flesta fall kommit i sådana personers ägo, vilka sakna nödigt kapital att återställa en egendom, som ej lämnar någon avkastning, utan troligen inom närmaste tid i stället avkastar sin ägare." *(Tådene kommun.)* — "Sedan skogsavverkningsrätten undantagits, har fastigheten ånyo genom försäljning kommit i verkliga jordbrukares händer. De större egendomarna, som sålts till kalkbruksaktiebolag, kvarstå dock i dessas händer." *(Bergs kommun.)* — "De gårdar, som industribolagen inköpt, ha av dessa behållits och utlämnats på arrende till jordbrukare. Vid försäljning till skogsspekulanter ha gårdarna, sedan skogen tagits, åter försålts till jordbrukare." *(Tiveds kommun.)* — "Jorden äges av bolagen, som idka kalkbruksrörelse, men jordbruket är i de flesta fall utarrenderat till jordbrukare." *(Dala kommun.)*

16. Värmlands län.

Naturförhållanden, näringar m. m.

I fråga om naturförhållandena råder i Värmlands län stor skillnad mellan å ena sidan de delar av länet, som ligga utmed Vänern, nämligen Ölme, Väse, Visnums, Karlstads, Grums och Näs härader, och å andra sidan länets övriga längre norr och västerut belägna delar. De uppräknade häraderna utgöra en *slättbygd,* där de lösa jordlagren så gott som överallt bestå av marina leror eller lerblandade sandavlagringar. De övriga, inre delarna av länet åter utgöra en *skogsbygd,* som till största delen är belägen ovan den högsta marina gränsen, och där de lösa jordlagren därför utgöras av moränjord.

I agronomiskt hänseende är skillnaden mellan dessa områden synnerligen stor. Å slättbygden uppgår sålunda *den odlade jorden* till i genomsnitt 28 % av hela landarealen, medan i skogsbygden motsvarande procentsiffra utgör endast 8. Jämför man siffrorna från de särskilda häraderna, framstår skillnaden i jordbrukshänseende mellan länets skilda trakter ännu mera. I Älvdals härads övre tingslag uppgår sålunda den odlade jorden icke till mer än 1 % av hela tingslagets landareal, och i Fryksdals härads övre tingslag är endast 5 % av ägovidden uppodlad. I häraderna kring Vänern har däremot åkerjorden en avsevärt större utbredning, störst i Väse och Näs härader, där arealen odlad jord uppgår till nära en tredjedel av landarealen.

Skogs- och hagmarken utgör 78 % av länets hela landareal. Endast inom ett annat av rikets län, nämligen Västernorrlands, är siffran för ifrågavarande ägoslag högre. I de härader, där åkerjorden har sin största förekomst, är skogs- och hagmarken givetvis minst utbredd, såsom i Näs härad, där skogs- och hagmarken ej uppgår till fullt 60 % av hela ägovidden, en siffra som dock i och för sig ej är att anse som låg. I de nordligaste häraderna har skogs- och hagmarken sin största utbredning. I Älvdals härads övre tingslag utgör sålunda nämnda ägoslag ej mindre än 83 % av tingslagets hela landareal.

De så olikartade naturliga förutsättningarna för jordbruket inom å ena sidan slättbygden och å andra sidan skogsbygden hava satt sin prägel på *brukningsdelarnas*

storlek. Å *slättbygden* är sålunda det stora och medelstora jordbruket dominerande; 28 % av åkerarealen tillhör herrgårdarna, 50,8 % av samma ägoslag är att räkna till bondgårdarna. De senare utgöra 31,6 % av slättbygdens jordbruk, herrgårdarna representera 3,6 % av nämnda områdes jordbruk. Det mindre jordbruket spelar däremot en mycket ringa roll å slättbygden. Småbruken disponera endast 19,2 % och lägenheterna blott 2 % av åkerarealen, och av hela antalet brukningsdelar utgöra de 43,9 % resp. 20,9 %. Helt annorlunda ställa sig förhållandena i *skogsbygden*. Där uppgå småbruken till 52 % och lägenheterna till 38,4 % eller sammanlagt till nära 90 % av samtliga jordbruk och disponera tillhopa 61,7 % av områdets åkerjord. De övriga slagen av jordbruk äro däremot mycket fåtaliga i skogsbygden. Bondgårdarna utgöra endast 9,2 % av samtliga bruksningsdelar, och herrgårdarnas antal är synnerligen obetydligt, utgörande ej ens en halv procent av hela antalet där förekommande jordbruk.

Försäljningarnas omfattning.

Som ovan antytts, torde Värmlands län vara ett bland landets mest skogrika län. Att döma av förhållandena inom andra delar av riket, där större skogstillgångar finnas, skulle sålunda inom Värmlands län finnas alldeles särskilda förutsättningar för sådana jordförsäljningar, varom här är fråga, nämligen jordens överflyttning från den verkligt jordbruksidkande befolkningen till icke-jordbrukare. Som här nedan närmare skall påvisas, har Värmlands län också i mycket hög grad berörts av nämnda försäljningar, avseende framför allt egendomar med skogstillgång.

Bolags förvärv genom bulvaner.

Vad beträffar bolagens förvärv av jordbruksfastigheter har förbudslagens utsträckning till att från och med den 3 maj 1917 omfatta även Värmlands län haft till följd, att bolagen numera äro förhindrade att fortsätta med sina sedan årtionden tillbaka pågående, i vissa delar av länet synnerligen omfattande förvärv av jordbruksfastigheter med skogstillgångar. Att vissa bolag efter förbudslagens utsträckning till länet dock icke upphört med att, om också på omvägar, i ganska stor utsträckning förvärva jordbruksfastigheter, därom giva talrika av de från länet ingångna meddelandena tydliga vittnesbörd.

Odlingsrådet och *hushållningssällskapet*, som avgivit gemensamt yttrande, meddela sålunda, att bulvanköp hava ägt rum, "troligen i ganska stor utsträckning", och *jordbrukskonsulenterna* anföra: "Att efter förbudslagens ikraftträdande för bolags räkning egendomsköp skett genom s. k. bulvaner, får anses som ett faktum. Har antagligen skett mest under 1917. Men därefter i ingen större utsträckning. Några siffror å antalet kan ej lämnas, emedan dylika köp hållas hemliga." — "Inköp efter förbudslagens ikraftträdande har skett i mycket stor utsträckning; oftast i bolagstjänstemans namn."

Av uttalandena från kommunerna framgår, att i kommunerna inom Ölme, Visnums, Väse, Kil, Grums, Näs och Nyeds härader några bulvanköp alls icke förekommit. Det är huvudsakligen inom Jösse härad, som de varit mera allmänna. Dock giva en del uttalanden från Färnebo, Nordmarks och Fryksdals härader vid handen, att även inom dessa områden sådana förvärv ej hört till sällsyntheterna. Från sammanlagt 29 kommuner omtalas, att bolag genom bulvaner förskaffat sig jordbruksfastigheter. Antalet av bolagsbulvaner inköpta fastigheter torde uppgå till ett 50-tal.

Av *landsfiskalerna* har flertalet såsom sin mening uttalat, att bulvanköp ej förekommit. Landsfiskalerna i de härader, där enligt kommunuppgifterna bulvanköp varit vanliga, omtala dock ett flertal fall av sådana köp, såsom framgår av följande uttalanden:

"Antalet fall alltför många för att här kunna uppräknas. Största antal fall förekomma inom Gunnarskögs socken." *(Landsfiskalen i Charlottenbergs distrikt.)* — "I Arvika socken har disponenten för ett aktiebolag, antagligen för sitt bolags räkning, inköpt cirka 10 hemmansdelar." *(Landsfiskalen i Arvika distrikt.)* — "I tre särskilda fall har fast egendom sålts till personer, som kunna misstänkas för att hava köpt för bolags räkning." *(Landsfiskalen i Sunne distrikt.)*

Enskilda personers förvärv.

Enskilda personer icke tillhörande den jordbruksidkande befolkningen synas ganska allmänt och av skilda motiv hava förvärvat sig jordbruksfastigheter för egen räkning. I fråga om köpare av skog *för industriella ändamål* och *skogsspekulanter* hänvisa odlingsrådet och hushållningssällskapet i sitt uttalande till de från ortsmyndigheterna avgivna svaren samt anföra beträffande *jordstyckningsspekulanter:* "Ingen nämnvärd spekulation i jordstyckning", rörande försäljningar till *jobbare:* "har skett i stor utsträckning under kristiden", samt vidkommande köp *för kapitalplacering* och *för nöjesändamål:* "åtskilliga norrmän h genom bulvaner inköpt företrädesvis större egendomar". En av länets jordbrukskonsulenter har till svar meddelat bl. a.: "Stort antal gårdar ha blivit köpta för skogens skull, gårdarna hava i de flesta fall, sedan skogen avverkats, vanhävdats. Talrika fall förekomma i Fryksdals härader."

Kommunuppgifterna bestyrka, att försäljningar till enskilda personer, icke-jordbrukare, ägt rum i stor utsträckning och framhålla särskilt vissa av de i frågeformuläret upptagna kategorierna. Köpare av skog *för industriella ändamål* omnämnas sålunda i omkring ett tjugutal av uppgifterna, medan i ungefär hälften så många frågan om sådana köpares förekomst besvarats nekande.

"Har i stor utsträckning förekommit", meddelas från *Färnebo kommun* och från *Gillberga kommun* säges: "Under de senaste 10 åren hava rätt så många sådana affärer avslutats."

Utan gensägelse ha dock de flesta försäljningarna ägt rum till *skogsspekulanter.* Inemot ett femtiotal kommunalnämnder omnämna denna kategori köpare, ofta under

framhållande att köpen i de särskilda fallen varit mycket betydande. Nedanstående uttalanden må anföras:

"Skogsspekulanter ha köpt flera egendomar och avverkat skogen, men egendomen har sedan sålts till självägande bönder. Detta har inträffat såväl före som efter kriget." *(Älvsbacka kommun.)* — "Flera gånger har det iakttagits, att skogshandlande köpt en fastighet och avverkat skogen samt sedan sålt egendomen till en eller flera personer, som tillhört den jordbruksidkande befolkningen." *(Värmskogs kommun.)*

Däremot ha försäljningarna till *jordstyckningsspekulanter* varit ytterst fåtaliga. Så gott som genomgående svaras nekande på frågan, huruvida köp från dessas sida förekommit. Desto mera ha personer, som i rent *jobbarintresse* förvärvat sig egendomar, varit verksamma, dock icke i så hög grad som skogsspekulanter. I ett trettiotal kommunuppgifter meddelas, att köp avslutats med jobbare. Härom vittna exempelvis följande uttalanden:

"Under krisåren ha flera egendomar inom denna kommun försålts till jobbare, vilka genom hastig realisation av gröda, inventarier och skog sökt göra sig vinst." *(Gillberga kommun.)* — "Ej under tiden före kriget. Men under krisåren ha särskilt norska undersåtar samt några andra köpt egendomar för att realisera såväl skog som kreatur och skörd under rådande dyrtid, samt för att vid försäljningen göra största möjliga vinst." *(Alsters kommun.)*

Att personer *för kapitalplacering, för nöjesändamål* m. m. förvärvat sig egendomar synes hava förekommit, men i mindre utsträckning. Flertalet kommunalnämnder, som på denna punkt haft något att förmäla, ha varit av den åsikten, att så skett endast mera sällan.

Från *Ölme kommun* meddelas härom: "Under krisåren har i några enstaka fall förekommit, att självägande bönder sålt sina hemman till norrmän, som nog icke tillhört den verkligt jordbrukande befolkningen. Dessa ha nog köpt egendomarna såsom kapitalplacering samt för att säkerställa tillgång på livsmedel."

I allmänhet synas de nu berörda försäljningarna till olika kategorier enskilda personer ha förekommit i icke ringa omfattning även före *krisåren,* men tagit ökad fart på grund av de av kriget skapade förhållandena.

De försålda egendomarnas storlek.

Svaren på frågan, huruvida fastighetsförsäljningarna omfattat jämväl större egendomar, giva i allmänhet icke intryck utav, att så varit fallet i större utsträckning. Odlingsrådet anser, att omfattningen av försäljningen av större gårdar ökats betydligt under kristiden. En av jordbrukskonsulenterna meddelar också, att ett stort antal herrgårdar försålts till norrmän till följd av högt erbjudna pris, särskilt i södra Värm-

land. Kommunuppgifterna innehålla rätt sparsamt meddelanden om försäljning av herrgårdar. Det är huvudsakligen från kommuner inom Visnums, Kils, Karlstads och Näs härader uppgifter föreligga om att även större gårdar varit föremål för försäljning till bolag och enskilda spekulanter. I allmänhet synes det dock även där framför allt hava varit bondgårdar, som försålts till nämnda köpare.

Förbudslagens inverkan på fastighetsomsättningen.

Frågan huruvida försäljningarna till enskilda köpare av skog för industriella ändamål, till skogsspekulanter och jobbare tilltagit efter ikraftträdandet av förbudslagen, har så gott som undantagslöst besvarats nekande, däribland även av hushållningssällskapet och odlingsrådet. Länets tvenne jordbrukskonsulenter meddela: "Laga hinder för bolag att förvärva fastigheter har troligen ej på minsta sätt inverkat på egendomsförsäljningarna; antalet av i denna punkt berörda köpare eller av dem avslutade affärer, torde ej hava tilltagit efter ikraftträdandet av förbudslagen." Uppgifterna från kommunerna gå i samma riktning. Övervägande antalet kommunalnämnder svara nämligen nekande på frågan, i regel utan att göra något närmare uttalande. Endast inom några få kommuner anser man, att ökning ägt rum efter förbudslagens ikraftträdande. Av uttalanden, som på denna punkt innehålla något utförligare meddelanden, må följande återgivas:

"Någon märkbar ökning i fastigheters förvärv av bolag eller fastighetsjobbare ha icke förmärkts på senare tiden, utan har erfarenheten visat, att förbudslagen haft åsyftad verkan." *(Mangskogs kommun.)* — "Efter förbudslagen hava dessa enskilda affärsmäns verksamhet utvecklats i hög grad. Om ej denna lag funnits, hade bolagen utan tvivel förvärvat dessa fastigheter. Troligen kan det anses, om ej förbudslagen varit gällande, att större efterfrågan varit rådande, och således ännu högre pris uppnåtts med följaktligen större antal affärer." *(Eda kommun.)* — "Här på orten kan icke sägas, att fastighetsförvärven ökats under krisåren, beroende därpå, att inte många varit villiga att sälja. Men att förbudslagen mot bolagens jordförvärv icke synes ha någon praktisk betydelse, anser man vara konstaterat, alldenstund enskilda delägare i bolag kunna köpa så mycket de behaga." *(Silbodals kommun.)*

Landsfiskalerna äro likaledes av den uppfattningen, att förbudslagen ej inverkat på försäljningarna till enskilda. Av avvikande mening är landsfiskalen i Charlottenbergs distrikt, som meddelar, att antalet försäljningar till enskilda affärsmän varit större efter förbudslagens tillkomst och att, om förbudslagen ej funnits, de flesta av försäljningarna med sannolikhet skett till bolag.

Förbudslagens inverkan på virkesuppköpen.

Uppköp av virke från trävaruindustriens sida har enligt uppgift från många håll förekommit i större omfattning under de senare åren, men detta tillskrives i allmänhet de höga virkesprisen och sägas ej hava haft något samband med förbudslagen. Åt-

skilliga, däribland skogsvårdsstyrelsen och odlingsrådet, hålla före, att någon ökning i uppköpen ej ägt rum.

Vad beträffar förvärvandet av avverkningsrätter till bondhemmanens skogar, framhålles allmänt, att dylika förvärv numera så gott som helt och hållet upphört. Bönderna föredraga att sälja sitt timmer antingen på rot eller också avverkat och nedkört till vattendragen.

Orsaker till försäljningarna.

Orsaker till försäljning av bondgårdar.

Orsakerna till försäljningen av bondgårdar hava varit av växlande natur. Någon egentlig åtskillnad i orsakerna före och under kristiden har icke framhållits. I rätt många uppgifter betonas dock, att de under kristiden gynnsamma konjunkturerna med högt uppdrivna pris frestat till talrikare försäljningar.

Ekonomiska svårigheter tyckas endast i några få fall hava varit försäljningsorsak. Odlingsrådet och hushållningssällskapet meddela sålunda, att svårigheter av denna art endast "mera sällsynt" varit drivfjädern, och jordbrukskonsulenternas uttalanden gå i samma riktning. Endast i ett fåtal kommunuppgifter omnämnes denna försäljningsorsak.

Av långt mera genomgripande betydelse har *svårigheten att få arbetskraft* varit. "Torde nog i flera fall varit anledningen", anföra hushållningssällskapet och odlingsrådet. Kommunuppgifterna vitsorda också denna uppfattning. I svaren från omkring 25 kommuner omtalas nämligen denna försäljningsorsak.

Hög ålder och saknad av närskylda arvingar har ofta framkallat försäljningar. Inemot ett femtontal kommunalnämnder intyga detta liksom även hushållningssällskapet. I ungefär samma utsträckning synes *ledsnad vid jordbruket* ha varit avgörande. Dock betonas i en del svar, att detta ej ensamt varit försäljningsorsak. En av länets jordbrukskonsulenter framhåller, att denna omständighet varit en viktig orsak till försäljningar.

Högt pris och avsikt att slå sig till ro med erhållet kapital, har varit den ojämförligt vanligast förekommande anledningen till försäljningar. Jordbrukskonsulenterna framhålla denna omständighet såsom den förnämsta och under kristiden vanligast förekommande försäljningsorsaken. Närmare ett femtiotal kommunuppgifter uttala samma synpunkter. Vid sidan härav har högt pris och spekulativ uträkning att vid fallande konjunkturer köpa annat jordbruk anförts såsom orsak, om också ej i samma omfattning. Slutligen har också i många fall avsikten att omedelbart inköpa annat jordbruk varit drivfjädern. Ett femtontal kommunuppgifter betona detta.

Till belysande av de olika faktorer, som enligt uppgifterna från kommunerna varit av betydelse vid försäljning av bondgårdar, må nedanstående uttalanden anföras:

"Före kristiden svårighet att få arbetskraft samt dålig betalning för jordbrukets produkter, därav ledsnad vid jordbruk. Efter kristiden högt pris för fastigheten eller avsikt att inköpa sådan på annan plats." *(Millesviks kommun.)* — "De höga skogsprisen jämte brist på arbetskraft och att till någorlunda rimliga pris anställa folk vid jordbruket. Vanligen bruka gårdarna utarrenderas mycket billigt t. ex. mot erläggande av skatterna." *(Långseruds kommun.)* — "Delvis svårigheter att få arbetskraft till jordbruket, delvis för dyra driftskostnader, kanske även ledsnad vid jordbruket, som är arbetsamt och ihållande, då industrien hägrar med betydligt lättare arbete samt mera givande, detta är ett faktum, då särskilt yngre människor såväl män som kvinnor överge jordbruket för att hänge sig åt industrien. De höga priser, som jordbruksfastigheter betinga har även gjort omöjligt för barn att köpa sina föräldrars fastigheter." *(Mangskogs kommun.)*

Orsaker till försäljning av större egendomar.

Försäljningsorsakerna beträffande de större gårdarna uppgivas hava varit av ungefär enahanda natur som i fråga om bondgårdarna. *Högt pris* har således varit det vanligaste skälet. Vid sidan härav nämnas ägarens *dödsfall, ledsnad vid jordbruk* m. fl. orsaker. Till belysande av nu berörda förhållanden må följande uttalanden citeras:

"I vissa fall hava även större egendomar försålts, och orsakerna hava därvid varit höga pris." *(Ölme kommun.)* — "Det är huvudsakligen de större gårdarna, som försålts, och orsaken har varit att få högt pris och förtjäna penningar." *(Ölseruds kommun.)* — "De låga konjunkturerna före kriget och fruktan för kommande låga pris på lantbruksprodukterna samt nuvarande höga egendomspris hava förorsakat de flesta försäljningarna." *(En av länets jordbrukskonsulenter.)*

Jordbrukets och skogens skötsel å de försålda gårdarna.

Jordbrukets skötsel.

Såsom allmänt omdöme om jordbrukets skötsel på gårdar, som förvärvats av *bolagsbulvaner, enskilda industriidkare* och *skogsspekulanter* gäller, att denna försämrats. Odlingsrådet meddelar beträffande dessa tre kategorier, att jordbruket "i regel försämrats", och omnämnde jordbrukskonsulent gör i sitt svar endast såtillvida skillnad mellan dem, att i fråga om bolagsbulvaner omdömet är: "så gott som alltid försämrats" och i fråga om de båda andra: "i regel försämrats". En annan konsulent understryker i sitt uttalande kraftigt, att försämring inträtt, i det att vanhävd i regel säges bliva följden av ifrågavarande personers fastighetsförvärv.

Kommunuppgifterna gå till övervägande antal i samma riktning. Ett och annat uttalande om, att varken förbättring eller försämring inträtt, förekommer visserligen, men i övriga fall då svar lämnats, är man enhälligt av den meningen, att försämring ägt rum. Särskilt omtalas skogsspekulanterna i inemot ett fyrtiotal kommunuppgifter, därefter enskilda industriidkare samt i mindre utsträckning bolagsbulvaner. För skogsspekulanternas vidkommande framhålles dock i en del svar, att egendomar-

na i allmänhet avyttras, så snart skogen avverkats, varför jordbruket på den grund ej hinner taga större skada.

I fråga om jordbruket på egendomar, som förvärvats av personer *för kapitalplacering* eller *för nöjesändamål* eller dylikt äro meningarna ganska varierande därom, huruvida förbättring eller försämring inträtt. "Mycket olika, både försämrats och förbättrats", skriver odlingsrådet, och jordbrukskonsulenterna anföra: "När kapitalstarka personer, som behålla gårdarna, blivit ägare, göras i allmänhet förbättringar å såväl byggnader som jord." — "Jordbruket torde ej här hava undergått någon nämnvärd försämring. Snarare tvärtom." Bland kommunalnämnderna, av vilka dock endast ett fåtal gjort något direkt uttalande i frågan, äro de, som anse att förbättring ägt rum, ungefär lika talrika som de, vilka hysa motsatt uppfattning.

Förekomsten av vanhävd.

Vanhävd av jordbruket synes hava förekommit här och där, huvudsakligen å gårdar, som tillhöra *skogsspekulanter* och *jobbare*. Odlingsrådet anför, att vanhävd av jordbruket förekommit "i rätt många fall" å fastigheter, som kommit i händerna på *bolagsbulvaner* och *enskilda industriidkare*, samt att det är "mycket allmänt", då ägarna äro skogsspekulanter eller jobbare. En av jordbrukskonsulenterna framhåller i sitt yttrande, som avser båda kategorierna, att vanhävdslagen kommit i tillämpning "i hundratals fall" å sådana fastigheter, varom här är fråga. Även åtskilliga kommunuppgifter vitsorda, att vanhävd förekommit i jämförelsevis stor utsträckning. Till belysning härav må följande tvenne uttalanden anföras:

"Bolag ha i allmänhet sökt hålla åtminstone byggnaderna vid makt. Jobbare försämra mera än bolagen, jorden brukas ofullständigt, gödslas dåligt, ogräs tar överhand och byggnaderna förfalla." *(Gräsmarks kommun.)* — "Utan att kunna påvisa, att synnerlig vanhävd föreligger, kan dock sägas, att jorden skötes mycket dåligt, att byggnader och stängsel få förfalla." *(Arvika landskommun.)*

Skogens skötsel.

Frågan huruvida skogsskötseln försämrats eller förbättrats, när fastigheterna övergått till *bolagsbulvaner* och *enskilda industriidkare*, anser sig skogsvårdsstyrelsen ej kunna tillfredsställande besvara. Av revirförvaltarna meddelar jägmästaren i Fryksdals revir, att skogsskötseln försämrats å de av enskilda industriidkare förvärvade hemmanen, och jägmästaren i Kristinehamns revir konstaterar en försämrad skogsskötsel å såväl bolagsbulvanernas som industriidkarnas fastigheter. Länsskogvaktarna synas i allmänhet vara av den uppfattningen, att varken försämring eller förbättring inträtt i fråga om skogsskötseln å bulvanernas fastigheter, medan å enskilda industriidkares fastigheter skogsskötseln försämrats. Följande uttalanden må anföras:

"Å av bulvaner köpta fastigheter ha i regel utövats kraftigare avverkningar än å förut innehavda, så att skogskapitalet minskats. Beträffande industriidkare beror det på deras art. Mindre sågverksindustrier tillämpa dimensionsavverkning av endast friska timmerdugliga träd, så att rationell gallring och skogsvård därvid åsidosättas." *(Övre Fryksdals-Nedre Älvdals distrikt.)* — "I de få fall, som här å trakten förekommit, att fastighet övergått till bolagsbulvaner, har skogsskötseln i viss mån förbättrats. Då fastighet förvärvats av enskild industriidkare har skogsskötseln däremot betydligt försämrats." *(Näs och Gillbergs härader.)*

Skogsskövling.

Skogsskövling synes ofta nog hava förekommit, när fastigheterna förvärvats av *skogsspekulanter* och *jobbare*. Skogsvårdsstyrelsen framhåller sålunda, att skövling i regel äger rum å nämnda personers skogar, och samma erfarenhet går igen i flertalet uttalanden.

"Ja, många sådana fall förekomma. Hänsynslös skövling blir alltid följden. Bönderna sälja till skogsjobbarna antingen hela hemman, då även jorden vanskötes och husen få förfalla, eller, det vanligaste, sälja avverkningsrätten till skogen. Fri avverkning av all skog eller till viss låg dimension, avsättningsbar till massved eller props. Bolagen köpa även sådana avverkningsrätter, varvid skövling även då blir följden. Dessa försäljningsformer utgöra de svenska skogarnas största fara. De större bolagen såsom ägare av skogen sköta den i regel väl. Därför böra deras skogsförvärv ej förhindras, men möjligen deras jordförvärv." *(Jägmästaren i Filipstads revir.)* — "Före 1918 års tillfälliga skogslag har i många fall skövling förekommit, och vid alla tillfällen högst oriktiga avverkningssätt tillämpats." *(Länsskogvaktaren i Älvdals härads övre tingslag.)* — "Uppenbar skogsskövling har icke förekommit i de fall, då fastighet förvärvats av bolagsbulvaner, men däremot då fastighet inköpts av skogsspekulanter eller jobbare." *(Länsskogvaktaren i Näs och Gillbergs härader).*

Jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar.

En jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av *jordbruket* utfaller enligt flertalet uppgiftslämnare till förmån för bolagen. "I allmänhet sköta bolagen såväl sina jordbruk — särskilt den jord, som ligger under eget bruk — som skogar bättre än de enskilda spekulanterna", skriver odlingsrådet. Jordbrukskonsulenterna meddela härom: "De flesta bolagen sköta sina skogar bättre, ävenså jordbruket." — "Bolagen försöka i allmänhet få åkerjorden utarrenderad. Skogsspekulanter göra sig i allmänhet icke besvär härmed." Åtskilliga kommunalnämnder uttala sig likaledes gynnsamt om bolagen, medan andra anse de bägge parterna jämställda i fråga om dålig skötsel av jordbruket, ofta då under den formen, att jorden skötes lika dåligt av bådadera.

I fråga om *skogsvården* torde utan allt tvivel bolagen ha ett betydligt försteg framför de enskilda spekulanterna. Härom råder en enhällig uppfattning bland uppgiftslämnarna.

Skogsvårdsstyrelsen yttrar: "En jämförelse utfaller avgjort till bolagens fördel, då dessas skogsskötsel i regel har uthållighet som mål, under det att de enskilda skogsspekulanterna i hu-

vudsak avse ernående av realisationsvinst." — Samma uppfattning kommer till uttryck i nedanstående uttalanden av kommunalnämnder: "Bolagen sköta sin skog mycket bättre än enskilda skogsspekulanter." *(Östmarks kommun.)* — "Skogsvården skötes bättre av bolagen." *(Ny kommun.)* — "Bolagen sköta skogen bättre." *(Svanskogs kommun.)*

Försäljningarnas ekonomiska och sociala verkningar.

Inverkan på de kvarvarande bönderna ekonomiska ställning.

För böndernas utkomstmöjligheter och ekonomiska välstånd hava, enligt vad kommunalnämnderna på några få undantag när uppgiva, industriens jordförvärv haft en gynnsam verkan. I allmänhet lämnas dock ej några utförligare uttalanden härom, utan man inskränker sig till att konstatera en förbättring. Ett fåtal uppgiftslämnare hava emellertid iakttagit mindre goda verkningar av industriens fastighetsköp och lämna härom rätt ingående upplysningar. Av dessa må följande återgivas:

"Oftast har böndernas ekonomi försämrats till följd av dyrare och sämre arbetskraft för jordbruket och ej minst genom den fortgående minskningen av arbetslusten och den ständiga ökningen av begäret efter nöje, njutningar och lyx, som är en följd av beröringen med industribefolkningen." *(Karlstads kommun.)* — "Bolagen hava under senare åren såväl sommar som vinter tillämpat höga priser för skogsarbeten, vilket förorsakat svårighet för bönderna att kunna erhålla nödig arbetskraft." *(Norra Ny kommun.)* — "Det har visat sig svårt att samarbeta med arrendatorerna därigenom, att de nästan uraktlåtit sin stängselskyldighet mot närgränsande grannar." *(Mangskogs kommun.)* — "I regel äro bolagen inga trevliga grannar, enär de vårdslösa med påkommande skyldigheter såsom stängsel, väghållning o. d." *(Gunnarskogs kommun.)*

Inverkan i socialt hänseende.

Någon nämnvärd inverkan på de sociala förhållandena synas de i det föregående beskrivna jordförvärven ej hava haft. Landsfiskalerna ha således så gott som undantagslöst svarat nekande på frågan härom. Dock hava några av dem ansett, att den gamla allmogekulturen påverkats till det sämre.

Landsfiskalen i Väse distrikt meddelar sålunda följande: "Jordbrukarnas levnadsvanor hava mycket förändrats. Bönderna ha blivit patroner och tillägnat sig herrskapsvanor i och med den stigande välmågan, som inträtt för jordbrukarna i allmänhet under kristiden." — *Odlingsrådet* yttrar: "Har utan tvivel medfört missförhållanden i alla här antydda riktningar." — Av samma mening synas också *de bägge jordbrukskonsulenterna* vara: "Bolagens och skogsspekulanternas jordförvärv ha i hög grad ökat vantrevnaden. Så snart några gårdar i en by råkat i ovannämnda händer, följer i regel försäljning inom få år av de återstående gårdarna. De många grannarna, arrendatorer och torpare, hava till följd av sin osäkra ställning ej samma intresse som självägare av förbättringar och vidmakthållande av hägnader, utfartsvägar, byvägar, avloppsdiken m. m., allt detta gör att samarbetet mellan självägare och arrendatorer ej blir lätt, och följden blir som nämnt den, att självägarna se sig nödsakade att förr eller senare sälja och avflytta." — "Kristiden i sin helhet har såväl moraliskt som socialt försämrat jordbruksbefolkningen".

Jordens återgång till verkliga jordbrukare.

På frågan, huruvida *bolagen* under tiden efter ikraftträdandet av förbudslagen och ägostyckningslagen i märkbar omfattning återsålt inägojord till småbruk eller tomtplatser, ha flertalet uppgiftslämnare, däribland odlingsrådet och hushållningssällskapet, svarat nekande. En av jordbrukskonsulenterna yttrar, att återförsäljning av inägojord ej torde hava förekommit i någon nämnvärd utsträckning utan blott i enstaka fall. Endast i uppgifterna från ett tiotal kommuner uppgives inägojord hava återsålts av bolagen. Följande uttalanden må återgivas:

"Under åren 1905—1912 hava bolagen återsålt 2 fastigheter om cirka 50 har, 13 fastigheter om 10 à 20 har. Till fastigheterna har tilldelats ungefär samma areal skogs- och hagmark. Då bolagen, som äga en mängd fastigheter inom kommunen, utarrenderat dessa efter 20 kr. pr har inägor, torde dessa varit mindre ekonomiskt givande. Arrendet har från 1 januari i år ökats ungefär dubbelt." *(Övre Ulleruds kommun.)* — "I enstaka fall har avsöndring av bolagens inägojord förekommit och då till närboende till småbruk och tomter. Orsakerna torde till en del vara att söka däri, att bolag och skogshandlare gärna avstå från inägojord, enär denna ej lämnar vinst såsom skogen gör." *(Gräsmarks kommun.)*

Den jord, som förvärvats av *enskilda personer*, vilka icke varit jordbrukare, synes på många håll åter hava kommit i händerna på verkliga jordbrukare, men ett flertal uppgiftslämnare meddela, att de ursprungliga köparna behållit av dem förvärvade fastigheter.

"Återförsäljning till verkliga jordbrukare har hittills helt visst i ytterst få fall ägt rum. Genom spekulation har jorden under krisåren stigit så högt i pris, att jordbrukarna under nu osäkra förhållanden ej våga betala det pris, vartill jorden för närvarande uppdrivits." *(Hushållningssällskapet* och *odlingsrådet.)* — "På sista tiden ha åtskilliga, till jordbrukareklassen icke hörande enskilda personer, som varit ägare av jordbruk, försålt egendomar till verkliga jordbrukare. De flesta dylika egendomar ligga dock ännu i jordegendomsspekulanters händer." *(En av jordbrukskonsulenterna.)*

Kommunalnämnderna hava i denna punkt olika uppgifter. Rörande skogsspekulanterna meddela flertalet, att sagda ägare, sedan skogen avverkats, i allmänhet åter försålt jorden. Följande uttalanden må återgivas:

"En mindre del inägor har inköpts av jordbrukare, som förut hade angränsande ägor till dessa, men allra största delen har stannat i industrimännens ägo." *(Eda kommun.)* — "Då en skogshandlare köpt fastighet, har han för det mesta sålt egendomen så snart som möjligt till en jordbrukare, men förbehållit sig någon bestämd tid för avverkning av egendomens skog." *(Värmskogs kommun.)* — "S. k. skogshandlare äro i regel angelägna att efter skogens avverkning för-

sälja jordegendomarna, då de återkomma till jordbrukarna." *(Färnebo kommun.)* — "Enskilda personer och skogsspekulanter, som förvärvat sig skogsfastigheter för en längre tid sedan, behålla desamma fortfarande, och egendomarna ha ej kommit i verkliga jordbrukares händer." *(Nyskoga kommun.)*

17. Örebro län.

Naturförhållanden, näringar m. m.

Inom Örebro län råder beträffande de naturliga förutsättningarna för jordbruksnäringen stor skillnad mellan å ena sidan den *slättbygd,* som uppfyller större delen av det mellersta och östliga Närke, och å andra sidan länets övriga områden, nämligen *den södra skogsbygden och Bergslagen.* Å slättbygden utgöras de lösa jordlagren av de för jordbruket gynnsamma sedimentära, ofta nog synnerligen kalkrika jordarterna, medan såväl i den södra skogsbygden som i Bergslagen jordmånen i regel är sammansatt av den hårda stenfyllda moränjorden.

Utbredningen av den *odlade jorden* är på den grund synnerligen olika inom länets skilda delar. Å slättbygden uppgår sålunda åkerarealen till 40 % av områdets hela landareal, medan samma ägoslag upptager i södra skogsbygden blott 14 % och i Bergslagen 10 % av hela ägovidden. Jämför man vissa enstaka härader, blir skillnaden än större. I Grythytte och Hällefors härad utgör sålunda åkerarealen endast 3 % av landarealen, och i Nya Kopparbergs härad är motsvarande procentsiffra 4, under det att å slättbygden den odlade jorden utgör i Askers härad 38 % och i Hardemo härad ej mindre än 58 % av häradernas resp. landområden.

Länets *skogstillgångar* äro givetvis huvudsakligen att söka i Bergslagen och i den södra skogsbygden. I bergslagshäraderna uppgår arealen för skogs- och hagmark till 70 à 80 % av ägovidden, tydande på en ganska riklig skogstillgång, och i södra skogsbygden äger skogs- och hagmarken en ungefär likartad utbredning. Skogfattigast äro de ovannämnda, å slättbygden belägna Hardemo och Askers härader, där skogs- och hagmarken uppgår till allenast 33 resp. 47 % av landarealen.

I avseende på *jordfördelningen* råder likaså stor olikhet mellan slättbygden och länets övriga områden. Slättbygden är en typisk bondejordbruksbygd, där 31,1 % av samtliga brukningsdelar utgöras av bondgårdar, omfattande 54,7 % av den samfällda åkerarealen. I övriga, för jordbruket mindre gynnade delar av länet är däremot det mindre jordbruket förhärskande, framför allt i Bergslagen, där ej mindre än 85,8 % av jordbruken utgöras av lägenheter och småbruk. De större jordbruken,

herrgårdarna, äro anmärkningsvärt få, även å slättbygden. I det sistnämnda området utgöra herrgårdarna sålunda endast 3 % av samtliga brukningsdelar, och i övriga delar av länet äga herrgårdarna en än mindre betydelse.

Försäljningarnas omfattning.

Enligt vad de inkomna uppgifterna giva vid handen, synas försäljningar av jordegendomar till bolag hava inom länet eller åtminstone inom stora delar därav, icke förekommit i någon mera avsevärd omfattning. *Bolags förvärv.*

Ordföranden i *Askersunds, Hammars, Snavlunda* och *Lerbäcks hushållningsgilles* område skriver rörande bolagsköpen: "En del försäljningar till trävarubolag hava förekommit såväl före som under kriget, ävensom försäljning av diverse hemman till andra industribolag." Ordföranden i *Nora hushållningsgille* yttrar: "Endast i ringa utsträckning ha under de senaste årtiondena bönder försålt sina hemman till bruksbolagen, och hava dessa förvärvat hemmanen i ändamål att förskaffa sig vattenkraftsrätt eller dylikt. Mindre ofta för skogens skull, då bruken lika gärna köpa sina kol av bönderna."

Även kommunalnämnderna synas i stort sett dela den uppfattning, som kommer till synes i nu citerade uttalanden. Här och var hava dock bolagen uppträtt som köpare. Inemot ett femtontal kommunalnämnder omtala fall, då förvärv av egendom ägt rum från *industribolags* sida, och omkring ett tiotal framhålla härvid särskilt *trävarubolagen.* Mindre ofta synas försäljningar till *jordstyckningsbolag* hava ägt rum, även om uppgifter om dylika försäljningar ej fullständigt saknas.

Även landsfiskalerna, av vilka dock flera omtala rätt betydande försäljningar, vitsorda i allmänhet, att bolagsköpen haft mindre omfattning.

Från *Ljusnarsbergs distrikt* meddelas sålunda: "En del industribolag hava såväl under tiden före som under själva kristiden, dock huvudsakligast före, inköpt egendomar, dock helst, för att icke säga huvudsakligast, skogsegendomar. Någon större omfattning ha dylika köp ej fått här på orten under senare åren, utan får man återgå till åren 1909 och 1910, då en del rena skogsegendomar inköptes av några industribolag." Från *Fellingsbro distrikt* meddelas: "Endast i tvenne fall har en del av större egendomar övergått till industribolag, företrädesvis skog." Från *Karlskoga distrikt* förspörjes emellertid, att bolagen gjort talrika förvärv: "Trävaru- och industribolag köpa så småningom bondhemman, där tillfälle gives och läget är passande. I dessa köp fästes största avseendet vid skogsmarken, och åkerbruket är en bisak. Vanligen lämnas åkerbruket till arrendatorer. Genom dessa affärer ha under gången tid antalet självvägande bönder i hög grad förminskats, då sällan någon egendom, som kommit i bolagens ägo, åter försäljes till självvägande verkliga jordbrukare. Dessa affärer fortfara ännu, ehuru möjligen i något minskat tempo. Emellertid ha genom dem hela trakter, som fordom varit självvägande bondhemman, förvandlats till bolagsjord."

Länsstyrelsen framhåller, att inom skogsbygderna, särskilt i norra, men jämväl

i södra och västra delarna av länet, skogbärande fastigheter i icke obetydlig omfattning försålts till trävaru- och industribolag. Detta gäller särskilt Hällefors, Grythyttans, Hjulsjö, Ljusnarsbergs samt delvis Karlskoga, Vikers och Lerbäcks socknar. Inom Hällefors och Ramundeboda socknar äges större delen och inom Hjulsjö socken ungefär hälften av jordarealen av dylika bolag. Bolagens ifrågavarande köp anser länsstyrelsen under senare tid hava avtagit.

Att någon egentlig åtskillnad i fråga om omfattningen av köpen före och under kristiden gjort sig gällande, har i allmänhet ej framgått av uppgifterna.

Enskilda personers förvärv.

I större utsträckning än vad fallet varit beträffande bolagen, synas enskilda köpare, icke tillhörande den verkliga jordbruksidkande befolkningen, hava förvärvat egendomar. Härom skriver länsstyrelsen bl. a., att såväl inom ovannämnda som inom andra kommuner enkilda personer i icke ringa omfattning inköpt skogsfastigheter för avverkning av skogen, varefter fastigheterna snarast möjligt försålts till annan ägare. Särskilt under krigsåren — meddelar länsstyrelsen — hava försäljningar ägt rum till jobbare. Då dylika personer kunnat erlägga högre köpeskilling än exempelvis sådana bolag, som lägga fastigheterna under ordnad skogshushållning, hava härigenom fastigheterna undandragits bolagen. Beträffande köp för kapitalplacering, anför länsstyrelsen, att sådana under krisåren förekommit, i det att industriidkare m. fl., som under dessa år haft stora inkomster, placera kapitalet i större jordbruksfastigheter. Länsstyrelsen anser dock ej, att köp för kapitalplacering skett i någon större omfattning.

Hushållningsgillena framhålla såsom sin erfarenhet, att enskilda personer, och framför allt skogsspekulanter och jobbare, här och där uppträtt såsom köpare, men att någon större areal jord härigenom ej avhänts de ursprungliga jordägarna.

Kommunalnämnderna anse, att särskilt *skogsspekulanterna* varit verksamma, ett trettiotal uttalanden vittna härom. Därnäst komma *jordstyckningsspekulanter*, som omtalas i ett tjugutal uppgifter, medan förvärv från *jobbares* sida omtalas i omkring femton kommunuppgifter. Till belysande av uppfattningen inom kommunerna kunna tjäna följande uttalanden:

"De större gårdarna ha ofta bytt ägare, varvid för varje gång större skogsavverkningar ägt rum. Under hand ha lägenheter och hemmansdelar avsöndrats, varvid de sålunda avsöndrade delarna upparbetats, under det att huvudgårdarna de första krigsåren ej kunde brödföda sina underhavare. För närvarande söka dock ägarna att uppdriva jordbruket medelst moderna metoder. Beträffande köparnas karaktär voro dessa före krisåren skogsspekulanter och under krisåren s. k. jobbare och personer, vilka köpa egendomar för kapitalplacering och samtidigt för att säkerställa sig tillgång till livsmedel." *(Ödeby kommun.)* — "Under krisåren särskilt har en del mindre egendomar blivit försålda till enskilda köpare, som avverkat skogen och sedan sålt egendomen." *(Lerbäcks kommun.)* — "S. k. jobbare ha köpt enskilda egendomar, avverkat

skog, frånskilt skogsmark, avyttrat kreatur och sedan i bästa fall sålt egendomen, men i annat fall brukat jorden och sålt skördarna, allt till stort men för egendomen och jordbruket samt folkförsörjningen i sin helhet. Dessa försäljningar ha, vad denna ort beträffar, skett under kristiden och ej förut." *(Hammars kommun.)*

Landsfiskalerna bestyrka likaledes, att försäljningar till enskilda köpare varit vanligare än till bolagen, och bland de förra framhållas särskilt skogsspekulanter och jobbare.

Härom vittnar bl. a. följande uttalande från en landsfiskal: "Rätt länge hava bondehemmanen varit föremål för jobbares spekulationer, vilka under senare krisåren tagit oanat stor omfattning till följd av de höga prisen å skogseffekter och jord. Dessa jobbare hava i allmänhet gjort stora vinster genom att skövla egendomarnas skogsmark och genom ägostyckningar betingat sig överdrivna pris på jorden. Under det dessa affärer pågått, har åkerbruket vid de omhandlade egendomarna ofta blivit vanskött, delvis genom realisation av kreatur, foder och inventarier m. m."

De försålda egendomarnas storlek.

Samtliga uppgiftslämnare synas vara ense om, att enskildas egendomsköp under *kristiden* tagit ökad fart, om också sådana förekommit även före densamma.

Fastighetsförsäljningarna ha omfattat såväl större egendomar som bondgårdar, men företrädesvis sistnämnda slag av fastigheter. Länsstyrelsen skriver härom: "I allmänhet smärre egendomar, men även åtskilliga större egendomar hava på detta sätt gått i handeln", och samma uppfattning går igen i hushållningsgillenas uttalanden. Av kommunalnämnderna ha omkring ett tjugutal särskilt framhållit bondgårdar såsom föremål för försäljning, omkring ett tiotal herrgårdar samt ungefär lika många båda slagen av fastigheter.

Ägostyckningar och jordavsöndringar.

Ägostyckning eller jordavsöndring har, enligt vad de inkomna uppgifterna giva vid handen, förekommit över hela länet fastän i mindre omfattning. Länsstyrelsen sammanfattar sitt omdöme rörande de rådande förhållandena i följande ord: "Ej i större omfattning, vanligen hava hela gårdarna sålts." Från ett hushållningsgille meddelas, att självägande bönder i ganska stor omfattning frånstyckat jord för tomter till bostäder, medan försäljning av skogsskiften varit ringa, då ägaren i allmänhet funnit det vara mera ekonomiskt att själv försälja sitt virke till uppköpare.

Av kommunalnämnderna ha omkring tjugufem meddelat, att någon jordavsöndring ej förekommit, omkring tjugu ha uppgivit, att sådan förekommit i mindre omfattning, och endast några få omtala fall, då jordavsöndring ägt rum i större utsträckning.

Rörande de omständigheter som föranlett avsöndringarna samt syftet med desamma giva följande citat upplysning: "Jordavsöndringar och ägostyckningar ha skett i rätt avsevärd omfattning till enskilda personer, i synnerhet från Örebro stad, till byggnadstomter för villor och som-

marbostäder." *(Hovsta kommun.)* — "I ett flertal fall har förekommit, att jordavsöndringar ägt rum, vilka försålts till jordbruksarbetare, huvudsakligast på grund av att avsöndringarna varit belägna långt från gården." *(Täby kommun.)* — "Självägande bönder ha under årens lopp försålt mindre jordområden till hantverkare och grovarbetare för bildande av eget hem." *(Vintrosa kommun.)*

Orsaker till försäljningarna.

Orsaker till försäljning av bondgårdar.

Orsakerna till att bönderna avyttrat sina gårdar ha varit ganska mångskiftande. Länsstyrelsen framhåller, att under krisåren särskilt de höga pris, som bjudits för jordbruksfastigheter, varit närmaste anledningen till att mången bonde sålt sin gård, därvid hans avsikt varit att antingen slå sig till ro med det erhållna kapitalet eller vid fallande konjunkturer köpa annat jordbruk. Däremot anser länsstyrelsen ekonomiska svårigheter såsom försäljningsorsak hava förlorat i betydelse. Även i uttalandena från hushållningsgillena betonas, att de *höga prisen* särskilt under kristiden lockat många till försäljningar. Vid sidan härav framhålles såsom försäljningsmotiv *svårighet att få arbetskraft.*

Ordföranden i *Karlskoga hushållningsgille* anför härom: "På grund av de stora industrier, som finnas i denna ort, har tillgången på jordbruksarbetare varit för liten och för dyrbar. Jordbruket har haft för liten tillgång på arbetare, endast gamla arbetare och unga pojkar ha stått till buds, kvinnliga så gott som omöjligt erhålla." — Ordföranden i *Nora hushållningsgille* yttrar: "För närvarande torde svårigheten att få arbetskraft bliva det som tvingar bonden att söka realisera sin egendom."

I svaren från kommunalnämnderna angivas samtliga de i frågeformuläret upptagna försäljningsorsakerna. Någon åtskillnad på förhållandena före och under krisåren har som regel ej gjorts. Såsom vanligaste orsak framhålles *högt pris,* i de flesta fall med avsikt att slå sig till ro med det erhållna kapitalet, men i många fall även i avsikt att vid fallande konjunkturer inköpa annat jordbruk. Mycket ofta har *hög ålder* och *saknad av närskylda arvingar* samt *avsikt att omedelbart inköpa jordbruk* å annan plats orsakat försäljning. Ungefär i samma utsträckning som de båda sistnämnda orsakerna nämnes *svårighet att få arbetskraft* samt *ledsnad vid jordbruk* o. d. Mera sällan angivas *ekonomiska svårigheter* hava medverkat. Ur de ingångna svaren må följande anföras:

"Krisåren ha i en ej förut anad grad höjt fastighetspriserna, och frestelsen att antaga de höga anbuden har varit stor, ej minst därför, att arbetskraften varit så svår att anskaffa. Ett jordbruk, som måste skötas med lejda krafter, kan omöjligen utgöra ett näringsfång, som tillfredsställer sin ägare." *(Järnboås kommun.)* — "Ofta har orsaken varit brist på arbetskraft, då ägaren blivit gammal och sönerna gått till industrien, där de fått förmåner, som jordbruket ej kunnat giva. Även ha de höga priserna lockat, då därjämte säljaren ofta fått sitta kvar vid jordbruksdelen för livstid eller för vissa år antingen fritt eller mot billigt arrende och, om han varit arbetsför, haft goda förtjänster hos bolaget." *(Grythyttans kommun.)*

Orsaker till försäljning av större egendomar.

Rörande orsakerna till försäljningar av större egendomar förekomma i de inkomna svaren ytterst sparsamma upplysningar. Länsstyrelsen har ej meddelat något härom och lika litet det stora flertalet av kommunalnämnderna.

Av hushållningsgillena uppgiva tvenne enahanda orsaker som beträffande försäljningen av bondgårdar. Från ett gille meddelas, att ett par större egendomar försålts på grund av det höga skogsvärdet och den dåliga avkastningen av jordbruket. Från ett annat gille framhålles, att i orten det medelstora jordbruket utgör huvudparten av allt jordbruk, och att av de få herrgårdar, som finnas, under de senaste tio åren knappast någon gått i handel utom dels ett stort skogsgods, som ägaren på grund av hög ålder och god konjunktur före kriget försålde, och dels ett par andra gårdar, som under kriget bytt ägare, den ena på grund av svårighet att erhålla arbetskraft och ägarens höga ålder, den andra till följd av ägarens dödsfall.

De kommunalnämnder, som lämnat svar i denna punkt, knappast mer än i ett tiotal, uppgiva i allmänhet *högt pris* såsom försäljningsmotiv. Därjämte nämnes *ledsnad vid jordbruk* och *avsikt att flytta till stad, ekonomiska svårigheter, ägarens frånfälle* och *avsikt att inköpa annan egendom.*

Jordbrukets och skogens skötsel å de försålda gårdarna.

Jordbrukets skötsel å de till bolag försålda gårdarna.

Beträffande följderna för jordbruket av försäljningarna till personer, vilka ej tillhöra den jordbruksidkande befolkningen, äro omdömena ganska skiftande. I fråga om jordbrukets skötsel på av bolag förvärvade gårdar synes flertalet uppgiftslämnare luta åt den åsikten, att skötseln något förbättrats och i varje fall ej försämrats. Dock saknas ej de, som göra en motsatt uppfattning gällande.

Länsstyrelsen uttalar sig på följande sätt rörande bolagsjordens skötsel: "Inägojorden har i vanliga fall utarrenderats och därigenom ofta blivit svagare skött. Å andra sidan nedlägga bolagen icke sällan avsevärda kostnader för nybyggnad och förbättring av åbyggnader m. m." — Mera avgjort till förmån för bolagen äro de från *hushållningsgillena* ingångna uppgifterna. "Jordbrukets skötsel torde vanligen förbättrats, där fastigheterna övergått till äldre bruksbolag", skriver en gillesordförande, och en annan meddelar: "De egendomar, som försålts till bruks- och gruvbolagen hava i fråga om jordbruket såsom regel numera brukats bättre än månget bondhemman." Från ett tredje hushållningsgille anföres: "De större bolagen sköta sin åkerjord lika väl som den enskilde, mången gång bättre." — I samma riktning uttala sig åtskilliga *kommunalnämnder:* "De egendomar, som försålts till bolag eller industriidkare, äro i regel väl skötta." *(Axbergs kommun.)* — "Det har förekommit, att jordbrukets skötsel försämrats, när egendomen kommit i bolagens händer, men numera kan en förbättring påvisas." *(Lerbäcks kommun.)* — "Bolagsegendomarna, som inom kommunen utgöra ett fåtal, skötas av arrendatorer och torde hålla sig på en medelmåttig nivå." *(Järnboås kommun.)* — Ett tiotal kommunalnämnder hava gjort motsatta erfarenheter rörande bolagens sätt att handhava jordbruket. Från *Vikers kommun* meddelas exempelvis: "Jordbruket har försämrats betydligt å de av bolagen förvärvade fas-

tigheterna. Å en del egendomar, som äro under bolagets eget bruk, födas nu knappast mer än en tredjedel kreatur mot under den tid, då självägare innehade dem."

Jordbrukets skötsel på av enskilda personer köpta gårdar.

Beträffande skötseln av jorden på sådana egendomar, som kommit i händerna på enskilda, föreligga i allmänhet uttalanden endast rörande sådana jordbruk, som förvärvats av *skogsspekulanter*. Med bortseende från ett fåtal kommunalnämnder, som synas anse att varken försämring eller förbättring inträtt, är uppfattningen ganska enhällig om att denna kategori köpare lämnat jordbruket vind för våg. Ofta framhålles dock, att gårdarna ej någon längre tid stanna i dessa personers ägo utan avyttras, så snart skogen avverkats.

Länsstyrelsen anför rörande jordbrukets skötsel på av skogsspekulanter förvärvade fastigheter: "Ofta vanskötsel på grund av liten kreatursbesättning samt bristande vilja och intresse att underhålla en fastighet, som är avsedd att snarast avyttras." — Samma uppfattning möter man i *hushållningsgillenas* uttalanden. "Då fastigheterna övergått till skogsspekulanter, har jordens skötsel blivit av underordnad betydelse och den lindrigast möjliga." — "Inom vår ort finnes ett tiotal personer, vilka driva skogsspekulation som yrke och dessa försämra ej jordbruket, då de så gott som omedelbart ånyo försälja gårdarna avverkade till jordbrukare." — Det stora flertalet *kommunalnämnder* hysa samma uppfattning. "Fastigheter, som inköpts för skogsavverkning av s. k. jobbare, skötas ofta dåligt och utan nämnvärd djuruppsättning under den tid skogsavverkningen pågår." *(Axbergs kommun.)* — "Den jord, som skogsspekulanterna kommit över, har i allmänhet ej hunnit bli vanskött, då den i regel blivit försåld till verkliga jordbrukare, så snart skogen blivit avverkad." *(Lerbäcks kommun.)*

Att döma av de få uttalanden, som gjorts därutinnan, synas *övriga enskilda personers* skötsel av jordbruket vara vida överlägsen skogsspekulanternas. Dock saknas ej uttalanden, enligt vilka försämring inträtt.

Länsstyrelsen skriver: "Betydande kostnader nedläggas ofta för fastigheternas iståndsättande och förbättring." I samma riktning går följande uttalande: "Under senaste krisåret har jordbruket förbättrats å de egendomar, som köpts för kapitalplacering, nöjesändamål m. m., då erfarna personer handhava jordbruket." *(Ödeby kommun.)*

Förekomsten av vanhävd.

Synnerlig vanhävd av jordbruket synes ej hava förekommit, åtminstone ej i större utsträckning, på sådana gårdar, som ägas av *bolag* och *enskilda industriidkare*. Beträffande av *skogsspekulanter* och *jobbare* förvärvade fastigheter omtalas en del fall, inalles ett tiotal, då vanhävd förekommit.

Länsstyrelsen anför: "Jorden har lämnats utan annat bruk än att växande foder avbärgats, kreatur och gröda försålts, byggnader vanvårdats o. s. v. Vanligen hinner skadan dock ej bliva så betydlig, enär fastigheterna inom något år åter komma i bättre händer." Från *hushållningsgillena* meddelas bl. a.: "Egentlig vanhävd torde ej hava förekommit i någon nämnvärd utsträckning, men väl har kreatur och gröda försålts och byggnader fått förfalla." — "Endast ett fall är bekant, då vanhävd förekommit vid fastighetens övergång till enskild industriidkare, men däremot flera fall vid övergång till skogsspekulanter." *Kommunalnämnderna* förneka på några få undantag när, att vanhävd förekommit.

Skogens skötsel.

Beträffande skogens skötsel å de av *bolag* och *enskilda industriidkare* förvärvade gårdarna synas flertalet uppgiftslämnare vara av den uppfattningen, att en förbättring inträtt. Detta gäller särskilt för bolagens del. Så skriver länsstyrelsen, att skötseln vanligen förbättrats, enär bolagen så gott som alltid hålla ordnad skogshushållning. Länsstyrelsens omdöme om enskilda industriidkare i detta avseende utfaller något annorlunda, i det att det framhålles, att dessa ofta företaga allt för kraftig avverkning. Hushållningsgillena uttala sig genomgående i den riktningen, att förbättring inträtt i båda fallen. Av kommunalnämnderna ha omkring ett tjugutal såsom sin mening uttalat, att skogsskötseln förbättrats på av bolag förvärvade fastigheter, medan endast i några få fall en motsatt uppfattning göres gällande. I fråga om enskilda industriidkare är proportionen mellan svaren i gynnsam och ogynnsam riktning icke fullt densamma, men de gynnsamma svaren äro dock övervägande. Såsom prov på uttalanden må anföras:

"En del av bolagen sköta skogen bra. Enskild industriidkare med äganderätt till skogar finnes ej mer än i ett fall, och denne vårdar skogen med omsorg." *(Vikers kommun.)* — "Skogsskötseln förbättras i regel, när fastigheterna komma i bolagens händer. Raka motsatsen inträffar, då skogsspekulanter överkomma fastigheter." *(Järnboås kommun.)* — "Med avseende på bolag och andra industriidkare har skogen väl vårdats." *(Axbergs kommun.)*

Några uttalanden, huruvida förhållandena gestaltat sig olika före kriget och under krigsåren, ha som regel ej gjorts. I ett och annat svar har meddelats, att någon förändring härvidlag ej inträtt. Länsstyrelsen anför för sin del, att under krisåren med därunder rådande höga virkespriser avverkningarna betydligt ökats jämväl å bolagens marker, vartill kommit de omfattande huggningar, som företagits av bränslekommissionen.

Skogsskövling.

Uppenbar skogsskövling har förekommit i ganska stor utsträckning å av *skogsspekulanter* och *jobbare* förvärvade gårdar, medan däremot, såsom ju också framgår av det föregående, skogsskövling endast i undantagsfall förekommit å sådana gårdar, som ägas av *bolag* eller *enskilda industriidkare*. I många svar har därjämte uttryckligen betonats, att endast tack vare skogsvårdsstyrelsens ingripande skövling av skog förhindrats. Länsstyrelsen svarar nekande på frågan, huruvida skogsskövling förekommit från bolags och enskilda industriidkares sida, men bejakar frågan beträffande skogsspekulanter och jobbare, varvid dock tillägges, att lagen av den 28 juni 1918 visat goda verkningar. Hushållningsgillenas uppfattning belyses av nedanstående uttalanden:

"Vid försäljning till tillfälliga skogsspekulanter har skogsskövling som regel ägt rum, detta såväl före som under kriget." — "Uppenbar skogsskövling har förekommit, då fastigheten övergått till skogsspekulanter, men detta har numera omöjliggjorts genom skogsvårdsstyrelserna."

Av kommunalnämnderna ha omkring ett trettiotal besvarat frågan nekande för bolagens och de enskilda industriidkarnas del, och endast i ett par fall omtalas, att dessa fastighetsägare skulle ha skövlat skogen å sina gårdar. Däremot vitsordas i ett mycket stort antal uttalanden från kommunerna, att skogsskövling ägt rum å skogsspekulanter och jobbare tillhöriga gårdar. Nedanstående uttalanden må återgivas:

"Skogsskövling har icke förekommit från bolagens sida. I regel skötas skogarna av yrkesmässigt utbildade skogvaktare jämte av dem instruerade underlydande personer. Däremot kan man om skogsspekulanterna icke lämna samma omdöme. Där gäller det att på kortast möjliga tid från skogen avvinna den största möjliga inkomst och vad sedan återstår bekymrar dem föga. Någon nämnvärd skillnad under tiden före kriget och under krisåren torde icke kunna uppgivas." *(Järnboås kommun.)* — "Direkt skogsskövling har ej förekommit, då skogsvårdsstyrelsen alltid varit påpasslig." *(Näsby kommun.)*

Jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar.

På frågan, huru en jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas sätt att sköta jordbruk och skog å sina gårdar utfaller, har flertalet uppgiftslämnare uttalat sig till förmån för bolagen. "Bolagens fastigheter skötas i båda avseendena bättre", framhåller länsstyrelsen, och i samma riktning uttala sig hushållningsgillena. "Bolagen sköta sin jord och skog oftast lika bra som enskilda; ofta bättre ty ledningen är ofta mer kompetent än hos enskilda", meddelas från Östra Närkes hushållningsgille. De från kommunalnämnderna ingångna uppgifterna bestyrka detta förhållande. I ett par fall har meddelats, att någon skillnad ej kan konstateras. Följande uttalanden kunna anföras:

"Med avseende å skötseln av såväl jordbruk som skogsvård utfaller det till bolagens fördel." *(Hjulsjö kommun.)* — "Bolagen sköta såväl jordbruket som skogen bättre än enskilda spekulanter." *(Hällefors kommun.)* — "Båda parternas intressen enahanda med samma slutmål: God tillfällig förtjänst! Därför den minsta möjliga omkostnad för jordbruket och skogens rationella skötsel." *(Kumla kommun.)*

Försäljningarnas ekonomiska och sociala verkningar.

Inverkan på de kvarvarande bondernas ekonomiska ställning.

Till svar å frågan, huruvida genom industriens jordförvärv de kvarvarande självägande bondernas utkomstmöjligheter och ekonomiska välstånd förbättrats, har länsstyrelsen meddelat, att inkomsterna väl ökats genom förbättrad avsättning av produkter samt tillfällen till arbetsförtjänster, men att å andra sidan jordbrukets egna arbetslöner stigit genom konkurrensen med industrien om arbetskraft. Samma uppfattning kommer till synes i ett flertal uttalanden från kommunalnämnderna. Härom vittna exempelvis följande svar:

"I regel ha grannarna tjänat bra på körning, men förlorat genom att avverkningen betydligt höjt arbetslönerna för den manliga befolkningen, då bönderna i sin tur behöva arbetskraft." *(Rinkaby kommun.)* — "En del bönders välstånd har förbättrats; det som dock gjort det svårt

för lantbrukare är, att industrien tar all arbetskraft; de stora timpenningarna locka jordbruksarbetarna från landet." *(Längbro kommun.)* — "Under skogsavverkningarna ha givetvis varit goda körförtjänster, men större avsättningsmöjligheter för egendomarnas produkter ha ej härigenom upppstått, arbetslönerna hava i betydlig grad stegrats och drabbar detta även jordbrukarna." *(Vikers komun.)*

Ett tiotal kommunalnämnder ha som sin mening uttalat, att böndernas ekonomiska välstånd avsevärt förbättrats, och ungefär lika många anse, att någon förändring alls ej inträtt.

Från *Lerbäcks kommun* anföres följande om de gynnsamma ekonomiska verkningarna: "Brukssamhällena i kommunen äro avsättningsplatser för lantmännens produkter; en del mindre jordägare ha ständigt eller tillfälligt bruks- eller skogsarbete i bolagens tjänst. Tillfälle till förtjänster för lantmännen genom körningar av timmer, kol och ved åt bolagen förekomma. I stort sett har de självvägande jordbrukarnas ekonomiska välstånd förbättrats genom industrien i orten."

Inverkan i socialt hänseende.

Den inverkan, jordförvärven haft på de sociala förhållandena bland lantbefolkningen, synes, att döma av de ingångna svaren, ej hava varit mera betydande. Flertalet eller omkring ett tiotal landsfiskaler ha nekande besvarat frågan, huruvida förändring härutinnan inträtt. Mera detaljerade uttalanden föreligga endast från ett fåtal landsfiskaler, av vilka de flesta anse, att försämring inträtt.

Landsfiskalen i Karlskoga distrikt anför: "Genom bolagens förvärv av egendomar har antalet arrendatorer ökats, och då dessa till en del påverkas av agitatorer, äro de i högre grad än de självvägande missnöjda med den bestående ordningen och de sociala förhållandena. Jobbarnas föredöme har inverkat således, att det förnöjsamma och sunda arbetet, som icke lämnar hastiga vinster, mera föraktas. Hembygds- och fosterlandskänslan har även minskats i samma mån, som de fasta egendomarna liksom lösören gå ur hand i hand. Det sedliga tillståndet för övrigt torde icke hava försämrats eller förbättrats genom industrien." — En annan uppfattning kommer till synes i följande uttalande från *landsfiskalen i Sundbo distrikt:* "Bolagens befintlighet i en trakt med stor lantbefolkning har, genom att bolagen förbättrat kommunikations- och postförbindelserna på orten ävensom i många fall genom anordnandet av församlingslokaler m. m., där föreläsningar och dylikt givas, höjt de sociala förhållandena i orten. Lantbrukarnes inkomster på bolagen hava i allmänhet varit avsevärda, varigenom de själva kommit i bättre ekonomisk ställning och sett sig i stånd att för duglig arbetskraft höja lönen i nivå med industriarbetarens. Härav har ej kommit, att lantbefolkningen blivit beroende av bolagen eller att dessa åstadkommit någon 'vantrevnad' bland befolkningen. Jobbarnas föredömen hava däremot ej verkat annat än demoraliserande."

Länsstyrelsen tror det kunna antagas, att bolagens, men ännu mera skogsspekulanters och jobbares jordförvärv, icke inverkat gynnsamt i angivna avseenden. Även en del hushållningsgillen anse, att de ifrågavarande jordförvärven utövat ett mindre gynnsamt inflytande. Sålunda anföres bl. a.:

"I omedelbar närhet av de större industrisamhällena har den yngre arbetskraften dragits dit, och har naturligtvis de lugna lantliga förhållandena rönt inverkan därav och större vinst-

begär och oroligare förhållanden blivit rådande." — "Själva jordförvärvet har nog icke förstört bönderna. Däremot har industrien genom sina arbetare gjort lantbefolkningen mindre nöjd med sin lott."

Jordens återgång till verkliga jordbrukare.

I svaren på frågan, huruvida de försålda egendomarna så småningom åter kommit i verkliga jordbrukares händer, har i många fall en bestämd åtskillnad gjorts mellan den jord, som förvärvats av bolag, och den, som förvärvats av enskilda. I förra fallet ha mestadels köparna behållit jorden, medan i senare fallet densamma återgått till verkliga jordbrukare.

Länsstyrelsen anför följande: "Bolagen behålla så gott som alltid av dem inköpta fastigheter, varemot enskilda personer, som inköpt dessa i spekulations- eller avverkningsändamål, givetvis snarast möjligt åter försälja dem." Samma erfarenhet möter man i följande av ett *hushållningsgille* gjorda uttalande: "Den jord, som förvärvats av i orten befintliga bruk, har stannat i köparens ägo, då däremot övriga köp till större delen genom återförsäljning slutligen stannat i jordbrukarhänder."

Av kommunalnämnderna har ett trettiotal meddelat, att jorden åter förvärvats av verkliga jordbrukare, medan endast ett fåtal haft motsatta uppgifter. Såsom förut framhållits, har likväl ofta betonats, att bolagen mera sällan avyttra sina jordbruksfastigheter.

Från *Kils kommun* säges exempelvis: "Vad bolagen inköpt, har stannat i deras ägo, men utgöres huvudsakligen av skogsegendomar. Vad som styckats innehaves av verkliga jordbrukare. Det som inköpts av enskilda spekulanter har i många fall bytt ägare." Från *Lerbäcks kommun* anföres: "Den jord, som köpts av bolagen, befinner sig fortfarande till största delen i dess ägo, den övriga är till övervägande del åter i verkliga jordbrukarehänder."

18. Västmanlands län.

Naturförhållanden, näringar m. m.

I avseende på de naturliga förutsättningarna för jordbruksnäringen råder stor olikhet mellan de nordvästra och de sydöstra delarna av Västmanlands län. Det förra området eller den västmanländska *Bergslagen*, till vilket höra Skinnskattebergs och Gamla Norbergs härader jämte angränsande kommuner av Snevringe och Åkerbo härader, ligger till vissa delar ovan den högsta marina gränsen och äger i stort sett föga av de för jordbruket gynnsamma sedimentära jordarterna. Till sin största del är detta område en starkt kuperad skogsbygd. Den sydöstra delen av länet utgöres däremot av en *slättbygd*, där de lösa jordlagren bestå av ofta nog kalkaktiga leravlagringar.

Siffrorna för den *odlade jordens* förekomst giva tydliga vittnesbörd om, hur denna skiljaktighet i naturförhållanden påverkat de agronomiska förhållandena inom länet. I Bergslagen uppgår sålunda den odlade jorden till endast 9 % av områdets landareal, medan å slättbygden 34 % av hela ägovidden utgöres av åker. Skillnaden i nu angivna avseende mellan länets olika delar framstår än tydligare, om man jämför den relativa utbredningen av den odlade jorden i länets minst uppodlade härad, Skinnskattebergs, med den invid Västerås liggande jordbruksbygden, Tuhundra härad. I det förra häradet utgör sålunda åkerjorden endast 8 % men i det senare häradet 44 % av de respektive landarealerna.

Skogstillgången inom Västmanlands län är i allmänhet ganska god, bortsett från de två längst i sydöst belägna Simtuna och Torstuna härader, där skogs- och hagmarken ej uppgår till mer än 40 resp. 50 % av landarealen. Bergslagen äger den rikligaste skogstillgången. I Skinnskattebergs härad uppgår skogs- och hagmarken till ej mindre än 80 % av häradets hela ägovidd, i Gamla Norbergs härad är siffran något lägre. För länet i dess helhet utgör nämnda ägoslag 60 % av landarealen.

I fråga om *jordfördelningen* kännetecknas Västmanlands län av den synnerligen talrika förekomsten av bondgårdar och vid sidan härav ett ej ringa antal herrgårdar, medan det mindre jordbruket, bestående av småbruk och lägenheter, är av ringa betydenhet. Länet äger sålunda ifråga om brukningsdelarnas storlek samma karakteris-

tiska drag som de övriga Mälarlänen. I all synnerhet gäller detta den västmanländska slättbygden, där ej mindre än 43 % av samtliga jordbruk utgöras av bondgårdar och 6,6 % av herrgårdar. Av den samfällda åkerarealen å slättbygden disponera bondgårdarna 54.9 % och herrgårdarna 34.5 %. För det mindre jordbruket återstår sålunda ej mer än 10,6 % av åkerjorden. I Bergslagen är däremot, som vanligt i skogsbygderna, förekomsten av lägenheter och småbruk av större betydenhet.

Försäljningarnas omfattning.

Inom Västmanlands län synas, att döma av de ingångna uppgifterna, självägande bönder och andra jordägare hava under de senaste årtiondena i ganska stor utsträckning försålt sina jordbruksfastigheter till såväl bolag som enskilda personer, som icke tillhöra den verkligt jordbruksidkande befolkningen. Länsstyrelsen, hushållningssällskapet, odlingsrådet m. fl. vitsorda sålunda förekomsten av dylika försäljningar, av vilka flertalet ägt rum till enskilda personer. Av 65 kommuner, från vilka uppgifter i berörda hänseende influtit, ha 34 vitsordat förekomst av försäljningar till bolag samt 52 förekomst av försäljningar till enskilda utanför jordbrukareklassen. Därvid har dock i omkring ett tiotal fall särskilt framhållits, att försäljningarna varit av mera sporadisk natur. Försäljningar ha förekommit inom länets samtliga härader, i större utsträckning inom Siende, Åkerbo, Gamla Norbergs och Simtuna härader.

Bolags förvärv.

Beträffande bolagens köp anför länsstyrelsen, att ett och annat industriellt verk under de senaste åren inköpt fastigheter i ej ringa omfattning. Odlingsrådet meddelar, att försäljningar skett till *trävarubolag* såväl före som under kristiden i ungefär samma omfattning, till *industribolag* i större omfattning under kristiden för att säkerställa köparnas behov av bränsle och lantmannaprodukter åt industribefolkningen, till *jordstyckningsbolag* företrädesvis under tiden 1903—10, då egnahemsrörelsen som bäst florerade, samt till *jordbruksbolag* och *andra bolag* mera sällan. Hushållningssällskapet yttrar, att det givetvis under de senaste årtiondena förekommit åtskilliga fall, då inom sällskapets område bondjord övergått till bolag, främst till järnverk och därmed jämförliga industrier, varvid det naturligtvis mest varit fråga om skogrika egendomar. Någon synnerligen vidsträckt utbredning syntes dock bolagens jordinköp icke hava ernått. Enligt uppgifterna från kommunalnämnderna ha flertalet försäljningar ägt rum till *trävarubolag*. Dylika försäljningar omtalas från ett tjugutal kommuner. Försäljningar till industribolag omtalas från omkring tio kommuner. Mera sällan inberättas, att försäljningar skett till övriga slag av bolag. Särskilt inom det relativt skogrika Gamla Norbergs härad synas försäljningarna hava varit mera omfattande, såsom framgår av följande uttalanden:

"Under de senaste årtiondena har inom denna kommun de självägande böndernas antal minskats i hög grad därigenom, att de försålt sina gårdar huvudsakligen till industribolag och till staten, och märkvärdigt nog föredraga de att sälja till industribolagen och staten framför att sälja till enskilda." *(Norbergs kommun.)* — "Fyra till fem hemman försålda till trävarubolag, cirka tio till tolv egendomar till andra industribolag." *(Västanfors kommun.)*

Även från andra trakter av länet omtalas omfattande förvärv från bolagens sida. Från Nora kommun meddelas exempelvis, att under de senaste tio åren sex egendomar sålts till trävarubolag samt fem egendomar till jordstyckningsbolag.

Enskilda personers förvärv.

Försäljningar till enskilda personer hava förekommit oftare än försäljningar till bolag. Den kategori av enskilda köpare, som därvid varit starkast företrädd, har varit skogsspekulanterna. Hushållningssällskapet meddelar om de olika slagen av köpare följande:

"Till köpare av skog för industriella ändamål ha försäljningar skett mera sällan, till skogsspekulanter i stor utsträckning, speciellt under åren 1905 men även senare, till jordstyckningsspekulanter; till jobbare i stor utsträckning under kristiden, då dessa tillskansat sig oskäliga vinster dels på realisation av inventarier och inneliggande gröda, dels genom s. k. grödköp (arrendator på ett år med rätt för denne att fritt förfoga över grödan och utan skyldighet att hålla kreatur); till enskilda för kapitalplacering i mycket ringa utsträckning, knappast någon alls."

Odlingsrådet anför:

"Under de senaste årtiondena och främst under krigsåren ha enskilda personer uppträtt såsom köpare av jordbruksfastigheter, därvid understundom bjudande rena fantasipris. Huruvida avsikten med köpen varit skogsavverkning eller jordstyckning eller båda tillsammans är icke gott avgöra. Även rena jobbareköp ha förekommit ehuru icke i avsevärd omfattning."

Av uppgifterna från kommunerna erfar man, att försäljningar till enskilda personer ägt rum i stor utsträckning, men att det så gott som uteslutande varit *skogsspekulanter* och *jobbare* som varit köpare. Endast i ett fåtal fall omtalas övriga i formuläret angivna kategorier. Omkring ett fyrtiotal kommunalnämnder utpeka särskilt jobbare och ungefär tjugufem skogsspekulanter. Köp från enskilda spekulanters sida synas ha förekommit jämväl före *krisåren,* men nått större omfattning först under nämnda tid. Till belysande av de av kommunalnämnderna härutinnan gjorda erfarenheterna, må följande uttalanden anföras:

"Ett hemman om c:a 10 har åker och c:a 30 har skog köptes 1911 av en handlande och såldes åter 1916. Sköttes under tiden mindre väl. Övergick 1916 till en skogsspekulant, som rakade tämligen rent i skogen och 1918 sålde det till en verklig jordbrukare. — År 1913 avsöndrades en egendom från A. fideikommiss och såldes till en jobbare, som till år 1918 sög ut ur egendomen så mycket som möjligt. På en del av egendomen sattes en grödköpare, samtidigt som skogen skövlades och, när detta var undanstökat, frånsåldes nämnda del först, och därefter realiserades huvudgården och kom då i händerna på en skomakare, vilken kort tid efteråt bjöd ut

egendomen utan att finna köpare." *(Västerås-Barkarö kommun.)* — "Egendomen B. såldes för c:a 10 år sedan för 125,000 kronor till skogsspekulanter, som avverkade skogen. Egendomen har sedan dess, efter vad som uppgives, bytt ägare ytterligare 12 gånger." *(Ramnäs kommun.)* — "Några större gårdar med en areal av sammanlagt 700 har ha under krigsåren flera gånger bytt ägare i spekulationssyfte." *(Björskogs kommun.)* — "På de senaste åren, de s. k. krisåren, har sådan försäljning ägt rum, och torde det vara en 10 à 20 ägare, som försålt sina fastigheter till jobbare, men endast ett fåtal ha försålts flere gånger." *(Kila kommun.)*

De försålda egendomarnas storlek.

Rörande storleken av de försålda gårdarna ha odlingsrådet, hushållningssällskapet samt flertalet landsfiskaler såsom sin mening uttalat, att försäljningarna omfattat såväl större egendomar som bondgårdar. Flertalet kommunalnämnder uppgiva, att köpen gällt mindre gårdar, från ett femtontal kommuner omtalas dock båda slagen, och ett tiotal framhålla, att särskilt större gårdar varit utsatta för försäljning.

Ägostyckningar och jordavsöndringar.

Någon ägostyckning eller jordavsöndring från bondgårdarna synes ej ha ägt rum i större utsträckning. Odlingsrådet upplyser sålunda, att ägostyckning och jordavsöndring förekomma sällan samt tillägger, att företrädesvis säljes blott avverkningsrätten till skogen. Hushållningssällskapets uttalande går i samma riktning. Inemot ett fyrtiotal kommunalnämnder hava svarat nekande i denna punkt. Ett tiotal uppgiva, att ägostyckning och jordavsöndring förekommit men endast i mindre utsträckning. I några fall har uppgivits, att dylik styckning ägt rum och varit av ganska omfattande natur. Till belysande härav må nedanstående uttalanden återgivas:

"Ägostyckning och jordavsöndring har i rätt stor skala ägt rum inom kommunen. Dock ha i dylika fall enskilda köpare utgjorts av arbetare vid industrierna." *(Norbergs kommun.)* — "Det vanligaste av här nämnda fall är, att jordägare sålt avverkningsrätten till skogsskiften (i allmänhet ej själva marken), gröda eller så. Avsöndring förekommer sällan, enär gårdarna äro av lagom storlek och i allmänhet ej för stora. Köpare av skog eller skogsskiften äro givetvis trävarubolagen, och orsaken till försäljningar av nämnda slag äro till allra största delen önskan att avlyfta en del av jordbrukets skuldbörda." *(Badelunda kommun.)*

Orsaker till försäljningarna.

Orsaker till försäljning av bondgårdar.

Orsakerna till försäljningarna ha enligt de ingångna uppgifterna varit mångskiftande. Odlingsrådets svar i denna punkt är av följande lydelse:

"Före kristiden, särskilt i början av 1900-talet, övergick mången fastighet i annans hand på grund av ekonomiska svårigheter, men det som huvudsakligen föranlett till försäljning har varit följande. Svårigheten att erhålla arbetskraft och den alltmer och mer avtagande arbetsintensiteten ha hos många förorsakat leda vid jordbruket och förorsakat försäljning. Under kristiden ha de höga pris, som bjudits, lockat till försäljning, i det att ägaren sett, att han genom säker placering av pengarna fått samma eller större inkomst utan arbete och utan risker, som han förut haft på jordbruket. Mången gång har avsikten att inköpa annat jordbruk föranlett försäljning."

Hushållningssällskapet anför, att motiven varit mycket växlande, men att *högt pris* å hemmanet och avsikten att slå sig till ro med det erhållna kapitalet nog torde ha varit det vanligaste skälet under kristiden. Sistnämnda orsak angives också av ett stort antal kommunalnämnder — inemot ett tjugutal —, medan omkring hälften så många framhålla högt pris i förening med spekulativ uträkning att vid fallande konjunkturer köpa annat jordbruk. Högt pris utan vidare nämnes av omkring ett tiotal. Vid sidan härav och i ungefär samma utsträckning angivas såsom försäljningsorsaker *ledsnad vid jordbruk, avsikt att omedelbart inköpa jordbruk å annan plats, svårighet att få arbetskraft* samt, särskilt före krisåren, *ekonomiska svårigheter*. Till belysande av uppfattningen hos sistnämnda uppgiftslämnare må följande uttalande återgivas:

"Svårighet att få arbetskraft, särskilt vid skötseln av kreatur, och den långa arbetstiden vid jordbruket, jämförd med den vid industrien förekommande. En del ha eljest ledsnat vid jordbruket, och oftast har jämförelsevis högt pris erbjudits för hemmanet." *(Norbergs kommun.)* "Före kriget torde ekonomiska svårigheter, brist på arbetskraft samt även ledsnad vid jordbruk gjort sig gällande. Under senare åren ha de höga prisen på jordbruksfastigheter lockat till försäljning." *(Badelunda kommun.)* — "Orsakerna till försäljning äro nog i de flesta fall flera samverkande, dels svårighet att få arbetskraft och därigenom uppkommen ledsnad vid jordbruket. Erbjudes därvid ett högt pris för egendomen, så att ägaren blir så ekonomiskt oberoende, att han kan slå sig till ro i några år, oftast med tanke att vid fallande konjunkturer återinköpa egendom, faller han ofta för lockelsen att sälja." *(Skerike kommun.)*

Orsaker till försäljning av större egendomar.

Orsakerna till försäljningen av herrgårdar synas i stort sett ha varit desamma, som föranlett bondgårdarnas försäljning. Odlingsrådet refererar på denna punkt till sitt uttalande rörande orsakerna till de mindre gårdarnas avyttrande. Sammaledes är fallet med åtskilliga kommunalnämnder. I allmänhet hava dock kommunalnämnderna icke lämnat några särskilda upplysningar i denna punkt. I de fall, då uppgifter lämnats, ha såsom motiv framhållits i första hand *högt pris* samt därjämte *ekonomiska svårigheter* och *ledsnad vid jordbruk*. Några få omtala dessutom fall, då *brist på arbetskraft* varit huvudorsaken.

Jordbrukets och skogens skötsel å de försålda gårdarna.

Jordbrukets skötsel å de till bolag försålda gårdarna.

De försäljningar av jordbruksfastigheter, som ägt rum till bolag, synas i allmänhet ej hava medfört någon försämring i jordbrukets skötsel. Härom vittna åtskilliga uttalanden, bl. a. från hushållningssällskapet och odlingsrådet. Hushållningssällskapet framhåller sålunda, att jordbrukets skötsel i allmänhet icke lidit av att komma under bolag, snarare tvärtom, då det varit fråga om järnbruksbolag, som varit kapitalstarka. Odlingsrådet anser, att då fastighet övergått till bruksbolag och kommit under dettas direkta skötsel, har brukningen icke försämrats. I samma riktning gå flera uttalanden från kommunalnämnderna, av vilka dock ett stort antal antingen ej lämnat

svar i denna frågepunkt eller ock i svaret ej gjort åtskillnad på de olika kategorierna köpare. Följande belysande svar må anföras:

"De egendomar, som före krigstiden sålts till trävarubolag, ha ej lidit skada till jordbruket, enär dessa skaffat dugliga arrendatorer. *(Huddunge kommun.)* — "De bolag, som inneha egendomar, ha förbättrat desamma." *(Skerike kommun.)* — "Då egendomen övergått till bolag, ha i flera fall skötseln förbättrats." *(Enåkers kommun.)*

I andra kommunuppgifter åter uttalas den meningen, att varken förbättring eller försämring inträtt. I några fall konstateras försämring. Så meddelas exempelvis från Norbergs kommun, att då bolag inköpt hemman, har i de flesta fall jordbrukets skötsel försämrats, enär hemmanen övertagits av arrendatorer, vilka pläga sakna intresse för en god skötsel av jordbruket.

Jordbrukets skötsel på av enskilda personer köpta gårdar.

I fråga om övriga kategorier köpare, enskilda industriidkare, skogsspekulanter och andra enskilda personer, däri inbegripna även jobbare, ha de ingångna uppgifterna endast berört det sätt, varpå skogsspekulanterna och jobbarna skött jordbruket. Några få uttalanden föreligga även beträffande *enskilda industriidkares* jordbruk men ej i tillräckligt antal för att giva stöd åt vare sig den ena eller andra uppfattningen. Över *skogsspekulanters* och *jobbares* jordbruksskötsel har en enhällig förkastelsedom avkunnats. Dock har ofta betonats, att fastigheterna endast kortare tid stannat i deras ägo och sedermera kommit i händerna på verkliga jordbrukare.

Odlingsrådet meddelar i denna punkt: "Har försäljning skett till skogsspekulanter, har brukningen i flertalet fall blivit sämre än förut." — *Hushållningssällskapets* omdöme är: "I fråga om skogsspekulanter och jobbare ställer sig saken sämre än i fråga om bolagen, i synnerhet under själva styckningstiden, om styckning av egendomen företages." Samma uppfattning möter man i *kommunalnämndernas* svar, såsom framgår av bl. a. följande uttalanden: "Någon förbättring av jordbruket har naturligtvis ej skett, då skogsspekulanter haft hand om egendomen, men i de flesta fall ha dessa avverkat större eller mindre områden av skogen på viss tid och sålt egendomen i sin helhet så snart som möjligt." *Harakers kommun.)* — "Skogsspekulanter och jobbare hava i regel skött jordbruket dåligt, i det att växande gröda försålts och jorden brukats dåligt; dylika ägare hava dock innehaft fastigheterna endast en kort tid, ett år eller kortare tid." *(Harbo kommun.)* — "Skötseln av de egendomar, som kommit i händerna på s. k. jobbare, har utan undantag försämrats, då alltid första åtgärden varit att försälja kreaturbesättningarna och därefter grödan eller driva kreaturslöst jordbruk." *(Skerike kommun.)*

Förekomsten av vanhävd.

Vanhävd i egentlig mening synes ej ha förekommit i någon nämnvärd utsträckning, i varje fall ej på några av bolag förvärvade egendomar. Däremot har ett påfallande stort antal fall omtalats, då s. k. grödförsäljning ägt rum. Odlingsrådet uppgiver, att vanhävd icke förekommit när bruksbolag förvärvat äganderätten, men i mindre utsträckning när skogsspekulanter och jobbare haft hand om gårdarna. Hushållningssällskapet anser, att vanhävd genom grödförsäljning är en inom Västmanlands län

synnerligen vanlig företeelse, men att dylik försäljning förekommer nästan uteslutande å enskild jord och därvid även i ganska vidsträckt grad å jord, som icke gått i handel. Sällskapet upplyser vidare, att under kristiden talrikt förekommit köp av växande gröda på rot, därvid ofta betalats rena fantasipris. Kommunalnämnderna vitsorda, att fall av vanhävd förekommit å skogsspekulanternas gårdar, dock endast mera sällan. Nedanstående uttalanden må anföras:

"Jorden lämnas utan annat bruk än att växande foder avbärgas." *(Ramnäs kommun.)* — "Grödförsäljning har förekommit särskilt på fyra medelstora gårdar av ägarna själva, därav på två i en lång följd av år." *(Irsta kommun.)* — "Vanhävd har förekommit på så sätt, att jorden plöjts samt besåtts och skördats under en följd av år utan att tillföras någon gödsling. På gården bor vanligen en s. k. grödköpare. Torparebostäder ha lämnats utan vård och fått förfalla jämte gårdens övriga byggnader." *(Himmeta kommun.)*

Skogens skötsel.

I fråga om skogarnas vård ha *bolagen* i regel fått goda vitsord. Hushållningssällskapet meddelar sålunda, att i bolags händer skogsbruket vanligen förbättrats. Odlingsrådet har gjort liknande erfarenhet. Från kommunalnämnderna föreligga endast ett fåtal yttranden i frågan. Flertalet av dessa gå dock i för bolagen gynnsam riktning.

Från *Norbergs kommun* meddelas exempelvis följande: "Skogsskötseln har helt visst förbättrats, då bolag inköpt hemman inom kommunen. Det är väl huvudsakligen för skogens skull, som bolagen köpt egendomar, och desamma vårdas helt visst rationellt."

På åtskilliga håll har man dock gjort mindre goda erfarenheter. Härom vittna följande tvenne uttalanden:

"Skogsskötseln har försämrats i lika hög grad, när fastigheterna övergått till bolag som till enskilda industriidkare. *(Enåkers kommun.)* — "Å den försålda egendomen har skogen till största delen avverkats av bolaget. Någon skogsplantering har ej verkställts." *(Tillberga kommun.)*

Mera skiftande än beträffande bolagens skogsskötsel äro åsikterna om skogsskötseln å av *enskilda industriidkare* förvärvade gårdar. Odlingsrådet anser, att enskilda köpare utövat en god skogsvård, medan i hushållningssällskapets uttalande en rakt motsatt uppfattning göres gällande. Flertalet av de få kommunalnämnder, som på denna punkt lämnat svar, synas luta åt den åsikten, att försämring inträtt. Från Västanfors kommun omtalas sålunda: "i regel totalavverkning" och från Ramnäs kommun erfar man likaledes, att skogsskötseln försämrats.

Skogsskövling.

Uppenbar skogsskövling synes ej ha förekommit, åtminstone icke i nämnvärd utsträckning, på jordbruksfastigheter som förvärvats av *bolag* och *enskilda industriidkare.* "Skogsskövling har oss veterligt icke förekommit, när fastighet övergått till bruksbolag", meddelar odlingsrådet. Avverkningen av skogen har visserligen, enligt vad som uppgives från en del orter, drivits ganska långt, i regel har dock sörjts för återväxten.

Helt annorlunda äro omdömena i fråga om *skogsspekulanter* och *jobbare*. Så gott som undantagslöst framhålles, hurusom dessa kategorier gjort sig skyldiga till skövling av skog. "Skogsskövling inträder undantagslöst efter sådana köp, som till kristidspriser avslutats med skogsspekulanter och jobbare", meddelar hushållningssällskapet. Ett fyrtiotal kommunalnämnder bestyrka detta. Av de talrika uttalandena må följande återgivas:

"Skogsskövling har förekommit i hög grad. Skogsvårdsstyrelssen har nödgats ingripa, fastän tyvärr försent. Skogsskövling har huvudsakligen förekommit under kristiden." *(Himmeta kommun.)* — "Uppenbar skogsskövling har förekommit, synnerligast under krisåren av s. k. jobbare, därvid hela områden, beväxta med ungskog, avverkats." *(Skerike kommun.)* — "I allmänhet avverkas allt virke, som kan försäljas, även vekt, sådant som stör, stänger, props m. m., och de fröträd, som kvarlämnas, äro ofta så klena, att en storm sopar bort dem." *(Badelunda kommun.)* — "När en skogsjobbare köper en egendom i spekulationssyfte, faller det av sig självt, att egendomens skogsbestånd skövlas." *(Västerfärnebo kommun.)*

Av det anförda torde framgå, att skogsskövling förekommit såväl före som under *kristiden*, dock i långt större utsträckning under densamma.

Jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar.

Jämför man den skötsel, som bolag och enskilda spekulanter ägnat jordbruk och skog å sina fastigheter, utfaller denna jämförelse, såsom ock av det föregående framgår, till bolagens förmån. De svar, som ingått på den direkta frågan härom, vitsorda detta förhållande. "I båda fallen utfaller jämförelsen utan all tvekan till bolagens förmån", yttrar sålunda hushållningssällskapet. Odlingsrådet skiljer dock på bruksbolagen och sågverksbolagen: "Jämförelsen utfaller till bruksbolagens fördel såväl vad jordbruk som skogsvård beträffar, men till sågverksbolagens nackdel i båda dessa saker". Av kommunalnämnderna sätta åtskilliga bolagen framför de enskilda spekulanterna, under det att ungefär lika många jämställa dem.

Försäljningarnas ekonomiska och sociala verkningar.

Inverkan på de kvarvarande böndernas ekonomiska ställning.

På frågan, huruvida genom industriens jordförvärv de kvarvarande självägande böndernas utkomstmöjligheter och ekonomiska välstånd förbättrats eller försämrats, svarar odlingsrådet, att någon ändring i böndernas ekonomiska villkor på grund av nämnda jordförvärv ej kunnat konstateras. Hushållningssällskapet anför härutinnan:

"Omkastningarna i äganderättsförhållandena ha icke varit så avsevärda, att någon förändring med avseende på utkomstmöjligheterna därigenom inträtt. Däremot inverkar ju industriens utveckling på en ort ganska betydligt genom att suga åt sig arbetskraft från jordbruket, under det å andra sidan någon förbättring i avsättningsmöjligheterna för jordbrukets del därigenom har uppstått."

Kommunalnämnderna, av vilka dock ett stort antal ej lämnat något svar i denna punkt, anse i allmänhet, att ett förbättrat tillstånd inträtt genom industriens jordför-

värv. Ett tjugutal har uttalat sig i denna riktning utan någon som helst reservation, medan ett fåtal ansett, att någon ändring ej alls inträtt. Om försämrade utkomstmöjligheter föreligger ej något uttalande. Följande yttranden må återgivas:

"Förbättrats genom ökade tillfällen till skogs- och järnkörning. Krisårens enorma arbetsförtjänster och forlöner hava kraftigt förbättrat böndernas ekonomiska välstånd." *(Gunnilbo kommun.)* — Genom senaste årens utveckling ha såväl arbetslöner som pris på skogsprodukter ökats, varför bönderna här i orten ej förlorat på att bolag och industri köpt åtskilliga fastigheter, och några obehag för grannar torde ej förekomma." *(Nora kommun.)* — "De självägande böndernas så väl som arrendatorernas ekonomiska välstånd har på senare tid i allmänhet betydligt förbättrats, icke så mycket genom ökade tillfällen till arbetsförtjänst, som fastmer på grund av höga priser för lantbrukets produkter och för kreatur, som avyttrats." *(Sala landskommun.)*

Inverkan i socialt hänseende.

I allmänhet synas bolagens och de enskilda skogsspekulanternas och jobbarnas jordförvärv ej i nämnvärd mån hava inverkat på de sociala förhållandena bland ortsbefolkningen. Nära ett tiotal landsfiskaler och ett trettiotal kommunalnämnder ha således framhållit, att enligt deras åsikt någon förändring i berörda hänseende ej kunnat förmärkas. Samma uppfattning kommer tillsynes i hushållningssällskapets yttrande, däri framhålles, att kristidens vanliga följder i moraliskt avseende visat sig fullt ut lika svåra på de orter, där jordförsäljningen varit ringa eller ingen. Men uttalanden saknas ej heller, i vilka en motsatt uppfattning göres gällande.

Odlingsrådet anför sålunda bl. a.: "Jobbarnas föredöme, speciellt vid kristidslagarnas efterföljd, har demoraliserat den gamla lantbrukarebefolkningen. Det sedliga tillståndet har tyvärr ej förbättrats genom industriens uppkomst och tillväxt. Snarare tvärtom. Traktan efter nöjen för ungdomen samman till ej alltid så oskyldiga dansnöjen och andra tillställningar." — *Landsfiskalen i Norbergs distrikt* anför: "Uppenbarligen är trevnaden mindre för bönderna, då de självägandes antal allt mer och mer minskas i de skilda byarna, och då i stället för burgna grannar en del rätt fattiga arrendatorer kommit i stället. I något större beroende hava naturligtvis bönderna ej kommit. Något demoraliserande för dem ha ej jobbarnas jordförvärv varit. I moraliskt avseende anser jag, att lantbefolkningen försämrats." — Från *Sevalla kommun* meddelas: "Att dessa försäljningar av egendomar och skog till höga pris haft menlig inverkan så till vida, att lite var — även personer om vilka man trott, att de aldrig kunnat komma att hysa en tanke att skilja sig från fädernetorvan — blivit oroliga och egentligen icke haft något emot att sälja sin gård och skog är påtagligt. Frestelsen har gjort de starka band, som förut fäste bonden vid jorden, sköra. Då dessutom inom socknen funnits s. k. egendomsagenter, ha även dessa bidragit till att demoralisera brukarna och störa lugnet och trevnaden i jordbruksyrket, tack vare dessa agenters erbjudna hjälp med och frestelse till försäljning." — I samma riktning gå ett flertal uttalanden.

Jordens återgång till verkliga jordbrukare.

Den jord, som avhänts den verkliga jordbrukarklassen, synes i regel genom nya köp åter ha kommit i verkliga jordbrukares händer. Härom vittna flertalet uttalanden.

Länsstyrelsen anför sålunda, att de fall, då jordbruksfastigheter varaktigt övergått till ägare, vilka icke kunna anses tillhöra den verkligt jordbruksidkande befolkningen, torde, om man tar hänsyn till förhållandena under de senaste årtiondena, vara färre än de fall, i vilka motsatsen ägt rum. Hushållningssällskapet meddelar: "att om köparen varit ett bolag, köpet i allmänhet blivit beståndande, medan jord, som kommit i jobbarehänder, givetvis ofta byter ägare". Odlingsrådet anför rörande de ifrågavarande förhållandena, att fastigheter, som förvärvats av trävaru- och jordstyckningsbolag samt av köpare av skog för industriella ändamål eller av skogs- och jordstyckningsspekulanter, i allmänhet återgått i verkliga jordbrukarehänder. Av såväl landsfiskalerna som kommunalnämnderna har flertalet uttalat såsom sin åsikt, att jorden i regel återgått till verkliga jordbrukare, när det är fråga om sådan jord, som förvärvats av enskilda spekulanter o. d. I fråga om av bolag inköpta jordbruksfastigheter, hava förhållandena däremot varit mer olikartade. Vad sålunda beträffar av industribolagen köpta fastigheter, torde dessa i regel hava stannat i nämnda bolags ägo. Där köparen åter varit ett trävarubolag, har fastigheten efter slutad avverkning så gott som alltid återgått i jordbrukares händer.

19 a. Kopparbergs län, östra delen.[1]

Naturförhållanden, näringar m. m.

Ifrågavarande del av Kopparbergs län omfattar dels de omkring sjön Runn och nedre Dalälven i länets östra del liggande kommunerna samt dels de sydväst därom belägna kommuner, som höra till länets egentliga bergslagsregion, Västerbergslags tingslag. Mellan dessa kommuner, å ena sidan de kring nyssnämnda sjö och i floddalen belägna kommunerna samt å andra sidan bergslagskommunerna, råda stora olikheter med avseende på naturförhållandena. Det förra området utgöres till stor del av slättbygd och ligger till sin största del nedanför den högsta marina gränsen. Jordmånen inom detta område, här kallat *slättbygden,* utgöres av ishavs- och insjöleror. Det andra området, *bergslagsregionen,* har en skarpt kuperad terräng och ett relativt högt läge över havet. Inom detta område utgöras de lösa jordlagren så gott som överallt av det hårda morängr uset.

Nu antydda skiljaktigheter i naturförhållandena hava till följd, att mellan dessa områden råder den största skillnad i fråga om förekomsten av *odlad jord* och skogsmark. Å slättbygden uppgår sålunda den odlade jorden till omkring 15 % av hela landarealen. I vissa delar av samma bygd har åkerarealen ännu större utbredning, exempelvis i Folkärna och Stora Skedvi kommuner, där den odlade jorden utgör mer än en fjärdedel av hela landarealen. I bergslagsregionen åter uppgår den odlade jorden till ej fullt 5 % av landarealen.

Skogstillgången synes vara ungefär lika riklig inom båda områdena, ungefär 75 % av hela landarealen. I en och annan kommun å slättbygden är dock skogstillgången avsevärt lägre.

En jämförelse mellan antalet *brukningsdelar* av olika storlek giver en god bild av de båda områdenas olika karaktär i jordbrukshänseende. Å slättbygden utgöres 32 % av hela antalet brukningsdelar av bondgårdar; återstoden består av småbruk och lägenheter, så när som på ett fåtal herrgårdar. Slättbygden är alltså en betydande

[1] Avser den del av länet, som ej tillhör förbudslagens område.

bondejordbruksbygd. I bergslagen däremot bestå så gott som samtliga jordbruk av mindre brukningsdelar. Mer än 90 % av samtliga jordbruk därstädes utgöras av småbruk och lägenheter.

Försäljningarnas omfattning.

Då, som bekant, industrien inom ifrågavarande del av länet intager ett synnerligen betydande rum och då vidare skogstillgången är relativt god, har man anledning förvänta, att jord i ganska stor utsträckning skall hava gått ur jordbrukarnas händer till bolag och enskilda industriidkare, spekulanter o. d. De ingångna meddelandena giva också vid handen, att en dylik jordmobilisering ägt rum så gott som överallt inom området. Av de från 21 lantkommuner ingångna uttalandena meddelar endast ett, nämligen det från Sundborns kommun, att det ej inträffat under de senaste årtiondena, att bolag eller enskilda, till jordbrukareklassen icke hörande personer förvärvat jord från verkliga jordbrukare.

Emellertid hava försäljningar på några undantag när ej någonstädes förekommit i någon större utsträckning. Oftast säges nämligen, att försäljningar förekommit i "enstaka fall", "i ringa omfattning", "endast undantagsvis" etc. Detta gäller framförallt de kommuner, som här räknats till slättbygden. I dessa kommuner vill det synas, som om bondhemmanen i stort sett föga berörts av försäljningarna. Det är bland slättbygdskommunerna endast från Husby och Grytnäs motsatsen förspörjes. I bergslagsregionen hava försäljningar ägt rum i något större omfattning än å slättbygden, men ej heller i bergslagen kan man säga, att försäljningar förekommit i någon större skala med undantag för Söderbärke och Norrbärke kommuner, varifrån det säges, att jord i mera avsevärd omfattning gått ur den verkliga jordbrukareklassens ägo.

Bolags förvärv. Av de tvenne kategorier köpare, om vilka här är fråga, nämligen bolag och enskilda, till jordbrukareklassen icke hörande personer, hava bolagen varit de oftast förekommande köparna. I synnerhet har det varit *trävarubolag* och *industribolag*, som gjort uppköp av fastigheter. Dylika köp inberättas från flertalet kommuner. Övriga slag av i frågeformuläret nämnda bolag synas ej alls hava uppträtt som köpare, med undantag för Grytnäs kommun, varifrån ett *jordstyckningsbolag* omtalas hava köpt jord för styckning till egnahemstomter. Någon större omfattning synas försäljningarna till bolag ej hava haft, om man bortser från de ovannämnda fyra kommunerna Grytnäs, Husby, Norrbärke och Söderbärke. Från sistnämnda kommun inberättas, att bolagsköp skett "i synnerligen stor omfattning, åtminstone för 5 millioner kronor", och från Norrbärke meddelas, "att trävarubolag under de senaste årtiondena mångfaldiga gånger tillköpt sig mycket värdefulla egendomar från självägande bönder".

Enskilda personers förvärv.

Av enskilda köpare omtalas *industriidkare* från fem kommuner samt *skogsspekulanter* från elva kommuner. Dessa två kategorier köpare nämnas i ungefär lika stor utsträckning såväl från slättbygden som från bergslagen. Talrikast synas de hava förekommit inom Söderbärke och Norrbärke kommuner. *Jobbare* omtalas däremot uteslutande från slättbygden, där de uppgivas hava verkställt egendomsköp huvudsakligast under kristiden.

I något större antal synas varken jobbare eller skogsspekulanter eller enskilda industriidkare hava uppträtt. Ej heller synas deras egendomsköp hava varit av någon större omfattning. Om anledningen härtill gör jägmästaren i Grönsinka revir för sitt områdes vidkommande ett uttalande, som tvivelsutan i stort sett torde vara tillämpligt även för övriga delar av området.

"Orsaken till frånvaron av jobbare torde vara dels skogarnas från kommunikationer avlägsna läge, dels den omständigheten, att ortsbefolkningen i stort sett tillhör en mera burgen bondeklass."

Beträffande *kristidens* inverkan på fastighetsförsäljningarna säges i de ingångna meddelandena, att, vad bolagen beträffar, ingen ökning i deras köp ägt rum under kristiden. Under denna tid är det däremot som de enskilda spekulanternas jordförvärv huvudsakligen förekommit. Förvärv av egendomar för *säkerställande av livsmedelstillgång* under krisåren synes dock hava skett endast i mycket få fall. Dylika omtalas endast från tre kommuner.

De försålda egendomarnas storlek.

De jordbruksfastigheter, som varit föremål för försäljningar, hava i regel utgjorts av bondgårdar och mindre fastigheter. Endast i enstaka fall synas försäljningarna hava berört någon av det fåtal större egendomar, som finnas inom området. Ett stort antal av dessa större egendomar torde för övrigt sedan lång tid tillbaka vara i de stora, inom området befintliga industribolagens ägo.

Ägostyckningar och jordavsöndringar.

Ägostyckningar och jordavsöndringar från bondhemman med icke-jordbrukare som köpare av de avstyckade områdena omtalas hava förekommit endast inom sex av områdets kommuner. Men inom dessa sex kommuner vill det synas som om nämnda ägostyckningar och jordavsöndringar förekommit i lika stor om ej större utsträckning än försäljning av hela fastigheter till icke-jordbrukare. De från hemmanen avstyckade områdena ha i regel bestått av, som det säges, överflödig eller illa belägen skogsmark, som sålts till bolag eller skogsspekulanter. Understundom har, såsom uppgives från Husby kommun, den sålda skogsmarken utbytts mot inägojord. I vissa fall har den avsöndrade marken bestått av jord, som varit behövlig för närbelägna industriers utvidgning.

Orsaker till försäljningarna.

Orsaker till försäljning av bondgårdar.

Bland de olika orsaker, som uppgivas hava framkallat försäljningar av bondgårdar, synas främst *brist på arbetskraft* samt därnäst *ekonomiska svårigheter* hava varit de före krisåren vanligast förekommande. Att svårighet att få arbetskraft förelegat, torde givetvis vara att tillskriva den skarpa konkurrensen från de talrika industriföretagen överallt inom området. När jordbruket därtill gav föga vinst, ansåg mången jordägare fördelaktigast att avyttra hemmanet.

Från *Vika kommun* meddelas härom: "Före kristiden voro orsakerna mest ekonomiska svårigheter samt tillföljd därav ledsnad vid jordbruket, som fordrat mycket arbete men lämnat föga vinst..." Liknande uttalanden föreligga från flera håll. Från *Gustafs kommun* säges exempelvis: "Där försäljning ägt rum, har det skett på grund av dålig arbetskraft och svårighet att erhålla arbetshjälp för pris så att jordbruket ansetts kunna löna sig."

Under *krisåren* anses orsaken till bondgårdarnas avyttrande förnämligast hava varit det *höga pris,* som då bjöds för jordbruksfastigheter, men även för denna tid omtalas en och annan gång från slättbygden *svårigheten att få arbetskraft* såsom försäljningsorsak.

Orsaker till försäljning av större egendomar.

Beträffande orsakerna till försäljningen av större egendomar givas helt få upplysningar. Dessa försäljningar hava ju, som nämnt, ej varit många till antalet. Då försäljningsorsaker uppgivas, äro de desamma som för de mindre gårdarna, nämligen *svårighet att få arbetskraft* och *ekonomiska svårigheter.* Under *kristiden* hava givetvis de *höga priserna* tillkommit som utslagsgivande orsak.

Från *Vika kommun* meddelas: "Högt erbjudet pris samt avsikt att slå sig till ro eller skaffa sig en bättre tillvaro än vad ett större föga vinstgivande jordbruk lämnar."

Orsakerna till försäljning genom ägostyckning och jordavsöndring.

Orsaken till de genom ägostyckningar och jordavsöndringar skedda försäljningarna uppgives i de flesta fall hava varit det för skogsskiften erbjudna *höga priset.* Men även andra orsaker kunna hava medverkat, såsom, som det säges från Vika kommun, "behovet att erhålla pengar att lösa medarvingar vid övertagande av hemman".

Jordbrukets och skogens skötsel å de försålda gårdarna.

Jordbrukets skötsel å de till bolag försålda gårdarna.

Omdömena om skötseln av jordbruket å de fastigheter, som förvärvats av bolag, gå i synnerligen olika riktningar. Åtskilliga uppgiftslämnare anse sålunda, att jordbruket varken förbättrats eller försämrats, när det kommit i bolags ägo. Andra uppgiftslämnare framhålla däremot, att skötseln av jordbruket förbättrats, under det

att från några kommuner meddelas, att jordens brukning gått avsevärt tillbaka, sedan fastigheterna inköpts av bolag. De uppgiftslämnare, som meddela sistnämnda mindre gynnsamma erfarenheter om bolagsjordbruket, äro emellertid ganska få. Understundom driva bolagen själva jordbruket å de köpta gårdarna, men oftast synas egendomarna hava utarrenderats. I regel anföras ej några av de annars så vanliga anmärkningarna mot arrendegårdarnas jordbruk. Ej sällan pläga de gamla ägarna sitta kvar som arrendatorer å de till bolagen sålda gårdarna. I stort sett torde man därför vara berättigad anse, att bolagens jordbruk kan likställas med de självägandes. Några uttalanden må återgivas:

"Ett av bolagen sköter sin jord förträffligt och har nedlagt mycket arbete och kapital i jordbruket samt byggnaderna." (*Landsfiskalen i Sundborns distrikt.*) — "Jordbruket har icke försämrats, då det övergått till bolag, enär dessa köpt för att erhålla ladugårdsprodukter till sitt arbetsfolk ävensom för att erhålla större skogsarealer." (*Vika kommun.*) — "En del bolag har skött jordbruket mönstergillt, andra bolag däremot ha nästan vanhävdat den odlade jorden." (*Ludvika kommun.*)

Jordbrukets skötsel på av enskilda personer köpta gårdar.

Av de få uttalanden, som förekomma om de *enskilda industriidkarnas* skötsel av jordbruket, framgår, att dessa jordägare kunna likställas med bolagen. I fråga om *skogsspekulanternas* jordbruk gå däremot omdömena i mindre gynnsam riktning. På ett och annat undantag när säges det nämligen, att skogsspekulanterna försämrat jordbruket å av dem förvärvade egendomar. Några av de talrika, oförmånliga omdömena om skogsspekulanternas jordbruk må återgivas.

"En del egendomar, som varit i jobbarehänder, ha blivit utsugna och misskötta." (*Folkärna kommun.*) — "Försämrats i ännu större omfattning än vid försäljning till bolag." (*Hedemora landskommun.*) — "Har i regel skött jordbruket dåligt." (*Ludvika kommun.*)

I de få fall, då jordbruksfastigheter köpts *för säkerställande av tillgång på livsmedel,* meddelas, att jordbruket å dylika fastigheter förblivit vid samma skötsel, som då fastigheterna voro i jordbrukares ägo.

Förekomsten av vanhävd.

Då, som nyss sagts, *bolag* och *enskilda industriidkare* i regel synas sköta sina jordbruk utan anmärkning, böra fall av synnerlig vanhävd ej vara talrika. Dylika fall förnekas också i regel av uppgiftslämnarna. Endast från Västerbergslags tingslag, där bolagsjordbruket för övrigt i sin helhet synes vara underlägset bolagsjordbruket å slättbygden, omtalas fall av vanhävd av jordbruket å bolagsegendomar.

Från *Ludvika kommun* säges exempelvis: "Odlad jord, som legat i skogs- och hagmarker, har utlagts till skogs- och betesmarker". Men dylika utsagor äro ej talrika. *Stora Kopparbergs Bergslags A.-B.* anför om vanhävd å bolagsjordbruk följande: "Möjligen ha avlägsna fäbodeägor och odlingar på skogen, upptagna under helt andra förhållanden i äldre tider, av ekonomiska skäl måst igenläggas till betesmark eller skog."

Vad beträffar den egentliga jordbruksbygden inom området torde fall av vanhävd å bolags jordbruk ej hava förekommit att döma av uppgiftslämnarnas meddelanden.

I fråga om *skogsspekulanter* och *jobbare* giva flertalet uttalanden tydliga vittnesbörd om, att den otillräckliga brukningen av jorden å nämnda fastighetsägares egendomar ofta nog leder till synnerlig vanhävd. Denna tager då vanhävdens gängse former; grödan säljes, inga kreatur hållas å fastigheten, dess byggnader förfalla, den öppna jorden igenväxer till betes- och hagmark etc.

Från *Vika kommun* förmäles sålunda "hur jordens skötsel vanligtvis inskränkts till att grödan bärgats och försålts, liksom även kreatur och redskap realiserats, samt byggnaderna lämnats utan underhåll", och från *Grytnäs kommun* omtalas hur å jobbarnas egendomar "sålts grödor och skog så nära som möjligt och för övrigt allt som kunnat vändas i pengar."

Ytterligare dylika uttalanden kunna anföras, bekräftande den skada, som åsamkats jordbruk, vilka råkat i enskilda spekulanters ägo.

Uppgiftslämnarnas här ovan behandlade uttalanden om jordbrukets skötsel lämna ej någon upplysning beträffande frågan, huruvida *kristiden* haft någon inverkan på berörda förhållanden. Då emellertid, som förut sagts, skogsspekulanter och framför allt jobbare uppträtt huvudsakligast under krisåren, torde det kunna antagas, att de relaterade fallen om jordbrukets försämring och om uppenbar vanhävd till större delen inträffat under krisåren, åtminstone vad beträffar enskilda spekulanters jordbruksfastigheter.

Skogens skötsel.

Det stora flertalet uppgiftslämnare giva *bolagen* det vitsordet, att skogsskötseln förbättrats eller åtminstone ej försämrats, sedan skogsfastigheterna kommit i bolags ägo. Det är endast från Gustavs, Stora Tuna, Norrbärke och Söderbärke kommuner en motsatt erfarenhet om bolagens skogsvård gör sig gällande. Från Gustavs kommun säges sålunda, att "skogen ej förbättrats, ändamålet har endast varit att draga vinst därav". I uttalandena från de tre övriga kommunerna erinras om, att bolagen tillåta sig en alltför stark avverkning å sina skogsområden i jämförelse med den enskilde skogsägaren-jordbrukaren, varför det anses, att skogsskötseln gått tillbaka. I några andra av svaren på frågan om bolagens skogsskötsel göres skillnad mellan olika slag av bolag. Länsskogvaktaren i Runns distrikt yttrar sålunda, att "då fastigheterna köpts av bruksbolag har skogsskötseln förbättrats, då rena träförädlingsbolag köpt fastigheter, försämras i regel skogsskötseln genom för hårt uttagande av virkeskapitalet." Emellertid erhålla bolagen av flertalet uppgiftslämnare ett oförbehållsamt erkännande för god skogsvård.

Jägmästaren i Västerdalarnes revir meddelar: "Enär skogsvårdande bolag i regel varit köpare, har skogsskötseln i de flesta fall förbättrats." *Landsfiskalen i Sundborns distrikt*

anser, att bolagen "sköta skogen mera rationellt än bönderna" och från *Silvbergs kommun* säges, att bolagen förbättrat skogsskötseln "på grund av bolagens tillgång på fackmän vid skogens skötsel". Dylika för bolagen gynnsamma uttalanden föreligga från ett stort antal kommuner och andra uppgiftslämnare.

Uttalandena om de *enskilda industriidkarnas* skogsskötsel äro helt få. I allmänhet gå dessa uttalanden ej i fullt lika gynnsam riktning som flertalet ovan anförda uttalanden rörande bolagen. Några svårare anmärkningar mot de enskilda industriidkarnas skogsskötsel föreligga dock ej. De fall, då dylika personer förvärvat fastigheter, torde ej heller, som förut sagts, vara synnerligen talrika.

Skogsvårdsstyrelsen yttrar i fråga om bolags och enskilda industriidkares skogsskötsel följande: "Frågan är mycket svår att besvara, men styrelsen vill dock som sin åsikt uttala, att de stora trävarubolagen i allmänhet skött sina inköpta skogsfastigheter bättre än enskilda industriidkare, om med dylika menas smärre sågverksägare."

Skogsskövling.

Det är synnerligen få uppgiftslämnare, som omtala fall, då *bolag* tillåtit sig skogsskövling å egna marker inom ifrågavarande område. Å skogsområden, där bolag förvärvat endast avverkningsrätt, har skogsskötseln däremot oftast varit dålig och skogsskövling ej ovanlig. Dylik skogsskövling omnämnes av landsfiskalen i Söderbärke distrikt och jägmästaren i Kopparbergs revir, vilken senare dock säger, att skövling förekommit endast före krisen och då endast undantagsvis. Till dessa mindre gynnsamma omdömen torde ock böra hänföras skogsvårdsstyrelsens yttrande, att "skogsbolag finnas, som på ett synnerligen hänsynslöst sätt exploatera sina skogstillgångar". Från övriga meddelare omtalas intet fall av skogsskövling å av bolag förvärvade fastigheter. Om *de enskilda industriidkarna* finnes intet yttrande i förevarande fråga.

Om sålunda de ingångna utsagorna hava att berätta om endast få fall, då bolag låtit uppenbar skogsskövling komma sig till last, äro i stället meddelandena om dylik skövling å av *skogsspekulanter* och *jobbare* förvärvade hemman synnerligen vanliga. Det vill nära nog synas som om skogsskövling skulle vara regel å dessa hemman. Följande uttalanden härom må återgivas:

"Å av skogsspekulanter och jobbare förvärvade skogsfastigheter har i regel avverkning bedrivits utan någon som helst hänsyn till skogsvård och detta särdeles under kristiden. Som emellertid, så vitt känt, endast ett mindre antal sådana fastigheter förefinnas, har saken icke för närvarande någon större allmän betydelse. Det är egentligen å avverkningsrätter, som skogsskövling förekommit". *(Jägmästaren i Kopparbergs revir.)* — "Sämst torde skogsspekulanter och jobbare fara fram, när de lyckas erhålla någon skog till avverkning, enär i dylika fall formlig skogsskövling förekommit." *(Vika kommun.)*

Här må emellertid erinras om, att nu relaterade, av skogsspekulanter och jobbare bedrivna skogsskövling ej kan hava varit av någon större omfattning, då, som förut sagts, dylika fastighetsköpare uppträtt endast i enstaka fall inom kommu-

nerna. Dessutom hava ej samtliga kommuner inom området berörts av egendomsförvärv av skogsspekulanter och jobbare. Den till följd av dessa omständigheter begränsade skogsskövlingen framhålles i uttalandet från Kopparbergs revir och bekräftas även av jägmästaren i Grönsinka revir.

Jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar.

Vid besvarandet av frågan, huru en jämförelse utfaller mellan å ena sidan bolagens och å andra sidan de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogstillgångar, giva så gott som samtliga uppgiftslämnare bolagen avgjort företräde framför de enskilda spekulanterna. Visserligen finnas, som även i det föregående sagts, anmärkningar att framställa mot vissa bolags skötsel av jordbruket, men bolagen böra ändock i jämförelse med sådana fastighetsägare som jobbare och skogsspekulanter givas det bättre vitsordet. Detsamma gäller än mer skogsvården, där bolagen äro de enskilda spekulanterna överlägsna.

Följande yttrande från *Söderbärke kommun,* varifrån uttalandena i övrigt ej gå i särdeles gynnsam riktning för bolagen, framhåller exempelvis, att "bolagen sköta jord och skog bättre än de enskilda spekulanterna, vartill huvudanledningen torde få sökas däri, att spekulanterna icke ha för avsikt att hava fastigheten för något varaktigt bruk." — Samtliga uttalanden från skogstjänstemannahåll sätta bolagen framför de enskilda spekulanterna i fråga om skogsvården. Vederbörande *revirförvaltare* yttrar sålunda om förhållandena i Garpenbergs, Husby och Hedemora socknar: "Bolagen sköta i allmänhet sina skogar efter intensiva fordringar å en god skogsvård; de enskilda spekulanterna eller jobbarna fråga aldrig efter någon skogsvård, utan söka endast att i pengar omsätta så mycket av virkeskapitalet, som gällande skogslagar medgiva".

Försäljningarnas ekonomiska och sociala verkningar.

Inverkan på de kvarvarande böndernas ekonomiska ställning.

Att döma av de ingångna uppgifterna synas industriens jordförvärv i flertalet kommuner haft en gynnsam inverkan på de kvarvarande självägande böndernas utkomstmöjligheter och ekonomiska välstånd. Sålunda säges det, att bönderna vintertiden haft goda förtjänster från bolagen genom skogsarbeten och att avsättningsmöjligheterna för böndernas jordbruksalster förbättrats till följd av den under de senaste årtiondena alltmer ökade industribefolkningen. Från åtskilliga kommuner förspörjes emellertid, att industriens jordförvärv ej haft någon betydelse för böndernas ekonomi.

Från *Grytnäs kommun* säges t. ex. "att böndernas välmåga nog ökats, men detta har nog huvudsakligen sin orsak i konjunkturerna". Även från *Norrbärke kommun* förnekas någon inverkan i ekonomiskt avseende: "Industriens jordförvärv har icke inverkat å de självägande böndernas utkomstmöjligheter och ekonomiska välstånd." Dessa uttalanden äro representativa för de åsikter som äro till finnandes i åtskilliga andra uttalanden i denna fråga.

Om sålunda åsikterna äro delade i frågan, huruvida böndernas ekonomiska förhållanden förbättrats, äro å andra sidan uppgiftslämnarna mera ense i att framhålla, att någon försämring i böndernas ekonomiska välstånd ej inträffat. Frågan härom besvaras nämligen allmänt nekande.

Inverkan i socialt hänseende.

Som känt är, äger industrien en synnerligen stor betydelse för här ifrågavarande del av Kopparbergs län. Industriföretagen äro särdeles talrika och befolkningen å landsbygden tillhör nära nog till halva antalet den industriidkande klassen. Av denna anledning skulle man hava skäl vänta, att i de inkomna svaren på frågan, huruvida bolagens samt de enskilda skogsspekulanternas och jobbarnas jordförvärv inverkat på de sociala förhållandena bland lantbefolkningen, finna några mera ingående uttalanden. Emellertid hava uppgiftslämnarna i allmänhet svarat ganska kortfattat i denna punkt, i olikhet med vad fallet varit inom de flesta andra län. Orsaken härtill torde kanske till stor del vara att söka däri, att industriens förekomst och utbredning inom detta område ej är någon ny företeelse. De jordförvärv, som under de senaste årtiondena skett från bolags och enskilda spekulanters sida, torde därför ej för befolkningen haft samma sociala verkningar som i de trakter av landet, där industrien helt nyligen inträngt bland lantbefolkningen och förändrat dennas åskådningar och vanor. I ytrandet från Norrbärke kommun framhålles också, att, "enär bruksrörelse och industri av ålder funnits här på orten, har någon inverkan på de sociala förhållandena icke kunnat förmärkas genom dylika försäljningar."

En och annan meddelare har likväl iakttagit vissa sociala verkningar, såsom att vantrevnad uppstått bland lantbefolkningen eller att det sedliga tillståndet försämrats i synnerhet bland den yngre lantbefolkningen. Dylika uttalanden äro emellertid synnerligen få, och i stort sett kan sägas, att de sociala verkningarna varit ganska obetydliga.

Jordens återgång till verkliga jordbrukare.

Av de jordbruksfastigheter, vilka gått ur den jordbruksidkande befolkningens händer och kommit i bolags eller enskilda, icke jordbruksidkande personers ägo, har endast en del genom nya försäljningar åter kommit i verkliga jordbrukares händer. Den jord, som förvärvats av *bolag*, synes så gott som undantagslöst stanna i bolagens ägo. Har någon gång försäljning skett av bolagsjord, har det endast gällt inrösningsjord. Skogsmarken har alltid behållits av bolagen. Av de fastigheter, som förvärvats av *enskilda spekulanter* o. d., synas däremot åtskilliga hava återförsålts till verkliga jordbrukare, sedan skogen avverkats. Men även härvidlag har det understundom endast varit inrösningsjorden, som kommit i jordbrukarnas ägo. Sålunda meddelas från Garpenbergs kommun, att "efter det skogen avverkats, ungskogen med skogsmarken blivit såld åt en köpare (oftast bolag) samt egendomen och hagmarken åt en annan merendels fattig jordbrukare". Av de egendomar, som under *krisåren* förvärvats av jobbare och skogsspekulanter, sägas många ännu vara kvar i deras ägo, enär de under krisåren gällande höga prisen numera förhindra försäljning, utan att säljaren lider förlust.

19 b. Kopparbergs län, västra delen.[1]

Naturförhållanden, näringar m. m.

Inom ifrågavarande del av Kopparbergs län finnas i stort sett jämförelsevis små naturliga förutsättningar för jordbruksnäringen. Större delen av området ligger ovan den högsta marina gränsen, varför de lösa jordlagren i allmänhet äro sammansatta av det hårda och för jordbruket ogynnsamma morängruset. Ett undantag utgör emellertid bygden kring Siljan och de större floddalarna, där de lösa jordlagren utgöras av leraktiga jordarter. Särskilt gynnad är trakten kring Siljan, till följd av de rester av silurformationen, som där å sina håll bilda de lösa jordlagren. I dessa, av en bättre jordmån mera gynnade trakter, är även klimatet mera milt än i områdets längre norr- och västerut belägna delar, där ej endast den magra och stenbundna moränjorden utan även ett synnerligen hårt fastlandsklimat giver jordbruket en mycket underordnad betydelse.

Jordbruksstatistikens siffror avspegla ovan angivna olikhet mellan områdets särskilda delar. I de kommuner av Falu norra tingslag, som höra till området, utgör den *odlade jorden* 5—10 % av hela landarealen och i Siljansbygden upptar den odlade jorden 5 % av landarealen. I skogs- och fjällbygderna i de västliga trakterna av området har jordbruket däremot en ytterst ringa utbredning. Knappast en procent av landarealen utgöres av odlad mark. Mångenstädes har åkerarealen en ännu mindre omfattning.

Om sålunda den odlade jorden har en ganska ringa utbredning, är arealen *skogs- och hagmark* däremot synnerligen avsevärd. I kommunerna omkring Siljan torde tillgången på skog vara rikligast. Över 80 % av landarealen utgöres där å sina håll av skogs- och hagmark. I de västliga delarna av området minskar fjällnaturen skogsförekomsten, men även där utgör skogsmarken ingenstädes mindre än halva landarealen, och i vissa delar av Västerdalarne intager skogs- och hagmarken ända till 75 % av landarealen.

Åkerarealen inom detta område har, som nyss sagts, en relativt ringa omfattning.

[1] Avser den del av länet, som tillhör förbudslagens område.

Brukningsdelarnas antal är emellertid, i betraktande av den ringa förekomsten av odlad jord, ovanligt stort, vilket gör, att på varje brukningsdel ej kommer mer än i genomsnitt 3 har åkerjord. Det ojämförligt största antalet jordbruk utgöres också av lägenheter och småbruk. Denna jordens starka parcellering är typisk för hela området. I kommunerna i den östliga delen av området finnes dock ett fåtal bondgårdar och herrgårdar. Inom de västliga kommunerna saknas herrgårdar alldeles och bondgårdarna äro synnerligen få.

Försäljningarnas omfattning.

Då, som det visat sig inom många andra områden av riket, en synnerligen livlig handel med jordbruksfastigheter uppstått i trakter där skogstillgång finnes, synes man hava skäl vänta, att även ifrågavarande område av Kopparbergs län, där så gott som överallt tillgången på skog fortfarande är relativt stor, i stor utsträckning skall hava varit platsen för i förevarande undersökning avsedda fastighetsförsäljningar. De ingångna svaren giva också vid handen, att det endast inom 5 av områdets 29 kommuner under de senaste årtiondena icke förekommit, att jord överflyttats från den jordbruksidkande befolkningen i icke-jordbrukares ägo. Berörda fem kommuner äro Sollerön, Nås, Sävsnäs, Floda och Äppelbo. Om sålunda de allra flesta kommunerna berörts av här avsedda slag av jordköp, förmäla emellertid flertalet av de ingångna utsagorna, att denna företeelse ej varit av mera omfattande natur inom de särskilda kommunerna.

Bolags förvärv genom bulvaner.

Vad beträffar de olika slagen köpare, icke tillhörande den jordbruksidkande befolkningen, kunna bolagen efter tiden från förbudslagens ikraftträdande ej direkt medräknas, enär de sedan dess i stort sett varit utestängda från fastighetsmarknaden å landsbygden inom området ifråga. Att bolag emellertid indirekt i någon, om också ej större utsträckning äro att räkna bland de olika slagen köpare, framgår av ett stort antal meddelanden. Enligt kommunalnämndernas och landsfiskalernas yttranden skall det hava förekommit i 12 kommuner, att bolag genom *bulvaner* uppköpt en eller flera jordbruksfastigheter. Av dessa uppgiftslämnare meddela ej alla, huru många fastigheter i varje kommun försålts till bulvaner. Från åtta kommuner föreligger emellertid uppgift om antalet, vilket för dessa åtta kommuner uppgår till sammanlagt 55, därav 22 i Våmhus kommun, 12 i Älvdalens kommun samt 8 i Ore kommun. Från övriga kommuner uppgivas endast 2 à 3 fall i varje. För de tolv kommuner, inom vilka bulvanköp ägt rum, skulle man med ledning av ovanstående sifferuppgifter kunna uppskatta sammanlagda antalet dylika köp till 70 à 80. Enligt hushållningssällskapets och odlingsrådets uttalanden hava dylika bulvanköp skett huvudsakligast under de första åren efter förbudslagens tillkomst. Avsikten med dessa på

omvägar gjorda köp hava enligt hushållningssällskapets utsaga huvudsakligast varit utjämnande av gränser, vinnande av mark för anläggningar eller kommunikationers förbättrande, sålunda ej direkt spekulationssyfte.

Stora Kopparbergs bergslags aktiebolag meddelar, att "sådana köp skett företrädesvis för förvärvande av återstående oinköpta mindre andelar i oskiftad skog ävensom för förvärv av vattenrätter och icke inmutningsbara fyndigheter". — Beträffande *Vämhus kommun*, där bulvanköp skett i synnerligen stor omfattning, meddelar vederbörande landsfiskal: "Åtminstone i 22 fall kunna hemman eller hemmansdelar antagas vara sålunda inköpta. Antagandet stödes på allmänna uppfattningen i orten och den omständigheten, att den sålunda efter förbudslagens tillkomst inköpta jorden såväl som sådan före densamma förvärvad jord upplåtes åt bolagsarrendatorer." — Från *Transtrands kommun* meddelas: "I åtminstone fyra fall har en bolagstjänsteman inköpt fastigheter. Från två av dessa har utskogen frånsålts till köparens bolag, under det att fastigheterna i övrigt överlåtits till enskilda personer, jordbrukare i Transtrand."

Enskilda personers förvärv.

Liksom försäljningarna till bolagsbulvaner synas försäljningar av jordbrukares jord till andra enskilda icke jordbruksidkande personer, såsom skogsspekulanter o. d., hava skett i ganska ringa omfattning. Sådana försäljningar omtalas visserligen från 12 kommuner, men i intet fall säges, att försäljningarna skett i större omfattning. Tvärtom betonas det ofta, då försäljningar omtalas, att dessa skett "i enstaka fall" eller dylikt. Huvudsakligast synas försäljningar hava förekommit inom de mera centrala, med bättre kommunikationer försedda delarna av länet, nämligen i Leksands och Gagnefs samt Rättviks tingslag, varifrån försäljningar inberättas från samtliga kommuner.

Beträffande de olika kategorierna av enskilda köpare synas *skogsspekulanterna* hava varit de talrikast förekommande, därnäst *enskilda industriidkare* och *jobbare*. Enskilda personer, som köpt egendomar *för kapitalplacering* eller under krisåren *för säkerställande av tillgång på livsmedel* omnämnas såsom sällan förekommande. Skogsspekulanter inberättas från kommuner inom alla delar av området, övriga kategorier av köpare huvudsakligast från kommunerna kring Siljan. Några mera ingående upplysningar om dessa försäljningar av jordbrukares jord till icke jordbruksidkande personer giva ej de i frågan gjorda uttalandena. Även denna omständighet tyder på, att försäljningarna varit ganska fåtaliga och av mindre omfattning.

Särdeles anmärkningsvärt är, att endast från en kommun, Orsa, försäljningarna omtalas såsom talrikare under *krisåren* än under tiden därförut. Från alla andra kommuner, vilka meddela upplysning om tidpunkten för försäljningarna, säges motsatsen; de flesta försäljningarna hava skett före krisåren och synas mångenstädes sedan hava helt avstannat.

Förbudslagens inverkan på fastighetsomsättningen.

Beträffande frågan, huruvida de enskilda icke jordbruksidkande personernas egendomsköp tilltagit efter förbudslagens ikraftträdande, meddelas av åtskilliga uppgiftslämnare, att någon mindre ökning möjligen kan anses hava inträffat, sedan bolagens konkurrens å fastighetsmarknaden försvunnit. Andra meddelare förneka emellertid helt och hållet en dylik ökning. Sålunda säger landsfiskalen i Malungs distrikt, att "hindret för bolagen att uppträda som köpare nog bidragit till någon ökning i enskilda spekulanters jordförvärv", under det att det från Rättviks kommun framhålles, att "hindret för bolag att uppträda som köpare ej kan sägas hava bidragit att öka enskilda skogsköpares jordförvärv". Av de något skiljaktiga meningarna framgår dock, att förbudslagen ej haft någon större inverkan i berörda avseende.

Däremot är man mera enig i att framhålla, att en möjlig ökning av de enskildas köp väsentligt understigit antalet av de bolagsköp, som skulle hava ägt rum, därest förbudslagen ej tillkommit. Detta framgår av flertalet uttalanden, som beröra denna fråga. Sålunda säges från Leksands landsfiskalsdistrikt, att "dessa köp blott äro en liten del av de försäljningar, som säkert skett, om bolagen fått köpa skogsfastigheter". Dylika uttalanden äro talrika. Några i annan riktning gående svar på denna fråga torde ej heller varit att vänta, då man jämför det fåtal köp, som gjorts av enskilda spekulanter och dylika under de senaste årtiondena, med det stora antal förvärv, som, efter vad känt är, tidigare gjorts av bolag inom detta område av Kopparbergs län.

Virkesuppköpen från bondhemmanens skogar.

Det under ett tidigare skede av trävaruindustriens verksamhet så vanliga förhållandet, att bolagen inköpte avverkningsrätt å bondhemmanens skogar för visst antal år, synes numera vara starkt i avtagande inom ifrågavarande område av länet. De för en tid av oftast 50 år gällande avverkningsrätterna å bondskogarna uppgivas numera efterhand utlöpa, och sällan förekommer, att bönderna till bolag eller enskilda på nytt försälja rätten till avverkning. I stället för kontrakt om avverkningsrätt har nu överallt trätt försäljning av utstämplat virke. Denna utstämpling ombesörjes, säges det, i stor utsträckning av skogsvårdsstyrelsens personal. Det utstämplade virket går till övervägande del till de stora trävaru- och industribolagen inom länet, men härvid uppträda enskilda trävaruhandlare i stor utsträckning som mellanhänder mellan bönderna och trävaruindustrien.

Givet är, att under sådana förhållanden de även före förbudslagens tillkomst vanliga uppköpen från bondhemman av virke — avverkat eller på rot — i hög grad tilltagit. Även framhålles, att efterfrågan på virke från bondskogarna varit ojämförligt större under det senaste årtiondet än tillförene, men anses detta ej vara att tillskriva förbudslagens tillkomst utan fastmera de rådande konjunkturerna på trävarumarknaden.

I denna fråga föreligga ett stort antal synnerligen utförliga och upplysande uttalanden, av vilka två från olika delar av området må återgivas. "Såväl bolagen som enskilda köpa stämplingar av bönderna, men stämplingarna verkställas till större delen av skogsvårdsstyrelsens folk eller under annan skolad skogsmans ledning, så att stämplingarna utföras ur skogsvårdssynpunkt på fördelaktigaste sätt och rätt mycket årligen och på de senaste åren något mer än förut. Detta torde dock mest bero på den högkonjunktur, som varit rådande och ej på förbudslagens tillkomst." *(Äppelbo kommun.)* — "I allmänhet har trävaruindustrien med något undantag för de större bolagen inköpt virke å flottled från enskilda trävaruhandlare, som i sin tur förvärvat avverkningsrätter å rot, och har detta skett i större utsträckning än före förbudslagens ikraftträdande, beroende på bättre konjunkturer." *(Länsskogvaktaren, Orsa.)*

Orsaker till försäljningarna.

Fastighetsförsäljningarna inom ifrågavarande länsområde hava, som förut sagts, ej varit synnerligen talrika. De ha dessutom till större delen skett för åtskilliga år sedan, i regel före kristiden. Givet är därför, att det varit ganska vanskligt att angiva orsakerna till dem. De flesta i frågepunkten om försäljningsorsakerna lämnade svaren synas gruppera sig om den först angivna försäljningsorsaken, nämligen *ekonomiska svårigheter.*

De för jordbruket å sina håll inom Kopparbergs län så karakteristiska förhållandena, att varje brukningsdel i regel är uppdelad i ett mycket stort antal här och var inom kommunen spridda lotter, uppgives av åtskilliga meddelare även hava varit orsak till jordbruksfastigheters försäljning. I dylika fall säges säljaren oftast hava i stället köpt sig jordbruk i länets sydligare del eller längre söderut.

I övrigt äro försäljningsorsakerna av växlande natur. *Svårighet att erhålla arbetskraft* framhålles ej sällan, beroende på att den inom länet så starkt representerade industrien givetvis är en för jordbruket besvärande konkurrent om arbetskraften. *Ledsnad vid jordbruket, önskan att flytta till stad, emigration till Amerika* o. d. anföres understundom. Jägmästaren i Älvdalens västra revir anför dylika orsaker och meddelar, att "ett belysande exempel härom är byn Finngruvan i Södra Venjan, där flera ödehemman finnas". Däremot framhålles sällan, att *erbjudet högt pris* lockat till hemmanets försäljning.

Följande uttalanden må anföras: "Här i länet har ju under många år förekommit, att hemmansägare i de norra socknarna sålt sina hemman, som på grund av därtill hörande skog inbragt en jämförelsevis stor summa, för vilken de köpt en egendom med avsevärt större skogsareal i södra delen av länet eller längre nedåt landet." *(Hushållningssällskapets sekreterare.)* — "Då försäljning skett torde i de flesta fall orsaken till försäljningen vara att söka i det förhållandet, att egendomen i följd av klyvning och styckning legat spridd i flera skiften och å skilda ställen, varigenom brukningen försvårats och fördyrats, och har i regel jordbruk å annan plats med gynnsammare läge och brukningsförhållanden inköpts." *(Bjursås kommun.)*

Jordbrukets och skogens skötsel å de försålda gårdarna.

Jordbrukets skötsel på av bolagsbulvaner köpta gårdar.

I fråga om jordbrukets skötsel å av bolagsbulvaner förvärvade egendomar torde man med stöd av flertalet uppgiftslämnares yttranden kunna säga, att jordbruket försämrats å dylika egendomar. Såväl hushållningssällskapets sekreterare som odlingsrådet äro att räkna till dem, som hava mindre gynnsamma omdömen om bolagsbulvanernas jordbruk, och även uppgiftslämnare inom olika kommuner av området anse, att jordbrukets skötsel är försämrad. Sålunda framhåller landsfiskalen i Orsa distrikt i ett yttrande, som även avser enskilda industriidkare och skogsspekulanter, att "jordbruket i de flesta fall torde skötas betydligt sämre än då bönderna själva sköta om jordbruket", och landsfiskalen i Särna distrikt meddelar, att "i allmänhet underhållet varit det minsta möjliga, och i stort sett kan sägas, att egendomarna och husen försämrats". Flertalet yttranden gå i denna riktning. Dock framhålles från ett och annat håll, att jordens skötsel ej blivit sämre. Inrösningsjorden utarrenderas nämligen i regel åt jordbrukare, varvid jorden oftast får samma skötsel som hos de självägande. Från Järna kommun säges sålunda, att "jorden vanligtvis utarrenderas till arrendatorer och självägande bönder och skötes ungefär i likhet med den egna jorden". Några ytterligare uttalanden av liknande innehåll finnas, men de äro likväl i avgjord minoritet.

Jordbrukets skötsel på av övriga enskilda personer köpta gårdar.

Om de *enskilda industriidkarnas* jordbruk finnas få uttalanden. Odlingsrådet anser, att jordbrukets skötsel å nämnda fastighetsägares jordegendomar "någon gång förbättrats", under det att hushållningssällskapets sekreterare yttrar att "skötseln blivit sämre". Av de få meddelanden från kommunerna, som innehålla yttrande om de enskilda industriidkarnas jordbruk, framgår, att detta i stort sett torde kunna likställas med bolagsbulvanernas.

I frågan om *skogsspekulanternas* skötsel av jordbruket yttrar odlingsrådet, att skötseln alltid försämrats, och hushållningssällskapets sekreterare är av samma åsikt. Även övriga uttalanden äro i regel ogynnsamma för skogsspekulanterna. Från åtskilliga uppgiftslämnare framhålles dock, att jordens skötsel ej blivit försämrad, enär en av skogsspekulant inköpt egendom oftast utarrenderas till någon jordbrukare.

Beträffande de egendomar, som inköpts *för kapitalplacering* eller under krisåren *för säkerställande av tillgång å livsmedel* gå de få yttranden, som uttala sig härom, i den riktningen, att skötseln antingen blivit oförändrad eller ofta nog förbättrad.

Förekomsten av vanhävd.

Synnerlig vanhävd å av *bolagsbulvaner* eller *enskilda industriidkare* förvärvade fastigheter omtalas endast i undantagsfall. I något fall omtalas, att avlägset belägna utägor igenlagts till skogsmark. Hushållningssällskapets sekreterare är att räkna till

dem, som konstatera vanhävd å bolagsbulvaners och enskilda industriidkares jordbruk, varemot odlingsrådet meddelar, att "bolagen sköta jorden bra, även icke sällan enskilda industriidkare".

Talrikare äro uttalandena om vanhävd å *skogsspekulanters* och *jobbares* jordbruksfastigheter, ehuru det ofta nog framhålles, hurusom de av dem förvärvade jordbruken inom så kort tid återförsäljas eller utarrenderas till verkliga jordbrukare, att vanhävd ej hinner uppstå. Så t. ex. säges från Boda kommun, att "samtliga egendomar under den korta tid de ägts av bolag eller skogsspekulanter bortarrenderats till bönderna, och något fall av egentlig vanhävd kan ej anföras". Men flertalet uttalanden gå i motsatt riktning, däribland odlingsrådets uttalande, vari säges: "Alltid dålig jordskötsel. Åkern besås ej utan allt får vallas igen, ogräs fritt växa, och, som inga kreatur finnas, lämnas jorden ingen gödsel. Som foderprisen varit så höga, har nog alltid sådan skörd ägt rum. Husen repareras ej och dikena falla igen." Hushållningssällskapets sekreterare yttrar, att vanhävd ofta konstaterats på skogsspekulanters och jobbares fastigheter och skildrar vanhävden på samma sätt som odlingsrådet.

Till sist må här återgivas *jägmästarens i Älvdalens västra revir* uttalande, som mera i allmänhet berör här ovan berörda förhållanden: "I varje fall kan man säga, att jordbruket kommit i lägervall eller åtminstone försämrats vare sig att fastigheterna övergått i bolags eller skogsspekulanters händer. För övrigt är det betecknande för hela orten, även de självvägande, att jordbruket gått tillbaka, sedan skogsprodukternas värde tilltagit och tillfällena till förtjänster i skogen ökats. De få större egendomar, som finnas, göra icke ens något undantag i detta hänseende. A. herrgård t. ex. — ägare X aktiebolag — som för 20 à 30 år tillbaka hade en mycket stor ladugårdsuppsättning, föder nu endast några få kor."

Skogens skötsel.

Liksom i fråga om jordbrukets skötsel äro omdömena om skogsskötseln synnerligen skiftande, när det gäller *bolagsbulvanernas* (bolagens) skogar. Uttalandena från kommunerna äro än gynnsamma än ogynnsamma. Ibland säges, att skogsskötseln blivit lika eller förbättrad, sedan skogen kommit i bulvanernas ägo. De olika meningsriktningarna äro ungefär lika starkt representerade. Anledningarna till dessa olikartade omdömen kunna ju vara många, men till en del torde de vara att söka däri, att bolagsbulvanerna varit representanter för synnerligen olikvärdiga bolag.

Landsfiskalen i Bjursås distrikt meddelar härom: "I regel har den skog, som kommit i händerna på de större bolagen, skötts mönstergillt eller åtminstone torde någon försämring icke kunna påvisas, men de nya mindre ekonomiskt bärkraftiga bolagen och enskilda industriidkare hava i vanliga fall helt avverkats, vad som kunnat avverkas."

Även de uttalanden, som beröra hela länet, äro ganska varierande. Odlingsrådet anser sålunda, att skogsskötseln "förbättrats i händerna på bolagen". Skogsvårdsstyrelsen yttrar däremot, "att skogsskötseln ej förbättrats genom bulvanköp, snarare tvärtom". Uttalandena från skogsstatens tjänstemän inom områdets olika delar gå

i regel ej i gynnsam riktning. Då det ej direkt säges, att försämrad skogsskötsel föreligger, gives endast ett ganska reserverat erkännande åt bolagens skogsvård.

Jägmästaren i Älvdalens västra revir yttrar exempelvis: "Vare sig fastigheterna övergått i bolags eller enskildas händer, har någon annan skogsskötsel icke förekommit än som varit oundgängligen nödvändig för att tillfredsställa skogsvårdsstyrelsens krav. I många fall har uppenbar skogsskövling förekommit. Rättvisligen måste dock erkännas, att åtminstone de större bolagen i de flesta fall lagt sig mera vinn om skogens skötsel än skogsspekulanter och jobbare." — Flera dylika uttalanden från skogstjänstemannahåll föreligga.

Skulle man ur de ganska skiftande erfarenheterna om bolagens skogsskötsel söka fälla ett totalomdöme om förhållandena inom ifrågavarande länsdel, torde detta omdöme böra gå i den riktningen, att nämnda skogsägares skogsvård i regel torde vara underlägsen den skötsel, som de självvägande bönderna ägna sina skogar. Ett undantag härifrån skulle möjligen å sina håll de större bolagens skogsvård utgöra.

Om de *enskilda industriidkarnas* skogsskötsel finnas synnerligen få uttalanden. Skogsvårdsstyrelsen yttrar: "Sågverksägare utnyttja givetvis skogarna i högsta möjliga grad, och följaktligen torde ingen förbättring hava inträtt." I samma riktning gå flertalet övriga yttranden. Odlingsrådet framhåller dock, att skogsskötseln icke sällan förbättrats, när egendomarna kommit i enskilda industriidkares ägo.

Skogsskövling.

På frågan, om uppenbar skogsskövling förekommit å av *bolagsbulvaner* och *enskilda industriidkare* förvärvade fastigheter, svarar skogsvårdsstyrelsen jakande. Även av uppgiftslämnare bland skogsstatens tjänstemän från skilda orter inom länet omtalas dylik skövling. Uttalandena från icke-forstligt håll gå däremot i det stora flertalet fall ut på, att även om stark avverkning ägt rum, denna dock ej kan likställas med skövling.

Mera enhälliga äro uppgiftslämnarna, när det gäller att besvara frågan, om uppenbar skogsskövling förekommit å *skogsspekulanters* eller *jobbares* fastigheter. Så gott som samtliga utsagor hava nämligen att förmäla om förekomsten av skogsskövling å nämnda ägares skogar, och allmänt erinras om, att dessa skogsägare långt oftare än bolag låta komma sig skogsskövling till last. Ett stort antal uttalanden i denna frågepunkt skulle kunna anföras, alla synnerligen ofördelaktiga för skogsspekulanterna och jobbarna.

Hushållningssällskapets sekreterare yttrar exempelvis: "Att skogsskötseln snarare försämrats än förbättrats, då fastigheterna förvärvats av enskilda skogsspekulanter och jobbare, är allmänt känt, liksom ock att uppenbar skogsskövling, sedan hemmanen kommit i händerna på sådana köpare, allt för ofta därvid förekommit."

Åtskilliga meddelare framhålla, att skogsskövlingen dock i stor utsträckning hejdats genom skogsvårdsstyrelsens verksamhet och att den under kristiden tillkomna

strängare skogslagstiftningen förhindrat vidare skövling. Vad Särna socken och Idre kapellag angår, erinras om att å dessa områdens skogsmarker även för tiden före nämnda lagstiftning avverkning ej kunnat ske utan att utsyning verkställts av skogsstatens tjänstemän. Från nämnda områden ingångna meddelanden om skogsskötseln och avverkningsförhållandena äro på den grund synnerligen gynnsamma.

Jämförelse mellan bolagsbulvanernas och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar.

Som förut sagts, äro omdömena om bolagens (bolagsbulvanernas) skötsel av jordbruket ganska stridiga. Åtskilliga uppgiftslämnare hålla nämligen före, att bolagsjordbruket är sämre än de självägande böndernas, andra meddelare äro av motsatt uppfattning. Mera samstämmiga bliva uttalandena däremot, när det gäller en jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas jordbruk. Allmänt framhålles nämligen, att även om anmärkningar kunna framställas mot bolagens skötsel av jordbruket, denna dock är något överlägsen den skötsel, enskilda skogsspekulanter och jobbare ägna av dem förvärvad jord.

Vid jämförelse mellan bolagen och de enskilda spekulanterna i fråga om skogsskötseln sättas likaledes bolagen framför spekulanterna; dock framgår det av åtskilliga yttranden, att skillnaden mellan bolagen och spekulanterna i förevarande fall ofta nog är ganska obetydlig. Mot båda kategoriernas skogsvård göras nämligen ej sällan ganska svåra anmärkningar.

Från skogstjänstemannahåll framhålles t. ex. beträffande förhållandena i *Älvdalens kommun:* "Vad beträffar skogsvården finnes endast ett bolag, som tillämpar en på uthållighetsbruk baserad skötsel. Övriga bolag såväl som enskilda lägga alltid an på den tillfälliga vinst, som kan erhållas." — Följande yttrande av *landsfiskalen i Malungs distrikt* giver en god inblick i jordbrukets villkor å bolags och spekulanters egendomar: "Bolagen, som här äga stora fastigheter, inköpta före förbudslagen, hava länge brukat dessa utan kor, men hava på sista tiden börjat skaffa sig mera fasta arbetare, som få arrendera jord med skyldighet att hålla kor. Dock torde icke kornas antal överensstämma med jordens storlek. De enskilda skogsspekulanterna hålla nog ej alltid kreatur å egendomarna men utarrendera dem delvis. Bolagens skogsvård ligger nog framom." — De flesta uttalanden gå emellertid i samma riktning som följande av *hushållningssällskapets sekreterare* avgivna: "Numera sköta bolagen såväl jordbruket som skogen, i synnerhet den senare, fullt tillfredsställande, vilket däremot ingalunda är förhållandet med de enskilda skogsspekulanterna."

Försäljningarnas ekonomiska och sociala verkningar.

Inverkan på de kvarvarande böndernas ekonomiska ställning.

Såsom svar å frågan, huruvida genom industriens jordförvärv de kvarvarande självägande böndernas utkomstmöjligheter och ekonomiska välstånd i allmänhet förbättrats, anför hushållningssällskapets sekreterare följande: "Givet är att genom industriens jordförvärv betydligt mera arbetstillfällen uppstått likasom ock att den enskilde fått i påfallande grad förbättrade möjligheter för avyttring av vad skogen och

i viss mån även åkern kan lämna. Men å andra sidan hava arbetspriserna för det rena jordbruket höjts och svårigheter att för detsamma anskaffa nödig arbetskraft mycket ökats." Liknande uttalanden göras av många uppgiftslämnare. Åtskilliga andra hava däremot att inberätta endast gynnsamma ekonomiska verkningar och förneka sålunda, att jordförvärven i något avseende haft en ofördelaktig inverkan på böndernas ekonomiska förhållanden. En tredje grupp meddelare framhålla, att de under de senare årtiondena ökade utkomstmöjligheterna ej torde hava uteblivit, även om industriens stora jordförvärv av skogsmark ej kommit till stånd. Efterfrågan på timmer och därmed på arbetskraft är huvudsakligast beroende av konjunkturerna på trävarumarknaden och ej på den omständigheten, att bolagen äga skogarna. Detta, säges det, bevisas bäst därav, att i de kommuner, där skogarna ännu äro kvar i de självägande böndernas ägo, lika god arbetstillgång och arbetsförtjänst i skogarna finnes. Ökade utkomstmöjligheter äro dessutom ej alltid liktydiga med ekonomiskt välstånd. Omkostnaderna för bönderna vid deras arbeten åt industrien göra nämligen ofta vinsten illusorisk. Även erinras om att böndernas jordbruk blivit i ej ringa grad försummat därigenom, att skogshanteringen tilldragit sig det största intresset.

Landsfiskalen i Vårmhus anför sålunda: "Förbättringen kunde tros hava bestått i ökade tillfällen till skogsarbete, men det har i verkligheten visat sig, att dessa arbeten varit förlustbringande, åtminstone i de allra flesta fall. Arbetslönerna hava varit alltför små för att kunna lämna överskott. Det ekonomiska välståndet har därför uteblivit."

Sådana mindre gynnsamma erfarenheter återfinnas ej i mer än ett fåtal meddelanden. De flesta uppgiftslämnarna synas omfatta de av hushållningssällskapets sekreterare i ovan citerade yttrande framförda synpunkterna, att industriens jordförvärv ekonomiskt medfört både vinster och förluster för bondebefolkningen. Följande uttalande må ytterligare anföras:

"Förbättring möjligen genom god tillgång på skogsarbete, som lämnar god biförtjänst åt bönderna. Men även om skogen vore i böndernas ägo, krävde den väl tillsyn och arbetskraft och arbetstillfällen voro antagligen enahanda. Bolagen hava dock, tack vare sina skogsförvärv, byggt dyrbara flottleder, vilken åtgärd naturligtvis höjt värdet å de skogsprodukter, som bönderna kunna avyttra. Annars varken försämring eller förbättring." *(Leksands kommun.)*

Inverkan i socialt hänseende.

Den i frågeformuläret framställda frågan, huruvida bolagens samt de enskilda skogsspekulanternas och jobbarnas jordförvärv inverkat på de sociala förhållandena bland lantbefolkningen, har av flertalet uppgiftslämnare besvarats synnerligen ingående, och med få undantag hålles före, att nämnda jordförvärv i många avseenden starkt påverkat landsbygdens sociala prägel. Vad som oftast och starkast framhålles är *det sedliga tillståndets förändring till det sämre,* främst bland ungdomen, men i många fall även bland de äldre. De i stort antal förekommande lösa arbetarna

sägas sålunda utöva ett i sedligt avseende synnerligen fördärvbringande inflytande. I synnerhet synes detta vara fallet vid timmeravverkningarna.

Jägmästaren i Älvdalens västra revir yttrar exempelvis härom: "Särskilt på det uppväxande släktet ha de stora arbetsförtjänsterna i skogarna och dåligt sällskap i skogskojorna under de långa vintrarna verkat sedligt förvildande. Kortspelet utgör i detta hänseende en mörk fläck. Det hör ingalunda till ovanligheterna, då arbetarna komma ned till kyrkbyn efter en längre tids vistelse i skogen med flera hundra kronor på fickan, att de på ett par dagar förlora alltsammans på kortspel."

Dylika utsagor rörande de sociala förhållandena möter man från många uppgiftslämnare. Men även på den äldre lantbefolkningen hava de med industriens och spekulanternas jordförvärv förenade förhållandena ej undgått att göra sina verkningar. De gamla ägarna eller ättlingarna till ägarna av nuvarande bolagshemman kvarstanna ofta som arrendatorer på dessa hemman och hava ej sällan med bitterhet och grämelse konstaterat den oerhörda värdestegring, hemmanen undergått sedan de försåldes till bolagen. Dessa bolagsarrendatorer sägas också "efter äganderättens överlåtande på bolagen mistat all lust för jordbruket". *(Idre kommun.)* Därtill kommer, att ifrågavarande bolagsarrendatorer "givetvis äro missbelåtna med sin ställning, då de inse, i vilken utsträckning de för sitt livsuppehälle kommit i beroende av bolagen". *(Rättviks kommun.)* Dylika uttalanden föreligga från flera håll.

De fortfarande självägande bönderna synas vara minst berörda av ovan relaterade förhållanden. Däremot framhålles det, att ungdomens förkärlek för industriellt arbete vållat bönderna stor *svårighet med arbetskraft* och att industriens utbredning på landsbygden skapat mycken *vantrevnad* för den äldre lantbefolkningen.

Den i ifrågavarande område av länet å sina håll så starkt utpräglade, säregna *allmogekulturen* har även rönt påkänning av den nya tid, som brutit in med industriens utbredning inom området.

Hushållningssällskapets sekreterare yttrar härom: "Den gamla allmogekulturen beträffande åskådningssätt, klädedräkt och husgerådsanskaffnnig har också rönt ett allt annat än nyttigt inflytande från de moderna åsikter och vanor, de inflyttade befolkningselementen fört med sig."

Jordens återgång till verkliga jordbrukare.

Efter vad de ingångna uppgifterna giva vid handen, har i viss utsträckning förekommit, att efter förbudslagens ikraftträdande *bolagen* återsålt inägojord till såväl småbruk som tomtplatser. Från det övervägande antalet kommuner förmäles emellertid, att dylik återförsäljning antingen ej alls eller också endast i undantagsfall förekommit. I ett tiotal kommuner synes dock återförsäljningen hava varit något vanligare. Orsaken till inägojordens återförsäljning anses i regel hava varit, att bolagen

velat undslippa det till följd av uppsiktslagen kostsamma underhållet av jord och åbyggnader.

Att återförsäljningen trots detta ej skett i någon större utsträckning, beror på bolagens obenägenhet att avhända sig någon del av skogsmarken vid en eventuell försäljning av inägojorden. Även de å fastigheterna vilande gravationerna hava förhindrat jordens partiella realisation. Följande uttalanden i denna fråga må återgivas:

"Två hemman med något tilldelad skog hava åter försålts till småbruk, under det större delen av skogen behållits. Orsaken har varit bolagets obenägenhet för jordbruket, på samma gång som köparen-jordbrukaren varit angelägen utvidga sitt närbelägna jordbruk. Trävarubolagen äro nog benägna avyttra inägojord, ehuru dylika överlåtelser ej i någon större utsträckning kommit till stånd på grund av svårighet med avsöndring och för övrigt även av brist i stort sett på spekulanter. Egnahems-strävandena i Transtrand kunna betraktas som mycket minimala." *(Transtrands kommun.)* — "Bolagsjorden är besvärad med oerhört höga inteckningar, så att det blivit en ren omöjlighet både att försälja och förvärva sådan jord." *(Vårmhus kommun.)* — "Då ej mer än 1/5 av hemmanets inägojord får avsöndras, äro de försålda lotterna ofta för små även för småbruk. Bolagen skulle i mycket större utsträckning återsälja inägojord till den jordbrukande befolkningen, som därigenom skulle erhålla en mycket välbehövlig ökning i hemmanens i allmänhet för ringa areal odlad jord, om ej tillämpningen inom Kopparbergs län av avsöndringslagarna lade hinder i vägen härför." *(Stora Kopparbergs aktiebolag.)*

Vad angår den jord, som kommit i händerna på *enskilda personer*, icke tillhörande den jordbruksidkande klassen, har dylik jord i regel återgått till verkliga jordbrukare genom nya försäljningar, sedan skogstillgångarna, så långt sig göra låtit, tillgodogjorts av de enskilda spekulanterna. Mindre ofta synes det förekomma, att egendomar återförsäljas till jordbrukare på sådana villkor, att spekulanten-säljaren förbehåller sig avverkningsrätt till skogen. Dylika fall omtalas dock. I vissa fall förmäles sålunda, att inägojorden och någon skogsmark försålts, varemot skogsspekulanten eller jobbaren behållit återstående skogsmark.

20 a. Gävleborgs län, Gästrikland.

Naturförhållanden, näringar m. m.

Gästrikland, det sydligaste av de norrländska landskapen, liknar till sin naturbeskaffenhet i många avseenden såväl grannlandskapet i söder, Uppland, som det i norr angränsande landskapet, Hälsingland. De för jordbruksnäringen så viktiga leravlagringarna från istiden, som i Uppland bilda de översta lösa jordlagren, täcka även i så gott som hela Gästrikland landskapets yta, rikligast dock i kusttrakterna och å slättbygderna utmed Dalälven. I Gästriklands västra och nordvästra delar, som höja sig högre över havet, ligga däremot de marina lerorna i ett mycket tunnare lager eller saknas t. o. m. helt och hållet. Dessa delar av landskapet bära därför också den för det norrländska moränlandskapet typiska prägeln.

Den odlade jorden utgör 8 % av landskapets hela landareal. En granskning av siffrorna för de särskilda kommunerna giver vid handen, att, av orsaker som ovan anförts, åkerjorden har sin största utbredning i landskapets östliga och sydliga kommuner, exempelvis Hedesunda, Hille och Österfärnebo kommuner. Slättbygderna kring Storsjön utgöra även en sedan gammalt rik jordbruksbygd, gynnad såväl av ett anmärkningsvärt milt klimat som en genom rikedom på lermärgel ypperlig jordmån. — Liksom överallt annorstädes i landets nordliga delar utgör även i Gästrikland den *naturliga ängen* ett viktigt komplement till den odlade jorden. I Gästrikland har sålunda ängsarealen samma omfattning som åkerarealen.

Skogs- och hagmarken utgör 76 % av landskapets landareal, en av de högsta läns- resp. landskapssiffrorna inom riket för ifrågavarande ägoslag. Inom de sydliga och östligaste av landskapets kommuner äger skogs- och hagmarken en något mindre utbredning, i de nordliga och i landskapets inre del belägna kommunerna intager nämnda ägoslag däremot en synnerligen stor del av ägovidden. I Ockelbo och Järbo kommuner utgör sålunda skogs- och hagmarken ej mindre än omkring 80 % av hela landarealen. Att döma av skogs- och hagmarkens stora utbredning inom landskapet äger detta betydande skogstillgångar.

I fråga om åkerjordens fördelning företer redan Gästrikland det för det övriga Norrland så karakteristiska draget, att *jordbruk* med en areal odlad jord av 2—10 har utgöra det övervägande antalet. I Gästrikland höra sålunda 52 % av samtliga brukningsdelar till nämnda grupp. Då till dessa jordbruksfastigheter med en areal av 2—10 har åkerjord i regel höra ganska betydande skogsområden, äro fastigheterna i ekonomiskt hänseende givetvis av större betydenhet än vad den ringa odlade jordarealen angiver. Antalet jordbruk med en areal av högst 2 har är även synnerligen avsevärt inom Gästrikland, 32 % av hela antalet brukningsdelar utgöras av dylika jordbruk. Den i Syd- och Mellansverige så starkt representerade gruppen jordbruk, med en areal av 10—50 har odlad jord, uppgår i Gästrikland till endast 16 % av hela antalet brukningsdelar. Herrgårdarna äro synnerligen få till antalet.

Försäljningarnas omfattning.

De inom Gästrikland verksamma stora industribolagen besitta synnerligen vittomfattande jordarealer inom vissa delar av landskapet. Dessa arealer hava till sin största utsträckning förvärvats för åtskilliga årtionden sedan. Under de senaste årtiondena hava bolagens förvärv av jordbruksfastigheter varit mindre betydande. I allmänhet framhålles i de ingångna uttalandena, att bolagens förvärv bestått av en eller annan egendom, eller att bolagens köp skett i ringa utsträckning. De bolag, som gjort några förvärv, hava utan undantag varit *trävaru-* och *andra industribolag.* *Bolags förvärv.*

Landsfiskalen i Hedesunda distrikt meddelar härom: "Under 1800-talet uppläts en ganska avsevärd del av distriktets fastigheter åt närbelägna bruk, Söderfors, Forsbacka och Gysinge, men under de senaste decennierna hava sådana upplåtelser endast förekommit vid enstaka tillfällen." — *Landsfiskalens i Hille distrikt* uttalande går också i samma riktning: "Under de senaste årtiondena ha en del hemman av självägande bönder försålts till trävarubolag, dock ej i större utsträckning. Bolagens förvärv av hemman i distriktet äro i allmänhet att räkna längre tillbaka i tiden."

Det är endast inom ett par kommuner inom västra tingslaget, som bolagens jordförvärv synas hava skett i någon mer nämnvärd omfattning, nämligen i Ockelbo och Torsåkers kommuner.

Från *Ockelbo kommun* svaras sålunda jakande på frågorna om trävaru- och andra industribolags förvärv och tillägges: "Detta avser en tid av cirka 30 år och har förr skett i ganska stor utsträckning, men under senaste tiden mindre." Från *Torsåkers kommun* upplyses: "Att egendomar från självägande bönder genom köp övergått till industribolag och trävarubolag förekommer nog. Försäljning till ett industribolag förekommer, då ett hemman ligger i närheten av ett sådant bolag, eller att skogen gränsar intill bolagets marker."

Om således överflyttning av jordbruksfastigheter från självägande eller andra jordägare till bolag i allmänhet skett i ganska ringa utsträckning, har försäljning i *Enskilda personers förvärv.*

än mindre omfattning ägt rum till enskilda köpare, icke tillhörande den verkligt jordbruksidkande befolkningen. I de ingångna uppgifterna säges det, att försäljning av bondhemman eller andra jordegendomar till enskilda, icke-jordbrukare förekommit "endast i enstaka fall", "i ringa utsträckning", "i mycket få fall" etc. När dylika försäljningar någon gång förekommit, har det företrädesvis varit till *skogsspekulanter* men även i ett och annat fall till *enskilda industriidkare.*

Kristiden synes ej hava medfört någon ökad försäljning till vare sig bolag eller enskilda. Den under de senare åren strängare skogslagstiftningen framhålles hava hindrat jobbareköp.

Sammanfattar man de avgivna omdömena, torde man kunna säga, att här ovan berörda försäljningar varit av ganska ringa betydenhet, och att bondeklassen inom Gästrikland under de senaste årtiondena i stort sett förblivit i orubbad besittning av sin jord.

De försålda egendomarnas storlek.

De försäljningar, som förekommit, synas i regel hava omfattat sådana medelstora bondgårdar, till vilka hört skogsmark, som varit begärlig för bolagen eller de enskilda spekulanterna. Endast i några få fall synas försäljningar av större egendomar hava ägt rum. Dylika egendomar äro för övrigt, såsom i det föregående framhållits, synnerligen få till antalet inom Gästrikland.

Ägostyckningar och jordavsöndringar.

Ägostyckning och jordavsöndring från bondhemman till icke-jordbrukare synes ej heller ha förekommit i större utsträckning. De ägostyckningar, som understundom omtalas, hava bestått i försäljning av skogsskiften till bolag. Avsöndring av inägojord till byggnadstomter i närheten av industrisamhällen har givetvis också inträffat. Härom meddelas exempelvis av landsfiskalen i Hille distrikt:

"Det har förekommit — dock ej allmänt —, att bönder sålt från sina hemman ett skogsskifte eller ett jordstycke. Dock synes bonden i gästrike- och hälsingebygd åtminstone i allmänhet vara rätt obenägen för att sälja från sitt hemman någon del. En önskan synes finnas hos honom att vad själva fastigheten beträffar lämna den ifrån sig i samma omfång, som då han trädde till."

Tvenne sagesmän meddela dock, att här ifrågavarande slag av jorddelning förekommit i större utsträckning:

"Bönder, som hava hemmansmarker vid Yttre Hofors, hava sålt rätt många jordavsöndringar till boningsplatser därstädes. Skogsskiften hava ock i rätt stor omfattning genom ägostyckning försålts till X bolag." *(Landsfiskalen i Torsåkers distrikt.)* — "Förekommer nog i större utsträckning att självägande bönder frånsälja skogsskiften, i synnerhet under dessa tider." *(Forsbacka Järnverks A.-Bol.)*

Orsaker till försäljningarna.

Orsaker till försäljning av bondgårdar.

Då, såsom ovan framhållits, försäljningar av jordegendomar till icke-jordbrukare under de senaste årtiondena varit ganska få till antalet, ställer det sig givetvis svårt att angiva de vanligaste orsakerna till försäljningarna. Uppgiftslämnarnas upplysningar i förevarande fråga äro också i allmänhet mycket knapphändiga. Endast från Valbo kommun föreligger ett utförligare yttrande om försäljningsorsakerna, vilket yttrande här må återgivas:

"Ledsnad vid jordbruket på grund av brist på arbetskraft till rimligt pris. Barnen vilja söka sig till industri och annat lättare och bättre avlönat arbete. Genom försäljningen beräkna de erhålla några tusen kronor i arv, vilket förhållande de hellre föredraga än att stanna på en mindre brukningsdel, som vid hemmanets klyvning och uppsättning av inventarier ofta blir skuldsatt. Då ägaren avlider, händer ju oftast att något av barnen av intresse för jordbruket stannar hemma på sin arvslott och, om omständigheterna så medgiva, köper någon av syskonens arvsdel. Men kunna dessa erhålla högre betalning på annat håll, så försäljas deras delar dit, varest högsta betalning erhålles."

Orsaker till försäljning av större egendomar.

Orsakerna till de fåtaliga försäljningar av större egendomar, som ägt rum till icke-jordbrukare, torde vara att söka i *ekonomiska svårigheter* och *svårigheter att erhålla arbetskraft.* De senare årens *höga pris* å jordegendomar torde även hava varit en bidragande orsak till försäljning av en och annan större egendom.

Orsaker till försäljning genom ägostyckning och jordavsöndring.

Om orsakerna till försäljning genom ägostyckning och jordavsöndring givas endast få upplysningar. I regel torde det hava varit *det höga priset,* som lockat till försäljning. I något fall nämnas även *ekonomiska svårigheter.* Vid de tillfällen, då skogsskifte försålts, synes anledningen hava varit skiftets avlägsna läge från gården. Från Järbo kommun anföres följande:

"Ett fäbodskifte har legat så avlägset från gården, att det icke varit ekonomiskt fördelaktigt att bruka det. Ett hemman har bestått av tre à fyra skiften, stundom ganska långt skilda från varandra. Det har varit förenat med alltför mycken tidspillan att vid sådant förhållande sköta hemmanet, varför bonden föredragit att frånhända sig ett eller flera skiften för att bättre kunna sköta de övriga."

Jordbrukets och skogens skötsel å de försålda gårdarna.

Jordbrukets skötsel.

Beträffande skötseln av jordbruket å de egendomar, som kommit i händerna på *bolag* och *enskilda spekulanter,* framhålla samtliga meddelare på ett par undantag när, att intet finnes i förevarande avseende att anmärka. I allmänhet har skötseln av jordbruket ej försämrats, i ett och annat fall har skötseln blivit förbättrad. Det senare gäller främst vissa större bolag, som sägas sköta sina jordegendomar mönstergillt. Följande uttalanden må återgivas:

"De bolag, vilka i orten äga jordbruksfastigheter, hava vinnlagt sig om en rationell skötsel av jordbruket, men i de fall, där svårigheter härför mött (landbondesystemet), har försäljning av åkerjorden jämte nödig skogsmark till enskilda jordbrukare ägt rum; bolagens jordbruk är mönstergillt." *(Landsfiskalen i Ovansjö distrikt.)* — "Jordbrukets skötsel har ej försämrats, där industriidkande bolag varit köpare, hos oss vanligen Hofors A.-Bol. Däremot kan man säga, att det försämrats i sådana fall, där egendom köpts för att hugga ned skogen och därefter försäljes vid första tillfälle, då vanligtvis köpare med dålig ekonomi inköpt dylika egendomar." *(Torsåkers kommun.)* — "Jorden skötes i regel väl samt ungefär lika bra av bolag som enskilda. I en del fall kunna nog odlade skogsränningar, som odlats av landbönder för omkring 40 à 50 år sedan, delvis igenläggas, sedan bolag för 20 à 30 år sedan tog det i eget bruk." *(Österfärnebo kommun.)* — "Hemman, som försålts till bolag och enskilda industriidkare, hava i regel icke försämrats, och skogsspekulanter hava endast varit ägare till hemmanen under mycket kort tid, varefter desamma sålts till verkliga jordbrukare." *(Landsfiskalen i Valbo distrikt.)*

Några uttalanden gå emellertid i en för bolagen och de enskilda spekulanterna mindre förmånlig riktning:

"I allmänhet kan sägas, att jordbruket försämras å ett hemman, då det går från bonden till vare sig bolag, enskilda industriidkare eller skogsspekulanter." *(Landsfiskalen i Hille distrikt.)* — "Då hemman övergått till trävarubolag, har brukningen av jorden överlämnats till arrendatorer och i regel därigenom icke försämrats; men moderna förbättringar ha ej heller förekommit. Sämre har det ställt sig vid övergången till enskilda, icke-jordbrukare, vilka mera sett på tillfälliga vinster och därför förvandlat grödorna i penningar för att efter några år försälja den utsugna fastigheten. I de fall, då arrendator å sådan fastighet antagits, har osäkerheten i avseende på tiden vållat, att lämplig sådan icke kommit till brukningen. Bristen på förlagskapital till kreatur och redskap m. m. har även då medfört jordens utsugning och vanhävd." *(Landsfiskalen i Ockelbo distrikt.)*

Förekomsten av vanhävd.

Vanhävd av jordbruket å egendomar tillhöriga *bolag* och *enskilda spekulanter* omnämnas endast i ett par uttalanden, varvid uttryckligen framhålles, att vanhävden förekommit endast i rena undantagsfall. Av övriga yttranden må följande omnämnas:

"Någon egentlig vanhävd av jord har ej förekommit inom orten. Då jag under fjolårets skördetaxering hade tillfälle att bese de olika jordbrukens skötsel, kan jag som mitt personliga omdöme säga, att de sämst skötta jordbruken voro sådana småbruk, där man ej själv kunde hålla dragare utan var hänvisad att leja sådana, vilket ej alltid lät sig göra, åtminstone på sådan tid, då det var lämpligt för bearbetning av jorden." *(Torsåkers kommun.)* — Direkt vanhävd har ej kunnat påvisas i detta distrikt. För två år sedan gjordes av mig — på order därom — undersökning i antytt hänseende och med nämnt resultat. Dock ansågs ifråga om en egendom, tillhörig ett stort trävarubolag, att skötseln av densamma stod på gränsen till vanhävd. Egendomar, som i flera årtionden 'ekonomiskt' brukats av en arrendator, avkastade nu obetydligt av vad den — rätt skött — bort göra." *(Landsfiskalen i Hille distrikt.)*

Någon förändring till det sämre i jordbrukens skötsel under *krisåren* har ej iakttagits.

Om *bolagens* och *de enskilda industriidkarnas* skötsel av skogen å av dem förvärvade egendomar uppgives, att den ej kan anses hava försämrats, sedan egendomen lämnat jordbrukarnas händer. Oftast har tvärtom skogsskötseln i avsevärd mån förbättrats. I synnerhet gäller detta bolagsskogarna, vilka, framhålles det, i regel äro föremål för rationell vård. En och annan gång har det väl inträffat, att bolagen avverkat skog å vissa skogshemman i större utsträckning än vad säkerligen skulle hava blivit fallet, om dessa hemman fortfarande varit i böndernas ägo, men man anser ändock, att dessa avverkningar, sedda i sammanhang med bolagens förvaltning av skogstillgången i stort, haft föga att betyda. Bolagen sörja mycket omsorgsfullt för återväxten å de avverkade områdena. *Skogens skötsel.*

En viss skillnad göres dock av några meddelare mellan olika slag av bolag. Sålunda sägas trävarubolagen avverka skogen hårdare än övriga industribolag.

Jägmästaren i Gästriklands revir meddelar, att bolagens skogsskötsel i regel inneburit en förbättring, ehuruväl avverkningen vanligen blivit starkt forcerad. Flerstädes hava beståndsvårdande huggningar förekommit i avsevärd grad. Om de enskilda industriidkarna yttrar samme meddelare, att somliga av dem försämrat, andra förbättrat skogsvården, och att avverkningen vanligen forcerats i högre grad än å bolagens skogar. Övriga uttalanden från skogstjänstemannahåll gå i samma riktning.

Av landsfiskalernas yttranden torde följande förtjäna att återgivas:

"I stort sett bedrives skogsvården mera rationellt av bolagen, vadan förbättring av skogen i dessa fall förelegat, ehuru naturligtvis sträng avverkning första tiden förekommit." *(Landsfiskalen i Ockelbo distrikt.)* — "Det anses allmänt här, att skogen blir bättre skött åtminstone i återväxthänseende, då den kommer under ett bolag. Trävarubolagen hava emellertid även de stora avverkningar, då hela skogstrakter fällas ner. Men då de avverka efter större planer, kan kvarstående skog å andra platser göra, att en sådan ensamstående totalavverkning missvisar." *(Landsfiskalen i Hille distrikt.)*

Uppenbar skogsskövling å *bolag* tillhöriga skogar omtalas endast från en kommun, Torsåker. Beträffande *enskilda skogsspekulanter* och *jobbare* inberättas däremot från skilda håll, att dylika innehavare av skogsegendomar ofta gjort sig skyldiga till skogsskövling. Jägmästaren i Gästriklands revir omtalar flera fall av sådan skövling. Av övriga uppgiftslämnares uttalanden må följande citeras: *Skogsskövling.*

"På ett ställe i Årsunda socken har skogen totalt borthuggits, för att i möjligaste mån återfå den höga köpeskillingen." *(Landsfiskalen i Högbo distrikt.)* — "Å de enskilda jobbarnas skogar har avverkningen verkställts så strängt man kunnat utan alltför stor risk med hänsyn till bestämmelserna i fråga om skogsvården." *(Landsfiskalen i Ockelbo distrikt.)* — "Uppenbar skogsskövling torde kunna fastslås såsom rätt allmän, då skogsspekulanter och jobbare eller *mindre* trävarubolag förvärvat skogsfastigheter." *(Landsfiskalen i Hille distrikt.)*

Kristidens inverkan på skogsskötseln.

Kristiden synes ej i någon mer avsevärd mån inverkat på skogsskötseln. På grund av kolbristen under nämnda tid har dock, uppgives det, avverkningen å industribolagens skogar varit avsevärt stegrad. Den under krisåren tillkomna strängare skogslagstiftningen framhålles emellertid hava hindrat alltför stark avverkning, och skogsskövling har därför under nämnda tid ej förekommit i större utsträckning än tillförene.

Jägmästaren i Gästriklands revir meddelar härom: "Vid jämförelse mellan tiden före kriget och under krisåren hava visserligen de starkt stegrade virkesprisen lockat till spekulation och avverkningar i större omfattning under krisåren än tillförene, men har dock ej någon avsevärd skillnad ifråga om skogarnas skötsel eller förekomsten av skövling förmärkts, vilket i viss mån torde få tillskrivas de under senare åren gällande provisoriska skogslagarna." Från *Valbo kommun* meddelas: "En skogsspekulant har visserligen gjort sig skyldig till skogsskövling i en mindre omfattning, men nödgats med anledning därav verkställa skogssådd och vidtaga betryggande åtgärder för återväxtens befrämjande. Med anledning av kolbristen inom industrien under krisåren, har industrien avverkat ved av ganska värdefull skog." — *Landsfiskalen i Valbo distrikt* yttrar: "Bolagen och enskilda industriidkare sköta skogsbruket fullt rationellt, oaktat omfattande avverkningar under kristiden förekommit."

Jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar.

Härovan anförda uttalanden giva vid handen, att beträffande jordbrukets skötsel i stort sett intet finnes att anmärka å de egendomar, som besittas av bolag och enskilda skogsspekulanter. Beträffande skogsskötseln giva däremot de inkomna yttrandena vid handen, att under det bolagen väl vårda sina skogar, de enskilda spekulanterna och jobbarna ofta nog göra sig skyldiga till vanvård och uppenbar skövling av dem tillhöriga skogar. I fråga om jordbrukets skötsel skulle således bolagen och de enskilda skogsspekulanterna kunna likställas; ifråga om skogsskötseln äro däremot bolagen de enskilda spekulanterna överlägsna.

De av meddelarna, som ingå på en närmare jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar, bekräfta också det nyss sagda, såsom framgår av nedanstående utdrag:

"Vid en jämförelse mellan bolags och enskildas skötsel av jordbruk, kan man säga den vara tämligen likvärdig. Vad skogsvården beträffar ställer den sig helt till bolagens fördel." *(Torsåkers kommun.)* — "Kan inom denna kommun icke märkas någon skillnad vad jordbruket beträffar. Skogsvården torde i allmänhet kunna sägas vara bättre å de skogar, som ägas av bolag." *(Hille kommun.)* — "Bolagen — de större — torde vårda skogen avsevärt bättre än de enskilda spekulanterna. De mindre bolagen torde i detta hänseende kunna jämställas med de senare. Vad jordbruket beträffar, så torde detta av bägge kategorierna sättas i efterhand." *(Landsfiskalen i Hille distrikt.)*

Försäljningarnas ekonomiska och sociala verkningar.

Inverkan på de kvarvarande böndernas ekonomiska ställning.

Beträffande frågan, om industriens jordförvärv inverkat på de kvarvarande självägande böndernas ekonomiska förhållanden, framhålles av uppgiftslämnarna, att nämnda jordförvärv för bönderna i allmänhet haft till följd förbättrade utkomstmöjligheter, varigenom välståndet stegrats. Några olägenheter i ekonomiskt avseende förspörjas däremot ej. Endast av landsfiskalen i Högbo distrikt säges, att bönderna hava mycket svårt att erhålla arbetskraft, då industrien tager all dylik. Av de övriga uttalandena må följande anföras.

"Under de sista åren har böndernas välstånd betydigt förbättrats, någon svårighet att arbeta med bolagen eller deras arrendatorer har ej försports vare sig genom prissättning eller eljest." *(Torsåkers kommun.)* — "Industriens jordförvärv har medfört ökad arbetstillgång, särskilt vintertid, och därigenom mera ekonomiskt välstånd för bondeklassen. Avsättning av produkter till industribefolkningen har därvid bidragit." *(Landsfiskalen i Ockelbo distrikt.)*

Inverkan i socialt hänseende.

Som i det föregående erinrats, äro inom Gästrikland bolagens förvärv av jordbruksfastigheter av jämförelsevis gammalt datum. Åtskilliga synnerligen stora industriella företag hava sedan årtionden tillbaka funnits inom landskapet. Givet är, att denna industrialisering måste haft ingripande verkningar i socialt hänseende på den del av lantbefolkningen, som under längre tid kommit i närmare beröring med industrien. Åtskilliga meddelare framhålla också, att bolagens och industriens inverkan i socialt hänseende varit mycket stor, och framför allt har denna inverkan gjort sig märkbar på det *sedliga tillståndet* hos lantbefolkningen. Den slösaktighet och nöjeslystnad, som säges utmärka industribefolkningen, har sålunda smittat lantbefolkningen, vilken frestats övergiva sin gamla sparsamhet och sitt tidigare enkla levnadssätt. Detta har i sin tur återverkat på den gamla *allmogekulturen,* som alltmer börjat försvinna inom landskapet. Även i andra avseenden hava bolagens jordförvärv givit lantbefolkningen en förändrad social prägel, såsom framgår av nedanstående tvenne yttranden:

"Denna fråga torde vara svår att korrekt besvara, enär nu rådande förhållanden under många årtionden påverkat den gamla allmogekulturen. Utan överdrift torde dock med ja kunna besvaras frågan, om jobbarnas föredöme verkat demoraliserande på bönderna. Åtminstone har så varit förhållandet med många av dem, som funnit arbetet med jorden ringa givande mot de stora inkomsterna från skogsaffärer." *(Landsfiskalen i Hille distrikt.)* — "Arrendatorn saknar den trygghetskänsla och sporre till jordens förbättring, som självägaren har, enär den förre icke kan draga nytta för sig och sina efterkommande av jordens förbättring, vilket skapat en viss lojhet och vantrevnad. Lösligheten i industri- eller tillfällighetsarbetarens anställning samt det vissa tider lättvindiga sätt denne, i yngre år eller ogift, bereder sig utkomst jämte andra samverkande orsaker har gjort honom mindre sparsam med lust att 'leva för dagen' så långt tillgångar medgiver i lyx och nöjen. Böndernas barn ha därav tagit intryck, och den dåliga andan synes alltmera övergå på det uppväxande släktet." *(Landsfiskalen i Ockelbo distrikt.)*

Utsagor i motsatt riktning givas emellertid också.

Sålunda yttrar *kommunalnämnden i Högbo kommun:* "Det allmänna välståndet har under de omkring 50 år, som Sandvikens järnverks a.-bol. drivit sin verksamhet inom kommunen, gått framåt på ett glädjande sätt. Det sedliga tillståndet bland befolkningen har icke försämrats."

Jordens återgång till verkliga jordbrukare.

Av den jord, som förvärvats av bolag och enskilda spekulanter, synes en ej ringa del hava återgått till verkliga jordbrukare. Framförallt har detta varit fallet med hemman, som inköpts av skogsspekulanter. Å dylika hemman har skogen avverkats av spekulanterna, varefter hemmanen återsålts till verkliga jordbrukare. Även beträffande trävarubolag har det ej sällan hänt, att en inköpt egendom sålts, sedan skogstillgången tillgodogjorts. I andra fall åter ha bolagen frånsålt inägorna till ett inköpt hemman men behållit skogsmarken. Dylika fall synas hava varit vanliga, i synnerhet förr, då lagstiftningen ej reste hinder mot dylik jorddelning. Följande uttalanden må återgivas:

"En del hemman, som legat i jobbarehänder, hava återgått i verkliga jordbrukares ägo. Trävarubolagen hava likväl i regel behållit sina hemman, men, där tillfälle givits, bortsålt inägojorden eller stor del av den antingen genom avsöndringar, tillkomna för åtskilliga år sedan, eller genom ägostyckningar." *(Landsfiskalen i Ockelbo distrikt.)* — "Det har i flera fall inträffat, att inrösningsjorden och någon skogsmark sålts till jordbrukare, under det att större delen av skogen stannat hos bruken." *(Landsfiskalen i Hedesunda distrikt.)* — "Före ägostyckningslagen sålde bolagen rätt ofta inägojorden till jordbrukare. Enskilda personer (spekulanter), hava i regel sålt sina hemman åter till jordbrukare, sedan större delen av skogen avverkats." *(Ockelbo kommun.)* — "Emellanåt har hänt, att ett skogsskövlat hemman inköpts av en duktig jordbrukare, men har denne, om han varit medellös, haft stora svårigheter att kämpa mot under den tid, jordbruksprodukterna stått i låga priser." *(Landsfiskalen i Hille distrikt.)*

20 b. Gävleborgs län, Hälsingland.

Naturförhållanden, näringar m. m.

Med hänsyn till naturbeskaffenheten kan Hälsingland uppdelas i tvenne områden, *kustlandet* och *skogsbygden*, mellan vilka områdens natur råder en ganska skarp skillnad. Det förra området ligger så gott som överallt nedanför den högsta marina gränsen. I detsamma förefinnas de lösa jordlagren i allmänhet ganska rikligt. Jordmånen är oftast av god beskaffenhet. Klimatet är milt och nattfroster under vegetationsperioden förekomma sällan. Skogsbygden ligger visserligen även till stora områden nedanför den högsta marina gränsen, men lerlagren äro utom i floddalarna ej synnerligen djupt gående. Moränen är den vanligaste jordmånen. Klimatet är strängare än i kustlandet.

Denna skillnad i naturbeskaffenhet inverkar i hög grad på *den odlade jordens* och *skogsmarkens* utbredning i de resp. områdena. I kustlandet utgör sålunda den odlade jorden 10 % av hela landarealen, men i skogsbygden uppgår den ej till mer än hälften. Skogsmarken har inom sistnämnda område en synnerligen stor utbredning. Men även i kustlandet finnas å vissa håll synnerligen skogrika områden, och beträffande landskapet i dess helhet kan sägas, att det är endast få områden inom riket, som beträffande rikedom på skog kunna mäta sig med Hälsingland. Inom landskapet utgöres nämligen landarealen till 76 % av skogs- och hagmark. Endast Västernorrlands och Värmlands län kunna uppvisa högre procentsiffror.

I fråga om *jordfördelningen* äro förhållandena de i Norrland gängse. De stora brukningsdelarna äro synnerligen fåtaliga. De flesta jordbruken utgöras av lägenheter, småbruk och mindre bondgårdar. Mer än hälften, eller 52,9 % av samtliga brukningsdelar, äro jordbruk med 2—10 har odlad jord. Till dessa jordbruk höra emellertid i regel ganska omfattande skogsområden, varför dessa jordegendomar till sin betydenhet i ekonomiskt avseende givetvis äro överlägsna de oftast skogfattiga jordegendomarna i Syd- och Mellansverige med lika stor areal odlad jord. Lägenheterna utgöra 29,2 % av samtliga brukningsdelar. Jordbruk med en åkerareal av mer än 10 har bilda återstoden eller 18 % av samtliga jordbruk.

Försäljningarnas omfattning.

Bolags förvärv genom bulvaner.

Att döma av de ingångna uppgifterna synes det icke hava förekommit i påfallande stor utsträckning, att bolagen efter förbudslagens ikraftträdande sökt utöka omfattningen av sina vittomfattande jordområden inom Hälsingland genom att på omvägar, genom s. k. bulvanköp, förvärva jordbruksfastigheter, tillhörande den verkligt jordbruksidkande befolkningen. Dylika bulvanköp inberättas från 13 av landskapets 36 landskommuner och synas i dem på något undantag när hava förekommit i högst 3 à 4 fall i varje kommun. Sammanlagt skulle sålunda ett 50-tal hemman hava varit föremål för bulvanköp. De flesta meddelare framhålla också, att dylika köp icke varit ofta förekommande. De kommuner, inom vilka bulvanköp förekommit, äro Skog, Hanebo, Trönö, Enånger, Njutånger, Hassela, Hälsingtuna, Forsa, Norrbo, Delsbo, Ljusdal, Färila och Arbrå.

Av uppgiftslämnarna har endast landsfiskalen i Hanebo distrikt att meddela ett större antal fall och anför, att inom hans distrikt har, enligt vad han inhämtat, åtminstone i ett 20-tal fall förekommit, att delägare i bolag för egen räkning inköpt fastigheter, vilka sedan överförts å bolagen.

Hushållningssällskapet meddelar, att visserligen åtskilliga fall inträffat, men att bolagen i allmänhet följt gällande bestämmelser. Några av de övriga uttalandena i denna fråga må återgivas:

"Enligt från flera håll erhållna samstämmiga uppgifter ha flera bolag i rätt stor utsträckning med hjälp av bulvaner inköpt hemman, där skogen sedan avverkats, varefter hemmanen ånyo försålts. Antalet fall kan jag ej konstatera. Detta antagande stödes därpå, att i vissa socknar personer direkt omtalas såsom bulvaner för det eller det bolaget. Formen lär vara, att bulvaner köpa i sitt namn och vederbörande bolag finansierar köpet mot att skogsprodukterna levereras till bolaget." *(Jordbrukskonsulenten i Ljusdal.)* — "Av bolags styrelsemedlemmar eller av dess tjänstemän hava icke gjorts fastighetsköp, men däremot förekomma inköp av fastigheter med god skogstillgång genom enskilda skogsspekulanter, som måste anses till förmån för bolag och dess förseende med skogsprodukter, vilket av dem eljest vore i denna omfattning omöjligt." *(Hassela kommun.)* — "Ja, i ett fall, som är känt. Disponenten för ett bolag inköpte ett hemman i sitt namn, men helt visst var han bolagets bulvan." *(Skogs kommun.)* — "Ja, i fyra fall. Antagandet stödes på att bolagen bruka fastigheterna, fastän de inköpts och lagfarits för andra personer." *(Forsa kommun.)* — "Disponenten för ett trävaruaktiebolag har i eget namn inköpt åtskilliga hemman, ehuru förvärven tydligen skett för bolagets räkning. Vid aktiernas övergång till annat bolag transporterades köpeavhandlingarna på representant för detta." *(Ljusdals kommun.)*

Från några kommuner, nämligen Voxna, Nianfors, Ramsjö samt från Hamra kapellförsamling, meddelas, att bolagen redan före förbudslagens tillkomst förvärvat antingen samtliga eller så gott som samtliga hemman inom de resp. kommunerna.

"Inom Voxna kommun finnas inga självägande jordbrukare, utan äges all jord av tvenne större trävarubolag, vilka utarrendera åkerjorden i mindre lotter." *(Voxna kommun.)* — "I stort sett inköpte bolagen före denna lagstiftning alla de värderika hemmanen för skogens skull, de kunde komma över." *(Hamra kapellförsamling.)*

Enskilda personers förvärv.

Som i det föregående framhållits, har skogsmarken en synnerligen stor utbredning i Hälsingland. Skogstillgångar förekomma rikligt inom de flesta kommuner och möjligheterna att tillgodogöra sig dessa tillgångar underlättas i särskild grad genom det i detta landskap rikt utbredda nätet av flottleder. Dessa förhållanden böra, synes det, giva landskapet alldeles särskilda förutsättningar för en livlig handel med skogsfastigheter, och man borde därför ha anledning förvänta, att de ingångna meddelandena skulle hava att förmäla om ett synnerligen stort antal fall, då, i tävlan med bolagsbulvanerna, andra enskilda till jordbrukarklassen icke hörande personer uppträtt som köpare av hemman, tillhörande självägande bönder. Emellertid giva svaren från såväl de kommunala myndigheterna som landsfiskalerna och övriga, vilka yttrat sig i frågan, vid handen, att dylika försäljningar ej ägt rum i särskilt stor omfattning.

Visserligen är det endast ett fåtal kommuner, fyra stycken, från vilka det säges att förvärv av hemman av *skogsspekulanter, jobbare* etc. ej alls förekommit, men i de kommuner, där dylika förvärv ägt rum, ha de ej varit särdeles många till antalet och i allmänhet av föga betydenhet. Förklaringsgrunden härtill torde vara, såsom också framhålles av en och annan meddelare, att de värdefullaste och skogrikaste hemmanen i stor utsträckning redan före förbudslagens tillkomst lämnat jordbrukarnas händer och övergått till bolagen. De skogshemman, som ännu finnas kvar i den jordbruksidkande klassens ägo, betinga numera i allmänhet ett så högt pris, att de i regel ej lockat skogsspekulanter och jobbare.

De försäljningar, som förekommit, synas hava varit talrikare i kustlandets kommuner än inom skogsbygden, där bolagen sedan årtionden tillbaka mångenstädes lagt all skogsmark under sig.

Hushållningssällskapet upplyser, att köpare av skog för *industriella ändamål* eller för *penningplacering, nöjesändamål* e. d. ej förekommit. Däremot omtalas *skogsspekulanter* och *jobbare* men endast "i några få fall och av ringa omfattning".

Kristiden synes i allmänhet ej hava påverkat ifrågavarande försäljningar. De flesta meddelare uppgiva, att antalet försäljningar varit större före krisåren än under desamma. Några uppgiva dock ett motsatt förhållande. I en och annan kommun har under kristiden inträffat, att enskilda icke-jordbrukare inköpt hemman *för att säkerställa livsmedelstillgång.*

Uttalandena om hemmans övergång till enskilda icke-jordbrukare äro oftast ganska knapphändiga. Några av de mera ingående yttrandena må anföras:

"Denna försäljning har bedrivits i större omfattning före än under kristiden, i det att en stagnation i inköpen inträtt med kristiden, vilket troligen beror på de osäkra avsättningsförhållandena. Jobberiet har under krisåren bedrivits med mera kuranta produkter, såsom träkol." *(Jordbrukskonsulenten i Ljusdal.)* — "Vanligast att hemman försålts till jobbare, som gjort sig god vinst genom hastig prisstegring av fastigheter och växande skog särskilt under krisåren." *(Idenors kommun.)* — "Åtskilliga hemman ha inköpts i sådant spekulationssyfte både före och under kriget med ändamål att avverka skogen och skövla hemmanen." *(Jättendals kommun.)* — "Isynnerhet under kristiden har det ägt rum, att skogsspekulanter såsom icke tillhörande den jordbruksidkande befolkningen lagt under sig egendomar. Härvid har naturligtvis skogens värde satts i främsta rummet. I större utsträckning ha dock ej dylika försäljningar skett inom kommunen." *(Enångers kommun.)*

Förbudslagens inverkan på fastighetsomsättningen.

Av åtskilliga av de ingångna meddelandena att döma, hava fastighetsförsäljningarna till enskilda skogsspekulanter och jobbare tilltagit efter ikraftträdandet av förbudslagen. Bolagen hava genom denna lag utestängts från öppen konkurrens med de enskilda köparna, och detta har, säges det, givetvis måst inverka så att de senares köp växt i antal. Åtskilliga andra uppgiftslämnare påstå emellertid, att de enskildas köp ej tilltagit. Erfarenheterna gå alltså i olika riktning.

De inkomna svaren på frågan, huruvida ökningen av de enskildas köp understigit eller överstigit antalet av de bolagsköp, som kunde antagas skola hava ägt rum, därest förbudslagen ej kommit till stånd, äro även ganska divergerande. Åtskilliga anse, att bolagsköpen, därest förbudslagen ej existerat, icke skulle ha uppgått till samma antal som de enskildas köp. Andra äro av rakt motsatt mening. De flesta uppgiftslämnare hava ställt sig tvekande inför besvarandet av denna givetvis ganska vanskliga fråga. Från ett och annat håll framhålles, att de enskilda köparna i större utsträckning förvärvat egendomar med relativt ringa skogstillgång, vilka egendomar bolagen säkerligen ej skulle hava förvärvat. För bolagen äro nämligen i allmänhet endast fastigheter, därå skog finnes i större omfattning, begärliga.

Att i förevarande frågepunkt erhålla något för landskapet i dess helhet giltigt omdöme är med de motsatta erfarenheter, som gjorts inom de olika kommunerna, ej möjligt. Några av de rätt talrika och utförliga meddelandena i frågan må återgivas:

"De anförda försäljningarna ha till största delen skett efter förbudslagens tillkomst, och det är uppenbart, att hindret för bolag att uppträda såsom köpare bidragit till nämnda försäljningar. Ökningen av de enskildas köp har helt säkert understigit antalet av de bolagsköp, som skulle ägt rum, därest förbudslagen icke förefunnits." *(Hushållningssällskapet.)* — "Det är odlingsrådets uppfattning, att efter förbudslagens ikraftträdande inom de delar av länet, där lagen äger tillämpning, enskilda skogsspekulanters fastighetsköp avsevärt ökat, och att denna ökning skett på grund av att bolagen varit hindrade att uppträda som köpare. Om ej förbudslagen kommit till stånd, skulle dock säkerligen ökningen av bolagens fastighetsförvärv ha överstigit ökningen av enskilda spekulanters köp." *(Odlingsrådet.)* — "Även om förbudslagen icke funnits, hade de enskilda spekulanterna utan tvivel uppträtt som konkurrenter till bolagen. Erfaren-

heten visar, att de förra i regel betala mera för hemmanen än bolagen, beroende på att de i regel hastigare realisera skogen och oftast hänsynslösare." *(Folkhögskolföreståndare i Bollnäs.)* — "Ökningen av enskildas köp har helt säkert understigit antalet av de bolagsköp, som skulle ägt rum, därest förbudslagen icke förefunnits." *(F. d. förste lantmätare i Gävle.)* — "Trävarubolagens utestängande från fastighetsmarknaden torde i högre grad än krigskonjunktur och andra omständigheter hava bidragit till ökning i enskilda spekulanters jordförvärv, då fastighetsvärdena genom att de köpstarkaste spekulanterna ej kunnat deltaga i konkurrensen hållits lägre än vid fri konkurrens varit fallet." *(Ljusdals kommun.)* — "Flera köp ha gjorts av enskilda köpare än som skulle skett av bolag, därest förbudslagen ej kommit till stånd, enär det sällan hänt, att hemman försäljas till bolag, därför att så ringa skogsarealer finnas till hemmanen inom kommunen." *(Idenors kommun.)*

Virkesuppköpen från bondhemmanens skogar.

Hushållningssällskapet har jakande besvarat frågan, huruvida trävaruindustrien efter förbudslagens tillkomst i större omfattning än förut uppköpt virke — avverkat eller på rot — från bondhemmanen eller förvärvat avverkningsrätt å dem. Odlingsrådet anser däremot, att efter förbudslagens ikraftträdande skillnad i berörda avseende ej förmärkts.

På samma sätt förhåller det sig med utsagorna från kommunerna och från övriga meddelare. Inom åtskilliga kommuner hava bolagens uppköp av virke tilltagit, säges det; inom andra kommuner anser man däremot, att uppköpen avtagit.

Åtskilliga meddelare framhålla, att förbudslagen ej alls inverkat på bolagens virkesuppköp å bondhemmanen, utan anse, att dessa köps ökning eller minskning i stället bero på konjunkturerna inom trävarumarknaden.

Mera ense äro uppgiftslämnarna därom, att förvärven av avverkningsrätter å bondhemmanens skogar numera så gott som helt och hållet upphört. Bönderna föredraga att antingen själva avverka och vid vattendragen försälja sitt timmer eller också efter utstämpling sälja timret å rot. Skogsvårdsstyrelsen meddelar härom följande:

"Efter förbudslagens tillkomst avstannade bolagens köp av avverkningsrätter. Ett och annat köp har dock visserligen därefter uppgjorts. Den förnämsta orsaken till att de här avsedda köpen inskränkts i så hög grad är att finna i skogslagen av 1903, vilken ju genom sin § 1 arbetar kraftigt däremot. Uppköpen på vattendragen ökade däremot något, men icke i den grad som man skulle vänta. — Rörande bolags förvärv av avverkningsrätter ha de gått betydligt tillbaka och torde ingalunda numera spela en sådan nämnvärd roll som de tidigare gjort. Nu tendera bolagens inköp av virke på rot att förändras därhän att bolag ej köper sådan skog utan att den förut är stämplad genom skogsvårdsstyrelsens försorg."

Orsaker till försäljningarna.

Orsaker till försäljning av bondgårdar.

Beträffande orsakerna till att bondgårdar försålts till bolagsbulvaner, spekulanter, jobbare och andra till jordbrukareklassen icke hörande personer giva flertalet yttranden vid handen, att ej någon viss av de i frågeformuläret uppräknade orsakerna gjort sig gällande framför de övriga. Försäljningarna hava, som förut framhållits, ej

varit synnerligen talrika inom de resp. kommunerna, och, där de förekommit, ha de orsakats mera av tillfälliga, växlande anledningar än av några vissa särskilda, inom landskapet förefintliga ekonomiska eller sociala förhållanden. *Kristiden* synes ej hava åstadkommit någon förändring härutinnan.

Från en och annan kommun framhållas dock vissa orsaker såsom mera framträdande än andra. Sålunda säges, att erbjudet *högt pris* å hemmanet och *avsikt att slå sig till ro* med det erhållna kapitalet oftast gjort, att försäljning kommit till stånd. Därvid har även bidragit den i meddelandena ofta omtalade *ledsnad vid jordbruket,* som förmärkts hos bondbefolkningen under de senaste årtiondena, vilken ledsnad, säges det, torde vara orsakad av *svårigheter* för bönderna *att erhålla arbetskraft,* då barnen föredraga industriarbetet framför det "mindre lönande" jordbruksarbetet.

En annan orsak, som inom vissa kommuner varit ganska vanlig, har varit de vid *arvskifte* ofta förekommande svårigheterna för någon av arvingarna att utlösa de övriga, på grund varav hemmanet måst säljas. Köpare hava i dylika fall ofta varit skogsspekulanter eller andra icke-jordbrukare.

Några av uttalandena om försäljningsorsakerna må anföras:

"Höga priser, svårighet att för vinstgivande pris anskaffa arbetskraft, avsikt att köpa jordbruk längre söderut, obenägenhet hos jordbrukaredöttrarna att stanna vid jordbruket hava varit de vanligaste orsakerna." *(Hushållningssällskapet.)* — "Enligt odlingsrådets uppfattning hava de bidragande orsakerna till fastighetsförsäljningar ofta samtidigt varit flera av de i frågan uppräknade. En generell orsak, i synnerhet där barn saknats, torde hava varit den, att fastighetsägaren ansett sig erhålla större inkomst genom räntan å köpeskillingen för fastigheten än genom avkastningen från densamma. Den ena eller den andra omständigheten, enligt frågan, torde icke hava gjort sig särskilt gällande under kristiden." *(Odlingsrådet.)* — "Ett vanligt förhållande är följande. Först har något större skogsskifte sålts för en summa. Bonden har därmed ansett sig äga ett större kapital och ej utnyttjat jordbrukets möjligheter. Då kapitalet sinat, tagit slut eller ersatts av utgivna förbindelser, har hemmanet försålts och f. d. bonden i ett flertal fall blivit arrendator på sitt förra hemman." *(Jordbrukskonsulenten i Ljusdal.)* — "De i denna fråga uppräknade orsaker, var för sig eller flera i förening, hava mestadels varit bestämmande för de ifrågavarande försäljningarna, och kan som bidragande orsak ytterligare anföras det inom länet ej ovanliga bruket att å fastigheten uppföra i förhållande till inägoarealen alltför kostsamma manbyggnader och uthus. Detta har till följd, att fastigheten vid arvskifte blir för dyr att övertaga för någon av arvingarna ensam genom de övrigas utlösen, varför ingen annan utväg funnits än att sälja den till bolag, så länge detta tilläts, och därefter till enskilda skogsjobbare eller förmögnare jordbrukare." *(F. d. förste lantmätare i Gävle.)* — "Orsakerna hava varit: höga priser, svårighet att för vinstgivande pris anskaffa arbetskraft, avsikt att köpa jordbruk längre söderut." *(Folkhögskoleföreståndare i Bollnäs.)* — "Ekonomiska svårigheter före kriget, svårighet att få arbetskraft, högt erbjudet pris å hemmanet under kristiden samt i enstaka fall avsikt att köpa jordbruk å annan plats." *Landsfiskalen i Hanebo distrikt.)* — "Orsakerna till under senare årtionden gjorda fastighetsförsäljningar hava varit ledsnad vid jordbruket, förorsakad av svårigheterna på arbetsmarknaden, barnens tilltagande obenägenhet att kvarbliva i hemmet och deltaga i jord-

bruksarbete, samt lockelsen att efter erhållen köpeskilling för hemmanet leva i ro på ränteinkomsten." *(Ljusdals kommun.)*

Orsaker till försäljning av större egendomar.

I det föregående har framhållits, att de större egendomarna äro synnerligen få inom Hälsingland. Ett ej ringa antal av dem synes redan för lång tid tillbaka hava förvärvats av bolag. Av de återstående större egendomarna har endast i undantagsfall någon under de senaste årtiondena sålts till enskild person, som ej varit jordbrukare. Några upplysningar om orsakerna till dessa försäljningar hava ej lämnats.

Jordbrukets och skogens skötsel å de försålda gårdarna.

Jordbrukets skötsel.

Vad beträffar jordbrukets skötsel å de egendomar, vilka övergått i icke-jordbrukares händer, meddelas så gott som enhälligt, att densamma gått betydligt tillbaka, sedan jorden kommit ur de självägande jordbrukarnas ägo. Det är endast i ett och annat undantagsfall motsatsen förmäles, och då avses i regel sådana fall, då fastigheten genom försäljning snart återgått till verkliga jordbrukare.

Å de egendomar, som definitivt övergått till icke-jordbrukare har däremot, som ovan nämnts, jordbrukets skötsel gått avsevärt tillbaka. Detta gäller ej endast de av *skogsspekulanter* förvärvade och under längre tid behållna egendomarna utan även de jordbruksfastigheter, som genom *bulvaner* kommit i bolags ägo eller som förvärvats av *enskilda industriidkare.* Försämringen synes i flertalet fall bero på att egendomarna efter köpet överlämnats till arrendatorer, vilka i regel huvudsakligast ägnat sig åt skogskörslor och andra arbeten åt industrien. Av uttalandena i denna fråga må följande återgivas:

"Skogsspekulanterna hava i regel hemmanen alltför kort tid för att någon egentlig försämring skall kunna påvisas, förbättring blir det i varje fall ej." *(Hushållningssällskapet.)* — "Då fastigheter förvärvats av bolag genom bulvaner och jordbrukets skötsel övertagits av bolag, har jorden ägnats god vård, ehuruväl från folknäringens synpunkt driften ej varit tillfredsställande, då kreatur oftast ej hållits i den utsträckning, enskilda bruka. Då återigen den förvärvade jorden utarrenderats, har skötseln av densamma oftast varit ytterst otillfredsställande. Jordbrukets skötsel tyckes varken ha försämrats eller förbättrats, sedan enskilda industriidkare fått hand om fastigheterna. Då fallen äro få, kan emellertid ett fullt giltigt omdöme ej fällas. Skogsspekulanterna hava i regel försämrat jordbruket." *(Odlingsrådet.)* — "Bolagens jordbruk skötes sämre än de självägandes." *(Nianfors kommun.)* — "Då inägorna ej sällan bortarrenderas till tillfälliga brukare, är det tydligt, att jordbrukets skötsel snarare försämrats än förbättrats vid ifrågavarande försäljningar." *(F. d. förste lantmätare i Gävle.)* — Från *Rogsta kommun* lämnas dock ett för bolagsjordbruket mer fördelaktigt omdöme: "Det bolag, Ströms bruk, som äger hemmanen inom kommunen, brukar jorden mönstergillt och skogen vårdas väl."

Förekomsten av vanhävd.

I flera av de ingångna utsagorna omtalas, att synnerlig vanhävd av jordbruket ej sällan förekommit å de egendomar, som förvärvats av de i det föregående omnämn-

da, till jordbrukarklassen icke hörande personer. Vad de av *bolagsbulvaner* och *enskilda industriidkare* förvärvade jordbruken beträffar, är det dock endast undantagsvis, som det säges, att jordens skötsel blivit så tillbakasatt, att uppenbar vanhävd inträtt. I fråga om de av *skogsspekulanter* och *jobbare* innehavda jordbruken synes det däremot hava varit mycket vanligt, att jordbruket blivit helt åsidosatt. Emellertid torde antalet av de av spekulanter och jobbare vanhävdade jordbruken ej vara stort, då i regel så kort tid förflyter innan av dem inköpta hemman återgå till verkliga jordbrukare, att verklig vanhävd ej hinner inträda.

Odlingsrådet yttrar, att vanhävd eller begynnelse till vanhävd merendels kunnat förmärkas under den tid, fastighet innehafts av skogsspekulanter, samt att jordbruket i regel drivits kreaturslöst och grödan försålts. Hushållningssällskapet svarar nekande på frågan om vanhävd. Några av de övriga uttalandena återgivas härnedan:

"I vissa fall vanhävd. Denna har tagit sig olika uttryck, beroende på belägenheten. Avsides — någon mil eller mera från tätare befolkad ort — belägna hemman ha fått förfalla till hus och jord; annars har jordbruket bedrivits ibland med, ibland utan förening med kreaturssköstel." *(Jordbrukskonsulenten i Ljusdal.)* — "Någon egentlig vanhävd av jorden kan ej konstateras, däremot få åbyggnaderna ofta förfalla." *(Landsfiskalen i Ljusdals och Ramsjö distrikt.)* — "Jorden vanhävdas ofta och byggnaderna vanvårdas." *(F. d. förste lantmätare i Gävle.)*

Skogens skötsel.

Uppgiftslämnarna från flertalet län och landskap bruka i allmänhet vid avgivande av svar på frågan om skogsskötseln framhålla, att skogsskötseln ej försämrats, när fastigheterna övergått i händerna på *bolag*, (bolagsbulvaner), och *enskilda industriidkare*. Oftast säges t. o. m. att skogen av dylika fastighetsägare skötes bättre än av bönderna.

Vad Hälsingland beträffar, hava ytterst få uppgiftslämnare förmenat, att bulvanerna och de enskilda industriidkarna förbättrat skogsskötseln. Tvärtom säges det från flertalet håll, att skogsskötseln försämrats och att avverkningen varit betydligt större än i jämförelse med å de av verkliga jordbrukare ägda hemmanen. Skogsvårdsstyrelsen yttrar om sådana personer, som kunna misstänkas vara bolagsbulvaner, att de taga ut från skogen allt avsättningsbart virke, som finnes, så att de ofta komma i delo med skogslagen. Om de enskilda industriidkarna anför nämnda styrelse följande:

"De enskilda industriidkarna inom länet, som köpa skog för sin industris skull, äro mycket få. Sådana köpa i stället avverkningsrätter, vilka avverkas i enlighet med utstämplingarna. Andra industriägare, som köpa skog, göra detta i regel för att tillgodogöra sig virket till det yttersta. Under sådana förhållanden är det ju givet, att skogen ej erhåller någon skötsel eller vård."

Av övriga uttalanden om skogsskötseln må följande återgivas:

"I de fall, då fastigheten tillfälligtvis förvärvats av bulvaner i och för skogsavverkning, har skogsskötseln försämrats. Där bolag åter genom enskild person övertagit fastigheten, har skogsskötseln ej försämrats. Av enskilda industriidkare har skogsskötseln merendels försämrats. Alltid har avverkningen varit mycket skarp." *(Odlingsrådet.)* — "Bolagsbulvaner taga vad som tagas kan. Det enda korrektivet är skogslagarna. Vanvård av skogen torde ha förekommit beträffande enskilda industriidkare. Exempel gives dock på god skogsvård." *(Jordbrukskonsulenten i Ljusdal.)* — "Om skogsskötsel kan det i dessa fall ej ens bliva tal." *(Landsfiskalen i Forsa distrikt.)* — "Beträffande skogens skötsel har väl lagen om de enskilda skogarna i riket i någon mån hindrat fullständig försämring, men någon förbättrad skogsvård kan icke sägas inträda, sedan fastigheterna övergått till motstående kategorier." *(F. d. förste lantmätare i Gävle.)*

Skogsskövling.

Uppenbar skogsskövling omnämnes såsom ej sällan förekommande. Framför allt gäller detta de av *skogsspekulanter* och *jobbare* förvärvade egendomarna, men från en och annan kommun förmäles, att jämväl *bolagsbulvaner* och *enskilda industriidkare* någon gång gjort sig skyldiga till skövling. Emellertid har den under de senare åren tillkomna strängare skogslagstiftningen hindrat den tidigare, ej ovanliga kalhuggningen av stora skogsskiften. Följande uttalanden må återgivas:

"När sågverksbolag inköpt fastighet, har uppenbar skogsskövling, såvitt känt, ej förekommit. Desto sorgligare är förhållandet, då skogsspekulanter eller jobbare inköpa skogar och hemman. När så sker, blir skogsskövling oftast en följd av föregående affär. I regel hava de s. k. stora trävarubolagen skött sina skogar, skogsvårdsarbetena däri inberäknade, på ett mycket gott sätt under krisåren. De små bolagen, skogsspekulanter och jobbare, hava utmärkt sig för motsatsen." *(Skogsvårdsstyrelsen.)* — "Enskilda industriidkare tyckas ej skövla skogen, om ock avverkningen skett mycket skarpare än då enskilda jordägare handhaft densamma. Huru förhållandet varit i de fall, då bolagsbulvaner förvärvat fastigheter i och för skogsavverkning kan ej bestämt sägas. Av skogsspekulanter och jobbare har skogsskövling merendels företagits." *(Odlingsrådet.)* — "Skogsspekulanter: om det kan kallas uppenbar skogsskövling, är ej gott att bedöma, dock brukar i sådana fall skogen tagas så nära, som den i allra yttersta fall kan tagas." *(Bergsjö kommun.)*

Jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar.

Om sålunda, såsom i det föregående omnämnts, anmärkningar framförts av flertalet uppgiftslämnare mot såväl bolagens som de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruket och skogstillgångarna, framhålles likväl i regel, att en jämförelse mellan å ena sidan bolagen och å andra sidan skogsspekulanterna avgjort utfaller till bolagens förmån, åtminstone vad skogsvården angår. Beträffande skötseln av jordbruket ställa sig förhållandena ungefär lika å bolagsgårdar och å enskilda spekulanters jordegendomar, då jordbruket drives av arrendatorer. Då bolagen själva driva jordbruket, skötes detta däremot i regel mönstergillt och rationellt. Av uttalandena i saken må följande återgivas:

"De enskilda skogsspekulanterna giva i regel sina skogar den mest tänkbart knapphändiga vård, i det den nästan aldrig gives i högre grad än vad lagen kan framtvinga. För sågverks-

bolagen åter har intresset för skogsvård stigit betydligt under de senare 15 åren, så att någon berättigad klagan över deras skogsskötsel knappast torde kunna framställas. I många fall framstå vissa sågverksbolags skogsvårdsarbeten rent av såsom praktfulla föredömen i skogsvård." *(Skogsvårdsstyrelsen.)* — "I allmänhet torde, där bolagen själva omhänderhava jordbrukets skötsel, detsamma fullt ut kunna jämställas med och i vissa fall överträffa böndernas. Sämre ställer det sig med den utarrenderade jorden. Beträffande skogsvården har bolagens skötesl avgjort företräde." *(Hushållningssällskapet.)* — "Med få undantag sköta bolagen sitt jordbruk bättre än de enskilda spekulanterna. Det bör dock framhållas, att i månget fall har det visat sig, att den av bolag utarrenderade jorden skötes mycket illa. Skogsskötseln å de fastigheter, som inte blott tillfälligtvis utan stadigvarande innehavas av bolag, är med få undantag fullt tillfredsställande och i stort sett utan undantag bättre än de enskilda spekulanternas med fleres skogsskötsel." *(Odlingsrådet.)* — "Bolagen sköta i allmänhet både jord och skog bättre än enskilda spekulanter." *(Landsfiskalen i Forsa distrikt.)* — "Bolagens sköta jord och skogar på tidsenligt sätt, då däremot skogsspekulanterna icke visa minsta intresse för varken jordbruk eller skogsvård." *(Harmångers kommun.)* — "Såväl jorden som skogen skötes och vårdas bättre å bolagens än å enskilda spekulanters fastigheter." *(Ljusdals kommun.)* — "Bolagens jordbruk har bedrivits kreaturslöst. Vården av skogen sämre än den enskildes." *(Landsfiskalen i Hälsingtuna distrikt.)* — "Bolagen ha i allmänhet, med undantag av ett trävarubolag, tillgodosett jordbruksskötseln dåligt ända mot sin vanhävd, men skogsvården däremot kan man säga skötes jämförelsevis någorlunda tillfredsställande." *(Färila kommun.)* — "Båda lägga så mycket som möjligt an på att avvinna av skogen så mycket som möjligt och jordbruket blir alltid en bisak." *(Skogs kommun.)*

Försäljningarnas ekonomiska och sociala verkningar.

Inverkan på de kvarvarande böndernas ekonomiska ställning.

Av de ingångna uppgifterna framgår, att industriens jordförvärv i allmänhet bidragit till förbättrande av de kvarvarande böndernas utkomstmöjligheter. De stora avverkningar, som företagits av trävarubolagen, hava givit bönderna rikliga tillfällen till körningar och andra extra arbeten under vintern. De talrika industriella anläggningarna, förefintliga så gott som överallt inom landskapet, hava givit bönderna en ökad avsättning för deras jordbruksprodukter.

För de bönder, som hava sina hemman i behåll, torde industriens jordförvärv alltså hava medfört goda inkomster. Av många uppgiftslämnare framhålles dock, att vinsten av de ökade utkomstmöjligheterna till stor del neutraliserats därigenom att böndernas omkostnader på grund av konkurrens från industriens sida stigit i hög grad. Framförallt gäller detta arbetslönerna, vilka av industrien drivits till en sådan höjd, att jordbruket ofta nog ej kunnat utan förlust använda sig av lejd arbetskraft. För jordbrukets utveckling har detta givetvis varit ett svårt hinder. Några svårigheter att samarbeta med bolagen eller deras arrendatorer förspörjes däremot ej.

Av de talrika yttrandena i denna fråga må följande anföras:

"I allmänhet torde inom detta län bolagens jordförvärv — med kanhända något undantag — icke hava haft sådan omfattning, att desamma haft någon menlig inverkan på den kvarvarande bondbefolkningen, vilken, i stället sökt till sin fördel utnyttja alla de tillfällen, industrien

kunnat bereda i form av ökade arbetstillfällen och nya avsättningsmöjligheter." *(Hushållningssällskapet.)* — "I stort sett hava genom bolagens jordförvärv och därav uppkommen utveckling av industrien de självägande böndernas utkomstmöjligheter genom ökad avsättning av jordbruksprodukter förbättrats. Till följd av industriens utveckling har emellertid den bättre arbetskraften dragits från jordbruket och jordbrukets utveckling därigenom hindrats att ske i den omfattning, som betingelserna i övrigt skulle kunnat medgiva." *(Odlingsrådet.)* — "De kvarvarande böndernas utkomstmöjligheter skulle avsevärt hava förbättrats, ifall ej samtidigt industrien förorsakat höjning i priset på jordbruksarbete. Ett bestämt svar är omöjligt att avgiva, enär alla förhållanden ändrats genom övergången från natura- till penninghushållning." *Folkhögskolföreståndare i Bollnäs.)* — "Saken har två sidor. Mera förtjänster med körning etc. har erhållits, men detta har medfört mera likgiltighet för skötseln av egen jord och egna kreatur. En positiv förbättring är de förbättrade avsättningsmöjligheterna." *(Jordbrukskonsulenten i Ljusdal.)* — "I skogarna är det gott om arbete både sommar och vinter, och lantmännens produkter ha stor efterfrågan, och priset är högt." *(Landsfiskalen i Norrbo distrikt.)* — "Böndernas utkomstmöjligheter och ekonomiska välstånd har väsentligt förbättrats, detta på grund av andra extra arbeten, dock väsentligast genom ökade avsättningsmöjligheter till industribefolkningen för lantmannaprodukter." *(Harmångers kommun.)* — "Vad Ramsjö socken beträffar, hava bolagen lagt under sig den största delen av såväl jord som skog, varför befolkningens utkomstmöjligheter väsentligt äro beroende på bolagens rörelse." *(Landsfiskalen i Ljusdals och Ramsjö distrikt.)*

Inverkan i socialt hänseende.

Flertalet uppgiftslämnare avgiva ej något utförligare svar på frågan, huruvida bolagens och de enskilda spekulanternas jordförvärv haft någon inverkan i socialt hänseende på lantbefolkningen, utan inskränka sig till att helt kortfattat besvara frågan nekande. En och annan uppgiftslämnare ingår emellertid på en utförligare behandling av ämnet, och flertalet av dessa anse, att ifrågavarande jordförvärv haft ganska ingripande sociala följder för lantbefolkningen. Särskilt framhålles, att industriens starka utbredning i hög grad påverkat *de sedliga förhållandena* bland lantbefolkningen, ofta nog ej till det bättre. De förändrade ekonomiska förhållandena och lantbefolkningens uppblandning med industribefolkningen hava vidare i hög grad inverkat utplånande på *den gamla allmogekulturen.*

Att ifrågavarande jordförvärv skapat *vantrevnad* bland lantbefolkningen uppgives däremot ej i något fall. Ej heller synas bönderna hava råkat i större *beroende* av bolag eller enskilda spekulanter. Däremot säges det av åtskilliga meddelare, att jobbarnas spekulationslusta och mindre tilltalande affärsmetoder ej sällan vunnit insteg även bland bönderna i synnerhet under krisåren.

Av de mera ingående uttalandena om de sociala verkningarna må här återgivas följande:

"Att bolagens förut gjorda jordförvärv skulle skapat vantrevnad bland lantbefolkningen eller orsakat böndernas större beroende torde vara svårt att påstå, men att under kristiden jobbares föredöme verkat demoraliserande är en alltför sorglig sanning. Att industrien ingalunda förbättrat orternas sedliga tillstånd är ju en känd sak, men huruvida den ensamt skall påbördas

den allmänna och beklagligt starka nedgången i sedligt avseende, torde tvivelsutan icke vara riktigt. Allmogekulturen är i utdöende." *(Hushållningssällskapet.)* — "Utan tvivel hava de under sista årtiondet framträdande skogsspekulanterna utövat ett ogynnsamt inflytande på bondbefolkningen, i det denna genom de förras föredöme till viss grad lockats till spekulationer i flera avseenden. De sociala förhållandena bland ortens lantbefolkning hava under de två sista årtiondena i stort sett förbättrats. Det sedliga tillståndet bland lantbefolkningen torde icke hava försämrats i nämnvärd grad. Underlättad kommunikation mellan olika samhällslager har dock i viss grad utjämnat skillnaden mellan de olika befolkningselementen i såväl sedligt som andra avseenden, och har detta på det sedliga området antagligen verkat till lantbefolkningens nackdel. Huruvida industriens utveckling därvidlag direkt bidragit, är vanskligt att avgöra. Den gamla allmogekulturen har givetvis genom industriens och handelsförbindelsernas utveckling förändrats och gått tillbaka. Genom utvecklade förbindelser har lantbefolkningen inhämtat intryck och sedvänjor från i synnerhet stadsbefolkningen." *(Odlingsrådet.)* — "Det har visat sig, att uti de byar, varest bolag och enskilda spekulanter icke fått insteg och förvärvat jord, välståndet och välmågan ökats. Ny jord har uppodlats och jordförbättringar hava vidtagits. Hemmanen hava kluvits och flera åbor hava sin fulla bärgning å hemman, varest förut endast en bonde kunde livnära sig. Däremot hava uti byar, som helt och hållet ägas av bolag, jordbruket alltjämt gått stadigt tillbaka, och dessa byar hava avfolkats i stället för att byinnevånarnas antal skolat ökas." *(Skogs kommun.)* — "Knappast hava bolagens och jobbarnas jordförvärv i nämnvärd grad inverkat på de sociala förhållandena bland lantbefolkningen i orten. Men på samma gång egendomarna övergått till bolagen och skogsspekulanterna, har en ny arbetare-jordbrukareklass bildats: arrendatorer, som äro f. d. bönder och bondsöner. Dessa äro, naturligt nog, helt och hållet beroende av bolagen eller ägarna till jorden." *(Färila kommun.)* — "Allt sedan bolag började förvärva jord härstädes har förmärkts en demoraliserande anda hos befolkningen både i sedligt och andra förhållanden, i synnerhet hos det uppväxande släktet." *(Hassela kommun.)* — *Landsfiskalen i Söderala distrikt* framlägger i samband med besvarandet av förevarande fråga ett förslag, avsett att utjämna motsatserna mellan industri- och lantbefolkningen: "Levnadsomkostnaderna hava stigit. Motsatser mellan industri- och lantbefolkningen hava skapats. För utjämnande av dessa motsatser torde industribefolkningen böra lämnas tillfällen att förskaffa sig jord till billigt pris. Ägare av odlingsmarker böra därför föreläggas att inom vissa år hava dessa marker odlade vid äventyr att marken eljest måste avstås mot det värde i penningar, marken i förhållande till avkastningen har för sin ägare. Ett lagstadgande i dylik väg vore önskvärt för såväl landet i dess helhet som flertalet av befolkningen. Några andra sociala missförhållanden hava icke försports."

Jordens återgång till verkliga jordbrukare.

Återförsäljning av *bolag* tillhörig inägojord till småbruk eller till tomtplatser synes efter förbudslagens ikraftträdande ej hava ägt rum i någon större omfattning inom Hälsingland. Anledningen härtill uppgives emellertid icke bero på någon obenägenhet hos bolagen att försälja inägojorden. Bolagen skulle tvärtom, säges det, ofta gärna nog avyttra inägojorden, enär dess skötsel och byggnadernas underhåll förorsaka bolagen stora kostnader och besvär. Att i allt fall bolagen oftast behålla inägojorden, beror därpå, att bolagen ej vilja frånhända sig de skogsanslag, vilka enligt ägostyck-

ningslagen skola medfölja vid inägojordens avstyckning. Härtill kommer även, att de å sina håll pågående laga skiftena lagt hinder i vägen för jordstyckningen. Svårigheten för bolagen att lämna de avstyckade hemmansdelarna gravationsfria har även motverkat inägojordens försäljning till jordbrukare.

Då återförsäljning av inägojord likväl ägt rum, påstås orsaken i de flesta fall hava varit den, att bolagen funnit jordbruksdriften alltför förlustbringande. Den s. k. uppsiktslagen säges även hava bidragit till, att bolagen understundom frånsålt inägojorden.

Några uttalanden, bekräftande det ovan sagda, må återgivas:

"Någon avsevärdare återförsäljning av inägojorden har icke iakttagits. Hos bolagen förmärkes mycken villighet att till förhållandevis rimliga priser avyttra inägojord; och skulle denna benägenhet sannolikt ökas, därest icke bestämmelserna tillämpades alltför rigoröst. Priset på skogsmarken har i allmänhet varit för dyr för en föga bemedlad person." *(Hushållningssällskapet.)* — "Uppsiktslagen, ej förbudslagen, har gjort bolagen mera böjda för försäljning av hemman till verkliga jordbrukare. Ägostyckningslagen har dock, såsom den i praktiken tillämpats, att relativt stora skogsarealer skola medfölja om ägostyckning skall beviljas, hämmat försäljningen. Bolagen synas nämligen hellre behålla hemmanen och driva jordbruken så att de ligga över vanhävdsgränsen än att avhända sig skogsmarken. Även har priset på skogsmarken varit för dyr för en föga bemedlad jordbrukare." *(Jordbrukskonsulenten i Ljusdal.)* — "Den långsamhet, varmed de delar av Norrlandslagarna bedrevos som avsågo inskränkning i rätten att erhålla ägostyckning, — — — bidrog därtill att bolagen, särskilt under åren 1902—1904, läto verkställa ägostyckningar av en mängd hemman, varvid en del bolag voro framsynta nog att, då de befarade i vilken riktning den nya ägostyckningslagen skulle gå, tilldela viss skogsmark till inägolotterna, vilket dock av andra bolag helt förbisågs. Avsikten med dessa ägostyckningar var utan tvivel att göra sig kvitt inägojorden av fruktan för den väntade vanhävdslagen. Men då denna icke blev så sträng, som befarats, — — — hava försäljningar av styckningslotter icke skett i den omfattning, som kunde väntas av de många ägostyckningarna. De gjorda försäljningarna ha skett i huvudsak till småbruk och någon gång till tomtplatser." *(F. d. förste lantmätare i Gävle.)* — "Skiftesförhållandena hava hittills lagt hinder i vägen för återförsäljning av inägojord i större omfattning, men synas, i den mån pågående laga skiften avslutas, upplåtelser till såväl småbruk som tomtplatser alltmer komma till stånd. Svårigheterna för bolagen att lämna upplåtelserna gravationsfria verka dock hindrande. Orsakerna till gjorda återförsäljningar äro, att bolagen anse förlustbringande behålla inägojorden. Någon ökad benägenhet för försäljning av inägojord kan ej förmärkas hos något visst bolag." *(Ljusdals kommun.)*

Som ovan framhållits, hava bolagen i ganska ringa utsträckning frånsålt inägojord. Vad däremot beträffar den jord, som kommit i händerna på *enskilda* personer, icke tillhörande den verkligt jordbruksidkande befolkningen, så har, efter vad framgår av de ingångna uppgifterna, denna jord till mycket stor del återförvärvats av verkliga jordbrukare. Framför allt gäller detta de hemman, som skogsspekulanter och jobbare tillhandlat sig. Sedan hemmanen tillhörande skog avverkats, hava nämligen dessa köpare oftast sålt hemmanen till någon jordbrukare. Ej sällan hava dock

de på detta sätt till verkliga jordbrukare återgångna hemmanen befunnit sig i ett synnerligen undermåligt skick, då de lämnat de enskilda spekulanternas ägo. Följande yttranden i frågan må återgivas:

"I kustlandet synes det vara regel, att hemmanen återgå till verkliga jordbrukare från enskilda spekulanter; i skogsbygden inträffar det emellertid understundom, att egendomarna bliva kvar i spekulanternas ägo, möjligen beroende på svårigheten att i skogsbygden med dess svaga jordbruk finna köpare till ett skoglöst hemman. Skog- och jordstyckningsspekulanter hava ofta sålt inägojord, så att den åter kommit i verkliga jordbrukarehänder." *(Hushållningssällskapet.)* — "Det framgår av från odlingsnämnderna inkomna meddelanden, att i de fall, då fastigheter förvärvats av skogsspekulanter, åtminstone inägojorden i flertalet fall och även den avverkade skogsmarken försålts till verkliga jordbrukare." *(Odlingsrådet.)* — "Sedan spekulanterna gjort sitt bästa för att 'suga musten', övergår fastigheten till någon, som är enfaldig nog att lockas av det till synes billiga priset. Vanligen gå sådana hemman därefter ur hand i hand, allt mera utsatta för rovdrift och vanhävd." *(Landsfiskalen i Forsa distrikt.)* — "Sedan hemmanets skog borthuggits, har det antingen sålts i sin helhet eller i de flesta fall styckats och försålts till mindre bemedlade personer för bedrivande av jordbruk." *(Jättendals kommun.)*

21. Västernorrlands län.

Naturförhållanden, näringar m. m.

Liksom inom så många andra av rikets län utgör även i Västernorrlands län den högsta marina gränsen gränslinjen mellan tvenne områden, som ifråga om naturförhållanden äro synnerligen olikartade. I den nedanför den högsta marina gränsen liggande delen av länet, *kustlandet,* bestå de lösa jordlagren till stor del av marina avlagringar, medan i området ovan nämnda gräns, *inlandet,* jordmånen i regel utgöres av den hårda, stenbundna moränjorden. Även i klimatiskt hänseende råder ganska stor olikhet mellan de båda områdena. Kustlandet äger sålunda ett relativt milt klimat i jämförelse med det i inlandet rådande utpräglade fastlandsklimatet.

Dessa skiljaktigheter i naturförhållanden återspeglas i siffrorna för *den odlade jordens* utbredning inom de olika områdena. I kustlandet uppgår nämligen åkerarealen till i genomsnitt 8 % av landarealen, medan i inlandet endast 2 % av ägovidden är uppodlad. Än starkare framträda kontrasterna mellan de båda områdena, om man jämför siffrorna för vissa härader. I Nätra tingslag är sålunda ej mer än 2 % av landarealen och i Fjällsjö tingslag endast något över 1 % uppodlad; i de två i Medelpads kustland liggande tingslagen, Njurunda och Sköns, uppgår däremot den odlade jorden till 11 resp. 17 % av ägovidden.

Erinras bör, att *den naturliga ängen* här liksom i övriga Norrlandslän intager ett synnerligen betydande rum vid sidan av den odlade jorden. I de tingslag, där åkerarealen har en särskilt ringa utbredning, äger den naturliga ängsmarken nära nog samma omfattning som åkerjorden.

Skogstillgångarna inom Västernorrlands län äro synnerligen betydande, efter vad som framgår av siffrorna för skogs- och hagmarkens utbredning. Nämnda ägoslag belöper sig nämligen till 85 % av länets hela landareal, d. v. s. en högre siffra än för något annat län i riket. I det tingslag, Sköns, där skogs- och hagmarken relativt taget förekommer sparsammast, uppgår procentsiffran till 70.

Jordbruken inom länet äga i allmänhet en mycket ringa areal åkerjord. Endast 7.4 % av samtliga *brukningsdelar* hava en areal odlad jord över 10 t. o. m. 50 har,

och egendomar med mer än 50 har odlad jord äro synnerligen fåtaliga, utgörande endast 0.1 % av samtliga jordbruk. Flertalet brukningsdelar, eller 56.9 % av samtliga, tillhöra gruppen åkerareal om 2—10 har. Skillnaden i avseende på jordfördelningen mellan kustlandet och inlandet är ganska ringa.

Försäljningarnas omfattning.

Bolags förvärv genom bulvaner.

Det absoluta antalet för bolags räkning gjorda bulvanköp inom länet har icke varit ringa. Ställt i relation till bolagens synnerligen talrika förekomst och deras utomordentligt omfattande förvärv av jordbruksfastigheter inom länet före förbudslagens tillkomst kan antalet dock icke anses vara överväldigande stort. Som naturligt är måste också bolagen ålägga sig en viss grad av försiktighet vid anordnandet av dylika transaktioner.

Det meddelas från ej mindre än 36 av länets 63 lantkommuner, att bolag efter förbudslagens ikraftträdande genom bulvaner förvärvat sådana fastigheter, som bolag enligt denna lag icke hava rätt att utan vidare förvärva. I allmänhet synas förvärven ej hava varit många inom de särskilda kommunerna. Från fem av dessa 36 kommuner uppgives ej antalet fastigheter, som på detta sätt kommit i bolags ägo. Från övriga 31 kommuner uppgivas inalles 127 fastigheter hava genom bulvanköp blivit bolags egendom. Sammanlagt torde 150 jordbruksfastigheter inom länet genom förbudslagens kringgående hava förvärvats av bolag.

Ifrågavarande bulvanköp hava ej varit koncentrerade till några särskilda delar av länet utan synas hava förekommit i ungefär samma utsträckning över hela området. Vad de särskilda tingslagen beträffar, inberättas endast från Selångers och Ljustorps tingslag, att några bulvanköp där icke förekommit. Inom Nätra tingslag hava dylika köp förekommit endast inom Nätra kommun. Från samtliga kommuner inom Ramsele tingslag omtalas några fall, då bolag med styrelsemedlemmar eller tjänstemän som mellanhänder inköpt skogsfastigheter. Inom Ramsele tingslag torde på detta sätt ett 30-tal hemman hava kommit i bolags ägo. I en och annan kommun har bulvanköpens antal varit avsevärt stort. Sålunda omtalas från Attmars kommun 12 fall, från Gudmundrå kommun 11 fall, från Boteå kommun 10 fall och från Gideå kommun 10 fall.

Att verkliga bulvanköp föreligga i ovan relaterade fall anse uppgiftslämnarna bekräftat därigenom, att fastigheternas såväl jord- som skogsbruk drives av bolagen samt att de köpande personerna i regel ej hava sådana ekonomiska resurser, att de för egen räkning kunna tänkas hava förvärvat de värdefulla skogshemman, varom fråga är. Ej sällan har dessutom priset varit så högt, att det ej skulle lönat sig för en enskild person att inköpa hemmanet. Att bolagen kunnat betala så höga priser säges

bero därpå, att då bolagen oftast ägt till de köpta hemmanen angränsande fastigheter, förvärven trots höga priser ansetts fördelaktiga.

Några uttalanden från olika kommuner i denna fråga må anföras:

"Flera fall kunna påvisas, då sådana köp skett. Visserligen har ej köpet skett i bolags namn, men då hemmanen inköpts av verkställande direktörer och skogen avverkats och virket sedermera förädlats av respektive bolag, kan man gott påstå, att köpen skett för bolags räkning." *(Helgums kommun.)* — "Under åren 1915—1918 hava 11 st. jordbruksfastigheter inköpts av hos bolag anställda tjänstemän. Att köpen skett för bolagens räkning framgår av den erlagda köpesumman, 3 à 4 gånger fastighetens taxeringsvärde. Ett sådant pris kan icke betalas av den, som ämnar leva av jordbrukets avkastning." *(Gudmundrå kommun.)* — "Med stor sannolikhet kan antagas, att 9 hemman, vilka försålts till bolagstjänstemän, inköpts för resp. bolags räkning. Detta antagande stödes därav, att bolagstjänstemännen i regel äro förbjudna att göra affärer för egen räkning, samt att fastigheterna brukas för bolagens räkning." *(Bodums kommun.)* — "Efter förbudslagens ikraftträdande ha endast fyra fall förekommit inom Ramsele, som kan antagas hava skett för bolags räkning, enär fastigheterna blivit inköpta av tjänstemän och delägare i bolag, som ej enligt bolagsordningen kunna hava inköpt fastigheten för egen räkning utan medgivande av bolaget. Även dessa tjänstemäns ekonomi torde ej tillåta dem att inköpa större fastigheter för egen räkning." *(Ramsele kommun.)*

Enskilda personers förvärv.

Av de inkomna uppgifterna framgår, att det under de senaste årtiondena inom så gott som hela länet förekommit, att självägande bönder eller andra jordägare i större eller mindre utsträckning försålt sina hemman eller egendomar till enskilda köpare, icke tillhörande den jordbruksidkande befolkningen. Från ej mindre än 51 av länets 63 lantkommuner inberättas dylika försäljningar. Beträffande omfattningen av försäljningarna vill det dock synas, som om under tiden före den med världskriget inträdande starka spekulationen i fastigheter försäljningarna haft en relativt ringa omfattning. Ett och annat köp synes visserligen även före krisen hava gjorts inom berörda kommuner huvudsakligast av *enskilda industriidkare* och *skogsspekulanter* och i undantagsfall av *jordstyckningsspekulanter*, men någon vanligare företeelse torde det ej hava varit, att bondhemmanen gått ur jordbrukarnas händer.

Under *krisåren* togo emellertid inom åtskilliga delar av länet försäljningarna starkare fart, varvid såsom köpare jämte enskilda industriidkare och skogsspekulanter även uppträdde *jobbare* samt personer, som för att *säkerställa tillgång på livsmedel* inköpte därför passande hemman. I ett och annat fall inberättas från denna tid även jordstyckningsspekulanter.

En viss föreställning om dessa olika köparekategoriers större eller mindre betydelse giva nedanstående siffror angående det antal kommunuppgifter, vari dylika köpare omnämnas:

Av enskilda industriidkare	gjorda köp	inberättas	från	19	kommuner.
„ skogsspekulanter	„	„	„	34	„
„ jordstyckningsspekulanter	„	„	„	9	„

Av jobbare gjorda köp inberättas från 25 kommuner
„ andra enskilda personer „ „ „ „ 11 „

I första hand skogsspekulanter och därnäst jobbare hava alltså uppträtt i ett större antal kommuner än vad förhållandet varit med övriga slag av enskilda, till jordbrukareklassen icke hörande köpare. Bortsett från de egendomsköp, som skett för att säkerställa tillgång på livsmedel, kan man ej säga, att de verkställda köpen lokaliserats till vissa tingslag inom länet, utan hava de förekommit ungefär i samma utsträckning inom alla länets tingslag. De köp åter, som skett för att under krisåren söka neutralisera den rådande bristen på livsmedel, hava så gott som uteslutande förekommit i kustlandet i närheten av städerna och de större industrisamhällena.

Även om under tiden före krisen överflyttningen av jordbruksfastigheter från jordbrukare till personer, som icke tillhöra den jordbrukande klassen, synes hava skett rätt sällan inom varje kommun, torde likväl med hänsyn till den långa tid, svaren omfatta, det sammanlagda antalet hemman, som före kristiden övergått till enskilda icke-jordbrukare säkerligen vara rätt betydande. Under krisåren har detta antal starkt ökats. Då här ifrågavarande köp såväl före som under krisåren i regel avsett att komma i besittning av avverkningsbar skog, är det givet, att de avyttrade hemmanen i regel varit att hänföra till de mera värdefulla fastigheterna. Några uttalanden angående ovanberörda förhållanden må återgivas.

"Före kristiden var det huvudsakligen enskilda industriidkare och skogsspekulanter, som uppträdde. Härvid bör dock märkas, att skogsspekulanterna i regel och köparna av skog för industriellt behov ofta samtidigt kunna betraktas som jobbare. Under kristiden hava dessa köp kraftigt tilltagit och särskilt ha jobbarna — att skilja skogsspekulanter och jobbare åt är omöjligt, ty de sammanfalla — försämrat många jordbruk och drivit jordpriserna abnormt i höjden till stor skada för den normala jordbrukshandeln. Däremot äro härstädes jordbruken i regel så uppdelade, att direkta jordstyckningsspekulationer mycket sällan förekomma annat än i samband med ovannämnda enskilda spekulanters köp. Att köpa jordbruk direkt för kapitalplacering förekommer icke, därtill lämnar jordbruket för dålig ränta, ty jordvärdet hålles alltid över den gräns, där normal förräntning utan ägarens direkta skötsel av jordbruket kan ernås. Förekomsten av nöjes- och livsmedelsproduktionsjordbruk spelar mycket liten praktisk roll och de som finnas eller bildats ha snarare gjort nytta än skada." *(Jordbrukskonsulenten i norra konsulentdistriktet, omfattande nordvästra och norra Ångermanland.)* — "De hemman, som försålts efter förbudslagens ikraftträdande, ha i några få fall förvärvats för industriella ändamål, men i de flesta fall är det rena jobbare, som förvärvat dem, och efter skövling av skogen och vanskötsel av jordbruken återförsålt desamma. Någon egentlig skillnad på tiden före och under krisåren för dessa jobberier, har i stort sett ej förmärkts." *(Eds kommun.)* — "Det har inträffat i ett flertal fall, att jordägare försålt sina egendomar till skogsspekulanter och personer, som avse att göra sig vinst genom beräknad hastig prisstegring. Under de sista tio åren ha en tolv à femton hemman inom distriktet på så sätt övergått från självägande bönder till enskilda köpare. Stegring av köplusten har kunnat förmärkas under krisåren." *(Landsfiskalen i Björna distrikt.)* — "Såväl skogsspekulanter som personer, vilka avse att göra sig vinst genom prisstegring och realisation av gröda och inventarier, som andra enskilda personer,

vilka önska säkerställa sig tillgång på livsmedel m. m., hava inköpt hemman. Skogsspekulanter och jobbare såväl före som under kriget, andra enskilda personer endast under kristiden. Ingendera dock i någon avsevärd omfattning." *(Häggdångers kommun.)* — "Under förutvarande kristid ha i några enstaka fall inköpts hemman för att bättre säkerställa sig om livsmedel, men ej för kapitalplacering." *(Alnö kommun.)* — "Redan före kriget hava sådana försäljningar ägt rum, dock ej i någon större omfattning och huvudsakligen för industriella ändamål. Under kristiden hava omkring ett tiotal mindre hemman övergått i jobbarehänder och bytt ägare flera gånger, till synnerlig skada för jordbruket." *(Landsfiskalen i Sollefteå distrikt.)* — "Under kristiden och synnerligast under föregående år har en del osund fastighetshandel förekommit i den formen, att några hemman bytt ägare gång på gång. Antalet osunda hemmansaffärer under kristiden torde uppgå till ungefär ett tiotal." *(Multrå kommun.)*

Förbudslagens inverkan på fastighetsomsättningen.

Det ställer sig ganska svårt, att av de ingångna svaren vinna någon bestämd uppfattning, huruvida efter förbudslagens tillkomst fastighetsförvärven från enskilda spekulanters sida tilltagit i antal. Mer än hälften av uppgiftslämnarna svara helt kort nekande på denna fråga. Emellertid giva yttrandena från ett 20-tal uppgiftslämnare från olika delar av länet upplysningar i motsatt riktning. Då man torde hava rätt att fästa större avseende vid de mera ingående och fylligare meddelandena än vid de svar, vilka bestå allenast av ett ja eller nej utan någon närmare motivering eller förklaring, torde sistnämnda meddelares mer utförliga uttalanden särskilt böra beaktas trots deras relativa fåtalighet.

De meddelare, som inberätta en ökning av de enskilda spekulanternas köp, uppgiva med bestämdhet, att denna ökning är att i stor utsträckning tillskriva hindret för bolag att uppträda som köpare av fastigheter. Emellertid framhålles, att det antal fastighetsköp, som gjorts av enskilda spekulanter, ej uppgått till det stora antal köp, som utan tvivel kommit till stånd från bolagens sida, därest bolagen under det sista årtiondet varit oförhindrade att förvärva jordbruksfastigheter.

En jordbrukskonsulent (Örnsköldsvik) anför härom: "Vid tiden före förbudslagens ikraftträdande hade bolagen forcerat hemmansinköpen, något som även ökat upp priserna, varför relativt få köp kommit till stånd åren efter förbudslagens ikraftträdande. Sedermera ha de enskilda sågverksägarnas och skogsaffärsmännens inköp stegrats i samma mån som dessa affärer genom förbättrade konjunkturer och den minskade konkurrensen blivit mera lönande. Förmodligen ha de enskildas hemmansköp understigit de tänkbara bolagsköpen, men då de förra göra större skada förefaller det vara en betänklig brist i lagstiftningen, att en sågverksdrift, som bedrives av en enskild person, obehindrat kan köpa, medan den på bolagsformen grundade är utestängd. De enskilda sågverks- eller skogsaffärsmännens hemmansköp äro socialt oförmånligare än bolagens, emedan vanhävd av skog och jordbruk samt jobberi oftare bedrives av de förra än av de senare."

Av övriga uttalanden må följande återgivas.

"Dessa inköp av enskilda spekulanter hava väsentligt tilltagit och gynnats, sedan bolagen förhindrats köpa egendomar. Enskilda ägare av mindre och medelstora sågverk ha genom denna omständighet så gynnats, att de ifråga om ekonomi och driftens omfattning kunna jämställas med de mindre sågverksbolagen. Inköpen torde dock understiga vad bolag eljest skulle förvär-

vat." *(Jordbrukskonsulenten för Medelpad.)* — "Det kan med säkerhet antagas, att de enskildas köp betydligt understigit antalet av bolagsköp, om ej förbudslagen kommit till stånd." *(Ramsele kommun.)* — "Säkerligen är förbudslagen orsak till, att enskilda spekulerat i skogshemman. Före denna lags tillkomst torde knappt något hemman försålts till enskilda skogsspekulanter. Med all säkerhet kan fastslås, att bolagsköpen skulle hava mångdubbelt överstigit antalet av enskilda köp, därest ej förbudslagen kommit till stånd." *(Gideå kommun.)* — "Det har kunnat iakttagas, att efter ikraftträdandet av förbudslagen, enskilda skogsspekulanter vunnit rikare tillfällen till jordförvärv, vilket haft till påföljd att skogarna omedelbart och mera än förut exploaterats och fastighetsvärdena avsevärt härigenom nedbringats." *(Holms kommun.)* — "Före kristiden förekommo ytterst få fastighetsköp av andra än dem, som köpte hemman för att bruka dem. Antalet enskilda köp äro helt få emot de köp, som utan tvivel skulle hava varit avslutade av bolag, om förbudslagen icke funnits till. Förbudslagen har verkat mycket gott för skyddande av den självägande bondeklassen i Norrland." *(Multrå kommun.)*

Virkesuppköpen från bondhemmanens skogar.

Det under ett tidigare skede av den norrländska trävaruindustriens verksamhet i stor utsträckning tillämpade förfarandet att förvärva avverkningsrätter för längre eller kortare tid å bondhemmanen har under de senaste årtiondena så gott som alldeles upphört inom Västernorrlands län. I stället hava bolagen uppköpt virke på rot samt därjämte, om också i mindre utsträckning, genom köp av till flottningslederna framfört timmer sökt fylla sitt virkesbehov. Nämnda förfaringssätt, uppköp av virke, avverkat eller på rot, var visserligen redan före förbudslagen ganska vanligt, men har, enligt ett flertal uppgiftslämnare, efter nämnda lags tillkomst avgjort tilltagit. Uttagningen av virket från bondhemmanen har under de senaste åren i stor utsträckning skett genom skogsvårdsstyrelsen, vars tjänstemän ombestyrt utstämplingen.

Av uttalandena att döma synes avverkningsrätternas upphörande och ersättande med försäljning av utstämplat virke hava medfört synnerligen gynnsamma verkningar såväl för bönderna-säljarna som för dem tillhöriga skogar, vilka härigenom blivit föremål för en rationell avverkning. Av de i denna fråga gjorda uttalandena må följande återgivas:

"Vid besvarandet av denna fråga bör observeras, att det genom skogsvårdsstyrelsens åtgärder blivit allt vanligare att endast sälja stämplingar eller avverkade trävarupartier, varemot försäljningar av skog till visst tumtal eller i form av avverkningsrätter för varje år avtaga. Vidare bör märkas, att konjunkturerna på trävarumarknaden även öva ett inflytande, som bidrar att undanskymma förbudslagens verkningar. De större bolagen synas mer och mer ha slagit in på att tillverka pappersmassa huvudsakligen med virke från egna skogar, i vilka den undertryckta, oväxtliga skogen på detta sätt realiseras. Att förbudslagen under goda konjunkturer medfört ökad efterfrågan på enskildas skogsprodukter är väl säkert, särskilt från enskilda industriidkares och mindre bolags, utan egna större skogar, sida." *(Jordbrukskonsulent i Örnsköldsvik.)* — "Sällan förekommer, att avverkningsrätt upplåtes. Virket köpes vanligen avverkat, dock i mindre omfattning. Mer allmänt köpes virket på rot, visst antal träd utstämplas, i de flesta fall med biträde och under tillsyn av skogsvårdsstyrelsens tillsyningsman, och säljes dels under hand, dels å offentlig auktion." *(Fjällsjö kommun.)* — "Trävaruindustrien har efter förbudslagens tillkomst i större

omfattning än förut köpt virke på rot och avverkat det själv. Avverkningsrätten från bondhemman har inköpts i mindre omfattning." *(Indals kommun.)* — "Efter förbudslagens tillkomst har trävaruindustriens män i allt större omfattning och till betydliga priser uppköpt virke på rot, som genom skogsvårdsstyrelsen blivit utstämplat, varjämte från trävaruindustrien visats större intresse för inköp av avverkat virke." *(Holms kommun.)* — "Huruvida just förbudslagen är orsak till köp av det numera vanligen på rot stående stämplade och utbjudna virket vid sidan av den gamla timmerförsäljningen, framför det allt mer avtagande försäljningssättet av avverkningsrätt under viss tid till visst större (ostämplat) område, vill jag låta vara osagt. Dock tror jag, att de vid goda konjunkturer höga virkespriser, som statens försäljningar av på rot stående utstämplade träd inbringat, länkat uppmärksamheten och förtroendet allt mer till detta med stora fördelar för såväl säljare som köpare förenade affärssätt." *(Sollefteå landskommun.)*

Orsaker till försäljningarna.

Orsaker till försäljning av bondgårdar.

Ehuru i de ingångna meddelandena uppgivas en mängd olika omständigheter såsom anledningar till de i det föregående omnämnda försäljningarna av bondhemman, träda dock vissa avgjort i förgrunden. Så är i synnerhet förhållandet med de för hemmanen erbjudna *höga priset*. Visserligen, framhålles det, har den bjudna penningsumman i och för sig sällan varit så hög, att den i verkligheten inneburit en god affär för bonden. Tvärtom torde köpeskillingen ofta ej hava svarat mot hemmanets värde. Men bönderna, som äro vana vid naturahushållning och därför föga känna penningens värde, hava ej kunnat bedöma, vad den av de enskilda spekulanterna eller andra bjudna summan inneburit. Hemmanens försäljning har därför synts bönderna mycket lockande, men efteråt hava de ofta nog funnit, att de missräknat sig. Dylika fall synas ej hava varit alltför få.

Emellertid har det ej varit det höga priset ensamt, som förmått bonden att lämna sitt hemman. *Ekonomiska svårigheter* jämte *brist på arbetskraft* nämnas även rätt allmänt såsom orsak till att månget hemman gått ur den jordbruksidkande klassens ägo. Ofta har det inträffat, att sönerna lämnat gården, så snart de blivit vuxna, och sökt sin utkomst hos den inom länet talrikt förekommande industrien, där en rikligare utkomst vunnits än hemma å fädernegården. Sålunda relateras fall, då t. o. m. alla sönerna å ett hemman lämnat detta för att arbeta vid sågverken. Hemmanet har i sådant fall måst säljas till oskylda. Bönderna ha ej kunnat ersätta barnens arbetskraft med lejda arbetare. Till följd av den starka konkurrensen med industrien betinga sig dessa nämligen så höga avlöningar, att bönderna ej kunna komma ut därmed. Då så en enskild spekulant bjudit ett till synes högt pris på hemmanet, har det ofta nog synts bonden förmånligt att bliva fri de från år till år alltmera växande bekymren för utkomsten och för jordens brukning.

Under *krisåren* hava dessa förhållanden framträtt alltmera tydligt. Den under denna tid rådande högkonjunkturen har haft till följd, att ett stort antal bönder begag-

nat sig av tillfället att till höga priser realisera sina hemman. Av uttalanden i frågan må följande återgivas:

"Alla de nämnda orsakerna förekomma, men spela oftast in som bimotiv eller samverka. En alltid mycket vanlig och ofta angiven orsak är, att respektive säljare 'tyckes ha fått så bra betalt', vilket resonemang bottnar i den satsen, att jordbruken äro husbehovsjordbruk, jordbrukarna äro vana att röra sig med liten penningomsättning, varför de kontanta köpeskillingarnas storlek överskattas, och särskilt ha jordbrukarna haft svårt att sätta sig in i penningvärdets fall. En annan viktig anledning är, att då prioritetsrätten till övertagande av fädernegården för en eller två av barnen mot en relativt billig penning samt födoråds utgivande håller på att vika för uppfattningen att alla barnen skola få matematiskt lika andel i föräldrarnas tillgångar, försäljning ofta är enda vägen att nå detta mål. Vanligt är också, att jordbrukare, som äga mera avsides belägna fastigheter eller i övrigt mindre värdefulla sådana, sträva efter att skaffa sig sådana som ligga bättre till eller eljest äro förmånligare." *(Jordbrukskonsulent i Örnsköldsvik.)* — "Uteslutande har det varit den oväntat höga köpeskillingen som lockat, men även svårigheten att erhålla arbetskraft har bidragit." *(Landsfiskalen i Ramsele distrikt.)* — "De orsaker, varför ägare av bondgårdar sälja sina fastigheter, äro många; samtliga punkter i denna fråga kunna väl angivas som orsak; de vanligaste äro dock ekonomiska svårigheter och högt erbjudet pris å fastigheten." *(Ramsele kommun.)* — "I de fall, där ägare av bondgårdar sålt sina hemman, ha vanligaste orsakerna härtill varit dels ekonomiska svårigheter i förening med av skogsspekulanter erbjudna till synes höga priser, dels den tilltagande svårigheten att erhålla nödig arbetskraft till avlöningar, som stå i rimligt förhållande till jordbrukets avkastningsförmåga, då till och med hemmansägarnas söner ofta lockas från jordbruksarbetet vid hemmet till skogsavverkningar, flottnings- och industriarbeten, varest dagsförtjänster ofta kunna vinnas från 10 till 20 kronor." *(Holms kommun.)* — "Vid de enstaka försäljningar som skett, har orsaken merendels varit det höga pris, som bjudits; ägaren har saknat kännedom om verkliga värdet." *(Selångers kommun.)* — "Arbetskraft mycket svår att anskaffa och, när hög ålder inträder, tröttnar mången och försäljer sitt jordbruk, men ej sker flyttning till stad." *(Stigsjö kommun.)*

Orsaker till försäljning av större egendomar.

Större egendomar förekomma synnerligen sparsamt inom länet. De flesta av dem torde ägas av bolag. Enligt vad de ingångna meddelandena giva vid handen, hava därför ej heller några större egendomar annat än i rena undantagsfall berörts av de egendomsköp, som i det föregående omförmälts. Endast jordbrukskonsulenten för Medelpad omnämner några försäljningar av större egendomar. Han anför:

"Några av provinsens större egendomar (40—60 har åker), hava försålts, beroende på ägarnas svårigheter med arbetskraft och bolagens (köparnas) intresse av att producera mjölk m. m. för sina arbetare."

Jordbrukets och skogens skötsel å de försålda gårdarna.

Jordbrukets skötsel.

Beträffande följderna för jordbruket av de i det föregående omförmälda jordförvärven äro uppgiftslämnarna i regeln av den uppfattningen, att jordbrukets skötsel mer eller mindre försämrats, sedan jorden kommit i händerna på *bolagsbulvaner,*

skogsspekulanter eller *andra enskilda,* till jordbrukareklassen icke hörande personer. Ett fåtal meddelanden gå dock i annan riktning. En och annan gång förspörjes det sålunda, att å bolagsbulvanernas egendomar jordbruket får en god skötsel. Detta gäller sådana egendomar, som ligga invid de stora industrisamhällena. Jordbruket å dessa egendomar ägnas stor omsorg och en intensiv drift för att kunna förse de vid industrianläggningarna anställda arbetarna och tjänstemännen med ladugårdsprodukter. Ävenså framhålles det i några fall, att sådana enskilda personer, som för *säkerställande av livsmedelstillgång* eller för *nöjesändamål* inköpt jordbruk, sköta dessa väl. Men dylika uttalanden höra till sällsyntheterna.

De inkomna svaren, som giva synnerligen ingående upplysningar i förevarande fråga, ingå understundom även på en gradering av de olika kategorierna köpare ifråga om deras skötsel av jordbruket. Sålunda säges det, att jorden skötes sämst av *skogsspekulanterna.* Det vanligaste synes t. o. m. vara, att dessa icke ägna jorden någon som helst skötsel utan lämna den obrukad. Skogsspekulanterna besitta emellertid i regel ej egendomarna någon längre tid, utan jorden återgår snart nog till verkliga jordbrukare, varför vanskötseln sällan hinner taga svårare former.

De enskilda industriidkarna kunna närmast jämställas med skogsspekulanterna i fråga om jordbrukets skötsel. I regel bortarrendera de jordbruket, varvid jordens skötsel blir avsevärt sämre än å de självvägande böndernas hemman.

Åt *bolagsbulvanernas* (bolagens) jordbruk givas bättre vitsord, men även härutinnan framträda de med arrendesystemet förenade stora olägenheterna för jordbruket. Bolagen bortarrendera nämligen i regel jordbruket å sina hemman. Det är endast å mera välbelägna större gårdar i eller invid de stora sågverken eller andra större industriföretag som bolagen finna med sin fördel förenligt att själva driva jordbruket. Å dessa större gårdar är jordbruket, som förut sagts, i regel väl skött och dessa jordbruk framhållas av en meddelare som mönsterjordbruk. Men å övriga bolagshemman, och dessa äro det ojämförligt större antalet, är jorden överlämnad till arrendatorer, mot vilka svåra anmärkningar kunna göras ifråga om jordens skötsel. Anledningarna till att bolagsarrendatorerna ägna jorden en bristfällig skötsel sägas vara "de vanliga", d. v. s. arrendatorernas svaga ekonomi, ovissa ställning, deras körslor och andra arbeten åt bolagen.

Relativt bäst synas de jordbruk skötas, som kommit i händerna på *övriga enskilda* icke-jordbrukare. Men även härvidlag konstateras ofta nog en försämring.

Från ett stort antal kommuner och landsfiskaler inom länet föreligga synnerligen utförliga uttalanden om bolagsbulvanernas och de enskilda spekulanternas jordbruk, av vilka uttalanden några må anföras.

"Jordbrukets skötsel har alltid försämrats, när fastigheterna övergått till icke verkliga jordbrukare, enär jordens skötsel antingen bortsättes mot lega eller på arrende.*(Häggdångers kommun.)*

— "Jordbrukets skötsel har i regel försämrats, när fastigheterna övergått i händer på skogsspekulanter och bolagsbulvaner." *(Attmars kommun.)*— "Jordbruket har i stort sett avgjort försämrats genom att jorden utarrenderats åt utfattiga arrendatorer, som ha varken penningar eller kreatur för jordbrukets ordentliga skötsel och gäller detta för både bolagsbulvaner och skogsspekulanter." *(Bodums kommun.)* — "Jordbrukets skötsel har i alla här uppräknade fall försämrats, grödan har försålts och åbyggnaderna ha fått förfalla." *(Eds kommun.)* — "Jordbrukets skötsel har i regel försämrats, när fastigheten övergått i händerna på bolagsmän och skogsspekulanter samt andra enskilda personer, som inköpt fastighet för kapitalplacering."*(Ramsele kommun.)* — "Med få undantag, vartill kan räknas det härstädes mera dominerande Skönviks aktiebolag, som på bästa sätt söker att vidmakthålla jordbruket och tillhörande åbyggnader å sina hemman, har jordbrukets skötsel i hög grad försämrats efter det bolag och skogsspekulanter blivit ägare till detsamma; särskilt har detta varit förhållandet med skogsspekulanters hemman, där i allmänhet grödan avbärgas och försäljes samt åbyggnaderna vanvårdas och förfalla." *(Holms kommun.)* — "Det jordbruk, som bolaget för en mycket lång tid sedan, minst 50 år tillbaka, förvärvat, och som det själv brukar, skötes på ett rationellt sätt. Bolagets arrendatorer, som innehaft sina hemman och jordtorp ända sedan en mansålder, sköta sina jordbruk någorlunda försvarligt." *(Viksjö kommun.)*

Förekomsten av vanhävd.

Att den försumlighet av jordbruket, vartill omförmälda egendomsköpare gjort sig skyldiga, i ett stort antal fall gått så långt, att hemmanen råkat i uppenbar vanhävd, därom giva nära nog hälften av de ingångna meddelandena synnerligen oförtydbara vittnesbörd. Oftast är det å de av *jobbarna* och *skogsspekulanterna* förvärvade hemmanen, som dylik vanhävd har konstaterats. Men ej heller *bolagsbulvanerna* och de *enskilda industriidkarna* kunna fritagas från att i vissa fall hava drivit försumligheten till uppenbar vanhävd. Hushållningssällskapets tjänstemän meddela härom:

"Innan synnerlig vanhävd föreligger, pläga jordbruken återförsäljas av skogs- och hemmansaffärsmännen. De enskilda industriidkarnas jordbruk vanhävdas visserligen mindre, men de bedriva gärna den mest extensiva skötsel, som tangerar vanhävd." *(Jordbrukskonsulenten i Örnsköldsvik.)* — "Bolagsbulvaner och enskilda industriidkare: Vanhävd i regel lindrig eller ej förekommande. Större vanhävd hos enskilda industriidkare än bolagsbulvaner. — Skogsspekulanter och jobbare: En del ganska upprörande fall av vanhävd har förekommit. Jordbruket drives ofta kreaturslöst med foderförsäljning." *(Jordbrukskonsulenten för Medelpad.)* — "Bolagsbulvaner och enskilda industriidkare: I en del fall. Skogsspekulanter och jobbare: I de allra flesta fall." *(Länsagronomen.)*

Några uttalanden i samma ämne från kommunerna och landsfiskalerna må återgivas. Om bolagsbulvanerna och de enskilda industriidkarna meddelas sålunda:

"Fem hemman i S. by, vilka för ett 30-tal år sedan kommo i bolagshänder, äro numera totalt i saknad av åbyggnader. Alla de fem stora gårdarna äro spolierade, bortsålda och nedruttnade." *(Njurunda kommun.)* — "Synnerlig vanhävd av jordbruk har förekommit i några fall, då fastigheten kommit i händer på bolagsmän och enskilda sågverksägare. En by har nämligen så gott som blivit ödelagd; byggnaderna hava förfallit, och å åkrarna uppväxer skog; den åker, som fortfarande bärgas, gödslas och skötes ej utan får så småningom förstöras." *(Ramsele kommun.)*

— "Vanhävd har i enstaka fall förekommit å bolagens fastigheter, då en del åkerjord använts till betesmark, så att den igenväxt med skog." *(Sättna kommun.)*

Beträffande vanhävden å skogsspekulanters och jobbares hemman yttras bland annat:

"Jorden ej brukats ordentligt, grödan försålts och husen vanvårdats." *(Landsfiskalen i Sollefteå distrikt.)* — "I undantagsfall har synnerlig vanhävd förekommit, sedan skogsspekulanter eller jobbare bekommit fastigheterna. Vanhävd i mindre grad kan man säga förekommer alltid, så snart fastigheterna komma i händerna på dylika personer." *(Landsfiskalen i Björna distrikt.)* — "Under några år kan det förekomma, att endast grödan avbärgas och åbyggnader få stå öde." *(Attmars kommun.)* — "I en by föreligger synnerlig vanhävd. Där ägas fastigheterna av en sågverksägare, som inköpt dem för omkring 10 år sedan. Vanhävden har dock därförinnan varit fortgående sedan 25 à 30 år tillbaka." *(Landsfiskalen i Ramsele distrikt.)*

Skogens skötsel.

I fråga om skogsskötseln å de av *bolagsbulvaner* förvärvade egendomarna äro omdömena ej av samma ogynnsamma natur som beträffande skötseln av jordbruket. De ingångna svaren giva tvärt om vid handen, att skogen å de av bolagen genom bulvaner inköpta egendomarna i regel skötes på ett synnerligt omsorgsfullt och rationellt sätt, och att sålunda skogsskötseln oftast blivit förbättrad, sedan hemmanen kommit i bolagens ägo. Skogsvårdsstyrelsen meddelar, att bolagsbulvanernas skogar i allmänhet skötas efter samma grundsatser som bolagens egna skogar.

Vad angår de *enskilda industriidkarnas* skogsskötsel, gå omdömena i övervägande fall i motsatt riktning. En del uppgiftslämnare anse visserligen, att de enskilda industriidkarna förbättra skogsskötseln, men flertalet meddelare, däribland skogsvårdsstyrelsen, uppgiver, att skogsskötseln försämrats, enär de enskilda industriidkarna till skillnad från bolagen arbeta på "kort sikt" och därför äro angelägna att under loppet av några få år utvinna det mesta möjliga av skogstillgångarna. Några uttalanden om skogsskötseln må anföras:

"Skogskapitalet exploateras i dessa fall jämförelsevis hastigt, utan att i allmänhet erforderliga skogsvårdsåtgärder utöver vad lag bjuder vidtagas." *(Länsjägmästaren.)* — "Skogen torde skötas fackmässigare i bolags hand än i enskild ägo. Enskilda industriidkares skogsskötsel drives i regel på kort sikt samt går även ut på att hastigast möjligt i enlighet med konjunkturerna nedbringa inköpskostnaderna. Det senare är i högre grad fallet, när skogs- och hemmansaffärsmän äga fastigheterna." *(Jordbrukskonsulenten i Örnsköldsvik.)* — "I det fall att fastighetens skogsmark är avsedd att införlivas med av bolag förut förvärvad mark, försämras ej skogsskötseln. I annat fall blir nog skötseln rovdrift liksom vad oftast blir händelsen med driften å mark, som förvärvats av enskilda industriidkare." *(Länsagronomen.)* — "Skogsskötseln synes icke ha försämrats utan snarare förbättrats i händerna på bolagsbulvaner, under det att motsatsen gjort sig märkbar ifråga om enskilda industriidkare." *(Landsfiskalen i Björna distrikt.)* — "Skogsskötseln har i vanligaste fall förbättrats i bolagsbulvanernas ägo, men oftast försämrats i andra fall." *(Landsfiskalen i Tåsjö distrikt.)*

Skogsskövling.

Uppenbar skogsskövling inberättas av ett 40-tal meddelare från olika delar av länet. De fall, då dylik skövling förekommit å bolagsbulvaners och enskilda industriidkares egendomar, äro emellertid ej talrika. Beträffande *bolagsbulvanerna* synes det endast vara i rena undantagsfall, som uppenbar skogsskövling förekommit å av dem inköpta skogsmarker. *Enskilda industriidkare* synas däremot något oftare hava gjort sig skyldiga till så omfattande avverkningar, att de kunna karakteriseras som uppenbar skogsskövling.

Skogstillgångarna å de av *skogsspekulanter* och *jobbare* inköpta egendomarna synas så gott som undantagslöst hava blivit synnerligen hårt åtgångna, och ett stort antal fall av uppenbar skogsskövling hava därför inträffat. Att skogsskövling ej alltid blivit resultatet av de enskilda spekulanternas och jobbarnas som rovdrift betecknade avverkningar, tillskrives skogsvårdsstyrelsens tillsyn och ingripande. Följande uttalanden må anföras:

"Uppenbar skogsskövling företages ej av bolag samt i mindre utsträckning av enskilda industriidkare, men är ganska vanlig, då skogsspekulanter och jobbare komma över fastigheter med realiserbara skogstillgångar." *(Jordbrukskonsulenten i Örnsköldsvik.)* — "I enstaka fall har nog skogsskövling förekommit, då skogsspekulanter och jobbare kommit över fastigheterna." *(Landsfiskalen i Björna distrikt.)* — "Uppenbar skogsskövling har med undantag av ett härvarande bolags åtgöranden icke förekommit å fastigheter i bolags ägo, men hör detta till vanligheten, när fastigheter förvärvats av skogsspekulanter." *(Holms kommun.)* — "Så snart ett hemman inköpts, så genast utdrives all avverkningsbar skog, så långt som lagen tillåter och mer därtill." *(Bodums kommun.)* — "Ej nämnvärt hos bolagsbulvaner, men däremot i många fall hos skogsspekulanter." *(Borgsjö kommun.)* — "Skogen har av en del bolag skötts rationellt, men däremot av enskilda skogsspekulanter och jobbare uppenbarligen skövlats." *(Eds kommun.)* — "Möjligen har skövling ägt rum i någon mån, men har de, som gjort sig skyldig till sådan, tillhållits av vederbörande skogsvårdsmyndigheter dels om avverkningsform, dels om åtgärders vidtagande för återväxtens befrämjande." *(Stöde kommun.)*

Jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar.

Av den ovan lämnade redogörelsen för bolagsbulvanernas (bolagens) och de enskilda spekulanternas skötsel av skogen å dem tillhöriga egendomar har framgått, att bolagsbulvanerna till skillnad från de enskilda spekulanterna stundom sköta skogen väl. Även i fråga om jordbrukets skötsel hava åt bolagsbulvanerna givits åtminstone bättre vitsord än åt flertalet enskilda spekulanter, även om jämväl bolagsbulvanernas jordbruk ansetts behäftade med många bristfälligheter i jämförelse med de självägande böndernas jordbruk.

Den i frågeformuläret framställda frågan, huru en jämförelse utfaller mellan å ena sidan bolagens och å andra sidan de enskilda spekulanternas jordbruk och skogsvård, har i regel besvarats på ett sätt, som överensstämmer med de i det föregående relaterade omdömena om bolagsbulvanerna och de enskilda spekulanterna. Från de kommuner, där både bolag genom bulvaner och enskilda spekulanter ägt fastigheter,

meddelas så gott som utan undantag, att bolagen såväl i fråga om jordbrukets som även, och framförallt, i fråga om skogens skötsel äro de enskilda spekulanterna avgjort överlägsna. Bolagen köpa vanligen icke en egendom i dag för att sälja den i morgon; bolagsegendomarna skötas på lång sikt. Även om arrendesystemets vådor för jordbrukets vidkommande visa sig såväl å bolagens som å de enskilda spekulanternas egendomar, handhaves å de förstnämnda jordbruket sällan och skogen så gott som aldrig på det sätt som å egendomar, som enskilda spekulanter förvärva i akt och mening att på kortast möjliga tid utvinna största möjliga avans. Vad angår skogsvården, kommer härtill, att bolagen för densamma oftast hava att tillgå verkligt skolade krafter, något som de enskilda spekulanterna oftast sakna. Bolagens företräde framför de enskilda spekulanterna framhålles av såväl skogsvårdsstyrelsen som de flesta revirförvaltarna och övriga skogsstatstjänstemän inom länet. Några av de talrika uttalandena i denna fråga må anföras:

"Bolagen sköta såväl jordbruk som skog bättre än de enskilda industriidkarna, och dessa i sin tur låta i mindre mån försummelser komma sig till last än enskilda skogsspekulanter och hemmansägare." *(Jordbrukskonsulenten i Örnsköldsvik.)* — "Bolagen äro bättre vårdare av skogen än de enskilda spekulanterna. Båda äro dåliga jordbrukare försåvitt ej åkerjorden blir lagd under bolagets egen jordbruksförvaltning, i vilket fall jorden blir väl skött." *(Länsagronomen.)* — "De flesta bolag bemöda sig att hålla sina egendomar i gott eller medelgott skick, men deras arrendatorer äro ofta slöa och ointresserade och därför uppstår lätt vanhävd. Hos enskilda spekulanter blir jordens skötsel sämre. Bolagen vårda sin skog. Enskilda spekulanter äro mera vårdslösa och skövla ofta sina skogar." *(Jordbrukskonsulenten för Medelpad.)* — "Både jordbruket och skogen skötes bättre av bolagen än av enskilda; synnerligast efter vanhävdslagens ikraftträdande." *(Långsele kommun.)* — En jämförelse mellan skötseln av å ena sidan bolagens och å andra sidan de enskilda spekulanternas jordbruk och skogsvård utfaller till bolagens favör." *(Nordingrå kommun.)* — "Jordbrukets skötsel av både bolag och enskilda torde till stor del bero på de arrendatorer, som besitta fastigheterna, men bolagen hålla byggnaderna mycket väl vid makt, under det enskilda spekulanter i regel låta gården förfalla. Även skogsvården bedrives bättre av bolagen." *(Ramsele kommun.)*

Försäljningarnas ekonomiska och sociala verkningar.

Inverkan på de kvarvarande bönderna ekonomiska ställning.

I frågan, huruvida industriens jordförvärv förbättrat eller försämrat de kvarvarande självägande böndernas ekonomiska förhållanden, hava ett stort antal meddelare ej avgivit något uttalande. Av de yttranden som avgivits, framgår, att industriens jordförvärv i ekonomiskt hänseende för bondbefolkningen haft följder på såväl gott som ont. Sålunda medgives det i flertalet av de uttalanden, där frågan beröres, att industrien givit bönderna ökade tillfällen till stora kontanta förtjänster genom skogskörslor o. d. och genom ökade avsättningsmöjligheter för lantmannaprodukter till den under de senaste årtiondena i antal starkt ökade industribefolkningen. Men å an-

dra sidan har, säges det, industriens synnerligen stora utbredning inom vissa delar av länet haft till följd, att arbetskraften i en för jordbruket ofta nog katastrofal omfattning dragits från jorden till industrien. Bönderna hava ofta sett sig berövade så gott som all hjälp av manlig arbetskraft vid jordens brukning, då det ej varit dem möjligt att konkurrera med industriens högt uppdrivna arbetspriser. De förtjänster, som bönderna skulle kunnat göra genom att utföra körning o. d. åt bolagen, hava å sina håll ej alls eller i mycket ringa grad förekommit. Det säges nämligen understundom, att bolagen förbehålla skogsarbetena uteslutande åt sina arrendatorer. Några uttalanden, bestyrkande det ovan sagda, återgivas här:

"Böndernas utkomstmöjligheter hava på alla sätt genom bolagens jordförvärv förbättrats, dels genom ökad tillgång till arbeten och dels genom att flottleder och dylikt blivit av bolagen anlagda och böndernas skogar härigenom stigit i värde." *(Landsfiskalen i Tåsjö distrikt.)* — "För jordbrukare, som inom sin egen familj äger eller i det närmaste äger tillräcklig arbetskraft för jordbrukets skötsel, har onekligen vunnits bättre utkomstmöjlighet, efter industriens tillkomst genom i närheten ökat behov av jordbruksprodukter och ökade tillfällen att erhålla tillfälliga arbetsförtjänster; men för sådana, som för skötseln av sitt jordbruk äro i avsevärd omfattning tvingade att begagna lejd arbetskraft, ha utkomstmöjligheterna blivit sämre, beroende dels på ökad svårighet att erhålla jordbruksarbetare och dels på de högt uppdrivna arbetspriserna." *(Timrå kommun.)* — "Genom bolagens jordförvärv ha de självägande böndernas ställning något försämrats, då bolagen och deras arrendatorer i regel ej vilja vara med om de gemensamma förbättringsarbeten, varav de förra äro direkt eller indirekt beroende." *(Jordbrukskonsulenten för Medelpad.)* — "De kvarvarande självägande böndernas utkomstmöjligheter hava icke förbättrats genom industriens jordförvärv. Tvärtom, kan man säga, ty genom ökning av antalet bolagsarrendatorer tillkommer en villig klass av skogskörare, som gå före bönderna om förtjänsten. Industrien, förstärkt genom nya jordförvärv, bereder dock ökade avsättningsmöjligheter för lantmannaprodukterna, varigenom bondens ställning naturligtvis blir förbättrad och utgör en välbehövlig motvikt mot den försämring i ekonomien, som han får vidkännas i följd av tvånget att ge högre betalning till det legofolk han behöver hålla." *(Länsagronomen.)* — "De självägande böndernas utkomstmöjligheter ha ej förbättrats utan delvis försämrats, därför att arbetspriserna stegrats och bolagen sälja sina jordbruksprodukter under självkostnadspris till sina arbetare." *(Torpshammars kommun.)* — "Självägande bönder bruka i allmänhet icke utnyttja de förtjänstmöjligheter, som bjudas av bolagen. Arrendatorerna sköta den saken. Men man kan i stort sett säga, att den självägande bonden och i synnerhet den, som vill sköta sin gård, lider av bolagens rätt höga arbetslöner, enär det är omöjligt för jordbrukaren att konkurrera med bolagen betäffande avlöningarna." *(Indals-Lidens kommun.)*

Inverkan i socialt hänseende.

Vid genomgåendet av de svar, som lämnats på frågan huruvida bolagens och de enskilda spekulanternas jordförvärv inverkat på de sociala förhållandena bland lantbefolkningen, erhåller man ett starkt intryck av att dessa jordförvärv inom Västernorrlands län haft större och mera ödesdigra följder än inom de flesta andra län.

De vittomfattande jordförvärv, som inom länet under de senaste årtiondena gjorts av bolag och enskilda spekulanter och under ett tidigare skede så gott som ute-

slutande av bolag, ha av de forna bönderna och deras avkomlingar skapat en synnerligen talrik, obesutten jordbrukareklass, arrendatorerna, där dessa ej emigrerat eller uppgått i arbetarbefolkningen vid industriföretagen. Då de forna bönderna i regel synas hava avhänt sig sina hemman för en köpeskilling, som efter vad det senare visat sig ej alls motsvarat hemmanens verkliga värde, har detta givetvis uppammat grämelse och bitterhet hos den förut självägande befolkningen och resulterat i ett utpräglat *bolagshat,* som ofta skiner fram i de ingångna utsagorna. Men detta bolagshat har ej endast hämtat sin näring hos den fordom jordägande, nu obesuttna befolkningen, utan det har även växt sig starkt hos den ännu självägande befolkningen, säges det. Bolagens och de enskilda spekulanternas inflytande och makt har nämligen blivit allt större inom kommunerna, böndernas intressen hava satts tillbaka, och samlivet med de närboende arrendatorerna har ofta nog ej heller varit det bästa. Bolagens i det föregående omnämnda starka konkurrens om arbetskraften har även varit synnerligen besvärande och har ofta nog gjort det omöjligt för bönderna att hålla jordbruket uppe. Allt detta har hos bondbefolkningen väckt till liv en svår misstämning mot bolagen och de enskilda spekulanterna samt skapat vantrevnad, olust och bitterhet.

Att *det sedliga tillståndet* bland lantbefolkningen ej kunnat undgå en stark förändring under den genomgripande omvälvning, som ägt rum i och med trävaruindustriens oerhörda expansion inom länet, framgår av uppgiftslämnarnas vittnesbörd. I regel synes denna sedernas förändring ej hava varit till det bättre. Ofta framhålles, hurusom i synnerhet bland ungdomen uppstått en nöjeslystnad och en slösaktighet, som föga överensstämmer med de enkla seder och den sparsamhet, som förut kännetecknat lantbefolkningen inom länet. Denna sedernas försämring och den hos ungdomen alltmer framträdande ohågan för jordbruksarbete sägas allmänt vara följder av industriens stora utbredning inom länet.

Den gamla allmogekulturen har givetvis rönt en stark påverkan av de under de senaste årtiondena förändrade ekonomiska förhållandena och är numera mångenstädes så gott som helt försvunnen.

Här kunna endast återgivas ett fåtal av de synnerligen ingående och av uppgiftslämnarna med alldeles särskilt intresse lämnade meddelanden om de sociala verkningarna.

"Den slöhet, med vilken arrendatorn underhåller och sköter byggnader och jord, verkar deprimerande på den självägande bonden. Det gamla gedigna och självsäkra hos lantbefolkningen försvinner i och med övergången till arrendesystemet. Jobbarnas rofferi verkar även demoraliserande. Man vill lätt förtjäna pengar och draga sig från det jämna arbetet." *(Jordbrukskonsulenten för Medelpad.)* — "Den gamla hederliga allmogekulturen är, där bolagen kommit in, nästan kan man säga en saga blott. Tillfällena till de stora arbetsförtjänsterna ha inverkat på befolkningen så att den vill leva 'lätt': minsta möjliga arbete och mesta möjliga betalt." *(Indals-Lidens kommun.)* — "Det sedliga tillståndet har försämrats genom de lösa arbetarna som flytta från det ena

industrisamhället till det andra och icke vilja känna något ansvar varken mot enskilda eller samhället i sin helhet." *(Eds kommun).* — "Det kan med all sannolikhet antagas, att skogsspekulanters jordförvärv med härav följande prissättningar och stora lönekrav verkat demoraliserande särskilt på böndernas söner och döttrar, och av den gamla hederliga allmogekulturen torde i få fall ej återfinnas annat än spillror." *(Holms kommun.)* — "Större delen av det arbetsmanskap, som sysselsättes i trävaruindustriens tjänst, äro söner eller avkomlingar till de bönder, som under de låga konjunkturerna sålde sina hemman till ett ringa pris. Medveten om den värdestegring, som år efter år skett, har helt naturligt den nuvarande generationen fått ett djupt intryck härav, som alstrat misstämning och mången gång bittert hat. Arbetstillgången har dock i regel varit riklig och inkomsterna oftast goda. Det sedliga tillståndet är i stort sett oförändrat. Den gamla allmogekulturen, som här icke någonsin stått vidare högt, har här liksom annorstädes mer och mer utplånats." *(Landsfiskalen i Ramsele distrikt.)* — "Råkar den övervägande delen av hemmanen i en by i bolags ägo, så uppstår nästan alltid vantrevnad. Befolkningen blir mindre rotfast och mera orolig, ungdomen beger sig bort till industrien och lämnar de äldre att reda sig på egen hand. Så t. ex. kan det ha varit gammalt bruk att gemensamt hålla broar och vägar och färjor vid makt, men bolagsarrendatorerna tyckas ej ha någon skyldighet härtill och således blir den självägande bonden lidande härpå." *(Bodums kommun.)* — "Att bolagens jordförvärv inverkat på de sociala förhållandena bland lantbefolkningen här i orten, där två tredjedelar, åtminstone vad skogen beträffar, av jorden befinnes i bolagens ägo, är helt naturligt. Och lika naturligt är, att detta förhållande skapat vantrevnad och missnöje hos samma befolkning. Genom denna försäljning har nämligen av de förutvarande böndernas efterkommande uppstått en talrik egendomslös bolagsarbetareklass, för vilken det ej är främmande, vilka oerhörda vinster bolagen tagit för sig från de fastigheter, som kunnat hava varit deras, därest ej fäderna frånhänt sig fastigheterna, och är det härigenom det hat, som nu råder mot bolagen, uppstått, vilket för övrigt ej endast riktar sig mot bolagen utan mot hela det bestående samhället, mellan vilket och bolagen sättes likhetstecken." *(Landsfiskalen i Bodums distrikt.)*

Jordens återgång till verkliga jordbrukare.

Inom länet synas *bolagen* efter ikraftträdandet av förbudslagen och ägostyckningslagen i ganska stor omfattning hava återsålt inägojord såväl till småbruk som till tomtplatser. Dylika återförsäljningar inberättas nämligen av ett 40-tal meddelare från olika delar av länet. Anledningarna till att bolagen avhända sig inägojorden framhålles allmänt vara att söka däri, att då de nya arrende- och vanhävdslagarna pålägga bolagen synnerligen kostsamma byggnads- och underhållsskyldigheter, det synts bolagen förmånligast att frånsälja inägojorden för att därigenom befria sig från dessa kostsamma skyldigheter. Emellertid har frånsäljningen av inägojorden ofta nog förhindrats därigenom, att bolagen ej velat avstå de skogsanslag, som ägostyckningslagen föreskriver.

Vid de större industrianläggningarna hava bolagen till sina arbetare upplåtit tomtplatser för uppförande av bostadsbyggnader. För bolagen har därigenom vunnits

förmånen att erhålla en bofast arbetarebefolkning för sin rörelse. Av uttalanden i denna fråga må anföras:

"Bolagen hava efter vanhävdslagens tillkomst i allmänhet i enlighet med uppgjord plan försålt (återsålt) alla de hemman och torp med vederbörliga skogsområden eller skogsrättigheter, som de av en eller annan anledning ej ansett sig för något ändamål behöva. I synnerhet hava alla sådana inägojordar, där hus eller jord kunde beräknas giva anledning till anmärkning enligt vanhävdslagen, utbjudits. Anledningarna till återförsäljningarna hava varit flera. De viktigaste äro, att själva jordbrukens utarrendering lämnat förlust och lämpliga arrendatorer ej kunnat erhållas samt trycket av den allmänna opinionen. — Ägostyckningslagen har i väsentlig grad hindrat försäljningar av själva jordbruksfastigheterna. Försäljning av odlingslägenheter, som kunna föranleda nya krav på skogsfångst, företages icke mer, men väl kolonisation genom bolagens egen försorg." *(Jordbrukskonsulenten i Örnsköldsvik.)*— "Hos bolagen finnes visserligen en viss strävan att sälja bort åkerjorden, men det strandar oftast på att de anse skogstillgången för stor." *(Jordbrukskonsulenten för Medelpad.)* — "I ett femtiotal fall har förekommit, att bolag försålt inägojord till småbruk, därvid i vissa fall någon skogsbit fått medfölja. Anledningarna hava i de flesta fall varit, att husen varit förfallna samt kostnaderna för stora att bygga om desamma." *(Landsfiskalen i Bodums distrikt.)* — "Det har inträffat rätt många fall, då bolag återsålt inägojorden, huvudsakligen till småbruk. Den huvudsakliga orsaken till återförsäljningarna torde hava varit den, att byggnaderna å inägojorden börjat förfalla, och att tecken till vanhävd förelegat, varför det varit förenat med en ekonomisk fördel att befria sig från inägojorden och kostnaden, som skulle hava uppstått för åbyggnadernas försättande i gott skick." *(Landsfiskalen i Björna distrikt.)*

Vad beträffar den jord, som särskilt under de senare åren kommit i händerna på *enskilda personer,* icke tillhörande den jordbrukande klassen, synes dylik jord i rätt stor utsträckning hava stannat i nämnda personers ägo. Detta gäller främst de egendomar, som förvärvats av enskilda industriidkare, sågverksägare o. d. Skogsspekulanter och jobbare hava däremot, sedan de innehaft hemmanen ett eller annat år, i regel återsålt dem till verkliga jordbrukare.

Det anmärkes ofta i de ingångna meddelandena, att de av spekulanter och jobbare till bönderna återsålda hemmanen ofta befunnit sig i ett synnerligen beklagligt skick. För de nya ägarna skulle det därför varit förenat med stora ekonomiska uppoffringar att återställa dessa utplundrade och vanhävdade hemman i ett gott skick. Men i regel inköpas dessa hemman av personer ur jordbrukareklassen med svag ekonomi, varför utsikten för dessa hemman att åter komma på bestånd tyvärr synes ganska ringa. Härom meddelas exempelvis följande:

"Enskilda skogsindustrimän behålla skogen i större utsträckning än själva jordbruken. Hemmansaffärsmän och jobbare behålla aldrig jordbruken mer än högst ett par år. Ofta händer dock, att hemman passera flera dylika mellanhänder och utsugas och få förfalla, innan de komma i en sådan jordbrukares hand, som köper fastigheten för att för framtiden behålla eller bebo densamma." *(Jordbrukskonsulenten i Örnsköldsvik.)* — "I verkliga jordbrukares händer återkommer

en dylik jordegendom sällan, alldenstund egendomen oftast utplundras så att knappast något värde av densamma återstår, och alla resurser för jordegendomens brukande försvinna." *(Landsfiskalen i Björna distrikt.)* — "Jobbarna hava i allmänhet efter sitt förstörelseverk avyttrat fastigheterna, som då förvärvats av jordbrukarna; men då fastigheterna i fråga varit så illa medfarna, att det visat sig omöjligt att där finna nödtorftig bärgning, helst i de fall där skogen varit så illa medfaren, att nödigt husbehovsvirke saknats, så hava täta ombyten av ägare ägt rum, och torde detta fortfarande komma att fortgå." *(Eds kommun.)*

22. Jämtlands län.

Naturförhållanden, näringar m. m.

De av naturförhållandena skapade förutsättningarna för jordbruket äro i Jämtlands län synnerligen olikartade i länets skilda delar. I *siluområdet,* som utbreder sig kring Storsjön och i några kommuner norr därom, utgöras de lösa jordlagren i stor utsträckning av starkt kalkhaltiga leror, medan i det övriga området av länet, *skogs- och fjällbygden,* det lösa jordlagret består av det hårda och ofruktbara morängruset.

Inom siluområdet har *den odlade jorden* en avsevärt större utbredning än i övriga delar av länet. I sagda område utgör sålunda åkerarealen i genomsnitt 3 % av ägovidden, medan i skogs- och fjällbygden endast 0.7 % av landarealen är uppodlad. Vissa kommuner inom siluområdet förete än högre siffror för den odlade jordens förekomst än de nu angivna, exempelvis Marieby kommun, där åkerarealen utgör 17 % av ägovidden. I de delar av länet, där den odlade jorden är svagast representerad, nämligen i Svegs och Hede tingslag, intager *den naturliga ängen* ett jämförelsevis mycket stort rum. I Svegs tingslag har nämnda ägoslag en dubbelt så stor utbredning som åkerarealen och i Hede tingslag kommer på en har odlad jord 3 har naturlig äng. För jordbruket i nämnda trakter utgör ängsarealen sålunda liksom i andra trakter av Norrland med liknande naturförhållanden ett mycket viktigt komplement till åkerjorden.

Skogs- och hagmarken uppgår i Jämtlands län till 69 % av landarealen, sålunda en avsevärt lägre siffra än i det angränsande Västernorrlands län, där nämnda ägoslag uppgår till 85 % av länets hela ägovidd. Orsaken till denna olikhet mellan de båda länen är givetvis att tillskriva den omständigheten, att stora delar av Jämtlands län ligga inom fjällområdet och sålunda ovan trädgränsen. Sin största utbredning har skogs- och hagmarken också i de östliga delarna av länet. I Ragunda och Svegs tingslag uppgår sålunda ifrågavarande ägoslag till 90 % av tingslagens landareal.

I fråga om *brukningsdelarnas* storlek framträder i avsevärd grad skillnaden mellan å ena sidan det jämtländska siluområdet och å andra sidan länets skogs- och fjällbygd. I det förra området spela bondgårdarna en efter norrländska förhål-

landen synnerligen framträdande roll. De utgöra i siluområdet 17,7 % av samtliga jordbruk, medan i länets övriga del endast 4,8 % av brukningsdelarna äro att hänföra till bondgårdar. De återstående jordbruken såväl i siluområdet som i skogs- och fjällbygden utgöras av brukningsdelar med en areal av högst 10 har odlad jord. Av dessa jordbruk bestå flertalet av brukningsdelar med en åkerareal från 2 till 10 har. Sistnämnda jordbruk, som med hänsyn till åkerarealens omfattning närmast torde vara att betrakta som småbruk, utgöra inom siluområdet 57,7 % och inom övriga delar av länet 62,1 % av samtliga brukningsdelar. Med hänsyn till att, såsom förut framhållits, till jordbruken ofta hör en avsevärd areal naturlig äng, äro emellertid dessa i själva verket mera betydande än vad åkerarealens ringa omfattning angiver. Då härtill kommer, att till jordbruken dessutom ej sällan höra omfattande skogsarealer, torde de i ekonomiskt avseende oftast vida överträffa jordbruk med motsvarande areal odlad jord i landets sydligare län.

Försäljningarnas omfattning.

Inom Jämtlands län hava försäljningar av jordbruksfastigheter till icke-jordbrukare förekommit inom så gott som samtliga kommuner. Det är endast från sex kommuner, nämligen Borgvattnet, Sunne, Frösön, Norderön, Tännäs och Åsarne, som dylika försäljningar ej omtalas. Från en kommun, Mattmar, föreligga inga uppgifter i förevarande fråga.

Bolags förvärv genom bulvaner.

Av de 52 kommuner, från vilka försäljningar omtalas, uppgiva 31 kommuner, att försäljning ägt rum under sådana förhållanden, att skäl finnas misstänka, att den verkliga köparen varit bolag. I allmänhet synes antalet dylika försäljningar till bolag ej hava varit särdeles stort inom varje kommun, i regel endast 2 à 3 i varje. Från några kommuner uppgives likväl ett större antal bulvanköp. Så omtalas från Föllinge och Hallen 8 fall av bulvanköp i vardera kommunen, från Hotagen 10 och från Lit 18. Från Kalls kommun inberättas icke mindre än 30 fall, i vilka anledning förefinnes misstänka att bolag genom bulvan förvärvat fastighet. Sammanlagt torde inom länet hava förekommit omkring 150 stycken bulvanköp.

I så gott som samtliga fall stödes antagandet om förefintligheten av bulvanköp på det förhållandet, att disponent, styrelsemedlem eller tjänsteman hos bolaget inköpt fastigheten. I några fall uppgives därjämte, att vederbörande bolags personal arbetar å fastigheten eller att på fastigheten belöpande skatter och besvär utgöras av bolaget.

Enskilda personers förvärv.

Att självägande bönder och andra jordägare försålt sina hemman eller egendomar till enskilda köpare, utom den verkligt jordbruksidkande befolkningen, har förekommit inom åtskilliga kommuner, men knappast i någon större utsträckning. *Köpare av*

skog för industriella ändamål omtalas från 19 kommuner. Åtskilliga av desa kommuner uppgiva, att dylik försäljning ägt rum endast i ett eller ett par fall, "i ringa utsträckning", "i minimal skala" etc.; de övriga endast bejaka frågan. *Skogsspekulanter* uppgivas i 38 kommunuppgifter hava förvärvat fastigheter inom resp. områden, i allmänhet i mindre utsträckning, men i några kommuner i något större skala, t. ex. i Vemdalen i 10 à 11 fall, i Berg ett 10-tal, i Föllinge cirka 15 fall. *Jordstyckningsspekulanter* uppgivas hava förvärvat fastigheter endast i 5 kommuner, och i dessa endast i mindre omfattning. *Jobbareförvärv* omnämnas från 19 kommuner, i några av dem i mera avsevärd utsträckning, men i flertalet i mindre omfattning. Fastighetsförvärv för *kapitalplacering*, för *nöjesändamål* eller under krisåren för *säkerställande av livsmedelstillgång* omnämnas från 9 kommuner. Huruvida förvärven skett i större omfattning före eller under kristiden, därom lämna uppgifterna endast i undantagsfall upplysning, och gå svaren i detta hänseende i olika riktningar.

Några uttalanden, som närmare belysa här ovan berörda försäljningar, må återgivas.

"I minst tre fall ha samma fastigheter under krisåren bytt ägare flera gånger. I dessa fall kunna köparna hänföras till jobbaregruppen. Skogen har å dessa fastigheter varit ytterst ringa och den odlade jorden å desamma respektive cirka 12, 9, och 7 har." *(Marieby kommun.)* — "Under de senaste åren har efterfrågan å jordbruksfastigheter varit rätt livlig, detta mest för att säkerställa sig tillgång på livsmedel, och efterfrågan därför störst under den svåraste kristiden. Men nu sedan det börjat bli lättare tillgång på livsmedel, är det nog ej så många som äro hågade att förse sig med jord med de nu höga prisen." *(Näs kommun.)* — "Ett och annat enstaka fall av försäljning till jobbare har förekommit såväl före som under kriget. Under senaste åren ha några fastigheter inköpts, såväl före som under kriget, för kapitalplacering e. d." *(Ströms kommun.)* — "Åtskilliga försäljningar hava förekommit mest under tiden före kriget men även under krigsåren och i regeln till skogsspekulanter." *(Svegs kommun.)* — "Fem hemman hava köpts av skogsspekulanter, och det är en ganska avsevärd jord, som övergått på detta sätt i skogsspekulanters ägo." *(Lillhärdals kommun.)* — "Enskilda personer ha antagligen för kapitalplacering inköpt skogsmark från en del hemman inom kommunen, dock icke inägojord." *(Hede kommun.)*

Förbudslagens inverkan på fastighetsomsättningen.

Beträffande frågan, huruvida försäljningarna till enskilda köpare av skog för industriella ändamål, skogsspekulanter och jobbare tilltagit efter ikraftträdande av förbudslagen, gå meningarna i olika riktning. Så är också förhållandet beträffande frågan, huruvida ökningen understigit eller överstigit antalet av de bolagsköp, som kunde antagas hava ägt rum, därest förbudslagen ej kommit till stånd, ehuru härvidlag majoriteten synes anse, att köpen åtminstone icke överstigit de bolagsköp, som kunde antagas hava förekommit. Några uttalanden må anföras:

"Kristidens ökade trävarupris ha i någon mån ökat fastighetsförvärv av enskilda personer." *(Vandringsrättaren i västra Jämtland.)* — "Fastighetsförsäljningar till enskilda köpare och skogsspekulanter ha ökats efter ikraftträdandet av förbudslagen, och man kan även anse, att krigskon-

junkturen är hindret för bolag att uppträda som köpare; antagligt är, att de enskildas köp understigit antalet bolagsköp, om ej förbudslagen kommit till stånd." *(Brunflo kommun.)* — "Icke på grund av förbudslagen, utan på grund av högkonjunktur hava försäljningarna ökats. Den ökning av enskilda köp, som gjort sig gällande, understiger betydligt de köp, som bolagen skulle gjort, därest icke förbudslagen varit." *(Hackås kommun.)* — "Det kan inte påstås, att försäljningarna till skogsspekulanter och jobbare tilltagit efter ikraftträdandet av förbudslagen, då ju bolagen genom sina ombud fortfarande köpa fastigheter."*(Lits kommun.)* — "Det föreligger möjligen någon ökning i enskilda personers köp efter förbudslagens tillkomst. De fastigheter, som voro tillgängliga, hade redan före lagens tillkomst övergått i trävarubolagens ägo. Bönderna ha i allt större utsträckning kommit till insikt om det okloka uti att sälja sina hemman, vadan knappast flera fastigheter blivit sålda, om bolagen fortfarande haft samma rätt kvar." *(Ströms kommun.)*

Virkesuppköpen från bondhemmanens skogar.

Beträffande frågan, huruvida trävaruindustrien efter förbudslagens tillkomst i större omfattning än förut uppköpt virke från bondhemmanen eller förvärvat avverkningsrätt å dem, göra skogsvårdsstyrelsen och länsjägmästaren det uttalandet, att efter förbudslagens tillkomst bolagen köpa mera virke, dels avverkat, dels på rot (stämplingar), än de gjorde förut, men att avverkningsrätter däremot numera förvärvas ganska sällan av bolagen. Flertalet av revirförvaltarna synas vara av samma mening. Ett par betona, att det icke kan angivas, huruvida förbudslagen eller högkonjunkturen åstadkommit de större trävaruleveranserna från bondhemmanen. Jägmästarna i Frostvikens och Hede revir förneka helt och hållet, att någon ökning skett i bolagens virkesuppköp.

Orsaker till försäljningarna.

Såsom vanligaste orsaker till att bondgårdar försålts till bolagsbulvaner och andra till jordbrukareklassen icke hörande enskilda personer, framhållas från kommunerna *ekonomiska svårigheter* samt erbjudna *höga pris,* de ekonomiska svårigheterna i större utsträckning före än under kristiden. *Svårighet att få arbetskraft* omnämnes från åtskilliga kommuner även som orsak, varvid i ej så få fall erinras om att denna svårighet skärpts därigenom, att barnen ej vilja ägna sig åt jordbruksarbetet utan lämna fädernegården för att söka sin utkomst vid industrien. *Hög ålder* och *ledsnad vid jordbruket* framhållas vidare som försäljningsorsaker från många kommuner. Dessutom har från några kommuner *emigrationen* uppgivits som en orsak till försäljningar före kristiden. I allmänhet giva svaren inga upplysningar därom, huruvida orsakerna till försäljningarna varit av olika slag före och under *kristiden.* Några framhålla, att i detta avseende ingen skillnad förefunnits. Andra åter förmena, att de ekonomiska svårigheterna gjort sig mera gällande före kristiden, medan däremot de höga priserna och i någon mån även avsikten att köpa jordbruk å annan plats framträtt framför allt under kristiden. Av de mera utförliga svaren må följande återgivas:

"De vanligaste orsakerna till försäljningarna torde vara det höga pris, som erbjudes, ävensom för att söka finna lämpligare plats och läge för sin jordbruksdrift, såsom lättare avsättningsmöjligheter för gårdens produkter. Även kunna ekonomiska svårigheter vara den drivande orsaken." *(Vandringsrättaren inom södra och östra Jämtland samt Härjedalen.)* — "Första och största orsaken till bolagens rätt stora hemmansförvärv i denna kommun torde vara de 50-åriga skogsförsäljningar av all befintlig skog, som byalagen gjorde till bolagen i slutet av 1860-talet. Å nämnda skogar började bolagen på 1890-talet avverka skog till mycket små dimensioner — vanligen mindre dimensioner än som kunde försäljas i öppna marknaden. Hemmansägarna åsågo nämnda avverkning med grämelse och ansågo, att deras hemman vid avverkningskontraktens upphörande skulle bli så gott som värdelösa samt försålde därför en stor del av skogsmarken och i många fall hela hemmanen. Efter år 1905 ha ytterst få hemmansförsäljningar kommit till stånd i denna kommun." *(Nyhems kommun.)* — "Orsakerna synas hava varit dels ekonomiska svårigheter, dels barnens obenägenhet för jordbruksarbete." *(Ytterhogdals kommun.)*

Jordbrukets och skogens skötsel å de försålda gårdarna.

Jordbrukets skötsel.

Vad beträffar jordbrukets skötsel å de egendomar, som försålts till icke-jordbrukare, meddelas i det närmaste enhälligt, att skötseln försämrats efter egendomarnas försäljning och detta särskilt vad beträffar egendomar som inköpts av *skogsspekulanter*. I enstaka undantagsfall, avseende särskilt sådana egendomar som inköpts för att säkerställa tillgång på livsmedel, meddelas, att skötseln är oförändrad, och från två kommuner talas i några fall om förbättrad skötsel å egendomar, som inköpts av *bolagsbulvaner* och *enskilda industriidkare*. Från några kommuner framhålles, att skötseln av jordbruket å de försålda gårdarna ter sig rätt olika, beroende på arrendatorerna; ägarna besörja nämligen, säger man, aldrig själva egendomarnas skötsel. Några belysande svar må anföras:

"Likhetstecken bör sättas mellan här uppräknade kategorier och bolag, vilka även förvärva hemman för att skövla så mycket som möjligt av skogen och endast nödtorftigt uppehålla men ej förbättra eller utvidga jordbruket." *(Hällesjö kommun.)* — "I några fall har jordbruket förbättrats, sedan det övergått på bolagsbulvaner, enär desamma utarrenderat jorden till arrendatorer, som arbetat på förbättring. Sämst synes det vara å de hemman, som övergått i jobbarehänder." *(Lockne kommun.)* — "Det har förmärkts, att de brukare av jord, som under denna punkt äro angivna, ej sköta sin jord med samma intresse och omsorg, som till exempel en självvägande brukare." *(Näs kommun.)* — "Jordbruket har i de flesta fall försämrats, när fastigheterna övergått till bolagsbulvaner och jobbare. Å de flesta fastigheterna finnas arrendatorer, men de sköta jordbruket sämre än självvägande bönder." *(Hotagens kommun.)* — "Förbättring av jordbruket, sedan fastighet övergått i enskild skogsspekulants ägo, kan ej ens sägas höra till undantagen och anses på grund av all erfarenhet allmänt såsom något så gott som otänkbart. Ehuruväl på sådant sätt i nya ägares ägo övergångna fastigheter i regel höra till förut mindre välskötta jordbruk, bliva de under de nya ägarnas välde ej mindre styvmoderligt behandlade." *(Bergs kommun.)* — "Jordbruket försämras på grund av att en arrendator ej har samma intresse för jordens skötsel som en självvägande bonde." *(Klövsjö kommun.)*

Förekomsten av vanhävd.

Vanhävd av jordbruket å fastigheter, tillhöriga bolagsbulvaner, enskilda industriidkare, skogsspekulanter och jobbare, synes vara rätt allmänt förekommande, framför allt vad angår de två sistnämnda kategoriernas jord. En av vandringsrättarna framhåller för västra Jämtlands vidkommande förekomsten av vanhävd å gårdar tillhörande såväl den ena som den andra kategorien av köpare och meddelar i fråga om arten av vanhävden, att jordbruket blivit kreaturslöst och att byggnader lämnats utan tillsyn. För södra och östra Jämtland samt Härjedalen meddelar den andre vandringsrättaren:

"Bolagsbulvaner tillsätta vanligen arrendatorer, så någon uppenbar vanhävd kan icke komma ifråga, men att byggnader och jord så småningom försämras är ett givet faktum. Däremot är vanhävd mycket vanlig å egendomar tillhörande skogsspekulanter. Dessa utsuga jorden så långt som möjligt utan tanke på framtiden."

Av de kommunala myndigheterna besvarar ett tjugutal frågan om vanhävds förekomst nekande för bolagsbulvaners och enskilda industriidkares vidkommande, och lika många fritaga skogsspekulanters och jobbares fastigheter från vanhävd. Men även i en del av de uppgifter, som sålunda förneka förekomsten av uppenbar vanhävd, äro omdömena långt ifrån gynnsamma.

"Skogsspekulanter och jobbare hava, så snart skogen skövlats, sålt hemmanen så att vanhävd icke kunnat uppstå", heter det exempelvis från *Hackås kommun,* och från *Hallens kommun* meddelas: "De på senare åren i handeln komna hemmanen kunna ej anses vara under egentlig vanhävd, om de dock kunna sägas vara stillastående."

Från ett tiotal kommuner pekas på fall av uppenbar vanhävd å de av bolagsbulvaner och enskilda industriidkare inköpta gårdarna, och från ett dubbelt så stort antal kommuner inberättas vanhävd å jobbares och skogsspekulanters egendomar. Några svar må här anföras:

"Å jobbares och skogsspekulanters gårdar har blott skördats hö och grön foderhalm, husen ha fått förfalla och vanvårdats, kreaturen försålts." *(Stuguns kommun.)* — "Försäljning av gröda och kreatur å s. k. jobbarehemman. Å bolagshemman delvis svagt intresse hos arrendatorerna att hålla jordbruket i hävd, oaktat relativt billiga arrendevillkor." *(Lits kommun.)* — "Vanhävd har isynnerhet visat sig, då hemman kommit i jobbarehänder, enär all växande gröda försålts utan annan ansats till avkastningens höjande än att genom övergödning med artificiella gödningsämnen för tillfället framlocka högsta möjliga växtlighet. Såväl industriidkare som jobbare ha låtit hus och gärdesgårdar förfalla. Bolagens hemman utarrenderas." *(Ås kommun.)* — "Husen få förfalla, särskilt uthusen, då kreatur ej hållas utan grödan avbärgas och försäljes. Till följd av vanhävdslagen ha dock en del reparationer måst verkställas." *(Undersåkers kommun.)* — "I vissa fall vanhävd å både hus och jord. Orsaken till vanhävden dålig eller ingen brukning och försäljning av grödan." *(Hallens kommun.)* — "Ej i fråga om själva jordbruket, strängt taget, men i fråga om hus, varom även anmälan till jordbrukskommissionen med påföljd av åläggande för vederbörande." *(Bergs kommun.)* — "Synnerlig vanhävd har i ett fall förekommit, varvid såväl jord som hus förfallit och växande gröda bortförts från hemmanet." *(Rätans kommun.)*

Beträffande skogsskötseln å fastigheter, som övergått i händerna på *bolagsbulvaner*, lämna skogsvårdsstyrelsen och länsjägmästaren i ett gemensamt yttrande följande omdöme, avseende länet utom skyddsskogsområdet: *Skogens skötsel.*

"Då skogsfastighet övergått i bolagsbulvans hand, bedriver vanligen den nye ägaren en ganska hård avverkning, men i de fall, då denne ägare är bulvan för vissa större, vid sin skogsavverkning mera hänsynsfulla bolag, förspörjes ofta nog en tanke på att spara den växtliga skogen för framtiden. Någon skogsskötsel, om man därmed ej menar enbart skogsbesparing, har det vanligen icke varit fråga om, innan köpet gjordes, men i vissa fall kommer skogsskötsel till stånd genom den efter köpet vidtagna avverkningen av den äldre skogen."

Beträffande skogsskötseln å de *enskilda industriidkarnas* fastigheter lyder omdömet:

"De enskilda industriidkare, vilka förvärva skogshemman, torde i detta län vara lätt räknade. Deras avsikt med det gjorda skogsförvärvet synes i allmänhet vara att kunna avverka det mesta möjliga utan att bekymra sig om framtiden. Skogsskötsel i egentlig bemärkelse förekommer varken före eller än mindre efter köpet."

Dessa skogsvårdsstyrelsens och länsjägmästarens åsikter synas i det stora hela delas av revirförvaltarna. Att böndernas skogar skötas dåligt, de enskilda industriidkarnas än sämre, bolagens och bolagsbulvanernas skogar ofta dåligt, men åtminstone i vissa fall mera rationellt, äro omdömen, som allmänt återfinnas i nämnda uppgiftslämnares yttranden angående skogsskötseln i deras revir.

Jägmästaren i Östersunds revir anser, att skogsskötseln å bolagsbulvanernas fastigheter i regel ej försämrats, medan den å enskilda industriidkares fastigheter i så måtto försämrats, att skogstillgången oftast på en gång alltför hårt beskattats. — *Jägmästaren i Hallens revir* yttrar: "Någon rationell skogsskötsel förekommer ej inom revirets enskilda skogar, och inskränker sig skogsvården vanligen till endast avverkning, vilken synts mig hårdare igångsatt på de trakter, som förvärvats av enskilda industriidkare." — *Jägmästaren i Rätans revir* framhåller: "Jämten sköter eller rättare sagt behandlar sin skog ungefär lika dåligt, antingen han är bonde, bolagsbulvan eller industriidkare." — *Jägmästaren i Hede revir* anför: "Å enskilda marker förekommer ingen skogsskötsel, varför man ej kan tala om någon försämring eller förbättring; å de större bolagens skogar dikas och bäckrensas dock något litet." — Försämrad skogsskötsel å såväl bolagsbulvaners som enskilda industriidkares fastigheter anser däremot *jägmästaren i Frostvikens revir* vara regel.

Ifråga om förhållandena inom skyddsskogsområdena meddelar *jägmästaren i Åre revir* följande: "Nästan alla hemman äro belägna inom skyddsskogsområdet och således underkastade utsyningstvång. Någon skogsskötsel i egentlig mening förekommer ej å hemman, vare sig de innehavas av enskilda, bolagsbulvaner eller industriidkare."

Av vad ovan anförts beträffande skogsskötseln å *bolagsbulvaners* och *enskilda industriidkares* fastigheter framgår, att åtminstone de sistnämnda pläga alltför hårt beskatta skogstillgången. Ännu mera är, såsom de inkomna svaren giva vid han- *Skogsskövling.*

den, detta förhållandet å *skogsspekulanters* och *jobbares* skogar. Ifråga om förekomsten av uppenbar skogsskövling heter det i skogsvårdsstyrelsens och länsjägmästarens gemensamma uttalande:

"Uppenbar skogsskövling har nog förekommit i åtskilliga fall, men man får icke skära alla bolagsbulvaner och industriidkare över en kam. En del större bolag måste man rättvisligen fritaga från att kallas skogsskövlare även i de fall, då de genom bulvaner förvärvat skogshemman. Beträffande skogsspekulanter och jobbare kan man utan tvekan säga, att deras egentliga avsikt är att bereda sig största möjliga inkomst av skogen utan hänsyn till dess framtida bestånd, och kan fastslås, att uppenbar skogsskövling förekommer med högst få undantag."

Revirförvaltarnas uttalanden gå i samma riktning. I fråga om förekomsten av skogsskövling å fastigheter, tillhöriga bolagsbulvaner och enskilda industriidkare, meddelas sålunda av jägmästaren i Frostvikens revir, att skogsskövling ej förekommer, av jägmästaren i Östersunds revir, att dylik skövling ägt rum endast i enstaka fall, av jägmästaren i Hallens revir likaledes, att uppenbar skogsskövling i strid mot gällande återväxtlag sällan inträffat, varemot jägmästaren i Rätans revir besvarar frågan jakande, under framhållande av att "bönderna skövla också fast i långsammare tempo". I fråga om skog å fastigheter, tillhöriga skogsspekulanter och jobbare, besvaras frågan jakande av flertalet jägmästare, såsom framgår av följande citat:

"I de flesta fall söka dessa att från de inköpta skogarna uttaga det mesta möjliga och detta mången gång utan annan hänsyn än att söka freda sig från återväxtlagens bestämmelser." *(Jägmästaren i Östersunds revir.)* — "Skogsspekulanter och jobbare bjuda till att skövla vad som kan gå nedanför skyddsskogsgränsen." *(Jägmästaren i Hallens revir.)* — Nekande besvaras frågan av *jägmästaren i Frostvikens revir,* som emellertid erinrar om att skogskapitalet allt för hårt anlitats ända till skövling.

Det anförda gäller endast områdena nedanför skyddsskogsgränsen. I skyddsskogsområdet uppgives skövling ej förekomma.

Jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar.

En jämförelse mellan å ena sidan bolagens och å andra sidan de enskilda industriidkarnas sätt att sköta jordbruk och skogsvård synes i allmänhet utfalla till de förras förmån. Av de inkomna kommunuppgifterna äro svaren till bolagens favör i fråga om *jordbrukets skötsel* ungefär dubbelt så många som de, vilka anse skötseln lika för båda fastighetskategorierna. Till de enskilda spekulanternas förmån har endast en kommunalnämnd uttalat sig. I fråga om *skogsskötseln* äro de för bolagen fördelaktiga omdömena ännu flera och mera utpräglade än i fråga om jordbrukets skötsel. Några uttalanden må anföras:

"Bolagen sköta nog sina fastigheter bättre, dock i mycket beroende på arrendatorerna i fråga om jordbruket och inspektorerna i fråga om skogsvården." *(Föllinge kommun.)* — "Hissmofors A.-B. sköter sina hemman mycket bra. Avkastningsförmågan å de hemman, som legat i enskilda spekulanters händer, synes däremot ha nedgått." *(Rödöns kommun.)* — "Bolagen utarrendera sina

hemman, och blir jordbruket under sådana förhållanden jämförelsevis gott skött. Jobbare endast bärga den växande grödan, och därigenom utpinas jorden. Bolagen sköta sina skogar väl, jobbare endast skövla." *(Ås kommun.)* — "Då bolagen alltid utarrendera jordbruken, skötas dessa ungefärligen lika gott som bondhemman; enskilda spekulanter försälja i allmänhet jordbrukets avkastning. Bolagens skötsel av skogen är den bästa, varemot enskilda spekulanter alltid åsidosätta en förståndig skogsvård." *(Hammerdals kommun.)* — "Jordbruket lika, skogsvården bättre i bolagens händer på så sätt, att de vid sina kalavverkningar utföra kulturarbeten, men de enskilda inga."*(Alanäs kommun.)* — "Bolagen sköta bättre sina hemman tack vare vanhävdslagen, vad både jordbruk och skogsskötsel beträffar. De enskilda synas slingra sig längst undan." *(Undersåkers kommun.)* — "Naturligtvis lika, då båda sakna intresse för jordbruket och endast vilja utvinna största möjliga valuta från skogen." *(Hällesjö kommun.)* — "Förhållandet blir tämligen lika, då för båda parterna huvudsaken är i första hand: inkassera så mycket i kontanter som möjligt är, utan tanke på framtiden." *(Stuguns kommun.)*— "Vid jämförelse mellan bolag och spekulanter angående skötseln av jordbruket böra spekulanter hava företräde, men angående skogsvården böra bolagen hava företräde." *(Brunflo kommun.)*

Av länets vandringsrättare uttalar sig den ene ifråga om förhållandena i södra och östra Jämtland samt Härjedalen i samma riktning som flertalet kommunuppgifter, d. v. s. till bolagens förmån. Han anför:

"Skillnaden i skötseln ligger däruti, att bolagen tänka mera på framtiden, när det gäller skogskultur, vadan dikning och frösådd oftast förekomma. Denna skogsvård kan ibland bedrivas så långt, att den glider sakta smygande inom gärdesgårdarna på de odlade fälten. De andra däremot sakna nog intresse både för skogskultur och jordbrukskultur."

Beträffande förhållandena i västra Jämtland anföres av vederbörande vandringsrättare, att skogsskötseln å bolagsfastigheterna är avgjort bättre, jordbruket sämre.

Ifråga om skogsvården hava även skogsstatens tjänstemän gjort uttalanden, och samtliga avgivna svar utfalla till bolagens förmån. Följande yttranden må återgivas:

"Bolagsskogarna skötas i de flesta fall ojämförligt mycket bättre än de enskilda skogsspekulanternas." *(Skogsvårdsstyrelsen och länsjägmästaren.)* — "Å enskilda ställen hava ett par bolag verkställt dels dikningar dels skogssådder, något som ej förekommit å av enskilda innehavda hemman." *(Jägmästaren i Åre revir.)* — "Fastän skogsvården ännu kan sägas ligga i sin linda, visa dock bolagen tendenser till skogsvård, varemot dylik vård ej ägnas enskilda spekulanters skogar." *(Jägmästaren i Hallens revir.)* — "Skogsvården synes vara avsevärt bättre å särskilt de större bolagens skogar." *(Jägmästaren i Bräcke revir.)* — "Ungefär lika. Ett par bolag bilda undantag. De sköta skogen ganska bra." *(Jägmästaren i Rätans revir.)*

Försäljningarnas ekonomiska och sociala verkningar.

Inverkan på de kvarvarande böndernas ekonomiska ställning.

I frågan, huruvida de kvarvarande böndernas ekonomiska möjligheter förbättrats eller försämrats genom industriens jordförvärv, äro meningarna delade. Av de kommunala myndigheterna uttalar sig ett tjugutal i den riktningen, att ställningen förbättrats genom ökade arbetsförtjänster och ökade avsättningsmöjligheter, medan ungefär lika många anse, att ingen inverkan kunnat påvisas. Från åtskilliga kommuner

omtalas å andra sidan, att försämring i det ekonomiska läget inträtt genom bolagens höga prissättning å arbetskrafter eller därigenom, att bönderna genom arbete åt bolagen tillbakasätta jordbruket.

Några citat må anföras, till större delen sådana svar som gå ut på, att försämring inträtt, alldenstund övriga svar i allmänhet utgöra ett enbart konstaterande.

"Genom trävarurörelsen hava de kvarvarande böndernas utkomstmöjligheter och ekonomiska välstånd i allmänhet förbättrats både genom ökade tillfällen till skogsarbeten och genom ökade avsättningsmöjligheter av produkter till lösa skogsarbetare." *(Hotagens kommun.)* — Ökade tillgångar till skogsarbeten hava visserligen uppstått, men huruvida den ekonomiska ställningen för de självägande bönderna, vilka ägna sig åt dylika utkomstmöjligheter, förbättrats, lämnas osagt." *(Fors kommun.)* — "Försämrad kan man säga den ekonomiska ställningen blivit för de självägande, dels på grund av bolagens prissättningar å dagpenningar och arbetslöner, dels därför att bolagen sysselsätta och borttaga så mycket folk från jordbruket, och det just under de tider på året, då jordbruket behöver de flesta armarna, t. ex. på våren och sedan under slåtter- och skördetiden. Allt industriarbete, som hänföres till kol- och pappvedshygge, borde förbjudas under maj —augusti månader." *(Stuguns kommun.)* — "Jordbrukarnas ställning har i stort sett försämrats, då bolagen betalat så höga daglöner, att bönderna icke kunnat hålla nödig arbetskraft för jordbrukets skötsel." — *(Hackås kommun.)* — "I allmänhet torde man våga det påståendet, att utkomstmöjligheterna och även välståndet förbättrats, men i alltför många fall har jordbrukets ekonomiska drift blivit tillbakasatt för de kontanta inkomster, skogsarbetet lämnat. Tillgången på lantmannaprodukter har icke därigenom blivit så god, som annars skulle vara fallet. Svårigheter för samarbete med bolagen och deras arrendatorer ha icke förmärkts, men väl har bolagens prissättning av arbetskrafter varit besvärlig för jordbruket." — *(Ströms kommun.)* — "Det förekommer fall, där jordbrukaren ägnar för mycket av sin tid till skogsarbete, så att jordbruket blir åsidosatt, men det är ej heller så gott, jordbrukaren måste också med eller mot sin vilja skaffa sig inkomster för de nödvändiga kontanta inköpen samt till utskylder." *(Alanäs kommun.)* — "Skenbart kan det anses, att utkomstmöjligheterna förbättrats, men i verkligheten torde det vara motsatsen." *(Lillhärdals kommun.)* — "Å ena sidan torde ifrågavarande jordförvärv icke kunna frånkännas sin betydelse ifråga om beredande av utkomstmöjligheter och möjligheter till förbättring av det ekonomiska välståndet bland den självägande bondeklassen; men å andra sidan har detta medfört, att självägande bönders disponerade arbetskraft i allt för långt gående utsträckning dragits från jordbruket till dettas förfång och hämmande i utvecklingen. Vad sålunda vunnits i ekonomisk förkovran tack vare möjligheterna genom trävaruindustrien torde knappast uppväga vad som förlorats genom jordbrukets tillbakasättande. Det kan dock ej sägas, att de kvarvarande böndernas utkomstmöjligheter och ekonomiska välstånd försämrats genom bolagens jordförvärv." *(Bergs kommun.)*

Inverkan i socialt hänseende.

Att bolagens och enskilda icke-jordbrukande personers jordförvärv inverkat på de sociala förhållandena bland lantbefolkningen, därom äro flertalet uppgiftslämnare ense, liksom ock därom, att dessa verkningar icke varit av godo. Det är framför allt inverkan i två olika riktningar, som konstateras: *dels* att jordförvärven dragit in i orterna en del löst folk, som verkat demoraliserande, *dels* att de höga priser, som industrien betalt, kommit många av den ursprungliga lantbefolkningen att övergiva jord-

bruket. Av uttalanden, som gjorts av landsfiskalerna, vilka till följd av sitt yrke torde hava särskilda förutsättningar att bedöma de sociala förhållandena, anföras några härnedan:

"Den ökade trävarurörelsen har medfört, att en hel del löst folk, ofta nog av sämre element, inflyttat från andra orter och bidragit till, att det sedliga tillståndet försämrats." *(Landsfiskalen i Föllinge distrikt.)* — "Genom bolagens skogsavverkningar ha en del främmande personer från industrisamhällen och städerna inflyttat bland lantbefolkningen, vilket förorsakat, att det sedliga tillståndet försämrats, huvudsakligast genom ökat alkoholmissbruk."*(Landsfiskalen i Ströms distrikt.)* — "Intresset för jordbruket synes hava försämrats genom de tillfällen till arbetsförtjänst, som trävaruindustrien erbjudit, och följden har blivit vantrevnad bland lantbefolkningen och bönderna delvisa beroende av denna industri. Jobbarnas affärsmetoder ha verkat demoraliserande och det sedliga tillståndet bland lantbefolkningen har påtagligt försämrats genom industriens uppkomst och tillväxt. *(Landsfiskalen i Frostvikens distrikt.)* — "Bolags och jobbares jordförvärv åstadkommer nog på så sätt vantrevnad bland den verkliga bondebefolkningen, att det hos dem väcker förargelse att se jordbruket på förut välskötta hemman förfalla. I något större beroende råka bönderna dock icke och ej heller kan det sägas, att jobbarnas föredöme på dem verkar demoraliserande." *(Landsfiskalen i Bräcke och Revsunds distrikt.)* — På grund av lätt tjänta pengar har kortspelet i oroväckande grad tilltagit, samt den gamla allmogekulturen försämrats." *(Landsfiskalen i Brunflo distrikt.)* — "Genom de höga priser, som betalats av jobbare, har det blivit svårare för barn till bönder att inköpa sina föräldrars hemman, då de i många fall räkna efter de jobbarepriser, som betalts för närliggande hemman. På samma gång hava jämväl sönerna till bönderna funnit det bättre att taga höga daglöner hos jobbare än att arbeta å sin fädernejord. På grund av de höga arbetspriser, som hållits, har jämväl i sedligt avseende folklivet betydligt försämrats, då en följd av tillgången på penningar blivit slösaktighet m. m." *(Landsfiskalen i Hackås distrikt.)* — "Dryckenskap och uteliv har uppkommit och olust för jordbruksarbete har spritts i bygden. Den gamla allmogekulturen har nästan försvunnit." *(Landsfiskalen i Svegs distikt.)* — "Genom en del från skilda orter sammanrafsat folk av mer eller mindre god moral har det sedliga förhållandet inom orten betydligt skadats." *(Landsfiskalen i Ytterhogdals distrikt.)* — "Bolagsarbetarnas råa leverne har verkat demoraliserande på ungdomen." *(Landsfiskalen i Tännäs distrikt.)* — "Å de platser, där industri uppstått, har vantrevnad skapats dels genom de politiska motsättningarna mellan lantbefolkningen och industriens arbetare, dels genom det försämrade sedliga tillståndet." *(Landsfiskalen i Mörsils distrikt.)*

Åtskilliga landsfiskaler besvara emellertid frågan nekande, och i enskilda fall påpekas goda verkningar. "Industrien torde väl ej direkt försämra befolkningen, men med industrien följer alltid såväl gott som ont", yttrar landsfiskalen i Fors distrikt.

Av de kommunala myndigheterna framhåller flertalet liksom landsfiskalerna de dåliga verkningar, som jordförvärven medfört.

Jordens återgång till verkliga jordbrukare.

Svaren å frågan, huruvida *bolagen* under tiden efter ikraftträdandet av förbudslagen återsålt inägojord till småbruk och tomtplatser, gå i allmänhet ut på, att dylik

återförsäljning skett i fråga om småbruk. Inemot ett trettiotal kommunalnämnder hava sålunda besvarat frågan jakande på denna punkt, och några av dessa svar giva vid handen, att dylik återförsäljning haft en jämförelsevis stor omfattning. Så meddelas exempelvis från Svegs kommun, att försäljning skett i "synnerligen stor utsträckning" och såsom orsak härtill uppgives, att "bolagen ej haft intresse av att äga och bruka inägor", samt att "i någon mån bolaget torde hava påverkats av de rätt talrika framställningarna från arrendatorer och förutvarande ägare att få förvärva eget hem". Beträffande återförsäljning av inägojord till tomtplatser uppgives sådan hava förekommit endast i ett fåtal kommuner och där endast i mindre omfattning.

Ehuru således i många fall återförsäljning till småbruk ägt rum, framgår likväl, att på flera håll bolagen av skilda orsaker ej velat avhända sig sin en gång förvärvade jord. Såsom motiv härför anföres från Bergs kommun:

"Erfarenheten ger vid handen, att ägostyckningslagens bestämmelser i vissa avseenden verkat hämmande med avseende på återförsäljning av inägojord till jordbruksfastigheter, som kommit i bolags ägo. En huvudorsak härtill är naturligtvis den, att bolagen finna det stå i allt för stark strid med eget intresse att i och med försäljning av inägojorden underkasta sig ägostyckningslagens fulla tillämpning i fråga om skogsanslag till återförsåld inägojord. Fall kunna dock inträffa, då det påtagligen vore förmånligt ej mindre för köpare av inägojord för jordbruksändamål än även för jordbruket självt att efter fri överenskommelse med ägande bolag och för liberalt pris få till eget självständigt jordbruk förvärva inägojorden utan hinder av oinskränkt tillämpning av lagens bestämmelser angående skogsanslag."

Av de inkomna uppgifterna vitsordar flertalet, att jord, som under de senaste årtiondena kommit i händerna på *enskilda* personer, vilka icke äro jordbrukare, kvarblivit i dessas ägo. Detta torde dock i allmänhet icke gälla av skogsspekulanter förvärvad jord, då dessa oftast uppgivas avyttra densamma, sedan skogsbeståndet avverkats. Härom vittnar exempelvis följande uttalande från Lits kommun:

"Så fort skogen avverkats och grödan under årens lopp försålts och jordbruket sålunda nedgått, har vanligen jorden återsålts till verkliga jordbrukare. I en del fall dock till bolagsombud. En del skogsspekulanter frånstycka emellertid och behålla så stor del som möjligt av skogsmarken, resten säljes."

23. Västerbottens län.

Naturförhållanden, näringar m. m.

Inom det synnerligen vidsträckta Västerbottens län, det omfattar mer än 1/8 av hela rikets areal, äro naturförhållandena mycket olikartade. Skillnaden i klimatiskt hänseende är sålunda avsevärd mellan å ena sidan *kustlandet*, som till följd av närheten till havet åtnjuter ett relativt blitt klimat, och å andra sidan *länets inre delar*, där ett utpräglat, hårt fastlandsklimat är rådande. Även i geologiskt hänseende råda stora olikheter mellan kustlandet och länets inre delar. I det förra området, omfattande Umeå och Nysätra tingslag, Nordmalings och Hörnefors kommuner samt Skellefteå tingslag utom Jörns kommun, utgöras de lösa jordlagren å slättlanden och i ådalarna av marina leror. Väster därom vidtager ett område, där jordmånen består av den steniga, hårda moränjorden. Detta område sträcker sig långt upp i lappmarksregionen.

Nu antydda stora olikheter i naturförhållandena återverka givetvis i hög grad på förekomsten av odlad jord och skogsmark. I kustlandets kommuner är sålunda åkerarealen på sina ställen ganska betydlig. I några av dessa kommuner uppgår *den odlade jorden* ända till 10 % av hela landarealen, medan i de närmast västerut ej till kusten nående kommunerna åkerarealen i regel ej uppgår till mer än omkring 5 % av ägovidden. I moränområdet är den odlade jordens utbredning ännu mindre och allra minst i lappmarksområdet.

För länet i dess helhet utgör *skogs- och hagmarken* 55 % av hela landarealen, men för länets särskilda delar växlar siffran rätt betydligt. Den rikligaste skogstillgången finnes i Degerfors och Burträsks tingslag, där skogs- och hagmarken uppgår till omkring 80 % av hela ägovidden. I allmänhet utgör i de till lappmarken ej hörande övriga delarna av länet skogs- och hagmarken 60 och 70 % av landarealen. I lappmarkskommunerna är skogstillgången mindre än i kustlandet och i moränområdet. I medeltal uppgår sålunda skogs- och hagmarken i lappmarken till omkring 50 % av landarealen, i en och annan kommun, framförallt Sorsele och Stensele, till betydligt lägre siffror.

Antalet *brukningsdelar* i länet utgör ej mindre än 19,930. De flesta av dem äro av ganska obetydlig omfattning. Medelarealen odlad jord uppgår nämligen endast till 4,6 har, vartill dock bör läggas en avsevärd areal naturlig äng, för de inre delarna av länet belöpande sig till över 10 har på varje har åker. I kustlandet äro brukningsdelarna delvis av en något större typ än nämnda medelareal odlad jord angiver, och där finnas ett relativt stort antal bondgårdar. I övriga delar av länet äro däremot bondgårdarna synnerligen fåtaliga och så gott som samtliga jordbruk att räkna till lägenheternas eller småbrukens grupp. Ihågkommas bör dock, att till jordbruken understundom höra omfattande skogsområden, varför de till åkerjordens omfattning visserligen obetydliga jordbruken i många fall i ekonomiskt hänsende ej äro att jämföra med jordbruk av motsvarande åkerareal i de sydliga delarna av landet.

Försäljningarnas omfattning.

Försäljningen av jordbruksfastigheter till icke-jordbrukare synes inom Västerbottens län hava skett i ganska ringa omfattning, då man ej tager hänsyn till den jord, som före förbudslagens ikraftträdande kommit i bolagens ägo. De ingångna meddelandena äro i regel anmärkningsvärt kortfattade och inskränka sig till att uppgiva de oftast fåtaliga fall, då hemman försålts till icke-jordbrukare. Uppgiftslämnarna inlåta sig sålunda ej på de utförliga redogörelser, som äro typiska för de områden, där ifrågavarande försäljningar skett i större skala och därför tilldragit sig särskild uppmärksamhet.

Om alltså, efter vad de ingångna utsagorna giva vid handen, det i allmänhet förekommit i ganska ringa utsträckning, att jordbruksfastigheter försålts till icke-jordbrukare, hava likväl få kommuner varit helt oberörda av dylika försäljningar. Från 24 av länets 27 kommuner omtalas nämligen, att jordbruksfastigheter försålts till enskilda, till jordbrukareklassen icke hörande personer. Beträffande de återstående tre kommunerna säges det från tvenne, nämligen Jörn och Tärna, att försäljningar av ifrågavarande slag ej förekommit. Från den tredje, Bureå, hava inga uppgifter inkommit.

Bolags förvärv genom bulvaner.

I 16 kommuner hava bolag genom bulvanköp förvärvat sådana fastigheter, som bolagen enligt förbudslagen icke äro berättigade att förvärva. De meddelanden, som innehålla upplysningar om antalet dylika förvärv, förmäla om sammanlagt 70 à 75 bulvanköp. Läggas därtill de fall, som förekommit i kommuner, från vilka ej till siffran angiven uppgift lämnats, torde sammanlagda antalet bulvanköp för Västerbot-

tens län kunna skattas till 80, högst 100. Antalet uppgivna fall är mycket olika i de särskilda kommunerna. Å vissa håll har sålunda inträffat endast ett och annat köp av sådan person, som angives som bulvan för bolag, men i andra fall, i synnerhet i lappmarken, hava dylika köp varit rätt talrika. Sålunda omtalas från Lycksele 15, från Dorotea 16 à 20, från Burträsk 11 och från Byske 10 bulvanköp. Några av myndigheter inom länet lämnade närmare upplysningar angående dessa fastighetsaffärer må anföras:

"I socknen förefinnas minst 15 fall. De flesta av dem äro dock enbart skogsfastigheter och hava endast betydelse som sådana. De övriga, som hava jämväl stora jordbruk, äga även till dessa betydande skogar. Antagandet stödjes på den grund, att respektive styrelseledamots bolag bokför alla å hemmanet utgående utgifter. Timmeravkastningen som allt annat inmärkes i bolagets namn samt slutligen får i regel styrelseledamoten avgiva en inteckning i hemmanet, ställd å bolaget. Något minsta tvivel i saken förefinnes sålunda icke." — "Efter lagens ikraftträdande den 4 maj 1906 förvärvades inom distriktet en del fastigheter av bolagstjänstemän, vilka fastigheter sedermera övertagits av vederbörande bolag. Då dessa sedermera förvaltat och tillgodogjort sig skogsavkastningen från berörda fastigheter, synes det uppenbart, att s. k. bulvanköp förelegat. Detta har åtminstone i ett par fall kunnat konstateras."

En jägmästare meddelar följande fall från sitt revir: "Så långt revirets jordebok går tillbaka ägdes hemmanet (skogsmark 201.11 har, impediment 62.50 har) av privatperson. År 1909 såldes det till en inspektor A., vilken var anställd i J:s ångsågs aktiebolag. Utsyningsprotokollen kvitterades åren 1911—14 av en bulvan B., men år 1917, då undertecknad verkställde den första utsyningen å hemmanet underskrevs det: 'för J:s ångsågs aktiebolag', jämte namnet på en person C., anställd som faktor i bolagets tjänst. Nu har hemmanet tillsammans med övriga av bolaget övergått i ett av våra största trävarubolags ägo."

Enskilda personers förvärv.

De fastighetsförvärv, som skett från andra enskilda personers sida än ovan nämnda bolagsbulvaner, hava förekommit i anmärkningsvärt ringa omfattning. Visserligen omtalas från ej mindre än 21 av länets kommuner fall, då enskilda spekulanter och andra till jordbrukareklassen icke hörande personer inköpt jordbruksfastigheter, men av uttalandena framgår, att dessa fall varken varit många till antalet eller i övrigt av någon betydenhet. Förutsättningar för förekomsten av ett större antal förvärv av jordbruksfastigheter från enskilda spekulanters sida synas ej heller föreligga inom Västerbottens län. Skogstillgångarna torde, bortsett från statens domäner, till större delen vara i bolags ägo, och, där självägande bönder ännu besitta skogshemman, torde dessas obekväma, isolerade läge långt från avsättningsorter för skogsprodukter avhålla smärre spekulanter och jobbare från tanken på förvärv. Detta bestyrkes därav, att de köp av jordbruksfastigheter, som i något fall skett från enskilda spekulanters sida, huvudsakligast varit koncentrerade till kustlandet.

Den egentliga anledningen till de fåtaliga förvärven från enskilda spekulanters sida torde dock vara, att den för länet gällande särskilda skogslagstiftningen, som lägger

hinder i vägen för ett omedelbart, fullständigt exploaterande av skogstillgångarna, i hög grad avhållit spekulanter och jobbare från att förvärva fastigheter.

Av de olika slagen enskilda köpare hava *skogsspekulanter* och därnäst *enskilda industriidkare* varit de oftast förekommande. Skogsspekulanter omtalas sålunda från 17 kommuner och enskilda industriidkare från 8 kommuner. Övriga kategorier, såsom *jordstyckningsspekulanter* och *jobbare,* hava uppträtt i ytterst få fall. I en och annan kommun har det dessutom hänt, att jordbruksfastighet köpts *för kapitalplacering.* Detta säges bl. a. från Vilhelmina kommun, där ej mindre än sex fastigheter uppgivas hava köpts i och för kapitalplacering. Från krisåren omtalas åtskilliga fall, då jordbruk inköpts *för att säkerställa tillgång på livsmedel.*

Vad i övrigt beträffar *kristidens* inverkan på försäljningarna, är det ganska anmärkningsvärt, att medan i kustlandets och till dem angränsande kommuner det ojämförligt största antalet av här ifrågavarande förvärv skett under krisåren, lappmarkskommunerna under nämnda tidsperiod varit nära nog helt oberörda av sådana förvärv. Sålunda framhålles det uttryckligen från exempelvis Åsele, Fredrika och Stensele kommuner, att alla köp där skett före kristiden.

Förbudslagens inverkan på fastighetsomsättningen.

Uppgiftslämnarna förneka allmänt, att den genom förbudslagens ikraftträdande under år 1906 förändrade situationen å fastighetsmarknaden, varigenom bolagen blevo utestängda från konkurrensen om bondhemmanen, haft någon inverkan på de enskilda spekulanternas inköp. Visserligen har under det sista årtiondet de enskilda spekulanternas fastighetsförvärv varit något talrikare än förr, men detta anses av de flesta meddelare vara att tillskriva de förbättrade konjunkturerna. De av hushållningssällskapets förvaltningsutskott utsedda kommitterade för frågeformulärets besvarande framhålla sålunda, att förbudslagens tillkomst och de enskilda spekulanternas fastighetsförvärv icke torde hava något inbördes sammanhang, utan att det givetvis är den allmänna ekonomiska utvecklingen, som medfört livligare fastighetsomsättning. Odlingsrådet anför likaledes, att "den ökning, som härutinnan uppstått, till ingen del torde vara beroende på förbudslagens förefintlighet". I samma riktning går flertalet övriga uttalanden i frågan.

Uppgiftslämnarna äro likaledes ense i att framhålla, att ovan relaterade försäljningar till enskilda köpare avgjort understigit det antal bolagsköp, som skulle ägt rum, därest förbudslagen ej kommit till stånd.

Odlingsrådet yttrar sålunda: "Att här avsedda fastighetsköp ojämförligt understigit vad som kan antagas varit fallet, därest förbudslagen icke funnits, får nog anses höjt över allt tvivel." — *En av länets jordbrukskonsulenter* anför: "Någon ökning i de enskildes köp i vad angår skogsspekulanter och därmed jämförliga torde ej kunna påvisas. Förbudslagen har varit en kraftig hämsko för bibehållande av jordbruksfastigheterna i böndernas hand." — Samma uppfattning möter man även i uttalandena från de kommuner, som yttrat sig i frågan. Sålunda fram-

håller man från *Sävars kommun*, att, "då köp av enskilda skogsspekulanter förekomma i ringa omfattning, är troligt att, därest förbudslagen icke tillkommit, köp av bolag skulle hava förekommit i långt större omfattning."

Vad Västerbottens län angår, torde man alltså utan tvekan kunna säga, att det med förbudslagen avsedda målet att bevara jorden i den jordbruksidkande befolkningens händer uppnåtts.

Virkesuppköpen från bondhemmanens skogar.

Liksom i övriga norrländska län har även inom Västerbottens län det av bolagen tidigare begagnade förfarandet att inköpa skogsavverkningsrätter för ett visst antal år å bondhemman numera så gott som alldeles upphört, efter vad de ingångna meddelandena giva vid handen. Upplåtelse av nya avverkningsrätter förekommer icke, och ett stort antal för längre tid tillbaka sålda avverkningsrätter hava återköpts av bönderna.

Härom meddelas exempelvis följande i det av de båda *landsfiskalerna i Lyckseledistrikten* gemensamt avgivna utlåtandet: "Några avverkningsrätter köpa bolagen numera icke, men väl hava de nästan utan undantag återsålt desamma till föregående ägare eller nuvarande hemmansinnehavare, en del bolag emot att få återköpeskilling i form av virke och en del mot kontant. För bönderna hava alla dessa köp varit synnerligen förmånliga."

Den för länet gällande skogslagstiftningen gynnar ej heller inköp av avverkningsrätter. Framför allt gäller detta lappmarksområdet. Jägmästaren i Vinlidens revir framhåller sålunda, "att i och med begränsningen av avverkningsrättstiden och utstämplingen till endast vart tredje år, bolagens avverkningsrättsförvärv för längesedan upphört".

Givet är, att med avverkningsrätternas försvinnande omfattningen av uppköp av virke, avverkat eller på rot, tilltagit. Uppgiftslämnarna framhålla också, att trävaruindustrien numera i en år från år allt större utsträckning begagnar sig av nämnda förfaringssätt, uppköp av virke å bondhemmanen, för att tillgodose sitt virkesbehov. Att förbudslagen skall hava framkallat en ökning av dessa köp, förnekas allmänt. Ökningen är att tillskriva konjunkturerna. Efterfrågan på virke har alltjämt stigit, och nya köpare hava tillkommit.

Jägmästaren i Norsjö revir meddelar sålunda: "Det vill synas som om allt flera 'främmande' bolag dragit sig hit att tävla med ortens om 'bondtimret', d. v. s. från hemmansskogarna kommande virke, vilket köpes både på rot och nedfört å vattendrag."

Pappersmasseindustrien är att räkna till dessa nya köpare. Denna industri uppgives nämligen i hög grad hava bidragit till den ökade efterfrågan på trävaror inom länet.

Åtskilliga meddelare framhålla, att uppköp av avverkat virke är vanligare än köp av på rot stående utstämplat timmer. I det förra fallet, köp av avverkat virke, ombesörja bönderna själva avverkningen och försälja virket nedkört till vattendragen.

Orsaker till försäljningarna.

Beträffande orsakerna till försäljningarna av bondhemman till enskilda personer uppgiver såväl odlingsrådet som de av hushållningssällskapet utsedda kommitterade, att före kristiden de vanligaste försäljningsorsakerna voro *svårighet att få arbetskraft, hög ålder* och *saknad av närskylda arvingar.* Därjämte framhålles, att *ekonomiska svårigheter* ofta givit anledning till bondhemmans försäljning. Under kristiden blev däremot försäljningsorsaken i regel det *höga pris,* som då bjöds för jordegendomarna.

Meddelandena från länets olika delar bestyrka, att nu nämnda orsaker äro att anse som de vanligaste. Anmärkningsvärt är, att den från åtskilliga län så ofta uppgivna ledsnaden vid jordbruket knappast i något fall anföres såsom försäljningsorsak. De ekonomiska svårigheterna omtalas oftast från fjällkommunerna. Men därifrån förspörjes även, att försäljning skett för att längre söderut förvärva ett för jordbruk mera tjänligt hemman. Från de kommuner, som ligga i det för jordbruket ogynnsamma moränjordsområdet, omtalas likaså dylika försäljningsorsaker.

Landsfiskalen i Burträsks distrikt meddelar sålunda: "I många fall har orsaken varit, att ägare av s. k. fjällhemman önskat komma till nedre landet såsom bekvämare och bördigare och därigenom erbjudande bättre utkomstmöjligheter, varför de sålt sina fjällhemman och köpt andra hemman längre ner åt landet." — Från *Åsele kommun* uppgives såsom försäljningsorsak "dels ekonomiska svårigheter och dels svårigheter för ett eller ett par av barnen att övertaga hemmanet till sådant pris, att de utgående syskonen icke blivit lidande. I en del fall hava föräldrarna överlåtit hemmanet till alla barnen och dessa sedan försålt de olika delarna för att skaffa sig annat lämpligare jordbruk eller övergå till annat näringsfång." — Från *Sävars kommun* erinras om, att "jordbrukets avlägsna läge och dåliga kommunikationer" oftast givit upphov till försäljningarna.

Jordbrukets och skogens skötsel å de försålda gårdarna.

Jordbrukets skötsel.

De svar, som avgivits på frågan, om jordbrukets skötsel försämrats eller förbättrats å de försålda gårdarna, äro så gott som undantagslöst ogynnsamma för alla de olika grupperna av enskilda köpare. Undantag göres dock för den fåtaliga grupp av enskilda personer, som förvärvat jordbruk *för kapitalplacering* eller *för säkerställande av livsmedelstillgång* under krisåren. Om denna grupp säger exempelvis odlingsrådet, att skötseln av jordbruket varit "ungefär som tidigare; i något fall förbättrats", och de få övriga omdömen, som föreligga, gå i samma riktning. Men om samtliga andra kategorier av enskilda köpare, nämligen *bolagsbulvaner, enskilda industriidkare* och *skogsspekulanter,* äro uttalandena mycket ofördelaktiga. Så gott som utan undantag säges nämligen, att jordbrukets skötsel försämrats å de hemman, som kom-

mit i händerna på sådana köpare. "I alla kända fall försämrats", yttrar sålunda hushållningssällskapets kommitterade, och två av jordbrukskonsulenterna i länet framhålla jämväl, att jordbruket i regel försämrats. Liknande omdömen avgivas också från flertalet kommuner. Ett stort antal försäljningar hava emellertid inträffat under de allra sista åren, vilket gör, att en och annan meddelare framhåller, att det ännu är svårt att avgiva något uttalande i frågan.

Även må nämnas, att av några få uppgiftslämnare mera gynnsamma uttalanden framföras. Från såväl norra som södra Lycksele landsfiskalsdistrikt säges sålunda om bolagsbulvanernas jordbruk, att det befinner sig "i de flesta fall å samma ståndpunkt, men i regel har förbättring skett", och ifråga om både enskilda industriidkare och skogsspekulanter säges, att jordbruket förbättrats. Dylika uttalanden äro emellertid mycket få, och i stort sett torde det förhålla sig så, att jordbrukets skötsel blivit sämre, sedan jorden gått ur de självägande jordbrukarnas ägo.

Förekomsten av vanhävd.

Då de om jordbrukets skötsel gjorda uttalandena i regel utfalla i ofördelaktig riktning, är det skäl att befara, att försummelserna beträffande jordens brukning å de av spekulanter inköpta hemmanen understundom gått så långt, att uppenbar vanhävd uppstått. Många, om ej flertalet yttranden inberätta också fall av vanhävd. Såväl hushållningssällskapets kommitterade som odlingsrådet giva sålunda på frågan, om vanhävd förekommit, jakande svar såväl ifråga om bolagsbulvaners och enskilda industriidkares jordbruk som beträffande jordbruk, tillhörande skogsspekulanter och jobbare. Nämnda kommitterade framhålla vidare, att "genom att inga kreatur hållas och grödan försäljes, svårbotad vanhävd grundlägges".

Från *Dorotea kommun* må följande uttalande återgivas: "Vanhävd har förekommit å bolagens hemman såväl å odlad jord som å ängar och skogsröjningar, vilka här i orten äro ett stort stöd för jordbruket. I några fall hava bolagen delvis försummat åbyggnaders vidmakthållande ävensom jordbruket." — *Landsfiskalen i Bygdeå distrikt* yttrar, att vanhävden förmärkes "genom åsidosättande av annat bruk av jorden än försäljning av växande foder till avforsling från stället samt genom vanvård av hus och stängsel." — Från ett och annat håll framhålles dock att uppsiktslagen har haft god verkan. "Tack vare vanhävdslagen skötas nu såväl bolagens som enskilda skogsspekulanters hemman någorlunda väl", säges exempelvis från *Sävars kommun.*

Skogens skötsel.

Vid behandling av frågorna om skogsskötseln och skogsavverkningen å av bolagsbulvaner, enskilda industriidkare, skogsspekulanter m. fl. förvärvade hemman må först erinras om, att den inom Västerbottens län gällande skogslagstiftningen kommit förhållandena där att gestalta sig annorlunda än i de sydligare länen, där ägarna av skogstillgångar haft fri dispositionsrätt över nämnda tillgångar ända till den allra senaste tiden. De för lappmarksdelen av Västerbottens län gällande bestämmelserna om utsyning (den s. k. lappmarkslagen) samt de för övriga delar av länet utfärdade

bestämmelserna om ungskogens skydd (den s. k. dimensionslagen) tillförsäkra de enskildas skogar en mera planmässig avverkning. De uttalanden, som gjorts beträffande skogsskötseln å de av bolagsbulvaner och enskilda industriidkare ägda skogarna, framhålla också, att till följd av nämnda skyddsbestämmelser för skogstillgångarna skötseln av sagda skogar varit någorlunda tillfredsställande.

Att någon direkt skogsskötsel utöver den planmässiga avverkningen skulle förekomma å bolagsbulvaners och enskilda industriidkares skogar, förnekas däremot i regel. Hushållningssällskapets kommitterade framhålla sålunda, att "någon egentlig skogsskötsel torde i dessa fall sällan hava förekommit vare sig före eller efter förvärven." Liknande uttalanden möter man i de flesta svaren från skogsstatens tjänstemän.

T. f. jägmästaren i Jörns revir meddelar exempelvis följande: "Vanligen övergås efter köpet hela hemmanet med stämpling, så att skogskapitalet starkt minskas. Någon verklig skogsskötsel förekommer icke å några enskilda skogar inom reviret annat än att utsyningarna verkställas av jägmästare i enlighet med underhållslagen, vilken också hindrar skogsskövling."

Skogsskövling.

Den för länet gällande skogslagstiftningen lägger avsevärda hinder i vägen för uppenbar skogsskövling. Uppgiftslämnarna besvara därför i regel nekande frågan, om skövling förekommit å av enskilda spekulanter förvärvade skogar. Många uppgiftslämnare framhålla dock, att även om uppenbar skövling ej kan konstateras, drives i varje fall avverkningen i regel så långt möjligt är, och exempel på överavverkning äro därför ingalunda ovanliga. Yttranden, som tala om uppenbar skogsskövling, saknas ej heller. Odlingsrådet meddelar sålunda, att "överavverkning är vanlig, i vissa fall uppenbar skogsskövling". Några av de övriga uttalandena i frågan må anföras:

"Den inom länet gällande skogslagstiftningen förhindrar extrema fall av skogsskövling. Överavverkning torde dock i allmänhet hava förekommit, när fastigheterna inköpts i spekulationssyfte." *(Hushållningssällskapets kommitterade.)* — "Det finnes enstaka exempel på uppenbar skogsskövling genom enskilda industriidkare. Detta har kunnat ske genom kringgående av skogslagen eller genom dennas otillräcklighet i vissa fall." *(Skogsingenjören i Umeå skogsvårdsområde.)* — "S. k. jobbarköp av skogsfastigheter ha ägt rum endast i ett fåtal fall, men är det påtagligt att fastigheten då blivit utsatt för skogsskövling." *(Jägmästaren i Degerfors revir.)*

Från skogstjänstemannahåll erinras om, att till följd av de genom förordningen av den 19 juni 1917 tillkomna, modifierande bestämmelserna i dimensionslagen, möjlighet till skogsskövling numera står öppen för spekulanter och jobbare inom den till lappmarken icke hörande länsdelen, såsom kunnat konstateras i åtskilliga fall.

Framhållas bör emellertid, att även om skogsskövling från nämnda personers sida förekommit här och var inom länet, torde fallen likväl ej uppgå till något större antal. Som tidigare omnämnts, hava nämligen jordförvärv från enskilda spekulanters sida haft en ganska ringa omfattning inom länet.

Jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar.

Den i frågeformuläret framställda frågan, huru en jämförelse utfaller mellan å ena sidan bolagens och å andra sidan de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar, besvaras av samtliga uppgiftslämnare på några få undantag när på så sätt, att bolagen avgjort sättas i första rummet.

Odlingsrådet yttrar exempelvis: "Jämförelsen utfaller till förmån för bolagen, i synnerhet större sådana, gent emot enskilda spekulanter." — *Hushållningssällskapets kommitterade* äro av samma uppfattning. — *Landsfiskalerna i Lycksele norra och södra distrikt* framhålla i sitt gemensamma yttrande, att "bolagen i regel sköta jordbruket bättre än de övriga, skogsvården likaså, beroende på att bolagen numera i regel äga forstligt bildat folk och numera anlita jordbrukskunnigt folk för jordens skötsel och överseende."

I intet av uttalandena angående bolagens jordbruk påstås, att bolagsarrendatorerna sköta jordbruket dåligt. Över huvud taget omnämnas dessa arrendatorer ganska sällan i uppgifterna från Västerbottens län, men när de omtalas, givas dem alltid goda vitsord. Orsaken till att inom Västerbottens län bolagens jordbruk allmänt uppgives vara bättre än de enskilda spekulanternas, torde också helt säkert sammanhänga med den synbarligen mera tryggade ställning, bolagsarrendatorerna här innehava. Givetvis inverkar även uppsiktslagen på här berörda förhållanden. Ett par uttalanden härom må anföras:

Från *Stensele kommun* säges, att orsaken till att bolagens jordbruk äro överlägsna de enskilda spekulanternas "torde vara att söka däri, att bolagen utarrendera sina jordbruk för längre tid. Det synes nära nog ha blivit praxis, att en bolagsarrendator brukar fastigheten så länge han orkar och sedan överlåter rätten på sina efterkommande. Å enskildas fastigheter synas villkoren bliva sämre och osäkerheten vad besittningsrätten angår större." — *Landsfiskalen i Vännäs distrikt* framhåller: "I regel torde jordbruket å bolagshemmanen skötas bättre. Bolagen hava nämligen arrendatorer å sina hemman, varemot de enskilda spekulanterna i de flesta fall avbärga och sälja grödan från densamma." — *Landsfiskalen i Umeå distrikt* anför: "Vad bolagsjordbruket angår, har nog hittills varit mycket övrigt att önska. Genom en på senare tid vidtagen skarpare kontroll har emellertid även beträffande inägojorden en mera ingående skötsel måst vidtagas."

Att det likväl givas fall, då bolagsjordbruket ej är överlägset de enskilda spekulanternas jordbruk, framgår av ett uttalande från jägmästaren i ett av de nordligaste reviren inom länet, vari anföres, att "å bolagens fastigheter, där ej inägorna äro frånskilda och sålda, är jordbruket i vanhävd, varför enskilda spekulanter knappast kunna vara sämre". Dylika uttalanden höra emellertid till undantagen.

Jämförelsen mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skogsskötsel utfaller likaså med några få undantag till bolagens fördel. Enär dessa undantag omnämnas i uttalanden från skogstjänstemän, torde de förtjäna särskilt beaktande.

Skogsingenjören i Umeå skogsvårdsområde anför sålunda: "En jämförelse utfaller till favör för de större här representerade bolagen. Småföretagen i orterna (småsågarna både de fasta och särskilt de flyttande s. k. bilsågarna) intaga här en särställning icke omnämnd i frågeformu-

läret. Det flesta överträdelserna av skogslagen torde få tillskrivas dessas verksamhet. De enskilda spekulanterna hava i allmänhet både större vilja och större möjligheter att kringgå gällande skogslag än de här representerade större trävarubolagen." — Från några *revirförvaltare inom lappmarken* framhålles vidare, att ingen skillnad finnes mellan bolagen och de enskilda spekulanterna beträffande skogsvården, då ingendera utför andra skogvårdande åtgärder än dem, som föreskrivas av statens skogsvårdspersonal.

Försäljningarnas ekonomiska och sociala verkningar.

Inverkan på de kvarvarande bönderna ekonomiska ställning.

Allmänt framhålles i de ingångna meddelandena, att industriens utbredning inom länet för bondbefolkningen medfört ökade utkomstmöjligheter och att det ekonomiska välståndet även i allmänhet förbättrats. Det erinras dock av åtskilliga uppgiftslämnare, att industriens stora jordförvärv ej kunna betraktas som orsak till de i ekonomiskt hänseende inträffade förändringarna, utan att dessa äro att tillskriva de ökade arbetstillfällena och de större, för jordbrukets alster förbättrade avsättningsmöjligheterna, vilket allt ju är en följd av industriens verksamhet och ej av dess jordförvärv.

Odlingsrådet anför sålunda: "Trävaruindustrien har berett ökad tillgång till bifortjänster och högre pris å jordbruksprodukter, vilket dock ingalunda har sin grund i industriens jordförvärv."

Men å andra sidan har det med industrien följande ekonomiska uppsvinget och de rikliga arbetsförtjänsterna vid de industriella företagen haft sina mindre gynnsamma verkningar för jordbrukarna. Dessa hava nämligen ej utan ekonomisk uppoffring kunnat tävla med industrien om arbetskraften, då jordbruket ej förmår betala samma arbetslöner som industrien.

Odlingsrådet säger därom: "Industriens konkurrens om arbetskraft har givetvis medfört ökade löneanspråk från tjänstefolk och andra lönearbetare även inom jordbruket, men torde detta kompenseras av de fördelar, som angivits under föregående punkt i denna fråga." — En *jordbrukskonsulent* framhåller också, att "de bättre avsättningsförhållanden, som industribefolkningen bereder, ha en stor betydelse för jordbrukets ekonomi, vilket åter motverkas av de högre priser å lejd arbetskraft, som blir en följd av den industriella verksamheten och de höga arbetspriser, industrien betalar."

I samma riktning gå flertalet övriga uttalanden i frågan. Å sina håll synas arbetstillfällena i skogarna ej vara så rikliga, att de självägande bönderna kunna beredas arbete vid timmerdrivningarna å bolagsskogarna. Detta arbete förbehålles nämligen, åtminstone i första hand, bolagsarrendatorerna och de brukare, som köpt inägojord av bolagen.

Följande utförliga uttalande i härovan behandlade fråga, avgivet av *jägmästaren i Örå revir*, må till sist anföras: "Inom de trakter, som nu bilda Örå revir, har sedan längre tid tillbaka blott ett bolag varit skogsägare. Det innehar cirka hälften av den enskilda skogsmarksarealen.

Givet är, att bolagets verksamhet ingripit mycket djupt i befolkningens ekonomiska liv. I största korthet kan bolagets verksamhet karakteriseras sålunda. Den har varit av ondo genom att, eftersom bolaget helt behärskat ådalen, virkespriserna hållits nere och all konkurrens omöjliggjorts ända in till de senaste två, tre åren. Att de utarrenderade inägorna till bolagets skogsegendomar även blivit skötta med mindre intensitet än om de varit kvar i enskild ägo synes mig avgjort; ett par byar, där bolaget äger så gott som all jord, eller kanske snarast större delen, utmärka sig samtidigt för befolkningens påfallande fattigdom och efterblivenhet (arrendatorerna). Däremot har den varit av godo ur flera synpunkter. Bolagets skogar komma i åtnjutande av så pass rationell vård som förhållandena medgiva, relativt oerhörda summor ha utgivits för dikning och skogsodling, vilka aldrig skulle depenserats om skogarna ägts av bönder. Rikliga arbetstillfällen ha härigenom beretts befolkningen under sommarmånaderna. Ävenså hava bolagets avverkningar under vintermånaderna lämnat befolkningen en jämn och säker inkomst, om ock på grund av bolagets nämnda ställning inom ådalen denna förtjänst kunnat vara rikligare. Huruvida detta penningflöde från legoarbetet varit till övervägande nytta eller skada för befolkningen, kan icke utan vidare avgöras. Min uppfattning är i korthet den, att på samma gång som folkets levnadsstandard höjts, har deras instinktliv tagit en skada, som jag betraktar såsom direkt följd av beroendet av den opersonliga och allsmäktige arbetsgivaren, bolaget."

Inverkan i socialt hänseende.

Givet är, att de sociala förhållandena måste i hög grad hava påverkats inom Västerbottens län, där, om man medräknar de jordförvärv som gjorts av bolag före förbudslagens ikraftträdande, en så avsevärd del av den självägande bondbefolkningens jord övergått i icke-jordbrukares ägo. Uppgiftslämnarna framhålla också, att de sociala verkningarna varit synnerligen stora, men, säges det, dessa verkningar äro så gott som uteslutande en följd av bolagens vittomfattande jordförvärv, som skedde före förbudslagens tillkomst. De försäljningar av bondjord, som sedermera skett, äro så få till antalet och i övrigt så föga betydande, att deras inverkan på den sociala prägeln ej kan särskilt konstateras. Här nedan återgives det av *hushållningssällskapets kommitterade* avgivna yttrandet. De erfarenheter som däri komma till synes, återfinner man ofta i uttalanden från olika delar av länet.

"De jordförvärv, enquêten berör (tiden efter 1906) hava icke varit av den omfattning att de utövat någon tydlig inverkan i socialt avseende. Avser frågan även tidigare förvärv, torde den kunna besvaras därmed, att då den självägande bondeklassen i länet starkt kringskurits, där icke råder det allmänna välstånd, den trygghet och trevnad eller finnas de utvecklingsmöjligheter, som eljest skulle varit för handen. Väl medgives, att skogsrikedomarna kunnat medföra håglöshet och lättja, om de splittrade tillhört de ursprungliga fastigheterna, men å andra sidan får bemärkas, att jämvikt snart skulle uppnåtts genom den på grund av stark folkökning hastigt fortgående uppdelningen i mindre brukningsdelar, vartill tillgången på odlingsmark lämnar stora möjligheter. En social försämring har otvivelaktigt följt, icke genom trävaruindustriens uppkomst och tillväxt, men därigenom att så vidsträckta markområden kommit i dess besittning. Allmogekulturen har därigenom hämmats i sin naturliga utveckling. Däremot torde det sedliga tillståndet bland befolkningen icke kunna sägas hava direkt påverkats av, att jorden gått ur bondehand."

Den i uttalandet antydda *vantrevnaden* bland befolkningen omtalas ofta i yttrandena om de sociala förhållandena. Denna vantrevnad är störst hos den del av allmogebefolkningen, som numera utgöres av bolagsarrendatorer eller ägare av inägojorden till bolagens skogshemman, men som tidigare varit ägare till skogrika hemman, nu övergångna i bolags ägo.

Landsfiskalen i Degerfors distrikt meddelar exempelvis "att bolagshat förefinnes nog hos mången som för decennier sedan för en ringa penning sålt jord och skog eller upplåtit 50-åriga avverkningsrätter." — *Landsfiskalen i Burträsks distrikt* yttrar om allmogekulturens förändring följande: "Den gamla allmogekulturen har av hemmans- och skogsförsäljningarna eller skogsbruket i hög grad påverkats och inriktats på nya vägar. Den gammaldags hemslöjden har till stor del försvunnit, då industrivaror och tillgång på pengar så att säga gjort den överflödig. Maskinella hjälpmedel hava tack vare penningtillgången kunnat anskaffas och härigenom har skapats nya arbetsmetoder, som i väsentlig mån fört jordbruket framåt, varigenom befolkningen i allmänhet blivit burgen och välmående, men på samma gång självmedveten och kanske något spotsk och krävande i sina levnadsvanor."

Jordens återgång till verkliga jordbrukare.

Att döma av uppgiftslämnarnas uttalanden, synas *bolagen* inom Västerbottens län i synnerligen stor utsträckning hava frånsålt inägojorden. Från en och annan kommun säges det till och med, att vissa bolag ej längre äga någon inägojord utan försålt densamma till jordbrukare. Oftast har jorden sålts till småbruk eller till egna hem eller också förvärvats av någon närboende jordbrukare, som önskat utöka arealen av sin åkerjord. Särskilt inom lappmarken har dylik försäljning förekommit i stor utsträckning. Där efterfrågan funnits, hava bolagen även i stor utsträckning sålt tomtplatser.

Orsaken till bolagens försäljning av inägojorden uppgives främst vara deras önskan att undslippa de kostnader, som alltsedan uppsiktslagens tillkomst varit förenade med jordbruket å bolagshemman. Med inägojordens försäljning hava bolagen alltså befriats från det kostsamma underhållet av åbyggnaderna samt från det besvär och de obehag, som ofta varit förenade med inägojordens utarrendering. Inägojordens styckning till småbruk anses även hava föranletts av bolagens behov av en skogsarbetarstam, som genom förvärv av jord bleve mera bofast. De många hemman åvilande undantagsförmånerna sägas även hava utgjort en anledning till att bolagen sålt inägojorden till verkliga jordbrukare.

Den från de övriga norrlandslänen ofta försporda obenägenheten hos bolagen att ägostycka inägojorden, då därvid även skogsanslag skulle medfölja, omnämnes högst sällan från Västerbottens län. Odlingsrådet framhåller dock, att ägostyckning av inägojorden "skulle tvivelsutan ha skett i något större omfattning, om ägostyckning i vissa fall varit tillåten utan eller med något mindre skogsanslag".

De hemman, som förvärvats av *skogsspekulanter* och *andra till jordbrukareklassen icke hörande enskilda personer,* hava i regel åter försålts till jordbrukare, "sedan skogen först avverkats eller grödan under ett eller flera år försålts". (Odlingsrådet.) — Dessa i jordbruksbefolkningens ägo återgångna hemman hava emellertid ofta kommit i sådana jordbrukares händer, som saknat ekonomiska förutsättningar för deras snara försättande i god hävd. Understundom har ej hemmanet i sin helhet utan endast delvis, främst då inägojorden, återsålts till jordbrukare. En på dylikt sätt genomförd ägostyckning har till resultat, framhåller landsfiskalen i Byske distrikt, att "hemmanens framtida utveckling till flera självständiga jordbruk avklippts".

24. Norrbottens län.

Naturförhållanden, näringar m. m.

Liksom i Västerbottens län råda även i Norrbottens län med avseende på naturförhållandena stora skiljaktigheter mellan kusttrakterna och de inre delarna av landet. De klimatiska olikheterna äro sålunda synnerligen avsevärda, och även i geologiskt hänseende är skillnaden stor mellan *kustlandet* och *inlandet*. De marina lerorna återfinnas sålunda endast i det förra området, omfattande Piteå, Nederluleå, Råneå och Nederkalix tingslag, Överluleå kommun samt Torneå tingslag utom Övertorneå kommun. Det återstående vidsträckta området av länet, inlandet, ligger ovan den högsta marina gränsen, och i detta område bestå de lösa jordlagren uteslutande av morängrus.

Ägoviddens fördelning på särskilda ägoslag är synnerligen olikartad på grund av nämnda skiljaktighet i naturbeskaffenhet. I inlandets kommuner intager sålunda *den odlade jorden* en synnerligen ringa areal, knappast någonstädes uppgående till mer än 1 % av landarealen, i åtskilliga kommuner ännu mindre. I kustlandet är jorden däremot å sina håll uppodlad i en för förhållandena i övrigt inom detta län synnerligen avsevärd utsträckning. Nederluleå kommun intager härvid första rummet med en åkerareal utgörande 6 % av hela ägovidden. I övriga kommuner i kustlandet varierar siffran och sjunker i några fall till 1 à 2 %.

Liksom i Västerbottens län intager inom Norrbottens län den *naturliga ängen* ett mycket stort rum i jämförelse med åkerarealen. Medan sålunda för hela länet den odlade jorden ej uppgår till mer än 1/2 procent av hela ägovidden, utgör den naturliga ängen två procent av ägovidden, och i de inre delarna av länet är skillnaden mellan åker och äng ännu större; i allmänhet finnas där på varje hektar odlad jord 10 hektar naturlig äng.

Skogs- och hagmarken uppgår för länet i dess helhet ej till mer än 36 % av hela landarealen, en av de lägsta länssiffrorna i riket. Denna låga siffra orsakas av lappmarkens kala fjällområde; i den sydöstra delen av länet äro däremot skogstillgångarna betydligt större, utgörande 50—60 % av hela ägovidden.

På varje *brukningsdel* inom länet kommer i allmänhet en mycket ringa areal odlad jord. Medelarealen för kustlandets jordbruk är sålunda 4 har och för inlandets 2,2 har. Gårdar med en areal av över 10 har odlad jord äro mycket fåtaliga. De uppgå ej till mer än 555 av länets nära 13,000 brukningsdelar. Till den ringa arealen odlad jord kommer emellertid den synnerligen rikliga tillgången på naturlig äng, vilket är att taga hänsyn till vid en jämförelse med jordbruk med motsvarande åkerareal i södra Sverige.

Försäljningarnas omfattning.

Försäljning under de senaste årtiondena av jord, tillhörande den jordbruksidkande befolkningen, till icke-jordbrukare, synes inom Norrbottens län hava förekommit i en anmärkningsvärt ringa omfattning, om man bortser från den i detta sammanhang icke behandlade försäljning, som före förbudslagens tillkomst ägde rum till bolag. Att bolagen efter nämnda lags ikraftträdande sökt kringgå för dem gällande förbud att förvärva fast egendom genom att låta bulvaner inköpa för dem önskvärda fastigheter synes praktiskt taget ej alls hava förekommit inom länet; och vad beträffar fastighetsförvärv av enskilda personer utanför jordbrukarnas krets, hava även dylika förvärv förekommit i synnerligen ringa omfattning ej endast före år 1906, under vilket år bolagen uteslötos från marknaden med jordbruksfastigheter, utan jämväl efter nämnda tidpunkt.

Bolags förvärv genom bulvaner.

Att bolagen praktiskt taget ej alls i Norrbottens län inlåtit sig på bulvanköp, framgår därav, att dylika köp ej omtalas från mer än sex kommuner och att köpens sammanlagda antal ej uppgår till fler än 25 högst 30. Av dessa komma ej mindre än 14 på en och samma kommun, varifrån meddelas:

"Under loppet av år 1916 inköpte två personer sammanlagt 12 skogsfastigheter inom denna socken. Då det visat sig att dessa personer äro styrelseledamöter i ett aktiebolag, som driver affärer med skogsprodukter (mest träkol, tjära, terpentin), är det sannolikt, att dessa köp skett till betryggande av nämnda aktiebolags råvarutillgång. År 1917 inköpte en person, delägare i handelsbolag, som idkade kolningsrörelse, två hemman härstädes."

Så gott som samtliga övriga köp synas hava skett för smärre bolags räkning; endast i ett enda fall omtalas, att ett större trävarubolag stått bakom ett bulvanköp. En kommunalnämnd förklarar också, att "de större och mer solida bolagen anse det vara generande" att förvärva fastigheter genom förbudslagens kringgående.

Enskilda personers förvärv.

Fastighetsförvärv från enskilda icke jordbruksidkande personers sida hava förekommit i något större omfattning än bulvanförvärv för bolags räkning. Från 16 av länets 25 kommuner omtalas nämligen, att enskilda personer, såsom skogsspekulan-

ter, jobbare och andra, inköpt bondhemman. Ehuru dylika köp sålunda skett i flertalet av länets kommuner, måste dock framhållas, att köpen förekommit i ett så synnerligen ringa antal, att de å de flesta håll torde böra betraktas som rena undantagsfall. I allmänhet har det förekommit endast två à tre köp inom varje kommun, och, då antalet ej omnämnes, sägas försäljningar hava iakttagits endast i "enstaka fall" eller "i mindre omfattning".

De flesta förvärven hava gjorts av *skogsspekulanter*. Denna grupp av köpare omtalas nämligen från 14 av de 16 kommuner, varest försäljning till enskilda, icke-jordbrukare förekommit. I ett tiotal kommuner synas allenast skogsspekulanter hava förekommit. De övriga grupperna av enskilda köpare, nämligen *enskilda industriidkare, jordstyckningsspekulanter* och *jobbare* omtalas endast från en och annan kommun. Från *kristiden* omnämnas även från några av kustlandets kommuner fall, då personer för att *säkerställa tillgång på livsmedel* förvärvat jordbruksfastigheter. Även en stor del av övriga nu nämnda köp torde vara att betrakta som kristidsföreteelser. Främst gäller detta skogsspekulanternas fastighetsförvärv.

Jordbrukskonsulenten i Nederkalix, Överkalix m. fl. kommuner meddelar sålunda: "Någon egentlig skillnad rörande försäljningarnas antal före och under kristiden har ej kunnat förmärkas med undantag för försäljningar till enskilda skogsspekulanter, vilka försäljningar avsevärt ökats under kristiden med dess uppdrivna virkes- och vedpriser."

Förbudslagens inverkan på fastighetsomsättningen.

Redan av vad här sagts om den ringa omfattningen av de enskilda spekulanternas med fleras förvärv av jordbruksfastigheter, torde man kunna sluta till, att förbudslagens inverkan på frekvensen av dylika förvärv varit mycket obetydlig. Samtliga uppgiftslämnare meddela också, att de enskilda köparnas förvärv av fastigheter icke tilltagit efter förbudslagens ikraftträdande. Givetvis får man härvid bortse från den under krisåren inträffade ökningen av skogsspekulanternas köp av skogshemman, vilken ökning påverkats av helt andra faktorer än förbudslagens befintlighet. Likaså är man fullt ense om, att därest förbudslagen ej kommit till stånd, antalet bolagsköp skulle varit utan all jämförelse större än det antal köp, som gjorts av enskilda spekulanter och dylika.

Landsfiskalen i Råneå distrikt framhåller sålunda: "Fåtaligheten av här avsedda fastighetsförsäljningar gör det sannolikt, att lagen ej åstadkommit någon ökning i enskilda industriidkares och skogsspekulanters jordförvärv. Det kan med största visshet antagas att, därest förbud för bolags jordförvärv icke funnits, skulle ett mångdubbelt större antal enskilda hemman under de senaste högkonjunkturerna kommit i bolags ägo." Från *Hortlax kommun* säges: "Förbudslagen gjorde slut på bolagens jordförvärv och någon ökning i enskilda industriidkares och jordspekulanters jordförvärv kan ej konstateras, möjligen av den anledningen att bönderna nu veta att bättre än förr uppskatta sina hemman."

Virkesuppköpen från bondehemmanens skogar.

Trävaruindustriens förseende med virke från bondhemmanens skogar synes numera inom Norrbottens län undantagslöst ske genom uppköp av utstämplat eller avverkat virke. Oftast säljes virket avverkat och nedkört till vattendragen. Förvärv av avverkningsrätt förekomma icke. Flertalet äldre avverkningsrätter sägas numera vara utgångna, och från lappmarken meddelas, att bolagen i ej ringa utsträckning återsålt avverkningsrätten till respektive skogsägare.

Jägmästaren i Vettasjokki revir, Gällivare, yttrar härom, att, "där avverkningsrätter finnas inom lappmarkerna, går tendensen i den riktningen, att bolagen söka avhända sig dessa. Detta beror på att avverkat husbehovsvirke går i avräkning å ordinarie avkastningen. Härigenom vållas många tvistigheter vid utsyningarna, och ofta få bolagen ingen utsyning alls. Härigenom anse bolagen, att deras avverkningsrätter äro värdelösa och bortsälja dem ofta till hemmansägaren."

Under sådana förhållanden hava uppköpen av virke — avverkat eller på rot — i hög grad tilltagit. I sin helhet synes även avverkningen å bondhemmanen, åtminstone å vissa håll inom länet, hava betydligt ökats efter förbudslagens tillkomst. Men endast undantagsvis synes man vilja i förbudslagen se anledningen till denna ökning. Allmänt framhåller man i stället, att den större avverkningen å bondskogarna är att söka i det ökade behovet av virke. Den under de sista årtiondena kraftigt uppblomstrade trämasseindustrien säges härvidlag främst hava bidragit till den ökade efterfrågan på bondskogarnas virkestillgångar.

Skogsingenjören i Kalix skogsvårdsområde yttrar härom: "Trävaruindustrien, särskilt trämassefabrikerna, köper i stor utsträckning virke från hemmanen, såväl avverkat som på rot efter skedd stämpling. Bolagen uppköpa givetvis mera virke nu än före förbudslagens tillkomst, men är ej mängden jämförbar, enär trämasseindustrien ej förekom före förbudslagen."

Orsaker till försäljningarna.

Beträffande orsakerna till försäljningarna framhålles enhälligt av uppgiftslämnarna, att man i hemmansägarnas *ekonomiska svårigheter* har att söka orsaken till flertalet av de före krigsåren gjorda försäljningarna. I all synnerhet gäller detta lappmarkskommunerna. Så t. ex. omtalas från en av dessa kommuner, huru "i åtskilliga fall förekommit, att hemmansägare genom skuldsättning hos handlande nödgats avstå sina hemman åt dessa". Som försäljningsorsak framhålles även både från lappmarken och från kustbygden *hemmanens avlägsna läge, bristen på kommunikationer* och de yngre jordbrukarnas därav följande önskan att realisera sina hemman och i stället förvärva jordbruk längre söderut.

Jägmästaren i Jokkmokks revir säger härom: "Ofta förmärkes ledsnad över de isolerade lägen, som fastigheterna här uppe hava. Detta gäller framför allt den yngre generationen. Bättre kommunikationsmedel äro härför botemedel."

De jämförelsevis talrikare försäljningarna under *kristiden* synas i regel hava orsakats därav, att de för hemmanen bjudna köpeskillingarna ansetts synnerligen förmånliga. Men enbart det *höga priset* synes ej ens under krisåren alltid hava varit det enda motivet, ty även från denna tid säges, att ekonomiska svårigheter medverkat till försäljningen. Så till exempel omtalas från en lappmarkskommun, att där under krisåren förekommande försäljningar till en skogsspekulant samtliga betingats av hemmansägarnas ekonomiska trångmål. Ett dylikt framhållande av de ekonomiska svårigheterna som den förnämsta och ofta nog enda försäljningsorsaken förekommer ej inom något annat län. Emellertid må framhållas, att då försäljningarna inom Norrbottens län ej uppgått till något större antal, man av den omständigheten, att ekonomiskt betryck där uppgivits som den huvudsakligaste försäljningsorsaken, knappast torde kunna draga några slutsatser om den jordbruksidkande befolkningens ekonomiska läge i allmänhet inom länet.

Jordbrukets och skogens skötsel å de försålda gårdarna.

Jordbrukets skötsel.

Flertalet uppgiftslämnares uttalanden om jordbrukets skötsel å de hemman, vilka inköpts av i det föregående nämnda personer, gå i de flesta fall i en mindre fördelaktig riktning. Sålunda framhålla tre av länets jordbrukskonsulenter, att jordbruket försämrats såväl å bolagsbulvanernas och de enskilda industriidkarnas som å skogsspekulanternas egendomar. Det övervägande antalet övriga uttalanden gå i samma riktning. Emellertid undantagas ofta nog de av *bolagsbulvanerna* inköpta hemmanen från nämnda ogynnsamma omdömen och upplyses, att jordbruket fastmera förbättrats å dessa hemman. Även beträffande *skogsspekulanternas* jordbruk framhålles i ett och annat fall, att någon försämring ej inträffat, när hemmanen förvärvats under krisåren. Ofta kvarstannar nämligen den gamle ägaren som arrendator, varvid skötseln av jorden plägar förbliva densamma som förut. Så upplyses exempelvis från en kommun:

"Någon försämring har ännu icke kunnat iakttagas, förbättring delvis å ett par av de fastigheter, som förvärvats av bolagsbulvaner. På de flesta av dessa fastigheter äro arrendatorerna genom detaljerade kontraktsbestämmelser tvungna att väl hävda jord och åbyggnader vid risk av arrenderättens förlust."

Jämte de ogynnsamma omdömena finnas alltså åtskilliga uttalanden i mera fördelaktig riktning. Dessa senare äro dock i minoritet, varjämte man bör fästa särskilt avseende vid att de tre ovan omnämnda jordbrukskonsulenterna, vilka givetvis haft särskilda tillfällen att studera här ifrågavarande förhållanden, äro att räkna till dem, som giva samtliga kategorier av köpare mindre goda vitsord ifråga om jordbrukets skötsel.

Förekomsten av vanhävd.

På frågan, om uppenbar vanhävd förekommit å de av bolagsbulvaner, skogsspekulanter med flera enskilda köpare förvärvade jordbruk svara de tre jordbrukskonsulenterna jakande, varjämte en av dem tillägger, att vanhävden tagit sig uttryck "på alla upptänkliga sätt såsom försämring av byggnaderna, vanskötsel av jorden m. m." Även i åtskilliga av kommunernas och landsfiskalernas yttranden framhålles, att vanhävd förekommit å de jordbruk, som kommit i nämnda enskilda personers ägo, och av en skogsstatens tjänsteman i en lappmarkskommun omtalas, att "i ett par fall föreligger vanhävd, bestående däri, att husen förfalla och inrösningsjorden växer igen". Åtskilliga uppgiftslämnare fritaga bolagsbulvanernas egendomar från förekomsten av vanhävd, men framhålla, att skogsspekulanternas jordbruk i högsta grad vanskötes. Då här berörda fastighetsförvärv till en synnerlig stor del skett under krisåren, har emellertid någon vanhävd ännu ej kunnat konstateras å många av fastigheterna. Vad särskilt angår skogsspekulanternas fastigheter, återgå dessa i regel inom så kort tid i verkliga jordbrukares ägo, att vanhävd på den grund ej anses hinna uppkomma. Av vad som anföres får man emellertid det bestämda intrycket, att jorden i de självvägande böndernas ägo får en avgjort bättre skötsel, än då här ifrågavarande enskilda personer innehava jordbruksfastigheterna.

Skogens skötsel.

Vad angår frågorna om skogens skötsel och förekomsten av skogsskövling å de fastigheter, som förvärvats av bolagsbulvaner, skogsspekulanter och andra dylika personer, må liksom ifråga om Västerbottens län erinras om, att den speciella skogslagstiftning, som är gällande även för nu ifrågavarande län, medfört helt andra förhållanden såväl beträffande skogsskötseln som avverkningen än i de områden av riket, där jordägarna ända till tillkomsten av 1918 års strängare skogslagstiftning i stort sett ägt att fritt disponera över sina skogstillgångar. De för Norrbottens län avgivna uttalandena om här frågavarande personers skötsel av dem tillhöriga skogar gå därför också med få undantag i en relativt gynnsam riktning.

Bolagsbulvanernas skötsel av skogen utfaller, säges det, på samma sätt som det bolags skogsskötsel, som bulvanen representerar. Är det fråga om ett stort trävarubolag, är sålunda skötseln någorlunda god även å den av bolagets bulvan förvärvade egendomen. Företräder bulvanen däremot ett mindre bolag, ägnas ej skogen annan skötsel än den, som kan sägas vara för handen genom den i lappmarken gällande utsyningen, verkställd av statens skogsvårdspersonal, och genom det i övriga delen av länet lagstadgade skyddet av ungskogen. De *enskilda industriidkarna* kunna likställas med de mindre bolagen.

Jägmästaren i Haparanda revir yttrar härom: "Ett större trävarubolag synes i många fall vilja förbättra skogsskötseln på inköpta hemman. Smärre industriidkare lägga dock i regel huvudvikten på exploatering, ej på skogsskötsel."

Även några andra i samma riktning gående uttalanden från revirförvaltare inom länet föreligga.

Skogsskövling.

Härovan omnämnda bestämmelser om utsyningstvång och om ungskogens skydd lägga hinder i vägen för en uppenbar skövling av skogstillgångarna. Uppgiftslämnarna framhålla också, att skogsskövling, tack vare gällande lagstiftning, ej förekommit vare sig å bolagsbulvanernas, industriidkarnas, skogsspekulanternas eller jobbarnas skogsmarker. Liksom i Västerbottens län erinras dock från skogsstatens tjänstemän om, att de genom kungl. förordningen den 19 juni 1917 mildrade bestämmelserna om ungskogens skydd lämnat skogsspekulanter och jobbare tillfälle till skogsskövling.

Skogsingenjören i Töre skogsområde anför sålunda: "Ändringen i förordningen av den 18 juni 1915 så tillvida, att numera ved till oundgängligt husbehov finge avverkas inom hela Norrbottens och Västerbottens kustland utan föregående utsyning av statens skogsingenjörer, har visat sig mycket ödesdiger för ungskogarna, i det att jobbare och skogsspekulanter, vilka köpt upp avverkningsrätter, ej dragit sig för att för nämnda ändamål kalhugga vackra ungskogar." — Liknande uttalande göres av *jägmästaren i Bodens revir.*

Jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruk och skogar.

Å frågan, huru en jämförelse utfaller mellan å ena sidan bolagens och å andra sidan de enskilda spekulanternas skötsel av jordbruket, svarar jordbrukskonsulenten för Nederkalix och Överkalix m. fl. kommuner, att "i regel skötes jordbruket bättre å bolagens fastigheter än å enskilda skogsspekulanters". Övriga jordbrukskonsulenter inom länet äro av samma mening. Även flertalet uppgiftslämnare från de olika kommunerna sätta bolagen framför de enskilda spekulanterna. I en och annan kommun likställer man dock bolagen och de enskilda spekulanterna, exempelvis i Arvidsjaur: "någon skillnad kan ej förmärkas", och i Överkalix: "någon märkbar skillnad torde vad beträffar jordbruket ej kunna spåras". Liknande uttalanden förekomma från ytterligare några håll. Otvivelaktigt torde dock bolagen i stort sett stå framför de enskilda spekulanterna beträffande jordbrukets skötsel. Flertalet uttalanden sätta också, som sagt, bolagen i första rummet.

Vid en jämförelse mellan bolagens och de enskilda spekulanternas skogsskötsel gives i flertalet uttalanden från såväl kommunalnämnderna som landsfiskalerna bolagen bestämt företräde framför de enskilda spekulanterna. De talrika uttalandena i denna fråga från skogsstatens tjänstemän gå i ganska varierande riktning. Åtskilliga revirförvaltare framhålla, att bolagen på sista tiden börjat intressera sig för skogsvård och att de större bolagen torde böra sättas framför de enskilda spekulanterna.

Sålunda yttrar *jägmästaren i Ängeså revir, Gällivare kommun:* "De större bolagen hava börjat att ägna allt större intresse åt en rationell skötsel av sina skogar förutom att genom dik-

ning improduktiv mark överföres till produktiv , vadan bolagens skötsel är ojämförligt bättre än enskildas."

Men många av lappmarkens revirförvaltare framhålla, att någon direkt skogsvård utöver en rationell stämpling av skogen för avsalu, verkställd av skogsstatens personal, knappast någonstädes förekommer, varför bolag och enskilda spekulanter torde få anses likställda. Även av uppgiftslämnare från den ej till lappmarken hörande länsdelen göras liknande uttalanden.

En *revirförvaltare i Torneådalen* meddelar sålunda, att någon egentlig skogsvård icke förekommit i större omfattning å några skogar, men framhåller tillika, "att självklart synes mig vara, att man icke kan påräkna några som helst åtgärder för skogsvården från de enskilda spekulanternas sida, varemot det är att vänta, att bolagen så småningom företaga sådana".

Försäljningarnas ekonomiska och sociala verkningar.

Inverkan på de kvarvarande bönderna ekonomiska ställning.

Av svaren å spörsmålet, huru industriens jordförvärv inverkat på böndernas ekonomiska förhållanden, framgår, att i stort sett dessa jordförvärv för bönderna anses hava medfört en förbättring i de ekonomiska villkoren. Visserligen framhålles från en del håll, i synnerhet från vissa delar av lappmarken, att industriens jordförvärv ekonomiskt haft föga eller intet att betyda för lantbefolkningen, men att, där några verkningar försports, hava de varit uteslutande gynnsamma. Så meddelas exempelvis från Råneå att "en märkbar förbättring av utkomstmöjligheterna skett genom industriens jordförvärv. Genom anläggning av träförädlingsfabriker hava permanenta arbetsmöjligheter beretts för flere hundra av ortsbefolkningen, av vilka många förut fingo söka sin utkomst vid sågverken och andra arbetsplatser utom socknen." I samma riktning gå de flesta övriga uttalanden.

Landsfiskalen i Arvidsjaur framhåller dock, att fastän bönderna i hög grad äro för sin utkomst beroende av skogsarbeten, hava likväl industriens jordförvärv varken förbättrat eller försämrat böndernas utkomstmöjligheter. "Det är nämligen", anmärker han, "tämligen likgiltigt, huruvida skogarna ägas av bolag eller andra — avverkningarna bedrivas i alla fall i ungefär samma omfattning." — *Jägmästaren i Jokkmokks revir* berör även denna fråga: "Genom bolagens skogsdrivningar ha bönderna erhållit goda arbetsförtjänster på samma gång som bolagen i stor utsträckning bidragit till att reglera flottlederna. Huru förhållandena ställt sig, därest bönderna själva ägt skogarna och själva försålt sitt virke till industrierna, är svårt att avgöra. Det klander, som i detta hänseende ofta riktats mot bolagen, torde för visso vara väsentligt överdrivet, beroende på att man endast sett nackdelarna av det s. k. bolagsväldet men förglömt det goda bolagen faktiskt gjort."

Det erkännande, som i allmänhet gives beträffande de ökade utkomstmöjligheterna för bönderna, förbindes i ett och annat fall med erinringar om att industrien, på samma gång den givit rikliga arbetstillfällen, ej sällan gjort förhållandena brydsamma och besvärliga för jordbruket.

Från *Arjeplogs kommun* anföres sålunda : "Då arbetskraften å hemmanet minskats därigenom att de yngre gå till skogsarbete, och då hög dagspenning gör det omöjligt att leja arbetare, som också hellre arbeta åt bolag än åt jordbrukare, minskas hemmanens avkastning, och i längden torde ekonomien försämras". Men dylika uttalanden äro från detta län synnerligen få. Följande yttrande av *landsfiskalen i Nederkalix distrikt* torde i stället, att döma av flertalet uttalanden, få anses typiskt för förhållandena i här förevarande avseende inom Norrbottens län: "Tillvaron av industri inom distriktet anser jag hava varit till obestridlig fördel för den jordbruksidkande befolkningen på grund av ökade avsättningsmöjligheter och högre pris, även om jordbrukets driftkostnader därigenom blivit ökade."

Inverkan i socialt hänseende.

Ytterst få av uppgiftslämnarna hava något närmare ingått på frågan om bolagens och de enskilda spekulanternas jordförvärvs inverkan i socialt hänseende på lantbefolkningen. Flertalet av meddelarna hava inskränkt sig till att nekande besvara frågan. Vad de vidsträckta, folkfattiga lappmarkskommunerna angår, torde ej heller vara att förvänta, att någon social förändring, orsakad av nämnda jordförvärv, skall hava uppkommit bland den självägande lantbefolkningen. För den ej ringa del av lantbefolkningen i lappmarken, som tidigare varit att räkna till den självägande, torde däremot den förändrade ekonomiska ställningen och beroendet av jordägarnabolagen medfört förändringar även i socialt avseende. Föga förspörjes dock härom i utsagorna.

Från *Arvidsjaurs kommun* framhålles, att de, "som förut sålt sina hemman till bolag och sedan nödgats arrendera samma hemman, hava sålunda givetvis kommit i ganska stort beroende av bolagen". — I *jägmästarens i Jokkmokk revir* yttrande heter det, "att bondbefolkningen kommit i sämre sociala förhållanden än om den ännu hade varit självägande på samma sätt som innan trävaruindustrien lade under sig de betydande områden som den nu innehar". Dylika erfarenheter komma endast undantagsvis till synes i uttalandena.

Vad den mera tätt befolkade och av industrien mera omedelbart berörda landsbygden i länets kustland angår, synes ej heller där den självägande befolkningen hava rönt någon inverkan i socialt hänseende av bolagens och de enskilda spekulanternas förvärv av bondhemman, och om den tidigare besuttna, nu till arrendatorsklassen hörande delen av lantbefolkningen göres intet uttalande. En och annan meddelare framhåller, att det sedliga tillståndet på industriplatserna icke alltid är det bästa, men att den egentliga lantbefolkningen ej rönt inflytande därav.

Om sålunda flertalet uppgiftslämnare förneka förekomsten av någon social förändring bland lantbefolkningen, finnes dock en och annan meddelare, som framhåller motsatsen. Jordbrukskonsulenten i Överkalix och Nederkalix m. fl. kommuner anser sålunda, att ifrågavarande fastighetsförvärv "torde ha verkat försämrande i många hänseenden", och från Råneå kommun säges, att "det sedliga tillståndet bland lantbefolkningen synes under årens lopp försämrats genom industriens tillväxt, och har den gamla allmogekulturen påverkats och försämrats." Uttalandena i nu berörda fråga

äro emellertid till mycket stor del beroende av vederbörandes subjektiva uppfattning. Av följande tvenne uttalanden från två varandra närbelägna kommuner i Piteå älvdal framgår sålunda uppgiftslämnarnas olika syn på samma företeelse.

Från *Älvsby kommun* anföres: "Den gamla allmogekulturen är snart en saga blott. Här i orten har förut bland lantmännen och allmogen varit vanligt, att husslöjd idkades vintertiden på kvällarna efter mörkrets inbrott både av män och kvinnor eller att av männen ordnades med ved vid ljus från lykta. Nu däremot samlas man efter kl. 6 e. m. vid kortspel eller går på biograf eller annan förnöjelse såsom dans etc., då även de bästa kläderna skola iklädas, och morgonen blir i sådana fall rätt ofta försummad, och behovet av större inkomster inställer sig osvikligt och därmed missnöjet." — Från *Hortlax kommun* säges däremot: "För Hortlax kommun är industriens uppkomst och tillväxt av stor betydelse särskilt för den del av befolkningen, som är hänvisad till industriarbete. Det sedliga tillståndet torde genom industrien ej hava försämrats, snarare tvärtom. Nykterhetsarbetet har drivits med nit och gott resultat."

Jordens återgång till verkliga jordbrukare.

Liksom i Västerbottens län hava även i Norrbottens län *bolagen* i den allra största utsträckning försålt inägojord till småbruk och tomtplatser. Från så gott som samtliga kommuner omtalas dylika försäljningar, och i åtskilliga kommuner torde inägojord numera i mycket liten omfattning vara i bolagens ägo. Det bolag, som härvidlag oftast omnämnes och från ett synnerligen stort antal kommuner, är A.-B. Ytterstfors-Munksund. Nämnda bolag meddelar om de orsaker som föranlett bolagens försäljningar av inägojorden följande: "Orsaken torde vara dels de stora kostnader, som bibehållandet av hus och öppen jord åsamka bolagen, då arrendeavgifterna aldrig motsvara omkostnaderna, dels önskan att i närheten av bolagens skogar få placerad en fast jordbrukande arbetarestam att tillgå vid förekommande skogsarbeten. Genom att tillförsäkra brukarna äganderätt av den öppna jorden och byggnaderna söker man vinna större stadga och ansvarskänsla hos arbetarna". Från ett och annat håll framhålles, att inägojordens styckning understundom förhindrats därigenom, att bolagen ej velat avstå nödig skogsmark till inägojorden. Detta bekräftas även av nyssnämnda bolag.

Vad beträffar den jord, som förvärvats av *enskilda* personer, icke tillhörande den jordbruksidkande befolkningen, synes dylik jord i regel inom tämligen kort tid hava återkommit i verkliga jordbrukares ägo. I all synnerhet gäller detta de av skogsspekulanter förvärvade fastigheterna. En av länets jordbrukskonsulenter meddelar om dessa fastigheter, att de "ånyo försålts till jordbrukare, sedan det mesta av sko-

gen avverkats", och flertalet övriga uttalanden innehålla liknande upplysningar. I några fall har likväl endast inägojorden sålts till jordbrukare, varemot skogsmarken behållits av spekulanterna. I de kommuner, där köpen skett huvudsakligast under krisåren, befinna sig i många fall hela fastigheterna ännu kvar i spekulanternas ägo.

II. MINIMIAREALEN FÖR BONDGÅRDAR SAMT ÄGOSTYCKNINGS- OCH JORDAVSÖNDRINGSLAGARNAS TILLÄMPNING.

A. Södra och mellersta Sverige.

I. Minimiarealen för bondgårdar.

a) Den odlade jorden.

På frågan, *huru stor ungefärlig areal medelgod odlad jord anses en bonde med medelstor familj behöva för att av jordbruket erhålla nödtorftig bärgning utan att i nämnvärd mån behöva anlita biförtjänster,* kan ej givas ett allmängiltigt svar, gällande för hela det här avsedda, vittomfattande området av riket. Härvid inverka nämligen en hel del faktorer, som hava till följd, att siffrorna för nämnda areal ställa sig ganska olika för olika delar av området.

Bland dessa faktorer är framför allt att taga hänsyn till de inom områdets särskilda delar så olikartade *naturförhållandena,* olikheterna i klimat och jordmån. Av uppgiftslämnarnas meddelanden framgår, huru växlande minimiarealen odlad jord kan vara inom ett och samma län alltefter de olikartade naturförhållandena inom länets skilda delar. Särskilt är detta fallet, då, såsom ofta förekommer, en del av länet utgöres av ett starkt kuperat skogslandskap, där de lösa jordlagren bestå av en karg och mager, stenfylld och hårdarbetad moränjord, medan återstoden av länet är en slättbygd, där jordmånen är sammansatt av fruktbara, kalkhaltiga leror. Ett sådant län är exempelvis Östergötlands län. De norra och södra delarna av detta län utgöras av skogsbygder, där de naturliga förutsättningarna för jordbruket ej äro av så gynnsam art som i den återstående delen av länet, Östgötaslätten. Men även inom sistnämnda område äro betingelserna för jordbruket ganska olikartade inom områdets särskilda delar. Den del av Östgötaslätten, som utgör länets siluområde, nämligen trakten väster om Linköping ända till Vättern (Valkebo, Dals, Bobergs m. fl. härader), har en jordmån, som giver området en i agronomiskt hänseende avsevärt mera gynnad ställning än vad förhållandet är i övriga delar av länets slättbygd. Denna skiljaktiga beskaffenhet i naturförhållanden inom länets olika delar är givetvis av avgörande betydelse för besvarandet av frågan, huru stor areal odlad jord är nödvändig för att en bonde med medelstor familj skall av jordbruket finna sin nödtorftiga bärgning. I de trakter, där jordmånen är särskilt gynnsam för jordbruket och avkastningen pr hektar därför är sär-

skilt stor, bör nämligen den för ett bondejordbruk behövliga arealen odlad jord givetvis vara mindre än i de trakter, där jordmånen är mager och avkastningen ringa. Av uppgiftslämnarnas utsagor framgår också, att minimiarealen odlad jord kan å den del av Östgötaslätten, som tillhör siluområdet, fastställas till omkring 8 har, å den övriga slättbygden till 10—15 har samt i skogsbygderna till omkring 15 har. Finnes ej husbehovsskog, kräves ytterligare en areal av 5 har; från skogsbygderna nämnes ofta ända till 10 har.

Slättbygderna.

Vad ovan anförts för Östergötlands län, äger tillämpning på flertalet övriga län. Inom de delar av länen, där *slättbygdsnatur* råder och jordmånen utgöres av marina leror eller därmed jämförlig jordmån, synes sålunda en areal av 10 till 15 har odlad jord i allmänhet vara att anse som minimum. Är åkerjorden av särskilt god beskaffenhet, kan dock minimiarealen sättas lägre, nämligen till 7 à 8 har, understundom till endast 5 à 6 har. Det senare är fallet, förutom i Östgötaslättens siluområde, å slättbygden i Kalmar läns södra del samt å Öland, ävensom i vissa delar av Malmöhus län, nämligen i Oxie, Skytts och Herrestads härader, eller den bördigaste delen av detta län. Från ett 20-tal kommuner i Gottlands län nämnes en areal av 6—8 har odlad jord såsom tillräcklig för en bondgård. Även i en och annan kommun i Blekinge och Kristianstads län synes sistsagda areal odlad jord vara tillräcklig.

De här angivna siffrorna för minimiarealen odlad jord avse i allmänhet sådana jordbruk, som hava skog till husbehov. Saknas sådan skog, torde arealen odlad jord böra ökas med 30—50 %. Detta gäller dock ej de ovan angivna bördigaste trakterna av slättbygden, för vilka minimiarealen odlad jord uppgivits till 5 à 6 eller 7 à 8 har. I dessa trakter äga brukningsdelarna mycket små eller ofta nog inga skogstillgångar. De för dessa trakter angivna arealsiffrorna avse således jordbruk utan skog till husbehov. Sitt bränslebehov tillgodose dessa jordbruk ej sällan, enligt vad framgår av många uppgiftslämnares utsagor, från till hemmanen hörande torvmossar. Här och var finnas även häradsallmänningar, varifrån åtminstone delvis behovet av bränsle och virke kan fyllas.

Några uttalanden angående minimiarealen odlad jord å slättbygderna och om behovet av skog till husbehov må återgivas.

Från **Kalmar län** anför *odlingsrådet:* "Södra Kalmar län består dels av skogsbygd och dels av slättland. Till det senare räknas delar av Norra och Södra Möre samt Öland. I skogsbygden torde 20 à 25 tunnland odlad jord vara behövlig, å slättlandet däremot kan 15 tunnland vara tillräckligt."

Från **Kristianstads län** anföres av *hushållningssällskapet:* "Skogsbeväxt mark är ej erforderlig för att vidmakthålla ett självständigt jordbruk, men fördelaktigt är, om skog och skogsmark finnes."

Från **Malmöhus län** meddelas följande: "Att skötas som vanligt skiftesjordbruk behövas 12 har. Bedrives jordbruket intensivt och en del trädgårdsväxter odlas, behövas endast 8 har."

(Landsfiskalen i Kattarps distrikt.) — "Någon särskild myckenhet skog är icke lantbruket i behov av, då till varje brukningsdel finnes torvjord till husbehov." *(Revinge kommun.)* — "I allmänhet 15 à 20 tunnland. Dock finnes det småbrukare inom socknen, som reda sig förträffligt utan bifortjänster på 6 à 8 tunnland." *(Östra Strö kommun.)*

Från **Hallands län** anföres av *hushållningssällskapet:* "Förefintligheten av husbehovsskog torde icke nämnvärt inverka på den nödtorftiga bärgningen, då i de skogfattiga trakterna av länet jordmånens bättre beskaffenhet uppväger saknaden av husbehovsskog."

I uppgifterna från **Skaraborgs län** framhålles följande: "Endast två gårdar inom Södra Lundby äga husbehovsskog, men präktiga torvmossar finnas, som lämna gott bränsle." *(Södra Lundby kommun.)* — "Då bränntorvsmossar finnas, spelar ej skogen så stor roll, alldenstund nybyggnader ej så ofta behöva återkomma." *(Fåglums kommun.)*

Här ovan anförda arealsiffror angiva den ungefärliga areal medelgod odlad jord, som kan anses behövlig för att en bonde med medelstor familj skall erhålla nödtorftig bärgning av jordbruket utan att i nämnvärd mån behöva anlita bifortjänster. Att dessa siffror ej på samma gång äro att betrakta såsom uppgift på den areal odlad jord, som är den lämpligaste och mest önskvärda för en jordbrukare påpekas ofta av uppgiftslämnarna. Ej sällan framhålles det, att jordbruksdriften ej kan drivas fullt rationellt å en bondgård med den relativt ringa areal odlad jord, som är att anse som minimiareal för nödtorftig bärgning. För en rationell drift kräves en större areal. Dragare och redskap, särskilt de dyrbara jordbruksmaskinerna, kunna ej fullt utnyttjas å de små brukningsdelarna. Även om avkastningen pr hektar å dylika smågårdar blir lika stor eller större än å gårdar med större tillgång på odlad jord, blir i regel föga eller intet övrigt till avsättning åt den icke jordbruksidkande befolkningen. För folkförsörjningen äro därför dessa jordbruk ej gynnsamma.

Av de uttalanden, som beröra denna fråga, må följande från **Kalmar län** återgivas: "Skall en bonde bruka en gård och leva utan bifortjänst, då behövas 2 par dragare för att vid vissa tillfällen kunna forcera arbetet och i tid få det utfört med tidsenliga maskiner, så behövas 2 körkarlar, 2 löskarlar och 2 fruntimmer samt vid vissa tillfällen någon hjälp av barn. Med mindre arbetsstyrka blir det mera tidsödande och dyrare, varigenom produktionen blir för dyr. Med denna arbetskraft kan brukas från 25 till 40 har åker, beroende på åkerns beskaffenhet. Är gården egen och någon skog finnes, så att om vintern, då folk och dragare ej behövas vid jordbruket en eller två månader, något kan avverkas till hjälp vid gårdens underhåll samt ränta för gården och utskylder samt arbetslöner i händelse av missväxt eller andra motigheter, då anses ett sådant jordbruk här bäst kunna bära sig och försörja en medelstor familj samt ett par statfamiljer." *(Högsby kommun.)*

Från **Skaraborgs län** må anföras nedanstående tvenne yttranden: "En jordbrukare eller en bonde måste, för att erhålla nödtorftig bärgning utan att anlita bifortjänster, ha en areal odlad jord av minst 25 har, ty dels är jorden alltid skuldbelastad, således jordränta, och dels bli maskiner och dragare allt för dyra på det mindre jordbruket. — Efter nutida förhållanden kan småbruken ej bära sig, ty arbetskraften blir alltför dyr och priset på lantmannaprodukter blir alltför högt." *(Jäla kommun.)* — "Anmärkas bör, att från ett lantbruk på 10 har åker finnes ingenting att sälja till stadsbefolkningen eller industriens arbetare." *(Horns kommun.)*

Skogsbygderna.

Besvarandet av frågan om minimiarealen odlad jord för de delar av mellersta och södra Sverige, här benämnda skogsbygderna, där de naturliga förutsättningarna för jordbruksnäringen äro mindre gynnsamma än å slättbygderna, stöter på stora svårigheter. Medan de uppgifter, som föreligga beträffande slättbygdernas jordbruk i regel gå i en ganska enstämmig riktning, äro däremot meddelandena om skogsbygdernas jordbruk så varierande, att man måste avstå från att för dessa områden angiva några siffror, som kunna betraktas som medeltal. Uppgifter lämnas i stället härnedan särskilt för varje län.

Beträffande *Östergötlands län* har ovan framhållits, att i de delar av länet, som kunna räknas till skogsbygden, omkring 15 har odlad jord behövas, medan å länets slättbygd för en bondgård kräves en avsevärt mindre areal. Ungefär likartade synas förhållandena vara i *Kalmar län, Göteborgs och Bohus län, Örebro län och Västmanlands län,* där minimiarealen odlad jord för skogsbygderna uppgives till omkring 15 har. Vad övriga län beträffar, framgår av uppgiftslämnarnas meddelanden, att den behövliga minimiarealen odlad jord i skogsbygderna ej är större utan antingen lika stor eller mindre än inom länens i agronomiskt hänseende mera gynnade områden, slättbygderna. Beträffande *Kristianstads län, Malmöhus län* och *Hallands län* uppgives nämligen från skogskommunerna i regel en areal av *10 har odlad jord,* således ungefär samma areal odlad jord, som i allmänhet anses erforderlig i länets slättbygder. Likartat är förhållandet i *Skaraborgs län.* Från skogsbygderna i *Älvsborgs län* uppgives i många fall en areal odlad jord av omkring 10 har som erforderlig, men lika ofta erfar man från kommunerna i skogsbygden, att en areal odlad jord av endast 5 à 6 har är behövlig för en bondgård, således avsevärt mindre än å länets slättbygd, där 10 har synas vara minimum. *Kronobergs län* och *Jönköpings län,* vilka i sin helhet äga sådana naturförhållanden, som kännetecknа skogsbygdsområden, förete i allmänhet avsevärt låga siffror för minimiarealen odlad jord. Sällan angives från någon kommun inom dessa län en högre areal än 10 har såsom minimiareal för odlad jord. I regel uppgår siffran ej till mer än 6 à 8 har, en och annan gång till ännu mindre, nämligen 4 à 5 har.

Inom stora delar av det område, som tillhör det sydsvenska höglandet, har alltså den odlade jorden uppgivits böra äga lika stor eller, vad oftare är fallet, åtskilligt mindre omfattning pr brukningsdel än å de nedanför detta högland belägna slättbygderna, oaktat såväl klimat som jordmån ojämförligt mera gynna jordbruket i de sistnämnda bygderna än å det sydsvenska höglandet. Anledningen härtill torde framförallt vara den, att enbart jordbruket inom stora delar av det sydsvenska höglandet i regel icke kan giva jordbrukaren hans fulla bärgning. Den odlade jorden inom detta område är oftast söndersplittrad i mindre tegar, inströdda här och var i den starkt kuperade terrängen. Detta har givetvis till följd, att det endast mer sällan är möjligt att driva jord-

bruket i mera omfattande brukningsdelar, i all synnerhet som jorden är så hårdarbetad och stenbunden, att den ej lämpar sig för behandling med större åkerbruksredskap. Den jordbruksidkande befolkningen måste därför i stor omfattning lita till andra näringsgrenar än jordbruket, främst då skogsbruket. När därför från ifrågavarande områden så obetydliga arealer odlad jord uppgivas såsom behövliga för jordbrukarens utkomst, torde detta finna sin förklaring däri, att det tydligen förutsättes, att till hemmanet hör skogsmark av så stor omfattning, att skog finnes till avsalu.

Härom meddelas exempelvis från **Kronobergs län** följande: "Att utan biförtjänst reda sig på jordbruket går ej, om icke kapital finnes. Men vanligt är, att skogskörning och dylikt får utgöra biförtjänst, d. v. s. den, som ej har egen skog, kör åt andra. En god skogshushållning är det, som här skall hålla jordbruket vid makt, och anser jag, att ju större skogsmarken är, ju bättre kan ägaren reda sig." *(Pjätteryds kommun.)* — "Å denna ort, där å mången hemmanslott ej finnes mer än 3 à 4 har odlad jord, men däremot över 100 har skogsmark, synes naturen hava bestämt, att en del skogsmark skall tillhöra jordbruket, om ej ägaren alltjämt skall vara beroende av bolagen." *(Ekeberga kommun.)*

Men även andra omständigheter torde bidraga till, att minimiarealen odlad jord för en bondgård i skogsbygderna i allmänhet understiger motsvarande areal i de angränsande slättbygderna. Åtskilliga uppgiftslämnare framhålla nämligen, att jämte skogshanteringen, vare sig den består i försäljning av virke eller i skogsarbeten såsom körningar och dylikt åt trävaruindustrien, *hemslöjden* mångenstädes spelar en stor roll för jordbruksbefolkningens utkomst. Därtill kommer, att *levnadsstandarden* är betydligt högre bland bondebefolkningen å den burgna slättbygden än hos befolkningen i den av naturen mindre rikt rustade skogsbygden.

b) Skogsmarken.

Synnerligen olika åsikter komma i uppgiftslämnarnas utsagor till synes vid besvarandet av frågan, *huru stor ungefärlig areal med medelgod skog beväxt mark i förhållande till arealen inägojord anses erforderlig för vidmakthållande av ett självständigt jordbruk i orten.* Detta framgår av nedanstående sammanställning, i vilken för varje län inom ifrågavarande del av riket lämnas uppgift om den skogsareal, som i allmänhet anses behövlig.

Län		Areal skogsmark
Stockholms	län	½—1 gång inägojorden.
Uppsala	„	½—1 „ „
Södermanlands	„	1 „ „
Östergötlands	„	2—3 gånger „

Län		Areal skogsmark
Jönköpings	län	4—5 gånger inägojorden.
Kronobergs	„	25—50 har.
Kalmar	„	25—50 „
Gottlands	„	1—2 gånger inägojorden.
Blekinge	„	2—3 „ „
Kristianstads	„	15—20 har.
Malmöhus	„	5—10 „
Hallands	„	½—3 gånger inägojorden.
Göteborgs och Bohus	„	2—3 „ „
Älvsborgs	„	½—1 gång „
Örebro	„	3—5 gånger „
Västmanlands	„	3—5 „ „

Uppgifterna om den erforderliga skogsmarken variera således högst väsentligt. I allmänhet synes det vara så, att från trakter, där skogstillgången är god, en betydligt större areal skogsmark uppgives som behövlig än från de trakter, där tillgången på skog är mindre. Ofta beror detta givetvis därpå, att i trakter, där förutsättningarna för jordbruket äro mindre gynnsamma, behovet av skog som stöd åt jordbruket är större än i trakter, där de agronomiska förhållandena äro sådana, att jordbrukaren kan finna sin utkomst till största delen eller uteslutande av jordbruket. Sålunda äro siffrorna för skogsmarken högre i Kronobergs och Kalmar län än i Hallands och Malmöhus län. Att däremot i allmänhet mycket höga siffror uppgivas från Örebro och Västmanlands län även för kommuner, där jordbruket spelar en mera framträdande roll, torde bero på den inom dessa län relativt rikliga skogstillgången.

Å andra sidan finnas områden, varifrån det framhålles, att tillgång på skog ej är något ovillkorligt för jordbrukets vidmakthållande. Sådana uttalanden föreligga från vissa delar av Östergötlands slättbygd, från Gottland och Öland samt framförallt från de sydliga delarne av Kristianstads län och Malmöhus län. Likaså förspörjes det från slättbygderna i Hallands län och Västergötlands län, att skogstillgång oftast saknas å bondgårdarna, men att detta förhållande ej inverkar menligt på jordbruksnäringen. I ovannämnda skogfattiga trakter fyller man i stor utsträckning sitt bränslebehov med bränntorv, och som byggnadsmaterial användes tegel ojämförligt mera allmänt än vad fallet är i landets skogrika trakter.

Några uttalanden om hithörande förhållanden må återgivas:

Från **Kalmar län** anföres: "Då jorden inom denna kommun är av dålig beskaffenhet, är det ej lätt att driva jordbruk utan hjälp av inkomster från skogen." *(Målilla kommun.)* — "Med den stenbundna, senbrukade jord, som här finnes, är jordbruk i normala tider ej lönande. En bonde kan här ej reda sig utan bifortjänster. Här förekommer skogsbruk." *(Rumskulla kommun.)*

Från **Kristianstads län** meddelas: "Då jorden mestadels är av dålig beskaffenhet samt ytterst stenbunden och svår att bruka, kan ett lönande jordbruk ej här bedrivas vare sig arealen är större eller mindre, utan behöver en jordbrukare antingen hava skog till avsalu eller någon bifortjänst." *(Loshults kommun.)* — "Arealen skogsmark, beväxt med medelgod skog, som erfordras för vidmakthållande av ett självständigt jordbruk, kan icke uppgivas, men i denna bygd måste finnas ett försvarligt område skog, om jordbruken skola underhållas." *(Vittsjö kommun.)* — "Förefintligheten av husbehovsskog inverkar ej alls, då torvmosse finnes å nästan varje hemman. Orten är en av landets mest utpräglade småbrukarebygder. Ett flertal jordbrukare hava erhållit premier, och alla hava sin bärgning. Fattigdom förekommer ej och ej heller rikedom. Men allt är baserat på ett ihärdigt arbete av ägaren, ty legd arbetskraft är absolut ruinerande för alla småbruk." *(Rya kommun.)*

Från **Skaraborgs läns** slättbygd heter det bl. a.: "Skog finnes ej, men bönderna reda sig det oaktat gott." *(Friggeråkers kommun.)* — "Socknen är belägen å Västgötaslätten och därför skogfattig, men detta hindrar icke, att ett högt uppdrivet jordbruk finnes." *(Norra Härene kommun.)*

Även från **Kronobergs län** framhålles i ett och annat fall, att skog ej är nödvändig för jordbrukets vidmakthållande. Från *Hinneryds kommun* anföres exempelvis följande: "Ett ⅛ mantal med ungefär minst 3 har någorlunda väl odlad jord kan i allmänhet föda en medelstor familj. I allmänhet finnes det husbehovsskog inom socknen och jämväl till avsalu. Ingen bestämd areal med skog beväxt mark är dock nödvändig för vidmakthållande av ett självständigt jordbruk här i orten, utan beror det mest på det jordbrukande folkets egen energi och seghet."

II. Ägostycknings- och jordavsöndringslagarnas tillämpning.

Ägostyckning och jordavsöndring från jordbruk tillhörande bondbefolkningen.

Att döma av uppgiftslämnarnas utsagor synes bondbefolkningen i allmänhet vara föga benägen för partiell försäljning av jord. Då försäljning av bondjord förekommit, synes den i regel hava omfattat hemmanen i deras helhet och ej någon del av dem, åtminstone när försäljning skett till oskylda. När barnen växt upp och önskat bilda egna hushåll, förekommer väl, att någon del av hemmanet frånsäljes till barnen, men även detta synes höra till undantagen. Ej alltför sällan framhålles också i de ingångna meddelandena, att det är förenat med stora svårigheter för personer icke tillhörande den jordägande befolkningen att av bönderna få köpa jord till byggnadstomter, småbruk e. d.

Ägostyckningar och jordavsöndringar från bondhemman hava under sådana förhållanden givetvis ej varit talrika. Då understundom dylik jorddelning ägt rum, synes den så gott som alltid hava skett på ett sätt, som ej äventyrat bondgårdarnas bestånd såsom självständiga jordbruk, och har varken skogsmark eller inägojord frånsålts i större omfattning än att den för hemmanen behållna jorden av olika ägoslag varit tillräcklig. Något annat synes ej heller hava varit att förvänta, då man av uppgiftslämnarnas meddelanden erfar, att böndernas nämnda obenägenhet att frånsälja någon del av sina hemman oftast är orsakad just av farhåga, att jordbruket skall skadas. När därför ägostyckning eller jordavsöndring förekommit, har densamma oftast bestått däri, att något från gården avlägset liggande skogsskifte eller någon obekvämt belägen nyodling eller inäga försålts.

I de fall, då köparen av det från ett bondhemman ägostyckade eller avsöndrade jordområdet avsett att därå driva jordbruk, har det ofta visat sig, att den nya brukningsdelen varit alltför liten för att brukaren skulle å densamma kunna vinna sin bärgning.

Ägostyckning och jordavsöndring från jordbruk tillhörande bolag och enskilda spekulanter.

Ägostyckning eller jordavsöndring synes hava varit mycket vanlig i fråga om jord, som förvärvats av bolag och enskilda spekulanter utanför de verkliga jordbrukarnas yrkesklass. I redogörelsen för försäljningen av jordbruksfastigheter har framhållits, att avsikten med bolagens och de enskilda spekulanternas jordförvärv i det övervägande antalet fall varit att komma i besittning av *skogstillgångarna* å de köpta fastigheterna. Givet är därför, att dessa i icke-jordbrukares ägo komna fastigheter ofta blivit föremål för ägostyckning eller jordavsöndring på så sätt, att inägojorden försålts till jordbrukare, medan de delar av fastigheterna, som varit skogbärande, stannat i säljarnas händer. Köparen av inägojorden har ofta nog ej tilldelats någon skogsmark. I de fall, då med inägojorden följt skog, har denna sällan varit tillräcklig för husbehovet.

Beträffande frågan, huruvida köparen av inägojorden tillförsäkrats *betesrätt* å säljarens skogsmark, gives endast sällan någon upplysning. I ett och annat fall från Kronobergs län omtalas dock, att betesrätt förvägrats av hänsyn till skogsåterväxten.

Vad ovan anförts om inägojordens försäljning med ringa eller ingen tilldelning av skogsmark, gäller huvudsakligast skogsbygderna i södra Sverige, framför allt Kronobergs län och Jönköpings län samt norra delen av Kristianstads län. Från dessa trakter förspörjes vidare, hurusom dylika jordbruk utan skogstillgång ej kunna giva sina brukare full bärgning, utan äro dessa hänvisade till att genom skogsarbeten och dylikt åt bolag och enskilda industriidkare söka vinna sin huvudsakliga utkomst. Ej sällan komma ägarna till dessa svaga jordbruk på obestånd, så att de måste lämna sina fastigheter. Inom Älvsborgs län synas förhållandena hava varit något gynnsammare.

Några av de synnerligen talrika uttalanden, som ingående beröra denna fråga, må återgivas.

Från **Jönköpings län** meddelas: "Det förefaller här, som om bolagen tilltaga för nätt skogsmark med betesrätt." *(Malmbäcks kommun.)* — "Bolagen hava haft benägenhet att vid styckning för egen räkning behålla det väsentligaste av skogsmarken." *(Värnamo kommun.)*

Från **Kronobergs län** anföres: "Vid ägostyckning och inägornas försäljning har i många fall mycket litet skogsmark blivit tilldelad inägoområdet, varvid någon särskild betesrätt ej medföljt, utan har sådan i vissa fall upplåtits av bolagen mot särskild ersättning." *(Ekeberga kommun.)* — "Vid förekommande fall, då bolag försålt inägoskiften från inköpta hemman, hava de förbehållit sig så gott som all mark, som utgjort själva skogsskiftena, utan avseende till inägoskiftenas behov av skogs-, odlings- eller betesmark. Ett inägoskifte utan utmark får genast brukas på så sätt, att en del av den odlade jorden får användas för sommarbeten till kreaturen, varav följer att jordbrukets avkastning och skörd minskas, kreatursantalet minskas och ägaren själv får söka sin utkomst genom arbete för andra." *(Göteryds kommun.)* — "I ett fall har det förekommit, att bolag frånsålt inägorna. Någon skog följde ej med i köpet annat än den lövskog, som

fanns på dem. Bete upplåta bolagen ej för skogsplanteringens skull." *(Nöbbeleds kommun.)* — "Bolaget har gärna sålt sin inägojord, men till högt pris; men tillräcklig husbehovsskog, odlingsmark samt bete har ej åtföljt inägorna vid köpet. Betesrätt å bolagets utmark förekommer ej. Skogstjänstemännen framhålla, att betesdjur skada återplanteringen." *(Herråkra kommun.)* — "Av inägorna till X. i Sjösås socken hava bildats 10 st. jordlotter, som sålts till bönder. Endast obetydliga utägor följa varje lott, enär jordägaren-bolaget behållit skogsmarken." *(Landsfiskalen i Åsheda distrikt.)*

Från **Kalmar län** gå erfarenheterna i samma riktning: "Vid de jordavsöndringar till egna hem, som här förekommit, hava mycket små ägor tilldelats, särskilt betes- och skogsmark. Kan ägare till sådant hem skaffa sig inkomster från annat håll, då kan han leva; men då intet blir att sälja, finns ingen möjlighet att leva. Jorden måste räntas, kläder och en del livsförnödenheter måste köpas, samt skatter och utskylder betalas. Till allt sådant måste pengar skaffas genom biförtjänster." *(Högsby kommun.)* — "De erfarenheter, som hittills vunnits av jordavsöndring, äro icke lovande, ty några sådana avsöndringar hava återgått till de gamla ägarne. Och hur skall annat vara möjligt, då den avsöndrade jorden måste köpas för dyrt?" *(Västrums kommun.)*

I skogsbygden i norra delen av **Kristianstads län** äro förhållandena likartade: "Hos bolag, industriidkare och spekulanter finnes i allmänhet icke någon tanke på att tillförse köpare jord av varje slag, utan måste han åtnöjas med det jordområde, han erhåller." *(Finja kommun.)* — "Där hemman styckats, har ej medföljt någon annan rätt, än vad som funnits på den avstyckade lotten. Vid styckning av egendomar hade varit önskligt, att utstyckade egnahem erhållit skogsmark eller mosse för bränsle. Så har emellertid icke varit förhållandet, enär det inträffat, att spekulanter undantagit skogsmarker och välbelägna mossar." *(Vankiva kommun.)*

Jordstyckningsbolags och andra jordstyckningsspekulanters styckning av egendomar.

Jordstyckningsbolagens och de enskilda jordstyckningsspekulanternas verksamhet har till övervägande del berört egendomar i de trakter, där för jordbruksnäringen funnits mera gynnsamma förutsättningar, och där det på den grund varit av mindre betydelse för jordbrukets bestånd, om skogsmark tillagts de genom styckningarna bildade nya jordbruken. Det är därför mera sällan det i uppgiftslämnarnas meddelanden göras några erinringar av det innehåll, att jordbrukens fortbestånd äventyrats därigenom, att de ej erhållit tillräcklig skogsmark. Även där skogstillgångar funnits, synes jordstyckningsföretagens jorddelning hava skett efter mera sunda principer än övriga bolags och enskilda spekulanters avstyckningar av jord. För jordstyckningsbolagen och jordstyckningsspekulanterna har ju huvuduppgiften varit egendomarnas styckning, och dessa jordägare, till skillnad från andra bolag och enskilda spekulanter, hava sålunda ej för egen del behållit skogsmarken, utan vanligen uppdelat densamma på de nya jordbruken.

Emellertid kan det ej förnekas, att även jordstyckningsbolagen och de enskilda spekulanterna i jordstyckning understundom förfarit i likhet med andra bolag och en-

skilda spekulanter i de fall, då styckningar verkställts av egendomar med större skogstillgångar, i det att åkerjorden och ängsmarken avsöndrats och styckats till småbruk, medan skogen behållits. Ofta nog har även tillgått så, att, sedan skogstillgångarna tillgodogjorts, egendomarna i sin helhet styckats och försålts i smärre lotter. Då dylikt förekommit i trakter, varest skogstillgångar äro nödvändiga för jordbrukets stöd, hava de genom styckningarna uppkomna nya jordbruken givetvis gått till mötes en vansklig framtid.

Jordstyckningar i större skala synas dock hava varit ganska sällsynta inom de trakter, där skogstillgång är för jordbruket ett oeftergivligt villkor. Såsom förut nämnts, hava nämligen jordstyckningsbolagens och de enskilda jordstyckningsspekulanternas verksamhet huvudsakligen varit förlagd till områden, där skogstillgången ej är av avgörande betydelse för jordbruket. Från dessa områden återfinnas många uttalanden, som giva vid handen, att de genom de senaste årtiondenas lagstiftning tillkomna lättnaderna i jordstyckningsförfarandet varit av stor betydelse för bildandet av mindre, självständiga jordbruk. Ett ökat antal självägande jordbrukare hava sålunda tillkommit under årens lopp, vilket visat sina gynnsamma verkningar främst ur allmän social synpunkt. Men även för jordbrukets skötsel har uppdelningen av större jorddomäner i mindre jordbruk ej sällan visat sig mycket fördelaktig. Särskilt gäller detta frånsäljning av avsides belägna utägor, vilka under den tid, de ingått i större jordbruks drift, i regel åtnjutit en ganska svag hävd, men, sedan de avsöndrats till småbruk, blivit föremål för en omsorgsfull och intresserad skötsel från de nya självägande småbrukarnas sida.

I redogörelsen för försäljningen av jordbruksfastigheter har flerstädes på tal om de försäljningar, som gjorts till bolag och enskilda spekulanter, återgivits uttalanden, i vilka redogjorts för resultaten av de av jordstyckningsbolag och andra jordstyckningsspekulanter verkställda styckningar. Här nedan må återgivas ytterligare några uttalanden i denna fråga.

Från **Uppsala län** meddelas: "Jorden har efter styckningen blivit bättre skött och avtvingats betydligt större skördar." *(Torsvi kommun.)* — "Endast goda erfarenheter finnas, men så har också avsöndringar som regel ägt rum utan spekulation och till normala priser; i regel har tillräcklig betes- och skogsmark medföljt." *(Järlåsa kommun.)* — "Genom att kommunens största egendom delvis styckats, har möjlighet beretts en del torpare att få egen jord samt en del hantverkare att få egna hem; alla de nya hemmens ägare reda sig gott." *(Yttergrans kommun.)*

I samma riktning gående uttalanden finnas från **Södermanlands län:** "Den ägostyckning som förekommit har hittills varit till odelad nytta. I regel ha till utstyckade jordbruksfastigheter lämnats erforderlig betes- och skogsmark." *(Gryts kommun.)* — "Den styckning, som började för cirka 10 år sedan å en gård med 7 styckningar och för 2 år sedan med 40 styckningar, tyckes hittills hava gått bra, och köparna reda sig i allmänhet gott. Ingen har behövt gå ifrån sin gård." *(Landsfiskalen i Selebo distrikt.)* — "Jordstyckningsspekulanternas åtgärd i avseende å ägostyckning och avsöndring synes icke föranleda någon anmärkning. Dylika styckningar hava endast i

ett fåtal fall förekommit, och köparna hava därvid fått bestämma arealerna både för in- och utägorna." *(Landsfiskalen i Jönåkers västra distrikt.)* — "De ägolotter, som avsöndrats från B. och S., hava tilldelats både skog och betesmark, vadan försäljningen kan sägas ske i sund riktning." *(Vrena kommun.)*

Från en kommun i **Kristianstads län** meddelas: "Genom tillämpning av ägostycknings- och jordavsöndringslagen har vunnits den erfarenhet, att en torpare eller vanlig arbetare med ett litet samlat kapital kan skaffa sig en, om än så liten, egen torva för sig och de sina, och mången här på orten stannar nu hemma, som annars hade vänt fäderneslandet ryggen för att i främmande land kunna vinna ett eget hem, vilket ock kan skönjas genom den avtagande utvandringen." *(Vånga kommun.)*

Från **Malmöhus län** anföres: "Utstyckningen har i allmänhet medfört, att jorden bättre utnyttjats. Vid beskattning av jordbruksinkomst har man exempelvis mycket ofta funnit, att smärre jordbruk om 15 à 20 tunnland givit en avkastning, som till det dubbla överstigit, vad som kunnat utvinnas ur större egendomar av jämngod beskaffenhet." *(Landsfiskalen i Svedala distrikt.)* — "Genom ägostyckning och jordavsöndring har i regel proportionsvis mera inkomst tagits av den mindre arealen än av den ostyckade egendomen." *(Landsfiskalen i Oxie distrikt.)* — "De ägostyckningar och jordavsöndringar, som under de sista årtiondena förekommit, hava medfört dels bildandet av åtskilliga småbruk dels att i de flesta fall rymliga byggnadstomter blivit tillgängliga och i rätt stor utsträckning bebyggda. Häremot kan endast invändas, att småbruken i vissa fall blivit för små, så att ägarna icke därå kunnat erhålla sin utkomst utan även måst söka arbete på annat håll." *(Röstånga kommun.)*

Från en kommun i **Göteborgs och Bohus län** meddelas: "Genom tillämpning av dessa lagar hava möjligheter beretts till grundande av egna hem. Med hänsyn till närheten av en storstad, synas de gjorda styckningarna hava varit sunda, i all synnerhet som egendomarna under de senaste 50 åren ej haft någon synnerlig betydelse som jordbruksegendomar utan till större delen producerat trädgårds- och köksprodukter, avsedda för Göteborg. Någon särskild skada för det egentliga jordbruket kan därför ej sägas hava uppstått genom berörda lagars tillämpning." *(Örgryte kommun.)*

Att döma av de många i fördelaktig riktning gående yttrandena från **Älvsborgs län** har man där i regel haft gynnsamma erfarenheter i förevarande hänseende: "De avsöndrade lägenheterna, som nästan alltid utgöra utskiften till huvudgårdarna och äro därifrån avsides belägna, bliva bättre utnyttjade med särskilda ägare, än då de skötas gemensamt med huvudgården, såvitt nämligen det är verkliga jordbruksarbetare, som bliva ägare till de avsöndrade lägenheterna. Formaliteterna för avsöndringar synas vara alltför överdrivna och torde i flera fall kunna betydligt förenklas." *(Seglora kommun.)* — "Erfarenheterna äro här gynnsamma, ity att en del torpare, som förut innehaft sina torp på livstid eller 50 år mot kontant skatt eller dagsverken, köpt torpen som avsöndringar. De äro mera nöjda, sedan de köpt torpen, sköta dem bättre o. s. v." *(Hyssna kommun.)* — "Jordavsöndringar synas vara det rätta sättet; folket får sin egen torva att odla och bebo; bör göras så mycket som möjligt med minst 2 tunnland odlingsbar jord, så att de kunna föda en ko. Dessutom är det gott om bifortjänster för arbetare här på orten." *(Tostareds kommun.)*

Besutenhetsförhållanden å de nybildade jordbruken.

I ett av de här ovan återgivna uttalandena från Malmöhus län anfördes, att de genom ägostyckningar och jordavsöndringar nybildade småbruken "i vissa fall blivit för små, så att ägarna icke därå kunnat erhålla sin utkomst". En dylik erfarenhet beträffande de nya jordbrukens besutenhet kommer ofta till synes i uppgiftslämnarnas utsagor, vilket gör, att den i det föregående berörda jorddelning, som verkställts av olika jordstyckningsföretag, ej företer endast gynnsamma, utan även ofördelaktiga sidor. Bortsett från Södermanlands län, där jordstyckningen i allmänhet förlupit på ett tillfredsställande sätt, synes särskilt den inom Mälarlänen genom ägostyckningar och jordavsöndringar i stor skala skedda jordparcelleringen haft till resultat, att mångenstädes bildats jordbruk med alltför liten areal för att kunna giva brukarne ens den nödtorftigaste bärgning. Även inom vissa trakter av södra Sverige, särskilt i Kronobergs län och norra delen av Kristianstads län, har i ej ringa utsträckning förekommit jordstyckning med liknande resultat. Från Skaraborgs län samt, om ock i mindre omfattning, från Älvsborgs län omtalas likaledes, att de genom ägostyckningar och avsöndringar tillkomna nya jordbruken tilltagits så små, att de ej kunnat bereda sina ägare utkomst, något som måste anses synnerligen olyckligt i bygder, där det ej gives tillfällen till extraförtjänster genom dagsverken hos större jordbrukare eller genom arbete vid industriella företag.

Att jordstyckningsbolagen och andra jordstyckningsspekulanter ofta nog styckat egendomarna i allt för små lotter, är väl i första hand beroende därpå, att köparna till de avstyckade jordlotterna ej befunnit sig i sådana ekonomiska omständigheter, att de kunnat förvärva för full besutenhet tillräckliga arealer. Det i många fall otillfredsställande resultatet av jorddelningen kan därför ej uteslutande läggas jordstyckningsbolagen och jordstyckningsspekulanterna till last. Vad man däremot kan förebrå dem är, att, efter vad som ofta framhålles, till mindre jordbruk och s. k. egna hem ej sällan utskiftats den till egendomarna hörande sämre jorden, medan de bästa ägorna behållits vid huvudgården.

En omständighet, som även i många fall bidragit till det mindre gynnsamma resultatet av jordstyckningarna är, att köparna till de avstyckade områdena understundom icke varit jordbrukare utan personer från andra yrkesklasser. Givet är, att det för dylika personer blivit särskilt vanskligt att å de små och ofta nog av skuld betungade områdena vinna sin utkomst.

I den här ovan behandlade frågan om den i regel alltför ringa besutenheten å de genom ägostyckning eller jordavsöndring nybildade jordbruken föreligger ett stort antal uttalanden från olika län. Några av dessa uttalanden må här nedan återgivas.

Från **Stockholms län** anföres: "Jordstyckningsbolag och spekulanter hava ej styckat sina köpta egendomar så, att man kan kalla det en sund jorddelning, för på de små bitarna kan ej en familj leva nödtorftigt." *(Angarns kommun.)* — "Det har visat sig, att då styckning av hemman skett i så små lotter, att med näppe en ko kan födas å styckningsdelarna, styckningen är till skada för jordbruket." *(Singö kommun.)*

Från **Uppsala län** meddelas: "Jordens sönderstyckning i alltför små lotter har uppenbarligen varit till skada, enär de nya ägarna, ofta komna från andra yrken, ej kunna känna någon trevnad där, överlupna som de äro av skulder, då köparen mestadels grundat sig på skuld för såväl hus som jord och ofta ingen arbetsförtjänst finns för den tid, då deras lilla jordlott icke sysselsätter dem." *(Ordföranden i Åsunda hushållningsnämnd.)* — "Här har styckats i allt för små delar. I allmänhet borde det ej vara mindre än 25 tunnland, så två dragare kunna födas. Med en dragare blir jorden alltid för dåligt och grunt körd." *(Hagunda härad.)* — "Styckningen har skett i för små lotter. Lotterna säljas till vem som helst, ej, som det borde vara, till jordbruksbefolkningen; men denna vet alltför väl, att det ej lönar sig att köpa eget hem på bolagsvillkor." *(Håtuna kommun.)*

Från **Jönköpings län** meddelas: "Den erfarenheten har gjorts, att ett stort antal brukningsdelar, jordavsöndringar, frånsålda torp etc. uppkommit, som äro så små, att därå icke kunna underhållas dragare, och å vilka en familj icke utan avsevärda biförtjänster kan få sin utkomst till nödtorft." *(Burseryds kommun.)* — "Det har visat sig, att i de flesta fall ägostyckning skett i mindre lotter, som ej kunna lämna nödtorftig bärgning till innehavarna." *(Stockaryds kommun.)* — "Vid styckning av en avlägset belägen egendom hava en del jordlotter tilltagits för små." *(Vireda kommun.)*

Liknande uttalanden föreligga även från **Gottlands län.** Från *Lokrume kommun* säges exempelvis: "Jorden styckas vanligen så, att en viss äga köpes efter överenskommet pris per hektar, men vanligtvis äro dessa ägor för små att kunna bilda eget jordbruk. Att bygga därpå blir vanligtvis för dyrt, ja, kanske 4—5 gånger dyrare än jorden, och kan aldrig bära den ränta, som det nedlagda kapitalet kräver. Kan vanligtvis ej behållas av den, som uppbyggt detsamma."

Från **Kristianstads län** anföres: "Ägostyckning har å flera hemman nyttjats i så stor utsträckning, att de olika delarna blivit av så ringa omfattning, att ägaren med familj icke ensamt på jordbruket erhållit sin utkomst, utan hava biförtjänster måst anlitas, därav i främsta rummet hemslöjd." *(Örkeneds kommun.)* — "Egnahemssystemet synes dock ej vara till stor glädje såsom jordbruk att betrakta, ty i allmänhet äro dessa jordområden för små för en familj att leva på och kunna icke föda dragdjur för jordens skötsel. Dylika egnahemsbrukare måste anlita annan försörjningsutkomst, t. ex. arbete vid fabriker, och blir härav följden, att jorden ej blir vederbörligen skött och förty ej heller kan giva någon nämnvärd avkastning. Oftast är också mark, som tilldelas egna hem, utav sämsta beskaffenhet och föga lämplig för åkerbruk." *(Landsfiskalen i Näsums distrikt.)* — "En viss tendens gör sig gällande, att större jordbrukare köpa en närliggande egendom samt stycka ut de sämre ägorna till egnahem, medan de bättre tilläggas huvudhemmanet." *(Vä kommun.)*

I ett uttalande från **Älvsborgs län** anföres: "Då så kallade egnahemslägenheter frånsålts hemman, har detta åstadkommit, att sådant hemman därigenom i betydlig grad försämrats. Ägare till dylika egnahemslägenheter äro i allmänhet mycket dåligt besutna å desamma, enär liten eller

ringa areal åstadkommer, att varken dragare för jordbrukets skötsel eller kreatur kan hållas i sådant skick, som är nödigt för att ägaren må kunna nära sig å en sådan lägenhet." *(Vesene kommun.)*

För **Västmanlands län** anför *odlingsrådet:* "Familjen har ej kunnat föda sig på den egna torvan, utan andra utkomstmöjligheter ha måst anlitas med påföljd att egna hemmets jord fått dålig skötsel."

III. Brukningsdelars sammanslagning till större domäner.

En företeelse till sin natur helt motsatt den, som avses med ägostyckning och jordavsöndring, synes av åtskilliga uttalanden att döma kunna konstateras inom de båda Skånelänen, och torde ej böra helt förbigås, nämligen smärre jordbruks sammanförande till större domäner. I ett här ovan återgivet uttalande från Vä kommun i Kristianstads län har framhållits, hurusom större jordbruk köpt en närliggande egendom samt styckat ut de sämre ägorna till egna hem, medan de bättre tillagts huvudhemmanet.

Förste jordbrukskonsulenten i Malmöhus län meddelar om vissa jordbruks sammanslagning med angränsande egendomar följande: "De flesta självständiga bruk, som under de två sista årtiondena gått förlorade, hava upphört på den grund, att någon intilliggande granne köpt egendomen för sammanslagning med sin egen. Särskilt små egendomar inköpas ofta, icke sällan med tanke på att använda byggnaderna till stathus. Borde icke något göras för att hindra, att på detta sätt en mängd självständiga jordbruk upphöra? Ett annat sätt, som minskar tillfällena för bönderna att skaffa sig egendomar är, att en del jordbrukare skaffa sig flera gårdar, icke alltid intill varandra, och endast håller arbetsfolk för den inköpta."

B. Det nordliga Sverige.

I. Minimiarealen för bondgårdar.

a) Den odlade jorden.

De för jordbruksnäringen avgörande faktorerna, jordmånens och klimatets beskaffenhet, äro i det nordliga Sveriges särskilda delar mycket olikartade. Också hava svaren på frågan, *huru stor ungefärlig areal medelgod odlad jord kan en bonde med medelstor familj anses behöva för att av jordbruket erhålla nödtorftig bärgning utan att i nämnvärd mån behöva anlita biförtjänster, allt under förutsättning att nödig husbehovsskog finnes,* blivit synnerligen växlande, alltefter de delar av området, som svaren avse.

Slättbygderna.

I vissa delar av området äro de naturliga förutsättningarna för jordbruket relativt gynnsamma. Till dessa delar kunna räknas *slättbygderna i Värmlands och Kopparbergs län, kustlandet i de utefter Bottniska viken belägna länen,* Gävleborgs, Västernorrlands, Västerbottens och Norrbottens län, samt det s. k. *siluområdet i Jämtlands län.* I de svar, som avse dessa områden, framhålles i allmänhet, att en areal av *inemot 10 har* odlad jord är att anse som minimiareal för ett jordbruk, därest dess brukare därav skall kunna vinna sin bärgning. Dock förutsättes härvid, att till hemmanen höra skogstillgångar i tillräcklig omfattning.

Den uppgivna siffran gäller dock endast de jordbruk, vilkas jordmån består av marina leravlagringar. Inom vissa mera höglänta trakter, synnerligast i den norrländska kustbygden, saknas dylika avlagringar, och jordmånen där utgöres i stället av den magra och hårdarbetade moränjorden. I dylika trakter äro förhållandena ungefär likartade med vad nedan anföres rörande skogs- och fjällbygderna. Ofta finnas inom en och samma kommun, särskilt inom de vidsträckta kommunerna i kustbygden i Västernorrlands och Västerbottens län, dylika för jordbruket synnerligen olikvärdiga områden. Med denna reservation för vissa på grund av jordmånens beskaffenhet i jordbrukshänseende mindre gynnade trakter, torde ovannämnda arealsiffra, 10 har, kunna anses angiva den areal odlad jord, som inom ovan uppräknade trakter av det nordliga

Sverige allmänt anses såsom ett minimum för att en bonde skall kunna av sitt jordbruk erhålla nödtorftig bärgning.

Skogs- och fjällbygderna.

I det nordliga Sveriges skogs- och fjällbygder spelar jordbruket i allmänhet en ganska obetydlig roll på grund därav, att jordmånen i regel är mager och hårdarbetad, bestående av grus- och stenfylld moränjord, samt att de klimatiska förhållandena oftast äro föga gynnsamma för jordbruksnäringen. Den odlade jorden har därför i allmänhet en ganska ringa areal å de särskilda brukningsdelarna. Att den uppgår till mer än 5 har för brukningsdel, torde höra till undantagen. Oftast är arealen avsevärt mindre, i all synnerhet i de nordligaste och västligaste trakterna av området inom och på gränsen mot fjällbygden, där hemmanens odlade jord i allmänhet belöper sig till endast en eller annan hektar.

Emellertid finnas här och var vissa mindre områden, där de agronomiska förutsättningarna äro större, och där jordbruken därför också äga större areal odlad jord, understundom uppgående till omkring 10 har. Dessa områden äro belägna i de större ådalarna och invid vissa sjöar, där den odlade jorden består av sand- eller leravlagringar.

Bortser man från dessa av naturen mera gynnsamt utrustade områden, är jordbruket inom nu ifrågavarande delar av det nordliga Sverige att betrakta som en binäring. Jordbrukaren måste för sin utkomst huvudsakligen lita till andra näringsgrenar, främst skogsbruket, enär jordbruk på grund av jordmånens mindre goda egenskaper och på grund av det städse ovissa utfallet av skörden ej kan drivas i så stora arealer, att jorden ensamt kan giva bärgning åt brukaren. Ofta framhålla uppgiftslämnarna, att en areal av 3 à 4 har jord för odling av rotfrukter och något vårsäd är tillräcklig för en bonde med medelstor familj. Härvid förutsättes då, att till hemmanet finnes tillräckligt med naturliga ängar för fyllande av behovet av stråfoder. En ytterligare förutsättning är givetvis, att till hemmanet hör skog i tillräcklig omfattning.

Ehuru det nordliga Sveriges skogs- och fjällbygder är ett oerhört vidsträckt område, kan vad nu anförts i stort sett sägas äga giltighet för hela området, såväl dess nordliga som dess sydligare belägna delar. Från *Värmlands läns* skogsbygd uppgives visserligen för några kommuner en minimiareal odlad jord av 10 har, men i de flesta fall stannar uppgiftslämnarnas uppskattning vid lägre siffror, 5—8 har, i några fall 3—5 har. I *Kopparbergs län* angives för de i jordbrukshänseende mera gynnsamt ställda kommunerna kring Siljan och söder därom en areal av 6—8 har, men i bygderna längre norrut och västerut äro siffrorna lägre, uppgående till högst 5 har. Liknande äro förhållandena i *Gävleborgs län.* För de kommuner, som ligga i Ljusnans floddal, uppgives minimiarealen odlad jord till 7—10 har, men för de kommuner, där jorden är mera karg och hårdarbetad, såsom i länets västligaste del, uppgives en

areal av endast 4—6 har. På samma sätt gestalta sig förhållandena i de återstående fyra norrländska länen.

Uppgiftslämnarnas uttalanden i förevarande fråga äro ej sällan ganska utförliga och giva emellanåt en ingående beskrivning å jordbruks- och övriga ekonomiska förhållanden inom de särskilda kommunerna. Några uttalanden återgivas här nedan.

Från **Kopparbergs län** anföres: "Jordbruk i och för sig kan på denna trakt icke giva nödtorftig bärgning för ägaren på grund av klimatförhållanden m. m." *(Idre kommun.)* — "Annat sädesslag än korn mognar ej här och detta odlas i ringa omfattning. Jordbruk är här följaktligen detsamma som boskapsskötsel. Mycket odlad jord finnes ej och kreatursfodret tages till övervägande del från naturliga ängar med tillskott av relativt rikligt sommarbete." *(Landsfiskalen i Särna distrikt.)* — "Omkring 5 har erfordras, men som skörden, åtminstone av havren, sällan mognar, kan ingen här anses erhålla sin bärgning genom jordbruket, utan måste mera lita på skogsavverkningar och handel, häst- och skinnaffärer. Tillverkning av skinntröjor och handskar samt pälsar bedrives som hemslöjd i snart sagt varje bondgård av familjens samtliga arbetsföra medlemmar." *(Landsfiskalen i Malungs distrikt.)* — "Jordbruket och de klimatiska förhållandena äro sådana, att en bonde icke under några förhållanden kan reda sig utan biförtjänster." *(Venjans kommun.)*

De för jordbruket inom Kopparbergs län så säregna förhållandena beträffande *bruknings-delarnas splittring* i en mängd smålotter minskar även möjligheterna att av jordbruket erhålla sin utkomst, såsom exempelvis framgår av följande meddelande: "Vart och ett hemmans jord blev under storskiftet härstädes förlagt på flera ställen. Hemmanen hava sedan dess blivit kluvna och styckade flera gånger om. En jämförelse med åkerjord, som mestadels på andra orter ligger i enskifte, kan alltså ej ske med de svåra brukningsförhållandena härstädes. Knappast något hemman är så stort, att det kan giva nödtorftig bärgning." *(Vårmhus kommun.)*

Från **Gävleborgs län** meddelas: "7 à 10 har torde vara den lämpligaste arealen för att jordbrukets skötsel skall kunna giva full sysselsättning och bärgning åt innehavaren. Vid större areal är ägaren, såvida ej barn eller övriga familjemedlemmar biträda honom i arbetet, för mycket hänvisad till lejd arbetskraft, som i de flesta fall ger ett sämre driftresultat än det egna arbetet." *(Odlingsrådet.)* — "Åkerarealen kan vara något växlande inom olika kommuner. 15 har är det mest praktiska, då på ett sådant hemman kan hållas två arbetshästar och uppfödas unghästar till eget behov, 10 à 12 nötkreatur med nödiga ungdjur samt svin och får, dels till eget behov och dels något till avsalu. Mindre hemman ända ned till 6 har kunna dock för vissa vara mera tjänliga. Allt detta är beroende på ekonomiska och personliga förutsättningar, familjens tillgång på egen arbetskraft o. d." *(Forssa kommun.)*

I de talrika och utförliga yttrandena från **Västernorrlands län** heter det bl. a.: "Då jordmånsförhållandena äro synnerligen växlande, från djup och bördig lermylla till magraste sandjord, blir jordbruket mycket växlande, men frånsett dessa ytterligheter torde behovet areal odlad jord ställa sig mellan 7—12 har." *(Länsagronomen i Västernorrlands län.)* — "Frågan är så formulerad, att svaret måste komma att avse minimiarealen, som i jordbrukssocknarna med gynnsamt ekonomiskt läge kan sättas till 8 hektar och i trakter med svagare jord (sand- och mossjord) eller ogynnsammare ekonomiskt läge till 10 hektar, då tillgången på ängs- och betesmark är den för närvarande vanliga. Utan tillgång på de senare nyttigheterna 2 hektar mera. Schematisering av storlekarna är synnerligen olycklig. Min 11-åriga erfarenhet såsom jordbrukskon-

sulent ger vid handen, att jordbrukets och husdjurssköteselns utveckling bäst befrämjas, om det på varje ort finnes ett antal bondejordbruk, som kunna föda minst 2 hästar och 8 à 10 kor jämte ungnöt och smådjur, men ej heller nämnvärt större. Antalet smärre jordbruk därjämte bör vara beroende av tillgången på arbetsförtjänster och odlingsmark." *(Jordbrukskonsulenten i norra konsulentdistriktet, nordvästra och norra Ångermanland.)* — "Läget och avsättningsförhållandena samt familjens storlek är här avgörande. Intill städer och större samhällen kan en familj reda sig på mindre areal, om ägaren är skuldfri och nödig husbehovsskog finnes. För jordbrukets bedrivande avlägset från sådana avsättningsorter erfordras, såvida biförtjänster ej skola behöva anlitas, att stödskog finnes till avsalu för de stora utgifter, som erfordras till nybyggnader och husens underhåll, anskaffande av inventarier och dessas underhåll. Vi antaga, att 6 à 10 har erfordras, beroende på förhållandena." *(Borgsjö kommun.)* — "En bonde i orten med medelstor familj torde ej i allmänhet kunna utan biinkomster erhålla nödtorftig bärgning av den areal odlad jord, som i allmänhet tillhör ett hemman, enär inkomsten av jordbruksprodukter, som till försäljning kunna avvaras, icke kan täcka utgifterna för skatter och avlöningar." *(Holms kommun.)* — "Här kan knappast någon reda sig på jordbruket utan att ha skog till avsalu eller någon biförtjänst." *(Attmars kommun.)* — "Någon biförtjänst är under alla förhållanden nödvändig, enär nu för tiden så många produkter och inventarier icke frambringas hemma utan allt måste köpas; därtill komma skatter och mångfaldiga andra utgifter." *(Fjällsjö kommun.)* — "Inom Ramsele kommun finnes ej fastighet eller brukningsdel av den godhet eller hävd, att den lämnar erforderlig avkastning till medelstor familj, så att den utan andra biförtjänster kan livnära sig på fastigheten." *(Ramsele kommun.)*

Från **Västerbottens län** anföres: "Tio hektar. I lappmarken något mindre, beroende på bättre tillgång på naturliga ängar." *(Odlingsrådet.)* — "5 à 10 har. Härvid bör dock beaktas, att en bonde, som har denna areal odlad jord, i regel har en 400 à 1,000 har skogsmark, vars avkastning kraftigt bidrar till familjens uppehälle" *(Stensele kommun.)* — "7 à 8 har. Om naturliga slåtterängar finnas å fastigheten, kan arealen odlad jord minskas i förhållande till dessa." *(Landsfiskalen i Bjurholms distrikt.)* — "1—5 har om ordentliga och rikligt med ängar finnas, eljest 5—6 har." *(Landsfiskalen i Malå distrikt.)* — "Hittills har bonden ej uteslutande begagnat odlad jord, endast till en liten del, övrig grässkörd tagen från ströängar (myrängar). Dock synas bönderna här haft sin nödiga bärgning av jordbruket." *(Landsfiskalen i Tärna distrikt.)*

b) Husbehovsskogen.

I frågan om minimiarealen odlad jord för en bondgård gå sålunda uppgiftslämnarnas utsagor i stort sett i ganska enstämmig riktning. När uppgiftslämnarna skola besvara frågorna angående den erforderliga skogsarealen, vare sig det gäller husbehovsskog eller stödskog, bliva meningarna däremot mycket delade även för områden, där på grund av likartade naturförhållanden behovet av skog synes böra vara ungefär detsamma inom områdets samtliga kommuner. Orsaken till de skiftande meningarna härutinnan torde bero på ett flertal omständigheter, men till ej ringa grad kunna de skiljaktiga meningarna antagas härleda sig ur rent konventionella förhållanden. För kommuner, där skogstillgången är god, och där bönderna fördenskull ej behöva

begränsa sitt behov av skog till vad oundgängligen är nödigt, uppgivas i regel betydligt högre arealsiffror än för kommuner med mera knapp skogstillgång. För mången meddelare torde det för övrigt hava varit ganska vanskligt att uppgiva den behövliga minimiarealen, beroende på skogsmarkens synnerligen olika beskaffenhet å de olika hemmanen. Svaret på frågan synes vidare till stor del vara beroende av vederbörande uppgiftslämnares åsikter om det norrländska jordbrukets utsikter och bärighet. I de svar, där man möter en mera optimistisk syn på jordbrukets förutsättningar och framtidsmöjligheter, konstaterar man också, hurusom skogsmarken uppgives böra äga en ganska ringa omfattning; understundom framhålles till och med, att ingen skog är behövlig för jordbrukarens bärgning. Där uppfattningen om det norrländska jordbruget går i mindre förtröstansfull anda, iakttager man däremot, hurusom uppgiftslämnarna uppgiva synnerligen stora arealer skogsmark såsom nödvändiga för jordbrukarens nödtorftiga utkomst.

Vad beträffar *minimiarealen skog för husbehov och mulbete*, har för denna uppgivits mycket höga siffror. Frånräknar man den areal, som erfordras för betesmark, torde, att döma av meddelandena från de uppgiftslämnare, som ej uppenbart offrat åt överdrifter i vare sig den ena eller den andra riktningen, en areal av *2—5 har skogsmark för varje har inägojord* vara att anse som det normala för tillgodoseende av *husbehovet*. För ett jordbruk med 5 har inägojord skulle sålunda erfordras 10—25 har husbehovsskog. I de trakter, där jordbruket intager en av naturen mera gynnad ställning, såsom å slättbygderna i Värmlands och Kopparbergs län, i det norrländska kustlandet samt i det jämtländska silurområdet, synes husbehovsskogens areal endast böra vara ungefär *lika stor som åkerjordens*. Den *erforderliga arealen betesmark* är med hänsyn till de synnerligen varierande uppgifterna knappast möjlig att bestämma. De meddelare, som stannat vid måttliga siffror, uppgiva, att till mulbete behöves en areal utöver den egentliga husbehovsskogen lika stor som arealen dylik skog. I ett stort antal kommuner finnas kommunerna tillhöriga skogar och hagmarker för gemensamhetsbete. I dylika fall erfordras ingen särskild enskild mark för mulbete.

Ehuru nu angivna siffror i stort sett kunna anses tillämpliga på området i dess helhet, må dock förhållandena i de särskilda länen i korthet beröras.

I de delar av **Värmlands län,** som räknas till *slättbygdsområdet*, uppgår behovet av husbehovsskog till omkring 10 har. Från en och annan kommun, där jordbruksförhållandena äro särskilt fördelaktiga, anföres emellertid, att skogsarealen kan vara mindre. I *skogsbygden* bör arealen husbehovsskog uppgå till omkring 15 har. Från åtskilliga av länets nordligaste och västligaste kommuner uppgivas betydligt högre siffror.

Från *slättbygden* i sydöstra delen av **Kopparbergs län** framhålles, att husbehovsskog är nödvändig för jordbruket, och att i regel dylik skog finnes å hemmanen. Från *Husby kommun* uppgives exempelvis, att "skoglösa hemman finnas ej"; från *By kommun* föreligger liknande uppgift och från *Grytnäs kommun* anföres, att "där skog ej finnes, torde det behövas avsevärda bifördjänster". *Landsfiskalen i Hedemora distrikt* yttrar: "Saknas husbehovsskog, är det ej mycket värt såsom jordbruksegendom betraktat och föder ej någon familj. Känner för övrigt endast ett fall, där husbehovsskog helt och hållet saknas."

I regel meddelas därför från slättbygdskommunerna i Kopparbergs län, att en areal husbehovsskog dubbelt så stor som inägojorden är erforderlig, från en och annan kommun anföres dock än större arealer.

För *länets skogsbygd* hava i allmänhet uppgivits synnerligen stora arealer husbehovsskog, i regel 50—100 har, ofta ännu större. Från Lima kommun uppgives sålunda ej mindre än 105 har per har inägojord och för Idre kommun 150 har till 5 har inägojord. Att så stora områden anses behövliga såsom husbehovsskog beror på den stora areal, som uppgives såsom behövlig för mulbete. För fyllande av behovet av husbehovsvirke uppgives i regel åtgå en areal av 2 har skogsmark per har inägojord. Till mulbete erfordras däremot enligt de inkomna uppgifterna en areal växlande mellan 40—100 har.

Från åtskilliga kommuner meddelas, att mulbetet är gemensamt för hela kommunen, såsom i Transtrands, Ore, Gagnefs och Idre kommuner. Några av yttrandena må här återgivas.

"Ett tunnland till bränsle, stängsel och husreparationer pr år samt 200 tunnland till bete. Det sista beroende därpå, att stora arealer skogsmark sakna bete." *(Nås kommun.)* — "15 à 20 gånger inägojorden för husbehovsvirke. Denna areal förslår dock icke till mulbete, men är detta gemensamt för socknen, och som sådant tjänar därjämte fjäll och myrmarker." *(Transtrands kommun.)* — "Ungefär dubbelt större areal än inägojorden eller möjligen något mindre, enär skogsmark, fastän inägojord, mer och mer blir beväxt med skog och därför kan lämna en del av husbehovsvirket." *(Leksands kommun.)* — "All skogsmark, som vid allmänna storskiftet tilldelades hemmanen, ansågs redan då vara behövlig för mulbete, husbehovsvirke och stödskog. Detta behov fortfar ännu i lika stort mått, om ej större." *(Vårnhus kommun.)* — "2 har pr har odlad jord, dessutom betesmark, 1 har pr har odlad jord, allt under förutsättning av nöjaktig skötsel av skog och hagmark." *(Stora Kopparbergs Bergslags aktiebolag.)*

Inom den del av **Gävleborgs län,** som tillhör Gästrikland, uppgiva flertalet uppgiftslämnare en areal husbehovsskog av 15 har. Från Hamrånge och Ockelbo kommuner uppgivas dock 25 har och från Järbo kommun ej mindre än 50 har. I dessa tre kommuner torde skogstillgången vara rikare än i landskapets övriga kommuner, en omständighet, som, efter vad förut framhållits, synes komma uppgiftslämnarna att anse en större areal skog som behövlig än i mindre skogrika kommuner.

Från länets norra landskap, Hälsingland, hava flertalet uppgiftslämnare stannat vid en areal av 30 har. Som exempel på huru växlande uppfattningen är om vad som kan anses behövligt såsom husbehovsskog må anföras, att för de tre kommunerna i Enångers tingslag, Njutånger, Enånger och Nianfors, uppgivas resp. 20, 50 och 100 har.

Odlingsrådet, som införskaffat uppgifter från kommunernas odlingsnämnder, har erhållit varierande uppgifter, från 10 till 60 har. För egen del anser odlingsrådet, att i Gävleborgs län för en bondgård av ifrågavarande storlek i medeltal 25 à 30 har kan anses vara normalt för behovet av husbehovsvirke och mulbete.

Hushållningssällskapets vice ordförande anför följande:

"För huvudsakligen skogbärande delar av vårt land, och då särskilt Norrland, gäller det enligt min mening icke så mycket att uttänka möjligheter för ett självständigt jordbruk som mera att befrämja möjligheterna för medelklass och småfolk att kunna anskaffa egen bostad och att därmed kunna förena förvärvet av någon jord för framalstrande av en del produkter huvudsakligen till det egna behovet. Att utsträcka 1905—09 års ägostyckningslags bestämmelse om ägolottens 'tjänlighet' för jordbruk till ett 'självständigt jordbrukshemman' eller att söka återinföra det för åtskilliga årtionden sedan efter mångåriga strävanden slopade besutenhetskravet vore enligt min mening ett stort misstag. Ifrågasättes därför en ändring i omnämnda 1905—09 års lag om inskränkning i rätten till ägostyckning, vore det nyttigare för framtidslandet Norrlands eftersträvade utveckling och nutidens allmänna krav på egnahemsbildningens understödjande och främjande i vårt land, att ifrågavarande lag ändrades så, att den i avseende å egnahemsbildning icke längre utgjorde någon undantagslag; och kan detta syfte ernås, om vid ägostyckning av hemman i Norrland så många små till egna hem lämpliga lotter som möjligt finge utbrytas utan vidare formaliteter och oberoende av, om de just genom eller i sammanhang med ägostyckningen erhölle mer eller mindre husbehovsskog."

Även från **Västernorrlands län** äro uppgifterna mycket varierande, till stor del beroende på uppgiftslämnarnas olika uppfattning om vad som bör förstås med skog för husbehovsvirke och mulbete. I allmänhet vill det synas, som om en areal av fem gånger den odlade jordens areal skulle vara det normala. Några uttalanden må återgivas:

"Skogsmarken är ock mycket olika till beskaffenheten, en del ger snabb tillväxt och gott bete, under det att marken i vissa trakter knappast ger något mulbete alls. En areal minst 5 gånger så stor som åkerarealen torde vara behövlig för att ge nödigt husbehovsvirke och mulbete." *(Länsagronomen i Västernorrlands län.)* — "35 har torde räcka till husbehovsvirke. Till mulbete måste vid sidan därom finnas en del avröjd betesmark. Eljest fordras nog 50—100 har vanlig skogsmark för att ge tillräckligt bete." *(Jordbrukskonsulenten i Medelpad.)* — "Mot en hektar inägojord torde erfordras minst 15 har skogsmark. För mulbete kan ingen bestämd areal angivas, enär den ena jordlotten kan ha god tillgång på bete, en annan helt och hållet sakna sådant. Här på orten är mulbete å skogsmarken vanligen gemensamt." *(Fjällsjö kommun.)*

I **Jämtlands län** torde inom siluområdet en areal skog av 10 har vara tillräcklig för husbehov. För den återstående delen av länet äro siffrorna mycket varierande.

Från de mera skogrika områdena i länets södra och östliga del, Svegs och Ragunda tingslag, uppgivas särskilt omfattande arealer i jämförelse med vad från de i fjällbygden liggande kommunerna anses vara erforderligt. De inom mera måttliga gränser sig hållande uppgifterna stanna i allmänhet för skogsbygden i sin helhet vid 30 har husbehovsskog.

För **Västerbottens län** meddelar hushållningssällskapets förvaltningsutskott, att som husbehovsskog erfordras "2 à 3 har per hektar åker, dock minst 15, högst 50 har".

Av de från kommunerna ingångna uttalandena angiver däremot ett stort antal en betydligt större areal — i några fall ända till 100 har och däröver, (Hörnefors, Bygdeå och Lövånger 100 har samt Örträsk 175 har.) När så stora arealer uppgivas, torde däri inbegripas även den till mulbete avsedda arealen. På sina håll synes mulbetet vara gemensamt för hela kommunen. Medelarealen för husbehovsskogen enligt de ingångna uppgifterna torde kunna sättas till 30 à 40 har.

Från **Norrbottens län** uppgives husbehovsskogen böra vara cirka 4 à 5 gånger större än åkerarealen, detta vad socknarna nedanför den marina gränsen angår. För kommunerna på det inre moränområdet uppgives arealen förhållandevis större, exempelvis för Tärendö kommun 10 à 15 gånger inägojorden. Från Jukkasjärvi kommun uppges "allt som finns" vara erforderligt. För en del kommuner, särskilt i fjälltrakterna, kan frågan icke besvaras. Från Junosuando kommun anföres, att storleken av husbehovsskogens areal "beror på skogens tillväxt".

c) Stödskogen.

Besvarandet av frågan, *huru stor ungefärlig areal med medelgod skog beväxt mark i förhållande till arealen inägojord anses erforderlig såsom stödskog för bondbefolkningen i orten,* har tydligen stött på betydligt större svårigheter än besvarandet av frågan angående den för husbehovsvirke och mulbete erforderliga skogsarealen. Stödskogens uppgift är ju att, i den mån bonden ej kan enbart av hemmanets jordbruk vinna sin utkomst, giva honom möjlighet att genom försäljning av skogsprodukter säkerställa sin bärgning. Att angiva, huru mycket skog erfordras för detta ändamål, har för uppgiftslämnarna givetvis varit ganska vanskligt. Skördeutfallet å jordbruket inom ifrågavarande område är synnerligen ojämnt, med vissa år goda och andra år felslagna skördar, varför behovet av skog till avsalu kan ställa sig mycket olika under olika år. Därtill kommer, att den omständigheten, huruvida hemmanet tynges av gäld eller ej, är av synnerligen stor betydelse för bedömandet av frågan om stödskogens större

eller mindre omfattning. Ytterligare måste tagas i betraktande, att bondbefolkningens levnadsstandard är mycket olikartad inom de särskilda delarna av det nordliga Sverige, samt att skattebördorna äro olika tyngande även i varandra närbelägna kommuner, allt omständigheter som i hög grad inverka på behovet av stödskog.

Nu antydda förhållanden hava haft till följd, att uppgiftslämnarnas meddelanden om stödskogens areal äro i ännu högre grad varierande än vad fallet är ifråga om husbehovsskogen. Beträffande dennas areal går, som sagt, ett avsevärt flertal meddelanden i en någorlunda samstämmig riktning, så att man kan för hela ifrågavarande område angiva den areal husbehovsskog, som i stort sett kunde betecknas som medelareal. Så är ej fallet ifråga om stödskogen, utan beträffande denna måste man inskränka sig till en redogörelse för förhållandena inom de särskilda länen.

I de delar av **Värmlands län**, som räknas till *slättbygden*, och där jordbruket intar en mera gynnad ställning än inom länet i övrigt, är å sina håll behovet av skog till avsalu ganska ringa. Från en och annan kommun uppgives till och med, att stödskog ej är erforderlig. I stort sett torde man kunna säga, att för Värmlands läns slättbygd stödskog av en areal högst lika stor som husbehovsskogen, d. v. s. 10 har, anses tillräcklig.

För *länets skogsbygd* gör sig behovet av stödskog mera gällande. Huru stor areal dylik skog, som erfordras, är dock ganska svårt att säga. Som vanligt synas uppgifterna om behovet av stödskog påverkas av den mer eller mindre goda tillgången på dylik skog. Från de nordligaste och västligaste av länets kommuner uppgivas sålunda mycket stora arealer, stundom 100 har och däröver, medan i andra till slättbygden gränsande kommuner siffrorna stanna vid 30 à 40 har. Helt och hållet torde denna avsevärda skillnad i uppgifterna icke kunna tillskrivas det större behov av stödskog, som otvivelaktigt föreligger i länets längst i norr och väster belägna, i agronomiskt avseende ganska vanlottade kommuner, utan skillnaden beror förvisso även på mera konventionella orsaker.

Beträffande tillgången på stödskog råda inom Värmlands län mycket olika förhållanden. I länets slättbygd samt även inom de mera lättillgängliga delarna av skogsbygden hava bönderna i allmänhet ej tillräckligt med stödskog. Till följd av den starka efterfrågan inom länet på trävaror för industriens räkning hava bönderna under de senaste årtiondena i stor utsträckning antingen försålt sina skogsskiften eller, vad som varit vanligare, avyttrat skogstillgångarna till bolag och enskilda trävaruhandlare. I de mera undangömda kommunerna i länets nordligaste och västligaste trakter synas bönderna däremot i allmänhet äga stödskog i tillräcklig omfattning. Ofta nog äga bondhemmanen i dessa kommuner därutöver mycket vidsträckta arealer skog.

Om man av de synnerligen växlande uppgifterna från **Kopparbergs län** skulle söka angiva något medeltal för hela länet ifråga om den erforderliga stödskogsarealen, torde detta böra sättas till omkring 100 har.[1] Från åtskilliga kommuner uppgivas synnerligen höga siffror, exempelvis från Idre kommun 350 har. Som bevis på de abnorma proportionerna mellan inägojord och skogsmark i Väster-Dalarna anför hushållningssällskapet, att en namngiven hemmansägare i Idre lär besitta 1 tunnland åker och 19,000 tunnland skog. Den i vissa kommuner rika tillgången på skog verkar givetvis även i detta län så, att från dylika kommuner ytterligt höga siffror anföras.

Från åtskilliga kommuner har ej erhållits uppgift, i vad mån bönderna innehava tillräckligt med stödskog. Att tillgången på stödskog är mycket olika i de skilda kommunerna, framgår dock av de upplysningar, som erhållits från vissa kommuner. Tillräckligt med stödskog finnes i Siljansnäs, Åls, Bjursås, Gagnefs, Äppelbo, Idre och Särna kommuner. Från sistnämnda kommun meddelas, att 60 har stödskog finnes på 1 har odlad jord. I Nås, Leksands, Malungs och Transtrands kommuner hava ungefär hälften, i Boda kommun 40 % och i Ore kommun ⅓ av bönderna tillräckligt med stödskog. I Järna, Sävsnäs och Rättviks kommuner finnes endast undantagsvis stödskog i erforderlig utsträckning. Från Mora kommun meddelas, att "den enskilda skogstilldelningen utgör 82,25 har per besutenhet om 42 reducerade snesland inägojord".

Hushållningssällskapet i länet uppgiver, att stödskogen bör vara 3 à 4 gånger arealen inägojord, och att övervägande antalet jordbrukare besitta denna skogsareal.

Stora Kopparbergs Bergslags aktiebolag meddelar i samma fråga: "Under förutsättning att stödskogen endast anlitas vid ekonomiska trångmål eller vid tillfälliga penningbehov för fastighetens betryggande o. s. v., torde cirka 2 har medelgod skog pr har odlad jord erfordras, husbehovsskogen oberäknad. Denna areal finnes i regel i övre Dalarna, där ej hemmansklyvningen gått för långt. Skogstillgångarna ha ofta sålts, och ha många hemmansägare blivit förmögna på realisation av de stora skogsanslagen till varje hemman vid storskiftet."

Några uttalanden från kommunerna må anföras: " I allmänhet innehaves skogsmark i samma proportion, som härovan sagts (150 har husbehovsskog och 300 har stödskog till 5 har inägojord). De, vilka innehava mindre, äro hänvisade till biförtjänster för sin utkomst." *(Idre kommun.)* — "Den av lagen bestämda, all skog utom utskogsskiftet, är erforderlig som stödskog. Arealen varierar, men torde kunna skattas till 30 gånger inägornas areal. Knappt hälften av bondeklassen innehar fullt denna areal på grund av tidigare gjorda försäljningar av skogsskiften till bolagen." *(Transtrands kommun.)* — "I några få trakter av kommunen ha bönderna de skogsmarker i behåll, som vid storskiftet blivit hemmanen tilldelade. I de flesta fall ha de däremot sålt sin skogsmark i större eller mindre utsträckning till bolagen, flera så att de sakna nödigt bränsle för husbehov." *(Rättviks kommun.)*

---

[1] Frågan om stödskogen gäller endast den del av Kopparbergs län, som tillhör den norrländska förbudslagens område, således Nedansiljans, Ovansiljans och Västerdals fögderier samt Svärdsjö och Envikens socknar av Falu fögderi.

Från de till Gästrikland hörande kommunerna av **Gävleborgs län** uppgives stödskogen böra vara av samma omfång som husbehovsskogen eller omkring 15 har. Från Ovansjö kommun uppgives dock en areal av 30 à 40 har, från Hille kommun 3 gånger inägojorden och från Hamrånge kommun ej mindre än 50 har.

Inom Gästrikland synas bönderna i regel innehava tillräckligt med stödskog. Ofta nog finnes även avsevärt mera stödskog än den ovan som minimum angivna. Inom Hamrånge kommun uppgår exempelvis stödskogen i genomsnitt till 100 har per hemman.

Uppgifterna från de till Hälsingland hörande kommunerna av Gävleborgs län omnämna i allmänhet en areal av omkring 30 har såsom tillräcklig till stödskog. Härifrån mycket skiljaktiga uppgifter finnas dock. Exempelvis anför man från Hanebo kommun 100 har, från Färila kommun 150 har och från Nianfors kommun ej mindre än 300 har. Av åtskilliga uttalanden vill det för övrigt synas, som om begreppet stödskog vore mindre känt i detta landskap.

Kommunalnämnden i Forssa kommun yttrar exempelvis: "S. k. stödskog är här ett okänt namn. Innehav av skogsmark belöper sig här vanligen, beroende på grad, till cirka 20 har skog på 1 har jord."

Av ett och annat yttrande synes det vidare framgå, att man i Hälsingland ej anser stödskogen av så stor betydelse för jordbruket. Hushållningssällskapet anser sålunda stödskog ej nödvändig, men anför, att "därest man skall tala om stödskog, bör den vara minst lika stor som husbehovsskogen". *Jordbrukskonsulenten i Ljusdal* är principiell motståndare till att jordbruket skall ha annat stöd av skogen än husbehovsvirket, och anser, att jordbruket såsom sådant kan och skall bära sig självt utan stödskog. *Jordbrukskonsulenten i Gävle* framhåller däremot behovet av stödskog för vissa jordbruk: "I bygder, som i jordbrukshänseende äro vanlottade, bör stödskogens areal vara lika stor som husbehovsskogens. I övriga hälften så stor."

Det ställer sig tämligen svårt att med ledning av de lämnade uppgifterna få någon föreställning, huruvida och i vilken utsträckning bönderna i allmänhet innehava den å de olika orterna som behövlig angivna arealen stödskog. Från ett stort antal kommuner (19 st. av landskapets 36) har nämligen ej lämnats något svar på denna fråga om stödskog. Av uttalandena från de kommuner, som besvarat frågan, framgår, att i 12 kommuner stödskog i tillräcklig omfattning i allmänhet finnes å hemmanen och att i två kommuner stödskogen är otillräcklig.

Odlingsrådet meddelar i denna fråga: "Som regel torde för närvarande i form av stödskog innehavas i medeltal 5 à 6 har medelgod skogsmark till varje har inägojord." — *F. d. förste lantmätaren i Gävleborgs län* lämnar följande upplysningar om stödskogen: "Endast bönderna i skogrika socknar inneha stödskog, bestående av ut- eller fäbodskog. Från många hemman äro des-

sa skiften för all framtid försålda, emedan virkets hemforsling ansetts bli för kostsam. Bönderna i kustsocknarna få vanligen reda sig med mindre arealer för husbehovsskog och mulbete samt sakna mestadels stödskog."

För **Västernorrlands län** uppgives stödskogens areal oftast böra vara större än husbehovsskogens, men understundom är skillnaden ej avsevärd. Som genomsnittssiffra för länet torde få anses en areal av 75 har.

Stödskog av tillräckligt omfång synes i regel ingå i böndernas hemman. Undantag härifrån utgöra endast några kommuner i kustlandet. För Sättna och Selångers kommuner uppgives stödskog förekomma i ringa omfattning, och från Njurunda kommun meddelas, att "stödskog är obehövlig". I Nordingrå kommun hava ett fåtal bönder stödskog och från Tynderö kommun säges, att "bland 19 byar är det icke mer än 3 à 4 som innehava tillräcklig areal skogsmark." Från Torsåkers kommun gå uppgifterna i samma riktning.

I länets övriga kommuner synas bönderna i allmänhet besitta stödskog av tillräckligt omfång och ofta nog avsevärda arealer därutöver. Detta gäller dock främst icke ägostyckade hemman.

Några av uppgifterna om den faktiska storleken av böndernas stödskogar må här återgivas:

"Bönderna innehava skog till sina hemman, varierande från 20 har intill omkring 350 har." *(Indals kommun.)* — "Såsom stödskog för ett bondejordbruk erfordras, efter vad det vill framgå av deklarationer till skogsaccis, cirka 300 tunnland, vilken areal bönderna i allmänhet innehava." *(Holms kommun.)* — "I allmänhet ha de ursprungliga bönderna stora skogsarealer till sina hemman, ända till tusentals tunnland." *(Bodums kommun.)*

Om behovet av stödskog yttrar *föreståndaren för Nordviks lantbruksskola, Nyadal:* "På grund av god jordmån och goda avsättningsförhållanden för jordbruksprodukter torde behovet av stödskog för jordbrukare, som innehava tillräcklig åkerareal, vara ringa och synnerligen svår att angiva. 20 har utöver husbehovet är önskvärt och torde i allmänhet finnas."

Jordbrukskonsulenten i norra konsulentdistriktet (nordvästra och norra Ångermanland) anför: "Ett förvärvsjordbruk behöver ej stödskog men väl husbehovs-jordbrukaren, om han utan anlitande av extra förtjänster skall kunna existera. Jordbrukarens behov av stödskog beror vidare på hans levnadsstandard, hans driftighet som jordbrukare samt hans fysiska arbetsprestationsförmåga. En yrkeskunnig kroppsarbetande jordbrukare, som åtnöjer sig med den yrkeslärde kroppsarbetarens levnadsstandard, behöver ingen stödskog, om han i skogstrakter kan föda 10 mjölkkor och i jordbrukarsocknar 8 st. För varje ko han föder mindre, torde under ovan angivna förutsättningar behövas 20 har stödskog. Av de egentliga bondejordbrukarna (till vilka ej här räknas ägostyckade f. d. bolagshemmans ägare) torde ¼ hava mer än nämnda areal stödskog, i vilka fall skogskapitalet betyder mer än jordbrukskapitalet. Ungefär ½ har omnämnda areal stödskog och ¼ har mindre eller ingen stödskog. Medräknas alla självständiga jordbruk (torp, ägostyckningar, avsöndringar) som ej äro att räkna till egentliga småbruk, torde halva antalet sakna eller äga obetydligt av stödskog."

De av hushållningssällskapets i **Västerbottens län** förvaltningsutskott utsedda *särskilda kommitterade* för frågeformulärets besvarande anföra om behovet av stödskog, att "några hemman i kustlandet sakna stödskog, men jordbruket bär sig ändå. Där stödskog erfordras, lär den ej böra sättas till mindre än dubbla husbehovsanslaget."

Odlingsrådet meddelar följande: "Med nödigt husbehovsvirke kan jordbruket i många fall reda sig utan stödskog. I andra fall åter behövas 3 à 4 har pr har åker."

Liksom beträffande frågan om husbehovsskogen framgår av många av uttalandena från de särskilda kommunerna, att stödskogen anses böra äga en betydligt större areal än den av här citerade länsmyndigheter angivna. Från Stensele kommun uppgives sålunda en stödskogsareal av 50 à 100 har, från Bygdeå 100 à 150 har och från Jörn 100 har. Medeltalet synes dock vara 40 har.

I allmänhet torde bönderna inom Västerbottens län inneha tillräckligt med stödskog. Odlingsrådet anför, att stödskog finnes "i lappmarken allmänt, i kustlandet mera varierande". En av jordbrukskonsulenterna meddelar beträffande Nysätra och Umeå tingslag, att i kustlandet endast hemman med större skattetal torde hava nyssnämnda minimiareal; i de inre delarna av kustlandet torde denna areal vara regel för nuvarande hemmansbruk. Av övriga ingångna uttalanden framgår även med några här nedan nämnda undantag, att stödskog i allmänhet av bönderna besittes i tillräcklig omfattning.

Undantagsfallen äro följande: Från Skellefteå norra landsfiskalsdistrikt uppgives, att bönderna sakna tillräcklig stödskog. I Degerfors kommun innehava 10 % och i Sävar 75 % av bönderna tillräckligt med dylik skog. Från Åsele kommun säges, att bönderna innehava ytterst olika areal skogsmark, och att en del äldre ägostyckade hemman alldeles sakna skogsmark. Landsfiskalen i Malå anför, att det även inom hans distrikt finnes hemman utan stödskog, men trots detta har jordbruket å dem "utvecklats ibland rent av storartat, varemot det finnes hemman, som fått så stor stödskog, att familjen lever enbart av den och bryr sig litet eller intet om jordbruket, åtminstone icke i fråga om dess utveckling". Ovan angivna kommuner, där stödskog ej finnes, äro samtliga belägna inom länets östligare del, Västerbotten. Från lappmarkskommunerna förspörjes det däremot ej i något av yttrandena, att stödskog saknas, utom från Tärna kommun, varifrån det heter: "Här är avvittringen ännu icke fullbordad; bönderna innehava sin skog endast efter gamla syner, som i huvudsak är kronomark." Från Lycksele kommun inberättas däremot, att "inom lappmarken innehava bönderna utan undantag dylik erforderlig areal skogsmark", och från åtskilliga andra kommuner uppgives det, att bönderna besitta stödskog utöver vad som kan anses som minimibehov.

För **Norrbottens län** äro uppgifterna om den behövliga arealen stödskog synnerligen varierande. Den lägsta arealen är 10 har, som uppgives för Råneå och Nederluleå

kommuner, således kommuner nedanför den marina gränsen, där stödskogen skulle behöva vara lika stor som inägojorden. Från Arvidsjaurs och Korpilombolo kommuner, således från moränområdet, uppgives den behövliga stödskogsarealen till 20 à 25 gånger inägojorden. Från åtskilliga kommuner, särskilt i sistnämnda trakt, kunna uppgifter i förevarande hänseende icke lämnas.

Här må återgivas, vad beträffande förhållandena i Piteå älvdal (Piteå och Älvsby kommuner) av en enskild uppgiftslämnare anförts om den erforderliga arealen odlad jord och skogsmark:

"Mycket olika, beroende på olika jord och läge, förmåga och insikt att sköta såväl jorden som hemmanet rationellt. Skall emellertid en jordbrukare taga alla sina nödiga inkomster, såsom för att gälda utskylder, avlöningar, inköp av redskap, kläder och övriga hushållsbehov, som ej jorden lämnar, behöves en ganska stor areal, minst 12 hektar odlad jord och 30 à 50 hektar skogs- och betesmark, som delvis bör vara odlingsbar, och varifrån vedbrand och byggnadsvirke kan tagas. Har innehavaren av sådan jord även skulder, har han ändock svårt att reda sig i många fall. För några år sedan var jag ombud för åborna under Ytterstfors-Munksunds aktiebolag efter Alterådalen i Piteå och Älvsby socknar. Uppgörelsen slutade så, att med inägojorden, som åborna köpte, följde från 3 till 6 kbm. byggnadsskog (timmer) och från 30 till 60 kbm. vedskog, beroende efter gårdens storlek, årligen för all framtid. Denna mängd har hittills visat sig tillräcklig."

På frågan, huruvida bönderna innehava tillräcklig skogsmark, hava endast 9 kommuner lämnat svar, av vilka några gå i jakande, andra i nekande riktning. De jakande svaren äro från Arvidsjaurs kommun, där bönderna sägas "i allmänhet" hava tillräcklig skogsmark; från Nederluleå kommun, där "till varje ⅛ mantal skatte finnes 76 à 100 har skogsmark"; från Nedertorneå kommun, där stödskogen "i de flesta byar är tillräcklig"; från Karl Gustavs kommun, där bönderna äga skog "i de flesta fall för eget behov, i enstaka fall till försäljning i mindre omfattning"; från Korpilombolo kommun, där skog finnes till "c:a 500 har å medelstora hemman, men däri är inberäknad areal från ej skogbeväxta marker", samt från Pajala kommun, där "bönderna i allmänhet äga stora skogsmarker". I motsatt riktning gå svaren från Hortlax kommun, där "högst 50 % av bönderna" uppgivas ha tillräckligt med skogsmark, från Överluleå kommun, där bönderna äga skog "i liten utsträckning", och från Övertorneå kommun, där "en stor del av de mindre bönderna icke hava så stor areal".

II. Ägostycknings- och jordavsöndringslagarnas tillämpning.

a) Skogsanslagets storlek vid ägostyckningar.

De genom lag den 16 juni 1905 meddelade bestämmelser om inskränkning i rätten att erhålla ägostyckning inom det nordliga Sverige, sedermera avlösta genom bestämmelserna i lagen av den 25 juni 1909, hava haft till följd, att inom nämnda del av riket ägostyckning numera förekommer ganska sällan å sådana hemman, som äga skogsmark, när med styckningen avses bildande av nya självständiga jordbruk. Anledningen härtill är, enligt vad uppgiftslämnarna meddela, till stor del den, att den höga köpeskilling, som blir en följd därav, att skogsmark skall medfölja den avstyckade hemmanslotten, lägger hinder i vägen för mången, som befinner sig i mindre gynnsam ekonomisk situation, att förvärva dylik hemmanslott. Orsaken till den starkt minskade förekomsten av ägostyckningar är dock även till stor del att tillskriva den hos hemmanens ägare i allmänhet befintliga obenägenheten att frånhända sig till hemmanen hörande skogsanslag. En dylik obenägenhet kan i alldeles särskild grad konstateras hos bolagen.

Ägostyckning å bolagsfastigheter. (Formulär B. 14 d.)

När bolag understundom genom ägostyckning försålt delar av sina hemman, hava, såsom framgår av de utav uppgiftslämnarna lämnade upplysningarna, de tilldelade skogsanslagen högst sällan varit så stora, att de innefattat ej blott husbehovsskog utan även stödskog. Då stödskog i allmänhet är behövlig för det norrländska jordbrukets bestånd, har denna otillräckliga tilldelning av skogsmark åt de från bolagshemman avstyckade, nya jordbruken haft till följd, att dessas ägare ej enbart å sina hemmanslotter kunnat vinna sin bärgning, utan måst skaffa sig extraförtjänster. Endast från ett län, Gävleborgs, förspörjes, att trots den otillräckliga tilldelningen av stödskog åt de nybildade jordbruken dessa blivit tjänliga för självständigt jordbruk, men detta har sin grund i de där i allmänhet mera gynnsamma agronomiska förutsättningarna.

För förhållandena i de särskilda länen skall här nedan närmare redogöras.

I **Värmlands län** har lagen om inskränkning i rätten att erhålla ägostyckning varit gällande endast sedan den 1 juli 1917, varför uppgiftslämnarna i regel hava föga

att meddela om tillämpningen av lagens bestämmelser. De allra flesta uppgiftslämnarna hava antingen lämnat frågan obesvarad eller också förklarat sig på grund av bristande erfarenhet i ämnet icke kunna lämna något svar. Ett stort antal uppgiftslämnare har avgivit rent nekande svar. Endast från fem kommuner, Södra Råda, Stavnäs, Ny, Gräsmark och Lekvattnet, meddelas, att skogsanslagen varit otillräckliga vid verkställda ägostyckningar å bolagshemman, och att hemmanslotterna därigenom blivit otjänliga för självständigt jordbruk.

Från *Södra Råda kommun* meddelas: "Mig veterligen har endast i ett fall bolag försålt inägolotter (åkerjorden från två f. d. bondhemman, sålda till en förutvarande arrendator å den ena egendomen) och har därvid otillräckligt med skog fått medfölja vid försäljningen." — Från *Gräsmarks kommun* anföres: "Som stödskog äro dessa skogsanslag otillräckliga. I våra trakter är det ett oeftergivligt villkor, att om bondbefolkningen skall kunna anses besuten, ett skogsanslag av minst 60 à 75 har skogsmark tilldelas varje jordbrukande hushåll."

Inom **Gävleborgs län** har förevarande fråga besvarats från ett 20-tal kommuner, och på ett undantag när förneka svaren, såsom ovan redan antytts, att de avstyckade hemmanslotterna blivit på grund av för ringa skogstilldelning otjänliga för självständigt jordbruk. Man torde dock ej av det stora antalet nekande svar böra sluta till att de skogsanslag, som tillagts de avstyckade inägolotterna, till någon avsevärd del utgjort stödskog. Tvärtom torde stödskogsarealen, i de fall sådan skog tilldelats avstyckade inägolotter, hava varit ganska ringa, och ofta nog torde stödskog ej alls hava avdelats från bolagsfastigheter. Trots detta har man likväl ansett, att de avstyckade lotterna varit tjänliga för jordbruk, och detta har sin grund i de, vid jämförelse med det övriga Norrland, i Gävleborgs län gynnsammare agronomiska förutsättningarna. Detta framgår av nedanstående uttalanden.

"Det torde icke vara uteslutet, att lagen tillämpats så, att skogstilldelningen blivit ringa, men har utskottet sig icke bekant, att inägolotter därigenom eller eljest blivit otjänliga till självständigt jordbruk." *(Hushållningssällskapets förvaltningsutskott.)* — "Stödskog har vid ägostyckning knappast tagits i beräkning, men husbehovsskogen synes i regel hava varit fullt tillräcklig, men av erfarenheterna hittills synes jordbrukaren, sannolikt tack vare tillfällen till bifortjänster, tämligen rett sig. Hellre än att tillsläppa mera skog, skulle ägostyckningarna, försäljningarna, utebliva." *(Landsfiskalen i Ockelbo distrikt.)* — "Vid ägostyckningar hava skogsanslagen i allmänhet varit otillräckliga som stödskog, men har därför ej kunnat förmärkas, att upplåtelserna varit otjänliga som självständiga jordbruk. Ett större skogsanslag lämnar ingen garanti för framtida skogstillgång, utan torde fastmer locka till skogskapitalets snara förvandling i reda penningar." *(Ljusdals kommun.)* — "Vid tillämpning av ägostyckningslagen tilldelas vanligtvis skogsareal för nödig husbehovsskog. Denna tilldelning avser icke stödskog, och skulle dylik tilldelning i många fall försvåra åtkomst av inägojord." *(Arbrå kommun.)*

Endast i yttrandet från *Hamra kommun* anföras andra erfarenheter. Yttrandet torde dock avse s. k. egnahemslägenheter och således ej de jordbruk, varom här är fråga: "Här förekommer att bolag och även andra (ej bönder) försälja inägojorden, men behålla all skog och skogsmar-

ken — ett förfarande, som ej borde få förekomma, enär en köpare av sådan jord kommer i de största svårigheter för husbehovsvirke och vedbrand."

En enskild uppgiftslämnare, *f. d. förste lantmätare i länet,* anför följande: "Då köpare av inägolotter nödgas betala dessa till efter ortens förhållanden höga pris, och då den växande skogen å skogsanslagen måste betalas efter dimensionerna till av bolagen uppskattade pris, är det tydligt att lottägarne icke mäkta köpa någon större areal skogsmark, i saknad varav lotterna mången gång blivit otjänliga till jordbruk. Av denna anledning har återförsäljning av inägojord blivit minimal mot vad som beräknats och mestadels inskränkt sig till försäljning av ägoskiften, som legat i läge för angränsande bönder, som äga skog till sina hemman och kunna undvara skogsmark till styckningslotten."

Odlingsrådet har avgivit följande yttrande, vilket jämväl torde avse ägostyckning å bondfastigheter: "Rörande följderna av i 'lag om inskränkning i rätten att erhålla ägostyckning av den 25 juni 1909' beviljade undantag för egnahemsanläggningar hava dessa medfört, att för liten areal skogsmark och i synnerhet för byggnader otillräcklig ståndskog tilldelats egnahemslotten, vilket sistnämnda förhållande dock i huvudsak är en ekonomisk fråga från köparens synpunkt, även om säljaren i många fall, för att ägolotten skall vara lättsåld till den ofta mindre bemedlade köparen, är obenägen att lämna rikligt skogsanslag. För att egnahemsbildning av antydd art överhuvud taget skall kunna äga rum, torde man dock få finna sig uti, att praktiskt taget skoglösa egnahemslotter frånstyckas och egnahemstagaren hänvisas att genom bifortjänster skaffa sig den inkomst, som kräves för täckande av bristen på nödig husbehovsskog."

Beträffande **Västernorrlands län** erfar man från flertalet kommuner, att ägostyckning å bolagsfastigheter antingen ej alls förekommit eller också, när den förekommit, utförts på ett tillfredsställande sätt. Från ett 15-tal kommuner givas emellertid mindre gynnsamma erfarenheter. Vid ägostyckningar å bolagshemman inom dessa kommuner hava de avstyckade inägolotterna i allmänhet tilldelats alltför ringa skogsanslag. Den skog, som medföljt, har ej sällan varit otillräcklig till och med som husbehovsskog. Då stödskog i regel är nödvändig inom Västernorrlands län för hemmanens bestånd, har denna ringa tilldelning av skog oftast haft till följd, att de avstyckade lotterna ej blivit tjänliga för självständigt jordbruk.

Några uttalanden härom må återgivas.

"Ett jordbruk i Norrland kan icke bedrivas utan stödskog eller med otillräcklig sådan. På grund av stödskogens otillräcklighet äro ägarna till sådana av bolagen försålda, styckade ägolotter hänvisade att anlita bifortjänster, och så länge sådana finnas, kan jordbruket bedrivas som binäring; men utan bifortjänster kan man tryggt säga, att sådana inägolotter äro otjänliga för ett självständigt jordbruk." *(Borgsjö kommun.)* — "Vid en stor del ägostyckningar de första åren tilldelades ingen skog alls, icke ens rätt till mulbete och vedbrand. Att sådana jordbruk äro vanlottade och icke hava någon framtid för sig är klart, och borde rättelse härutinnan ske. De övriga ägostyckningarna hava väl tilldelats husbehovsskog, men ingen stödskog, och delvis otillräcklig husbehovsskog, och därest mulbete skall insöndras till de tilldelade husbehovslotterna, är detta helt och hållet otillräckligt." *(Fjällsjö kommun.)* — "Absolut för litet stödskog har tilldelats. Bolagen ha till och med vid försäljningar stundom förbehållit sig avverkningsrätten till alla träd från ett visst tumtal, t. ex. 5, 6 à 8 tums brösthöjd, att en gång för alla uttagas. Fall ha också inträffat, att köparen strax efter tillträdet måst köpa virke utav kronan för att kunna hålla hus och

hägnad vid makt." *(Bodums kommun.)* — "En del ägostyckningar ha ej ens givits det nödigaste husbehovsvirke, varför det försvårat jordbruket i hög grad." *(Jordbrukskonsulenten i Medelpad.)* — "Ej ägostyckade hemman innehava mellan 200 och 300 tunnland (stödskog), ägostyckade i regel 30 tunnland, som i en del fall utgöras av en större beteshage. Erfarenheten har visat, att av bolag styckade hemman hava alltför otillräcklig skog. Endera tvingas innehavaren att köpa nödigt husbehovsvirke eller ock stjäla från annans mark." *(Boteå kommun.)* — "Då det i något fall förekommit i orten, att inägolotter avstyckats från bolagsfastigheter, har dessa tilldelats endast skog till husbehov men dock otillräckligt med stödskog. Lotterna hava i övrigt varit tjänliga för självständigt jordbruk." *(Sättna kommun.)*

Av uttalandena från **Jämtlands län** erfar man, att i tolv kommuner tilldelningen av stödskog varit alltför ringa, så att de nybildade jordbruken blivit otjänliga för självständigt jordbruk. Från några av dessa kommuner säges, att skogsanslagen varit otillräckliga icke endast som stödskog utan även som husbehovsskog (t. ex. Ragunda, Hällesjö, Klövsjö). Från Hammerdals kommun anföres, att å hemman, som styckats, "hemmansbruket i många fall ej utan ganska avsevärda bifortjänster kunnat föda familjen".

Beträffande förhållandena i **Västerbottens län** meddela de i det föregående omnämnda *hushållningssällskapets kommitterade,* att de "sakna erfarenhet om tilldelning av otillräckligt skogsanslag till avstyckade inägolotter", och *odlingsrådet* yttrar, att tilldelningen av skog "icke såvitt odlingsrådet har sig bekant", varit otillräcklig. Utsagorna från de särskilda kommunerna gå emellertid till stor del i motsatt riktning.

Av länets 25 kommuner hava visserligen 10 antingen ej avgivit något yttrande i förevarande fråga eller också upplyst, att erfarenhet saknas, men då av de 15 återstående kommunerna ej mindre än 11 besvarat frågan jakande och endast 4 nekande, torde man få anse, att, då avstyckning av inägojord från bolagshemman ägt rum, det medföljande skogsanslaget i regel varit otillräckligt. De vid besvarandet av frågan gjorda uttalandena giva dessutom ofta en så ingående framställning av det här berörda ägostyckningsförfarandet, att man åtminstone beträffande ett ej ringa antal kommuner styrkes i den uppfattningen, att tillämpningen av ägostyckningslagens § 3 varit mindre tillfredsställande. Några av dessa uttalanden må anföras.

"Tilldelad skogsareal har visat sig otillräcklig att skapa fullt självständiga jordbruk, varför brukaren i alltför hög grad blivit beroende av bifortjänster." *(Landsfiskalen i Byske distrikt.)* — "På de hittills kända ägostyckningarna har iakttagits, att skogstillgången för framtiden är otillräcklig och tyder på, att självständigt jordbruk i framtiden svårligen kan bedrivas. Redan har framgått, att skogstillgången ej förslår för reparationer och nybyggnader." *(Dorotea kommun.)* — "I allmänhet otillräckligt husbehovsvirke och ingen stödskog, i en del fall ej vedbrand." *(Vännäs kommun.)* — "I regel tilldelas de frånstyckade områdena allt för litet skog för att de skola kunna utgöra självständiga jordbruk." *(Norsjö kommun.)*

Inom några kommuner har dock, såsom ovan sagts, ej varit något att erinra beträffande

skogstilldelningen vid avstyckning av inägolotter från bolagsfastigheter: "Vid upplåtandet av ägostyckningar äger ägostyckningsinnehavaren i allmänhet rätt till visst antal träd förutom husbehovsskog." *(Vilhelmina kommun.)* — "Fall hava förekommit, då skogsanslaget varit otillräckligt, men till följd därav att kronan här äger så stora och skogrika parker, hava de självständiga jordbruken därifrån emot en billig avgift försett sig med virke." *(Landsfiskalerna i Lycksele norra och södra distrikt.)*

Inom **Norrbottens län** hava av 23 uppgiftslämnande kommuner 7 ej lämnat något svar på förevarande fråga samt 3 meddelat, att någon ägostyckning från bolagshemman ej förekommit. Av återstående 13 kommuner hava 6 besvarat frågan nekande och 7 jakande. De sistberörda äro Älvsby, Arvidsjaurs, Arjeplogs, Edefors, Gällivare, Övertorneå och Korpilombolo kommuner. Av deras svar må följande återgivas:

"Numera äro bolagen tröga att vid försäljningarna av inägojord lämna stödskog eller vedskog. Detta har hittills ej varit så farligt här å orten, då det oftast varit tillfällen att från kronans skogar inköpa skogsavfall och dylikt, men torde i framtiden bli svårt för sådana att få nödig skog." *(Älvsby kommun.)* — "Någon stödskog finnes ej på sådana ägostyckningar. Skulle stödskog ingått i styckningen, hade priset kommit att uppgå till sådant belopp, att köpare blivit urståndsatta att skaffa medel till likvid av köpesumman." *(Arvidsjaurs kommun.)* — "Inägolotterna hava i de fall, då ägostyckning förekommit, fått otillräckligt med skog till husbehov, stödskog icke alls." *(Övertorneå kommun.)*

Ägostyckning å bondhemman. (Formulär B. 14 e.)

I fråga om tillämpning på bondhemman av ägostyckningslagens 3 § lämnas i de ingångna meddelandena synnerligen knapphändiga upplysningar. I allmänhet vill det synas, som om ägostyckning ganska sällan förekommer å bondhemmanen. Liksom i södra och mellersta Sverige synes även i de nordliga delarna av landet ägostyckning vara vanlig endast i samband med arvskiften. I sådana fall torde skogstillgångarna i allmänhet fördelas på ett tillfredsställande sätt mellan de olika hemmanslotterna. I de mera sällsynta fall, då ägostyckning eljest kan hava berört bondhemmanen, synes understundom tillräckligt med skog hava medföljt de avstyckade inägolotterna. Men lika ofta torde såsom stödskog tillräckligt skogsanslag ej hava medföljt, vartill anledningen torde vara att söka såväl i böndernas obenägenhet att frånsälja sig skog som i köparnas ekonomiska ställning, vilken i regel ej tillåtit förvärv av så stor areal skogsmark, att någon del därav kunnat få namn av stödskog.

För de särskilda länen finnes föga att anföra utöver vad här ovan sagts. Ett och annat av de i denna frågepunkt mycket fåtaliga uttalandena må återgivas.

Från **Gävleborgs län** anföres av en *f. d. förste lantmätare* i länet: "Då bönderna utan uppskattning av skogen efter dimensionspris försälja inägolotter med skogsmark i sin helhet, ha helt visst ett mindre antal otjänliga jordbrukslotter försålts från bondhemman än från bolagshemman, men i allmänhet kan konstateras den rådande obenägenheten att tillsläppa behövlig skogsmark till inägolotterna."

Från **Västernorrlands län** meddelar *jordbrukskonsulenten i Medelpad,* att tillämpningen av nämnda lag visat "ännu svårare missförhållanden i fråga om bondfastigheters än i fråga om bo-

lagsfastigheters styckning." — Övriga mera utförliga uttalanden från länet meddela en motsatt erfarenhet: "Ägostyckning å bondfastigheter hava i allmänhet icke förekommit, blott något enstaka fall. Känner ej till mer än två fall, en mindre hemmansdel samt en större som ägostyckats, men tilldelats fullt tillräcklig skog till husbehov och mer än nödig stödskog." *(Fjällsjö kommun.)* — "Vid ägostyckning av bondfastigheter har i allmänhet tilldelats skogsmark i förhållande till inägorna." *(Sättna kommun.)* — "Vid ägostyckning av bondfastigheter erhåller inägolotten i regel ordentligt med skogsmark. — Om § 3 i ägostyckningslagen tolkats så, att jämväl stödskog skulle medföljt ägostyckningarna, hade detta varit detsamma som att sätta fullständigt stopp för återförsäljning av hemmanens inägojord till jordbrukarna. I de få fall, där dylik stödskog i någon mån fått följa med, har stödskogen vanligen realiserats för nedbringande av inköpskostnaden. Jag känner icke något normalt fall, där frånvaron av stödskog gjort ett jordbruk olämpligt eller äventyrat dess bestånd såsom självständigt jordbruk." *(Jordbrukskonsulenten i norra distriktet.)*

Från **Västerbottens län** anföres: "Det har varit en praktisk bestämmelse, att föräldrar kunnat dela sitt hemman i olika delar och försälja dem till barnen, vilka sedan begärt styckning för bestämmande av skattetalet. Vid dylik styckning från hemmanet tillses, att såväl odlingsjord som erforderlig skog finnes å de olika delarna, och köparen kan på förhand själv övertyga sig om, huru skiftet är beskaffat." *(Landsfiskalen i Nordmalings distrikt.)* — "Det förekommer ju ofta, att särskilda skiften eller ägoområden frånstyckas och försäljas, å vilka ringa eller ingen skogstillgång finnes, men även en sådan lägenhet kan hava sitt berättigande, ehuru den icke lämnar brukaren full försörjning." *(Burträsks kommun.)* — "Då ägostyckning sålunda praktiserats på orten, att inägojorden skilts från stamhemmanet, har uppstått en jordbrukslott och en skogslott. Skogslotten blir i många fall otjänlig till bildande av jordbruk, varemot å många skogslotter finnes mycken och utmärkt god odlingsjord, som icke kommer till nytta, och borde åtgärder vidtagas att den komme till utnyttjande." *(Norsjö kommun.)*

Huruvida odlingsjordens frånstyckande är till men för stamhemmanens bestånd eller utveckling till framtida besutenhet. (Formulär B. 14 f.)

I ägostyckningslagens 3 § andra stycket stadgas, att för egnahemsanläggningar eller industriella anläggningar eller annat dylikt ändamål hemman må styckas annorledes än förut i samma § är sagt. Vid tillämpning av denna bestämmelse kunde det befaras, att ägostyckningen utföres på sådant sätt, att till de avstyckade lotterna lägges all eller den mesta odlingsjorden, så att för stamhemmanets utveckling till framtida besutenhet icke finnes tillräckligt med sådan jord. Att döma av uppgiftslämnarnas uttalanden har sådant dock icke förekommit. Några utförliga uttalanden i denna fråga föreligga ej.

b) Jordavsöndringslagens tillämpning i vissa hänseenden.

Huruvida jordavsöndringar till egnahemsanläggningar m. m. lett till fall, då stam-

Den i jordavsöndringslagens § 20 medgivna rätt för ägaren av ett hemman att av dess ägovälde avsöndra till och med en femtedel av ägovidden är för de norrländska länen jämte Värmlands och Kopparbergs län inskränkt genom den bestämmelsen, att inägojord ej må avsöndras till den omfattning, att hemmanets jordbruk därigenom märkligen försvagas. När inom nämnda delar av riket avsöndringen erfor-

dras för egnahemsanläggningar eller industriella anläggningar eller annat dylikt ändamål medgiver § 22 i nämnda lag dispens från nyss anförda bestämmelse i § 20.

hemmanens jordbruk märkligen försvagats (Formulär B. 14 g.)

Liksom i fråga om tillämpningen av ägostyckningslagen kan även vid avsöndring av jord den faran vara för handen, att avsöndring för egnahemsanläggningar etc. på grund av anförda dispensförfarande för dylika anläggningar kan leda till ett försvagande av stamhemmanets jordbruk. De svar, som lämnats härutinnan, giva dock vid handen, att några olägenheter av sådan art i allmänhet ej försports. Vad man härvidlag i all synnerhet haft anledning att befara, nämligen att å *bolagshemmanen* den odlade jorden avsöndrats till egnahemsanläggningar, medan skogsmarken av bolagen behållits för stamhemmanen, omnämnes i högst få fall. Det enda län, där ifrågavarande lagbestämmelser ej fått en tillfredsställande tillämpning, synes vara *Gävleborgs län,* vars hushållningssällskap jakande besvarat frågan, dock utan att meddela några närmare upplysningar i saken. F. d. förste lantmätaren i länet meddelar: "Fall finnas, då all inägojord frånsålts hemmanet genom undantagsbestämmelsen om egnahemsanläggningar, så att till hemmanslottens skatt endast återstår skogsmark."

Från övriga län finnes intet mera utförligt eller mera anmärkningsvärt uttalande att återgiva.

Huruvida jordavsöndringslagen försvårat återförsäljning av bolagsjord till bönder och småbrukare. (Formulär B. 14 h.)

I allmänhet synes ej förbudet i jordavsöndringslagstiftningen mot avsöndring utan särskilt tillstånd av mera än en femtedel av huvudfastighetens ägovidd hava försvårat återförsäljning av bolagsjord till bönder och småbrukare, efter vad framgår av uppgiftslämnarnas utsagor. Där jordavsöndring ej kunnat förekomma på grund av nämnda hinder, har möjligheten att genom ägostyckning återförsälja bolagsjord till den jordbruksidkande befolkningen förefunnits. Ett undantag härifrån utgöra de ganska vittomfattande delar av *Kopparbergs län,* vilka i allmänhet icke undergått sådant skifte, att ägostyckningsinstitutet kan komma till användning. Från dessa delar av Kopparbergs län, huvudsakligast de övre delarna av länet, förspörjes också allmänt, huru jordavsöndringslagstiftningens nuvarande bestämmelse om den maximiareal, som får avsöndras från stamhemmanet, lägger avsevärda hinder i vägen för att från bolagen förvärva jord antingen för bildande av nya jordbruk eller för att förena med angränsande jordbruk.

Försäljning av jord från hemmanen till mer än en femtedel av huvudfastighetens ägovidd under sådana former, som gälla vid jordavsöndring, förekommer emellertid, meddelas det, i synnerligen stor utsträckning, trots jordavsöndringslagstiftningens förbud därutinnan. Någon rättslig bekräftelse genom beviljande av lagfart kan ej givas åt dylika försäljningar. För ifrågavarande delar av Kopparbergs län är den nuvarande jordavsöndringslagstiftningen därför av synnerligen ogynnsam verkan och har

bidragit till att än mer öka den oreda och förvirring, som i nämnda trakter råder ifråga om jorddelningen.

Några av uttalandena i denna fråga må återgivas:

"Det kan anses, att ifrågavarande förbud i vissa fall lägger hinder i vägen för förvärv från jordbrukares och bönders sida av sådan jord. Då större ägoområden än en femtedel, trots förbudet, frånsäljas en del fastigheter inom orten av jordbrukare och köpas av jordbrukare, utan att fastställelse å avsöndringarna sökes, torde ett upphävande av förbudet mot avsöndring av mera än en femtedel jämte anordnande av en enklare procedur för sökande av fastställelse vara ägnat att åstadkomma större reda i ortens äganderättsförhållanden." *(Siljansnäs kommun.)* — "Denna lagstiftning är olycklig för orten, all ordning och reda försvinner, blott å en bråkdel av köp erhålles lagfart. Böndernas ivriga försök att återförvärva från deras hemman förut bortsåld jord och skog hämmas och försvåras i hög grad." *(Landsfiskalen i Leksands distrikt.)* — "Återförsäljningar hava försiggått, men å en god del av dem kan ej beviljas lagfart." *(Boda kommun.)* — "Avsöndringsförfarandet anses allmänt vara för dyrbart och omständligt och har därför icke kommit till användning i andra fall än när köpet avsett värdefullare jord, tomter och dylikt. Därtill kommer, att avsöndring icke meddelas från många hemman, enär skogsmark tidigare frånsålts i så stor omfattning, att den överstiger 1/5 av hemmanets ägovidd. Här i orten är jorden synnerligen splittrad och jordbrukarna sträva mer och mer efter att genom köp eller byten med varandra sammanföra åtminstone åkern i större skiften. Då det alltså anses för dyrbart och krångligt samt i många fall är omöjligt att få avsöndring fastställd och få lagfart, har följden blivit den, att köp och försäljningar avslutas utan tanke på avsöndring och lagfart; och lämnas köpehandlingen allenast in till rätten och förklaras vilande. Ett enklare och ändamålsenligare förfaringssätt än avsöndring måste därför utfunderas, om reda och ordning i jordförhållandena skall kunna åstadkommas och bibehållas." *(Leksands kommun.)*

Stora Kopparbergs Bergslags aktiebolag framhåller, att i förevarande frågepunkt berörda förbud "i högsta grad" försvårat återförsäljning av bolagsjord och meddelar därjämte följande: "Exempelvis utgör förbudet i jordavsöndringslagen hinder för en självägare att förvärva en isolerad bolagsäga, om den uppgår till mer än 1/5 av bolagshemmanets inägoareal, även om den på alla sidor är omgiven av denne självägares inägojord. Dylika fall förekomma ofta i de i äldre tider storskiftade byarna i övre Dalarna, där varje hemman ofta har sina inägolotter på många ställen i byn."

III. Jorddelningens inverkan på jordbruket.

Såsom i det föregående framhållits, har den i såväl ägostycknings- som jordsöndringslagen intagna undantagsbestämmelsen, avseende styckning och avsöndring för egnahemsanläggningar eller industriella anläggningar eller annat dylikt ändamål, i allmänhet icke tillämpats på ett sätt, som kan anses hava lett till försvagande av stamhemmanens jordbruk eller till äventyrande av dessa hemmans framtida besutenhet. Vad beträffar de självägande böndernas hemman synes tillämpningen i övrigt av lagen om hemmansklyvning, ägostyckning och jordavsöndring ej hava gått i sådan riktning, att dessa hemman tillfogats något avbräck i sitt framtida bestånd. Av de svar, som avgivits på frågan, *huruvida självägande bönder frånsålt delar av sina inägor på ett sådant sätt, att gårdsbruket skadats,* erfar man nämligen så gott som undantagslöst, att någon försäljning av inägojord från bondhemman icke ägt rum under sådana former, att hemmanens jordbruk kommit att därav lida men. (Formulär B. 14 i.)

Rörande frågan, *huruvida bönder eller andra jordägare eljest genom hemmansklyvning, ägostyckning eller jordavsöndring delat sina fastigheter på ett sätt, som varit till skada för jordbruket,* gå uppgiftslämnarnas utsagor i stort sett i nekande riktning. Härvidlag måste undantag emellertid göras för *Kopparbergs län.* Från detta län lämnas i de ingångna meddelandena synnerligen utförliga och belysande uttalanden, i vilka framhålles, att jorddelningen skett i en utsträckning och på ett sätt, som är menligt icke blott för jordens skötsel utan i än högre grad för jordägarnas besutenhet. Av de olika slagen jorddelning är det framförallt *hemmansklyvningen,* som i Kopparbergs län övergått hemmanen och hemmansdelarna vid upprepade tillfällen, och som haft till följd en utomordentlig söndersplittring av brukningsdelarna. Den å sina håll gängse *sämjedelningen* har än ytterligare bidragit till jordens utläggande i ett otal små och till ägofiguren olämpliga lotter, till hinder för ett rationellt brukande av jorden. Därtill kommer, att genom den för långt drivna parcelleringen brukningsdelarna i regel blivit alltför otillräckliga för att kunna giva sina ägare ens den nödtorftigaste bärgning. (Formulär B. 14 j.)

Sagda söndersplittring av hemmanen i små, i både agrariskt och ekonomiskt hänseende olämpliga hemmanslotter är, enligt vad utsagorna giva vid handen, huvudsak-

ligast att tillskriva den vid arvskiftena i regel skeende uppdelningen av jordbruksfastigheter på alla arvingarna.

Av de talrika uttalandena från **Kopparbergs län** må några återgivas: "Den i Kopparbergs län till ytterlighet förekommande ägosplittringen mest genom s. k. sämjedelning men även genom hemmansklyvning och ägostyckning m. m. har varit till stor skada både för jord- och skogsbruk." *(Hushållningssällskapets sekreterare.)* — "Inom detta län har såväl genom lagenliga åtgärder som genom endast på enskild överenskommelse grundad delning åstadkommits en ägosplittring, som måste anses vara till utomordentlig skada för såväl jord- som skogsbruk." *(Odlingsrådet.)* — "Genom den här i trakten brukliga hemmansklyvningen bliva hemmanen till slut synnerligen sönderplittrade, något som måste anses vara till stor skada särskilt för jordbruket." *(Landsfiskalen i Järna distrikt.)* — "Jordsplittringen är förfärlig och till stor skada. Har mest uppkommit genom arv, i det efter gammalt alla barnen fordrat andel i varje särskild äga." *(Landsfiskalen i Leksands distrikt.)* — "Genom arv och fördelningar emellan arvingarna hava ägoskiftena till sist blivit så små, att skogs- och jordbruket i hög grad försvåras. Vid hemmansklyvningar hava i flera fall uppdelning skett i lotter, allt för små för rationell brukning." *(Transtrands kommun.)* — "Sådana fördelningar hava förekommit, beroende på tvingande omständigheter, då ingen av delägarna kunnat eller fått utlösa andra delägare." *(Boda kommun.)*

Från övriga län är det mera undantagsvis, som några ogynnsamma erfarenheter komma till synes i uppgiftslämnarnas uttalanden. I allmänhet inskränker man sig till ett nekande svar utan att närmare ingå på ämnet. Av ett och annat uttalande erfar man dock, att här och var jorddelningen understundom förlupit på ett mindre tillfredsställande sätt. Några av dessa uttalanden må anföras, varvid dock må erinras om att de representera ett mycket ringa antal av samtliga uttalanden; flertalet av dessa gå nämligen, som sagt, i mera gynnsam riktning.

Från **Värmlands län** anföres bl. a. från *Silbodals kommun*, att "det kan i något fall förekomma att genom vissa klyvningar lotterna bli för små och till brukning otjänliga"; och från *Dalby kommun* säges det, att "jorden skiftas i många fall emellan arvingarna i så små lotter, att det varit till skada för jord- och skogsbruket". I samma riktning går svaret från *Eda kommun*, som dock uppger, att missförhållandet ägt rum vid försäljningar "genom förut gällande lag", då "hemmansdelarna ofta styckats till alltför små och har därigenom tillkommit en stor del s. k. hemmansägare, som ha sin verkliga utkomst vid industrien".

Om förhållandena i **Gävleborgs län** meddelar *föreståndaren för lantmannaskolan i Bollnäs*, att i början av 1900-talet, "då småbrukets bärkraft överskattades", förekommo fall av otillfredsställande jorddelning, men att förhållandena numera förbättrats. Från *Färila kommun* säges, att "bönder finnas som försålt sina utägor varierande mellan 5—500 har pr öresland och sedan avsöndrat av hemskogen till särskilda köpare och till sist av inägojorden; ingen har fått något reellt småbruk med nödig skog".

Från **Västernorrlands län** meddelas: "Vid hemmansklyvningar har någon gång den olägenheten förekommit, då flera hemmansnummer tillhörande samma brukare skolat ingå i delningen, att en var delägare måst, för att klyvningen skall kunna fastställas, erhålla skifte å varje hemmansnummer. Det är en brist i lagstiftningen, att ägoutbyten i sådana fall ej få företagas. Det

är till skada för jordbruket." *(Borgsjö kommun.)* — "Vid arvskiften förekommer ofta, att ett medelstort hemman delas i flera ägolotter, vilket i många fall är till skada för jord- och skogsbruket, då betydande skogsavverkningar för åbyggnaders uppförande måste företagas och genom det ringa jordbruket ägarna nödgas söka sin huvudsakliga bärgning genom biförtjänster." *(Holms kommun.)* — "Fall hava förekommit, då arvingar delat hemman i så små lotter, att det varit till skada både för jordbruket och skogsbruket." *(Bodums kommun.)*

Från **Jämtlands län** anföres: "Bolag, som ägostyckat sina hemman, hava myrmarker å skogsskiftena, som de behållit och där de vägra upplåta myrar för odling. Lagändring borde ske, så att var och en finge insyna myrar för odling å bolags och enkilda skogsspekulanters skog." *(Linsälls kommun.)* — "Hemmansklyvning i för små delar, som numera börjar förekomma vid delning av hemman syskon emellan, är nog till skada för både jordbruk och skogsbruk." *(Klövsjö kommun.)*

Från **Västerbottens län** meddela de av *hushållningssällskapets förvaltningsutskott utsedda kommitterade:* "Bland missförhållanden må särskilt påpekas jordens splittrande i onödigt många skiften för var fastighet, olämplig form för skiftena och otillräcklig utflyttning från sammanträngda byar, det sistnämnda delvis beroende på att statsbidrag till utflyttning hittills ej utgått vid sekundära jorddelningar." — *Landsfiskalen i Nordmalings distrikt* yttrar: "Då ett hemman delas i två eller tre delar, så att 2—3 gårdar måste byggas, blir det ju till skada särskilt för skogsbruket, då husbehovsskogen i dylika fall måste hårt anlitas. Sådana fall förekomma."

Ett uttalande från **Norrbottens län** må till sist anföras: "Det är svårt att säga, huru härmed i stort sett kan förhålla sig. Genom ägostyckningar och avsöndringar uppstår mången gång flera små jordägare, som ej kunna reda sig utan biförtjänster, och den verkliga jordbrukaren försvinner och trängsel uppstår vid industrien. Å andra sidan är industrien föga betjänt med sådana arbetare, då de ofta avbryta industriarbetet, resa hem och sköta sitt jordbruk." *(Älvsby kommun.)*

IV. Jorddelningens inverkan på skogsskötseln.

Är skogsmarkens söndersplittring till men för skogsskötseln? (Formulär B. 15 a.)

Inom det nordliga Sverige är den till hemmanen hörande skogsmarken mångenstädes söndersplittrad i talrika och till formen olämpliga ägolotter. Vid laga skifte har nämligen den varje hemman eller hemmansdel tillskiftade skogsmarken ofta kommit att utgöras av flera på olika håll belägna skogsskiften, som ej sällan varit endast ett fåtal meter breda men däremot mycket långsträckta, stundom milslånga. Vid hemmansklyvningar och sämjedelningar har skogsmarkens fördelning skett på liknande sätt.

Den i frågeformuläret upptagna frågan, *huruvida den sålunda mångenstädes uppkomna söndersplittringen av skogsmarken i talrika och oformliga ägoskiften verkat till men för skogsskötseln i orten,* har i ett flertal yttranden besvarats jakande. Efter vad framgår av yttrandena från de håll, där man mera ingående uttalat sig i frågan, är denna skogsmarkens söndersplittring till stor skada såväl för själva skogsskötseln som för skogsbrukets ekonomi. Man framhåller sålunda, att någon skötsel kan ägnas mycket smala skogsskiften, endast under förutsättning, att även de angränsande skogsskiftenas ägare intressera sig för skogsskötsel. Är så ej fallet, utan bliva angränsande skiften kalhuggna, äro utsikterna för skogsvård å ett smalt skogsskifte synnerligen små. Vindfällningen ökas. Efter avverkning kvarlämnade fröträd löpa oftast risken att gå förlorade. Utsikterna för ett gynnsamt resultat av skogssådd eller plantering äro ej heller de bästa, då dylika skiften ej kunna inhägnas och skyddas mot betande kreatur. Utdikning av försumpade marker kan ej företagas. Skogsmarkens söndersplittring i ett flertal, avlägset från varandra liggande smålotter gör därtill skogsskötseln synnerligen tidsödande och alltför kostsam. Vid skogsavverkning bliva utdrivningskostnaderna särdeles höga å de långa och smala skiftena. Äro skiftena, såsom understundom händer, parallella med flottningslederna, komma de från flottlederna mera avlägsna skiftena i en mycket ogynnsam situation.

Några uttalanden i denna fråga återgivas här nedan:

Från **Värmlands län** meddelar *Uddeholms aktiebolag* följande: "En dylik söndersplittring omöjliggör en intensiv skogsskötsel. Spridda skogsskiften försvåra anställandet av fasta skogsarbetare, vilka i sådant fall få för lång väg till arbetet. Utan fasta arbetare ingen god skogsskötsel. Ägofigurernas splittring utsätter även väl vårdade skogar för stormskador och insektsan-

grepp m. m., vilka förorsakas av grannens vanvård. Oformliga ägoskiften försvåra eller hindra skogsmarkens utdikning. För skogsavfallets rationella utnyttjande äro särskilda transportanordningar nödvändiga. Dessa förutsätta ändamålsenliga ägofigurer."

Inom **Kopparbergs län** har man ifråga om söndersplittring av skogsmarken icke så ogynnsamma erfarenheter som beträffande uppdelning av åkerjorden i ett otal smålotter, varför i det föregående redogjorts. Att splittring av skogsmarken dock förekommer i stor utsträckning till följd av de talrika hemmansklyvningarna och sämjedelningarna meddelas från många kommuner. *Hushållningssällskapets sekreterare* framhåller, att de smala och splittrade skogsskiftena "måste naturligtvis vara till hinder för såväl rationell kultur som avverkning", men yttrar, att "å andra sidan kan icke nekas, att kalhuggna markers självkultivering därigenom bättre möjliggjorts". — *Stora Kopparbergs Bergslags aktiebolag* meddelar: "Ja, på många sätt. Utdrivningen blir onödigt dyrbar, då drivningstraktens (skiftets) längdriktning ej sammanfaller med basvägarnas huvudriktning. Bevakningen fördyras, stöld och åverkan underlättas. Vindfällningen ökas, då jobbarnas kalhyggen helt plötsligt skära tvärs genom skogen och i övrigt hyggena, på grund av skiftenas ringa bredd, ej kunna läggas med hänsyn till vindriktningen. Skiften finnas så smala, att någon avverkning med behållning ej kan företagas på dessa enbart, enär utdrivningen blir för dyr och man får taga flera km. längd av skiftet för att få ved till en mila."

Från **Gävleborgs län** anför *odlingsrådet:* "Att den genom hemmansklyvning uppkomna söndersplittringen av skogsmarken i smala och långa skiften är hindrande för en god skogsskötsel, torde vara obestridligt, även om klagomål däröver ännu ej i så många fall förekommit. I den mån insikten om behovet av en god skogsskötsel vinner insteg hos skogsägarna, komma sannolikt även de antydda olägenheterna att av dem mera beaktas." — *Hushållningssällskapets förvaltningsutskott* gör i samband med besvarandet av förevarande fråga ett principiellt uttalande beträffande tilldelningen av skog till inägojord: "Skogsskötsel kan ej bedrivas och framförallt icke ekonomiskt utvecklas annat än i större komplexer, som böra vetenskapligt och fackmässigt behandlas för sig, utan sammanblandning med jordbruket och dess intressen. Lagstiftningen utvisar tydligen, att den år 1909 antagna inskränkningslagen icke avsåg att öka kravet på skogstilldelning, och vore det ett misstag att i allmänhet göra skogstilldelningen stor, och särskilt vad ägostyckning beträffar större än vad ett verkligt och rikligt husbehov kräver. Följden av en större skogstilldelning bleve onekligen den, att man finge många små, men ändå onödigt stora skogsbitar, som aldrig bleve underkastade någon vård, utan som utsattes — där de icke från början kanhända rent av spolierades — för ett plockhygge utan planmässighet eller vidare skötsel."

Från **Västernorrlands län** omtalas endast från en och annan kommun i kustlandet, att sådan söndersplittring av skogsmarken, varom här är fråga, förekommer. Inom övriga kommuner synes man ej hava känning av ifrågavarande olägenheter. *Jordbrukskonsulenten i Medelpad* meddelar, att "de oftast mycket smala och långa skogsskiftena delas vanligen på tvären, varför olägenheter i berörda hänseende ej uppkomma".

Från **Jämtlands län** beröras olägenheterna med de långa och smala skiftena i uttalanden från flera kommuner: "Det är givet, att dylik söndersplittring i avsevärd grad försvårar skogsskötseln och att denna sålunda måste lida men. Detta gäller särskilt med avseende på vissa kultiveringsåtgärder, i främsta rummet torrläggning av försumpad skogsmark m. fl." *(Bergs kommun.)* — "Långsträckta och oformliga skiften försvåra skötseln och bruket av skogstrakten. Här har i regel varje hemman 2, högst 3 skiften." *(Mörsils kommun.)* — "Söndersplittring i små oformliga, vanligtvis allt för smala och långsträckta skogsskiften är tydligen till men för skogsskötseln." *(Fors kommun.)*

Från **Västerbottens län** anföra *hushållningssällskapets förvaltningsutskotts kommitterade:* "Skogsbruket fördyras för den enskilde skogsägaren, såväl avverkningen som den skogsskötsel, som ännu så länge mera undantagsvis äger rum. För skogsbestånden är parcelleringen icke så äventyrlig, då lagstiftningen skyddar ungskogen." — Av övriga uttalanden må följande återgivas: "Genom för gammalt i tiden lagda skiften förmärkes detta i betydlig grad. På en del ställen hava bolagen på var sin sida om flottleden fått sina skiften utlagda närmast och längs efter den, till men för andra, då givetvis utdrivningskostnaden genom denna skifteslägning blivit billigast för ägaren av dylika skiften." *(Landsfiskalerna i Lycksele norra och södra distrikt.)* — "Under senare år hava till följd av medgivande i synnerhet bolag sammanfört flera närliggande fastigheter under gemensam hushållningsplan, vilket givetvis varit för skogsskötseln gynnande." *(Landsfiskalen i Stensele distrikt.)*

Skogsskiftenas arrendering. (Formulär B. 15 b.)

De här ovan anförda svåra olägenheter, som uppkomma av skogsmarkens sönder-splittring i talrika och oformliga skiften, hava jordägarna i vissa fall sökt undanröja genom tillköp av skogsskiften eller genom ägobyten. Härigenom hava vunnits mera ändamålsenliga ägofigurer, lämpade för rationell skogsdrift. Efter vad uppgiftslämnarna framhålla är det huvudsakligast *de större bolagen,* som strävat efter att på dylikt sätt sammanföra sina inom en kommun på många olika håll splittrade skogsmarker till ett mindre antal större, sammanhängande skogskomplex. *Böndernas* skogar synas däremot endast mera undantagsvis hava varit föremål för dylika arronderingar. Orsakerna till att hos bönderna mera sällan kan konstateras någon strävan att giva åt skogsmarken mera ändamålsenliga ägofigurer torde främst vara att söka i de med dylika åtgärder förenade kostnaderna men även däri, att bönderna äro mycket obenägna för ägobyten på grund av farhågor för att hemmanets hela skogsmark skulle kunna förläggas alltför avlägset från gården. Man finner sig därför i att ha ett flertal skogsskiften på olika håll, en eller flera mil från gården, endast den för husbehov erforderliga skogen finnes i inägornas närhet. Det framhålles emellertid, att ju mera bönderna få intresse för modern skogsskötsel och komma till insikt om betydelsen av större, sammanhängande skogsskiften, är det att förvänta, att de i större utsträckning skola deltaga i arbetet för de många spridda skogslotternas sammanförande till större, sammanhängande skogsskiften.

Några uttalanden i denna fråga återgivas härnedan:

Från **Kopparbergs län** meddelar *Stora Kopparbergs Bergslags aktiebolag,* att bolaget strävar efter att arrondera sina skogsmarker "genom köp eller byten med andra bolag eller kronan, vilken för egna skogars vidkommande fäster avsevärd vikt vid arrondering. Vid dylika byten bolag emellan måste i regel antingen hela hemmanet, endast utskogen eller hela hemmanet utom utskogen gå i byte, då hemmanet ej får uppdelas på andra sätt. Detta försvårar arronderingen, då man t. ex. vill bortbyta ett isolerat fäbodskogsskifte, men hem- och utskogar redan ligga inom arronderade komplex. Bönderna tänka icke på arrondering för skogsbrukets underlättande."

Från **Gävleborgs län** anför *hushållningssällskapet,* att "bolagen genom köp och byten med varandra sökt sammanföra små skogsområden för mera rationell skogsdrift med avseende på flott-

ning". *Odlingsrådet* i länet framhåller, att "i allmänhet sträva bolagen efter att få sina skogar i sammanhängande komplex. Önskningar i samma riktning hysas nog även av bönderna, men är frågan för deras vidkommande mera svårlöst, emedan med hänsyn till husbehovsvirkets hemforsling ingen gärna vill finna sig uti, att fastighetens hela skogsmark förlägges alltför avlägset från hemmet."

Från **Västernorrlands län** anföres: "Bolagen intressera sig för inköp av närliggande skogsskiften för att erhålla större skogskomplex, men bönderna hava ej visat något nämnvärt intresse för strävan i dylikt avseende." *(Ramsele kommun.)* — "Hos mera besuttna bönder har väl sådan strävan förmärkts, men mindre bemedlade kunna tillföljd av de höga trävaruprisen ej reflektera härå, då ägobyte varit förenat med större kostnader. Bolagen däremot söka, i den mån sådant är möjligt, att minska dessa olägenheter." *(Holms kommun.)*

I **Jämtlands län** gå erfarenheterna i samma riktning. "De som köpa skogsmarker, vilka misstänkas avses för bolag, sträva efter att bekomma sammanhängande arealer, tydligen för att underlätta en rationell skogsdrift. Ägobyten förekomma ej." *(Hallens kommun.)* — "Vid laga skiften hava de större trävarubolagen fått särskilda fastigheters skogsmark sammanförd i bredvid varandra liggande ägofigurer. Så har även förekommit vad rör bondfastigheter med samma ägare inom samma by." *(Svegs kommun.)*

Från **Västerbottens län** meddelar *odlingsrådet,* att "i enstaka fall hava bolag verkställt sådana ägobyten, bönderna däremot icke", och från *Lycksele kommun* säges, att "bolagen hava i enstaka fall genom tillköp och utbyte av skogsskiften sökt minska olägenheterna av ägosplittring, men på grund av förbud för bolag att förvärva jord har utbyte i många fall ställt sig outförbart. Mellan bönderna hava dylika utbyten ägt rum."

Huruvida förbudslagen försvårar strävandena att arrondera skogsmarker och huruvida jämkning i lagen av sådan anledning är önsklig. (Formulär B. 15 c.)

Att döma av uppgiftslämnarnas utsagor kan man ej anse, att skogsägarnas ovan omnämnda strävanden att genom köp och byten av skogsskiften arrondera sina skogsmarker i någon större utsträckning förhindrats av förbudslagen. Visserligen kan det ej förnekas, att det här och var skulle, sett ur bolagens synpunkt, vara förmånligt att förvärva ett, något bondhemman tillhörigt skogsskifte, som ligger instucket i bolagens skogsmarker, men, då dessa oftast ändock äro synnerligen betydande och sammanhängande arealer, torde ett dylikt förvärv ej hava någon större betydelse för skogsskötseln å bolagens skogsdomäner. Någon annan jämkning i förbudslagen än ett underlättande av byten av skogsmark mellan bönderna och bolagen anses därför icke önsklig. Att giva bolagen möjlighet att genom köp till någon del förvärva bondhemmanens stödskogar, vill man alltså ej tillstyrka.

Odlingsrådet i Gävleborgs län anför i förevarande fråga: "Jämkning av förbudslagen i riktning av större frihet för bolagen vid inköp av fastigheter skulle otvivelaktigt underlätta bolagens strävan att skapa sammanhängande skogskomplexer. En jämkning i förbudslagen kan dock ej anses önsklig." — *Hushållningssällskapets förvaltningsutskott i samma län* yttrar: "Tydligen har ifrågavarande förbud försvårat ovanberörda strävanden, men torde till följd därav någon jämkning i förbudslagen icke behöva ifrågakomma."

Av hushållningssällskapets i Västerbottens län förvaltningsutskott utsedda kommitterade yttra följande: "Bolagens skogskomplexer torde i allmänhet även i fråga om spridda ägoskiften vara tillräckligt vidsträckta för ändamålsenligt brukande, varför någon jämkning i förbudslagen av ifrå-

gavarande skäl icke, så vitt kommitterade kunna bedöma, kan anses önsklig." — *Odlingsrådet i samma län* anser, att bolagens förberörda strävanden försvåras "endast undantagsvis, men ej i den omfattning att den motiverar en lagändring i annan mån än måhända möjliggörande av ägoutbyten."

Från bolagshåll framföras emellertid önskemål om en jämkning i förbudslagen, så att bolagens arrondering av skogsmarkerna kan fullföljas. *Stora Kopparbergs Bergslags aktiebolag* yttrar exempelvis följande:

"Lagen borde ändras så, att bolag finge rätt förvärva skog, som ej vore att anse som husbehovs- eller stödskog, oavsett dess benämning eller storlek. Stödskogsbegreppet borde i lagstiftningen ändras därhän, att därmed komme att avses icke all annan skog än sådan, som i, stundom mycket gamla, skifteshandlingar benämnes utskog, utan sådan skog som med hänsyn till skogens läge och areal kan anses nödig att bibehållas såsom en tillhörighet till hemman för jordbrukets uppehållande. I äldre skifteshandlingar användes benämningen utskog synnerligen godtyckligt. I Våmhus socken finnas inga utskogar alls. Inom Stackmora och Hedens byars skog vid Laduberget i Orsa socken kallas i skifteshandlingarna de olika hemmansnumrens skiften omväxlande 'fäbodeskog', 'utskog' samt 'fäbode- och utskog'. Skogsanslagen vid storskiftet i övre Dalarna äro så rikliga, att de, oavsett utskogarna, mer än väl uppfylla de liberalaste stödskogsfordringar. Det torde vara bättre, att skogen inrangeras i ett uthålligt skogsbruk än att den möter hemmansskogarnas i bondehand vanliga öde att raseras. All lagstiftning i avsikt att säkerställa jordbrukets behov av husbehovsvirke och stödskog torde vara resultatlös, så länge intet hinder finnes för en hemmansägare att på en gång realisera större delen av även dessa skogstillgångar."

Huruvida en jämkning i förbudslagen är möjlig utan att äventyra det med lagen avsedda ändamålet att bevara den självvägande bondeklassen. (Formulär B. 15 d.)

Anledningen till att uppgiftslämnarna i regel ej vilja tillstyrka en jämkning i förbudslagen, även om denna jämkning mången gång vore högst önskvärd ur skogsvårdande synpunkt, är den, att man håller före, att det med förbudslagen avsedda ändamålet, den självvägande bondeklassens bevarande, måhända skulle kunna äventyras, om förbudslagen mildrades därhän, att bolagen finge rätt att åtminstone delvis förvärva böndernas stödskogar. Den norrländska förbudslagens bestämmelser synas i en alldeles särskild grad uppbäras av en enhällig opinion hos den norrländska allmogen, och varje förslag att jämka på dessa bestämmelser mötes därför av misstro och motstånd, efter vad framgår av de uttalanden, som kunna betraktas som uttryck för bondbefolkningens åsikter, nämligen uttalandena från kommunalnämnderna. Men även andra uppgiftslämnare, såsom landsfiskaler, hushållningssällskap och odlingsråd, ställa sig i regel tveksamma och avråda oftast från någon jämkning. Då dylik tillrådes, är det oftast under framhållande av att betryggande former äro oundgängligen av nöden för att jämkningen ej skall leda till svåra konsekvenser och kanske göra förbudslagen illusorisk. Skola bolagen lämnas möjlighet att till en viss utsträckning förvärva bondhemmanens stödskogar, är det nödvändigt, framhåller man, att varje dylikt förvärv noga prövas av särskild myndighet. Sådan prövning föreslås av en och annan uppgiftslämnare böra ske av vederbörande länsstyrelse på sätt i § 5 av förbudslagen finnes föreskrivet om bolags förvärv av viss del av ett hemmans avrösningsjord. Från en

kommun i Värmlands län föreslås därjämte, att "en sockennämnd av endast jordbrukare" bör tillsättas för att avgiva utlåtande över bolags ansökan om förvärv av skog från bondhemman. Men dylika förslag om garantier för förbudslagens upprätthållande, därest en jämkning i denna skulle ske, äro tämligen sällsynta. I allmänhet ställer man sig, som sagt, avvisande mot varje förslag till jämkning.

Några uttalanden i ämnet må återgivas.

I **Kopparbergs län** anser *hushållningssällskapets sekreterare* att "en jämkning i förbudslagen ej bör vara utesluten", och *en f. d. lantmätare* framhåller, att "man ju kan tänka sig, att lämplig myndighet finge pröva varje särskilt fall". En *ledamot av hushållningssällskapets förvaltningsutskott* erinrar om, att "man må vara mycket försiktig, så att det avsedda ändamålet med förbudslagen icke äventyras".

Från **Gävleborgs län** yttrar *odlingsrådet:* "En jämkning av förbudslagen i omnämnd riktning skulle otvivelaktigt leda till att en del fastighetsinnehavare genom obetänksamhet skulle begagna sig av möjligheten att avyttra stödskog och därigenom för efterkommande brukare av samma fastigheter ödelägga en kanske nödig förutsättning till tryggad försörjning."

Från **Västernorrlands län** anföres: "Någon jämkning i förbudslagen vilja vi ej tillråda." *(Borgsjö kommun.)* — "Skulle rätten för bolag att inköpa stödskog från närgränsande hemman tillåtas, torde i framtiden den självägande bondeklassen äventyras." *(Viggebyrå kommun.)* — "Då bolag i allmänhet äga stödskog till sina inägojordar, anses att jämkning i förbudslagen endast i mera ömmande fall bör förekomma." *(Holms kommun.)* — "Ur bolagens synpunkt torde nog någon jämkning i förbudslagen vara önsklig, men huruvida någon jämkning kan ske, utan att lagen mister sitt åsyftade ändamål, är svårt att yttra sig om." *(Ramsele kommun.)*

Från **Västerbottens län** framhålles exempelvis av *landsfiskalen i Bjurholms distrikt,* att försäljning av stödskog skulle få ske till bolag "endast därest behovet och lämpligheten i varje fall underkastades prövning av t. ex. länsstyrelsen". *Landsfiskalen i Dorotea distrikt* anser likaledes, att om förvärv sker "efter omsorgsfull prövning i varje fall, bör det kunna ske utan att äventyra avsedda ändamålet". I uttalandena från kommunerna är man emellertid mera skeptisk, "enär förmodligen tillfällen till kringgående av förbudslagen då gåves", såsom det framhålles från *Degerfors kommun.*

På bolagshåll anser man däremot, att en jämkning i förbudslagen icke borde äventyra det med lagen avsedda ändamålet.

Av *Uddeholms aktiebolag* anföres exempelvis följande: "En sådan jämkning av förbudslagen är önskvärd, att ägobyten kunna ske även mellan olika ägoslag. Vidare är det önskvärt, att ett bolag tillåtes förvärva lika stor under förbudet liggande areal, som detsamma efter förbudslagens ikraftträdande avhänt sig till enskilda, varvid ett visst reduktionstal bör fastställas för utbyte av inägojord mot skogsmark. En jämkning enligt detta förslag kan ej äventyra det med förbudslagen avsedda ändamålet, då den självägande bondeklassens jordinnehav ej därigenom minskas."

Stora Kopparbergs Bergslags aktiebolag anser, att en jämkning i förbudslagen icke skulle äventyra lagens ändamål, "helst om det samtidigt medgåves bönder rätt att förvärva inägor av bolagen i större utsträckning".

Huruvida bolagens rätt att förvärva skog, som icke är att hänföra till stödskog, försvårat böndernas strävanden att arrondera sina skogsmarker. (Formulär B. 15 e.)

Bolagens rätt att förvärva skog, som icke är att hänföra till stödskog, anses i allmänhet icke hava försvårat strävandena från böndernas sida att genom byte eller tillköp av skogsskiften giva sina skogsmarker mera ändamålsenliga ägofigurer. Som i det föregående framhållits, hava dylika strävanden från böndernas sida kunnat konstateras endast i undantagsfall, och i detta förhållande torde väl böra sökas den närmaste anledningen till att bolagens och böndernas intressen i denna punkt ej råkat i någon kollision med varandra, efter vad allmänt framhålles i uppgiftslämnarnas utsagor. Hade däremot hos bönderna funnits något större intresse för betydelsen av att giva skogsskiftena en ändamålsenlig form, är det ej uteslutet, att det skulle visat sig, att bolagens rätt att förvärva viss del av avrösningsjorden å bondhemmanen utgjort ett svårt hinder för bönderna att utöka sina skogsskiften. Bolagens större ekonomiska resurser måste givetvis i konkurrensen om skogsskiftena giva dem ett avgjort företräde framför bönderna. Från en och annan kommun framhålles också detta som en orsak till att bönderna ej kunnat utöka sina skogsskiften. Men dylika erinringar äro mycket få. I stort sett torde bolagens rätt att förvärva skog, som icke är att hänföra till stödskog, haft föga att betyda för bönderna i nu angivna avseende.

V. Dispositionen av hemmanens skogsmark utöver stödskogen.

Bolagens rätt att förvärva viss skogsmark från bondhemmanen.

Den i frågeformuläret framställda frågan, *huruvida bolagens rätt att förvärva hemmanens skogsmark utöver stödskogen varit till gagn för den jordbrukande befolkningen,* har av uppgiftslämnarna i allmänhet omfattats med särdeles stort intresse, och svaren på frågan äro på den grund ofta synnerligen ingående och utförliga. Uppgiftslämnarna hava nämligen vid behandlingen av förevarande spörsmål ingått på frågan om bolagens jordförvärv i allmänhet, d. v. s. även de före förbudslagen skedda, och om dessa jordförvärvs betydelse för den jordbrukande befolkningen. Av uppgiftslämnarnas ställning till denna vittomfattande fråga synes sedan vara beroende deras svar på frågan, huruvida bolagens rätt att förvärva hemmanens skogsmark utöver stödskogen varit till gagn för den jordbrukande befolkningen. (Formulär B. 16.)

Bondbefolkningens åsikter.

Bland uttalandena från de uppgiftslämnare, vilka torde giva uttryck åt de åsikter och stämningar, som förefinnas hos den norrländska bondbefolkningen, nämligen uttalandena från kommunalnämnderna, torde man knappast finna något, som ej med uttryck av oförbehållsamt erkännande omnämner den lagstiftning för den självägande, norrländska bondeklassens bevarande, som kom till stånd i och med förbudslagen. Såsom i det föregående erinrats, äro nämnda, allmogebefolkningen representerande uppgiftslämnare också synnerligen obenägna att tillstyrka någon som helst jämkning i denna lags bestämmelser av fruktan att bolagens möjligheter till nya jordförvärv skulle vidgas i den grad, att lagens ändamål bleve äventyrat. Bolagens under årtionden pågående omfattande jordförvärv upphörde först med den norrländska förbudslagens ikraftträdande och betraktas av dessa uppgiftslämnare såsom synnerligen ödesdigra för den norrländska bondbefolkningens ekonomiska och sociala oberoende och såsom orsak till undergången av en stor del av den norrländska bondeklassen.

Av denna uppgiftslämnarnas syn på bolagens jordförvärv följer, att man i deras utsagor ytterst sällan finner något uttalande om att bolagens rätt att förvärva hemmanens skogsmark utöver stödskogen varit till gagn för den jordbrukande befolkningen.

Så gott som undantagslöst håller man före, att denna rätt tvärtom varit till skada för bondbefolkningen ej endast på den grund, att bolagens vidsträckta jordområden till följd därav ej sällan fått en ganska avsevärd utökning, utan även och främst därför, att bolagens makt och betydenhet vuxit på bondeklassens bekostnad.

Länsmyndigheters och landsfiskalers åsikter.

Liknande åsikter komma, om också i en något mindre bestämd form, i regel till synes i de från hushållningssällskapen, odlingsråden och landsfiskalerna avgivna uttalandena. Man medgiver visserligen, att möjligheten för bönderna att kunna försälja en viss del av hemmanens skogsmark till de stora trävarubolagen, som i regel vårda skogarna bättre än bönderna, varit av betydelse för en förbättrad skogsvård, i all synnerhet som skogens försäljning i annat fall säkerligen skett till enskilda trävaruhandlare eller mindre sågverksägare, i vilkas händer skogen i de flesta fall omedelbart skulle skövlats. Bönderna hava också därigenom, att bolagen kunnat vid sidan av de enskilda spekulanterna uppträda som spekulanter å ifrågavarande skogar, ernått en högre köpeskilling än om endast enskilda spekulanter uppträtt såsom köpare. Vidare finnas i de inre, mera undangömda delarna av landet områden, där knappast andra än trävarubolagen äro köpare av skog. När därför försäljning av skogsmark från ett bondhemman i sådan trakt av en eller annan anledning varit nödvändig, har det varit till fördel för säljaren, att ett bolag kunnat uppträda såsom spekulant. Numera känna också bönderna bättre till värdet av sin skog, så att något bortslumpande av skogsmarken för en obetydlighet icke torde förekomma.

Finnas sålunda vissa omständigheter, som tala för bolagens rätt att förvärva hemmanens skogsmark utöver stödskogen, måste dock denna rätt ur andra synpunkter anses vara till skada för den jordbrukande befolkningen. För det norrländska jordbruket är det i regel ett oeftergivligt behov att äga skog i så stor utsträckning, att den kan giva bonden möjlighet att genom försäljning av skogsprodukter trygga sin bärgning, i den mån denna ej kan vinnas enbart genom jordbrukets avkastning. Med jordbruksbefolkningens tillväxt och den till följd därav allt längre gående jorddelningen blir den nu som tillräcklig ansedda stödskogen i en framtid otillräcklig. Den från bondhemmanen till bolagen försålda skogen skulle i viss utsträckning kunnat fylla behovet av stödskog. Därtill kommer, att i den till bolagen från bondhemmanen försålda skogsmarken ofta ingått mark, som lämpat sig för odling, vilket måste anses synnerligen beklagligt, då därigenom möjligheten för bondhemmanens framtida utveckling i avsevärd mån begränsats. Skall den i förbudslagens 3 § bolagen medgivna rätten att förvärva viss av bondhemmanens mark kvarstå, är det därför av nöden, att bestämmelserna om vad som bör förstås med "odlingsområde" skärpas, så att för nyodling lämpad mark, jämte nödigt skogsanslag för å denna mark upptaget jordbruk, ej frånhändes bondbefolkningen och övergår i bolags ägo.

Som ett skäl för bolagens rätt att förvärva hemmanens skogsmark utöver stödskogen har framhållits, att det för bönderna ej skulle vara nyttigt att äga allt för stora skogsområden. Bönderna skulle nämligen, om de hava rikliga tillgångar av skog, ägna mycket litet intresse åt jordbruket, vilket således skulle försummas, samtidigt som bönderna skulle röna mindre god inverkan av det rikliga penningflödet från skogsförsäljningarna. Häremot framhålles det från åtskilliga håll, att, om det för närvarande funnes sådana fall, då bönderna till följd av god skogstillgång tillbakasätta jordbruket, skulle dock förhållandena härutinnan snart nog utjämnas på grund av den starka folkökningen, som för de nuvarande bondernas avkomlingar skulle omöjliggöra att uteslutande lita till inkomsterna från skogsförsäljningarna.

Förslag till disposition av den skogsmark å bondhemmanen, som finnes utöver stödskogsbehovet.

Vid besvarandet av frågan, *vilken disposition av ifrågavarande skogsmark uppgiftslämnarna skulle vilja förorda i stället för den nuvarande,* framläggas flera olika förslag. Gemensamt för flertalet av dem, som anse att bolagen ej vidare böra hava rätt att förvärva hemmanens skogsmark utöver stödskogen, synes vara, att ej heller enskilda, till den jordbruksidkande befolkningen icke hörande personer, skogsspekulanter och smärre sågverksägare, böra hava möjlighet att köpa dylik skogsmark. Denna bör förbehållas den jordbruksidkande befolkningen, därmed givande jordbruksnäringen stöd och möjlighet till utveckling genom nyodlingar. *Formulär B 16.*

Emellertid framhålles från många håll, att det lämpligaste vore, att bönderna ej själva förvaltade dessa, åtminstone i närvarande stund för jordbruket icke direkt behövliga skogsmarker, utan att dessa sammanfördes till under allmän uppsikt stående domäner, varifrån bönderna skulle i vederbörlig mån tillföras avkastningen. Ett dylikt sammanförande av dessa marker exempelvis till sockenallmänningar skulle, säges det, vara till stor vinst för skogsskötseln, som då skulle bliva mera rationell än den vård, som för närvarande ägnas dessa skogsmarker. För bondbefolkningen skulle härigenom uppstå ett oförytterligt kapital till tryggande av dess ekonomiska välstånd, i stället för att dessa vidsträckta skogsarealer med nuvarande fria dispositionsrätt över dem ofta löpa fara att på grund av oförstånd eller bristande ekonomisk insikt gå ur bondbefolkningens händer. En och annan röst höjes även för att staten skulle förvalta ifrågavarande områden av bondskogarna.

Åtskilliga uppgiftslämnare framkasta vid behandlingen av förevarande ämne även den tanken, att det borde undersökas, huruvida ej vissa till bolag försålda skogsområden kunde för bönderna återvinnas genom en reduktion av ett eller annat slag i de fall,

då bondhemmanen för en alltför ringa köpeskilling avhänts skog till sådan omfattning, att ej ens tillräckligt med husbehovsskog finnes kvar å hemmanen. Dessa fall skulle huvudsakligast härröra från en några årtionden tillbaka i tiden liggande period i den norrländska fastighetshandeln.

Erfarenheter och förslag från de olika länen.

Utöver vad i det föregående anförts om verkningarna av bolagens rätt att förvärva till stödskog icke hänförlig skogsmark och om åsikterna i frågan, huru denna skogsmark lämpligast bör disponeras, skall härnedan lämnas en översikt över de erfarenheter och förslag, som i dessa hänseenden framkommit i de särskilda länen.

För **Värmlands län** trädde den norrländska förbudslagen i kraft den 3 maj 1917. De uppgifter, varpå föreliggande redogörelse grundar sig, avgåvos under sommaren 1919. Under den korta tid, som förbudslagen sålunda varit gällande, hade några större erfarenheter angående lagens verkningar givetvis ej kunnat vinnas vid uppgifternas avgivande. Ungefär halva antalet uppgiftslämnare hava av denna anledning ej ingått på ifrågavarande ämne. Bland övriga meddelare äro åsikterna delade. Utsagorna från många av de kommuner, som uttalat sig i frågan, gå i en ganska ogynnsam riktning. Från ej mindre än ett 30-tal kommuner framhålles nämligen, att bolagens rätt att förvärva till stödskog icke hänförlig skogsmark är till skada för den jordbruksidkande befolkningen. Några uttalanden härom må anföras:

"Bolags förvärv av jord och skog är till skada för den jordbrukande befolkningen och bör absolut förbjudas." *(Älvsbacka kommun.)* — "Om de jordbrukare, som sakna tillräckligt med skog, kunde beredas möjlighet att förvärva sådan, skulle detta vara till större gagn för dem själva samt för samhället, än att bolag förvärvar skogsmark." *(Alsters kommun.)* — "Bolagens rätt att förvärva skog kan på intet sätt vara den jordbrukande befolkningen till nytta, utan tvärtom. Orter, där bolagen finge mera insteg, skulle mer och mer bliva avfolkade på grund av bristande existensmöjligheter. Om däremot personer, som visa sig hava intresse för jordbruk, komme i besittning av mindre skogsarealer, vore däremot ingenting att invända." *(Järnskogs kommun.)* — "Att helt förbjuda denna rätt torde i några fall leda till, att hemmanet måste i sin helhet försäljas till bolag eller jobbare, men här ifrågavarande rätt torde dock icke böra tillåtas under andra villkor än att det visas, att bonden för att kunna behålla sin inägojord och därtill nödig skogsmark är beroende av nämnda försäljning. Utan att det visas att ett verkligt sådant behov föreligger, torde försäljningen böra förbjudas." *(Brunskogs kommun.)* — "Erfarenheten på denna ort säger mig, att all rätt för bolag att förvärva mark, utom tomtplats för industriell anläggning, bör i lag förbjudas." *(Norra Råda kommun.)* — "Aktiebolags rätt att äga och besitta stora arealer av landets jordyta är och blir svenska folkets fördärv. All jord — såväl åker som skog — skall ägas av staten eller dennas enskilda medlemmar, men ej av aktiebolag."

(Karlstads landskommun — enligt uppgift avseende förhållandena i allmänhet inom Värmlands län.) — "Till gagn för den jordbrukande befolkningen kan försäljning av skogsmark från hemman knappast sägas vara. Tillfälligt gagn kan visserligen förekomma, men i regel blir det till förfång för en egendom, att ej så mycket skog som möjligt förefinnes." *(Stavnäs kommun.)*

Ett och annat yttrande går dock i annan riktning.

Från *By kommun* framhålles sålunda, att "utan tvivel är bolagens bemälda rätt till ömsesidigt gagn, åtminstone så länge rätten hålles inom vederbörliga gränser", och från *Bro kommun* framhålles att "det är ju naturligt, att bondens inkomstkällor minskas, om skogen säljes från jorden, men den kontanta behållningen, som härmed åstadkommits, har i flera fall upphjälpt lantbruket".

Beträffande frågan, vilka dispositioner skulle vara att förorda för den skogsmark, som utöver stödskogen tillhör hemmanen, har endast ett fåtal uppgiftslämnare några förslag att framföra. I ett uttalande från Silbodals kommun förordas bildande av kommunala skogar. Liknande anordning ifrågasättes i yttrandena från Ransäters och Holmedals kommuner.

Inom **Kopparbergs län** är flertalet uppgiftslämnare av den åsikten, att bolagens rätt att förvärva skogsmark, som icke är stödskog, varit till skada för bondbefolkningen. I uttalanden från 16 kommuner framhålles sålunda, att nämnda rätt måste anses hava fört med sig menliga följder för bondbefolkningens ekonomiska och sociala oberoende. Från 8 kommuner svaras antingen, att bolagen inom dessa kommuner ej begagnat sig av rätten att köpa viss skogsmark, eller att det skett i så ringa utsträckning, att erfarenhet saknas för att kunna avgiva något yttrande. Endast från 3 kommuner säges uttryckligen, att ifrågavarande rätt ej varit till skada för den jordbrukande befolkningen.

Från åtskilliga håll erinras därom, att vid storskiftets genomförande uppdelningen av skogsmarken i hemskog, fäbodskog och utskog skett efter olika grunder, så att från åtskilliga hemman ej kunnat försäljas någon skog till bolag, emedan all skog betecknats som hemskog och fäbodskog, under det att för andra hemman större delen av dem tillhörande skogsmark angivits som utskog. Detta har haft till följd, att från vissa hemman sålts skog i en alltför stor utsträckning, medan andra hemman fortfarande äga omfattande arealer, som ej till någon del få förvärvas av bolag. Storskiftes-handlingarnas växlande benämningar å skogsmarken medför alltså en viss ojämnhet vid tillämpningen av bestämmelserna i förbudslagens 3 §.

Av de talrika, synnerligen utförliga uttalandena från Kopparbergs län skola några här återgivas.

"Förbudslagen har till övervägande del varit till gagn för den jordbrukande befolkningen, har ej försvårat denna folkklass' utkomstmöjligheter, och synes för närvarande inga skäl kunna framdragas, som tala för dess upphävande, om ock vissa jämkningar eller mindre ändringar i densamma tid efter annan finnas önskvärda." *(Hushållningssällskapets sekreterare.)* — "Bola-

gens rätt att fortfarande förvärva hemmanens skogsmark utöver stödskogen kan icke vara till gagn för den jordbrukande befolkningen, utan torde denna rätt vara ägnad att för framtiden minska böndernas utkomstmöjligheter." *(Vårmhus kommun.)* — "Det är bäst för hemmanens bestånd, om all skogsmark får tillhöra stamfastigheten som förut, ty då kan den årliga återväxten av skog beräknas betydligt högre och blir det följaktligen lättare för ägaren att fylla den förekommande bristen vid dåliga skördar." *(Malungs kommun.)* — "Några bolagsförvärv av icke-stödskog ha knappast förekommit efter förbudslagens ikraftträdande, även om man med stödskog menar all skog, som i storskifteshandlingarna icke betecknas med namnet utskog. Genom detta benämningssätt få en del hemman all sin skog betraktad som stödskog, under det att andra, där mer än halva skogen benämnes utskog, få stödskogen ganska inskränkt. Ursprungligen var det väl meningen, att hemmanen tilldelad skog skulle utgöra stödskog, och med de dåliga skogsmarker, som här äro, är det nog till största gagn för befolkningen, om detta kunde bibehållas." *(Lima kommun.)* — "Vissa av socknens skifteslag hava bekommit allenast hemskog och fäbodskog. Då denna skog enligt förordningen räknas som stödskog, vilken icke får av bolag förvärvas, följer därav, att vissa bönder icke få sälja skogsmark till bolagen, under det andra, som äga jord i skifteslag, vilka tilldelats utskog, äga rätt att sälja den sistnämnda skogen till bolag. Utskogen hava nog bolagen redan till största delen förvärvat." *(Leksands kommun.)*

Bland uttalandena finnas även några, som framhålla motsatta synpunkter och bland annat erinra om att det är tack vare trävaruindustrien och bolagen, som böndernas skogar erhållit sitt nuvarande stora värde. Tillika framhålles, att, då bolagen förvalta skogskapitalet med större omsikt än bönderna, det vore klokt att låta bolagen i all möjlig mån förvärva skog.

"Utskogsskiften hava av bolagen icke förvärvats i avsevärd utsträckning; de äro ej heller av den vikt, att genom deras försäljning men uppstått för den jordbrukande befolkningen. Tvärtom finnas exempel på, att bolag inköpt dylika skiften för genomförande av rationellare dikningsåtgärder å sina marker." *(Transtrands kommun och landsfiskalsdistrikt.)* — "Numera, då varje skogsägare bättre känner värdet av sin skogsmark, torde denna rätt för bolagen ej vara till skada för den jordbrukande befolkningen, men den medför en välbehövlig konkurrens gent emot enskilda skogsspekulanter." *(En f. d. jordbrukskonsulent.)* — "Beror alldeles på den användning köpeskillingen fått i bondehänder. Utskogarna kunna ej sägas hava någon betydelse för jordbruket som sådant, då utskogar, på vilka odlingsmöjligheter finnas, ej få förvärvas av bolag i Kopparbergs län. Genom uppkomsten av större uthålliga skogsbruk i orten, blir tillgången på arbetsförtjänst jämnare." *(Stora Kopparbergs Bergslags aktiebolag.)*

Jämte det att uppgiftslämnarna i regel framhålla, att bolagen ej böra äga rätt att förvärva någon del av bondhemmanens skogar, erinras även om att det likväl understundom för bönderna kan vara önskligt att på grund av ekonomiskt trångmål eller andra orsaker avyttra skogsmark. Under sådana förhållanden, säges det, böra bolagen medgivas avverkningsrätt för några år å bondhemmanen. En annan utväg, som ofta framhålles, är, att kommunerna böra förvärva den skog, som ej kan anses behövlig för hemmanens bestånd, och att av den av kommunerna inköpta skogen skulle bildas kommunallmänningar.

"Man kan ej säga, att bolagens skogsköp varit enbart till gagn för bönderna. Numera äga dessa väl begrepp om sina skogars värde, så att sådana köp, som förut förekommit, ej torde vara möjliga, men får bonden hastigt för mycket reda penningar, är det fara, att han vill slå på stort och penningarna försvinna. Att en sådan rätt (nämligen för bolagen att köpa icke-stödskog) skulle minska bondens utkomstmöjligheter, kan man ej säga, ty bolagens skogar skötas i allmänhet bra och på arbete i dem har bonden utkomst. Böndernas ekonomiska välstånd och sociala oberoende torde dock lida därav, ty när skogen är såld, ha de efterkommande ofta ej så mycket att hämta. Ett par tusen eller så blir ej mycket, när det skall delas mellan flera. Funnes då skogen kvar, vore det något, vilket man ej tillgrepe så fort som reda penningar. En rätt för bolagen att på vissa år köpa endast avverkningsrätten med skyldighet att vid avträdandet hava marken fullt kulturberedd, torde därför vara att föredraga." *(Landsfiskalen i Järna distrikt.)* — "Kunde jordbrukarna enas om att avsätta sådana skogar helt eller delvis till sockenallmänningar, bleve efterkommande generationer bättre tillgodosedda." *(En f. d. jordbrukskonsulent.)* — "En dylik rätt (nämligen för bolagen att köpa icke-stödskog) torde aldrig kunna bliva till gagn för den jordbrukande befolkningen, alldenstund alla här förekommande hemman till följd av sin ringa areal och andra förhållanden äro, för att kunna giva brukaren nödig bärgning, i behov av hela sin skogsmark. Tvingas en hemmansägare av olika omständigheter att försälja skogsmark, synes det böra vara så anordnat, att han kan göra försäljningen till kommunen eller annan lämplig korporation, under förbehåll likväl om rätt för säljaren att inom viss tid återförvärva det försålda." *(Landsfiskalen i Svärdsjö distrikt.)* — "För jordbruket är det bäst, att skogen sammanhör med jorden. Men en stor del småbrukare avverka sina skogsskiften så hårt, att deras efterkommande på långa tider icke kunna få någon avkastning från skogen, ej ens till husbehov. Bäst vore om skogen stode under offentlig kontroll för att motverka skövling." *(Landsfiskalen i Mora distrikt.)* — "Bolagens rätt att förvärva hemmanens skogsmark som ej är stödskog kan anses hava minskat jordbrukarebefolkningens utkomstmöjligheter. På grund av att jordbruket här på orten för att kunna äga bestånd behöver skogsmarken, borde den ej få förvärvas av bolag. Då jordbrukarna av omständigheterna nödgas avhända sig skogsmarker, borde dessa i stället inköpas av kommunen, med förbehåll för jordägarna om rätt att återförvärva desamma." *(Envikens kommun.)*

Från **Gävleborgs län** gå svaren från komunerna, på ett par undantag när, samtliga ut därpå, att bolagens rätt att förvärva skogsmark, som icke är stödskog, ej är till gagn för den jordbruksidkande befolkningen. Av andra uppgiftslämnare framhållas dock andra synpunkter. Följande uttalanden må återgivas:

Hushållningssällskapets förvaltningsutskott yttrar: "Den skog, utöver stödskog, som tillkommer hemmanen inom vissa socknar i detta län, torde i allmänhet vara av så ringa omfattning, att dess avhändande icke kan inverka i vare sig ena eller andra riktningen, då kvarvarande skog ändock blir fullt tillräcklig."

Odlingsrådet hyser vissa betänkligheter mot ifrågavarande bestämmelse i förbudslagen och anför: "Nämnda rätt för bolagen har onekligen under en tid varit till gagn för den jordbruksidkande befolkningen, i det att genom rask omsättning av skogarna den beretts goda inkomstmöjligheter. Dessa försäljningar minska dock för framtiden befolkningens välstånd och gör densammas utkomstmöjligheter och oberoende otryggare. Om genom lagstiftningen nu nämnda förhållanden allt fortfarande så ordnas, att jordbruket i Norrland icke kan undandragas det stöd i form av skog, vilket är nödvändigt för att den jordbruksidkande befolkningen skall kunna upprätthålla sitt välstånd, synes ingenting finnas att invända emot att bolag allt fortfarande förvärva

och innehava den skog, som ej är nödig till jordbrukets stöd, för såvitt bolagen visa sig äga vilja och förmåga att rationellt handhava skogsskötseln."

Jordbrukskonsulenten i Ljusdal anser, "att den enskildes ekonomiska välstånd och sociala oberoende ej skulle äventyras eller förminskas, genom att bönderna hade mindre skogsarealer. Att jordbrukarna mera hänvisas till de möjligheter, jordbruken kunna bjuda, vore vid sådant förhållande självklart, men detta torde i ingen mån vara till nackdel för det allmänna intresset". — *Vandringsrättaren i Skogs kommun* yttrar: "Frågan kan besvaras med både ja och nej. Det som varit till skada för den ena kan hava varit till gagn för den andra, beroende på hemmansinnehavarens förmåga att med det lösgjorda kapitalet av skogen förbättra sin lanthushållning, sitt jordbruk och sina byggnader. Då det lösgjorda kapitalet ej kommer egendomen till nytta, måste det givetvis minska den ekonomiska utkomstmöjligheten för den framtida jordbruksbefolkningen."

Från *Arbrå kommun* meddelas: "Bolagens förvärv av skogsmark hava å vår ort icke förekommit i sådan utsträckning, att det kan anses minska den jordbruksidkande befolkningens utkomstmöjligheter, och torde numera den jordbrukande allmänheten tillfullo uppskatta värdet av att äga skogsmark, vadan avyttring av dylik icke torde förekomma i oträngda fall."

Nu återgivna uttalanden ställa sig ej avvisande mot bolagens rätt att förvärva skogsmark, som icke är stödskog för bondhemmanen. Dylika uttalanden äro dock ej många. I regel gå uppgiftslämnarnas åsikter i motsatt riktning, framförallt, såsom ovan framhållits, de som komma till synes i uttalandena från kommunerna. Efterföljande yttranden utgöra exempel härå.

"Ehuru bolagen endast i få fall använt sig av rätten att förvärva hemmanens skogsmark utöver stödskogen, torde kunna påstås, att de inträffade fallen icke varit till gagn för den jordbrukande befolkningen utan snarare minskat dess ekonomiska välstånd, emedan inägojorden i skogsbygder är obetydlig till areal och i allmänhet frostländig, varför bönderna i dessa trakter årligen behöva stöd av inkomsten från skogen. Försäljes denna på en gång, decimeras erhållna medel vanligen hastigt. Bättre är att erhålla en årlig inkomst genom försäljning av trävaror till bolagen." *(F. d. förste lantmätare i länet.)* — I denna ort, där jordbruken i allmänhet äro jämförelsevis små, hava jordbrukarnas förmögenhetsvillkor bestämts av skogen. Genom att bolagen äga rätt att fortfarande förvärva skogsmarker, synes det mig att böndernas ekonomiska välstånd försvagas, trots att bolagen genom avverkningarna bereda tillfällen till arbetsförtjänster." *(Landsfiskalen i Hanebo distrikt.)* — "I den mån mark frånsäljes ett hemman, blir det svårare för de efterkommande att sköta och besitta hemmanet. Ty i många fall är det på grund av hemmanens sämre jord eller avlägsna belägenhet från avsättningsorter, som de fått större skogsarealer, och då är det nödvändigt att äga mer stödskog till hemmanet." *(Njutångers kommun.)* — "Det är en allmän åsikt, att det är högst skadligt att bortsälja skogsmarken från hemmanet, vilket kommer att för framtiden minska den jordbruksidkande befolkningens utkomstmöjligheter. Tillika bör en effektiv kontroll vid avverkningarna utövas, så att återväxten icke äventyras, såsom nu ofta sker, i synnerhet där skogsspekulanterna driva avverkningar." *(Harmångers kommun.)*

I fråga om den lämpliga dispositionen av böndernas ifrågavarande skogsmark ifrågasättes oftast bildande av allmänningar. Härom säges exempelvis följande:

"Fördelaktigast vore, att överloppsmarken köptes av kommunen, men då redan de allra flesta skogar äro skiftade, torde denna fråga vara för sent väckt." *(F. d. förste lantmätare i länet.)* — "Rätten att i Norrland avyttra skogsmark från hemmanen bör i lag begränsas därhän,

att varje hemmansägare och lägenhetsägare besitter fullt tillräcklig skogsmark. Överloppsmarkerna borde måhända förvandlas till sockenallmänningar, därifrån skogsprodukter kunde avyttras till sockenmännens gemensamma nytta." *(Jordbrukskonsulenten i Gävle.)* — "Bolagen böra icke erhålla rätt att ytterligare lägga under sig skogsmarker i annan mån än det för deras skiftens avrundning eller för bevakningshänsyn kan vara önskvärt. Staten bör inköpa dylika skogsmarker." *(Landsfiskalen i Mo distrikt.)* — "En inskränkning sålunda, att bolagen allenast finge åt sig upplåtna avverkningsrätter på kort tid, skulle för hemmansägarna verka i fördelaktig riktning." *(Landsfiskalen i Hanebo distrikt.)* — "Det hade nog kanske varit att föredraga, om bolagen fått rätt att endast förvärva avverkningsrätt på högst 20 à 25 år. Skogsgrunden borde aldrig få skiljas från hemmanen, ty finns den kvar, kan en kommande generation få gott av dess produkter." *(Landsfiskalen i Norrbo distrikt.)*

Från de kommuner inom **Västernorrlands län**, vilka avgivit uttalanden i förevarande fråga, anföres med fullständig samstämmighet, att bolagens rätt till förvärv av hemmanens skogsmark, som icke är stödskog, medför sociala och ekonomiska olägenheter, och att denna bolagens rätt därför bör försvinna. God tillgång på skog är till fördel för hemmanens förbättring till såväl jord som byggnader. Om hemmanet äger rikligt med skog, underlättas hemmanets klyvning vid arvsskifte; då finnes möjlighet till nyodlingar, och då kan timmer erhållas för byggandet av nya gårdar.

"Sådan rätt (nämligen för bolagen att köpa icke-stödskog) har aldrig gagnat den jordbrukande befolkningen. Bäst är, att jordbrukaren får äga och disponera över hemmanets skogsmark, när den, såsom här på orten, i regel ej överstiger 300 tunnland." *(Boteå kommun.)* — "Att bolagen köpt icke-stödskog har i högst få fall förekommit och är icke heller önskvärt. Ha bönderna någon skog utöver stödskog, är detta till stor fördel för hemmanens förbättring samt då hemmanen skola skiftas mellan barnen, dels för betalande av utlösen av arvingar, dels för uppförande av nya gårdar, dels för bekostande av hemmanens klyvningar och nyodlingar, som draga stora kostnader. Med avkastning från dylik skog kan detta lättare åstadkommas och bidraga till utveckling av nya jordbruk och bibehållande och förökande av den självständiga bondestammen; och bör sådan skog vid hemmanen bibehållas." *(Fjällsjö kommun.)* — "Bolagens rätt att fortfarande förvärva hemmanens skogsmark torde utan tvivel vara ägnat att för framtiden minska den jordbrukande befolkningens ekonomiska välstånd; och då det beträffande dessa skogar i de flesta fall finnes möjlighet till nyodlingar, skulle uppdelning till flera självständiga jordbruk med husbehovs- och stödskog främjas." *(Borgsjö kommun.)*

Liknande uttalanden föreligga från många andra kommuner. Liksom inom övriga län hava länets jordbrukskonsulenter uttalat en uppfattning, som i viss mån avviker från den, som i allmänhet kommer till synes i yttrandena från kommunerna. Jordbrukskonsulenterna betona sålunda, att jordbruket kan i högre grad, än vad i allmänhet synes vara den gängse meningen, giva jordbrukarna deras utkomst, därest jordens skötsel bedrives mera intensivt.

"Ett hemman med endast stödskog ger naturligtvis sin ägare en betydligt svagare ekonomisk ryggrad, men driver honom oftast att bättre tillvarataga jordbrukets avkastning. Ett sådant hemman är även lättare för den ekonomiskt svagare jordbrukaren att inköpa eller övertaga från för-

äldrar och syskon. Bolagen skulle nog i stor utsträckning vilja sälja sina jordbruksegendomar på grund av svårigheter med arrendatorer och vanhävdslag, om de blott finge avstå obetydligt med skog. Det är naturligtvis även lyckligare för jordbruket, om så kunde ske, så att åkerjorden kommer i den enskildes hand. Skogen sköta bolagen i regel bättre än den enskilde." *(Jordbrukskonsulenten för Medelpad.)* — "Dylika i enskild ägo befintliga 'överloppsskogar' torde för närvarande inom distriktet finnas i så ringa omfattning, att deras framtida äganderättsförhållanden spela en liten roll. Om det finnes odlingslägenheter (t. ex. mossar) på eller i omedelbart grannskap av ifrågavarande överloppsskogar eller respektive stamhemman, minskas befolkningens utkomstmöjligheter genom skogsköpen i fråga, men detta torde sällan vara fallet. Skogsmarker med odlingslägen borde inköpas av staten, som jämväl även borde beredas tillfälle att i övriga fall avgöra, huruvida markerna i fråga passa till kronoparker. I högsta grad oklokt vore att utestänga bolagen såsom köpare men tillåta enskilda affärsmän och jobbare att lägga sig till med dem. Helst borde den sista kategorien av köpare utestängas t. ex. genom fordran på att uthållighetsbruk enligt moderna forstliga principer måste bedrivas på ifrågavarande skogar. Bolagsköpen ha minskat några bondsläkters förmögenhetsförhållanden, till följd av värdestegringen av skogen, men för jordbruksbefolkningen för övrigt ha köpen snarare varit till nytta än till skada." *(Jordbrukskonsulenten i norra konsulentdistriktet.)*

Beträffande dispositionen av den skogsmark, varom här är fråga, inskränka sig uppgiftslämnarna i allmänhet till att föreslå, att skogsmarken ej skulle få frånsäljas bondhemmanen. Bolagen skulle endast äga rätt att förvärva avverkningsrätter till skogstillgångarna under ett visst antal år. Från ett och annat håll föreslås bildandet av skogsallmänningar av de bondskogar, som ej äro behövliga till stödskog.

"Det vore ett bra sätt om, för att jordbruksbefolkningen skulle räddas från undergång, varje socken tilldelades s. k. skogsallmänningar. För det första skulle all prästbol tillhörig skogsmark göras till sockenallmänningar. För det andra skulle alla, som hava för mycken stödskog, avstå skogsmark till allmänning." *(Tynderö kommun.)* — "Bolagens rätt att förvärva hemmans skogsmark utöver stödskogen anses vara till skada för den jordbrukande befolkningen, emedan den jordbrukare, som har god skogstillgång, i regel också driver sitt jordbruk bättre än den som har ringa skogstillgång." *(Attmars kommun.)* — "Bolagens rätt att med äganderätt förvärva hemmanens skogsmark kan icke vara till gagn för den jordbrukande befolkningen, utan böra bolagen endast få förvärva avverkningsrätt till hemmanens växande skog, då generation efter generation kan hava möjlighet att få avyttra skog i mån av tillväxt." *(Sättna socken.)* — "Det är knappt troligt, att det är till de självägande böndernas bästa, att bolagen erhålla rätt att för evärdlig tid förvärva mera skogsmark än vad de nu innehava." *(Gideå kommun.)*

Uttalandena från **Jämtlands län** giva vid handen, att i de kommuner, där man har någon erfarenhet om tillämpningen av § 3 i förbudslagen, har man i allmänhet kommit till den uppfattningen, att bolagens rätt att förvärva bondhemmanens skogsmark utöver stödskogen icke varit till gagn för den jordbruksidkande befolkningen. Från en och annan kommun anföres emellertid, att bolagen i mycket ringa utsträckning inom kommunen begagnat sig av ifrågavarande rätt, varför erfarenhet saknas för frågans besvarande. Några uttalanden må återgivas:

"Bolagens rätt att förvärva hemmanens skogsmarker har i ringa grad blivit utnyttjad, beroende på säljarnas obenägenhet härför. Å andra sidan framhålles inom nämnden stora betänkligheter mot ett totalförbud för bolagen att förvärva sådana skogsmarker, som icke äro tjänliga för odling." *(Ströms kommun.)* — "Bolagen borde icke äga rätt att förvärva skogsmarken, emedan den självägande jordbruksbefolkningens självständighet och oberoende äventyras. Skogsmarken bör vid hemmanens styckning tillfalla ägolotterna." *(Sundsjö kommun.)* — "Bolagens förvärv av skogsmark minskar den jordbrukande befolkningens oberoende och verkar tryckande för närboende, ty bolagen vilja gärna lägga ny mark under sig och utvidga sitt område, där de en gång kommit in, och locka behövande att sälja för höga pris." *(Mörsils kommun.)*

Beträffande den önskliga dispositionen av ifrågavarande områden av bondskogarna uttalar man sig på många håll för bildande av allmänningsskogar.

"Önskvärt vore, att stödskog ej alls finge frånstyckas hemmanen, men om så av en eller annan anledning måste ske, torde lagstiftningen lämpligen böra avvägas så, att företräde för hemman eller sammanslutningar av dylika förefinnes att inköpa dylik skog för bildande av allmänningsskogar, framför bolag eller jobbare." *(Lits kommun.)* — "Det förordas bildandet av kommunallmänningar, underlättat genom erhållande av förmånliga statslån, så att avkastningen av skogarna kommer det samhälle till godo, där de äro belägna." *(Mörsils kommun.)* — "Skogsmarker med växande skog bör för framtiden säkras i hemmansägarnes och jordbrukarnes ägo. Utan tillräcklig husbehovsskog och stödskog kan icke den jordbrukande befolkningens välstånd och sociala oberoende bestå." *(Tännäs kommun.)*

De från **Västerbottens län** inkomna svaren på frågan, huruvida bolagens rätt att förvärva skogsmark utöver stödskogen varit till gagn för den jordbrukande befolkningen, hava i ungefär lika stor utsträckning gått i jakande som nekande riktning, en ganska anmärkningsvärd omständighet, då man i flertalet uttalanden från de i det föregående behandlade länen möter mindre gynnsamma erfarenheter om bolagens ifrågavarande jordförvärv.

Antalet mera ingående uttalanden i förevarande frågepunkt äro från Västerbottens län ej heller, i motsats till vad fallet är inom förut berörda län, särdeles stort. Det i frågan behandlade ämnet synes över huvud taget ej haft större intresse eller aktualitet för meddelarna inom Västerbottens län.

De av hushållningssällskapets förvaltningsutskott utsedda kommitterade äro att räkna till dem, som förmena, att tillämpningen av ifrågavarande lagbestämmelse om rätt för bolagen att köpa skog, som icke är stödskog, visat övervägande skadliga verkningar. Därjämte framhålles "önskvärdheten av att det på ett skärpt sätt sörjes för att de större odlingsbara markerna, särskilt myrarna, med nödigt tillbehör av husbehovsskog stanna i den jordbrukande befolkningens ägo".

Även *odlingsrådet* anför vissa betänkligheter: "Ehuru sådana förvärv i vissa fall kunnat gagna den enskilde säljaren, torde de dock för framtiden inverka menligt på

den jordbrukande befolkningens utkomstmöjligheter, särskilt när odlingsvärdig mark i avsevärd omfattning ingått i förvärven."

På åtskilliga håll har man emellertid ingenting att invända mot bolagens rätt att förvärva viss del av bondhemmanens skogsmarker, såsom framgår av nedanstående uttalanden.

"Rättigheten att köpa icke-stödskog har hittills ej på något sätt verkat hämmande på utkomstmöjligheterna, det ekonomiska välståndet och sociala oberoendet. För den närmaste framtiden är ej heller sådant att befara." *(Landsfiskalen i Åsele distrikt.)* — "Bolagens rätt att köpa icke-stödskog kan anses hava varit till gagn för jordbruk i skogsbygderna, där skogsarealen i allmänhet är synnerligen stor." *(Burträsks kommun.)* — "Måste anses hava varit till gagn åtminstone för den närvarande generationen. Huru det i framtiden kan ställa sig, torde ytterst bero på utvecklingsmöjligheterna hos jordbruket i varje särskilt fall. I de fall, då endast ringa areal odlingsbar mark förefinnes, måste gagnet anses ovedersägligt, men, där god tillgång på odlingsmark är för handen och otvivelaktigt i framtiden kommer att utnyttjas till jordbruk, är påtagligt att hela skogsarealen bort förbliva vid hemmanet." *(Landsfiskalen i Burträsks distrikt.)* — "Denna bolagens rätt tror jag är av mindre betydelse, då bönderna i allmänhet hava en mycket god uppfattning om skogens värde. Mig veterligt har under de senaste åren icke någon försäljning av skogsmark ägt rum." *(Stensele kommun.)*

I yttrandena hava framställts en del olika förslag, huruledes ifrågavarande skogstillgångar lämpligast böra förvaltas. En och annan uppgiftslämnare har också erinrat om önskvärdheten därav, att till de bondhemman, som på sin tid avhänt sig alltför stora skogsarealer till förfång för hemmanens framtida bestånd och bondbefolkningens ekonomiska självständighet, måtte återförvärvas skogsmark i erforderlig utsträckning.

"Här är allmänhetens mening den, att för vem det vara må, som ej är jordbrukare, jordbruksarbetare eller hantverkare, stats- eller kommunaltjänsteman, borde det vara förbjudet att förvärva skogsmark vare sig med tillhjälp av ägostyckningslagen eller eljest, på det att vidare hinder, än som genom ägostyckningslagen redan uppstått, ej må ligga i vägen för jordbrukets framtida utveckling genom nyodling å utmark och därmed följande hemmansklyvningar i enlighet med skiftesstadgan. En lagstiftning i sådan riktning, alltså med upphävande av ägostyckningslagen men införande i stället av expropriationsförfarande för bildande av egna hem och småbruk, där så i nödfall kunde prövas behövligt och skäligt, torde därför måhända bäst främja den jordbrukande befolkningens trevnad, framtida tillväxt och välstånd samt innebära den bästa dispositionen av all den skogsmark, som är hemmanen tilldelad." *(Landsfiskalen i Bygdeå distrikt.)* — "Det torde för den jordbrukande befolkningen vara lyckligast, om hemmanens skogsmark för framtiden stannar i denna befolknings ägo. Det borde också på officiell väg göras något för att underlätta bondeklassens återförvärv av skogsmark, som den på ett tidigare skede frånhänt sig." *(En jordbrukskonsulent.)* — "För jordbrukarna synes det vara lyckligast, om hemmanens skogsmark för framtiden stannar i denna befolknings ägo. Önskvärt vore, om från myndigheternas sida något gjordes för att underlätta bondeklassens återförvärv av skogsmark, som den förut avhänt sig." *(Landsfiskalen i Umeå distrikt.)*

Från **Norrbottens län** finnes föga att anföra i förevarande fråga. Flertalet upp-

giftslämnare hava ej yttrat sig i ämnet. De uttalanden, som föreligga, gå i olika riktningar. Tvenne mera utförliga yttranden må återgivas:

"Denna fråga är mycket svår att besvara, emedan det är så många olikheter. Att bolagen icke få förvärva hemman eller hemmansskog är nog bra och nyttigt, men då den enskilde skogsspekulanten får köpa skog eller skogshemman, är denne i allmänhet större skogsskövlare än bolagen, beroende på att bolagen se på framtiden, den enskilde på en snar vinst. Huruvida det ena eller det andra förbättrar eller försämrar befolkningens utkomstmöjligheter är ej gott att bedöma. Helt naturligt är det en nationalvinst då skogen kan vårdas för framtiden, den må ligga i vems hand det vara må, och medför hjälp för framtiden till allmänhetens utkomst. Där skogen skövlas, blir det genast en ökad inkomstmöjlighet för de närliggande i ökad arbetsförtjänst, men huru sådant ställer sig i framtiden är ej gott att förutspå." *(Älvsby kommun.)* — "Av den anledning att bonden för betalande av sina skulder merendels varit i behov att försälja sin skog till bolagen synes detta hava varit till gagn för honom, men om detta i framtiden bliver förhållandet, torde vara ovisst eller svårt att nu bedöma." *(Råneå kommun.)*

BILAGOR.

Frågeformulär A.

Frågor:

1.

Har det — enligt Eder erfarenhet eller enligt upplysningar, som kunnat av Eder anskaffas — under de senaste årtiondena förekommit, att självägande bönder eller andra jordägare sålt sina hemman eller egendomar till

A. bolag[1] såsom a. trävarubolag; b. andra industribolag; c. jordstyckningsbolag; d. jordbruksbolag; e. andra bolag?

B. enskilda köpare, icke tillhörande den verkligt jordbruksidkande befolkningen, såsom a. köpare av skog för industriella ändamål; b. skogsspekulanter; c. jordstyckningsspekulanter; d. personer, som avse att göra sig vinst genom beräknad hastig prisstegring å fastigheten eller genom realisation av gröda och inventarier ("jobbare"); e. andra enskilda personer, vilka köpa egendomar såsom kapitalplacering eller för nöjesändamål eller för att säkerställa sig tillgång på livsmedel eller för andra dylika ändamål?

Anm. Vid besvarandet av förevarande fråga torde det angivas, i vilken utsträckning sådana försäljningar förekommit och om jord i mera avsevärd omfattning på detta sätt gått ur den verkliga jordbrukareklassens ägo, varjämte det tillika torde uppgivas, om de ifrågavarande fastighetsförsäljningarna företrädesvis ägt rum under tiden före kriget eller företrädesvis under krisåren eller om de försiggått såväl före som under kristiden. Därest dessa förhållanden ställt sig olika, allt eftersom köparna tillhört de olika, ovan uppräknade kategorierna lämnas i svaret även meddelande härom.

2.

Har jord, som på sätt i föregående fråga nämnes under de senaste årtiondena

[1] Med bolag avses i detta formulär ej blott aktiebolag och handelsbolag utan även föreningar för ekonomisk verksamhet.

frångått den verkliga jordbrukareklassen, tills dato stannat i köparnas ägo, eller har den genom nya försäljningar åter kommit i verkliga jordbrukares händer?

Anm. Denna fråga besvaras — om förhållandena därtill föranleda — särskilt för vart och ett av de i första frågepunkten uppräknade slagen av köpare.

3.

Hava de i första frågepunkten berörda fastighetsförsäljningarna företrädesvis omfattat större egendomar (herrgårdar) eller mindre jordbruksfastigheter (bondgårdar) eller båda dessa slag av fastigheter?

4.

Därest bondgårdar sålts på sätt i första frågepunkten angivits, vilka hava de vanligaste orsakerna till dessa försäljningar varit?

Sådana orsaker äro exempelvis följande: a. ekonomiska svårigheter; b. svårigheter att få arbetskraft; c. hög ålder och saknad av närskylda arvingar; d. ledsnad vid jordbruket, önskan att flytta till stad eller annat liknande samhälle o. s. v.; e. högt erbjudet pris å hemmanet och avsikt att slå sig till ro med det erhållna kapitalet; f. högt erbjudet pris och spekulativ uträkning att vid fallande konjunkturer köpa ett annat jordbruk; g. avsikt att omedelbart inköpa jordbruk å annan plats?

Anm. Därest orsakerna, såsom sannolikt är, varit olika före och under kristiden, torde detta angivas.

5.

Är det vanligt, att bondgårdar — under hand eller på offentlig auktion — sålts till bolag, spekulanter och dylika personer i sammanhang med arvskiften?

(Ett antal speciella frågor, som beröra arvskiftessedvänjorna, äro upptagna på särskilt frågeformulär (C) och besvaras därstädes.)

6.

Därest större egendomar (herrgårdar) sålts på sätt i första frågepunkten angivits, vilka hava de vanligaste orsakerna till dessa försäljningar varit?

(Se anvisningarna under frågan n:r 4.)

7.

Medan det i föregående frågepunkter varit tal om försäljningar av hela jordbruksfastigheter, så frågas nu, om det har förekommit, att självägande bönder genom ägo-

styckning eller jordavsöndring frånsålt delar av sina gårdar — såsom skogsskiften, inägoområden, öar i skärgården o. s. v. — till de i första frågepunkten omnämnda slagen av köpare?

Om så varit fallet, torde upplysning lämnas angående vilka köpare, som härvid företrädesvis förekommit, samt orsakerna till ifrågavarande försäljningar.

8.

Beträffande följderna för jordbruket och skogsskötseln av böndernas och andra jordägares här ovan omförmälda fastighetsförsäljningar begäras upplysningar i följande hänseenden:

A. Har jordbrukets skötsel försämrats eller förbättrats, när fastigheterna övergått i händerna på a. bolag; b. enskilda industriidkare; c. skogsspekulanter; d. andra enskilda personer, som avses i första frågepunkten under B. e.?

B. Har synnerlig vanhävd av jordbruket förekommit, sedan fastigheterna kommit i händerna på a. bolag eller enskilda industriidkare; b. skogsspekulanter eller jobbare; och på vad sätt har vanhävden i sådant fall kommit till uttryck (jord lämnats utan annat bruk än att växande foder avbärgats, kreatur och gröda försålts, byggnader vanvårdats o. s. v.)?

C. Har skogsskötseln försämrats eller förbättrats, när fastigheterna övergått i händerna på a. bolag; b. enskilda industriidkare?

D. Har uppenbar skogsskövling förekommit, när fastigheterna förvärvats av a. bolag eller enskilda industriidkare; b. skogsspekulanter eller jobbare?

Anm. Ovanstående frågor torde besvaras så noggrant som möjligt med särskiljande, på sätt i frågorna begäres, mellan bolag och enskilda köpare samt med upplysningar, i vad mån förhållandena ställt sig olika före kriget och under krisåren.

9.

Huru utfaller en jämförelse mellan skötseln av å ena sidan bolagens och å andra sidan de enskilda spekulanternas fastigheter beträffande: a. jordbruket; b. skogsvården?

10.

Hava genom industriens jordförvärv de kvarvarande självvägande böndernas utkomstmöjligheter och ekonomiska välstånd i allmänhet förbättrats exempelvis genom ökade tillfällen till skogsarbeten vintertiden och till andra extra arbeten eller genom ökade avsättningsmöjligheter till industribefolkningen?

Har å andra sidan genom dessa jordförvärv de kvarvarande böndernas utkomst-

möjligheter och ekonomiska välstånd i allmänhet försämrats och i så fall i vilka hänseenden (svårighet att samarbeta med bolagen och deras arrendatorer, beroende av bolagens prissättningar m. m.)?

11.

Kan det antagas, att bolagens resp. de enskilda skogsspekulanternas och jobbarnas jordförvärv inverkat på de sociala förhållandena bland lantbefolkningen i orten?

(Hava dessa jordförvärv mer eller mindre skapat vantrevnad bland lantbefolkningen? Hava bönderna råkat i större beroende? Har jobbarnas föredöme verkat demoraliserande på bönderna? Har det sedliga tillståndet bland lantbefolkningen i orten försämrats eller förbättrats genom industriens uppkomst och tillväxt, och i sådant fall i vilka riktningar? Har den gamla allmogekulturen påverkats och förändrats? o. s. v.)

12.

A. Huru stor ungefärlig areal medelgod odlad jord kan i orten en bonde med medelstor familj anses behöva för att av jordbruket erhålla nödtorftig bärgning utan att i nämnvärd mån behöva anlita biförtjänster: a. under förutsättning att husbehovsskog för jordbruket finnes; b. om husbehovsskog ej finnes?

(Inkomst av egen skog, fiske och hemslöjd räknas härvid ej som biförtjänster.)

B. Huru stor ungefärlig areal med medelgod skog beväxt mark i förhållande till arealen inägojord anses erforderlig för vidmakthållande av ett självständigt jordbruk i orten?

13.

Vilka erfarenheter hava hittills vunnits om ägostycknings- och jordavsöndringslagarnas tillämpning?

Vid svar å denna fråga torde särskilt angivas: a. om självägande bönder avstyckat och försålt så mycket skogsmark, att den skog, som återstått, blivit otillräcklig såsom stödskog för hemmansbruket; b. om benägenhet förefunnits hos bolag, industriidkare och spekulanter att avstycka och försälja sina fastigheters inägojord, och om tillräcklig husbehovsskog och odlingsmark samt erforderlig betesrätt åtföljt på detta sätt utstyckad jordbruksjord; c. om bönder frånsålt delar av sina inägor på ett sådant sätt, att gårdsbruket skadats; d. om jordstyckningsbolag eller andra jordstyckningsspekulanter styckat egendomar på ett sätt, som uppenbarligen icke varit överensstämmande med grunderna för en sund jorddelning; e. om bönder eller andra jordägare eljest styckat sina fastigheter på ett sätt, som varit till skada för jordbruket eller skogsbruket eller i andra hänseenden.

Frågeformulär B.

Frågor:

1.

Hava efter förbudslagens ikraftträdande sådana fastigheter, som bolag enligt denna lag icke äro berättigade att förvärva, blivit inköpta av styrelsemedlemmar, tjänstemän eller andra befattningshavare hos bolag eller eljest under sådana förhållanden, att inköpet kan antagas hava skett för ett bolags räkning?[1]

I händelse så skett, torde om möjligt antalet fall uppgivas ävensom de omständigheter, på vilka det gjorda antagandet stödjes.

2.

Har det — enligt Eder erfarenhet eller enligt upplysningar, som kunnat av Eder inhämtas — under de senaste årtiondena i andra fall, än i frågan 1 sägs, förekommit, att självvägande bönder eller andra jordägare sålt sina hemman eller egendomar till enskilda köpare, icke tillhörande den verkligt jordbruksidkande befolkningen, såsom a. köpare av skog för industriella ändamål; b. skogsspekulanter; c. jordstyckningsspekulanter; d. personer som avse att göra sig vinst genom beräknad hastig prisstegring å fastigheten eller genom realisation av gröda och inventarier ("jobbare"); e. andra enskilda personer, vilka köpa egendomar såsom kapitalplacering eller för nöjesändamål eller för att säkerställa sig tillgång på livsmedel eller för andra dylika ändamål?

Anm. Vid besvarandet av förevarande fråga torde det angivas i vilken utsträckning sådana försäljningar förekommit och om jord i mera avsevärd omfattning på detta sätt gått ur den verkliga jordbrukareklassens ägo. Tillika torde uppgivas, om de ifrågavarande fastighetsförsäljningarna företrädesvis ägt rum under tiden före kriget eller företrädesvis under krisåren eller om de försiggått såväl före som under kristiden. Därest dessa förhållanden ställt sig olika, allteftersom köparna tillhört de olika, ovan uppräknade kategorierna, lämnas i svaret meddelande härom.

[1] Med bolag avses i detta formulär bolag och föreningar, som ej driva bank eller annan penningrörelse eller försäkringsrörelse.

3.

Har det iakttagits, att de i närmast föregående frågepunkt berörda fastighetsförsäljningarna till enskilda köpare av skog för industriella ändamål, skogsspekulanter och jobbare tilltagit efter ikraftträdandet av förbudslagen, och kan man anse att utom krigskonjunkturen och andra omständigheter även hindret för bolag att uppträda som köpare bidragit till en sådan eventuell ökning i de enskilda industriidkarnas och spekulanternas jordförvärv?

Kan det antagas, att denna ökning av enskildas köp understigit eller överstigit antalet av de bolagsköp, som skulle ägt rum, därest förbudslagen ej kommit till stånd?

4.

Hava bolagen under tiden efter ikraftträdandet av förbudslagen och ägostyckningslagen i märkbar omfattning återsålt inägojord till a. småbruk; b. tomtplatser?

Om så skett, vilka hava orsakerna varit till dessa återförsäljningar och hos vilka bolag har en ökad benägenhet förmärkts att avstå mark för sådant ändamål?

5.

Har jord, som på sätt i frågorna 2 och 3 nämnes, under de senaste årtiondena kommit i händerna på enskilda personer, vilka icke kunna anses tillhöra den verkligt jordbruksidkande befolkningen, tills dato stannat i dessas ägo, eller har den genom nya försäljningar åter kommit i verkliga jordbrukares händer?

Anm. Denna fråga besvaras — om förhållandena därtill föranleda — särskilt för vart och ett av de i frågepunkten 2 uppräknade slagen av köpare.

6.

Därest ägare av bondgårdar sålt sina hemman på sätt i punkterna 1 och 2 angivits, vilka hava de vanligaste orsakerna till dessa försäljningar varit?

Sådana orsaker äro exempelvis följande: a. ekonomiska svårigheter; b. svårighet att få arbetskraft; c. hög ålder och saknad av närskylda arvingar; d. ledsnad vid jordbruket, önskan att flytta till stad eller annat liknande samhälle o. s. v.; e. högt erbjudet pris å hemmanet och avsikt att slå sig till ro med det erhållna kapitalet; f. högt erbjudet pris och spekulativ uträkning att vid fallande konjunkturer köpa ett annat jordbruk; g. avsikt att omedelbart inköpa jordbruk å annan plats.

Anm. Därest orsakerna, såsom sannolikt är, varit olika före och under kristiden, torde detta angivas.

7.

Hava de här ovan berörda fastighetsförsäljningarna även omfattat större egendomar (herrgårdar) och vilka hava orsakerna i så fall varit till sådana försäljningar?

Anm. Denna fråga torde huvudsakligen hava betydelse för vissa delar av Värmlands län.

8.

Är det vanligt att bondgårdar — under hand eller på offentlig auktion — sålts till de i punkterna 1 och 2 omförmälda spekulanter och dylika personer i sammanhang med arvskiften?

(Ett antal speciella frågor, som beröra arvskiftessedvänjorna, äro upptagna på särskilt frågeformulär C och besvaras därstädes.)

9.

Beträffande följderna för jordbruket och skogsskötseln av böndernas och andra jordägares här ovan omförmälda fastighetsförsäljningar begäras upplysningar i följande hänseenden:

A. Har jordbrukets skötsel försämrats eller förbättrats, när fastigheterna övergått i händerna på a. bolagsbulvaner; b. enskilda industriidkare; c. skogsspekulanter; d. andra enskilda personer, som avses i mom e. under frågepunkten n:r 2?

B. Har synnerlig vanhävd av jordbruket förekommit, sedan fastigheterna kommit i händerna på a. bolagsbulvaner och enskilda industriidkare; b. skogsspekulanter eller jobbare; och på vad sätt har vanhävden i sådant fall kommit till uttryck (gård lämnats utan annat bruk än att växande foder avbärgats, kreatur och gröda försålts, byggnader vanvårdats o. s. v.)?

C. Har skogsskötseln försämrats eller förbättrats, när fastigheterna övergått i händerna på a. bolagsbulvaner; b. enskilda industriidkare?

D. Har uppenbar skogsskövling förekommit, när fastigheterna förvärvats av a. bolagsbulvaner eller enskilda industriidkare; b. skogsspekulanter eller jobbare?

10.

Huru utfaller en jämförelse mellan skötseln av å ena sidan bolagens och å andra sidan de enskilda spekulanternas (se punkt 2 b, c och d) fastigheter beträffande a. jordbruket; b. skogsvården?

11.

Har trävaruindustrien efter förbudslagens tillkomst i större omfattning än förut uppköpt virke — avverkat eller på rot — från bondhemman eller förvärvat avverkningsrätt å sådana?

12.

Hava genom industriens jordförvärv inom orten de kvarvarande självägande böndernas utkomstmöjligheter och ekonomiska välstånd i allmänhet förbättrats exempelvis genom ökade tillfällen till skogsarbeten vintertiden och till andra extra arbeten eller genom ökade avsättningsmöjligheter till industribefolkningen?

Har å andra sidan genom dessa jordförvärv de kvarvarande böndernas utkomstmöjligheter och ekonomiska välstånd i allmänhet försämrats och i så fall i vilka hänseenden (svårighet att arbeta med bolagen och deras arrendatorer, beroende av bolagens prissättningar m. m.)?

13.

Kan det antagas, att bolagens, resp. de enskilda skogsspekulanternas och jobbarnas jordförvärv inverkat på de sociala förhållandena bland lantbefolkningen i orten?

(Hava dessa jordförvärv mer eller mindre skapat vantrevnad bland lantbefolkningen? Hava bönderna råkat i större beroende? Har jobbarnas föredöme verkat demoraliserande på bönderna? Har det sedliga tillståndet bland lantbefolkningen i orten försämrats eller förbättrats genom industriens uppkomst och tillväxt, och i sådant fall i vilka riktningar? Har den gamla allmogekulturen påverkats och förändrats o. s. v.?)

14.

För utredning om ägostycknings- och jordavsöndringslagarnas tillämpning och verkningar begäras svar och upplysningar i nedanstående hänseenden:

a. Huru stor ungefärlig areal medelgod odlad jord kan i orten en bonde med medelstor familj anses behöva för att av jordbruket erhålla nödtorftig bärgning, utan att i nämnvärd mån behöva anlita bifortjänster, allt under förutsättning att nödig husbehovsskog för jordbruket finnes? (Inkomst av egen skog, fiske och hemslöjd räknas härvid ej som bifortjänst.)

b. Huru stor ungefärlig areal med medelgod skog beväxt mark i förhållande till arealen inägojord anses erforderlig till ett bondejordbruks behov av husbehovsvirke och mulbete?

c. Huru stor ungefärlig areal med medelgod skog beväxt mark i förhållande till arealen inägojord anses erforderlig såsom stödskog för bondebefolkningen i orten? I vad mån innehava bönderna i allmänhet dylik areal skogsmark?

d. Har myndigheternas tillämpning av 3 § i ägostyckningslagen den 25 juni 1909 (för Värmlands län den 19 juni 1917) haft den påföljd, att inägolotter, som avstyckats från bolagsfastigheter, erhållit skogsanslag, vilka, ehuru tillräckliga såsom husbehovsskog, uppenbarligen varit otillräckliga såsom stödskog för lotterna ifråga, så att dessa sistnämnda i följd därav blivit otjänliga för självständigt jordbruk? Om så varit fallet, torde gjorda erfarenheter härutinnan närmare angivas.

e. Har tillämpningen av nyssnämnda ägostyckningslag på bondefastigheter medfört liknande följder, som omnämnas i föregående moment? Gjorda erfarenheter härutinnan torde närmare angivas.

f. Har tillämpningen av 3 §, andra stycket, i ägostyckningslagen lett till sådana fall, att stamhemmanets bestånd eller utveckling, genom upptagande av odlingsjord, till framtida besutenhet äventyrats?

g. Har tillämpningen av undantagsbestämmelsen i avseende å egnahemsanläggningar m. m. i jordavsöndringslagen den 31 augusti 1907 (för Värmlands län den 19 juni 1917) lett till fall, då stamhemmanets jordbruk märkligen försvagats?

h. Har förbudet i jordavsöndringslagstiftningen mot avsöndring utan särskilt tillstånd av mera än en femtedel av huvudfastighetens ägovidd försvårat återförsäljning av bolagsjord till bönder och småbrukare?

Anm. Denna frågepunkt torde huvudsakligen hava avseende å Kopparbergs län.

i. Hava självägande bönder frånsålt delar av sina inägor på ett sådant sätt att gårdsbruket skadats?

j. Hava bönder eller andra jordägare eljest genom hemmansklyvning, ägostyckning eller jordavsöndring delat sina fastigheter på ett sätt, som varit till skada för jordbruket eller skogsbruket eller i andra hänseenden?

15.

a. Verkar den genom laga skiften och hemmansklyvningar mångenstädes uppkomna söndersplittringen av skogsmarken i talrika och oformliga ägoskiften till men för skogsskötseln i orten?

b. Har någon strävan förmärkts hos skogsägarna att genom tillköp av skogsskiften eller genom ägobyten minska olägenheterna av ägosplittringen och giva sina skogsmarker för rationell skogsdrift mera ändamålsenliga ägofigurer? (Frågan besvaras särskilt för bolagens och särskilt för böndernas vidkommande.)

c. Har förbudet för bolag att förvärva stödskog försvårat de ovanberörda strävan-

dena att giva skogsmarker ändamålsenligare ägofigurer och anses i följd därav någon jämkning i förbudslagen ur denna synpunkt önsklig?

d. Vore en sådan jämkning möjlig utan att äventyra det med förbudslagen avsedda ändamål att bevara den självägande bondeklassen?

e. Har å andra sidan rätten för bolag att förvärva skog, som icke är att hänföra till stödskog, försvårat sådana strävanden från böndernas sida, som omförmälas i mom. b. härovan.

16.

Hava bolagens rätt att fortfarande förvärva hemmanens skogsmark utöver stödskogen varit till gagn för den jordbrukande befolkningen eller kan utövningen av en sådan rätt sägas hava varit företrädesvis ägnad att för framtiden minska den jordbrukande befolkningens utkomstmöjligheter, ekonomiska välstånd och sociala oberoende och vilken disposition beträffande dessa skogar skulle i sådan händelse istället vara att förorda?

Anmärkningar.

För de delar av Kopparbergs och Gävleborgs län, som ej tillhöra förbudslagens område skulle utöver form. A besvaras vissa av de i form. B framställda frågorna, nämligen för nämnda delar av Kopparbergs län frågorna 14 g och h, om jordavsöndringslagarnas tillämpning, samt för de delar av Gävleborgs län, som ej tillhöra förbudslagens område, frågan 14 i sin helhet, angående bondgårdarnas minimiareal samt ägostycknings- och jordavsöndringslagarnas tillämpning. Sistberörda länsdel skulle däremot ej besvara frågorna 12 och 13 i form A. om bondgårdarnas minimiareal, enär motsvarande frågor ingingo i frågepunkterna 14 a och b av formulär B. — För den del av Kopparbergs län, som tillhör förbudslagens område har icke, lika litet som för den återstående delen av länet, till besvarande ifrågakommit frågepunkterna 14 d—f, berörande tillämpningen av lagen om ägostyckning av den 25 juni 1909, då denna lag icke är gällande för nämnda län.